

Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі
«Bolashaq» академиясы
Министерство образования и науки Республики Казахстан
Академия «Bolashaq»

«Жастар және қазіргі заманауи әлемдегі мәселелер»

*студенттер, магистранттар, докторанттар және жас
ғалымдардың (халықаралық қатысуымен) Республикалық
ғылыми-практикалық конференция материалдары*

2 ТОМ

«Молодежь и глобальные проблемы современности»

*Материалы Республиканской научно-практической конференции
студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых
(с международным участием)*

ТОМ 2

Қарағанды
Болашақ-Баспа
2022

«Жастар және қазіргі заманауи әлемдегі мәселелер» студенттер, магистранттар, докторанттар және жас ғалымдардың (халықаралық қатысуымен) Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары – Қарағанды: «Болашақ-Баспа», 2022 ж. - 370 бет. – 2 том.

Материалы Республиканской научно-практической конференции студентов, магистрантов и докторантов и молодых ученых «Молодежь и глобальные проблемы современности» (с международным участием). – Караганды: «Болашақ-Баспа», 2022 г. - 370 стр. – Том 2.

ISBN 978-601-273-381-5

Бұл жинаққа студенттер, магистранттар, докторанттар мен жас ғалымдардың «Жастар және қазіргі заманауи әлемдегі мәселелер» тақырыбындағы Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары енгізілді.

Аталмыш жинақта қоғамдық өміріміздің барлық саласында қазіргі жағдайда қойылып отырған күрделі мәселелерге, интеграциялық үрдіс ерекшеліктеріне талдау жасалған.

В настоящее издание включены материалы Республиканской научно-практической конференции студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых «Молодежь и глобальные проблемы современности».

Данный сборник научных трудов посвящен анализу особенностей интеграционных процессов, охватывающих самые разные сферы жизни людей, наиболее глубоко и остро проявляющих себя в современных условиях.

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА:

- Меңлібаев Қ.Н. - «Bolashaq» академиясының ректоры, ф.ғ.к., профессор
- Рысмагамбетова Г.М., «Bolashaq» академиясының стратегиялық даму жөніндегі проректоры, з.ғ.к., профессор
- Кадырова Г.А. «Bolashaq» академиясының ғылыми жұмыстар және халықаралық байланыстар жөніндегі проректоры, э.ғ.к., доцент
- Смагулова Г.С., ғылыми зерттеу және жоғарыдан кейінгі білім беруді ұйымдастыру орталығының маманы
- Асакаева Д.С., п.ғ.к., доцент
- Храпченкова Н.И., п.ғ.к., профессор.
- Сембиев К.З., фил.ғ.к., профессор.
- 1. Бокижанова Г.К., п.ғ.к., доцент
- 2. Есмагулова А.А., магистр, аға оқытушы
- 3. Абдрахманов Р.Х., магистр, аға оқытушы
- 1. Утяев А.Ф., ф.ғ.к., доцент, БашМУ Стерлитамак филиалы деканының ғылыми жұмыс жөніндегі орынбасары (Ресей)
- 2. Глухова В.И., э.ғ.к., доцент, Остроградский атындағы Кременчуг ұлттық университетінің бухгалтерлік есеп кафедрасының меңгерушісі (Украина)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

- Менлибаев К.Н., к.ф.н., профессор, ректор.
- Рысмагамбетова Г.М., к.ю.н., профессор, проректор по стратегическому развитию.
- Кадырова Г.А., к.э.н., доцент, проректор по научной работе и международному сотрудничеству.
- Смагулова Г.С., специалист центра правовых исследований и послевузовского образования.
- Асакаева Д.С., к.п.н., доцент
- Храпченкова Н.И., к.п.н., профессор.
- Сембиев К.З., к.фил.н., профессор.
- 1. Бокижанова Г.К., к.п.н., доцент
- 2. Есмагулова А.А., магистр, ст.преподаватель
- 3. Абдрахманов Р.Х., магистр, ст.преподаватель
- 1. Утяев А.Ф., к.фил.н., доцент, зам.декана по научной работе Стерлитамакского филиала БашГУ (Россия)
- 2. Глухова В.И., к.э.н., доцент, зав.кафедрой учета и финансов Кременчугского национального университета им.М.Остроградского (Украина)

ISBN 978-601-273-381-5

**ТҰЛҒАНЫ ДАМУДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-
ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ
РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ ЛИЧНОСТИ**

Абдикеева З.С.

«С.Торайғыров атындағы тірек мектебі (ресурстық орталық)» КММ
Бұқар-Жырау ауданы, Қарағанды облысы, Қазақстан Республикасы

САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ – МҰҒАЛІМДЕРДІҢ БІРЛЕСКЕН РЕФЛЕКСИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ

Аңдатпа. Автор өзінің мақаласында зерттеудің әдіс-тәсілдері қандай мәселелерді қамтитынын көрсеткен. Сабақты зерттеу әдісінің өздерінің тәжірибелерінен туындаған негізгі ұстанымдарды ашып көрсеткен.

Сабақты зерттеу барысында қалыптасқан деректерді жинау, талдау және қайта қарау дағдылары мен әріптестер арасындағы тұлғааралық қарым-қатынастар мектептегі оқу ортасын жақсартуға оң ықпалын тигізеді. Бұл жаңа педагогикалық тәсіл Қазақстан мұғалімдері үшін белгілі бір дәрежеде серпіліс болды деуге болады. Белсенді және жаңашыл ұстаздар өз тәжірибесін жетілдіру үшін сабақты зерттеуді ұйымдастыру мен іске асыруды қолға ала отырып, өздерінің мектептегі әріптестерін де осы үдеріске тартты. Қазақстандық мұғалімдерге сабақтарды бірлесіп жоспарлауды, сабақты бақылау мен рефлексиялық талқылауды үйретудің маңызы аса зор болды. Бұл ретте мұғалім үшін психологиялық аспекті те маңызды болды: сабақ жоспарын бірлесе дайындау сабақ беру барысында әріптестердің немесе мектеп әкімшілігінің сынына ұшырау қаупін азайтады және әріптестер арасындағы кәсіби қарым-қатынасты бұрынғыдан да жақсартады. Мұғалімдер өз тәжірибесін жақсарту үшін пайдалы және оқуға оң ықпал ететін нәрселер қолданысқа алынуы тиіс екенін есте ұстауы керек. Олардың осы тәсілді өз білгенінше өзгертуге және жетілдіруге мүмкіндіктері болуы керек [1].

Зерттеудің әдіс-тәсілі қандай мәселелерді қамтиды?

Әртүрлі теорияларды қолдану оқыту тәжірибесінде өте маңызды болып саналады. Менің ойымша, оқыту мен оқу барысына жиі қойылатын екі түйінді сұрақ бар.

Бірінші сұрақ – Балаларға не керек? Оқу барысында қандай бос аралықты жіберіп алатынымызды анықтау керек. Сонымен бірге оқушылардың бастауыш білімін белгілей отырып, олардың біздің оқытуға дейінгі әрекетімізді де білгені дұрыс.

Екінші сұрақ – Біз оқушыларды қалай қолдауымыз керек? Мұндай жағдайда оқыту барысында біз мұғалімнің әрекетін емес, нәтижесінде оқушылардың қандай білім алғанын қадағалауымыз керек. Біз үшін оқушы дауысын тындау, оны тығырықтан алып шығу өте маңызды, өйткені бұл арада соңғы өнім мен бағаны шоғырландыруға тиіспіз. Кәсіби тәжірибем сабақты зерттеу қатты әсер етті, бұл менің өмірімді, жұмысымды қайта өзгертуге ықпал етті, оқыту мен оқу туралы білмейтін көп жайттарды түсінуге көмектесті [2].

Сабақты зерттеу (Lesson Study) әдісінің өз тәжірибемізден туындаған төмендегідей негізгі ұстанымдарына тоқталған орынды:

- сабақ беру барысында туындаған қандай да бір өзекті мәселені (теориялық, әдістемелік немесе қарым-қатынас саласындағы проблеманы) шешу мақсатында сабақты бірлесе жоспарлау,
- сабаққа қатысу барысында оқушылардың үйрену әрекеттерін бақылау, олардың жетістіктері мен қиындықтарын айқындау,
- оқушылармен сабақтан кейін (сабаққа дейін де болады) сұхбаттасу арқылы олардың мұң-мұқтаждарын, сұраныс-тапсырыстарын анықтау, оларды сабақ барысында ескеру, жүзеге асыру,
- сабақтан кейінгі талқылауда оқушыларды бақылау мен сұхбаттасу нәтижелерін қолданып, сабаққа жағымды өзгерістер енгізу, сабақ жоспарын жақсарту.

Алдымен мұғалімдер өзін-өзі басқарып, өз әлеуеттерін өздігімен дамытатын орта қалыптастырады. Осылайша Сабақты зерттеу топтарын тоқтаусыз, үздіксіз, тұрақты түрде өзін-өзі реттейтін, өзін-өзі дамытатын мектептің негізгі құрамдас бөліктеріне айналдырған дұрыс. Мүмкіндігінше, барлық мұғалімдерді осы топтардың жұмысына қатыстырған абзал болар еді. Мұндай жұмыс мұғалімдердің сабаққа дайындалу және сабақты бақылау мәдениетінің жақсаруына алып келетіндігі даусыз. Мәселен, бұрынырақта мұғалімдер сабаққа «түнде, үйде, жалғыз» форматында дайындалса, енді олар сабақ жоспарларын «күндіз, мектепте және

бірлесе» форматы ауқымында дайындайды. Қазіргі күні көптеген мектептер осы қағиданы ұстанып, сабақ жоспарларын бекітуді әр күннің кешіне қалдыруда: мұғалімдер директордың оқу ісі жөніндегі орынбасарына бекіту үшін өздерінің бірлесе құрастырған сабақ жоспарларын ұсынады [2].

Сабақты зерттеу тобының жұмысын келесі қадамдар бойынша ұйымдастыруға болады:

I. Сабаққа дейін.

- 1) Сабақты зерттеу тобын құру.
- 2) Сабақты зерттеудің мақсатын және күтілетін нәтижелерді айқындау.
- 3) Таңдалған проблема ауқымында коучинг өткізіп, мәселенің теориялық мазмұнын ашу, мүмкін шешімдерін таңдау.
- 4) Сабақты бірлесе жоспарлау.
- 5) Бақыланатын оқушылар мен шағын топтарды, бақылау барысында және сұхбаттарда қолданылатын құралдарды таңдау.
- 6) Оқушылардан сабаққа дейін сұхбат алу (бұл қадам міндетті емес).
- 7) Оқушылардан алынған сұхбат негізінде сабақ жоспарына өзгертулер енгізу (егер оқушылардан сабаққа дейін сұхбат алынбаса, бұл қадам да қолданылмайды).

II. Сабақ кезінде.

- 8) Зерттеу сабағының барысында.

III. Сабақтан кейін.

- 9) Оқушылардан сабақтан кейін сұхбат алу.
- 10) Сабақты талқылау, сабақ жоспарына өзгерістер енгізу, сабақ жоспарының жақсартылған нұсқасын дайындау [3].

Сабақты зерттеу топтарының жұмысы туындаған проблеманы шешу мақсатында кемінде топтастырылған үш сабақтық циклден құралуы керек, өйткені бір немесе екі сабақ ауқымында проблеманы шешудің объективті болуы екіталай. Сабақты зерттеу топтары жұмысының төмендегідей жақтарына назар аударуды жөн санаймыз.

Біріншіден, Сабақты зерттеу топтарының құрылуы мұғалімдердің өз еркі бойынша жүзеге асырылғаны дұрыс. Осы арқылы олардың өз жұмысының нәтижесіне деген жауапкершілігі артатыны анық. Мұнда Сабақты зерттеу топтарына қосылғысы келмейтін мұғалімдерді күштеуге болмайтынына назар аудару керек. Ондай педагогтермен басқаша жұмыс жүргізген орынды. Сабақты зерттеу топтарының тізімдерін мұғалімдер бөлмесінде ілудің тиімділігі туралы орынды ұсыныс жасайды. Мұнда әр топ мүшелерінің аты-жөні жазылған фотосуреттері ілінеді. Ал төменгі жақта Сабақты зерттеу топтарына қосылмаған мұғалімдердің тізімі жарияланады. Бірлесе жұмыс жасауға құлықсыз мұғалімдерге осылай жанама ықпал жасауға болады: оларды ұялтпай, ұрандап белсенділікке шақырмай, тек дүйім елден оқшау қалғандарын естеріне салып отырса, ондай педагогтер осы жағдайының ыңғайсыз әрі тиімсіз екендігі туралы ойланатын шығар.

Екіншіден, сабақты зерттеу топтары мұғалімдердің кәсіби біліктілігін арттырудың негізгі құралы болғандықтан, туындаған проблеманың теориялық мәселелерін зерттеп, оны шешудің амалдары мен тәсілдерін сабақтар топтамасы басталмай тұрып айқындау қажет. Осылайша мұғалімдер Сабақты зерттеу топтарында теориялық ұғымдармен танысып, күнделікті тәжірибеде туындаған проблемаларды өз бетінше шешуге дағдыланады, яғни өздерінің кәсіби біліктілігін үнемі дамытып отырады. Бұл әрекет өзін-өзі дамытып, жетілдіріп отыратын құрылым жұмысына шолу сияқты болады.

Үшіншіден, оқушылар білім беру үдерісіне белсенді қатысуы үшін, оларды сабақты жоспарлауға қатыстыру керек. Ол үшін Сабақты зерттеу тобының мүшелері таңдап алған шәкірттермен сабаққа дейін сұхбаттасып, сабақтың қалай өтетіндігі туралы сұхбат алып, оны сұхбат парақтарына жазып алуына болады. Әрине, мұнда оқушыларға олардың пікірі сабаққа өзгерістер енгізу үшін қажет екендігі және олардың құпия болатындығы туралы айтылады [3]. Сұхбатты оқушының рұқсатымен видеоға түсіріп немесе диктофонға жазып алса да болады. Оның ұзақтығы 5-10 минуттай болғаны дұрыс. Мұндайда оқушылардың айтқандары, олардың ұсыныстары мен сұраныстары сабақты жоспарлағанда міндетті түрде ескерілуі тиіс. «Оқушы үні» ескеру арқылы мұғалімдер сабақтың қалай өтуі керектігі, қандай сабақтың тиімді болатындығы, нені және қалай оқу керектігі туралы көп мағлұмат алатындығы сөзсіз. Сабаққа дейін оқушыларға төмендегідей сұрақтарды қоюға болатын шығар: «Алдағы сабақтан не күтесіз? Не білгіңіз келеді? Осы тақырыптың ең басты ұғымдары қандай деп ойлайсыз? Осы сабақта қандай әдіс-тәсілдерді қолданған тиімді болады деп ойлайсыз? Топтарға қалай бөлу

керек? Сіз кіммен бір топта отырғыңыз келеді? Сізге сыныпта кім жақсы көмектеседі? Сабақтың нәтиже «өнімі» қандай болуы керек деп ойлайсыз? Мұғалім болсаңыз, бұл сабақты қалай өткізер едіңіз?» және т.б.

Сабақты зерттеу топтарының жұмыс нәтижелерін қорытындылауды ықшамсабақтар көмегімен де жүзеге асыруға болады. Ол үшін каникул уақытында барлық Сабақты зерттеу топтарын бір уақытта бір жерге (мектептің үлкен дәлізіне, спортзал немесе мәжіліс залына) жинап, оларға жеребе бойынша өзекті бір проблеманы таңдауды міндеттеп, оны шешу мақсатында сабақ жоспарын құрастыруды ұсынған орынды. (Бұл жерде топтарға коучинг ұйымдастыруды да тапсыруға болады). Сабақты зерттеу топтары сабақ жоспарларын құрастырғаннан кейін, тақ нөмірлі топтар жұп санды топтарға барып, оларға өздері құрастырған сабақтарының 20 минуттық үзіндісін көрсетеді. Сабақ үзіндісі аяқталғаннан кейін екі топ бірігіп, 20 минут ауқымында сабақты талқылайды, сабақ жоспарына өзгерістер енгізеді. Талқылаудан кейін енді жұп нөмірлі топтар тақ санды топтарға барып, дәл осылай өз сабақтарының үзіндісін көрсетіп, талқылайды. Осы іс-шараның басынан аяғына дейін мектеп әкімшілігі мүшелерінен (немесе деңгейлі курсты аяқтаған тәжірибелі мұғалімдерден) құралған сарапшылар тобы әр Сабақты зерттеу тобының жұмысын бақылап, олардың қалай жұмыс жасап жатқандарын алдын ала белгіленген критерийлер бойынша бағалайды. Жұмыс соңында сарапшылар Сабақты зерттеу топтарының жұмысына талдау мен талқылауды ұйымдастырып, ықшамсабақтарды қорытындылап, мұғалімдерге кері байланыс береді. Осылайша 3-4 сағат көлемінде барлық Сабақты зерттеу топтарының жұмысын қадағалап шығуға болады [3].

Сабақты зерттеуде оқу мақсаттарын белгілеу, зерттеу сабақтарын жоспарлау, деректерді жинау, талқылау және қайта қарау үдерістерін мұқият жоспарлау маңызды. Сабақты зерттеудің осы ерекшеліктері білім беруді үздіксіз жетілдіру үшін қажет білімді, дағдыларды, тұлғааралық ресурстарды және ынтаны арттыратын оқыту тәсілдерінің тиімділігін арттырады. Сабақты зерттеу тәсілін қолданудың мақсаты тек сабақ жоспарларын жасауды жетілдірумен шектелмейді, бұл жалпы әлеуетті арттыруға: сыныпта және сыныптан тыс оқыту мен оқуды дамыту үшін қажет білімді, дағдылар мен ынтаны қалыптастыруға бағытталған.

Алдымен, мен жақсы оқытушының бойында болуы тиіс үш басты қасиет туралы айтар едім, мұны әрбір жас мұғалім білуі тиіс. **Бірінші** – бұл бірлескен оқу мен дамытуда оқушыларға көмектесуге деген ынта-ықыласы болуы керек. Бұл арада мұғалім өзін мектепке не үшін, қандай мақсатпен келгенін түсінуі қажет. **Екінші** – мұғалімнің өз пәніне деген сүйіспеншілігі, адами қасиеттерді игеруі – жеке тұлғаға деген құрметі, қайырымдылығы, диалогқа дайындығы. Егер біз сапалы оқуға қол жеткізуді қаласак, онда сабақты қалай өткізу керек, оқушылар білімді қалай алу керек, балалардың дағдысын қалай дамыту керек дегенді басты мақсат етуге тиістіміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қабдықәрімова Ж.Ж., Энтина И. Л. Сабақты зерттеу тәсілін енгізу: қазақстандық тәжірибе // «Педагогикалық диалог» ақпараттық-әдістемелік журнал, 4 (22) – 2017.

2. Байғаринова Ж.К. Сабақты зерттеу (Lesson Study): А-дан Я-ға дейін: әдістемелік ұсынымдар. – Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016.

3. Әлімов А. Интербелсенді әдістемені мектепте қолдану.

Абдикеева З.С.

ИССЛЕДОВАНИЕ УРОКА – СОВМЕСТНАЯ РЕФЛЕКСНАЯ ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРАКТИКА УЧИТЕЛЯ

Аннотация. В своей статье автор показывает, какие вопросы охватывают методы исследования. Методика изучения урока выявила основные принципы их практики, вытекающие из их опыта.

Абдраимова Н. Ш., Манарбек А. М.
Қарағанды облысы Қарағанды қаласы «Ахмет Байтұрсынұлы атындағы
мектеп-гимназиясы» КММ
aiym9857@mail.ru

ТҮЛҒА БОЛЫП ДАМУ БАРЫСЫНДАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕҢ

Аңдатпа. Мақалада оқушыларға ертегі терапиясының оң нәтиже беретіндігі және ертегі терапиясының маңызы айтылады. Сонымен қатар жұмыста ертегі терапиясы кезінде оқушылардың эмоционалдық ерекшеліктері талданылады. Ертегі терапиясының жалпы ертегілерді психикалық процесті өту және көріну формасы бойынша зерттейтіндігіне тоқталынады

Бүгінгі таңда жас ұрпақтың білім алуы мен дамуына ерекше мән беріліп, көңіл бөлінуде. Педагогикалық-психологиялық зерттеулерде жеке тұлғаның өзіндік сана белсенділігін дамыту елеулі мәселелердің біріне айналып отыр. Алайда, ол тұлғаның дамуын оқу қызметіндегі бірінші кезектегі міндет деп таныған кезде ғана іске асады. Жасөспірім шақтағы дүниетанымның қалыптасуы және қоғамдық белсенділіктің маңызы әлеуметтану және психология ғылымдарындағы ең бір өзекті мәселелердің бірі. Жасөспірімдік кезең – адамның физиологиялық дене дамуының, оның өзіндік сапасының жедел өсуінің, дүниетанымдық қалыптасуының, кәсіптік таңдауының аяқталу кездері және ересектер өміріне аяқ басуының басталу кезеңі. Адамның жаны мен тәнінің сапалық, сандық жағынан үлкен өзгерістерге түсуінде осы жаста адамның қоғамдық белсенділігі артады, сана-сезімі өседі, жан дүниесі шындала түседі. Бұл кезеңде дамудың барлық жақтары сапалы өзгерістерге ұшырайды, саналы іс-әрекеттер қалыптасып, психологиялық жаңа құрылымдар, дағдылар, әлеуметтік құрылымдар қалыптаса бастайды. Бұл үрдіс жасөспірімдік шақтағы баланың негізгі ерекшеліктерін анықтайды. Л.С.Выготский, А.Г.Ковалев, В.Г.Маралов және т.б. педагог- психологтардың еңбектерінде осы мәселелер жан-жақты қарастырылады. Жасөспірімдік шақта оқушының психикалық дамуында, әсіресе өзіндік сана қалыптасуында қарым-қатынас ерекше мәнге ие. Сынып ішіндегі оқушылардың арасындағы және оқу-тәрбие іс-әрекетіндегі қарым-қатынасты көптеген ғалымдар зерттеген. Олар И.Я.Лемберг, Г.А.Цукерман, Х.Т.Шерьязданова, Н.Қ.Тоқсанбаева.

Соңғы жылдардың экологиялық, экономикалық жағдайы, отбасы мен білім дағдарысы балалардың, жасөспірімдердің және олардың отбасыларының әлеуметтік проблемаларының өсуіне алып келді.

Балалар мен жасөспірімдерді қорғау жөніндегі тиімді мемлекеттік шаралардың болмауы олардың қызметіне, қарым-қатынас жасауына әсер етеді, олардың қоғамға қарсы мінез-құлқының, қылмыстың өсуіне әкеледі.

Ерте темекі шегу, нашақорлық, маскүнемдік, психоздар, ерте жыныстық өмірдің басталуы, мектептегі дезадаптация қазіргі заманғы көптеген жасөспірімдерді сипаттайды. Көп жағдайда бұл қазіргі отбасында болып жатқан процестермен байланысты.

Отбасын балаларды тәрбиелеу институты ретінде қарастыра отырып, бүгінгі күні осы функцияны жүзеге асырудағы бірқатар ерекшеліктерді бөліп көрсетуге болады. Соңғы екі онжылдықта тәрбиелеу сапасының өзгерісі, ең алдымен, қоғамның жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдайларымен байланысты.

Оқушы – қоғамның болашағы, сондықтан да өз жаратылысын, қабілеті мен мүмкіндіктерін тек мектеп қабырғасында басқалармен қарым-қатынас үстінде дамытады. Жасөспірімдердің басты белгісі оның мінез-құлқы, басқа оқушыларға, табиғатқа қатынасы, оның қажеті мен қанағаттандыру тәсілдері –биологиялық жолмен қалыптаспайды, оқушының болмысы, білім алуы, өзіндей оқушылармен қатынасқа түсуі арқылы қалыптасады. Сондықтан баланың айналасындағы адамдардың мінез-құлқының дұрыс, жағымды болуына айрықша маңыз береді, баланың ізгілікті-құлықты болуы үшін оның маңайындағы оқушылар, ата-ана, туған-туысқандары өздері балаларға үлгі көрсететіндей болуы тиіс. «Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілерсің»- дейді халық.

Отбасы оқушылардың қызметін ұйымдастыруда білім туралы заңды табысты жүзеге асыруда мектепке көмек көрсетуі тиіс. Бірақ қазіргі кезеңде ата-аналардың педагогиканың негіздерін нашар білуі, олардың білмеуі кедергі келтіруі мүмкін. Сондықтан қазіргі уақытта отбасы мен мектептің өзара іс-қимылын тереңдету, әкелер мен аналардың балаларды тәрбиелеу жауапкершілігін арттыру қажет. Бұл жұмысты мектеп ұйымдастыруы керек. Осыған байланысты осы қызметті ұйымдастыру бойынша мектепте әлеуметтік педагог жұмысының маңызы артып келеді.

Балалармен тікелей жұмыс істейтін әлеуметтік педагог өзінің кәсіби қызметінің мәні бойынша отбасын нығайту ісіне зор үлес қоса алады. Мектепте отбасы мен сынып жетекшілерінің бірлескен жұмысын ұйымдастыра отырып, ол түпкі мақсатқа - әрбір баланың оңтайлы жеке дамуын қамтамасыз етуге ұмтылады.

Мектептің әлеуметтік педагогы ата-аналармен, мұғалімдермен, психологпен, қоғам өкілдерімен бірлесіп әртүрлі бағытта жұмыс істейді, олардың бірі- сыныпқа жаңадан келген жасөспірімдерімен жұмыс.

Жалпы адам құндылықтарының икемділігімен, құнды бағыт-бағдарының құрылымымен талдамасын тануға ұмтылған адамға, өзінің іс-әрекетін балалық және ересек жаста анықтайтын, тарихи бекітілген нормативтер мен құндылықтарды саналы түрде бұзуға, қабылдауға тура келеді. Ол өзінің бейімделген және бейімделмеген өмір позициясының жағдайы, сонымен қатар оның ойынша бұл таңдаған позиция, ол үшін негізгі, ең қажетті, ең таңдаулы болуы тиіс. Жасөспірім қоршаған әлемдегі өз орнын табуға қандай күш салып бағытталса да, барлық өмір мәнділігін тануға интеллектуалды дайын болса да, ол көп нәрсені білмейді, өйткені ол өзін қоршаған адамдарды және рухани өмір тәжірибесін әлі де болса білмейді.

Жасөспірімдік кезең – балалық шақпен ересектік арасында жатқан адамның дамуы мен жетілуінің белгілі-бір кезеңі. Ол 15-17 жас аралығын қамтиды, яғни сәйкесінше IX-XI сынып оқушылары болып табылады. «Жасөспірім» сөзі тәуелді балалық шақпен өзіндік және жауапкершілікті үлкен өмірге ауысудың фазасы ретінде белгіленеді. Бұл бір жағынан денелік, соның ішінде жыныстық жетілудің аяқталғандығын білдірсе, екінші жағынан- әлеуметтік жетілуге қол жеткізуді білдіреді.

Жасөспірім кезеңі жалпы тұлға болып дамуындағы маңызды фаза. Оның жеке бас дамуының аса маңызды факторы –оның өзінің ауқымды әлеуметтік белсенділігі. Ол белгілі бір үлгілер мен игіліктерді игеруге, үлкендермен және жолдастарымен, өзінің жеке басымен өзінің болашағын және ниетін, мақсаты мен міндеттерін жүзеге асыру әрекеттерін жобалауы бағытталады.

Жасөспірімдік шақ бала мен ересектердің арасындағы аралық жағдайда пайда болады. Баланың жағдайы оның ересектерге тәуелділігімен сипатталады, бұл оның өмірлік іс-әрекетінің басты мазмұны мен бағытын белгілейді. Баланың атқаратын ролі ересектердің рөлінен сапалық тұрғыда өзгеше болады және екі жақта мұны анық ұғынады. Өмірлік іс-әрекеттің күрделене түсуімен бірге жастарда әлеуметтік рөлдер мен мүдделер диапазонының сандық ұлғаюы ғана болып қоймайды, сапалық тұрғыдан да өзгеріп, ересектік рөлдер бірте-бірте көбейеді, осыдан барып дербестік пен жауапкершілік өлшемі шығады.

Жасөспірімдер кезеңінің маңызды ерекшеліктерінің бірі — жасөспірімдер сезінетін және уайымдайтын қарқынды физикалық және жыныстық даму екені белгілі. Бірақ әртүрлі жасөспірімдерде бұл өзгерістер әртүрлі болады, бұл көбінесе ересектер жасөспірім ағзасында болатын өзгерістердің, оның психикасы мен мінез-құлқына әсерін қалай есепке алатынын анықтайды. Осылайша, ішкі секреция бездерінің күшеюі әсерінен жасөспірімнің жүйке жүйесінің қоздырғыштығы артады. Сондықтан осы жаста жиі жоғары тітіркенгіштік, шамадан тыс реніштік және т.б. байқалады.

Жасөспірім дамуының әлеуметтік жағдайының ерекшелігі - ол ересектермен және жолдастармен қарым-қатынастың жаңа жүйесіне, олардың арасында жаңа орын алып, жаңа функцияларды орындай отырып, енгізіледі.

Қазақстан Республикасының дамып келе жатқан елдердің қатарына енуі мақсатында қазіргі жасөспірімдердің саналы азамат болып, тұлға ретінде дамуына барлық жағдайлар жасалуда. Өркениетті қоғам үшін қымбат қазына – жеке тұлға, оның дамуы, қалыптасуы мен өмірі десек, бүгінгі жас ұрпақтың осы қымбат қазынаны бағалай білуі аса маңызды. Сол себептен жасөспірімдердің тұлғааралық қатынастарының маңыздылығы да осыдан басталады. «Жасөспірім» - сөзінің мағынасы ішкі дүниенің негізгі тенденциясының дамуын көрсетеді. Жасөспірім шаққа аяқ басқан баланың қалыптасуындағы түбегейлі өзгерістер сана-сезімнің

дамуындағы сапалық өзгерістермен анықталады, осының арқасында бала мен ортаның арасындағы қарым-қатынас бұзылады.

Өскелең ұрпақты қоғамдық өмірге қатыстыру, жеке тұлғаның қасиетін дамыту және оны қоғамда толық мәнді өмір сүруге дайындауды тәрбиеге қойылатын талаптардың бірі ретінде қабылдап, қоғам болып бірге қызмет атқаруымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Шабажанова С.Қ., Власова Н.В. Мектептегі психологиялық диагностика.
2. Шолпанқұлова Г.К. , Шужебаева А.И. Отбасы тәрбиесі жағдайында балалардың қарым-қатынасындағы қиындықтарын психологиялық-педагогикалық зерттеу. Алматы, 2004.
3. Туреханова С.Т., Боранбаев А.С. Жасөспірімдерді әлеуметтік ортаға және өмірге бейімдеу арақатынасы // Молодой ученый. – 2018
4. Уразалиева Р.М. Жасөспірімдердің өзіндік бағалауының психологиялық ерекшеліктері. // Молодой ученый. – 2015.

Абдраимова Н. Ш., Манарбек А. М.

ПОДРОСТКОВЫЙ ПЕРИОД ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация. *Актуальность работы анализ трудностей, с которыми сталкиваются подростки в процессе их развития как личности. В данной работе рассмотрена характеристика поведения подростков, проблема взаимоотношений между ними, описана сущность поведения подростков, их взаимоотношения с окружающей средой. Также в работе рассматривалась социально – педагогическая деятельность в общем смысле, установление подростками эффективных взаимоотношений между сверстниками.*

УДК 159.922

Абрамова Е.А., Парфенова З.А.

Доценты Новосибирского Государственного Медицинского Университета

Город Новосибирск, Россия

Elabr72@mail.ru, zoja@mail.ru

ПРОБЛЕМЫ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация. *Проанализированы девиантные подростки в разных регионах исследования – Балашиха и Кызыл, но проблемы оказались очень схожи.*

Современная ситуация развития общества находится на этапе повышенной угрозы не только семье, но и детям, что формирует значительное повышение личностной деструкции, затруднение процесса адаптации и формирование серьезной социальной категории – «группа риска». Данная проблематика является актуальной уже длительное время и берет свое начало с 20-30 годов, когда был создан институт по изучению причины появления «трудных детей». Со временем данный вопрос актуализировался сильнее и в 90-х годах в нашей стране стали создаваться центры помощи семье и детям, такие как: социальные приюты, центры социальной защиты семьи и детей, телефоны доверия и т.п. Каждое из учреждений социально-психологической и педагогической поддержке семьи вносит определенный вклад и содействие помощи семьям «группы риска».

На сегодняшнее время понятие «группа риска» в научной среде приняло единую парадигму трактовки, но имеются различные уточнения. «Риск» подразумевает возможную вероятность негативных последствий, которые могут произойти при наличии определенных факторов в развитии. Семьи «группы риска» — это определенная категория семей, имеющая нежелательные факторы, которые могут привести к различным деструкциям [1].

Риск в данном случае рассматривается исходя из категорий: риск потери здоровья, жизни, жилищных и материальных условий и так далее, и относится в основном к детям, проживающим в данной семье. Таким образом, в рамках контекста приоритетной помощи со стороны государства и общества находятся дети, воспитывающиеся в данной семье.

Таким образом, в категорию семей «группы риска» в общеобразовательных учреждениях относят детей, воспитывающихся в вышеперечисленных семьях и имеющих различные адаптационные трудности. К ним можно отнести:

1. Детей из неблагополучных семей
2. Детей, имеющих низкую успеваемость
3. Детей, проявляющих девиантное поведение
4. Детей из асоциальных семей и т.д. [2].

Исходя из данной классификации, Е.И. Казакова выделила группы факторов, позволяющей отнести ребенка к данной категории: педагогические, социальные и психофизические факторы [3]. В.Е. Летунова немного расширила и дополнила классификацию следующими группами:

–медико-биологические, к которой относят наследственные факторы, группу здоровья, заболевания, образ жизни родителей, родовые травмы и т.д.

–социально-экономические – статус семьи (многодетность, неполная семья, безработность родителей, аморальный образ жизни родителей, девиантность и т.д.)

–психологические – депривация, проблемы в адаптации и социализации, нарушение установления межличностных взаимоотношений и т.д.

–педагогические – низкая успеваемость, школьный абсентеизм ребенка, проблемы с усвоением программы и т.д.

В психологическом словаре В.П. Зинченко и Б.Г. Мещерякова поведение определяется как оценка человеком самого себя, своих возможностей, качеств и места среди других людей. От этого зависят отношения человека с окружающими, его критичность, требовательность к себе, отношение к успехам и неудачам. Формирование новых форм поведения, в том числе, возможно, и девиантного, является одной из наиболее ярких характеристик личности подростка [4].

Важно отметить, что подростковый возраст сложный этап в жизни каждого человека, время выборов, которое во многом определяет всю последующую деятельность. В этом возрасте формируется мировоззрение, переосмысливаются ценности, идеалы и жизненные перспективы. Этот период характеризуется формированием сознания и самосознания личности, а поведение человека регулируется его самооценкой, которая является интегральным образованием личности [5].

Эмоциональное давление со стороны сверстников также может играть большую роль в образе жизни, который выберет подросток, молодой человек. Таким образом, друзья и другие подростки могут увеличить риск злоупотребления психоактивными веществами, прогулов школьных занятий или противоправных действий. Когда в зрелом возрасте возникает давление, люди обычно возвращаются к механизмам преодоления и поведенческим моделям, которые были привиты в раннем возрасте.

Л. Клагес (1872-1956), Р. Мертон (1910-2003), Н. Смелзер (1930), Т. Шибутани (1920-2004) определяют девиантность в зависимости от степени соответствия социальным нормам. Следовательно, девиантное поведение — это то, что не соответствует социальным ожиданиям данного общества [6].

Для проверки этой гипотезы было спланировано и проведено в 2021 году комплексное эмпирическое исследование в школах двух разных регионов – Подмоскovie (школа № 16 г. Балашиха) и республика Тыва (школа № 10 г. Кызыл). Целью эмпирического исследования явилось выявление особенностей подростков группы риска (школьники 6-8 классов).

Несмотря на специфику этих регионов, различия в национальности детей, социально-экономические особенности населенных пунктов, статус семьи у проблемных подростков оказался схожим (смотри рисунок 1).

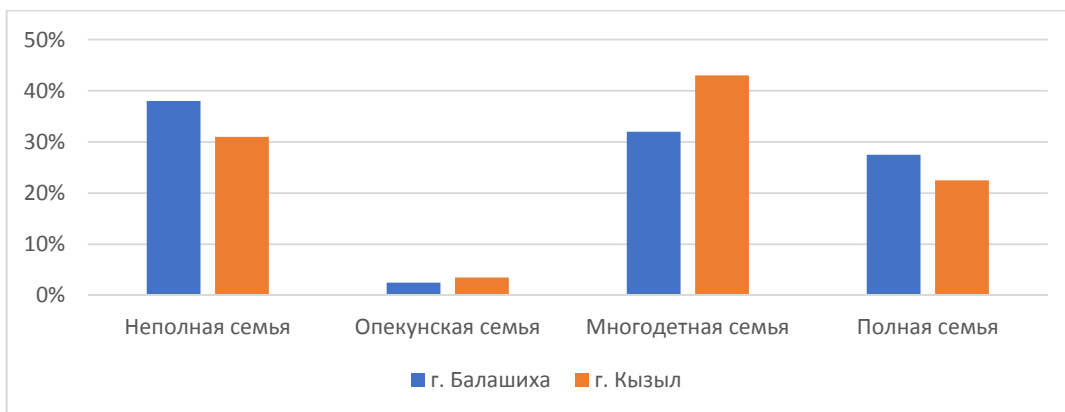

Рисунок 1 – Статус семьи

Как можно отметить, подростки с девиантным поведением чаще всего из неполных и многодетных семей. Также можно проанализировать статистику постановки девиантных подростков на учет (смотри рисунок 2).

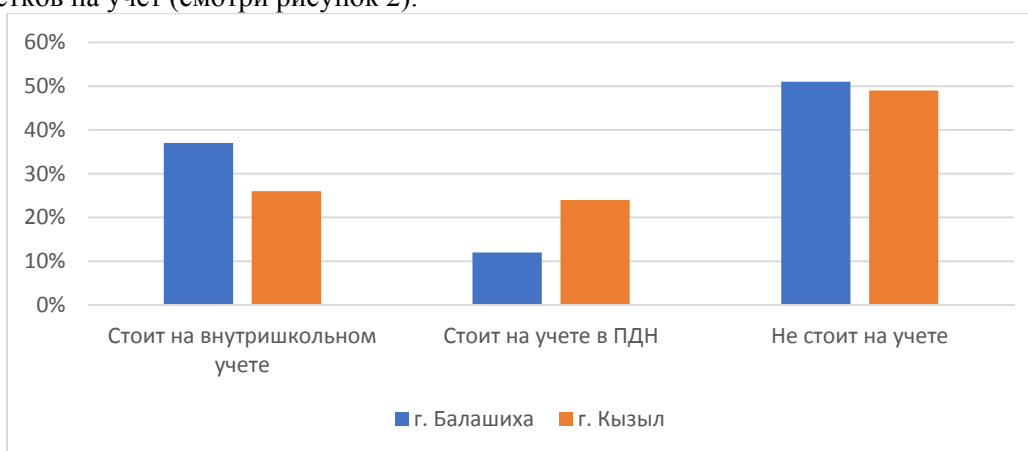

Рисунок 2 – Статистика учета подростков-девиантов

При анализе вопроса «Состояли ли вы на внутришкольном учете или на учете в подразделении/комиссии по делам несовершеннолетних?» можно заметить, что чаще подростки состояли на внутришкольном учете, чем на учете в ПДН, а большая часть школьников вообще нигде не состояла на учете.

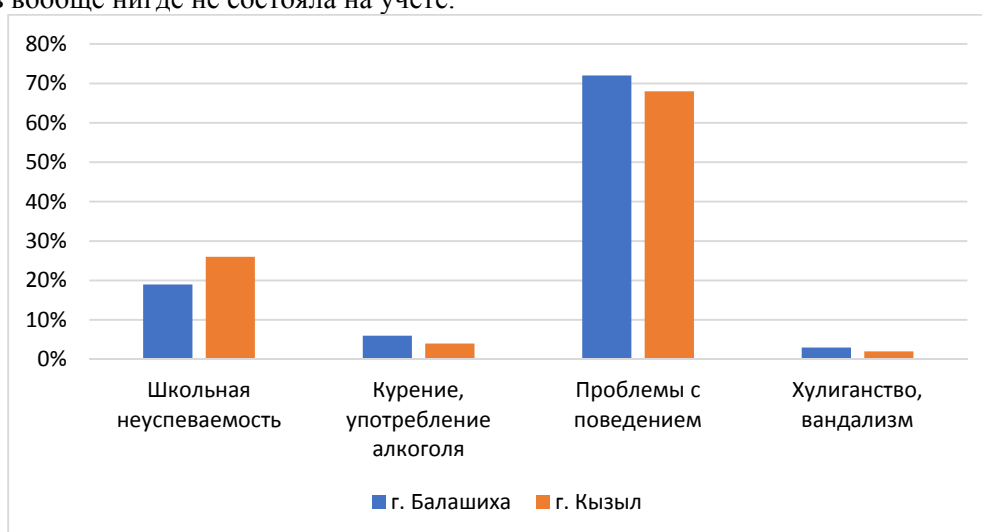

Рисунок 2 – Причины постановки подростков на учет

Исходя из рисунка 3, можно отметить, что наиболее частой причиной постановки на учет стало поведение и неуспеваемость школьников. Поэтому мы можем предположить, что

причинами плохого поведения и неуспеваемости являются педагогическая запущенность, «плохая компания», ссоры или напряженная обстановка в семье, защитная реакция на грубость со стороны ровесников, желание самоутвердиться.

В настоящее время мы все чаще употребляем понятие «трудный ребенок». Многие огрехи семейного воспитания можно списать на то, что ребенок относится к так называемой «группе риска». Такие дети проживают в неполных социально-неблагополучных семьях, более того, у таких семей, как правило, низкий образовательный уровень. Кроме того, эти дети не прошли организованной дошкольной подготовки, что существенно осложняет процесс социальной адаптации.

Возрастной диапазон таких детей 10-16 лет, который включает подростковый период развития ребёнка. Поэтому для нашей страны очень важно создание социальной программы по работе с детьми «группы риска», которая позволила бы осуществить комплекс превентивных, просветительских, диагностических и коррекционных мероприятий, направленных на проектирование и реализацию условий для успешной социализации обучающихся.

Список использованных источников:

1. Беличева С.А. Социально-педагогическая поддержка детей и семей «группы риска». – М., 2016, С. 34-35.
2. Василькова Ю.В. «Методика и опыт работы социального педагога». – М., 2012, С. 12-13.
3. Цабыбин С.А. Взаимодействие школы и семьи. - Волгоград: Учитель, 2015, С.78-79.
4. Большой энциклопедический словарь. - М.: Изд-во: Большая Российская энциклопедия, 2012, С. 150.
5. Щедрина Ю.В., Озерова С.А. Особенности проявления самооценки у подростка, в процессе наблюдения // Студенческая наука Подмосковья // материалы международной научной конференции молодых ученых, 2016, С. 759.
6. Павленок. П.Д., Руднева М.Я. Социальная работа с лицами и группами девиантного поведения: Учеб. пособие / Отв. ред. П.Д. Павленок. - М.: ИНФРА-М, 2018. - С. 59.

Абрамова Е.А., Парфенова З.А.

ЖЕТКІНШЕКТЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация. Зерттеуге Балашиха және Кызыл аймақтарындағы әртүрлі девиантты мінез-құлықты жеткіншектер алынып, талданды, бірақ олардың мәселелері өте ұқсас болды.

УДК 376.3

Ағеділ Г.Е., Шалабаева Н.К.
«Балапан» бөбекжайы КМҚК., дене шынықтыру нұсқаушысы, логопед,
Қарағанды қаласы, Қазақстан
galia.17.05.82@mail.ru

БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ ПРОЦЕСІНДЕ ЛОГОПЕД ПЕН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ НҰСҚАУШЫСЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТІ

Аңдатпа. Мақалада авторлар дауыс және тыныс алу жаттығуларының тізімі, сондай-ақ сөйлеу тілінің ауыр бұзылыстары бар балаларға арналған топта оқытылатын лексикалық тақырыптарға сәйкес сөйлеуге байланысты қозғалмалы жаттығуларды кеңінен қарастырған. Логопед пен дене шынықтыру нұсқаушысы арасындағы ынтымақтастықтың артықшылығы жұмыстың нақты ұйымдастырылуында ғана емес, сонымен қатар уақтылы және сәтті түзету нәтижелерінде де мәселелер көтеріліп айқындалған.

Қазіргі әлемде сөйлеу тілі бұзылған балалар санының айтарлықтай өсуі байқалады. Сонымен қатар, жиі сөйлеу кемістігі интеллектуалды тежелуден мінез-құлық бұзылыстарына дейін қатар жүретін патологиямен қиындайды. Әрине, мектепке дейінгі білім беру мекемесінің барлық мамандарының (педагог – психолог, музыка жетекшісі, дене шынықтыру нұсқаушысы,

тәрбиеші және медицина қызметкері) кәсіби көмегінсіз логопед мұғалімнің түзету-тәрбиелік қызметі мүмкін емес. Өзара әрекет – ой, тәжірибе алмасу, қарым-қатынас.

Сөйлеу бұзылыстарын түзетуде жетекші орынды сөз алады, ерекше бағыт белсенді түрде қалыптаса бастады - логопедиялық ырғақ. Логоритмика – сөйлеудің шиеленісі мен монотондылығын жеңілдетуге көмектесетін дене және сөйлеу мүшелерінің қозғалыстарының жиынтығы. Балалардың ырғақты қимылдарды (дене, бас, қол, аяқ) орындаған кезде алған бос және жеңілдігі сөйлеу мүшелерінің қозғалыс қасиеттеріне жақсы әсер етеді. Логоритм (немесе оны сөйлеу-моторлық ырғақ деп те атайды) қозғалыс пен сөйлеу арасындағы байланысты пайдалануды қамтиды [1].

Сөйлеудің жалпы дамымауы бар мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу және жалпы дамуын түзетумен логопед мұғалімі ғана емес, сонымен қатар дене шынықтыру нұсқаушысы да айналысады. Егер логопед мұғалім балалардың сөйлеу қарым-қатынасын дамытып, жетілдірсе, онда арнайы сабақтарда дене шынықтыру нұсқаушысы балалармен жалпы физикалық даму, денсаулықты нығайту, моториканы дамыту мәселелерін шешеді, бұл психомоторлық функциялардың қалыптасуына ықпал етеді. Мұғалім-логопед қойған дыбыстарды автоматтандыру, зерттелетін лексикалық тақырыпты ескере отырып әзірленген арнайы таңдалған қимыл ойындары мен жаттығулар арқылы тілдің лексикалық-грамматикалық құралдарын бекіту мүмкіндігіне ерекше назар аударылады.

Логоритмика құралдары әр түрлі бағытта жүру және жүру; тыныс алуды, дауысты және артикуляцияны дамытуға арналған жаттығулар; бұлшықет тонусын реттейтін жаттығулар; зейін жаттығулары. Әртүрлі бағытта жүру және маршпен жүру балаларға шеңбер бойымен жалғыз, жұппен және топпен жүру, әртүрлі заттарды айналып өту, қарсы жүру кезінде соқтығыспау, берілген бағытты ұстану, бағдаршамдар бойымен қозғалу, олардың арасындағы қашықтықты бірдей сақтау сияқты қарапайым дағдыларды үйретуі керек. жаяу жүргіншілер, және құрылыс қатарлары, билеушілер, бағаналар және т.б.

Бала кеңістікте және ұжымда, қозғалыстың оң немесе сол бағытында, айналымда, артқа, орталыққа қараған кезде бағдарлауды үйренеді. Тұрақтылық жаттығулары практикалық өмірде қажетті объектілер арасында жүруде мақсатты түрде бағдарлануға мүмкіндік береді. Сөйлеу-қозғалыс ойындары мен жаттығулары сөйлеу мен қозғалыстың үйлестіру және реттеу функцияларын дамытуды қамтиды. Олар тыныс алу жүйесін, моториканың барлық түрлерін дамытады, мәнерлі қимылдар мен ертегілердегі, өлеңдердегі, драмалық көріністердегі кейіпкерлер арасында байланыс орнатады.

Тыныс алу және артикуляциялық жаттығулардың ойындары мен ойын жаттығулары сөйлеуден тыс және сөйлеу тынысын, дыбыстардың артикуляциялық негізін қалыптастырудың негізі болып табылады. Мұндай оқыту алдымен оқшауланып, кейін рөлдік ситуацияларға енгізіледі. Ойын массажы бұлшықеттердің шамадан тыс тонусын, шаршауды, психикалық стрессті жеңілдетуге қызмет етеді. Саусақ гимнастикасы ұсақ моториканы дамытудың және қол мен саусақ қимылдарын сөйлеумен үйлестірудің негізі болып табылады. Тыныс алуды, дауысты және артикуляцияны дамытуға арналған жаттығулар дұрыс диафрагмалық тыныс алуды, дем шығару ұзақтығын, оның күшін және біртіндеп болуын дамытуға арналған. Оларды қолдың, торстың және бастың қозғалыстарымен біріктіруге болады[2].

Ерте кешенді емдеу, арнайы білім беру жағдайында балалардың көпшілігі жалпы білім беру ұйымдарында табысты оқи алады, өз құрдастарымен толық қарым-қатынас жасай алады. Көптеген тиімді түзету әдістеріне қарамастан, сөйлеудің жалпы дамымауын жеңу мәселесі әлі шешілмейді. Әрбір мектеп жасына дейінгі балаға өзінің жеке бағыты, өзінің табысты жеке даму траекториясы қажет. Баланың балабақшаға жүйелі түрде баруы, ата-ана мен ұстаздың тығыз қарым-қатынасы, балалардың денсаулығын нығайтуы үшін бұл міндет заманауи ұстаздарға жүктеледі.

Қазіргі кезеңдегі сөйлеу қозғалысының ырғағы балалардағы сөйлеуді түзетуде логопедиялық практикада қабылданған дәстүрлі әдістер мен формалармен қатар қолданылады және түзету жұмыстарының әртүрлі кезеңдеріндегі сабақ құрылымына енеді. Мұндай іс-шаралар баланың сөйлеу бұзылыстарын түзетуге мүдделі ата-аналардың қолдауымен және тығыз ынтымақтастығымен әлдеқайда нәтижелі болып көрінеді. Мұндай жұмыстағы жетекші орындардың бірін дене шынықтыру сабақтары алады, бұл екі себепке байланысты: біріншіден, мотор анализаторы сөйлеуді дамытуда үлкен рөл атқарады, екіншіден, сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда психомоторлық дамудың артта қалуы байқалады: ептілік пен

жылдамдықтың төмен деңгейі, қозғалыстарды автоматтандыру жоқ, оқу деңгейінің төмендігі, қабылдау, зейін және есте сақтау қабілеттерін дамыту.

Сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда бұлшықет тонусы жиі өзгереді, сондықтан белсенді релаксация мен бұлшықет кернеуіне арналған жаттығуларды қосу өте қажет. Тонды реттеу әр түрлі амплитудасы мен жылдамдығымен жаттығулар жасауға ықпал етеді. Сөйлеуді сүйемелдеу жаттығуларын орындау сөйлеу мен дауыс күшін белсендіреді. Сөйлеу мотор ырғағын балаларды тәрбиелеу мен оқытудың кез-келген қалпына келтіретін әдісіне қосу қалыпты дамып келе жатқан балалар үшін де, психофизикалық дамуында ауытқулары бар балалар үшін де пайдалы. Бұл бағыт балаларды оқытудағы кешенді тәсіл жүйесінде белгілі бір орын алады, мотор саласын дамыту, тәрбиелеу және түзету арқылы сөйлеуді қалыпқа келтіру мақсатында қызмет етеді.

Сөйлеу-моторлы ырғақ, ең алдымен, балаларға пайдалы:

- кекештенумен немесе оған тұқым қуалайтын бейімділікпен;
- тым жылдам/баяу немесе үзік-үзік сөйлеумен;
- қозғалыстарды үйлестіру және қозғалыс дағдылары жеткіліксіз дамыған жағдайда;
- дизартриямен, сөйлеу дамуының кешігуімен, дыбыстардың айтылуының бұзылуымен;
- жиі ауыратындар мен және әлсіздерге;

Логопат балалардың жалпы мотор сферасы ыңғайсыз, шектеулі, бөлінбеген қозғалыстармен сипатталады. Жоғарғы және төменгі аяқтардың қозғалыс көлемінің аздап шектелуі мүмкін, функционалды жүктеме кезінде бірлескен қозғалыстар, бұлшықет тонусының бұзылуы мүмкін. Жиі жалпы ұтқырлықпен баланың қозғалысы ыңғайсыз және нәтижесіз болып қалады.

Ең анық, жалпы моториканың жетіспеушілігі бұл бұзылысы бар мектеп жасына дейінгі балаларда денені дәл бақылауды, әртүрлі бұлшықет топтарының дәл жұмысын және қозғалыстарды дұрыс кеңістіктік ұйымдастыруды қажет ететін күрделі қозғалыстарды орындау кезінде көрінеді. Сөйлеу моторлы ойындары мен жаттығулары сөйлеу мен қозғалыстың үйлестіру және реттеу функцияларын дамытуды қамтиды. Сөйлеу-қозғалыс ырғақтарын қолданатын сабақтар балалардың тірек-қимыл аппаратын нығайтады, тыныс алуын дамытады, дұрыс дене қалпын, жүріс-тұрысын, қимыл-қозғалыстарының сымбаттылығын тәрбиелейді.

Олар тыныс алу жүйесін, моториканың барлық түрлерін дамытады, экспрессивті қозғалыстар мен ертегілер, өлеңдер, драматизация кейіпкерлері арасында байланыс орнатады. Мұндай ойындардағы тән сәт-бұл жалпы, кейде жеткіліксіз басқарылатын қозғалыстардан нәзік, сараланған қозғалыстарға көшу. Тыныс алу және артикуляциялық жаттығулардың ойындары мен ойын жаттығулары сөйлеу емес және сөйлеу тынысын, дыбыстардың артикуляциялық негізін қалыптастыруға негіз болып табылады. Тыныс алу және артикуляциялық жаттығулар алдымен оқшауланып, содан кейін рөлдік жағдайларға қосылады.

Жаттығулар партитурамен, музыкалық сүйемелдеумен, дирижердің қимылы мен мұғалімнің үлгісіне сүйене отырып орындалады. Ойын массажы бұлшықеттердің шамадан тыс тонусын, шаршауды, психикалық стрессті жеңілдетуге қызмет етеді. Гимнастика – ұсақ моториканы дамытудың және қол мен саусақтардың қимылдарын сөйлеумен үйлестірудің негізі. Тыныс алуды, дауысты және артикуляцияны дамытуға арналған жаттығулар дұрыс диафрагмалық тыныс алуды, дем шығару ұзақтығын, оның күшін және біртіндеп болуын дамытуға арналған. Оларды қолдың, торстың, бастың қозғалыстарымен біріктіруге болады.

Тыныс алуды дамытуға арналған жаттығуларға дем шығару кезінде айтылатын сөйлеу материалы жатады. Дауысты дыбыстарды оқшаулап айту арқылы сөйлеу-моторлы жаттығуларды меңгеруді бастаймыз, бұл дағды игерілген сайын дыбыстар бір-бірімен дыбыс тізбегіне біріктіріледі (сөйлеу дем шығару кезінде екі дауыстыдан алтыға дейін). Бірте-бірте біз сөйлеу моторлы жаттығуларын буындар мен буын тізбегіне, содан кейін сөздерге, сөз тіркестеріне, сөйлемдерге және мәтінге енгіземіз. Дыбыс бойынша жұмыс кезеңіне қарай қимылдар түрленеді. Мұндай жаттығулардың түпкі мақсаты - сөйлеу материалын моторлық сүйемелдеусіз өз бетінше айту[3].

Осылайша, сөйлеудің жалпы дамымауы мен ауыратын балаларға арналған компенсаторлық топтағы логопед пен дене шынықтыру нұсқаушысы жұмысындағы сабақтастық пен өзара байланыс логопедиялық жұмыс нәтижелерінің берік шоғырлануына ықпал етеді және түзету-дамыту жұмыстарының табыстылығының кепілі болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гомзяк О., С. *Говорим правильно в 5–6 лет. Конспекты фронтальных занятий.* — Москва: ГНОМ, 2014. — 126 с.
2. Филичева Т. Б., Орлова О. С., Туманова Т. В. *Основы дошкольной логопедии.* — Москва, 2015. — 317 с.
3. Быкова Н. М. *Игры и упражнения для развития речи.* — СПб: Детство-пресс, 2010. — 156 с.

Ағеділ Г.Е., Шалабаева Н.К.

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ЛОГОПЕДА И ИНСТРУКТОРА ПО ФИЗИЧЕСКОЙ КУЛЬТУРЕ
В ПРОЦЕССЕ КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ**

Аннотация. В статье авторы подробно рассмотрели перечень голосовых и дыхательных упражнений, а также двигательных упражнений, связанных с речью, в соответствии с лексическими темами, изучаемыми в группе для детей с тяжелыми нарушениями речи. Преимущества сотрудничества логопеда и инструктора по физической культуре заключаются не только в четкой организации работы, но и в своевременных и успешных коррекционных результатах.

ӘОК 61

Аймуханбетова А.Б.

Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің 2 курс студенті
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
aimukhanbetova1998@mail.ru

Ғылыми жетекші: б.ғ.к., доцент Турлыбекова Г.К.

**ОРТА ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ
ПСИХИКАЛЫҚ БҰЗЫЛЫСТАРЫ**

Аңдатпа. Қазіргі уақытта ресми медициналық статистика барлық жас топтары, соның ішінде мектеп жасындағы балалар мен жасөспірімдер арасында психикалық аурулардың таралуының тұрақты өсу тенденциясын көрсетеді. Қазіргі халқымыздың денсаулығын зерттеу - жан-жақты ғылыми талдауды және оны талқылауға мүдделі барлық мамандардың белсенді қатысуын талап ететін өзекті мәселе. Сондықтан, мақалалық жұмыстың таңдалған зерттеу тақырыбының маңыздылығы қазіргі жағдайдағы халықтың денсаулығына байланысты. Еліміздің денсаулық жағдайы еліміздегі маңызды мәселе болып табылады. Қазіргі кезеңдегі халықтың денсаулығы терең және жан-жақты зерттеулерді қажет ететін өзекті мәселеге айналып отыр. Қазіргі зерттеулер бойынша халқымыздың барынша денсаулық жағдайы жеткіліксіз түрде екені анықталды. Халқымыздың денсаулық мәселелерін зерттеу үшін "Денсаулық" ұғымының мәні мен мәнін түсіну маңызды. Ол аурудың болмауымен сипатталатын жағдай ретінде ғана емес, сонымен қатар халқымызға қажетті ресурс ретінде де түсіну болып табылады.

Еліміздің әртүрлі аймақтарында зерттеу топтары жүргізген арнайы эпидемиологиялық зерттеулердің нәтижелері аурушандық пен сырқаттану көрсеткіштерінің жоғары өсуін және шекаралық психикалық патологияны анықтаудың кең таралмағанын растаумен қатар, айқын белгілері жоқ бұзылулардың болуын көрсетті. «пренологиялық» немесе «субклиникалық» деп аталатын бұзылулардың нормасына да, патологиясына да жатқызуға болмайтын олардың шекараларының белгісіздігімен сипатталатын клиникалық нысандары мен нозологиялық ерекшелігінен бастай келе, Мектеп оқушыларының психикалық денсаулығы ерекше назар аударуды қажет етеді, өйткені балалар мен жасөспірімдердің психикалық денсаулығын сақтау және нығайту, жас ұрпақтың толыққанды білімі мен үйлесімді қалыптасуын қамтамасыз ету кез келген өркениетті қоғамның ең маңызды медициналық-әлеуметтік міндеті болып табылады. Осыған байланысты көптеген зерттеушілер оқушылардың психикалық денсаулығын сақтау мен дамытуды оқумен қатар мектеп үшін басымдық деп тану қажеттілігі туралы айтады.

ҚР медицина жағдайы - ел ішіндегі факторлардың әсерінен және ақ халатты абзал жандардың едәуір дәрежесінде қалыптасады. Ақ халатты абзал жандар рөлі бүгінгі күні аса

маңызды болып келеді. Қазіргі уақытта халқымыздың денсаулық жағдайына әсер ететін маңызды факторлар - қазіргі медициналық шарттары мен технологиясы болып табылады. Қоғам әл-ауқатының басты өлшемдерінің бірі - халықтың денсаулық жағдайы. Барлық өркениетті елдерде ұлт денсаулығы елдің әлеуметтік даму деңгейін сипаттайтын ең маңызды әлеуметтік құндылық ретінде танылады. Осыған байланысты халықтың денсаулығын нығайту проблемасы мемлекеттік органдардың қызметіндегі басым бағыттардың бірі болып табылады.

Алайда, қазіргі кездегі еліміздегі қазіргі демографиялық жағдайды талдау барлық жас топтарының денсаулығының нашарлау тенденциясын, туу коэффициентінің төмендеуі мен өлім-жітімнің артуын және депопуляцияның дамуын анықтады. Теориялық аспектіде әлеуметтік денсаулық категориясын дамытуда денсаулық жағдайы, құндылығы, мәдениеті ұғымдарын зерделеу маңызды; әлеуметтік денсаулық пен халықтың денсаулығы категорияларының арақатынасын анықтау. Денсаулыққа әсер ететін әлеуметтік-мәдени факторларды және осы ықпал ету механизмдерін анықтау үшін денсаулықтың әлеуметтік сипаттамаларын, оның ішінде адамдардың әлеуметтік қатынастары мен өзін-өзі сақтайтын мінез-құлқын зерттеу қажет сияқты.

Бала денсаулығы - қоғам дамуының және өмір сүру деңгейінің маңызды сипаттамаларының бірі, ол толығымен организмнің генетикалық ерекшеліктеріне, әлеуметтік-экономикалық шындыққа және қоршаған орта факторларына (табиғи және антропогендік) тәуелді болады. Бұл халықтың аурушандығының әр түрлі факторларға тәуелділігін кешенді (жүйелік) талдау қажеттілігін анықтайды. Алайда, көп жағдайда қоршаған ортаның сапасының халықтың денсаулығына әсерін бағалау үшін белгілі бір фактордың (ластаушы) белгілі бір нозологияға әсері туралы ақпарат қолданылады (мұндай жұмыстар «санитарлық-гигиеналық профильді» зерттеу ретінде анықталуы керек).

Өткен ғасырдың 90-жылдарына дейін ҚР сырқаттанушылықтың кеңістіктік таралуын зерттеудің екі мүмкіндігі болды. Біріншісі 90-жылдардың басында ғана бірқатар жинақтардың жарық көруіне байланысты көпшілікке қол жетімді болған мемлекеттік статистиканың мәліметтеріне негізделген; екіншісі - белгілі бір экологиялық қолайсыз қалалар үшін алынған «Денсаулық» мәліметтерін пайдалану. Бұл мәліметтер қайталанбады, бірақ бірін-бірі толықтырды - бүкіл халық мемлекеттік статистикамен қамтылды, ал «Денсаулық» шеңберінде өнеркәсіптік орталықтардың «лас» және салыстырмалы түрде «таза» аймақтарында және кәсіби тұрғыда тұратын халық топтарының үлгілері алынды. қауіпті өндірістермен байланысты емес зерттелді. Адамдар денсаулығының индикативті рөлі әр түрлі масштабтағы аумақтар үшін қоршаған ортаның сапасын бағалау үшін бірыңғай теориялық және әдістемелік тұрғыдан талданатын жұмыс жоқ (мысалы, үлкен өзен бассейні). облыс - қала). Біз аурушандықты, мүгедектікті және өлімді азайту, әр адамның денсаулығының максималды мүмкіндігіне қол жеткізу арқылы қоғамға тікелей және жанама шығындарды азайтуға бағытталған денсаулық сақтаудың экономикалық тиімді моделін құру туралы айтып отырмыз. Үлкен әлеуметтік-экономикалық және медициналық маңыздылығына қарамастан, халық ауруларының ұзақтығы проблемасы теориялық тұрғыдан жеткіліксіз дамыған, ал денсаулық сақтаудың практикалық қызметінде оны болжаудың сенімді құралдары жоқ. Денсаулық әр адамның өмірінде ерекше маңызды, бұл ұлттық қауіпсіздіктің негізгі аспектісі, жеке және әлеуметтік әл-ауқат пен әл-ауқатқа жету мүмкіндіктерін, тұрақты даму перспективаларын анықтайды. Заманауи жағдайларда денсаулықтың маңыздылығы оны адамның қауіп-қатері мен қауіп-қатерлері тұрғысынан, денсаулықтың сапасына, оны қамтамасыз ету үшін технологиялық және қаржылық мүмкіндіктерге деген талаптардың тұрғысынан адамның ажырамас құқығы ретінде түсінуін ескере отырып, айтарлықтай қайта қарастырылуда [1].

Денсаулық сақтау - қоғамның маңызды әлеуметтік саласы, бастап оның жағдайы халықтың денсаулығына ғана емес, саяси тұрақтылыққа да байланысты. Халық денсаулығы оның әл-ауқатының негізі, ондағы қоғамның дамуы әлеуметтік, экономикалық терминдер. Жақында денсаулық сақтау проблемалары елдің қауіпсіздігін нығайтуға, дамуына байланысты бірнеше рет қарастырылды. Азаматтардың денсаулығының нашарлауы және жағымсыз демографиялық көрсеткіштер көрсеткіштер, Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік-экономикалық және саяси қайта құрулар, күш денсаулық сақтау саласындағы сапаны жақсартатын іс-шараларды жүзеге асыру халыққа көрсетілетін медициналық көмек. Басқару жүйелерін құру медициналық көмектің сапасының басым бағыттардың бірі болып табылады.

Қазіргі уақытта медициналық көмектің амбулаториялық және стационарлық кезеңдерінде де науқастардың емдеу сапасын жақсарту және ұзақтығын азайту үшін жеткіліксіз қолданылып жатқанын айту керек [2]. Сонымен қатар, медициналық университеттерде денсаулық сақтау жүйесінің тиімді жұмысының төмендеуіне әкелетін ең тиімді тәсілді қолдану бойынша оқыту

жүргізілмейді. Мәселені ғылыми тұрғыдан өңдеудің жағдайы медициналық көмек алу құқығының өзі біздің мемлекет үшін жаңа емес екендігін ескере отырып бағалануы тиіс, сондықтан медициналық қызмет саласындағы қатынастарды құқықтық реттеу саласында, белгілі бір материал жинақталған[3]. Тәжірибе бір орында тұрмайды және адвокаттар алдында туындайтын көптеген сұрақтарға жауап беруді талап етеді [4]. Медициналық қызмет сапасын бақылауды құқықтық қамтамасыз ету, медициналық қызметті жүзеге асыруда туындайтын құқықтық қатынастардың әр түрлі субъектілері арасында бақылау функцияларын нақты бөле отырып, ұйымдастырушылық технологияларды құру маңызды проблема болып қала береді[5]. Соңғы жылдары пациенттердің көрсетілетін медициналық көмектің сапасына қанағаттанбауына байланысты сот істерінің саны тұрақты түрде артып келеді.

Медициналық қызметті құқықтық реттеудегі қайшылықтар, олқылықтар көбінесе медицина қызметкерлерінің іс-әрекетін дұрыс бағаламауға әкеледі. Мұның бәрі медициналық қызметтерді көрсетуге байланысты құқықтық мәселелерді шешудің өзектілігі туралы куәландырады. Азаматтық-құқықтық реттеу тұрғысынан медициналық қызметтерді көрсетудегі құқықтық олқылықтарды кешенді түрде дамыту қажет. Медициналық қызметтерді көрсетудегі нақты қатынастарды, сондай-ақ тиісті құқықтық нормалар мен институттарды зерттеу олардың дамуының проблемалық аспектілері мен жетілдіру перспективаларын талдау барысында динамикада жүзеге асырылады. Медициналық қызмет дегеніміз - бұл азаматтық-құқықтық келісім-шарт шеңберінде жүзеге асырылатын және меншіктің барлық түріндегі заңды тұлғаның (жеке кәсіпкердің) тиісті рұқсаты (лицензиясы) әрекеттерін (қызметін) білдіретін осындай медициналық қызмет. , зерттеуге, нығайтуға, сақтауға, адам ағзасын және оның мүшелері мен ұлпаларын қалпына келтіруге бағытталған. Бұл қызмет медициналық қызмет көрсетуге арналған азаматтық-құқықтық келісімшарттың мәні болып табылады. Қазіргі уақытта медициналық көмектің амбулаториялық және стационарлық кезеңдерінде де науқастардың емдеу сапасын жақсарту және ұзақтығын азайту үшін жеткіліксіз қолданылып жатқанын айту керек. Сонымен қатар, медициналық университеттерде денсаулық сақтау жүйесінің тиімді жұмысының төмендеуіне әкелетін ең тиімді тәсілді қолдану бойынша оқыту жүргізілмейді. Халықты, түрлі созылмалы аурулары бар науқастарды халықтық және дәстүрлі медицина әдістерін қолдану арқылы денсаулықты жақсартуға үйрететін мамандар жоқ [6].

Қорыта келе, қазіргі кезде біздің мемлекетіміздің алдында тұрақсыз экономикалық және әлеуметтік жағдайда халықтың денсаулығын сақтау мен нығайту жүйесін реформалауға, денсаулықты қорғау - алу саласындағы әрбір адам мен азаматтың құқықтарын жүзеге асыруы үшін тиісті жағдайлар жасау жөніндегі күрделі міндеттер тұр. сапалы және қажетті көлемдегі медициналық қызметтер. Бұл мәселелерді шешудің бір немесе басқа дәрежесінде медициналық қызмет көрсету үшін әлеуметтік қатынастарды жүзеге асырудың конституциялық деңгейімен байланысты. Оларды зерттеу ғылыми-теориялық тұрғыдан да, практикалық тұрғыдан да өзекті екендігі сөзсіз. Ғылыми медициналық прогресстің ерекше дамуға ие болған қазіргі қоғамда қоғам алғаннан әлдеқайда көп нәрсені жоғалтты. Адам иммунитеттің дамуы мен оның салыстырмалы тұрақтылығы тұрғысынан біраз төмендетуге мәжбүр етті. Дене белсенділігімен шектеле отырып, адамзат алдыңғы ұрпақпен салыстырғанда әлдеқайда әлсіреді. Мықтылар ғана тірі қалған уақытта біз дамыдық, өйткені тек мықты және төзімділерінің генотипі сақталды, ал қазір көптеген дәрі-дәрмектерде дайын антиденелер бар, олар белгілі бір ауруда одан әрі генетикалық жадының дамуына әкелмейді. Адам денсаулығы кез-келген елдің басымдығы болып табылады. Әр ел тұрғындарды қол жетімді жоғары сапалы медициналық қызметтермен қамтуды барынша арттыратын ең жақсы және әділетті денсаулық сақтау жүйесін құруға тырысады. Бала денсаулығы жалпы адамзаттық құндылық, ол бақыт пен игілік сияқты өміріміздегі құндылық [7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Баевский Р.М., Берсенева А.П. Оценка возможностей организма и риск развития заболеваний. – М.: Медицина, 2009. – С.26-98.*
- 2. Бородкина Г.В. Медико-психологическое обеспечение учебного процесса // Сельская школа. – 2009. – № 4. – С. 117-129.*
- 3. Дедов И.И., Семичева Т.В., Петеркова В.А. Половое развитие детей: норма и патология. М. – 2012. – С. 50-66.*
- 4. ҚР заңы 2015. – 187 с.*
- 5. Зайцева В.В. Конституция, телосложение, характер // Взгляд психо-педагога. – 2015. –С.45-48.*

6. Калманова Е.Н., Айсанов З.Р. Исследование респираторной функции и функциональный диагноз в пульмонологии // Русский медицинский журнал. – 2010. – № 12. – С. 510-514.

7. Клемент Р.Ф., Зильбер Н.А. Методологические особенности показателей кривой поток-объем у лиц моложе 18 лет // – 1994. – № 2. – С. -

Аймуханбетова А.Б.

ПСИХИЧЕСКИЕ РАССТРОЙСТВА УЧАЩИЕСЯ СРЕДНИХ И СТАРШИХ КЛАССОВ

Аннотация. Актуальность работы В настоящее время данными официальной медицинской статистики фиксируется стойкая тенденция к росту показателей распространенности психических заболеваний среди всех возрастных групп, в том числе и детей и подростков школьного возраста изучение здоровья современного населения-актуальный вопрос, требующий всестороннего научного анализа и активного участия в его обсуждении всех заинтересованных специалистов. Поэтому от здоровья населения в современных условиях зависит значимость выбранной темы исследования в научной работе. Важным вопросом в стране является состояние здоровья страны. Здоровье населения на современном этапе становится актуальной проблемой, требующей глубоких и всесторонних исследований. По современным исследованиям установлено, что состояние здоровья населения является недостаточным. Для изучения проблем здоровья нашего народа важно понять суть и значение понятия "здоровье". Это понимание не только как состояние, характеризующееся отсутствием болезни, но и как ресурс, необходимый нашему народу. Здоровье нашего народа нельзя рассматривать только как наличие или отсутствие патологий, которые являются чисто медицинской проблемой, решаемой вне системы учреждения.

УДК 376

Алиева Г.У., Туспекова Г.Г.
КГУ «Общеобразовательная школа №54»
город Караганда, Республика Казахстан
(Учителя начальных классов)

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ: ПРОБЛЕМЫ, ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические основы психолого-педагогического сопровождения детей с особыми образовательными потребностями в общеобразовательном образовании. Описываются особенности педагогической работы с разными категориями детей в аспекте деятельности педагога в начальном обучении. Предлагаемые авторами педагогические средства направлены на развитие адаптивных механизмов и определенных способностей детей, позволяющих им преодолевать трудности социализации.

*Ваша вера определяет ваши действия,
а ваши действия определяют ваши результаты,
но сперва вы должны поверить
(Марк Виктор Хансен)*

Одним из приоритетных направлений казахстанской образовательной политики является развитие инклюзивного образования, ключевым принципом которого является обеспечение доступности образования для всех детей.

В основу инклюзивного образования положена идеология, которая исключает любую дискриминацию детей и создает благоприятные условия для образования детей, имеющих особые образовательные потребности. В этой связи, термин «дети с особыми образовательными потребностями» закрепляет смещение акцентов в характеристике этих детей с недостатков, нарушений и отклонений от нормы на фиксацию их потребностей в особых условиях и средствах образования, указывает на ответственность общества за выявление и реализацию этих потребностей.

Дети с ограниченными возможностями — это дети, имеющие различные отклонения психического или физического плана, которые обуславливают нарушения общего развития, не позволяющие детям вести полноценную жизнь. Синонимами данного понятия могут выступать следующие определения таких детей: «*дети с проблемами*», «*дети с особыми нуждами*», «*нетипичные дети*», «*дети с трудностями в обучении*», «*аномальные дети*», «*исключительные дети*» [1].

Наличие того или иного дефекта (*недостатка*) не предопределяет неправильного, с точки зрения общества, развития.

Таким образом, детьми с ограниченными возможностями здоровья можно считать детей с нарушением психофизического развития, нуждающихся в специальном (*коррекционном*) обучении и воспитании.

По классификации, предложенной В.А. Лапшиным и Б.П. Пузановым, к основным категориям аномальных детей относятся:

- Дети с нарушением слуха (*глухие, слабослышащие, позднооглохшие*);
- Дети с нарушением зрения (*слепые, слабовидящие*);
- Дети с нарушением речи (*логопаты*);
- Дети с нарушением опорно-двигательного аппарата;
- Дети с умственной отсталостью;
- Дети с задержкой психического развития;
- Дети с нарушением поведения и общения;
- Дети с комплексными нарушениями психофизического развития, с так называемыми сложными дефектами (*слепоглухонемые, глухие или слепые дети с умственной отсталостью*).

Дети с особыми образовательными потребностями – это дети, имеющие определенные недостатки в развитии (без указания конкретных нарушений и отклонений), требующие специального подхода к процессу их воспитания и обучения.

В настоящее время термин «дети с особыми образовательными потребностями» используется не только в широком социальном понимании, но и в рамках научного контекста. Непосредственно в научном контексте данный термин очень важен, так как он ориентирует исследователя на «проницательность» границ между нормальным и аномальным развитием детей. А так же дает понимание того, что дети с особыми образовательными потребностями имеют различные психические и физические нарушения, исходя из которых, выстраивается процесс их обучения. Обучение детей, имеющих нарушения и отклонения в развитии всегда индивидуально. Именно это и определяет понимание «особых образовательных потребностей».

Исследователями установлено, что процесс специального обучения детей с нарушениями в развитии необходимо начинать непосредственно с момента установления (диагностирования) нарушения или отклонения в развитии. Только в этом случае можно будет достичь высоких результатов работы над исправлением (коррекцией) нарушения.

Например: если у ребенка было установлено нарушение зрения или слуха в конце первого месяца жизни, то и коррекционную работу (обучение) необходимо начинать именно с этого момента. Не нужно ждать взросления ребенка. Ожидание не способствует исправлению проблемы, а только лишь усугубляет ее.

Важно так же отметить, что при выявлении у ребенка нарушения недостаточно осуществлять только медикаментозное лечение, необходимо проводить работу с ребенком по всем направлениям, в том числе и методами специального обучения.

Особенности содержания специального обучения заключается в том, что у детей с нарушениями и отклонениями имеются специальные потребности. На основании данных потребностей в процес обучения вводятся специальные разделы, в зависимости от нарушения.

В зависимости от характера нарушения одни дефекты могут полностью преодолеваются в процессе развития, обучения и воспитания ребенка например, у детей третьей и шестой групп), другие лишь сглаживаться, а некоторые только компенсироваться. Сложность и характер нарушения нормального развития ребенка определяют особенности формирования у него необходимых знаний, умений и навыков, а также различные формы педагогической работы с ним. Один ребенок с отклонениями в развитии может овладеть лишь элементарными общеобразовательными знаниями (*читать по слогам и писать простыми предложениями*), другой — относительно не ограничен в своих возможностях (*например, ребенок с задержкой психического развития или слабослышащий*). Структура дефекта влияет и на практическую

деятельность детей. Оценка определенных проявлений своеобразного нетипичного развития — необходимое основание для разработки системы специального обучения и воспитания с опорой на позитивные возможности детей.

Современные научные представления позволяют выделить общие образовательные потребности в следующих аспектах:

- времени начала специального образования - потребность в совпадении начала целенаправленного обучения с моментом определения нарушения в развитии ребёнка;
- содержания образования - потребность во введении специальных разделов обучения, не присутствующих в содержании образования нормально развивающегося ребёнка;
- методов и средств обучения - потребность в построении «обходных путей», использовании специфических средств обучения, более дифференцированном, «пошаговом» обучении, чем этого требует обучение нормально развивающегося ребёнка;
- организации обучения - потребность в качественной индивидуализации обучения, в особой пространственной и временной организации образовательной среды;
- границ образовательного пространства - потребность в максимальном расширении образовательного пространства за пределы образовательного учреждения;
- продолжительности образования - потребность в пролонгированности процесса обучения и выход за рамки школьного возраста;
- определения круга лиц, участвующих в образовании, и их взаимодействия - потребность в согласованном участии квалифицированных специалистов разных профилей (специальных психологов и педагогов, социальных работников, врачей разных специальностей, нейро- и психофизиологов и др.), во включении родителей проблемного ребёнка в процесс его реабилитации средствами образования, созданными специалистами[2].

Для работы в условиях инклюзии с детьми, имеющими особые образовательные потребности, педагог должен обладать высокой профессиональной компетентностью, владеть специальными педагогическими технологиями, позволяющими интегрировать детей с особенностями в общую образовательную среду, а также иметь широкий педагогический инструментарий, который позволит обеспечить доступность образования для всех детей, в независимости от их физических, психических, интеллектуальных и иных особенностей.

На развитие ребенка непосредственное влияние оказывает вид нарушения, степень выраженности его проявления, время, когда манифестировал дефект, окружающие условия, социальная и педагогическая среда жизни. Работа с детьми с ОВЗ подразумевает кропотливый труд. Ведь такому ребенку нужно уделять значительно больше внимания, чем без нарушения развития. При каждом варианте дефектов в развитии подбирается своя обучающая программа. Но в целом их основные аспекты совпадают [3].

Основные принципы обучения детей с ОВЗ перечислены ниже:

- Мотивация – необходимо вызывать интерес ребенка к окружающему миру и учебному процессу.
- Развитие – важно создать единый процесс сотрудничества и совместной деятельности.
- Построение взаимодействия, оказание помощи в приспособлении к условиям окружающего мира.

Список использованных источников:

1. Амонашвили Ш.А. *Спешите дети, будем учиться летать*. Изд. Дом Шалвы Амонашвили. Лаборатория гуманит. Пед. МГПУ. — М., 2005- 329 с.
2. Коновалова М.П. *Социокультурная реабилитация детей с ограниченными возможностями в процессе информационно-библиотечного обслуживания*. Вестник Московского государственного университета культуры и искусств М. П. Коновалова. М., 2003 — 103-107
3. Страхов И.В. *Психологические основы педагогического такта*. Саратов, 1972 — 344 с.

Алиева Г.У., Туспекова Г.Г.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУ ҚАЖЕТТІЛІКТЕРІ БАР БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ: ПРОБЛЕМАЛАР, ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШЕШІМДЕР

Аңдатпа. Мақалада жалпы білім беруде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың теориялық негіздері қарастырылады. Бастауыш білім берудегі мұғалімнің іс-әрекеті тұрғысынан балалардың әртүрлі

категорияларымен педагогикалық жұмыстың ерекшеліктері сипатталған. Авторлар ұсынған педагогикалық құралдар балалардың бейімделу тетіктерін және әлеуметтенудің қиындықтарын жеңуге мүмкіндік беретін белгілі бір қабілеттерін дамытуға бағытталған.

УДК 373.

Anarbek M.R. 1 MA student,
e-mail: 201302031@stu.
Scientific supervisor doctor of pedagogical sciences, associate professor
Kasymova G.M.
Suleiman Demirel University Kazakhstan, Kaskelen

INTEGRATING VALUES-BASED EDUCATION IN LOCAL SCHOOLS

Annotation. *The program "Values based education in local schools" provides for a change in the emotional environment of the educational organization, the consciousness of all participants in the educational process, the formation of moral traditions that create an environment conducive to student development, as well as the pursuit of academic excellence. The program is implemented through close and constant communication of the educational organization with parents, other forms of socialization, partners.*

Legal and regulatory support

Values-Based Education Program meets the requirements of educational documents:

- The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 27, 2007 "On Education";
- State program for the development of education and science in the Republic of Kazakhstan for 2020-2025, approved by the Government of the Republic of Kazakhstan on December 27, 2019 No. 988;
- Conceptual foundations of education in the implementation of the "Рухани жаңғыру" program, approved by order of the Minister of Education and Science of the Republic of Kazakhstan dated April 15, 2019 No. 145;
- President of the Republic of Kazakhstan K.K. Tokayev's message to the people of September 2, 2019 "Constructive public dialogue is the basis of stability and prosperity in Kazakhstan."

Introduction

1. Analysis of the current state of education of students in the Republic of Kazakhstan

According to the Conceptual Framework of Education in the implementation of the programs "Spiritual Revival", "Digital Kazakhstan" (2019), there is a systematic decline in all aspects of student health (moral, physical, psychological, social): an increase in juvenile delinquency; alcohol abuse, smoking, drug abuse; increase in suicides; early sexual intercourse; an increase of religious views in different directions and others.

According to a 2017 UNICEF study, two-thirds of students in Kazakhstan have experienced or witnessed violence by students or teachers. Every year, about 7,000 minors and 10,000 low-income families are registered by the police. More than 3,000 children commit criminal offenses. .

The above data contain only a few examples of dangerous, disturbing statistics in the system of educating students in Kazakhstan. According to the Conceptual Framework of Education (2019), in the near future, it will inevitably affect the health of the nation, its intellectual potential, competitiveness, and national security of the country as a whole. Therefore, there is a need for new practices that will overcome the shortcomings that have existed for many years in educational institutions.

1.1 Aim of this study:

My research is quantitative method of research.

Purpose of this study is to educate a competitive(open-minded), healthy generation, having universal (global citizenship) and national values (values of Kazakhstan), the generation who mastered 21 century skill as critical thinking, problem solving, emotional intelligence, creativity, communication, adaptability, digital literacy and cross-cultural understanding.

1.2 Research question:

RQ 1. How does VBE affect the effectiveness of the system of educational work in the formation of the youth of Kazakhstan patriotism, civic consciousness, tolerance, general and legal culture, spiritual values, professionalism, morality, healthy image?

RQ2: How does VBE affect the academic performance of students?

RQ3: How VBE can create a positive school environment: among teachers, staff and students?

2. The main stages of the program:

Stage 1. The head of the educational organization forms a working group consisting of administrators, teachers, psychologists, social educators, technical staff, parents and students. The working group is responsible for the implementation of the program in the educational organization, pedagogical guidance of school students in the acquisition of values, the establishment and reconstruction of values-based relationships.

Stage 2. Participants in the educational process, led by a working group, choose from a list of values and characteristics that they want to form during the school year (one value per month). In addition, the value is considered in the sense of a common interest or common good, ie in the context of the selected advantage of all participants, rather than a majority vote of teachers - students - parents / parents.

1) Patriotism	10) Justice
2) State language	11) Health
3) Respect	12) Courage
4) Morality	13) Generosity
5) Cooperation	14) Perseverance
6) Responsibility	15) Love
7) Honesty	16) Empathy
8) hard working	17) Tact
9) humility	18) Culture

2.1 Mechanisms and conditions for the implementation of the program

1. The educational system is implemented with the participation of all members of the staff of the educational organization: administration, teachers, class teachers, social pedagogues, teacher-psychologist, curators, educators, teachers of additional education, methodologists, librarians, technicians, as well as the parent community. carried out. The main role of the teacher in the program is to be a role model and conduct lessons following the given values.

2. The class/audience is the main unit in the organization in the implementation of value-oriented education and educational work plan. The class teacher is one of the most responsible people in the school to introduce the Program to students, as well as the organizer and formator of successful management of the class team, working closely with parents and the community within the Program.

3. An action plan is developed every month, taking into account the following concepts:

- 1) The plan reflects the ideas, principles, directions, content of the Program;
- 2) All staff, from school security and technical staff to teachers and principals, contribute to the implementation of the student development plan. Good qualities should be presented in terms of "do as I say," not in terms of "do as I say." Administrative members, teachers, class teachers, educators, parents, and others are role models themselves - without bad habits, kind to children and each other; is open and non-judgmental in communication, instills values in students;
- 3) The school environment is comfortable for students - classrooms are well lit and timely ventilated; toilets have hygiene items; furniture is intact and clean;
- 4) School design according to the selected value of the month;
- 5) Partnership with public organizations and creative unions, social institutions are carried out for the spiritual and moral development of the person.
- 6) Teachers are aimed at creating a friendly atmosphere during the lesson through various methods and forms:
  - The method of forming daily reading skills - every Monday in the student's folder is a calendar of key events following the value of this week, as well as promoting the established value a list of books to read;
  - Partnership with the library in the format of "Summer Reading Explosion", "Book Start", "Joint Family Readings", "Reading Week" and other large-scale programs;

- bookcrossing, which uses book exchange and exchange of resources to activate reading.

4. The role of the administration of the educational organization:

- 1) Explain the value of that month to the whole team at the beginning of each month;
- 2) Carrying out of school and college actions together with members of collective;
- 3) Rely on the opinion of the team when making any decision;
- 4) Creating a friendly (favorable) atmosphere (atmosphere) in the educational organization.

All activities in the educational organization must be carried out with the direct participation of students, the whole team, and parents, without the involvement of third parties.

Consent forms: official research permission will be asked from participants to sign it, legal and regulatory support.

Location: № 9 ZERDE SPECIALIZED SCHOOL

Time-frame: From October 2021 till April 2022

2.3 General methods of monitoring and managing the effectiveness of the program:

- 1) Scanning, plan-fact methods;
- 2) conducting a survey among the staff, parents and students of the educational organization;
- 3) Meetings;
- 4) Plans;
- 5) Participation in events;
- 6) Risk management and control, advice from moderators. Possible obstacles in the implementation of the project: lack of interest, attention, time, support from parents etc
- 7) Presentation of the results of the educational organization to the parent community;
- 8) Animation of experience and methods of work.

3. Expected results

As a result of the "Value-Based Education" program, Kazakhstani patriotism, civic consciousness, tolerance, general and legal culture, healthy lifestyle, creative abilities, professional self-determination and children's leisure time are provided to young people in educational institutions. The effectiveness of the educational system will increase.

The content of the objectives of the educational program is realized in the model of the student in accordance with the stages of its development:

Conclusion

<p>Level 1 grade 7: Own civic identity; family, small homeland and homeland values;</p> <ul style="list-style-type: none"> - national identity, the essence of national traditions, the values of a multinational Kazakhstani society; - norms of rules of human moral behavior in society; - the essence of human self-knowledge and self-development; 	<p>Level 2 grade 8-9:</p> <ul style="list-style-type: none"> - active citizenship, high patriotic feelings, readiness to serve the Motherland and protect its interests; - skills to maintain a healthy lifestyle, safety for themselves and others; - high culture of communication with people and observance of ethical norms; - self-education self-improvement and creative work; - respect for the older generation and care for the younger 	<p>Level 3 grade 10-11</p> <ul style="list-style-type: none"> - The importance of spiritual and moral values, self-knowledge and self-development - the need to develop high moral qualities - the relationship between physical and mental health; - their participation in the life of the country, city, village, school, family; - healthy lifestyle skills; - uses personal experience of moral behavior. - a state of kindness and understanding in the family, team, society;
--	---	---

Since the children of each nation serve their nation, the teacher is obliged to bring up the child with the formation of this nation, "Magzhan said. In order for the Republic of Kazakhstan to become a long-term independent state, pure national heroes, citizens who have absorbed all spheres of universal values through education and folk pedagogy, are needed.

List of sources used:

1. *Health of adolescents and youth as a social value of Kazakhstan. UNICEF 2009*
2. *Ibragimov, M. zhne tb., 2019. "BILIM-INNOVATION" XKҚ. Almaty: Astana Kitap*

3. Gimranova, A., 2019. *Analysis of work on the involvement of parents in school activities in the lyceums "Bilim-Innovation", Nur-Sultan*

4. Lickona, T., 2009. *Educating for character how our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books

5. Pearson, Q. and Nicholson, J., 2000. *Comprehensive Character Education in the Elementary School: Strategies for Administrators, Teachers, and Counselors*. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 38 (4), pp. 243-251.

Анарбек М.Р.

ВНЕДРЕНИЕ СИСТЕМЫ ЦЕННОСТНО-ОРИНТИРОВОЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В МЕСТНЫХ ШКОЛАХ

Аннотация: Программа «Образование, основанное на ценностях» предусматривает изменение эмоциональной среды образовательной организации, формирование нравственной традиции, создающей среду, а также стремление к академической успеваемости, повышение моральных и этических ценностей. Программа реализуется через тесное и постоянное общение образовательной организации с родителями, другими формами социализации, партнерами.

Анарбек М.Р.

ЖЕРГІЛІКТІ МЕКТЕПТЕРДЕ ҚҰНДЫҚТЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІН ЕНГІЗУ

Аңдатпа: «Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламасы білім беру ұйымының эмоционалды ортасының, білім беру процесінің барлық қатысушылары санасының өзгеруін, білім алушылардың дамуына қолайлы жағдай жасайтын орта құруды, сонымен қатар моральдық және адамгершілік құндылықтарды арттыра отырып академиялық басымдылыққа ұмтылуды қарастырады.

УДК 159.99

Андрienко О.А.

Орский гуманитарно-технологический институт (филиал) ОГУ

город Орск, Россия

andrienko-oa@mail.ru

ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ АДАПТАЦИИ ВЫПУСКНИКОВ-ПСИХОЛОГОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности адаптации выпускников-психологов. Представлены пути преодоления трудностей, возникающих на начальном этапе профессиональной деятельности.

Переход от учебной к профессиональной деятельности в жизни человека всегда сопровождается напряжением его адаптационных ресурсов. Особенно очевидно это в молодых профессиях, по поводу которых в общественном сознании еще не сложилось устоявшегося мнения о том, что и как должен делать соответствующий специалист и в каких единицах можно измерить полезность его деятельности [1].

Конечно, адаптация выпускника-психолога в образовательном учреждении представляет собой достаточно сложную проблему. Ее актуальность объясняется в первую очередь тем, что более 65% молодых специалистов через 1-1,5 года работы уходят из системы образования. К основным причинам, по которым выпускники не задерживаются в образовательных учреждениях, относятся:

- неудовлетворенность профессиональной деятельностью;
- неопределенность основных целей и задач этой деятельности;
- чувство ненужности и невостребованности.

Порой психолог рассматривает школу как своеобразный полигон для начальной тренировки своих профессиональных знаний, навыков и умений, которые потом он намерен применить в других, более престижных сферах трудовой деятельности [5].

Доктор психологических наук, профессор, один из основоположников системы школьных психологических служб современной России И.В. Дубровина отмечает, что адаптация психолога в школе, длится от нескольких месяцев до одного года, а, по мнению С.А. Котовой, данный процесс занимает в среднем от трех до пяти лет [2; 4].

Первые недели, месяцы работы вызывают большие трудности, но как показали исследования, не они становятся причиной кризисных явлений. Основная причина – психологическая: несовпадение реальной профессиональной жизни с представлениями молодого специалиста.

В.Н. Панферов и его коллеги указывают, что профессионально-производственная адаптация выпускника связана с освоением структуры профессиональной деятельности. Она предполагает, что начинающему психологу нужно для начала сориентироваться в пространстве той организации, в которой он начинает работать, уяснить рабочий распорядок и негласные порядки (где какой кабинет, к кому из сотрудников обращаются с тем или иным вопросом и т.д.). Кроме того, начинающему психологу нужно время для того, чтобы ознакомиться со своими функциональными обязанностями, спецификой их осуществления на конкретном рабочем месте, а также скорректировать свои представления и профессиональные сценарии в соответствии с возникающими профессиональными задачами.

Психологическая адаптация обусловлена необходимостью включения новой профессиональной роли в систему представлений о самом себе. Она предполагает формирование позитивного отношения к собственной профессиональной деятельности, субъективного чувства удовлетворенности ее процессом и результатом, достижением равновесия не только в профессиональном, но и в личностном плане.

Социально-психологическая адаптация характеризует процесс вхождения начинающего психолога в новую социальную среду, в систему межличностных отношений определенного коллектива, во время которого происходит выработка новых шаблонов поведения в соответствии с системой ценностей и групповых норм данного коллектива. Благодаря соотношению социально-психологических особенностей профессиональной деятельности и собственных личностных и коммуникативных ресурсов у молодого специалиста формируется индивидуальный стиль профессионального общения [1].

Как правило, методическая неподготовленность, отсутствие жизненного, педагогического и профессионального опыта, слабая ориентация в проблемах школьной жизни затрудняют адаптацию выпускника-психолога в школьном коллективе.

О.А. Мальцева и Р.В. Овчарова выделяют следующий перечень трудностей профессиональной адаптации молодого психолога в образовательных учреждениях:

- 1) недостаточный уровень профессионального согласия между субъектами образования;
- 2) разрыв между социальными ожиданиями в связи с появлением школьной психологической службы и ее реальной практикой;
- 3) противоречия между образами школьного психолога у заказчиков, клиентов и представлениями самого психолога;
- 4) неготовность психолога к адекватной самоподаче и самопрезентации.

Данные авторы также определяют следующие неадекватные требования-ожидания педагогов к личности психолога и его деятельности: мгновенное реагирование психолога на любой запрос; пассивность клиента и активность психолога; постоянное энергетическое донорство, эмоциональная и моральная поддержка клиента со стороны психолога; жертвенность психолога, полное бескорыстие и благородство; помощь психолога в «борьбе» с «трудными» для заказчика педагогами и учащимися, исполнение им карательных санкций в отношении клиента; потенциальная опасность со стороны психолога, оценивающего педагога по известным лишь ему параметрам, возможно, обращенным против клиента; желание видеть психолога в качестве научного руководителя всего учебно-воспитательного процесса, идеолога педагогической системы школы; стремление видеть в психологе супервоспитателя, мотивирующего детей учиться и посещать школу; представление о психологе как о специалисте, занимающемся постановкой диагноза; опасение возможного тайного воздействия психолога на психику клиента [3].

Каковы пути преодоления трудностей адаптации выпускников-психологов в образовательных учреждениях?

В период адаптации психолога в образовательном учреждении будут уместны его беседы с администрацией, воспитателями, учителями, детьми, их родителями, посещение занятий и уроков, заседаний педсоветов, родительских собраний, изучение документации и пр.

Одновременно психологу следует знакомить всех с содержанием, задачами и методами работы практического психолога. Можно подсказать, в какой форме, когда, по каким вопросам и проблемам можно к нему обращаться.

Психологу в этот период необходимо так организовать свою деятельность, чтобы вызвать интерес к себе и своей работе, желание сотрудничать. Поэтому содержательную работу лучше начинать с так называемых проблемных детей, классов, ситуаций. Причем выбирать тот возраст детей, тот круг проблем (личностных, поведенческих, учебных и пр.), в которых психолог наиболее компетентен. Молодому психологу ни в коем случае не надо сразу браться за все, даже если на этом настаивает администрация [4].

Для начинающего специалиста основной самопрезентационной задачей является выстраивание конструктивных отношений с коллегами при сохранении баланса между доброжелательностью и профессионализмом.

Советы начинающим психологам от И.В. Дубровиной:

«Начинай с того, что лучше всего знаешь и умеешь» .

«Психолог первым должен предложить свои услуги (темы, консультации, диагностику, занятия)».

Течение острого периода адаптации начинающего психолога во многом определяется его собственной активностью, как профессиональной, так и личностной. На этом этапе психолог сталкивается с большим количеством сложностей и опасений, однако, именно их преодоление является важным шагом для дальнейшего профессионального роста [1].

Таким образом, наиболее благоприятной для профессионального становления представляется ситуация, когда специалист занимается своей работой практического психолога, ведет уроки психологии, этики и психологии семейной жизни, основы выбора профессии. Заметим, что специфика функций школьного психолога делает его работу значимой и напряженной, а к его личности предъявляются повышенные требования. В силу больших социальных ожиданий практический психолог образования обязан постоянно стремиться к личностному и профессиональному росту.

Список использованных источников:

1. Введение в профессию: психолог / Под. Ред. В.Н. Панферова. – М.: Издательство Юрайт, 2017. 291 с.
2. Котова С.А. Адаптация в должности и освоение профессии учителя // Народное образование, 2010. № 8. С. 121-127.
3. Овчарова Р.В. Практическая психология образования – М.: Академия, 2005. 448 с.
4. Практическая психология образования / под ред. И.В. Дубровиной – СПб: Питер, 2004. 592 с.
5. Хаймовская Н.А. Особенности социально-психологической адаптации педагогов-психологов в образовательных учреждениях // Психологическая наука и образование, 2003. №3.

Андриенко О.А.

ОҚУ ОРНЫНДА ПСИХОЛОГТАРДЫ БЕЙІМДЕУ ҚИЫНДЫҚТАРЫН ЖЕҢУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Мақалада психологтардың бейімделу ерекшеліктері қарастырылған. Кәсіби қызметтің бастапқы кезеңінде туындайтын қиындықтарды жеңудің жолдары ұсынылған.

УДК 377.5

Андриенко О.А.

Орский гуманитарно-технологический институт (филиал)ОГУ

город Орск, Россия

andrienko-oa@mail.ru

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ И ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА

Аннотация. В статье рассмотрены особенности формирования профессионального самосознания у студентов учреждений среднего профессионального образования, представлены факторы, влияющие на его становление.

Важнейшей целью среднего профессионального образования является решение задач интеллектуального, культурного и профессионального развития человека, подготовка квалифицированных рабочих или служащих и специалистов среднего звена по всем основным направлениям общественно полезной деятельности в соответствии с потребностями общества и государства, а также удовлетворение потребностей личности в углублении и расширении образования [4]. Но помимо всего перечисленного очень важным является формирование личности профессионала, содействие его самоидентификации с профессией.

Количество теоретических и эмпирических работ, посвященных проблеме профессионального самосознания в сравнении с исследованиями самосознания личности невелико.

Исследователи, занимаясь проблемой формирования профессионала, строят свои работы вне контекста вопросов его самооценки, самосознания, а исследования, посвященные вопросам самосознания, «образа Я», как правило, затрагивают этап выбора профессии, планирования жизненного пути и оставляют в стороне изучение феноменов самосознания в ходе овладения профессией.

По мнению А.К. Марковой, профессиональное самосознание – это комплекс представлений человека о себе как профессионале, это целостный образ себя как профессионала, это система отношений и установок к себе как профессионалу [3].

Е.А. Климов рассматривает профессиональное самосознание как составляющую «Я-образа» личности, и описывает его структуру через перечисление ее элементов. В нее он включает такие процессы, как понимание себя, своего профессионального поведения, эмоциональное отношение и оценивание себя; осознание человеком норм, правил, модели своей профессии; сравнение себя с неким абстрактным или конкретным коллегой; учет оценки себя как профессионала со стороны коллег; самооценивание человеком своих отдельных сторон [2].

Профессиональная Я-концепция личности может быть реальной и идеальной. Понятие «реальная» отнюдь не предполагает, что эта концепция реалистична. Главное здесь – это представление личности о себе, о том «какой я есть». Идеальная же Я - концепция – это представление личности о себе в соответствии с желаниями («каким бы я хотел быть»).

Конечно, реальная и идеальная профессиональная Я-концепции не обязательно должны совпадать: в большинстве случаев они различаются. Расхождение между идеальной и реальной профессиональной Я-концепцией может приводить к различным, как негативным, так и к позитивным следствиям. С одной стороны, рассогласование между реальным и идеальным «Я» может стать источником серьезных внутриличностных конфликтов. С другой стороны, несовпадение реальной и идеальной профессиональной Я - концепции является источником профессионального самосовершенствования личности и стремления к ее развитию.

В психолого-педагогической литературе рассматриваются следующие факторы, влияющие на становление профессиональной Я-концепции обучающегося:

- детерминация личностной предрасположенности человека к определенному роду деятельности;

- влияние коллектива, профессиональной среды;

- специальная работа по формированию и развитию профессионального самосознания.

Успешность образования, то есть осознание себя как профессионала, зависит не только от степени детализированности образа будущей профессиональной деятельности, но также от сформированности профессиональной составляющей Я-концепции обучающегося.

Отметим, что уже в процессе профессионального обучения у студентов начинает складываться образ «Я» как субъекта собственной профессиональной деятельности. Интенсивность его формирования в значительной мере определяется степенью ориентации учебного процесса в учебном заведении на воспроизведение учебных ситуаций, имитирующих реальную профессиональную деятельность.

В дальнейшем на стадиях профессиональной адаптации и полной или частичной реализации личности в профессиональном труде, ее представления о себе как субъекте своей профессиональной деятельности дополняются и относительно стабилизируются.

Как показали экспериментальные исследования, в своем развитии образ «Я» профессионала проходит несколько этапов:

1. Этап формирования образа «Я» как субъекта предполагаемого вида труда.

2. Этап формирования образа «Я» как субъекта учебно-профессиональной деятельности.

3. Этап формирования образа «Я» как субъекта собственной профессиональной деятельности.

Е.А. Климов, А.К. Маркова выделяют такой компонент профессионального самосознания, как сознание своей принадлежности к определенной профессиональной общности и отводят ему важную роль в становлении профессионала [2; 3].

Профессиональная идентификация – это процесс отождествления себя с другими представителями профессиональной среды (реальными и идеальными), на основании устоявшейся эмоциональной связи и обеспечивающий стабилизацию профессиональной деятельности и профессиональное развитие. Профессиональная идентификация рассматривается как механизм вхождения в профессию [1].

Результатом процесса идентификации является профессиональная идентичность личности. К ее субъективным показателям относят: степень отождествления себя с профессиональной ролью или идеальным специалистом; принятие профессиональных норм и ценностей; эмоциональное отношение к профессии; уровень самореализации в профессии и осознание факта самореализации; сформированность профессиональной потребностно-мотивационной сферы.

В структуре профессиональной Я-концепции личности также может быть рассмотрена профессиональная самооценка.

Профессиональное самосознание опирается на профессиональную самооценку – потенциальную (Я как профессионал завтра), ретроспективную (Я как профессионал в прошлом), актуальную (Я как профессионал сегодня), идеальную (Я как профессионал в отдаленном будущем) [2].

Многие авторы указывают, что на начальных этапах профессиональной подготовки самооценка обычно недостаточно адекватна. Снижается ее устойчивость, что создает благоприятные возможности для начала ее целенаправленного формирования. Оптимизация профессиональной самооценки в этот период во многом зависит от качества производственной практики: если она неудовлетворительна или недостаточна, то за период обучения стихийно формируется и закрепляется не самооценка профессиональных возможностей, а самооценка успешной учебной деятельности, которая затем неадекватно переносится на профессиональную деятельность.

Итак, на этапе профессиональной подготовки у студентов возникает представление о себе как профессионале, начинает формироваться профессиональная самооценка, юноши и девушки вырабатывают отношение к самим себе, соотнося образ «Я» как субъекта профессионального труда с субъективными эталонными моделями профессионалов, отражающими представления о требованиях, предъявляемых профессией, которой они овладевают в ходе обучения, а также особенностями самой личности, уровнем ее профессиональной направленности.

Список использованных источников:

1. Зеер Э. Ф. Психология профессионального образования – М.: Издательство Юрайт, 2019. – 395 с
2. Климов Е. А. Психология профессионала. – М.: Издательство «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МО-ДЭК», 1996. – 400 с.
3. Маркова А. К. Психология профессионализма. – М., 1996.
4. Федеральный закон "Об образовании в Российской Федерации" от 29.12.2012 N 273-ФЗ. http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_140174/

Андрienko O.A.

КӘСІПТІК САНА-СЕЗІМ ЖӘНЕ ОНЫ КОЛЛЕДЖ СТУДЕНТТЕРІНДЕ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақалада орта кәсіптік білім беру мекемелері студенттерінің кәсіби өзін-өзі тануын қалыптастыру ерекшеліктері қарастырылған, оның қалыптасуына әсер ететін факторлар келтірілген.

Антикеева А., Карабаева А., Серкебаева М., Утаралиева Д., Чураева Н.
Алматы менеджмент университетінің 2-курс студенттері
Алматы, Қазақстан Республикасы.
Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., ассистент–профессор Құрманғожаева Э.С.
churaevy_natasha20022@mail.ru, e.kurmangozhaeva@almau.edu.kz

ЖАСТАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада Қазақстан экологиясының қазіргі жағдайы және оның негізгі мәселелері қарастырылады. Сонымен қатар, жас ұрпақтың экологияға деген көзқарасына ерекше көңіл бөлінеді. Жұмыста еліміздің экологиялық мәселерін атап өтіліп, олардың пайда болу факторларын анықталды. Осыған байланысты мәселелердің салдары берілді және олардың кейбіреулерінің мүмкін шешімдері ұсынылады. Бұл мақалада қазіргі уақытта тақырыптың өзектілігі көрсетіліп, отандастарымыздың Қазақстандағы экологиялық жағдай туралы естеріне салып, оларды осы мәселеде хабардар ету және экологиялық жауапкершілігін арттыру мақсаты көзделді.

Бұл мақала қазіргі уақытта өте өзекті, өйткені Қазақстан экологиясының жай-күйі тез нашарлауда. Оның басты міндеті-азаматтарға Қазақстандағы экологиялық жағдайды еске салу және олардың экологиялық жауапкершілігін арттыру. Біз жастардың еліміздің экологиясына деген көзқарасына ерекше назар аударғымыз келеді, өйткені жастар өте белсенді және креативті, олар әрқашан мәселелерді шешудің күтпеген тәсілдерін ойлап табады.

Біздің мақаланы құрастыру үшін біз әртүрлі сайттардан тексерілген ақпаратты қолдандық. Ақпарат алған бірінші мақала - блогер Боженко Ярославтың "Қазақстанның экологиялық мәселелері және оларды шешу жолдары" атты посты болды. Ол Қазақстандағы экологиялық жағдай туралы нақты түсінік берді. Бірақ ол қоғамдық пікірді білдірмейді, сондықтан ол өте субъективті. Келесі журналист Арина Горбунованың мақаласы біз үшін өте пайдалы болды. "Үкіметте Қазақстанның экологиялық проблемаларын шешу жолдары қалай көрінеді" атты мақаласында ол Қазақстандағы экологиялық проблемалардың ықтимал шешімдері туралы айтып берді. Дегенмен, оның мақаласында қоғамдық пікір болған жоқ. Біз үшін пайдалы болған үшінші мақала "Алматыдағы экологиялық жағдайды жақсартуға арналған 10 кеңес" болды. Одан біз тек Алматы қаласына ғана емес, бүкіл елге қалай көмектесе алатынымызды білдік. Дегенмен, мақалада Қазақстан экологиясының жалпы жағдайы көрсетілмеген.

Бұл жұмысты орындау үшін біз зерттеудің бастапқы және екінші әдістерін қолдандық. Бастапқы әдістерді қолдана отырып, біз Google нысаныда Қазақстанның экологиялық жағдайы туралы сауалнама жасадық. Негізгі респонденттер 17 жастан 20+ жасқа дейінгі Қазақстан жастары болды. Екінші зерттеу үшін біз Қазақстанның қазіргі экологиясының жай-күйі туралы көптеген сайттардан әртүрлі ақпаратты пайдаландық. Бастапқы әдістер бізге бұл мәселе туралы жастардың пікірін білуге көмектесті, ал интернеттен әртүрлі мақалалар экологияның жалпы жағдайы және сарапшылардың пікірі болып табылады.

Сіз біздің планетамыздың тұрғындары респираторлық ауруларының көбеюін көрдіңіз бе? Әрбір үшінші адамда аллергиялық ринит, ал әрбір оныншы адамда бронх демікпесі бар.

Қазіргі уақытта өндірістердің мен табиғатқа зиян әсер тигізетін салалардың дамуы, ауа мен судың ластануына алып келеді. Өндіріс пен көлік атмосфераны ластайтын газдардың көп мөлшерін (көмірқышқыл газы, көміртегі тотығы, күкірт диоксиді, азот оксиді, метан) шығарады. Кейде ауа соншалықты ластанған, дем алуға өте қиын болады. Мұндай жағдайлар адамдар арасында респираторлық ауруларының жоғарылауына әкеледі.

Қазақстанда өнеркәсіп кәсіпорындарының зиянды заттар шығарындыларының үлесі 85% - дан асады. Сондықтан елімізде ауа, су және жер ресурстарының ластануымен байланысты экологияның өзекті мәселелері бар. Қазақстан ауаның ластану индексі нашар елдер рейтингінде 64-орында тұр және еліміздің көптеген қалалары шамадан тыс ластанған атмосферадан зардап шегеді: кейбір елді мекендерде ауаның ластану деңгейі рұқсат етілген нормадан 8-10 есе асады.

Егер су туралы айтатын болсақ, бүгінде Қазақстанда 33 су нысаны пайдалануға жарамсыз. Еліміздің ең проблемалы су айдындарының бірі — Арал теңізі, Балқаш көлі және

Каспий теңізі. Арал теңізі қазір салынған су қоймаларына байланысты жойылу қаупінде тұр. Олар энергетика индустриясы, су көлігі, ауылшаруашылық өндірісі, ірі кәсіпорындар мен елді мекендерді сумен жабдықтау, демалыс және туризм аймақтарын ұйымдастыру үшін салынды. Балқаш көлінде осындай проблемалар орын алуда: ол өз көлемін жоғалта бастады. Көл суларында тұздардың жоғары концентрациясы анықталды, күкірт диоксиді, ауыр металдар және улы шаң табылды.

Суды қатты таяз және иррационалды пайдалану проблемасы бар. Каспий теңізі жыл сайын өзін-өзі тазарту қабілетін жоғалтады. Мұнай ресурстарын өндіру экологиялық жағдайды нашарлатады. Бүгін ҚР-да күрделі экологиялық жағдай қалыптасты.

Біздің зерттеуіміздің арқасында біз еліміздің экологиясының нашарлауының негізгі себептерін анықтадық:

1. Судағы және ауадағы зиянды өнеркәсіптік қалдықтардың артық болуы. Шамадан тыс өнеркәсіптік белсенділік ауа мен су қоймаларын ластайды, оларды ішуге жарамсыз етеді.

2. Ағаштарды шамадан тыс кесу. Бұл ауаны сүзуге көмектесетін ағаштар, оны таза етеді. Егер елде ағаштар аз болса, ауа сапасы байқарлықтай төмендейді

3. Табиғи ресурстарды ұтымсыз пайдалану. Адамдар өндірісте пайдаланатын көптеген табиғи ресурстар жаңартылмайды. Егер адамдар оларды ұтымсыз пайдаланса, болашақта бұл үлкен экологиялық мәселелерге әкелуі мүмкін.

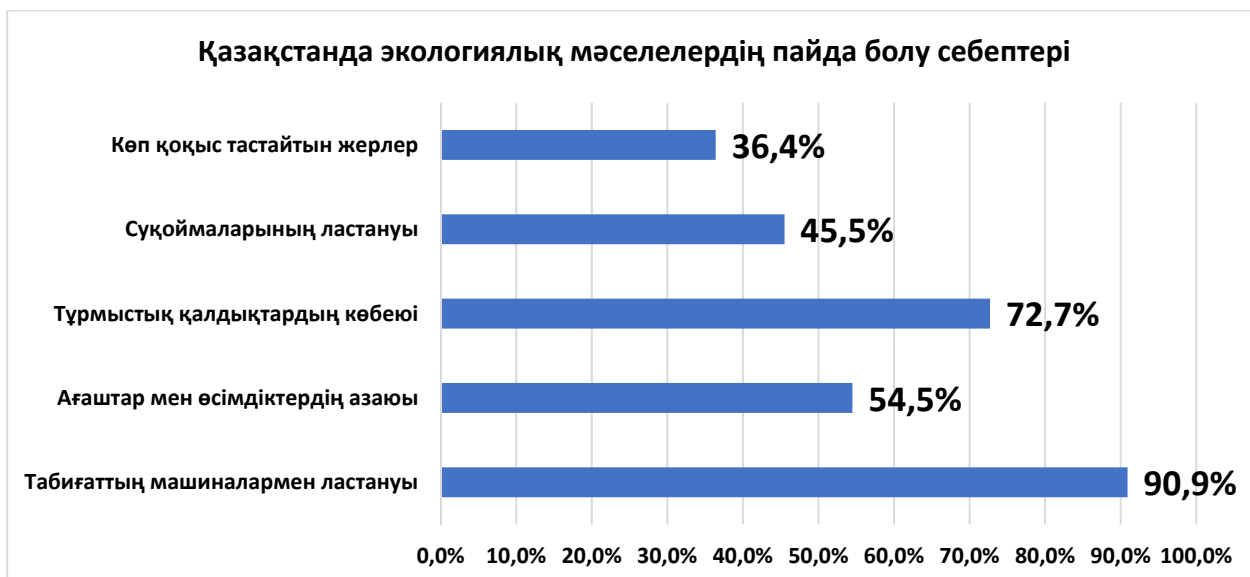
Біздің сауалнамамыздың арқасында біз респонденттеріміздің елдегі экологиялық жағдай туралы пікірін білдік. Сауалнама 8 сұрақтан тұрды. Келесіде олардың ең маңыздылары ұсынылады.

Респонденттердің пікірінше, Қазақстандағы ең үлкен экологиялық мәселелер ауа (90,9%) мен судың (45,5%) ластануы болып табылады.

Сурет 1. Респонденттердің пікірінше, Қазақстан экологиясының ең көп таралған мәселелері

Респонденттердің пікірінше, экологиялық проблемалардың пайда болуының ең маңызды себептері табиғаттың көмірқышқыл газымен ластануы (90,9%) және зиянды заттардың өндіріспен шамадан тыс шығарылуы (72,7%) болып табылады

Сурет 2. Респонденттердің пікірінше, Қазақстанда экологиялық мәселелердің пайда болу себептері

Негізінде экологияны жақсарту үшін респонденттер су мен жарықты үнемдейді (54,5%) және экологиялық таза шопперлерді (45,5%) пайдаланады.

Сурет 3. Қазақстан экологиясын жақсарту үшін респонденттердің іс-әрекеттері

Біздің зерттеуімізге сүйене отырып, біз экологияны жақсартудың бірнеше жолын анықтай алдық. Олар өте қарапайым, оларды бәрі қолдана алады.

Ағаштар мен гүлдер отырғызыңыз. Олар ауаның оттегі теңгерім сақтайды, шаң мен газдың ластануын азайтады.

Қозғалысыңызды экологиялық таза етіңіз. Жиі жүріңіз немесе экологиялық таза көлік түрлерін қолданыңыз: автобус немесе велосипед. Көліктермен аз жүріңіз.

Суды, электр қуатын және жылуды үнемдеңіз. Тістеріңізді тазалағанда немесе ыдыс жуғанда шүмекті өшіріңіз. Энергияны үнемдейтін шамдарды қолданыңыз (люминесцентті немесе LED). Егер сіз оларды пайдаланбасаңыз, шамдарды, компьютерді немесе теледидарды өшіруді ұмытпаңыз. Үйіңіздің қабырғаларын, әсіресе жылыту батареяларының артында жылу оқшаулаңыз. Бұл шамамен 5% - дан 10% - ға дейін энергияны үнемдейді.

Өсімдік қалдықтарын күйдірмеңіз: ағаш чиптері, ағаш бұтақтары, қағаз, жапырақтар, шөптер... мұның бәрін компостқа айналдырып, топыраққа қайтару керек. Шөптер мен жапырақтарды жағу өртке әкелуі мүмкін және ауаны одан әрі ластайды

Қоқыс мөлшерін азайтыңыз. Қоқысты дұрыс тастаңыз: қалдықтарды олар жасалған материалға байланысты сұрыптаңыз. Қоқыстың бір бөлігін өзіңіз өндеуге тапсырыңыз. Пластикалық пакеттер мен пластикалық бөтелкелерді тұтынуды азайтыңыз. Қайта өңделетін материалдан жасалған қайта пайдалануға болатын сөмкелерді пайдаланыңыз. Қауіпті электронды қалдықтарды жалпы контейнерге тастамаңыз. Сіз кимеген заттарды тастамаңыз. Оларды қабылдау пункттеріне тапсырыңыз

Қорытындылай келе, біз жұмысымыздың қорытындысын шығарамыз. Біздің зерттеулерімізді негізге ала отырып, қазіргі уақытта Қазақстандағы экологиялық жағдай қатты нашарлады. Мұның себептері-шамадан тыс өндіріс, табиғи ресурстарды ұтымсыз пайдалану, ағаштарды кесу. Қазақстан жастары еліміздегі экологиялық жағдайды жақсы түсінеді және мүмкіндігінше оны жақсартуға тырысады. Сонымен қатар, біздің табиғатымызға әркім қолдана алатын көптеген түрлі тәсілдер бар. Болашақта зерттеуді жалғастыруға болады. Болашақта Қазақстан аумағындағы экологиялық ұйымдардың қызметін зерттеуге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Алматыдағы экологиялық жағдайды жақсартуға арналған 10 кеңес. Сайт "Қандай адамдар! Бізге бәрібір емес!". 2016 жылғы 15 желтоқсан. <http://cso-central.asia/10-sovetov-dlya-uluchsheniya-ekologicheskoy-obstanovki-v-almaty/>

2. Боженко Ярослав. Қазақстанның экологиялық проблемалары және оларды шешу жолдары. Сайт Nur.KZ. 2 қараша 2021 жыл. <https://www.nur.kz/family/school/1666860-ekologicheskie-problemy-kazakhstana/>

3. Горбунова Арина, журналист. Қазақстанның экологиялық проблемаларын шешу жолдары Үкіметте қалай көрінеді. Сайт "Forbes. Қазақстан". 2021 жылғы 16 маусым. https://forbes.kz//process/ecobusiness/v_10_gorodah_kazahstana_-_vyisochayshiy_uroven_zagryazneniya/

Антикеева А., Карабаева А., Серкебаева М., Утаралиева Д., Чураева Н. ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ МОЛОДЕЖИ

Аннотация. В статье рассматривается нынешнее состояние экологии Казахстана и её основные проблемы. Помимо этого, особое внимание уделяется отношению молодого поколения к экологии. Таким образом, наша работа озвучивает нарастающие экологические проблемы нашей страны и выявляет факторы их появления. Основная мысль статьи заключается в том, что мы все ответственны за состояние нашей экологии и все можем принять участие в улучшении данной ситуации. Данная статья является очень актуальной в современное время, ведь благодаря этой работе мы хотим напомнить нашим согражданам об экологической обстановке в Казахстане, сделать их более осведомлёнными в данном вопросе и повысить их экологическую ответственность.

ӘОК 37

Аширбекова Н.Ж.

«С.Торайғыров атындағы тірек мектебі (ресурстық орталық)» КММ

Бұқар -Жырау ауданы, Қарағанды облысы

Қазақстан Республикасы

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Автор бұл мақаласында сынып оқушыларының танымдық қызығушылығын дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі емес, сонымен бірге баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл-ой жұмысының тәсілдері қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу үрдісін жолға қою керектігін баяндайды.

«Адамзатқа және қоғамға орасан зор проблема әкелетін жаһандану мен жаңғыртудың әсерінен айналадағы әлем түбегейлі өзгеріске ұшырады. Мектептер оқушыларды түрлі мәдениет өкілдерімен әріптестік қарым-қатынас жасауды, алуан түрлі идеяларды, көзқарастар мен құндылықтарды ескеруді, адамдар өздерінің алуан түрлілігіне қарамастан, технологиялардың көмегімен кеңістік пен уақыт кедергілерін жеңе отырып, бір-біріне сенім білдіруін және әріптестікте жұмыс істеуін қажет ететін әлемде, адамдардың өмірі ұлттық шекаралар аумағынан тыс мәселелерге байланысты болатын әлемде өмір сүруге және жұмыс істеуге дайындауы керек. Жиырма бірінші ғасырдың мектептері оқушыларды өмірде, жұмыста және азаматтық ұстанымында өзгелермен ынтымақтастыққа өмір сүруге дайындай отырып, ұлттық және жаһандық пікір алуандығының шынайылығын ұғына отырып, өзіндік дербестігі мен ерекшелігін дамытуға көмектесуі керек». (Андреас Шлейхер, 2014)

Қазақстан Республикасында білім мазмұнын жаңарту оқушылар мен мұғалімдердің біліктілігін арттыру. Біліктілікті арттыру оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін енгізу арқылы Қазақстанның ұлттық білім беру жүйесіне арналған жаңа білім беру болып табылады.

Елбасымыздың жолдауында айтқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін, заман талабына сай білім қажет». Жаңа білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Өз тәжірибесінде сынап көруге және оны ой елегінен өткізіп, рефлексия жасауға, сондай-ақ оқушыларға барынша қолдау көрсетуге бағытталған жаттығулар мен тапсырмаларды қолдана білуге мүмкіндік береді. Білім беру бағдарламасын жаңарту критериялды бағалау жүйесі оқушылардың сонымен қоса мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін жетілдіру.

Жаңаша оқытуда педагогиканың барлық аспектілері сындарлы оқытуға негізделген. Яғни оқушылардың бір-біріне сын тұрғысынан қарауы. Жаңаша білім беру мектептердің оқу жоспарлары, тілдік дағдылар, мұғалімнің жетекшілігімен жүретін оқылым және жазылым, зерттеуге негізделген оқу, белсенді оқу деп өзгерді. Белсенді оқуда топтық, жұптық, рөлдік ойындар арқылы оқушылардың қызығушылықтарын арттырып белсенді оқуға жетілдіру.

Біліктілікті арттыру курсына деңгейлеп оқыту бағдарламасының әдіс-тәсілдерінің теориялық негізін меңгере отырып, оқытудың жаңаша әдіс-тәсілдерін деңгейлеп оқыту бағдарламасын оқып үйреніп, практика кезінде бұл оқудың артықшылықтарына көз жеткізуге болады. Қазіргі таңда білімді өмірге пайдалана алатын шәкірт тәрбиелеуде бұл оқу бағдарламасының алатын орны ерекше. сын тұрғысынан ойлауды дамыту бағдарламасы – әлемнің түкпірінен жиылған білім берушілердің бірлескен бағдарламаның негізі Ж.Пиаже, Л.С.Выготский теорияларын басшылыққа алады. Қазіргі уақытта педагогика ғылымның бір ерекшелігі- баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығарып, оқу үрдісіне енгізу.

Бастауыш мектеп оқушыларының танымдық қызығушылығын дамытудың негізгі факторы олардың білімі мен дағдыларының дәрежесі ғана емес, сонымен бірге, баланың маңызды психикалық қызметтерін, ақыл-ой жұмысының тәсілдері қалыптастыруға мүмкіндік беретін оқу процесін жолға қою керектігі саналады. Оқушының шығармашылық қабілеті де оның ойлау мен практикалық әрекеттері арқылы ғана дамиды. Ойлауға үйрететін сабақтарды интербелсенді оқыту сабақтары деп білеміз. Интербелсенді оқытуды ұйымдастыру, балаға ақыл- ой әрекетін меңгеруге жағдай жасау деп қарастыру керек. Интербелсенді оқыту сабақтағы ерекше ахуал, мұғалім мен оқушы арасындағы ерекше қарым – қатынас. мұғалім бұл жағдайда дайын білімді түсіндіріп қоюшы, бағалаушы емес, танымдық іс- әрекетті ұйымдастыратын ұжымдық істердің ұйытқысы. Тек осындай оқыту ғана баланың интеллектісінің көзін ашып, шығармашылығын дамытады. Мысалы, сауат ашу кезіндегі сабақтар оқушының дыбыс пен әріпті меңгерумен қатар сөздік қорын арттырады.

Тілін дамыту да сабақ барысында жүргізіледі. Сабақта диалогты сөйлеуге үйрету, түрлі тапсырмалар беру, оқушының ой- өрісін арттырады. Әрбір сұрақ оқушының ойын дамытуға лайықтанып берілуі тиіс. Мысалы: «Мына заттың атынан қандай жаңа дыбыс естіп тұрсың?», «Қалай ойлайсың?», «Бұл қандай дыбыс?». оқушылар жауап бергенде бірін – бірі толықтырып, ойланып, түзетіп отыру арқылы есте сақтау, іздену және зерттеу қабілеттерін дамытады. жазуды ауада жазып, кеспе әріптермен жазып үйренеді. ол оқумен қатар меңгеріледі, текшелер арқылы қателеспей дыбыстық талдау жасауға үйренеді, буындап оқи отырып, тұтас сөзді жазуға үйренеді. Психолог Л.С.Выгодскийдің айтуынша «Бала дамуының ең шарықтау шегі – бұл тіл мен ойдың шығармашылығы». Оқыту барысында жаңа технологиялық әдістерді

пайдалану шәкірттердің ойлана білу қабілеттерін дамытады, олардың білім сапасын жақсартады, ой – өрісін кеңейтеді, есте сақтау қабілеттерін өсіреді. оқыту мен дамыту әдістерінің екеуі де жеке тұлғаның қалыптасуына ықпал ететін маңызды айғақтар болып саналады.

Интербелсенді оқытуда оқушының ойлау, ізденушілік, зерттеушілік қабілеттері артып, талдау арқылы белгілі бір шешімге келуге, оны дәлелдей білуге, оқушының өз ой – пікірін айтуға мүмкіндік беріледі. Бастауыш саты – бұл оқушы тұлғасы мен санасының қарқынды дамитын құнды, қайталанбайтын кезеңі. Сондықтан бастауыш мектеп – оқушыны тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы.

Президент жолдауында: «Ұлттық бәсекеге қабілеттілігі бірінші кезекте білім деңгейімен анықталады» - деген байламы жеке адамның құндылықтарын арттыру, оны дайындайтын ұстаз жауапкершілігінің өсуі, тынымсыз еңбек, сапалы нәтиже деген ұғыммен егіз. Әрбір талантты бала еңбекке бейім, шығармашылық тапқырлықпен еңбек етеді. «Дарынды ұстаздан дарынды шәкірт шығады» демекші, дарынды оқушылардың көп болуы шығармашылықпен жұмыс жасайтын ұстаздарға байланысты. «Қоғамдық қажеттіліктің деңгейі мен сипаты ғана жаңалықты енгізу бойынша істелген жұмыстың бағыты мен жемістігін анықтайды. Сондықтан, оларды негіздеуде тар шеңберде қолданылатын міндеттермен шектеліп қана қоймай, әлеуметтік – педагогикалық дамудың нақты бағыттары мен негізгі мақсаттарын ескеруіміз қажет. бұл ұсақ ұстанымсыз өз – өзімен, сондай-ақ, қоғамдық міндеттер мен құндылықтармен де еш байланыссыз тәртіпсіз шашырап жатқан инновациядан аулақ болу үшін маңызды» дейді А.Найн.

Жаңаша білім беру мазмұнында бағалаудың критериалды бағалау жүйесі енгізілді. Бұл бағалаудың сапалылығын, әр білім алушының қажеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Білім алушының дамуын, қызығушылығын және де оқуға деген ынтасын арттыруға бағытталады.

Критериалды бағалау екіге бөлінеді: қалыптастырушы және жиынтық. Қалыптастырушы бағалау оқу үдерісінің ажырамас бір бөлігі болып табылады, тоқсан барысында мұғалім тарапынан жүйелі өткізіліп отырады. Күнделікті тәжірибеде білім алушылардың ілгерлеуін, меңгеру деңгейін өлшеу үшін қалыптастырушы бағалаудың түрлі әдістерін қолдануға болады: «Екі жұлдыз, бір ұсыныс», «Бағдаршам», «Бір минуттық эссе», викториналар, сұрақтар т.б. Жиынтық бағалау белгілі бір кезеңде оқу бағдарламасы мазмұнын меңгеру деңгейін анықтауға, тіркеуге мүмкіндік береді.

Қорытынды: Жоғарыда келтірілген тұжырым Қазақстанда білім беру саласына өзгеріс қажет екенін анық көрсетеді. Технология, коммуникация мен ғылым салалардағы мұндай елеулі өзгерістер әлемдік экономикаға айтарлықтай ықпал ете отырып, 21 ғасырда табысты болу үшін әрбір азаматқа қажетті білім мен дағдыларды алға тартады. Білім беру бағдарламасының мазмұны, педагогикалық тәсілдер және бағалау тәсілдері бір мақсатқа жұмылдырылуы тиіс.

- оқу, бағалау тәсілдері өзгереді
- оқушы белсенді қызмет атқарады, не істейтінін біледі
- ата-анамен, ұжыммен тығыз байланыс болады
- педагогикалық әдіс-тәсілдер өзгереді

Бүгінгі таңда білім беру мазмұнын жаңарту маңызды өзгерістердің сатысында тұр, сол себепті бұл тақырыптың өзектілігі сонда.

Тәуелсіздік жылдарында еліміз екі процесті – саяси реформа мен экономикалық жаңғыруды қатар жүргізіп, белгілі бір нәтижеге жетті, қазіргі уақытта жаңа тарихи кезеңге – Рухани жаңғыру кезеңіне аяқ басты. Рухани жаңғыру бізден ұлттық санамызды қалыптап, бәсекеге қабілетті болып, кез-келген мәселеге прагматистік тұрғыдан келуді, жалпы алғанда ұлттық бірегейлігімізді сақтай отырып дамуымызды талап етеді. Рухани жаңғырудың ең басты шарты – «білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу» Өйткені, ҚР Президенті «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты Бағдарламалық мақаласында атап көрсеткендей, «табысты болудың ең іргелі басты факторы білім екенін әрқайсысымыз терең түсінуіміз керек...

Себебі, құндылықтар жүйесінде білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жетеді». Бұл жерде әңгіме еліміздің болашағы туралы. Оның ертеңі – жас ұрпақтың қолында. Бүгінгі жас ұрпақ, болашақ маман Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңының 8-бабында көрсетілген міндеттер бойынша: «Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды игеріп, ғылым мен практика жетістіктеріне негізделген білім алулары керек». Ендеше, біздің

ұстаздарымыз оқытудың жаңа технологияларын енгізіп, білім беруді ақпараттандырып, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу арқылы оқытуды сауатты, сапалы жүзеге асырып, мамандардың кәсіби құзіреттілігін қалыптастырғанда ғана қоғамымыздың дамуына елеулі үлес қоса алады.

Бұл істердің барлығын жүзеге асыратын еліміздің ұстаздар қауымы. Ендеше, бүгінгі ұстаздар қауымына қойылатын талап та жоғары болмақ. Олар жан-жақты, әлемдегі жаңалықтардан мағлұматы бар, үнемі шығармашылық ізденістегі, кәсіби біліктілігін шындайтын жеке көзқарасы бар, соны қорғай білетін жігерлі тұлға, зерттеушілік қабілеті бар, білімді де білікті, көп оқитын, көп тоқитын, білімін күнделікті ісіне шебер қолдана білетін, өзінің оқушысын өз бетінше білім алуға баулитын кәсіби маман иесі болуы керек. Бұл өмір талабы. Ұстазда ұйымдастырушылық, құрылымдылық, бейімділік, сараптамалық қабілеттердің де болуы шарт.

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТны қолдану, коммуникативті қарымқатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді курс барысында ұғындық. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі. Спиральділік қағидаты бойынша құрылған оқу бағдарламасы Джером Брунердің «Білім беру үдерісі» (1960) атты еңбегінде қарастырылған танымдық теорияға негізделеді. Оған оқу мақсаттарын зерделей отырып тапсырмаларды, сабақтарды құрастыру барысында көз жеткіздік. Бағалау жүйесі де түбегейлі өзгеріске ұшырап, критериялды бағалау жүйесіне өтеді.

Критериялды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің нақты жиынтығымен өлшенеді. Оқушылардың пән бойынша үлгерімі екі тәсілмен бағаланады: қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау. Баланың жан-жақты ізденуіне ынталандырады. Бұл бағалау жүйесінің артықшылығы, баланың ойлау қабілетін дамытып, ғылыммен айналасуға ықыласын туғызады. Кеңестік заманнан қалған бес балдық бағалау жүйесі жойылды. Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үрдісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде өткізіледі.

Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді және балл немесе баға қоймастан оқу үрдісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының бөлімдерін (ортақ тақырыптарын және белгілі бір) оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған оқушының үлгерім туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі. Қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау барлық пәндер бойынша қолданылады. Критериялды бағалау жүйесі Филиппин, Сингапур, Жапония, Франция, Финляндия сынды дамыған елдерде пайдаланылады. Кіріктірілген білім беру бағдарламасында қазақ тілі пәнінің берілу жайы да өзгеше. Бағдарлама оқушының төрт тілдік дағдысын: тыңдалым, айтылым, оқылым, жазылымды жетілдіруге бағытталған. Бұл төрт дағды оқу жоспарында «Шиыршық әдісімен» орналастырылған және бір-бірімен тығыз байланысты.

Айталық, қарапайымнан күрделіге қарай шиыршық бойымен дамып, өрлей түскені жай ауызекі тілде ғана ойын жеткізуден, күрделі мәтіндер құра білу дағдылары шындалып, тілдік құзыреттіліктері шындала түседі. Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні туралы мәселе қайта қаралуда. Осы мәселе аясында «Балалар ХХІ ғасырда табысты болу үшін нені оқыту керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгі сауалдар туындайды. Бұл сауалдар оқу бағдарламасымен және оқу бағдарламасын жүзеге асыруда пайдаланылатын педагогикалық әдістемелермен тығыз байланысты. Қарқынды жаһандану, сондай-ақ, ұлттық экономикаға да ықпал етуде және қазіргі уақытта экономикалық дамуды қамтамасыз етуге бағытталған халықаралық бәсекелестік артты. Білім беру жүйесін жаңартуға арналған бұл экономикалық дәлелдерге қоса, қазіргі жиырма бірінші ғасырда басқа да негіздер бар: байланысқа бейімділікті арттыру, әлеуметтік өзгерістер, ауа райының өзгеруімен байланысты мәселелер, бүкіл әлемдегі халықтың қарқынды өсуі, заманауи әлеммен өзара табысты байланысу үшін қажетті және келешек күннің әлемімен өзара байланысу үшін қажетті дағдыларды қазіргі таңдағы мектеп жасөспірімдері талап ететін шектеулі ресурстарға деген сұраныстың өсуі.

Сондықтан оларға заманауи бағдарламалар мен оқыту әдістемелерін, білікті мамандар ұсыну маңызды. Орта білім жүйесінде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев зияткерлік

мектептеріндегі оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп бітіруші түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуге тиіс. Оларды оқыту нәтижесі оқушылардың сындарлы ойлау, өзіндік ізденіс пен ақпаратты терең талдау машығын игеру болуға тиіс» деп атап көрсеткеніндей, қазіргі таңда елімізде жаппай білім беру мазмұны жаңартылуда. Жаңартылған бағдарлама бойынша әлемдік білім беру жүйесі бәсекеге қабілеттілікке қарай білім алушыны баулу, қоғамнан өз орнын таба білетіндей сапалы маман болуына бағытталынған. Ал осы уақытқа дейін біздің елімізде жалпы білім беретін мектептерде білім алушылар күтілетін нәтижеге көз жеткізбей, түрлі әсер етуші факторлар ықпалымен мамандық таңдап, ақыр соңында сол оқыған мамандықтары бойынша жұмысқа тартыла алмай отырғаны бәрімізге белгілі.

Орта білім мазмұнын жаңарту аясында әзірленген оқу бағдарламалары оқушылардың бір сыныптан екінші сыныпқа өтуі кезінде білімі мен дағдылары қайталанып тексеріліп отыратын спиральділік қағидаты бойынша құрылған оқу бағдарламасы моделіне негізделген. Оқу үдерісінің алға ілгерілеуі айқан көрінуі үшін, оқу мақсаттары өзара тоғысқан бөліктер мен бағыттарға біріктірілген. Айталық, қарапайымнан күрделіге қарай шиыршық бойымен өрлей түскені жай эссе жазудан әңгіме тіпті повесть жаза алатындай дағдыға ие болып, тілдік құзыреттіліктері шыңдала түседі. Мұғалімдердің пайдаланатын оқыту әдісі оқушыларды оқытудың ең жоғары стандарттарын қамтамасыз ету үшін маңызды.

Осы орайда жаңа бағдарламаны меңгеру барысында ерекше есте қалған мына әдіс-тәсілдер сабақтың тиімді өтуіне, оқушы бойында қажетті 4 дағдыны (тыңдалым, айтылым, жазылым, оқылым) қалыптастыруға ықпал ететіні сөзсіз: «Қабырғадағы роль», «Ыстық орындық», «Пікірлер сызығы», «Саналылық аллеясы», «5 сұрақ, 5 жауап», «5 қадам», «Драма әдісі», «Маңыздылық аймағы», графикалық органайзерлер – «Дара диаграмма», «Қос диаграмма», «Оқиға тауы», «Хикая картасы», «Стоп кадр» т.б.

Мұғалімдер пайдаланатын әдіс оқудың тиімділігіне елеулі әсерін тигізеді. Педагогикалық әдістерді жетілдірмей тұрып, оқу бағдарламасын өзгерту білім беру стандарттарына қатысты реформалау шараларының мүмкіндіктерін және нәтижелілігін төмендетеді. Жаңартылған бағдарлама бойынша әр мұғалім төмендегідей нәтижелерге қол жеткіздік:

- жаңартылған оқу бағдарламасының құрылымына;
- жаңартылған оқу бағдарламасының мазмұны мен жүйесіне;
- оқу бағдарламасының және оны іске асырумен байланысты құжаттамалардың мақсаты мен рәсімделуіне;
- білім беру бағдарламасын іске асыруға көмектесетін тиісті педагогикалық тәсілдерді меңгеруге.

Біліктілікті арттыру курсы соңында әр мұғалім жаңартылған бағдарлама бойынша мазмұн мен жүйелілікті, білім беру бағдарламасын іске асыруға көмектесетін тиісті педагогикалық тәсілдерді қолдана алатын нәтижелерге қол жеткізді. «Адамның көңілі шын мейірленсе, білім-ғылымның өзі де адамға мейірленіп, тезірек қолға түседі. Шала мейір шала байқалады», – дейді Абай.

Ғаламдық деңгейде өркениет атаулысы – білім мен ғылымға арқа сүйей бастағанын дүйім жұртқа алғашқылар қатарында айту, жадында жаттатқызу – халқымыздың аяулы перзенттерінің бірі – ұлы Абайға бұйырғаны әрі заңдылық, әрі қажеттілік болатын. Қорыта келе, Міржақып Дулатовтың «Жалғыз сүйеніш, жалғыз үміт – оқуда. Теңдікке жетсек те, жұрттығымызды сақтасақ та, дүниедегі сыбағалы орнымызды алсақ та, бір ғана оқудың арқасында аламыз. Жақсылыққа бастайтын жарқын жұлдыз – оқу. Надан жұрттың күні – қараң, келешегі – тұман». Өркениетті дамудың өзегі білім, ғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ.

Кезінде ұлт ұстазы Ахмет Байтұрсынұлы: «Мұғалім қандай болса, мектеп һәм сондай болмақшы, яғни ұстаз білімді болса, ол мектептен балалар көбірек білім алып шықпақшы. Солай болған соң, ең әуелі мектепке керегі – білімді, педагогика, методикадан хабардар, жақсы оқыта білетін ұстаз» – деп айтқан болатын ХХІ ғасыр – ғылым ғасыры. Мақсатты білім беру – тұлға дамуын жүзеге асыратын мәселе. Ал осы жалпы еуропалық стандартқа сай жаңа білім беру – жеке тұлғаның жан-жақты дамуына әкелетін бірден-бір жол! Ұстаздардың шығармашылық қабілеті, жаңашылдық әрекеттері, біліктілігі, физиологиялық және психикалық сапасы, педагогикалық кәсіптік біліммен сәйкестенеді. Бұл педагогикалық бағытта оқытушы мен оқушының өзара ықпалы, өзара дамуда, ынтымақтастықтан теңгермешілікке, дамудың жоғарғы деңгейіне жетуде мәні зор.

Аширбекова Н.Ж.
ЭФФЕКТИВНОЕ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ПОДХОДОВ В ОБУЧЕНИИ ПО
ОБНОВЛЕННОМУ СОДЕРЖАНИЮ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье автор излагает, что основным фактором развития познавательного интереса учащихся является не степень его знаний и умений, а необходимость налаживания учебного процесса, позволяющего формировать важнейшие психические функции ребенка, способы умственной работы.

УДК 376.3

Әубәкірова Б.С., Касари С.
№56 Негізгі орта мектеп, бастауыш сынып мұғалімдері
Қарағанды қаласы, Қазақстан
galia.17.05.82@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ
ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қоғамның, жалпы білім беретін мектеп ұйымдардың мүмкіндігі шектеулі балаларды қабылдауына дайын болуы, инклюзивті мектепке дейінгі ұйымда жұмыс істеу мақсатында педагогика қызметкерлерін даярлау, мүмкіндігі шектеулі балаларды ерте кезден бастап түзетуді қолға алу жүйесінің басымдылығын қолдау, жүйке және дене дамуы бұзылған тәрбиеленушілерге, жанұясына кеңестік көмек көрсету, баласының оқу және тәрбие үрдісіне ата - анасын қатыстыру, оларда даму ерекшелігіне деген оң қарым - қатынас қалыптастыру мәселелері нақтыланған.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз - барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті (франц. *inclusif* – өзіне енгізетін, лат. *include* – ішіне аламын, енгіземін) немесе енгізілген білім беру – жалпы білім беру мектептерінде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту үрдісін сипаттау үшін пайдаланылатын термин. Инклюзивті білім берудің негізіне балалардың кез келген кемсітушілігін болдырмайтын, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім алу қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдай жасайтын идеология жатады[1].

Инклюзивті білім беру - мүгедек пен дамуында сәл бұзушылығы мен ауытқулары бар балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту. Инклюзивті оқыту біріктірілген (оқушы дені сау балалар сыныбында/тобында оқиды және дефектолог-мұғалімнің жүйелі көмегін алады), жартылай (жеке балалар күннің бір бөлігін арнайы топтарда, ал екінші қарапайым топтарда өткізеді), уақытша (арнайы топтардағы балалар және қарапайым топтардың оқушылары бірлескен серуендерді, мерекелерді, сайыстарды, жеке істерді өткізу үшін біріктіріледі), толық (дамуда ауытқулары бар 1-2 бала бала бақшаның, сыныптың, мектептің қарапайым топтарына енгізіледі, мамандардың бақылауы бойынша түзету көмегін ата-аналар көрсетеді) болады.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтары «Қазақстан Республикасының балалардың құқықтары туралы», «Білім

беру туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуге ықпал ету туралы», «Арнайы әлеуметтік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарында, Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізілді.

Инклюзивті білім беру дегеніміз – балалардың жынысына, жас ерекшеліктеріне, географиялық тұратын жеріне, қимыл-қозғалыстық және ақыл-есінің жағдайына, әлеуметтік-экономикалық жағдайына қарамастан, сапалы білім алу және өздерінің потенциалдық дамыту мүмкіндігіне ие болу. Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаждықтарын ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады, өйткені олар бір - бірімен қарым - қатынас жасауға, танып білуге, үйренеді[2].

Инклюзивтік білім беру - барлық балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата - аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу - педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне және білімдік қажеттіліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі жеті-сегіз жастан анық байқалады. Ата-аналары көмекші не арнайы мектептер мен мектеп-интернаттарға, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен коррекциялық-түзету сыныптарына балаларын бергісі келмеген жағдайда жалпы білім алатын мектептерде ПМПК-ның ұсынысы бойынша жеңілдетілген бағдарламамен оқытуына толық құқылары бар. Жалпы білім беретін мектептер мен бала бақшалар ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген, яғни, баланың деңгейіне қарай жеңілдетілген бағдарламамен кемтар балаларды тәрбиелеуге және инклюзивті оқытуға дайын болғандары жөн. Инклюзивті оқытуға жалпы мектептерде арнайы психологы, әлеуметтік педагог, логопед мамандары жұмыс жасайды. Егер бала көмекші бағдарламаны толық игерген болса, оған арнайы куәлік беріледі, ал игермесе, анықтама ғана алады. Егер ата-анасы баласын арнайы мектеп- интернатқа жібергісі келмесе, жергілікті жалпы мектепте мүмкіндігі шектеулі баланың мүмкіндігіне қарай, жеңілдетілген бағдарлама бойынша, инклюзивті оқытуға міндетті.

Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді; оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді; адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыру мақсатында, типтік арнайы білім бағдарламасы жасалды. Онда балалардың мұқтаждықтары ескеріліп, білім алуларын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдістері қарастырылған. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады. Өйткені, олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып-білуге, қабылдауға үйренеді[3].

Сонымен, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жүргізетін мектептерде білім мазмұнын үш түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал. Атап айтқанда: жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы. Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90

жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Ал, біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2010-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілді.

Инклюзивті оқыту- негізгі принциптері:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктермен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.
7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету-өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.
8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті бағыт кемтар балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. Инклюзивті білім берудің мазмұны: Инклюзивті білім беретін мектептерде білім мазмұны 3 түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал:

* жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары;

* мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары;

* мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленген оқытудың жеке бағдарламасы.

Инклюзивті оқыту - барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және мектепке өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту - оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-барлық балалардың мұқтаждығын ескеретін ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті білім беру балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайы да өзгереді.

Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіндік алады. Инклюзивті оқыту балаларды жалпы білім беру үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімделуге, жынысына, шығу тегіне, дініне қарамай балаларды айыратын кедергілерді жоюға ата-аналарын белсенділікке шақыруға балалардың түзеу - педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді саясат[4].

Қорыта айтқанда, қазіргі таңда әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, саналы тәрбие сапалы білім беру өмір талабы болып табылады. «Бәріне бірдей мүмкіндік», «Сапалы білім - барлығы үшін» деген ұстанымды қолдаймыз.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. *Руководящие принципы политики в области инклюзивного образования. Париж, ЮНЕСКО, 2009г*

2. *Бгажнокова И.М. «Школа для детей с нарушениями интеллекта: тенденции перспективы развития» Дефектология 2004ж*

3. *Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002ж №343 заңы*

4. *Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы.-Астана, 2010.*

Әубәкірова Б.С., Касари С.
ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ В
ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. В статье конкретизированы вопросы готовности общества, общеобразовательных школ к приему детей с ограниченными возможностями, подготовки педагогических работников для работы в инклюзивной дошкольной организации, поддержки приоритетности системы ранней коррекции детей с ограниченными возможностями, оказания консультативной помощи семьям, воспитанникам с нарушениями нервного и физического развития, вовлечения родителей в учебный и воспитательный процесс, формирования у них позитивного отношения к специфике развития.

УДК 745

Байкенова Е.Д.

КГУ «Общеобразовательная школа имени Ахмета Байтурсынулы»
Бухар-жырауский район, Карагандинская область, Республика Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ РАБОТЫ
НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ

Аннотация. В статье рассматриваются методы использования инновационных методов работы на уроках географии. Внедрение инновационных технологий как средство формирования стойкой мотивации к изучению географии позволяет наиболее полно применять новые технологии в обучении географии, добиваясь более качественных результатов.

Современная развивающая школа имеет дело с разносторонней, многогранной, активной личностью. Традиционный подход в организации образовательного процесса, характеризующийся доминирующей ролью учителя и пассивной позицией ученика (как объекта педагогического воздействия), объяснительно-репродуктивными методами обучения, не в полной мере обеспечивает достижение требуемых результатов качества образования. Это заставляет педагогов-практиков искать новые подходы и способы организации образовательного процесса, взаимодействия учителя и ученика, которые бы формировали у учащихся такие социально значимые ценности, как потребность в получении знаний; умения самостоятельно организовывать работу по усвоению знаний; выбор наиболее оптимальных путей для решения учебных задач; планирование своей образовательной деятельности. Как показывает практика, достижению выше перечисленных результатов способствует использование современных педагогических технологий.

Задача учителя состоит в том, чтобы создать условия для овладения географическими знаниями, навыками и способами действия каждым обучающимся, выбрать такие методы обучения, которые позволили бы каждому ученику проявить свою активность, свое творчество. Моя методическая проблема «Внедрение инновационных технологий как средство формирования стойкой мотивации к изучению географии» позволяет наиболее полно применять новые технологии в обучении географии, добиваясь более качественных результатов.

Без знаний о Земле личность не состоится. География — единственная в базовом учебном плане школьного образования наука, которая дает общее представление о Земле как планете. Какое бы профессиональное образование ни получил потом выпускник школы, без географии нет достаточных пространственных представлений, нет комплексных образцов природных ландшафтов, нет знаний о странах и континентах, о народах их населяющих, о взаимодействии природы, общества и хозяйства. География формирует общую культуру. Она необходима для принятия управленческих решений на всех уровнях. Она учит, как интегрировать информацию, полученную из множеств источников, пользоваться специфическим международным языком общения – географической картой.

Все, вышесказанное, должно способствовать большему появлению интереса к предмету у обучающихся. Но, к сожалению, сегодня географическое образование не использует в полном объеме своего образовательного, развивающего и воспитательного потенциалов и опасность заключается в том, что географическая наука может затеряться среди других наук. Поэтому

учитель обязан так активизировать учебный процесс, чтобы обучающемуся сегодня и сейчас было интересно, чтобы ему в настоящий момент захотелось работать, и у него не было другого выбора, кроме активной работы на уроке.

Нет такого преподавателя, который не задумывался бы над вопросами: «Как сделать урок интересным, ярким? Как увлечь учащихся своим предметом? Как создать на уроке ситуацию успеха для каждого обучающегося?» Какой преподаватель не мечтает о том, чтобы учащиеся на его уроке работали добровольно, творчески; мажорно познавали предмет на максимальном для каждого уровне успешности?

И это не случайно. Новая организация общества, новое отношение к жизни предъявляют и новые требования к школе. Сегодня основная цель обучения - это не только накопление учеником определённой суммы знаний, умений, навыков, но и подготовка учащегося как самостоятельного субъекта образовательной деятельности. В основе современного образования лежит активность и преподавателя, и, что не менее важно, ученика. Именно этой цели - воспитанию творческой, активной личности, умеющей учиться, совершенствоваться самостоятельно, и подчиняются основные задачи современного образования.

Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что учащемуся урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру. И, может быть, именно на таком уроке, как говорил Цицерон, «зажгутся глаза слушающего о глаза говорящего».

Использование инновационных технологий на уроках географии позволяет: активизировать познавательную деятельность обучающихся, организовать одновременно детей, обладающими различными возможностями и способностями; усилить образовательные эффекты, проводить уроки на высоком эстетическом уровне, развивать умения обучающихся ориентироваться в информационных потоках окружающего мира, осуществить дифференцированный подход к учащимся с разным уровнем готовности к обучению, повысить качество усвоения материала.

Использование инновационных технологий обучения ведет к активизации познавательной деятельности, обогащает, систематизирует и закрепляет знания, способствует к их осознанному применению.

На своих уроках я использую следующие технологии или их элементы, учитывая возрастные особенности детей: адаптивно-пропедевтическая технология, технология проблемного обучения, метод проектов, интерактивная технология, ИКТ, игровая технология.

В процессе обучения школьников должна быть использована система, которая позволила бы развивать творческий потенциал ребенка и тем самым повысить качество образования обучающихся. Такая система должна строиться на признании принципа последовательного перехода от одного курса к другому, преемственности преподавания географии. В общеобразовательной школе необходимо внедрять наиболее эффективные пути пропедевтической подготовки учащихся начальных классов к дальнейшему изучению географических наук. Я стала внедрять в практику пропедевтический курс географии с 2006 года.

Преподавание пропедевтического курса нацелено на формирование необходимых умений и навыков учебного труда обучающихся, развития у них логического мышления, памяти, речи, воображения, умения создавать образ территории, эстетического восприятия окружающей среды и в конечном итоге – творческого отношения к жизни и стремления к постоянному развитию и самообразованию.

Цель пропедевтических занятий: добиться усвоения основ географических знаний на более ранних этапах обучения. При изучении данного курса доминируют игровые методы, наиболее полно учитывающие психологические особенности детей младшего возраста. Большое внимание уделяется развитию у детей фантазии, воображения, для этого используются сочинения, рисунки, ролевые игры и другие формы работы, в том числе дидактические игры для контроля усвоения знаний. Такая форма контроля способствует снятию тревожности, созданию более комфортных условий на уроке для ребенка, раскрытию его способностей и применению полученных им знаний в предложенной ситуации.

Большое внимание уделяется практической деятельности ребенка, направленной на развитие мелкой моторики, что, в свою очередь, активно стимулирует деятельность мозга.

Например, изучая тему «Строение Земли», обучающиеся с помощью пластилина создают макет внутреннего строения Земли в разрезе (ядро, мантия, земная кора). Таким образом, получается продукт урока с использованием новых форм обучения.

При изучении темы «Литосфера» - рисуют схематическое строение вулкана; выполняют проектную работу – создают макет вулкана и объясняют причины его извержения.

Ребенок, окончивший пропедевтический курс, должен перейти к систематическому обучению, не испытывая затруднений в учении, не потеряв к нему интереса. Его общее развитие должно соответствовать новым задачам. У ребенка должно быть сформировано общее представление об окружающем его современном мире, он должен уметь учиться, иметь систему ценностей и ориентаций, соответствующую его возрасту.

Технология проблемного обучения – это такая форма обучения, в которой процесс познания приближается к поисковой, исследовательской деятельности учащихся. Успешность проблемного обучения обеспечивается совместными усилиями учителя и обучаемых. Основной дидактический прием – создание проблемной ситуации. Проблемное обучение реализуется в проблемном изложении, в частично – поисковом и в исследовательском методах обучения.

Примеры проблемных ситуаций на уроках географии в 10-11 классах:

Чем отличаются один от другого различные историко-географические регионы мира?

Что означает выражение: «Мы не унаследовали Землю от наших предков - мы берем ее взаймы у наших потомков»?

Чем вы объясните высокое качество произведенной в Германии продукции?

Почему на берегу океанов возникли пустыни? (7 класс)

Метод проектов – педагогическая технология, которая ориентирует не на интеграцию фактических знаний, а на их применение и приобретение новых. Данный метод способствует формированию познавательных и социальных мотивов, а, следовательно, и повышению мотивации к учебной деятельности.

Интерактивная технология – это такая организация процесса обучения, которая основана на прямом взаимодействии учащихся с окружающей информационной средой.

Организационная форма – обучение в содружестве, работа в парах, в группах, учебный диалог, учебная дискуссия. При такой организации в работу включаются даже самые слабые учащиеся. Многие черты групповой работы способствуют мотивации: деятельность всех членов группы должна быть согласована, при этом учитываются особенности совместной мыслительной деятельности, общение в группе развивает критичность мышления, умение слушать, понимать друг друга, излагать свои позиции, защищать их. При работе в коллективе каждый ученик может почувствовать себя субъектом учебного процесса, играть в нем активную роль, так как может выбрать для себя посильное задание, что способствует мотивации учения.

Использование ИКТ открывает новые возможности для развития самостоятельного мышления детей, что в конечном итоге приводит к более высокому качеству обучения. Они являются мощным средством наглядности при обучении географии. Применение информационных компьютерных технологий на уроках географии не только облегчает усвоение учебного материала, но и представляет новые возможности для развития творческих способностей учащихся. Повысить интерес к географии можно через создание мультимедийных презентаций. Этот вид деятельности очень нравится школьникам. Использование компьютерных презентаций позволяет сделать урок наглядным и выразительным, достигать более глубокого запоминания учебного материала, через образное восприятие, усиление его эмоционального воздействия. Очевидные достоинства мультимедийных уроков – презентаций в том, что качественно изменяется отношение ученика к географии как учебному предмету. Повышается учебная активность учащихся на уроке.

Игровая деятельность может иметь решающее значение для успешности усвоения нового материала, повышения его уровня учебной мотивации. Формы проведения уроков с применением игровой технологии могут быть самыми различными: урок-игра, урок-викторина, урок-путешествие. На уроке обобщения знаний в 7 классе по теме «Африка» ребята совершили увлекательное путешествие по различным географическим объектам этого материка. За это время они выполняли задания в игровой форме: описывали береговую линию материка, отвечали на вопросы викторины, проверяли знания географической номенклатуры по карте, отгадывали географические объекты по изображениям, находили географические ошибки в

тексте. Игровые технологии активизируют процесс обучения, развивают творческие способности обучающихся: умения мыслить, рассуждать и отстаивать свою точку зрения.

Успех обучения во многом зависит не только от выбора эффективных форм и методов обучения в классе на уроке, но и от организации внеклассной работы по предмету. Очень часто интерес к предмету, выбор профессии происходит под влиянием именно внеклассной работы.

Мной были использованы различные методы внеклассной работы по географии – это и работа на природе (экскурсии, походы, наблюдения) и работа с географической литературой (подготовка рефератов, докладов, выпуск газет и оформление стендов) и конечно же, игровая деятельность (вечера, викторины, игры, конкурсы, турниры).

В школе был организован географический клуб путешественников – «38-й меридиан».

Главная цель работы клуба – это изучение родного края, его культурных, исторических памятников, достопримечательностей региона. Мы осуществляем экскурсии по городу. Из материала, который собираем в походах и экскурсиях, оформляем фоторепортаж, стенды, альбомы, которые используем на уроках географии. А также проводим виртуальные путешествия. Материалом для таких экскурсий являются мультимедийные средства и презентации проектных работ обучающихся.

Опыт, который приобретают ребята во время экскурсий и походов, имеет практический и научный результат. По желанию обучающегося начинается исследовательская работа под руководством учителя-консультанта.

Усилить мотивацию и качество подготовки к предмету позволяют проводимые в школе факультативные занятия «Практическая география» (9 класс) и элективный курс «Страноведение» (11 класс).

Динамика качества знаний и успеваемости обучающихся позволяют сделать вывод о работе, которая проводится по проблеме повышения мотивации к учению.

Ежегодно обучающиеся принимают активное участие в районных олимпиадах и неоднократно становились победителями районных и республиканских олимпиад. С желанием занимаются исследовательскими работами и защищают их на конференциях МАН как в районе, так и в Республике.

Регулярное использование на уроках географии и во внеклассной работе системы разнообразных форм и методов, направленных на повышение мотивации, развитие познавательных возможностей и способностей, расширяет географический кругозор школьников, повышает качество географической подготовки, позволяет обучающимся более уверенно ориентироваться в закономерностях окружающей их действительности и активнее использовать географические знания на практике в повседневной жизни. Для накопления географических знаний обучающимися необходимо использование инновационных образовательных технологий и правильный выбор учителем методов обучения.

Список использованных источников:

1. Душина И.В., Пятунин В.Б., Летагин А.А. *Методика обучения географии в общеобразовательных учреждениях: учебное пособие для студентов вузов.* - Москва: Дрофа, 2007. - 509 с.

2. Болотникова Н.В. *География. Интегрированные уроки. 6-10 класс.* - Волгоград: учитель, 2004. - 100 с.

3. Петрова Н.Н., Сиротин В.И. *Настольная книга учителя географии.* - Москва: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Издательство Астрель», 2004. - 302 с.

4. О.А. Бибикова, Л.А.Ласикова, Н.В. Приходько. *Современные образовательные технологии в обучении географии.*- Волгоград: Учитель, 2011 – 127 с. __

Байкенова Е.Д.

ГЕОГРАФИЯ САБАҒЫНДА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Мақалада география сабағында инновациялық әдістерді қолдану қарастырылады. Инновациялық технологияларды географияны оқуға деген тұрақты ынтаны қалыптастыру құралы ретінде енгізу жақсы нәтижелерге қол жеткізе отырып, географияны оқытуда жаңа технологияларды барынша толық қолдануға мүмкіндік береді.

Балгабекова Н.Т., Маханова Ж.К.
«№8 ЖББМ» КММ ішіндегі шағын орталығының тәрбиешілері,
Қарағанды қаласы, Қазақстан
galia.17.05.82@mail.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ СӨЙЛЕУ РЕКШЕЛІКТЕРІН ТЕАТР АРҚЫЛЫ ДАМУЫ

Аңдатпа. Авторлар мақалада театрландырылған ойындар желісі, сахналау, жаңа рөлдерді сомдаудың маңыздылығын айқындаған, сонымен қатар рөл баланың потенциалдық, коммуникативтік қорын ашуда мүмкіндіктермен, шығармашылық қабілетін дамытуда, нәзік қол моторика әрекетін үйлестіре білуде және шығармадағы сөздерге байланысты қимылдарды үйлестіре білудің маңыздылығын қарастырған.

Ерте жастан баланың шығармашылығы пайда бола бастайды. Сондықтан да баланың әлеуметтік және эмоционалдық дамуына жағдай жасап, әр баланың жеке дара әртістік, шығармашылық қасиеттерін ескере отырып, өзін қоршаған ортаға, адамдарға, құрбыларына, өзіне деген қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруда театрлық іс-әрекет қабілетінің маңызы зор.

Мектепке дейінгі мекемелерде баланы тәрбиелеу мен дамыту ісіне байланысты мақсаттарды шешуде театр ерекше рөл атқарады. Театр әр балаға қуаныш ұмтылмас әсер сыйлайды, оның көркемдік талғамын, еліктеуі мен қиялын дамытады.

Театрланған әрекет бұл – эмоция – ынталандыру - сөйлеу әрекеті. Костюмдардың әртүрлілігі, спектакльдер, кішкене қойылымдар балалардың театр ойындарына, театрландырылған әрекетке қызығушылығын дамытады.

Адамның жеке басының қасиеттері бес жасқа дейін қалыптасады екен. Сондықтан да баланың жан-жақты қалыптасуы үшін мектеп жасына дейінгі бүлдіршіндердің бойына жақсы, жағымды қасиеттерді сіңіре білу керек. Бала әр нәрсеге құмар, қызыққыш, ол өзінің айналасында болып жатқан өзгерісті, тамаша құбылыстарды сезінуге тырысады. Оның жан-жақты дамып, жеке тұлға болып тәрбиеленуіне, тілінің дамуын театрландырылған қуыршақ ойындар арқылы жетілдіруге болады. Ал театрландырылған ойындарды балалар қызықтап ойнайды. Театрландырылған ойындар желісі рөлдік ойындардан тек желісі ғана емес, сондай-ақ ойнау іс-әрекетінің сипатымен ерекшеленетіні айқындалған.

Театрландырылған ойындар ойын – қойылымдары болып саналады, бұл жерде балаларға арналған көркемдік шығармаларды сахналық қойылымдарға айналдырып, оларды кейіпкер ретінде қатыстырудың маңызы зор. Баланы сахнада кейіпкер ретінде ойната отырып, оның жеке тұлғасын жан-жақты дамытамыз. Оның бойында әдебиетке, мәдениетке, өнерге деген құштарлықты ояту. Бүлдіршіндер сахнада шағын рөлдерде ойнау арқылы байланыстыра сөйлеуге, әдемі киініп, жинақы жүруге, үлкендермен және өзге де балалармен тіл табыса білуге үйренеді. Жетілген диалог балалардың өз пікірін жеткізе білуге жетелейді[1].

Кейіпкерлердің диалогы, жаңа рөлдер, баланың сөйлеу қабілетін, қызығушылығын арттырады. Әсіресе балаларға өлең түріндегі диалогтар ұнайды. Театр балаға өз ойын, мүмкіндігін іске асыруда, ойын еркін айта білуде үлкен әсерін тигізеді. Рөл баланың потенциалдық, коммуникативтік қорын ашуда, шығармашылық қабілетін дамытуда, нәзік қол моторика әрекетін үйлестіре білуде, шығармадағы сөздерге байланысты қимылдарды үйлестіре білуде көмектеседі.

Театрландырылған әрекет балалардың кішкентай әңгімелер, тақпақтар ертегілерді рөлдермен сомдап ойнау дағдыларын қалыптастырады.

Бала тілінің қарқынды дамуына себеп болатын, театрландырылған әрекетті өз бетімен ойнауы, қуыршақтармен, кейіпкерлерге немесе рөлдерге бөліп ойнауы, сондай-ақ тақырып таңдауы, өзіне таныс мазмұнды айта білу, кейіпкерлердің атынан ойнауы негіз болады. Көп жағдайда баланың тақырыпқа қызығуы олардың ертегі тілімен сөйлеуге деген қызығушылығы тәрбиешіге байланысты.

Театрландырылған әрекет диалог, монолог арқылы сөйлеу қабілетін дамытады. Ритмикалық құрастырылған мәтіндер баланың бар ағзасымен қоса сөйлеу қабілетінің дамуына

әсер етеді. Белгілі бір сомдалған рөлдің атынан сөйлегенде бала жанындағы адаммен қарым-қатынасқа еркін түседі, сөздік қоры молайып ашылы түседі.

Мектепке дейінгі балалармен спектакль құру – қызықты әрі пайдалы әрекет. Барлығы бірігіп жасаған шығармашылық әрекет белсенді емес балаларды да қызықтырып, әрекеттенуге, жанындағы балалармен қарым-қатынасқа түсуіне себепші болады.

Театрлардың әртүрлілігі балалардың жан-жақты дамуына үлкен әсерін тигізеді. Мысалы театр түрін тандауда, рөлдерді бөліп беруде. Бұлар түзетушілік-логопедтік жұмыста баланың тіл кемістігіне, жас ерекшелігіне, жеке психологиялық ерекшелігіне байланысты таңдалады. Театрлық ойындарды балалардың саусақ жаттығуына, яғни логоритмикаға қызығушылығын арттыру үшін, әдеби шығармаларды оқытуда, оларды кішкене рөлдерге бөліп, қуыршақтармен ойнап түсіндіруде баланың әдеби шығармаларды түсініп, орындай білуге деген қызығушылықтарын арттырады. Жұмыс барысында тақпақты мәнерлеп айтуда, өз ойын айтуда, кейіпкерлердің сөздерін айтуда балалардың сөздік қоры жақсы дамиды[2].

Театр әлемімен танысу екі жастан басталады. Бүлдіршіндер тәрбиешінің көмегімен қуыршақтар театрын көре бастайды. Үстел үстіндегі театры – бірінші сәбилер тобынан бастап-ақ тақпақ пен қысқа өлеңдерді айтқызығанда көркем сөздер әсерлі етілу үшін стол үстіндегі театрды қолданған жөн. Мұнда үстелде құламай тұратын және қозғалтқанда еш кедергісіз жүрегін ойыншықтар қолданылады. Үстел үстіндегі қуыршақтар театрының бірнеше түрі бар: әр түрлі биіктегі конустан, цилиндрдан, қораптардан жасалған ойыншықтар; таяқшадан жасалған театр; «киндер-театр»; магнит театры; «мачалка театры»; үстел үстіндегі кейіпкерлерді тоқымадан немесе крючокпен тоқуға болады (олар өздерінің формасын ұстанғандай пластмас бутылкаларға кигізіп қояды); ағаш ойыншықтар, саздан жасалған ойыншықтар.

Екінші сәбилер тобында балалар қарапайым қуыршақтар театрын, үстел үсті театрын үйрене бастайды. Ол үшін резиналы, жұмсақ, әр түрлі пішінді ойыншақтар қажет. Қуыршақтарды балалар қолдарына алып, оның қандай екенін, сипатын, мінезін, тұлғасын ажырата бастайды. Өзі арнайы диалог тауып, қуыршақпен сөйлесіп, тілін дамытады. Бұл жерде үлкендердің көмегі қажет болады, өйткені сөздерді дұрыс айтуға, дұрыс сұрақ қоюға септігін тигізеді. Жылдың соңында екінші сәбилер тобының балалары үстел үсті театрын толықтай меңгеріп, өздері сахналап, қысқаша спектакльдерді ойнап бере алады. Ортаңғы топта балалар ширмамен танысады, қолдарына арнайы қуыршақтарды киіп іс-қимылдарын, әуен ырғағымен немесе әнмен жақсы келтіре бастайды.

Ең көп тараған түрі – ойыншықтар театры. Бұнда балалар қысқа тақпақтарды жаттап, оның өзіне тән орындау кезінен бастап-ақ кішкене көлемде спектакльдер ойнайды. Онда адамдар рөлін ойыншықтар ойнайды. Жіптің көмегімен басқарылатын қуыршақтарды – маринеткалар дейді. Оларды әр түрлі материалдардан жасайды. Жұмсақ ойыншықтарды да қолдануға болады. Мұндай ойыншықтар қозғалысқа ағаш таяқшалары арқылы келтіріледі, яғни екі айкастырылған ағаш арқылы жіп өткізіліп ойыншыққа байланады. Қолмен қуыршақтарды басқарады. Театр қуыршағының биіктігі баланың биіктігіндей болады. Бала өзіне костюм, үлкен бетперде, үлкен алақандар киеді, олар тірі қуыршаққа ұқсайды. Өздеріне қуыршақты жасауға болады. Оның негізі болып үш бұрышты орамалды алуға болады. Бір бұрышын қуыршақтың басына, екі бұрыштарын резинка арқылы баланың саусақтарына бекітіледі. Қуыршақтың басына тесмалар қосады, ол қуыршақпен жүргізушінің мойнына ілінеді. Бұл қуыршақтар балаларға әнмен, бимен, ойынмен көрсету арқылы шығармашылықтарын дамытады. Бұл балалардың өздерін еркін сезінуіне, өзкүшіне сене білуге көмектеседі. Саусақ театрында – саусақтардың көмегімен қандайда болмасын ертегіні немесе өлең-тақпақ шумағын сахналау болып табылады. Саусақ театры арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысы, қабілеті дамып, ынтасы артады. Бұл жерде балалардың шығармашылық ойлау қабілеттері дамиды. Ұжымдасып жұмыс істеу үрдісінде әрбір бала өзіне берілген бейненің түр-тұлғасын, қимыл-қозғалысын өзгерте алады. Көлеңкелі театр – жарық өте жақсы түскен экранда адамдар, жануарлар және құстардың пішіндерінің қозғалысына қарауды балалар өте жақсы көреді. Ертегі, әңгіме, өлең, әндері көлеңке театры арқылы айтуға болады[3].

Көлеңке театрының қойылымын көрсетуге үш тәрбиеші қатысады. Біреу мазмұның оқиды, екеуі көріністі көрсетеді. Көлеңке театрының сахнасы экран болады. Экранды ағаштан немесе калың кардоннан жасайды, ою-өрнекпен өрнектейді. Кейіпкерлерді көрсету үшін – оны экранның арт жағынан ұстайды. Кейіпкерлерді қара түспен жұқа кардоннан жасайды, жіп арқылы қозғалтады. Кейіпкерлерді көрсеткенде қол көрінбеу керек. Бұл көріністер балалардың шығармашылықтарын арттырады, ой өрістерін дамытады. Ойын барысында балалар өзара

қарым-қатынасқа түсіп, бір-бірімен тіл табысады, адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіреді. Балалар таныс ертегілерін қазақ тілінде үлкен жауапкершілікпен, қызығушылықпен рөлдерге бөліп сахналайды. Кейіпкерлердің мінез-құлықтарын, дауыс ырғақтарын дәл салып, диалог сөздерді мәнеріне келтіре айта біледі. Тәрбиеші балаларды ойын арқылы адамгершілікке тәрбиелей отырып, олардың бойына күнделікті өмірге қажетті әр түрлі машықтарды қалыптастырады. Олар мыналар: ұжымдық өмірдің машықтары жолдасына дер кезінде көмек беру, айтқанды тыңдап бағына білу және т.б. Мәдениетті сөйлеу машықтары сыпайы қарым-қатынас жасау, аты-жөнімен атау, байсалды сөйлеу, айтайын деген ойын толық жеткізу, сөйлесіп тұрған екінші адамды тыңдай білу және т.б. Көркемдік машықтар өздігінен ән айтып, би билеу, мәнерлеп ертегі, тақпақ айтып беру, әр түрлі материалдардан ойыншықтар, атрибуттар, әсемдік бұйымдар жасай білуге итермелейді[4].

Ойын барысында балалар өзара қарым-қатынасқа түсіп, бір-бірімен тіл табысады, адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіреді. Балалар таныс ертегілерін қазақ тілінде үлкен жауапкершілікпен, қызығушылықпен рөлдерге бөліп сахналайды.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. ҚР «Білім туралы» заңы. 2007 жыл, 27 шілде Астана
2. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты. 2009 жыл
3. Неменова Т. «Развитие творческих проявлений детей в процессе театрализованных игр» *Дошкольное воспитание* №1. 1989.
4. Каталог образовательных сайтов – <http://www-predschoo1.kz/>

Балгабекова Н.Т., Маханова Ж.К.

ТЕАТРАЛИЗОВАННОЕ РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ РЕЧЕВЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

Аннотация. В статье авторы определили важность театрализованной игры, инсценировки, постановки новых ролей, а также роль в раскрытии потенциальной, коммуникативной базы ребенка с возможностями, развитии творческих способностей, умении координировать мелкую моторику рук и координации движений, связанных со словами в произведении.

УДК 159.9:37.015.3

Биятова С.Т.

Бакалавр Академии «Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
pretty—1992@mail.ru

Научный руководитель к.п.с.н., доцент Никифорова О.В.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ НОВОГО ЦЕННОСТНОГО «СУБЪЕКТ-РАЗВИВАЮЩЕГО» ПОДХОДА К СОВРЕМЕННОМУ ОБРАЗОВАНИЮ

Аннотация. Данная статья посвящена психологическому анализу базальных конструктов нового парадигмального подхода в современном образовательном процессе.

Кардинальные изменения, происходящие в мировом образовательном пространстве, связаны с утверждением той системы новых ценностей, в которой «человек становится системообразующим фактором, ядром гуманистического мировоззрения» [1].

При этом его отношение содержит оценку не только мира, как объективной реальности, но и своего места в нем и представления о собственных возможностях, которые требуют своей реализации.

Выступающей основой общественной жизни разворачивающийся процесс гуманизации актуализирует новые «модели должного» - саморазвитие, самоосуществление, самопроектирование личности, которые определяют основу личностно-ориентированного образования, новой образовательной парадигмы.

В противовес парадигме информационного образования, предполагающего единообразие программ, предметов и процедуры оценки знаний, существующего по законам «безличностно-общего», «субъект-развивающее образование» ориентировано на «культивирование уникального опыта ребенка», который выступает в качестве не только источника, но и ценностного горизонта образования [2].

Мы разделяем позицию А.В. Петровского и В.А. Петровского о том, что новая ценностная субъект-субъектная парадигма ориентирована на формирование такой личности, которая как отмечал еще А.Н. Леонтьев, «не может развиваться в рамках потребления. Ее развитие необходимо предполагает смещение потребностей на созидание...одно оно не знает границ».

Безусловно, новая в психологии парадигма «порождения», делающая ставку на развитие творческих возможностей человека, способного развивать границы своего мира, предполагает адекватную педагогическую позицию.

Именно это требование, исходящее из постижения сложности психологического устройства человека как явления сверхнормативной природы, и определяет необходимость осмысления детерминации творческого педагогического труда.

Необходимо учитывать, что «те педагогические воздействия, которые не соответствуют психологическим законам, никогда не достигнут желаемой цели».

Мы полагаем, что данную позицию, разработанную А.В. Петровским и В.А. Петровским, определяющую основу субъектного начала гуманизации образования, можно усилить процессом персонализации личности [3].

Авторы концепции исходят из представлений о личности как способности индивида «обуславливать изменения значимых аспектов индивидуальности других людей, быть субъектом преобразования поведения и сознания окружающих через свою отраженность («персонализированность») в них».

«Отраженная субъективность», воплощающая в себе представление о личностном аспекте бытия человека в мире как формы его активного «идеального» присутствия в жизни других людей и выступает как один из источников социально обусловленного самодвижения личности, ее развития и, одновременно как причина преобразований в системе отношений к миру других людей.

Авторы утверждают, что проецируя концепцию персонализации личности на профессионально-педагогическую деятельность, можно констатировать: учитель, персонализируясь в ученике, идеально присутствует в нем как активное начало, изменяющее его взгляд на мир и самого себя, формирующее новые побуждения, выводящее к новым целям [3].

Можно полагать, что педагог, выступающий для ребенка как источник новых ценностей и смыслов, тем самым помогает ему конструировать и дополнять то, что А.Г. Асмолов называет «смысловой картиной мира» [4].

Однако здесь, на наш взгляд, необходимо отметить следующее положение: преобразующая творческая деятельность, направленная на других, предваряется творчеством, направленным на себя.

Вслед за А.Г. Асмоловым мы можем отметить, что только учитель, способный развернуть деятельность, протекающую «над порогом ситуативной необходимости», «за пределами требуемого», «поверх барьеров», направленную на «конструирование, порождение, созидание нового», и способный к нормотворчеству, может за счет персонализации производить те измерения в ценностно-смысловой структуре образа мира учеников, которые бы давали возможность раздвигать границы собственного мира, уникального в каждом случае «смыслового поля» [4].

Разделяя точку зрения А.А. Вербицкого, мы можем отметить, что переход от природосообразной парадигмы в образовании и культуросообразной предполагает в образовании и учет другой грани персонализации: необходимо устанавливать доверительную, интимную связь между людьми, связь между поколениями, где воспитуемый впитывает в себя не только знания, которые ему передаются, но и личность передающего знания [5].

Личностное как системное качество учителя и ученика начинает выступать в виде особой социальной ценности, своеобразного образца для освоения и реализации в педагогическом творчестве [6].

Таким образом, можно констатировать, что определяющей характеристикой личности педагога является ее активность, интегрирующей направления творческой преобразующей деятельности: в индивидуальном плане она выступает в явлениях нормотворчества, феноменах «надситуативной», «сверхнормативной», «надролевой» активности, т.е. творчество, направленное на других.

Следуя логике данного подхода, можно предположить, что, фиксируя преобразования, которые педагог произвел своей реальной деятельностью в самом себе и учениках, мы получили бы достаточно полную характеристику его личности как профессионала.

Именно поэтому в методологическом подходе к проблеме педагогического творчества для нас определяющим ориентиром является концепция развития личности в межличностных взаимодействиях: изменяя других личность тем самым изменяет себя, и ее вклады в других есть изменение и преобразование ее собственных личностных характеристик.

Вспомним, что Л.С.Выготский указывал на «совмещенность психологических систем», «совмещенность сознания», утверждал: «Через других мы становимся собой».

Поэтому не случайно через потребность в персонализации открывается проблема «потребности быть личностью»: «В единстве с потребностью в персонализации, являющейся источником активности субъекта, в качестве ее предпосылки и результата выступает социально генерированная, собственно человеческая способность быть личностью» [7].

Реализация человеком собственной индивидуальности, неповторимой и уникальной, - это и есть творческий акт. Межсубъектность выступает как констатирующее начало личности. И обретение себя (через свою личностную направленность в других) обеспечивает процесс персонализации.

Концептуальные начала межсубъектности, персонализации определяют фундаментальные основы педагогического творчества в современных условиях. Проявление в другом человеке его сущности посредством отношения к нему в соответствии с его сущностью предполагает, что «Я» субъекта выступает исходным пунктом как его определения, так и его сущности.

В связи с этим можно утверждать, что творческая преобразующая деятельность педагога, направленная на себя и на учащихся, предполагает признание субъектности обоих и указывает на то, что они «учтены» не как средство, функция («учитель», «ученик»), а в их уникальной роли – высшей ценности.

Итак, разделяя точку зрения В.Е. Ключко, мы можем зафиксировать, что переход психологических идей к сущности человека в педагогические представления: проявление гетеростазической природы учителя и ученика, характерное для высшего уровня и системной организации и являющиеся особым социальным качеством, выступают не только условием, но и конечной целью творческого педагогического труда [1].

Для нас важно подчеркнуть, что если педагог не относится к себе как к субъекту, т.е. не стремится реализовать личностные возможности через желание творчески действовать, то он не сможет перейти на новое отношение к ученику (как субъекту) и не признает за ним право быть таковым.

Новое ценностное отношение учителя к себе порождает новое отношение к ученику и, кроме того, персонифицируется (присваивается) учеником как новое отношение к себе.

Такая педагогическая ситуация исключает тотальное непротивление внешнему воздействию императивного характера – признание личностной самооценки в ней взрослого и ребенка проецирует свободу выбора влияние извне согласно логике личностного самоопределения каждого.

Можно сделать вывод, что педагогическое творчество в системе «субъект-субъект» преодолевает парадигму, которая редуцировала «человеческое в человеке» и ориентируется на связанные между собой процессы персонификации как реальную диалектику педагогического процесса.

Профессиональное творчество, реализующее стремление педагога включить свое «Я» в сознание и чувства учеников посредством активного участия в совместной деятельности, приобщить их к своим смыслам и ценностям, поднимает на новый уровень значимости педагогическое общение. И это не случайно, потому что именно в состоянии диалога две личности – учитель и ученик – начинают образовывать общее жизненное пространство, создавать единое эмоциональное «событие», в котором воздействие, в обычном, объективном

монологическом смысле этого понятия перестает существовать, уступая место психологическому единству взрослого и ребенка.

В этом пространстве разворачивается творческий процесс взаимораскрытия и взаиморазвития, создаются условия для самоактуализации и самореализации обоих участников педагогического общения.

Мы согласны с научной позицией О.В. Никифоровой в том, что именно поэтому учитель, чья «надситуативная активность» способна преодолевать обусловленные рамками ситуации ограничения и обеспечить выход «за пределы» исходной деятельности, в своем стремлении (через свою отраженность в учениках) перевести их жизненные смыслы на уровень личностных ценностей, безусловно ориентирован на «диалогическое постижение личности» [8].

Этот подход предполагает не только равенство партнеров, эмоциональную открытость и доверие к другому человеку, но и (выступает определяющим) «принятие его как ценности в свой внутренний мир для взаимного личностного развития и творческого соучастия» в нем.

В результате нашего размышления мы можем заключить, что в противовес парадигме информационного образования парадигма « субъект-развивающего образования» ориентирована на «культивирование уникального опыта ребенка», который выступает в качестве не только источника, но и ценностного горизонта современного образования, направленного на саморазвитие, самоосуществление, самопроектирование личности, которые определяют основу личностно-ориентированного образования, новой ценностной образовательной парадигмы.

Список использованных источников:

1. Ключко В.Е. Психологическое обеспечение смысловой педагогики // *Материалы краевой научно-практической конференции.* – Барнаул: АКППРО, 2000.
2. *Философский энциклопедический словарь.* М.: ИНФА-М, 1997. 859 с.
3. Петровский В.А., Петровский А.В. Личность и ее активность в свете идей А.Н.Леонтьева // *Леонтьева А.Н. и современная психология.* – 1983. – С.105.
4. А.Г. Асмолов. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. – М: Смысл 2003. – 487 с.
5. *Профессионализм в межличностном отношении* // Под. ред. Т. Д. Дубовицкой, М. И. Дьяченко, А.А. Вербицкого, Л.А. Кандыбочик. 1978. №4. С 51-60.
6. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. М.: Наука. 1997. 91 с.
7. Выготский Л.С. Психология. М.: ЭКСМО-Пресс, 2002. 1008 с.
8. Никифорова О.В. Диагностика ценностно-смысловых образований личности в процессе диалога «учитель-ученик» // *психологические проблемы личностно-ориентированной педагогики.* – Караганда, 1994, - 80 с.

Бяитова С.Т.

ЗАМАНАУИ БІЛІМ БЕРУГЕ ЖАҢА ҚҰНДЫЛЫҚ «СУБЪЕКТ-ДАМЫТУ» ТӘСІЛІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ҚҰРАУШЫЛАРЫ»

Аннотация. Аталған мақала заманауи білім беру үдерісіндегі жаңа парадигмалық тәсілінің базалды құрылымдарының психологиялық талдауға арналған.

УДК 371.267

Бөрігүл А.Ж.

Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің магистранты
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Borigul99@mail.ru

Ғылыми жетекші: б.ғ.к., доцент Ешмагамбетова А.Б.

СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК–ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ОРНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНДЕГІ РӨЛІ

Аңдатпа. Бұл мақалада сыныптан тыс жұмыстың мектептегі әлеуметтік–педагогикалық жұмыс құрылымындағы орны және оның баланың әлеуметтенуіндегі рөлі қарастырылған.

Кілтті сөздер: сыныптан тыс жұмыстар, әлеуметтік-педагогикалық қозғалыс, баланың әлеуметтенуі, жеке тұлға, әлеуметтік прогресс, догматикалық тәрбие, урбанизация, факультатив.

Біздің еліміздегі әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың терең тарихи тамыры бар. Қазақ елі әрқашан қайырымдылық, қамқоршылық және қайырымдылық мысалдарына бай екені белгілі. Бұл қамқорлық пен көңіл бөлушілікті мемлекеттік, қоғамдық ұйымдар, және адал адамдар ниетпен қабылдады.

Әлеуметтік-педагогикалық қозғалыс 20-30 - шы жылдары қарқынды дамыды.

60-шы жылдары қоғамда тәрбие шараларына арнайы бағытталған қызметкерлер пайда болды (сыныптан тыс және мектептен тыс педагогикалық жұмысты ұйымдастырушы, мектептен тыс мекемелер қызметкерлері, ұйымдастырушы мұғалімдер және т.б.).

70-80 жылдардың басында жалпы қоғамдық талаптар мен қажеттіліктер, тәрбие мен дамыту саласында практикалық тұрғыда жұмыс жасайтындардың жетістіктері әлеуметтік жұмыстың міндеттерін сапалы жаңа деңгейге көтерді. Мектептен тыс мекемелерде, қызығушылықтары бойынша жұмыс жасайтын клубтарында, балалармен тәрбие жүргізетін әртүрлі жастағы топтарда мақсатты әлеуметтік-педагогикалық жұмыс идеясы бекітілді. Педагогика ғылымдарында көптеген зерттеушілер әлеуметтік педагогиканың проблемаларына бет бұрды, оның ең жақсы бағыттары мен жолдарына ден қойп түсінуге тырысты.

Дегенмен бұл саладағы ұйымдастырушылық, кадрлық, материалдық-қаржылық, ғылыми-педагогикалық қамтамасыз етудің солқылдақтығы немесе тіпті жоқ болуы бөгет болды. Осындай тығырықтан келіп балалармен және олардың ата-аналарымен, отбасылық-тұрмыстық ортадағы, қоғамдағы үлкендер қауымымен және халықпен, жасөспірімдермен, жастар топтарымен тәрбие және әлеуметтік жұмыс жөніндегі әлеуметтік педагог-мамандар институтын құру қажеттігі пісіп-жетілді. Ал міне, қазіргі таңда осындай іргелі қозғалыстар нәтижесінде жоғары және орта арнаулы оқу орындарында «Әлеуметтік педагогика» және «әлеуметтік жұмыс» мамандықтары ашылып жұмыс атқаруда [1].

Жеке тұлғаның, қоғамның және тарихтың өзара байланыстылығы. Тарихтың ізгілендіруші күші оны адамдардың рухани өмірін байытудың сарқылмас көзі етеді. Алайда, тарихта бұзушы потенциалдар бар; олар жеке тұлғаны меңгере отырып, оларға және басқаларға өте қауіпті әсер етеді. Жақсылық пен жамандықты таңдау еркіндігі кез келген жағдайда бар, бірақ ол адамның тәрбиесімен, мәдениетімен, санасының мазмұнымен өте шектеулі. Сондықтан, адамның өз бойындағы меңгерген мәдениеті неғұрлым жоғары және кемелді болса, соғұрлым ол еркін, ұждан бостадыққа (өз бетімен болу немесе өз ойына келгенін жасау емес!) ие.

Ұлт – бұл үлкен қоғамдастықтың материалдық және рухани мәдениетіне енетін идея. Этникалық тарихта неғұрлым тұрақты, ол — халықтың рухы, ол бастапқыдан берілген өз туғанына деген сияқты махаббат, тіл, мінез-құлық, әдет-ғұрып, қарым-қатынас, құндылықтар қатарымен білінеді. Қарым-қатынас пен тәрбие негізінде қалыптасатын барлық қасиеттердің үлкен қалыптастырушы мәні бар [2].

Осылайша, ұлттық тәрбиені жеке адамның рухани мәдениетке, дат халқының немесе халықтардың этникалық тобында көрсетілген негізгі идеалды ұмтылыстардың тарихи филиалына кіріспе ретінде түсіну керек, егер сөз көп этникалық ұлтқа қатысты болса және жеке тұлғаның прогрессивті үлес қосу қабілетін дамыту ретінде. сенім, тіл, өмірлік қабілеттер тұтас және олардың пайдалы жетістіктерінің құралы десек бұл сол ұлтының да, адамның да пайдасына қызмет етті.

Әлеуметтік прогресс – бұл жаңа қажеттіліктердің де қалыптасуынан тұрады, соның ішінде ғылыми білім мен ойлау қабілеті ерекше жоғары орын алады. Адамзат тарихы қозғалысты дамуы үшін міндетті түрде қажет нәрсе адамның қажеттіліктері күнделікті күйбің жағдайынан әрі, кеңірек деңгейге, шеңберге шығуы тиіс.

Олай болса тиісінше адамдардың жылдам өзгеретін өмір сүру жағдайларына бейімделуі олардың жаңа құндылықтар жүйесін игеруіне мүмкін емес. Мәдениеттің сабақтастығынан тыс, қандай да бір даму, прогресс болмайтынын, оның мүмкін емес екенін есте сақтау керек [3, 4].

Тәрбие дегеніміз әлеуметтанулық тұрғысында - барлық объективті және субъективті факторлар жиынтығының әсерінен жеке тұлғалардың қалыптасуы мен дамуын білдіреді, яни қоғамдық ортадағы адамның, яки тұлғаның қалыптасуы.

Әлеуметтану ғылымына біздің қоғамда болып жатқан жаңа экономикалық және әлеуметтік-мәдени процестердің негізгі белгілері мен ерекшеліктерін ашатын білім берудің іргелі мәселелерін, кең ауқымды зерттеулер жүргізуді қажет етеді, өйткені олар жеке тұлғаны қалыптастырумен, қоғамдық және жеке адамдық сананы қайта бағдарлаумен байланысты.

Қазіргі заманғы мектеп барлық оқу-тәрбие үдерістерін әлеуметтік ортқа сай жүргізіп білім беру процесін басқаруы керек, әсіресе үлкен қала жағдайында. Білім беру процесін басқару дегеніміз - адамда бар нәрсені дамытып, жетілдіріп қана қоймай, оны жүргізу мен білімдегі жағымсыз әлеуметтік ауытқулардың негізін түзету ғана емес, сонымен бірге үнемі өзін-өзі дамыту, физикалық және рухани күштердің өзін-өзі жүзеге асыруы қажеттілігі туралы ұғындыруы тиіс, өйткені әр адам өзін-өзі дамытуды, физикалық және рухани күштердің өзін-өзі жүзеге асыруын қажет етеді.өзін-өзі тәрбиелейді. Тәрбиелеу тәжірибесінде тәрбиеленетін адам әрқашан тәрбиенің құрамдас бөлігі ретінде ғана болады деген пікір пайда болды және оның осы әсерге деген реакциясы есептелмейді [5].

Ескіше тәсілмен «талғамсыз» тәрбиелеу оңайырақ, бірақ жететін нәтиже қанағаттанарлықсыз болуы ықтимал. Мұндай тәрбие біржақты теріс әсер етуі мүмкін: ол ерік-жігер мен бастаманы басады, бейімделуді қолдайды, өзін-өзі тәрбиелеуге құлқын төмендетуі мүмкін, ол үшін дербес, өзбетімен жұмысты, шығармашылық күш-жігерді қажет етеді және мектеп олардың дамуына дұрыс негіз, бағыт бере алмайды.

Догматикалық тәрбие жүйесі өзін-өзі тоздырды деуге болады, ол осы мәселелерді шеше алмауы мүмкін. Бұл сөз тек білім берудің жеке буындарын жетілдіру туралы ғана емес, ғылымның жалпы адамзаттық жетістіктері, педагогикалық ойдың ілгерілеуі болуы керек, ол қазіргі әлеуметтік тәжірибенің қажеттіліктеріне көп көңіл бөлуге арналған, сонымен бірге болашаққа бағытталған жаңа, біртұтас интеграцияланған білім беру жүйесін дамыту туралы болуы керек [6].

Урбанизациямен байланысты процестердің тәрбиелеуге әсері мәселелері қалалардың өсуі, өнеркәсіптің дамуы нәтижесінде қалалық өмір стандартының таралуы деп түсініледі. Қалалық өмір стандартының басты белгілері – ол халықтың тығыздығын арттыру, сол берілген аймақта адамдардың қауымына тікелей визуалды бақылау жүйелерінің тиімділігін әлсірету. Бұл үрдіс адамдардың санасы мен мінез-құлқына үлкен әсер ету болып табылады.

Урбанизация жағдайында әлеуметтік бақылаудың негізгі тірегі ретінде жеке тұлғаның өзін-өзі тануын дамыту оның біртіндеп өзін-өзі бақылауға көшуін жүзеге асыру болып табылады. Қалада, әсіресе үлкен қалаларда тұратын адамдарда өзін-өзі тану мен өзін-өзі бақылаудың жетілуі әр түрлі импульстардың күшеюіне әкеледі, сондықтан дәстүрлі әлеуметтік бақылау жүйесін қазіргі қаланың жаңа, қанағаттанарлық жағдайымен алмастыру елді мекеннің моральдық мәдениетінің қарқынды өсуімен қамтамасыз етілуі керек., өзін-өзі тану, адамдардың ұлылығы болып табылатыны арғы кезден белгілі нәрсе.

Егер бұл орын алмаса, урбанизация азғындық пен қылмыстың өсу факторына айналады. Ірі қалаларда кішігірім ауылдарға қарағанда едәуір үлкен рөл атқаратын бейресми топтар жұмыстан тыс уақытта монополиялық микро ортаға айналады. Көбінесе олар қоғамға қарсы құбылыстардың, қылмыстық мінез-құлықтың қайнар көзі болып табылады [7].

Ғылыми-техникалық прогресс шаралары бойынша жастарды кәсіптік бағдарлау проблемалары экономика шеңберінен шығып, тәрбиелік мәнге ие болады, өйткені , адам орындай алмайтын, шамасы жетпейтін, тіпті оған ұнамайтын, құлқына жат жұмыс оған тартымды емес, ол жұмыс қаншалықты келешекті болса да, оған әрдайым шығармашылық жағынан емес, мәжбүрлі-механикалық жағынан келіп тұрады. Баланың шығармашылық іс-әрекетін сақтау және дамыту проблемалары мектеп бағдарламаларында тәрбиенің негізгі тұтастығын тоқтатпағандықтан, біз қазіргі білім беру жүйесінің сәйкес еместігі, отбасы мен мектеп тәрбиесінің тиімділігінің төмендігі туралы айтуға негіз бар.

Мектептің педагогикалық ұжымы қызметінің маңызды жағы сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастыру және басқару болып табылады. Бұл жұмыстың едәуір бөлігін сынып жетекшілері жоспарлайды және жүзеге асырады (адамгершілік тәрбие, оқу қызметін ынталандыру, әртүрлі жарыстар, дебаттар өткізуді ұйымдастыру). Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастыруда мектеп басшылығы өткізетін жалпы мектептік іс-шаралар (кештер, дискотекалар) үлкен орын алады. Сыныптан тыс тәрбие жұмысын ұйымдастыру кезінде педагогикалық ұжым мен басшылықтың күш-жігерін мыналарға бағыттау қажет: [8].

1. Жүргізілетін тәрбиелік шаралардың мазмұнының жан-жақтылығы және әлеуметтік бағыты. Ол адамгершілік, эстетикалық, физикалық, еңбек тәрбиесін ұстауы (қазіргі кездері мүлде жүргізілмейтін жұмыс түрі) керек.

2. Бұл жұмыстың маңызды бөлігі оның жаппай формаларын мектеп оқушыларын тәрбиелеу үшін де, олардың бос уақытын ұтымды ұйымдастыру үшін де қолданылады.

3. Педагогикалық ұжым сыныптан тыс жұмыстарға ниеті және ықыласты болып ол жөнінде жанашырлық жасауы керек, өйткені осы сыныптан тыс шаралар барлық оқушылар ұжымын толықтай қамтуы тиіс.

4. Сыныптан тыс жұмыстар оқушылардың қоғамдық қызығушылықтарын, іс-әрекеттерінің белсенділігін, сонымен қоса осы жеткіншектердің дербес, өзбеттірімен ойланауыларын.

Осы ережелерді ескере отырып, оқытушылар құрамы сыныптан тыс және мектептен тыс жұмыстар жүйесін әзірлейді, ал мектеп басшылығы әдістемелік көмек көрсетеді және осы жұмыстың жүргізілуі мен сапасын бақылайды.

Сыныптан тыс жұмыстарды ұйымдастырудың жалпы принциптері қалыптасқан. Сабақтан тыс уақытта қатысатын сабақтардың ерекшеліктерін анықтайтын неғұрлым жалпы қағидат, таңдалған формада және осы мамандықтардың бағыттарында еріктілік бар. Оқушыға үйірмелер мен секцияларды таңдауға мүмкіндік бар. Мектептегі оқушылардың қызығушылықтарын арттыру үшін сіз сабақтан кейін немен шұғылданғылар келетінін, оларды не қызықтыратыны туралы сауалнама тарата аласыз.

Қатысушылардың құрамына кіретін кез-келген іс-әрекеттің жалпы бағыты, ол өзі қызықтыратын іс міндетті және қоғамға пайдалы екенін көргені орынды болады. Бастысы оқушы қатысатын кез келген шара қоғамдық бағыттылықта болса болғаны, өйкені ол сол өзі шұғылданып отырған шаруасының қоғамға, жалпы елге пайдалы екенін білгені дұрыс. Мектептерде осы жұмыстарды ұйымдастыру жағдайында ұстаздардың ерекше еңбектері болғандықтан олар білімгерлер ынтасына және дербестігіне көңіл бөлгені қажет. Егер бұл принцип дұрыс жүзеге асырылса, онда мектеп оқушылары оны өздерінің ынтасы арқылы туындап жүргізіліп жатқаны деп қабылданып, олар үшін үлкен мақсатты, қызығушылықты болып табылады [9].

Сабақтан тыс тәрбие жұмысының сәтті өтуіне дұрыс ұйымдастыру өз ықпалын тигізеді. Тәрбиеге кешенді көзқарасты жүзеге асыру барлық іс-шараларды ұйымдастыру кезінде бір ғана профильді (бағытты, мамандықты) міндет шешілмеуін талап етеді, әр іс-шара мүмкіндігінше максималды тәрбиелік міндеттерді шешуі керек. Атқарылатын іс-шараның мазмұнын, бағыты мен жолын таңдағанда, ұйымдастыру формаларды кезінде әрқашан оқушылардың жас және жекелеген ерекшеліктерін ескеру принципін сақтауы керек. Тәрбие жұмысының барлық түрлерінің пәрменділігінің маңызды шарты олардың бірлігін, сабақтастығын және өзара әсерлері мен сабақтастығын қамтамасыз ету болып табылады. [10, 11].

Биологиядағы сыныптан тыс жұмыстардың маңызы мен орны. Биологиядағы сыныптан тыс жұмыстардың формалары мен түрлері.

Мектептегі биологиялық пәндер, басқа пәндермен салыстырғанда, дамып келе жатқан тұлғаны қалыптастыруда үлкен маңызға ие.

Биология сабақтары, зертханалық сабақтар, практикалық жұмыстар қатысушыларды тірі табиғат туралы, әлемнің ғылыми бейнесі жөніде, олардығы тірі жүйелердің орыны мен маңызын ұғындыруда, биологиялық заңдарды халық шаруашылығы практикасында пайдалану туралы терең және берік біліммен қаруландыруға, сондай-ақ олардың табиғатқа ғылыми-материалистік көзқарастарын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Биологияны оқыту процесінде оқушыларға патриоттық сезімдер, эстетикалық талғам тәрбиеленеді, ауыл шаруашылығына деген сүйіспеншілік, табиғатты қорғауға деген ұмтылыс, оның байлығын арттыру, өркениет заңдары мен талаптарына қарай қалай мүмкіндігінше тұрақты дамуды үйлестіру сияқты ауқымда шаралар және т. б. дамиды [12].

Биологиядан сыныптан тыс жұмыстар сабақтан тыс уақытта ұйымдастырылады. Бұл барлық оқушылар үшін міндетті емес және негізінен биологияға қызығушылық танытатын балаларды қамтиды. Сыныптан тыс жұмыстардың мазмұны оқу бағдарламасының шеңберімен шектелмейді, ал оның шегінен едәуір кең көлемді болады және оның бағыты мен тақырыптары және мазмұны көбінесе оқушылардың нені қалайтын, немен шұғылданғылары келетінімен анықталып жатады, ал, ол биология мұғалімінің балаларға жүргізген жұмыстарының әсерінен барып игерген қызығушылықтарымен анықталады.

Мектеп тәжірибесінде және әдістемелік әдебиеттерде «сыныптан тыс жұмыс» ұғымы көбінесе "сабақтан тыс жұмыс" ұғымымен шатастырылады, ол көбіне дұрыс түсінбегендіктен туындайды [13].

Биологиядан сыныптан тыс жұмыстарды сабақтан тыс уақытта барлық оқушылар мұғалімнің тапсырмасы бойынша орындайды. Оның мазмұны сабақтармен және зертханалық сабақтармен, міндетті практикалық жұмыстармен тығыз байланысты. Ал сабақтан тыс тапсырмаларды орындағаны үшін оқушылар сынып журналына баға қояды. Сабақтан тыс жұмыстарға, мысалы, "тұқым" тақырыбын зерттеуде балаларға тапсырылған бұршақ тұқымдарының өнуін бақылау, сондай-ақ "ішек қуыстылар" тақырыбын өткен кездегі гидраның көбею түрлеріне қатысты оның бұршіктеніп көбею үдерісіне байланысты ұйымдастырылған бақылаулар және т. б.

Сабақтан тыс жұмыстарға биологияның міндетті бағдарламасы ретінде қарастырылған ботаникалық бағыттағы, яғни өсімдіктер әлемін зерттеумен байланысты және зоологиялық, яғни жанқарлар дүниесімен байланысты бақылаулар мен зерттеу жұмыстары, сонымен қоса балалардың каникулдар кезіндегі өздері орындайтын жазғы тапсырмалар кіреді.

Жалпы білім беретін мектепте сыныптан тыс және сабақтан тыс жұмыстармен қатар оқушылар үшін арнайы факультативтік курстар ұйымдастырылады. Факультативтік сабақтар арнайы бағдарламалар мен оқулықтар бойынша, тұрақты кесте арқылы бекітіліп өткізіледі.

Биологиядан жүргізілетін сыныптан тыс жұмыстардан мектептен тыс, оқушылардың сабақтан тыс уақыттарында өткізілетін, бірақ мектептен тыс мекемелер (жас натуралистер мен ауылшаруашылық тәжірибешілер станциялары, оқушылар сарайлары, үкіметтік емес ұйымдардағы белсенді табиғатты қорғау қозғалыстары, экологиялық акциялар мен шаралар және т.б.) жүргізетін сыртқы, тыс жұмыстарды да ажырату керек. Мектептен тыс мекемелер үшін арнайы оқу бағдарламалары шығарылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сохань Л.В. Разумная организация жизни личности, Киев, 1999 г.
2. Коротов В.М. Самоуправление школьников, М. «Просвещение», 2011 г.
3. Социальная служба школы: назначение, функции, проблемы /Вопросы социологии и социальной педагогики: сборник научных трудов. Вып.2 / под ред. проф. А. Н. Ростовцева./ 2018 г.
4. Мардахаев Л.В. Основы социально-педагогической технологии. Рязань, РГПУ, 2009 г.
5. Степанов Н.А., Горнов В. А. Социальная педагогика как академическая дисциплина и профессия /Вопросы социологии и социальной педагогики: сборник научных трудов. / под ред. проф. А. Н. Ростовцева. 2003 г.
6. Лиферов А.П., Степанов Н.А. «Образование будущего: глобальные проблемы - локальные решения» Методическое пособие, г. Рязань. 2004 г.
7. Степанов Н. А. Подготовка специалистов по социальной педагогике как условие качественно нового уровня воспитания // Психология взросления и педагогическая стратегия проблемы формирования позитивной Я-концепции. - Рязань, 1997. - С. 70-73.
8. Горнов В. А. Формирование и развитие навыков исследовательской работы у студентов отделения социальной педагогики // Психология взросления и педагогическая стратегия проблемы формирования позитивной Я-концепции: Тезисы докладов научно-практической конференции. - Рязань, 1997. - С. 73-75.
9. Социальные характеристики молодежи Ряз. обл. Анализ результатов социологического исследования. Молодёжь 97 / Г. В. Гаврилова, В. А. Горнов, Н. А. Степанов - Рязань, 2008. - 121 с. 15.Мардахаев Л. В.
10. Основы социально-педагогической технологии: Учебное пособие. - Рязань, 2009. -92 с.
11. Степанов Н. А. Социальные аспекты образовательных процессов в «элитных» школах (по итогам социологических исследований в школах г. Рязани) // Вопросы социологии и социальной педагогики под ред проф. А. Н. Ростовцева. - Рязань: Изд-во РГПУ, 2009. - 88 с.
12. Горнов В. А. Некоторые штрихи к социальному «портрету» региональной молодежной элиты // Вопросы социологии и социальной педагогики под ред. Проф. А. Н. Ростовцева. - Рязань: Изд-во РГПУ, 1999. - 88 с.
13. Мардахаев Л. В. Дипломная работа по социальной педагогике (методическое пособие), М -2005. - 56 с.

Бөрігул А.Ж.

МЕСТО ВНЕКЛАССНОЙ РАБОТЫ В СТРУКТУРЕ СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ШКОЛЕ И ЕЕ РОЛЬ В СОЦИАЛИЗАЦИИ РЕБЕНКА

Аннотация. В данной статье рассматривается место внеклассной работы в структуре социально–педагогической работы в школе и ее роль в социализации ребенка.

УДК 74.00

Горная И.А.

Педагог-психолог

КГУ ОШ К.Мынбаева Карагандинская обл, Нуринский район, Республика Казахстан

Inna.Gornaja@mail.ru

ВЛИЯНИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

Аннотация. В статье исследуются аспекты формирования личности под влиянием детско-родительских отношений. Акцентируется внимание на важность развития семейного воспитания для формирования полноценной личности.

Ключевые слова: семейное воспитание, типы личности, детско-родительские отношения, становление личности.

Стоит отметить, что на сегодняшний день, проблема становления личности ребенка под влиянием детско-родительских отношений достаточно актуальна, поскольку это является одним из основных элементов государственной политики сохранения здоровья нации. Также данная проблема с каждым годом привлекает все больше внимания ученых, которые заинтересованы в исследовании представленной проблемы [3]. Переходя, непосредственно, к вопросу о детско-родительских отношениях, можем выделить то, что понятие «родительское отношение» определяет взаимозависимость родителя и ребенка, взаимную связь между ними, а также носит общий характер. Вопросами детско-родительских отношений и семейного воспитания, в свое время занимались, следующие ученые (социологи, педагоги, психологи и так далее): Авдеева Н.Н., Личко А.Е., Варга А.Я., Захаров А.И. и другие. В научных работах исследователей рассматривались разные аспекты детско-родительских отношений: особенности супружеских отношений и личности родителей, специфика воспитания ребенка и отношение к нему родителей, а также особенности личности ребенка как результат семейных воздействий [3].

В рамках данных исследований выделяют несколько типов личности ребенка, который формируется при определенных условиях в семье. Первый тип—«Я другой или не такой, как все». Одной из ведущих ценностей в семье, где воспитывается такой тип личности, считается материальное благополучие и комфортабельный быт. Представленные ценности у ребенка формируются, прежде всего, от стиля жизни и поведения его родителей, а также об этом достаточно часто ведутся «внутрисемейные» разговоры, проявляются эмоции и переживания связанные с этими ценностями [1]. В такой семье, как правило, господствует культ вещных, практических, а не личностных отношений. Поэтому ребенка, его достижения, оценивают с точки зрения не столько его личности, сколько достигнутого результата. Следовательно, это приводит к тому, что дети не выделяют себя из привычных целостных ситуаций, не осознают или недостаточно осознают себя через отношение к определенному содержанию. Также достаточно часто имеют место отрицательные оценки ребенка и строгие наказания. Ограниченность личностной культуры, замкнутость на круг интересов своей семьи приводят к тому, что у детей складываются низкие типы отношения к другим («Я—Другой»).

Второй тип - «Быть собой». При таком типе развития личности ребенка, можно говорить о том, что его окружение и, прежде всего, родители - любят постоянное разнообразие. Отношения в такой семье трепетные, пронизаны заботой и вниманием. Эта забота «выходит за рамки» семьи. Родители прививают ребенку, что нужно заботиться не только о своих родных, но и близких друзьях[1]. Дети в такой семье могут быть достаточно эмоциональными, как и их родители. Детско-родительские отношения сопровождаются, иногда, «неадекватными» поступками. К примеру, часто ребенка наказывают за незначительный поступок или много

ругают, а в некоторых случаях происходит все совершенно противоположно — ребенка положительно оценивают при малейшем успехе.

Стоит отметить, что дети болезненно воспринимают конфликты, которые возникают между родителями и их близкими, сфера отношений для них становится действительно значимой. Это, впоследствии, приводит к тому, что ребенок постоянно ждет похвалы, одобрения поступков, положительную оценку за малейшие успехи и даже может лгать, проявлять хитрость.

Стоит отметить, что в каждом из предложенных вариантов становления личности ребенка, его развитие, прежде всего, будет зависеть от родительской позиции. К примеру, отталкиваемый и отвергаемый ребенок чувствует себя ненужным, лишним, «отодвинутым» в семье на второй план. Такие дети иногда борются за свое положение в семье или пытаются обратить на себя внимание плохим поведением, которое не одобряется их родителями, но помогает ребенку стать центром семейного внимания [4].

Ребенок может почувствовать себя не нужным и в том случае, если родители всячески уклоняются от его компании. К примеру, достаточно часто избегают с ним общения, не участвуют в игровой деятельности ребенка, постоянно заняты только собой и своими делами. Поэтому правильно-выбранные воспитательные позиции, в первую очередь, выражаются в восприятии ребенка как личности, точно определяют его позицию в семье, к правам и обязанностям ребенка относятся с уважением. Выделим тот факт, что современные семьи нередко выбирают демократический стиль воспитания и жизни, что обеспечивает по отношению к ребенку равноправную позицию.

Такая позиция постоянно изменяется и на это влияет — возрастной фактор. Чем младше ребенок, тем больше ему уделяется внимания, соответственно, он занимает центральное место в семье и отношениях. В процессе взросления ребенок становится более независимым, у него появляются свои интересы, расширяется круг общения. Таким образом, он приобретает своего рода «автономность» и его права уравниваются с родительскими. Также на позицию ребенка в семье влияет и количество детей. Поскольку существует момент соперничества. Каждый из детей пытается завладеть вниманием родителей, но, как правило, это внимание больше всего достается самому младшему члену семьи, если родители выбрали не правильную тактику воспитания [2]. Возвращаясь к возрастным факторам, можем сказать, что в подростковом возрасте роль родителей меняется. Соответственно, изменяются и отношения. Родителям необходимо становится «советниками и консультантами», чтобы в дальнейшем можно было незаметно для ребенка руководить им, направлять его в нужное русло и лишь в крайних случаях прибегать к запретам или указаниям. Если отношения складываются плохо, то это означает, что на предыдущих этапах развития родители не уделяли должного внимания ребенку.

Стоит отметить, что в любом периоде жизни человека родители являются для него примером как личности. Благодаря этому с детских лет большинство людей в своем поведении подражают родителям, которые с колыбели одаривают его одним из прекрасных человеческих проявлений — родительской любовью. Эта взаимосвязь имеет огромное значение для ребенка, так как влияет на формирование характера, жизненных позиций, на его поведение, отношение к людям, в целом на формирование его личности. Благодаря эмоциональной связи любящие и понимающие свои обязанности родители с малых лет формируют у ребенка нормы и стиль поведения, объясняют ему мир человеческих ценностей, внушают, что можно, а что не следует делать. Ребенок в процессе развития усваивает эти наказания, запреты, взгляды так, что они становятся его собственными убеждениями, то есть человек создает свою систему ценностей [2].

В целом, стоит отметить тот факт, что проблема детско-родительских отношений определяется сложностью объектной структуры, которая включает в себя все многообразие форм взаимоотношений детей и родителей, а также нарушения в отношениях, оказывающих влияние на благополучное существование ребенка в семье и становление его как личности.

Таким образом, можем сделать вывод, что для благополучного развития и становления личности ребенка, родителям необходимо выбрать правильные методы воспитания, осознать все проблемы супружеских и детско-родительских отношений и гармонизировать влияние семьи на воспитание ребенка. В результате такого «симбиоза» индивидов в семье создается персональная микросреда, которая характерна только этой семье.

Основными аспектами гармоничного развития семьи являются следующие факторы: семейные традиции и обычаи, уважение мнения каждого члена семьи, благоприятный нравственно-духовный климат, поддержание норм внутрисемейного поведения. Таким образом, создание гармоничных отношений, благополучного психологического и комфортного климата в семье должно стать первой задачей супругов и родителей, так как без этого невозможно формирование здоровой полноценной личности ребенка.

Список использованных источников:

1. Македон Т.А. Психология семьи: проблемы, профессиональные подходы к их решению / Т.А. Македон — Биробиджан: Изд-во ФГБОУ ВПО «ДВГСГА», 2011—146 с.
2. Репринцева Г.И. Гармонизация детско-родительских отношений в молодой семье как фактор социального воспитания детей / Г.И. Репринцева—М.: Изд-во Института социальной педагогики, 2010—146 с.
3. Сырвачева Л.А. Специфика родительских отношений и их влияние на психическое развитие дошкольников / Л.А. Сырвачева—Красноярск: Красноярский гос. пед. ун-т. им. В.П. Астафьева, 2014—316 с.
4. Фоминова А.Н. Педагогическая психология / А.Н. Фоминова—М.: Наука, 2017—350 с

Горная И.А.

**БАЛАНЫҢ ТҰЛҒА БОЛЫП ҚАЛЫПТАСУЫНА БАЛА - АТА-АНА
ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНЫҢ ЫҚПАЛЫ**

Аңдатпа. Мақалада ата-ана мен бала қарым-қатынасының әсерінен тұлғаны қалыптастыру аспектілері қарастырылады. Толыққанды тұлғаны қалыптастыру үшін отбасылық тәрбиені дамытудың маңыздылығына назар аударылады.

ӘОК 740

Дауенова М.А., Макажанова М.Т.
miraarmi-65@mail.ru

Қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімдері
Қарағанды қаласы, «Академик Е.А.Букетов атындағы ЖББМ» КММ

ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлар тұлғаның ерекшеліктеріне анықтама береді. Адамдар тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігі бірден дүниеге келмейді. Олар өмір барысында бір – бірімен қарым-қатынас жасай отырып, өзіне тән қасиеттерге ие болып, тұлғалық бейнені көрсетеді.

Жеке тұлға мен қоғамдық ортаның қарым-қатынасы философия, психология, педагогика, тарих тағы басқа қоғамдық ғылымдардың көптен айналысып жүрген көкейкесті мәселелері. Жеке тұлғаның ерекшелігі дегеніміз – ол өзіне тән мінез – құлқындағы, іс – әрекеттеріндегі, көзқарасындағы ерекшелігімен даралануы. Адам баласы материалдық және рухани өмірдің ортасында тіршілік етеді де, өзі өмір сүріп отырған қоғамның, қоғамның, ұжымының, ұлттың, рудың мүшесі ретінде өзіндік ақыл – парасатымен, жеке бастың өзіне тән ақыл – ой, ерік – жігер, мінез – құлық ерекшелігімен көрінуге тырысады. Қоғам мүшелерінің бәріне ортақ біркелкі мінез- құлықтық қасиеттің болуы мүмкін емес. Әр адам өзінше жеке тұлға. Адамдар жеке тұлға болып, өзіндік жеке бас ерекшелігімен бірден дүниеге келмейді. Әрбір жеке тұлғаны қалыптастыру, тәрбиелеп жетілдіру қажет. Қоғамдық тұлғаларға ортақ этикалық бірыңғай талаптардың болуына қарамастан, қоршаған орта жөнінде әр адамның қалыптасқан өзіндік ой – пікірінің, көзқарасының болуы, олардың өзі көріп білген құбылысқа деген көзқарасын ой – пікірін білдіруі заңды құбылыс. Мысалы, біреулер айналасындағы құбылысқа таңдана, қуана, тамашалай қараса, енді біреулер сын көзімен қарап, ой қорытуға, сын пікірлер айтуы мүмкін.

Жеке тұлғаның еске сақтауы өзге адамдардың тәжірибесін жинақтауға да негізделді. Әрбір тұлға оларды оқып, көріп, оқығанын, естігенін, көргенін өз ойынна тоқып, содан сабақ алу арқылы да өзінің іс – әрекетін, мінез – құлқын, сана сезімін байытады, толықтырады[1].

Жеке адам болу дегеніміз – азаматтың адам ретінде сезіну, сан ғасырлар бойы халық тәжірибесі туғызған рухани мәдениеттің мәңгілік игіліктерін бойына дарытып, осы игіліктерді еңбекке, әлеуметтік мәнді қызметке, қоғамдық орта мен адамдар қатынасы, күнделікті тұрмысқа енгізу. Адам немесе жеке тұлға өзінің сана сезімін, көзқарасын, рухани сана сезім дүниетанымын үнемі білім мен еңбектің арқасында жетілдіріп отыруы керек. Тұлғаны құндылықтар арқылы дамыту мәдени дағдыларды игеруге, өз жауапкершілігін арттыруға және әділдік жолымен жүруге, әділдік жоқ жерде ешнәрсе жоқ деген пікірді айтады ұлы ойшыл М.Х.Дулати[2].

Адам өмірде жіберген қателіктерден де, басқалардың қателіктерінен сабақ алады. Оны қайталамауға тырысады. Мұны педагогикада адамның өзін – өзі тәрбиелеуі деп атайды. Басқалардың өнегелі іс – әрекеттерінен үйрену, оны өз бойының жақсы қасиетіне айналдыру өмір заңы. Осы қасиетті көре білген Абай Құнанбаев:

“Болмасаң да ұқсап бақ,
Бір ғалымды көрсеніз,
Ондай болмақ қайда деп,
Айтпа ғылым сүйсеніз,” - деп текке айтпаса керек. Адамның есі оның ішкі ой – сезімімен тығыз байланысты.

“Сезімнің сыртқа шықпас әлі бар ма,

Оны ұғарлық адамда сана барда”- деген Абай сөзі де осыны растайды.

Жеке тұлғаның жас ерекшеліктері деп белгілі бір адамға тән қасиеттерге тұлғаның жас ерекшеліктері деп белгілі бір адамға тән қасиеттер[3].

Адамдар қоғамдасу арқылы өзіне тән қасиеттерге ие болып, жеке тұлғалық бейнесін танытады. Адам өмірде белгілі бір әлеуметтік ортаға тән болып, өзіндік тұлғасын қалыптастырады, өзіне тән мінез – құлық ерекшелігін ашып көрсетуге мүмкіндік алады. Сөйтіп, қабілетінің ашылуына және оның дамуына жағдай жасайды. «Жеке тұлға» ұғымы мен онымен байланысты біртектес ғылыми категориялардың мәні осында. Адамның жеке қасиеттері өмір жолында дамып, қалыптасатын болғандықтан жеке тұлғаның «дамуы» мен «қалыптасуы» ұғымдарының мәнін ашу педагогика үшін маңызды мәселе болып табылады. Даму дегеніміз – төменнен жоғарыға, қарапайымнан күрделіге қарай қозғалыс. Жеке тұлғаның дамуы дегеніміз, ең алдымен оның қасиеттері мен сапасындағы сандық өзгерістер процесі. Адам дүниеге келген соң, дене жағынан үлкейеді, яғни оның кейбір дене мүшелері мен нерв жүйесі өседі, молаяды.

Бала көптеген әлеуметтік – тұрмыстық және моралдық біліктерге, еңбек дағдылары мен әдеттерге ие болады. Даму – бұл жеке адам сапалары мен қасиеттеріндегі сандық өзгеріс жүйесі. Адамның жеке болып дамуындағы басты белгі ондағы сапалы өзгерістер. Оны мына мысалдардан түсінуге болады: тілдік қызметтің жіктелуі адамның танымдық қабілеттерін арттырады, сезімдік аймағын кеңейтеді.

Танымдық қызмет барысында абстракт ойлау, логикалық ес дамиды, өмірге деген көзқараспен наным – сенімдер орнығады. Еліктеушілік мінез – құлық бірте – бірте белсенді жасампаз, шығармашылық іске ауысады, өз қылық - әрекетін басқара алу мен өзіндік билік қабілеті көркейеді. Тәрбиенің негізгі мақсаты – қалыптасып келе жатқан жеке тұлғаның әлеуметтік тәжірибені меңгеруі, оның жан – жақты үйлесімді дамуы. Жеке тұлғаның ең маңызды белгілері – оның саналылығы, жауапкершілігі, бостандығы қадір – қасиеті, даралығы. Жеке тұлғаның маңыздылығы оның қасиеттері мен іс – әрекеттерінде қоғамдық процестің тенденцияларының әлеуметтік белгілер мен қасиетердің айқын және спецификалық көрініс табу арқылы, оның іс – әрекетіндегі шығармашылық қасиетінің деңгейі арқылы анықталады. Даралық бір адамның басқа бір адамнан, бір тұлғаның басқа бір тұлғадан айырмашылығын, оның ешкімге ұқсамайтынын, өзіне тән ерекшелігі бар екенін сипаттайды. Даралық, әдетте, адамның мінезі мен темпераментінің ерекше белгісі. «Даралық» ұғымы бір адамды басқа бір адамнан, бір тұлғаны басқа бір тұлғадан ажыратып, оған өзіне тән сұлулық пен қайталанбас қасиет беретін жалпы және жекеден тұрады. Адам қасиетін түсіндіретін тағы бір ұғым «индивид». Бұл сөз латын тілінен алынған және оның қазақша баламасы «жекелік». Әрбір адам индивид болып табылады. Даму табиғатқа, қоғамға және әрбір жеке тұлғаға тән жалпы қасиет болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Ұстаз// журнал // - А.:2001. 9-бет*
2. *Дулати М.Х. Тарихи Рашиди –А.:1999*
3. *Әбенбаева С.Ш., Құдиярова А.М. Педагогика 2003 -102 бет*

Дауенова М.А., Макажанова М.Т.
ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ

Аннотация. Авторы в этой статье дают определения специфики личности. Каждый человек по – своему индивидуален, когда они рождаются не сразу становятся личностями. Люди общаясь, приобретают присущие им качества и проявляют личностный образ.

ӘОК 37. 018

Джуркабаева Н.Т.
«№65 жалпы білім беретін мектебі» КММ,
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

**САБАҚТЫ ТИІМДІ ЖОСПАРЛАУ – ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ
ДАМУДЫҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ**

Аңдатпа. Бұл мақалада автор сабақты тиімді жоспарлау – функционалдық сауаттылықты дамытатындығын дәлелдеген. Сабақты жоспарлаудың қысқа мерзімді жоспарына толықтырулар енгізген.

Білім беру саласындағы мемлекеттік саясаттың ұйымдастыру негізі ретінде, білім және тәрбиенің мазмұны мен технологияларында, мектептің құрылымында, басқару жүйесінде өзгерістерді нақтылайды. Оқытудың әдістемесі мен мазмұнын түпкілікті жаңарту жаңа педагогикалық технологияларды енгізуді қарастырады. Қазіргі ақпараттық қоғамда функционалдық сауаттылық ұғымы қоғамның барлық топтарының негізі болып табылады. Оның үстіне функционалдық сауаттылық ұғымы анағұрлым кеңейтіліп (ақпараттық, техникалық, музыкалық сауаттылық және т.б.) мәдениеттің атрибут мәртебесін иеленеді.

Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа кіру қабілеттілігі және аса тез бейімделуі мен жұмыс істеуі. Тұлғаның оқу, ұғыну, қысқа мәтіндерді жасау және жеңіл арифметикалық амалдарды орындаудағы қарапайым сауаттылығына қарағанда тұлғалық сауаттылықтың айырмашылығы тұлғаның нақты мәдени ортада тіршілік ету үшін минималды қажетті болып саналатын әлеуметтік қарым-қатынас жүйесінде тұлғаның қалыпты жұмыс істеуін қамтамасыз ететін біліктілік, икемділік пен дағдылар деңгейі, яғни функционалдық сауаттылық болып табылады [2]. Ал оқыту үдерісінде функционалдық сауаттылықты дамытудың негізгі құралы – мұғалімнің тиімді жоспарлауы.

Сабақты жоспарлау – нақты тақырып бойынша сабақтың егжей-тегжейлі жоспары, оның нақты мақсаттары, бағалау өлшемдері, табыс критерийлері, нақты тілдік дағдыларды дамыту бойынша жұмыс түрлері бар. Қысқа мерзімді жоспарлар пән бойынша сабақ мазмұнын жоспарлауға арналған нақты әдістемелік ұсынымдарды қамтиды.

Қысқа мерзімді жоспар құрған кезде мұғалімге төмендегі ұсыныстарды басшылыққа алуына болады:

- сабақты ұйымдастыру кезінде оқу бағдарламасында және оқу жоспарында көрсетілген мақсаттарды басшылыққа алу қажет;
- орта мерзімді жоспарда ұсынылған барлық іс-әрекеттерді ұйымдастыру ұсынылады;
- мұғалімнің қалауы бойынша іс-әрекет түрі қажеттілігіне қарай толықтырылып отырады.

Басқаша айтқанда, қысқа мерзімді жоспарлау ұзақ мерзімді жоспарларда белгіленген мақсаттарға жету үшін қажетті ресурстарды пайдаланудың нақты тәсілдерін қамтиды, мақсаты бүкіл сабақтың мазмұнын айқындайтындығы анық. Осы қысқа мерзімді сабақты тиімді жоспарлауда нақты оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың жолдарын үш бағытта көрсетуге болады [2].

Алдымен, ҚМЖ құрастыруда бәрі де оқу мақсаттарынан басталатындығын және айқындалатындығын естен шығармау керек. Демек, ҚМЖ құрастырғанда, мына схеманы ұстанған дұрыс болар:

Оқу мақсаттары → Сабақ мақсаттары → Бағалау критерийлері → Тапсырмалар → Дескрипторлар.

Бұл 5 ұғым бір-бірінен туындап, бір-біріне ұласады, олардың арасындағы тығыз байланыс үзілмейді. Олардың бір-бірімен байланысы ҚМЖ құрылымында анық көрінуі қажет.

Мысалы: Оқылым тапсырмасына қарастыратын болсақ, мәтін оқуды ұсынамыз.

Мәтін негізінде төмендегі сұрақтарға жауап бер:

1. Мәтіннің тақырыбы қандай? Мәтіннің идеясы қандай? Мәтін құрылымына сәйкес жоспар құр. Мақалада қолданылған лексика-грамматикалық категорияларға талдау жаса: синоним, омоним, антоним сөздерінің қолданысы – етістіктердің қолданысы – сөйлемдердің қолданысы. Мәтіннің мақсаты қандай? Мәтіннің көзделген аудиториясы кім? Және де сабақ мақсатын саралау міндетті емес және де бұл мәселені әр мектеп өзі шешуі керек деп есептелінеді. Егерде мектеп мұғалімдерінің деңгейі жоғары болып, олар мақсатты саралауды дұрыс түсініп жатса, онда сабақ мақсатын саралауға әбден болатын шығар. Ал егерде мектеп мұғалімдері әлі де шатасып, сабақ мақсаттарын құрастыра алмай жатса, онда әзірше бұл мәселені кейінге шегеріп, мұғалімдерде дағды қалыптастыру жұмысымен айналысқан дұрыс шығар.

Сабақ мақсаттарын саралау оңай емес және де ол мұғалімге көп талап қояды. Өйткені ондай жағдайда мұғалімнің сабақтағы жұмысы күрделенеді: ол әр мақсатқа сәйкес бағалау критерийлерін құрастырып, тапсырмалар мен оларға дескрипторларды дайындауы керек. Яғни, мұғалімнің жұмысы кемінде 3 есе өседі («барлық оқушылар», «басым бөлігі» және «кейбір оқушыларға» түрлі жұмыс ұсынғаннан). Сол себепті де сабақ мақсаттарын саралауды міндеттеуде әр мектеп өз мұғалімдерінің түсінік деңгейін ескеруі керек секілді.

Ал егерде сабақ мақсаттарын саралау міндетті болса, онда мына мәселені ескереміз:

1. Оқыту мақсаты барлық оқушылар үшін міндетті, сондықтан да оны «барлық оқушылар» орындалуына болжаймыз;

2. Сабақ мақсаттарының саны оқыту мақсаттарынан артық болмағаны дұрыс, әр мақсатты бағалау критерийлеріне айналдырып, оны тапсырма арқылы жүзеге асыру қажеттілігін ескерген дұрыс [1].

Аталған нақты оқу мақсаттарына орай сараланып, болжанған сабақ мақсаттары мұғалімнің оқыту барысында білім алушылардың не үйрене алатынын алдын-ала болжайды, оның дағдыларын шындай алады, оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған жұмыстарды саралай алады.

Екіншіден, сабақ мақсатын бағалау критерийлеріне айналдыру. Бағалау критерийлерін оқушылардың сабақ мақсатына жеткендіктерінің дәлелі деп түсінуіміз қажет. «Тапсырманың қалай орындалатындығын білу – оны табысты орындаудың 50%-дық кепілі» деген ұғым бар дидактикада. Сондықтан да тапсырманың шарты оқушылардың нақты не жасайтындығын, ал дескрипторлардың қалай жасайтындығын көрсеткендері дұрыс. Мүмкін басында оқушыларға дескрипторларды дайын күйде беріп, кейіннен бірте-бірте олардың деңгейі өскен сайын дескрипторларды бірлесе құрастырып немесе өздеріне жасататын шығарсыздар? Сондықтан сабақтағы тапсырма бағалау критерийлеріне сай болып, оқушылардың не жасайтындығын нақты көрсетуі керек. Яғни, тапсырманың ең маңызды бөлігі – тапсырма шарты, өйткені ол оқушылардың не жасауы керектігін көрсетеді [1].

Мысалы, мәтінмен жұмыс барысында тапсырманың шартын былай келтіруге болады:

1. Мәтінді бір рет оқыңыздар да, 2 минут ішінде мына сұрақтарға жұп ішінде ауызша жауап беріңіздер: «Мәтіннің тақырыбы қандай? Мәтіннің идеясы қандай? Мәтіннің мақсаты қандай? Мәтіннің көзделген аудиториясы кім?» Жауаптарыңызды сыныптағы талқылауда жариялаңыздар.

2. Мәтін құрылымына сәйкес 3 бөлімнен тұратын жоспар құрыңыздар.

3. Мақалада қолданылған синоним, омоним және антоним сөздерінің, етістіктер мен сөйлемдердің қолданысын салыстырыңыздар.

Ал үшіншіден, оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруда сабақтың мазмұны мен негізі – сабақта оқушыларға орындау үшін ұсынатын тапсырмалар. Сабақтың мазмұнды болуы тапсырмалардың сапасына байланысты. Оқушылардың сабақтағы оқып, үйрену сапасы да олардың тапсырмаларды қалай орындағанына тікелей тәуелді. Сондықтан да тапсырмалардың мазмұнымен қатар (яғни, тапсырмалардың барлығы да қызық, қиын, бірақ қолжетімді және құнды болуы қажет), олардың орындалу әдістемесін де дұрыс ұйымдастырған жөн. Мысалы:

1 - кезең. Тапсырманы орындауға дейін.

Оқушылар «Тапсырманы қалай орындаймыз?» деген сұраққа жауап беру мақсатында шарт пен дескрипторларды жұп не топпен 30 секундтан 2 минутқа дейін толық түсініп алғанша

талқылап, сыныппен қорытындылайды. Осы жұмыстан кейін ғана балалардың тапсырманы орындауға кіріскені жөн: мұндай дайындықсыз тапсырманы орындауға болмас.

2 - кезең. Тапсырманы орындау.

Оқушылар жеке, жұп не топ құрамында тапсырманы орындайды. Әрине, тапсырманы бүкіл сыныппен орындамаған жөн, өйткені мұндай жағдайда көп балалардың белсенді әрекеттерден тыс қалуы ықтимал. Бүкіл сыныппен негізінен рефлексия жасап, қорытындылаған орынды.

Оқушылар тапсырманы орындап жатқанда (олардың бұл жұмысты мұғалім ұсынған тәсіл көмегімен атқаруы да мүмкін), мұғалім қалыптастырушы бағалаумен айналысады: тапсырманың орындалуын бақылайды, оқушылардың түсінік деңгейін аңғару үшін оларға сұрақ қояды, әңгімелеседі, дұрыс орындап жатқандарды мақтап қолдайды, орындай алмағандарды ынталандырып қолдайды, көмектеседі, бағыт-бағдар береді, жұмыстарын талдау арқылы кері байланыс ұсынады, өзін-өзі немесе бірін-бірі бағалауды ұйымдастырады.

3 - кезең. Тапсырманың орындалуын жариялау, бағалау.

Тапсырма орындалған соң, алдымен оның нәтижелерін жариялау керек. Бұл үшін оқушылар жұп, топ не сыныпта тапсырманы қалай орындалғанымен бірін-бірі таныстырады. Жариялау барысында орындау сапасы талқыланып, талданады (бағаланады).

Бұл талқы ақырындап рефлексияға ұласады: мұғалім оқушылармен бірлесіп тапсырманы орындағанда не үйренгенін, қандай жетістіктерге жеткендерін, қандай кедергілерге ұшырағандарын талқылап, олардың себептерін айқындап, оларды түзету мен қайталамаудың амалдарын талдайды, келесі жолы қалай жұмыс жасау керектігін пайымдайды. Рефлексия – жаңа білім негізі, яғни жаңа білім тек рефлексиялау кезінде ғана қалыптасады, сондықтан да әр тапсырма мен сабақ рефлексиямен аяқталуы керек. Тапсырма орындаудың толық технологиясы дегеніміз осы [3]. Жалпы алғанда, сабақта неғұрлым аз тапсырма болса, соғұрлым жақсы деп есептеймін. Осыған сәйкес әр сабақта тапсырмалар саны 3-тен аспағаны дұрыс. Есесіне оларды орындауға уақыт та жеткілікті болып, орындау технологиясын да толығымен сақтайтын болады.

Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясындағы жоспарлаудың мақсаттары мен міндеттерін, мұғалім іс-әрекеттері мен ресурстық қолдауды егжей-тегжейлі ұсынып, қысқа мерзімді жоспар құрастыру барысында жүйелі, тіпті стандартталған жолдарын қарастырады [4]. Бүгінгі күні функционалдық сауаттылықты дамыту арқылы білім алушыларының сапалы білім алуына және табысты элеуметтенуіне қол жетімділіктің және тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктерін қамтамасыз етуге баса назар аударылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру ұйымдарының педагогтері жүргізу үшін міндетті құжаттардың тізбесін және олардың нысандарын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрінің 2020 жылғы 6 сәуірдегі № 130 Бұйрығы <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/V2000020317#z75>

2. 2020-2021 оқу жылында Қазақстан Республикасының жалпы орта білім беретін ұйымдарында оқу процесін ұйымдастырудың ерекшеліктері туралы: Әдістемелік нұсқау хат. – Астана: Ы.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2020.

3. Абзалбек Л.С. Қазіргі қазақ тілі, қазақ әдебиеті сабақтарын жобалау. - Қарағанды: ПҚ БАИ РББ, 2017.

4. Әлімов А. ҚМЖ үлгісін қалай толтыруға болады? <https://clck.ru/Rd26D>

Джуркабаева Н.Т.

ЭФФЕКТИВНОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ УРОКА – КЛЮЧЕВОЙ ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ

Аннотация. В данной статье автор утверждает, что эффективное планирование урока развивает функциональную грамотность. В планирование урока внесены дополнения в краткосрочный план занятий.

Жаналиева Ж.М.

А.Ермеков атындағы тірек мектеп РО жанындағы мектеп интернат КММ, тәрбиеші,
Ақадыр кенті, Қарағанды облысы, Қазақстан
galia.17.05.82@mail.ru

ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ОТБАСЫЛАРЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада девиантты мінезді жасөспірімдердің отбасылық қарым-қатынас ерекшеліктері қарастырылған, балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын жеңу факторлары, отбасымен әлеуметтік жұмыстың негізгі бағыттарын анықталды, ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас стильдерін қарастыру ата-аналық қарым-қатынастың баланың жеке және танымдық дамуы зерделенді.

Девиантты мінез-құлықтың негізгі түрлеріне қылмыс жасаушылық, ішімдік қолдану, нашақорлық, сонымен қатар өзіне-өзі қол жұмсау және т.б. жатады. Ортада қабылданған нормалардан ауытқыған мінез-құлық көбіне жасөспірімдер арасында көптеп кездеседі. Жасөспірімдік шақта балалардың қызығушылығы арта түседі, әртүрлі әрекетке бейімделгіш келеді, мінезі ерекшеленіп, өзінің өмір жолына көз жіберіп, ой елегінен өткізуге тырысады, оқудың мәнін, мақсатын түсініп, ұжымдағы өз орнын білгісі келеді.

Егер ғылыми анықтамаларға сүйенетін болсақ девиантты мінез-құлық бұл:

- осы қоғамдағы нақты бекітілген немесе тарихи қалыптасқан нормалар мен ережелерге сай келмейтін адамның әрекеті;

- осы қоғамдағы нақты бекітілген немесе тарихи қалыптасқан нормалар мен ережелерге сәйкес келмейтін адам әрекетіндегі жалпыға қатысты және тұрақты формада көрініс беретін әлеуметтік құбылыс.

Девиантты мінез-құлық және қиын балалар ұғымы 1920-1930 жылдары пайда бола бастаған. Бастапқыда ғылым саласында емес, күнделікті өмірде қолданылып, Біраз уақыт ұмытылып, 1950-1960 жылдардың басында қайтадан қолданысқа енген. П.П.Блонский ең алғаш бұл мәселе бойынша зерттеу жүргізген, ол өз зерттеулерінде девиантты деп мінез-құлқы шамасынан ауытқыған, кәмелетке толмаған балаларды қарастырды. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықты мәселесін қазақстандық педагог-психологтар мен әлеуметтанушылар да қарастырып жүр.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарын спорт, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру, мектепке деген ықпалды күшейту, бойындағы белсенділікті арттыру, ұжымдағы әрекеттерге араластыру арқылы жеңудің әртүрлі жолдарын көрсетіп берген. Девиантты мінез-құлық мәселесі психологиялық тұрғыдан Л.С.Выготскийдің еңбектерінде қарастырылады, сонымен қатар А.С.Макаренконың тәжірибелерінен де үлкен орын алады. Девиантты мінез-құлық екі үлкен категорияға бөлінеді. Біріншіден бұл психологиялық денсаулық нормасынан ауытқу. Екіншіден, бұл қандайда бір әлеуметтік-мәдени нормаларды, әсіресе құқықтық норманы бұзатын антиәлеуметтік іс-әрекет. Әлеуметтік-психологиялық әдебиеттерде балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының қалыптасуына әсер ететін факторларды төмендегідей бөліп көрсетеді:

- агрессивтілік;
- өзін-өзі басқарудың төменділігі;
- әлеуметтік нормаларды түсіну дәрежесінің төмендігі;
- ата-аналардың бақылауының жетіспеушілігі;
- ата-аналардың әсер етуінің тиімсіздігі;
- физикалық жазалау;
- жасөспірімнің отбасымен және құрдастарымен келіспеушілігі;
- отбасының құлдырауы;
- әлеуметтік қанағатсыздану және т.б. [1].

«Баланы жастан» демекші, әуел бастан балаға дұрыс ықпал, түзу бағдар беруді, тәрбие жұмысын бір минут та ұмыт қалдырмау баршамыздың ата-аналық және педагогикалық борышымыз екенін ұмытпаған абзал.

Қазіргі уақытта отбасы мәселесі, соның ішінде девиантты мінез-құлқы бар әкемен, шешеммен немесе баламен педагогикалық-психологиялық жұмыс жүргізу, оларда девиантты мінез-құлықты болдырмаудың алдын-алу шараларын жүргізу үлкен жауапкершілікті талап етуде. Ендеше аз жылда кең етек алып кеткен нашакорлық пен маскүнемдік, шылымқорлық, жезөкшелік, кісі өлтіру, қарақшылық және т.б ата-аналар мен тәрбие ісімен айналысушы көпшілік қауымды аландатуы заңды құбылыс. Өйткені мұның бәрі тәрбиенің «нәтижесі» әрі жіберген кемшілігі екені түсінікті.

Девиантты мінез-құлықтың пайда болуына отбасындағы түрлі жағдайлар әсер етеді. Олар: әке-шешенің теріс үлгісі, үй ішіндегі еңсені босататын жағдай –отбасында өне бойы болып тұратын ұрыс, жанжал, ата-ананың біреуінің болмауы, ажырасулардың көбеюі. Өкінішке орай отбасындағы теріс қылықтарды түзету қиын.

Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің пайда болуына себепші объективті және субъективті факторларға назар аударарлық. Ғалымдар жасөспірімдердің қалыптасуына әлеуметтік орта мен күнделікті жағдай себеп болады деп дәлелдеуде. Нақтылай айтқанда жасөспірімдердің бойында девиантты мінез-құлықтың пайда болуына бірден-бір себеп болатын және жағымсыз жағдай туғызатын отбасы тәрбиесі. Оның бастыларының бірі, баланың күнделікті жүріс-тұрыстарын қадағаламау, оның көзінше арақ-шарап ішу, дау-жанжал, ұрыс-керіс туғызу. Екіншіден, тәрбиенің көзі – баланы киіндіру, тамақтандыру, мұң-мұқтажын қамтамасыз ету деп санау. Үшіншіден, жастайынан баланың еңбектену дағдыларын қалыптастырмау, балаға көңіл бөлмеу, отбасындағы ажырасу және жаңа адамның отбасына мүше болып енуі де түрткі болады. Төртіншіден, ата-аналардың бір топтары адамгершілік талаптардың мән-мағынасын түсінгенімен, оларды күнделікті өмірде нық ұстамай, екі жүзділік көрсетіп, сөз бен істердің арасында алшақтық туындайды. Бесінші себеп – кейбір ата-аналар өмірлік бағдарламасында ала беру жинау, мансапқорлық, менмендік пиғылдар орын алып, адамдарды ақыл-парасатына қарай емес, «байлығына», «қажеттілігіне» қарай сый құрмет көрсету баршылық. Осындай ортадан шыққан балалардың ұрлық, тонау, жәбірлік, зорлық-зомбылық жасауға бейім екенін байқауға болады. Алтыншы себеп – балаларын шектен тыс еркелету, балаларын шектен тыс мәпелеу, еркелету, ерекше жақсы көру, тұрмыстық еңбекке қатыстырмай «ақ саусақтыққа» дағдыландыру, алдындағы қиындықтарды жеңуге баулымау, еңбек, әдет дағдыларын қалыптастырмау. Өмірге икемсіз балалар қоғамға жат қылықтарға, темекі ішімдікке, нашаға ұрлыққа икемделе бастайды.

Жастардағы девиантты мінез-құлық әлеуметтік жүріс-тұрыс нормаларына қайшы келетін әр түрлі әрекеттердің салдары. Оған жасөспірімдердің мектептегі сабағын жіберуден бастап, үйден қашуы немесе біреудің меншігін тонау, не болмаса оны қасақана бүлдіруі жатады[2].

Тәрбие отбасынан басталады. Ал өмірге келген ұрпақты тәрбиелеу ол ең бірінші отбасының міндеті. Балаға тәрбие беріп, өмірге қосуы, ол – ата менен ананың жауапты ісі. Қазіргі кезде кейбір отбасында әке мен шеше ішімдікке салынып, болмаса неке тәртібін бұзып, немесе некесіз бала туып, ол баланы тастап «тастанды» қатарын көбейтіп жүрген қаракөз қыздарымыздың саны күн санап артып отыр. Сондықтан да, бұл қоғам дертін алдын алу қажет.

Тәрбие ұғымы мәнді де мағыналы ұғым. Жалпы білім беретін мектептерге қарағанда кәсіптік мектептерде қиын балалар көбірек кездесетіні белгілі, «Қиын балалар дегеніміз кімдер?» - деген сұраққа, былай жауап беруге болады: «Олар мектеп тарапынан ерекше, қосымша бақылауды талап ететін, тәрбиелеуге қарсылық білдіретін балалар». Сонымен қоса, білім деңгейі төмен, тәртібі нашар, сабақтан көп қалатын, мұғалімдердің талабын орындамайтын, адамгершілік деңгейі төмен, топтастарымен үнемі тіл табыса алмайтын, ол кейде психикалық дамуы, ойлау қабілеті кейін қалған, ашуланшақ (әртүрлі жүйке ауруларына шалдыққан) балаларды қиын балалар және жасөспірімдер қатарына жатқызуға болады. Қазіргі уақытта дәрігер, психологтар және инспекторлардың есебінде осындай балалардың пайызы жоғары болып отыр. Бұл қоғамның алға басуына өз кесірін тигізетіні де белгілі. Осы жоғарыда айтылып өткен қиын балалармен әлеуметтік жұмыс жасау бүгінгі күннің қажетті және өзекті ісі болып табылады.

Отбасындағы жағдай-бұл өсіп келе жатқан адамның дүниетанымының негізі қалыптасатын орта. Ерте балалық шақтан бастап бала дәл отбасында, ол өмір сүретін, дамитын және тәрбиелейтін ортада, адамдар арасындағы қарым-қатынастың (ер адамдар-әйел, ересектер-балалар, балалар-ересектер) қандай болуы керек екенін біледі, қарым-қатынас пен мінез-құлық мәдениетінің негіздерімен танысады, бос уақытты өткізеді және т.б. сонымен бірге

болашақ отбасылық адам да қалыптасады, оның әлеуметтік мақсатына сәйкес отбасының әлеуетін құратын, нығайтатын және жүзеге асыратын адам.

Азғындық жағдай (маскүнемдік, төбелес, истерикалық айқай, дөрекілік) теріс мысалдан басқа, баланың ауыр психикалық жарақатына әкелуі мүмкін, оны кейіннен жеңу өте қиын. Отбасы мен отбасылық тәрбиенің жағымсыз мәселелері өсіп келе жатқан адамның физикалық, психикалық және әлеуметтік дамуына теріс әсер етеді.

3) балада қатты адамгершілік бағдарларды, адамгершілік ұстанымды қалыптастыру.

Бұл адамның өзін, айналасындағы адамдарды, болып жатқан оқиғаларды, олардың іс-әрекеттері мен іс-әрекеттерін бағалаудағы кейінгі позициясын, сондай-ақ өз бетімен жұмыс жасаудағы күш-жігердің белсенділігі мен бағытын анықтайтын негізгі өзекті қалыптастыру туралы. Адамгершілік тәрбие ерте жастан басталады. Осыған байланысты кемшіліктер орны толмас салдарға әкеледі.

4) ерте жастан адамның бойында адамгершілік-еріктік қасиеттерді қалыптастыруға мүмкіндік беретін ерік-жігер қасиеттері мен өзін-өзі бағалау сезімін тәрбиелеу болып табылады.

Ерікті қасиеттер - бұл адамға өзін-өзі жүзеге асыруға, өз позициясын қорғауға, "мен"сақтауға мүмкіндік беретін құрал. Ерікті қасиеттердің болмауы адамды табынға айналдырады және оны басқа, көбінесе әлеуметтік теріс көшбасшының ықпалына әкелуі мүмкін. Мұндай жағдайда әлсіз ерікті адам топтың әлеуметтік қауіпті әрекеттеріне қатысушы болуы мүмкін. Адамның жеке қасиеттерін дамытудың моральдық негізі оның ерікті белсенділігінің бағытын анықтайды.

5) балалар мен жасөспірімдерді спирттік ішімдіктерге, темекі шегуге, құмар ойындарға тартуға жол бермеу.

Жасөспірімдер мен жасөспірімдер тарапынан жасалатын теріс қылықтардың едәуір бөлігі алкогольдік немесе есірткілік масаң күйде жасалады. Жасөспірімді есірткіге баулу, бір жағынан, ағзаның бұзылуына, оның тозуына ықпал етеді, оны қауіпті жұқпалы ауруларға (мысалы, СПИД) осал етеді, екінші жағынан, оларды қолдану үлкен материалдық құралдарды қажет етеді, бұл нашақорды қылмыстық жауапкершілікке тартуға итермелейді. Баланы ерте жастан тәрбиелеу процесінде олар алдымен отбасында, содан кейін мектепте алкоголь мен есірткінің зияндылығын біртіндеп және сенімді түрде түсіндіреді. Дегенмен, ең тиімді құрал-ата-аналардың, аға-інілердің, аға-жолдастардың жеке оң үлгісі.

6) балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының алдын алуда және оны жеңуде білім беру мекемелерінің тәрбиелік рөлін арттыру болып табылады[3].

Қазіргі жағдайда жас ұрпақтың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру туралы мәселе туындайды, бұл жасөспірімдерді белгілі бір дәрежеде көпшіліктен қорғауға мүмкіндік береді, бұқаралық ақпарат құралдары ұсынатын ақпаратқа селективті қарауды үйретеді. Бұл мәселені тек отбасы ғана емес, барлық білім беру мекемелері, қоғам және бұқаралық ақпарат құралдары шешеді.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. *Васягина Н.Н. Делинквентное поведение подростков: феноменология, причины, возможности профилактики // Вестник практической психологии образования : сетевой журн. – 2018. – № 1/2 (54/55). – С. 12-17.*

2. *Морозова И. С. Роль типа родительского поведения в процессе становления психологической суверенности подростка / И. С. Морозова, Н. А. Викторовна // Вестн. Кемеров. гос. ун-та. – 2015. – № 1-1 (61). – С. 135-138*

3. *Хозяинова Т. К. Тип отношения родителей к детям как условие поддержки приватности подростка / Т.К. Хозяинова, М.Д. Ктениду // Вестн. ТГПУ. – 2010. – Вып. 5(95). – С.150-152*

Жаналиева Ж.М.

ОСОБЕННОСТИ ОБЩЕНИЯ В СЕМЬЯХ ПОДРОСТКОВ С ДЕВИАНТНЫМ ПОВЕДЕНИЕМ

Аннотация. В статье рассмотрены особенности семейных отношений подростков с девиантным поведением, определены факторы преодоления девиантного поведения детей и подростков, основные направления социальной работы с семьей, рассмотрены стили взаимоотношений между родителями и детьми изучено личностное и познавательное развитие ребенка в родительских отношениях.

Жангожина Г.М.
«Bolashaq» Академиясының магистранты
Қазақстан Республикасы, Қарағанды қаласы
Ғылыми жетекші: п.ғ.к. доцент Абилкасімова Г.К.

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілігі білім берудің біртұтас ақпараттық жүйесін құру арқылы педагогтердің білім деңгейін арттыруда қашықтықтан оқыту технологиясы туралы айтылған. Оның ішінде мультимедиялық технологиялардың рөлі, маңыздылығы, артықшылығы көрсетіледі.

Қазіргі уақытта Қазақстанда білім жүйесінде жаңа ақпараттық технологиялар кеңінен қолданыла бастады. Ақпараттық технологияларды және компьютерлік желі арқылы жаңа білім әдістерін пайдалану кеңейтіліп келеді. Жаңа ақпараттық технологияларды білім жүйесінде қолданудың ең маңызды факторы негізгі қозғаушы күші - адам, сол себепті білімнің негізгі принциптері іске асырылуы тиіс. Осыған байланысты адамның шығармашылық потенциалын дамыту үшін қажетті жағдай жасалуы тиіс. «Білім саласындағы жаңа коммуникациялық технологиялар» түсінігі компьютерлік техника және электрондық анықтамалық жүйелері мен адамның әрдайым жаңа оқыту әдістерін ізденуінен пайда болады. Оны оқыту әдіс-тәсілі уақыт талабына сай өзгеруде. Қазіргі уақытта дидактикада инновациялық оқыту кеңінен қолданылуда.

Инновация – бұл жаңалықтардың таралуы және құрылуы. Қазіргі педагогиканың негізгі тенденциясы оқытуды өнеркәсіптік-технологиялық процесске айналдыру үшін дидактикалық жолын және құралын табу болды. Бұл ізденіс «педагогикалық технология» деген ұғымға әкелді. ХХІ ғасырда ақпарат жүйелерінің өркендеп, ғарыштап дамып келе жатқанын білеміз, өнеркәсіп пен ортаның дамуының негізгі құралы болып ақпараттық ресурстар табылады. Сауатты өмір – дамудың жаңа фазасына енеді, бұл жаңа сауатты оқыту технологиясын құруға біртіндеп көшуді талап етеді. Оқытудың жаңа технологиясына көшу ұзақ уақыт алады. Компьютерлік технология білім ортасына ене отырып, оқыту процесін жақсарту үшін құралдар мен әдістерді қолдануға әкеп соқтырады. Негізгі базалық білім беру аймағында қызмет көрсету жағынан да қашықтан оқыту мүмкіндіктері үкімет тарапынан қолдау тауып жатыр. Осы технологияны пайдалану ауылдық жерлерді де жылдам ақпараттандыруға көмектесуде. Оқыту процесінде қолданылатын жаңа әдістердің бірі қашықтан оқыту әдісі болып табылады.

Қашықтықтан оқыту әдісі оқытудың жаңа нысаны ретінде және тиісінше білім берудің жаңа нысаны ретінде біздің елімізде белсенді түрде қалыптасып, дамып келеді. Оның мақсаты оқушыларға өзгеріп жатқан әлеуметтік-экономикалық жағдайларға бейімделуге және әлемдік және ұлттық мәдениеттер жүйесінде сәтті интеграциялануға мүмкіндік беретін әмбебап білім беру элементтерін беру. Бұл оқыту оқушының өзгеретін қажеттіліктерін тез және икемді үйлестіруге мүмкіндік беретін заманауи ақпараттық технологиялар негізінде жасалады.

Қашықтықтан оқыту әдісі -оқытушы мен оқушы арасындағы тікелей байланыссыз қашықтықтан оқытуды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін заманауи ақпараттық және телекоммуникациялық технологияларды пайдалануға негізделген оқыту процесін ұйымдастыру тәсілі. Қашықтан оқыту технологиясы материалды меңгеруді оқыту және бақылау on-line және off-line технологияларын пайдалана отырып, Интернет компьютерлік желісінің көмегімен жүзеге асырылады. Қашықтан білім беру технологиялары деп негізінен білім алушылар мен педагог қызметкерлердің жанама (қашықтықта) өзара іс-қимылы кезінде ақпараттық-телекоммуникациялық желілерді қолдана отырып іске асырылатын білім беру технологиялары деп түсіндіріледі.

Қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың әр түрлі технологиялары бар.

Солардың бірі - мультимедиялық технология. Бүгінгі таңда мультимедиялық технологиялар оқу үдерісін ақпараттандырудың перспективті бағыттарының бірі болып табылады. Мультимедиялық технологиялар оқу үдерісін байытады, оқу ақпаратын қабылдау процесіне оқушының сенсорлық компоненттерінің көпшілігін тарта отырып, оқуды тиімді

етеді. Бүгінгі таңда мультимедиялық технологиялар оқу үдерісін ақпараттандырудың перспективті бағыттарының бірі болып табылады. Бағдарламалық-әдістемелік қамтамасыз етуді, материалдық-техникалық базаны, сондай-ақ педагогикалық ұжымның міндетті біліктілігін арттыруды жетілдіру қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды білім беруде табысты қолданудың болашағын көреді.

Мультимедиялық және гипермедиялық технологиялар қуатты үлестірілген білім беру ресурстарын біріктіреді, олар ең алдымен ақпарат пен коммуникацияны қамтитын негізгі құзыреттерді қалыптастыру және көрсету ортасын қамтамасыз ете алады. Мультимедиялық және телекоммуникациялық технологиялар жалпы білім беру жүйесінде принципті жаңа әдістемелік тәсілдерді ашады. Мультимедиа негізіндегі интерактивті технологиялар ауыл мектептерінің «провинциализм» мәселесін интернет-коммуникация негізінде де, интерактивті CD-курстар мен мектептерде спутниктік интернетті пайдалану арқылы да шешеді.

Мультимедиа – заманауи техникалық және бағдарламалық құралдарды пайдалана отырып, интерактивті бағдарламалық қамтамасыз етудің басқаруымен көрнекі және дыбыстық эффектілердің өзара әрекеттесуі, олар мәтінді, дыбысты, графиканы, фотосуреттерді, бейнені бір сандық бейнеде біріктіреді.

Гипермедиа – мультимедиялық объектілер арасында жылжу үшін гипермәтіндік сілтемелер арқылы байланысқан компьютерлік файлдар.

Мектептерде компьютерлік сыныптарды ұйымдастыру үшін Интернет-технологиялар тартымды, дегенмен өзекті ақпаратты алу мүмкіндігімен, бүкіл әлеммен дерлік диалог ұйымдастыру мүмкіндігімен байланысты артықшылықтарға ие бола отырып, олардың елеулі кемшіліктері бар: бұл жұмыс кезінде қиындықтар. нашар байланыс желілері бар үлкен көлемдегі ақпаратпен (және олардың көпшілігі Ресей Федерациясының шалғай аймақтарында және ауылдық жерлерде бар), байланыс желілерінсіз жұмыс істеу мүмкін емес. Бұл кемшіліктер CD-ROM және DVD деп аталатын оптикалық компакт-дискілерді пайдалану арқылы жойылады. Қолда бар бағдарламалық өнімдер, соның ішінде дайын электронды оқулықтар мен кітаптар, сонымен қатар өздерінің әзірлемелері мұғалімге оқытудың тиімділігін арттыруға мүмкіндік береді.

Интернет мұғалімдердің ақпаратты табу мен қабылдауда, әріптестермен қарым-қатынас құралы ретінде таптырмас көмекшісіне айналуға.

Мультимедиялық технологияларды қолдану:

-мультимедиялық презентацияларды қолданумен сабақтар мультимедиялық проекторларды, резиденттік анықтамалықтарды, автоматтандырылған оқыту жүйелерін, әртүрлі бағдарламалардың бейне жазбаларын және т.б. пайдалана отырып, компьютерлік зертханаларда өткізіледі;

-практикалық сабақтарда әрбір студентке жеке компьютер бөлінуі керек, онда оның сынып коды және студенттің тегі деп аталатын жеке папкасын жасаған жөн;

-жеке оқыту бағдарламаларын, көп деңгейлі тапсырмалар банкін (тәжірибелік жаттығулар мен зертханалық жұмыстар үшін) кеңінен қолдануды қамтитын жеке тәсілді қолдану қажет;

-сабақтардың едәуір бөлігін іскерлік ойындар түрінде өткізген жөн; тапсырмалар ретінде нақты өмірде көп нұсқалы және анықталмаған тапсырмалар, әсіресе түлектер кәсіби қызметінде кездесетін тапсырмалар берілуі керек;

-жобалық әдісті кеңінен қолдану керек, оның шеңберінде жүйелілік пен сабақтастық принциптерін сақтау қажет; бұл бір ғаламдық тапсырма барлық практикалық (зертханалық) және есептеу және графикалық жұмыстарда дәйекті түрде орындалуы, толықтырылуы және кеңейтілуі, үйлесімді толық жүйеде жүзеге асырылуы керек дегенді білдіреді;

-бағдарламаның негізгі тарауларын параллельді және концентрлі зерттеу мүмкіндігін қамтамасыз ету керек; бұл студенттерге курсты меңгерген сайын бүкіл материалды баяндау тұтастығын жоғалтпай, әрбір бөлім бойынша көбірек терең білім алуға мүмкіндік береді;

-мынадай өзара байланысты принциптерге сүйену керек: таным мотивациясы; жан-жақты қабылдау; «еніп жатқан» жүйелік-ақпараттық талдау;

-проблемалық оқыту әдісін кеңінен қолдану, студенттердің оқу процесінде қолдануға болатын нақты бағдарламаларды (құжаттар, кестелер, мәліметтер базасы) әзірлеуін қамтамасыз ету керек.

Оқытуда мультимедиялық технологияларды қолданудың дәстүрлі оқытумен салыстырғанда мынадай артықшылықтары бар:

- түсті графиканы, анимацияны, саундтректі, гипермәтінді пайдалануға мүмкіндік береді;
- тұрақты жаңарту мүмкіндігіне мүмкіндік береді;
- басып шығару және көбейту шығындары төмен;
- оған интерактивті веб-элементтерді, мысалы, тесттерді немесе жұмыс кітабын орналастыру мүмкіндігін береді;
- баға белгілеу үшін бөлшектерді көшіруге және тасымалдауға мүмкіндік береді;
- көптеген гиперсілтемелердің арқасында материалдың өтуінің сызықты еместігіне мүмкіндік береді;
- электрондық кітапханаларда немесе оқу сайттарында қосымша әдебиеттерге гиперсілтемені орнатады.

Мультимедиа вербальды және визуалды-сенсорлық ақпаратты біріктіруге мүмкіндік береді, бұл студенттердің мотивациясына, оқудың өзекті жағдайын жасауға ықпал етеді.

Мультимедиялық технологияларды пайдалана отырып, аудиториялық сабақтарды ұйымдастыру уақытты үнемдеуге, сол арқылы кез келген оқушыға қолжетімді өте қарапайым құралдарды пайдалану арқылы оқу материалын көрсетуді белсендіруге мүмкіндік береді. Сабақ барысында оқушылардың өздері мектеп оқушыларының «Информатика» пәнін қабылдауында сөзбе-сөз революциялық әсер беретін визуалды түрлі-түсті оқу және ойын ортасын жасай алады. Мультимедиялық компьютерлік технологиялар мұғалімге оқылатын материалды тереңірек және саналы түрде меңгеруге, сабақ уақытын үнемдеуге және оны ақпаратпен қанықтыруға ықпал ететін әртүрлі құралдарды жылдам біріктіруге мүмкіндік береді.

Ақпараттық мультимедиялық технологияларды енгізу оқу процесін технологиялық және тиімді етеді. Иә, бұл жолда қиындықтар да бар, қателіктер де бар, болашақта оларды айналып өту мүмкін емес. Бірақ басты жетістік бар – бұл студенттердің қызығушылығы, олардың шығармашылыққа дайындығы, жаңа білім алу қажеттілігі және дербестік сезімі. Компьютер бір-біріне ұқсамайтын сабақтарды жасауға мүмкіндік береді. Бұл үнемі жаңашылдық сезімі оқуға деген қызығушылықты арттырады.

Сонымен сабақта мультимедианы интерактивтілік, құрылымдау және ақпаратты визуализациялау арқылы қолдануда оқушының ынтасы күшейеді, оның сана деңгейінде де, санадан тыс сана деңгейінде де танымдық әрекеті белсендіріледі.

Ақпараттық арналардың ішінде көрнекі арна ең қуаттысы болып табылады, сондықтан оны білім беру саласында мультимедиялық құралдар арқылы пайдалану дамыған. Дегенмен, бұл басқа ақпарат құралдарының маңыздылығы мен маңызын жоққа шығармайды. Мысалы, материалды меңгерудің тиімділігі музыкалық сүйемелдеуді оңтайлы таңдау арқылы әрбір мультимедиялық оқулық үшін өзіндік ритм доминантты құруды айтарлықтай арттырады. Мультимедиялық оқулықтардағы пернетақта мен тінтуірдің басқа ақпарат құралдарымен ұштастыра отырып ойластырылған әрекеттесуі осы білім беру технологиясының тағы бір артықшылығын қосады. Ол қолмен жаттығулар есте сақтауды айтарлықтай дамытатынына негізделген.

Мультимедиялық технологияларды қолдану тәжірибесі мыналарды көрсетеді:

- оқушылардың еңбекке деген қызығушылығы мен белсенділігі күрт артады;
- ойлаудың алгоритмдік стилі дамиды, оңтайлы шешім қабылдау, өзгермелі әрекет ету қабілеті қалыптасады;
- мұғалім күнделікті жұмыстың массасынан босатылады, алынған нәтижелер негізінде шығармашылық әрекетке мүмкіндік беріледі.

Қорыта келе айтарымыз, қашықтықтан оқыту жүйесінің рөлі білім саласы үшін өте жоғары, себебі бұл жүйе арқылы мұғалімдеріміз бен оқушыларымыз әлемдік ақпараттармен байланысуға, ғылыми және шығармашылық жұмыстарын жетілдіруге, әлемдік ақпарат кеңістігінде өздерінің білімдерін шындауға зор мүмкіндік алады.

Қашықтықтан оқыту ақпараттық мәдениет деңгейі дидактикалық бағдарламалар білім саласында оқытуды басқару мен бақылауды автоматтандыру, оқушыға өз бетінше қайталанбайтын көпнұсқалы, көпдеңгейді дидактикалық шарттар негізінде тапсырмалар беру, білім мен дағдыны объективті бағалау, ерекше ақпараттық материалдарды мультимедиялық формада беру, виртуалды өмірге енгізу жаңа мүмкіндіктер ұсынылады. Сонымен қатар, мұндай бағдарламалар қашықтықтан оқытудың материалды өз бетінше игеру жетілдірілген психологиялық педагогикалық әдістерді пайдалану, қашықтықтан оқытуды студенттің жеке психофизиологиялық ерекшеліктеріне қарай таңдауға мүмкіндік береді.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Білім берудегі ақпараттық технологиялар: Оқу құралы, - Алматы, 2007.-192 б.
2. Google ақпараттық порталы
3. Б.Б. Аккуланова «Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру деңгейін көтеру». -Алматы,2013ж.

Жангожина Г.М.

РОЛЬ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОЦЕССЕ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. Актуальность работы заключается в технологии дистанционного обучения для повышения уровня знаний педагогов за счет создания единой образовательной информационной системы. В частности, выделены роль, значение и преимущества мультимедийных технологий.

ӨОК 373.2

Жапанова Р.Н.

«Bolashaq» Академиясы, «Психология, педагогика және бастауыш оқыту әдістемесі»

кафедрасының аға оқытушысы

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

riza_70@bk.ru

Карашина А.Т.

№16 ЖББМ директорының оқу ісі жөніндегі орынбасары

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Ишанов П.З.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті,

«Педагогика және бастауыш оқытудың әдістемесі» кафедрасының профессоры, п.ғ.к.,

Ph.D. доктор

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақала бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесіне арналған. Авторлар функционалдық сауаттылықтың түсінігі мен құрылымын анықтау тәсілдерін қарастырып, талдаған.

Функционалдық сауаттылығы дегеніміз - адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлеуметтік бейімделуі болып табылады.

Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мәні тарихи тұрғыдан өзгергенін, тұлғаға қойылатын талаптарда оқу, жазу, санай білу қабілеттерінен гөрі белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалдық сауаттылыққа жету, қалыптастыру, меңгерту. Қазіргі әлемдегі, еліміздегі өріс алып отырған түрлі бағыттағы дамулардың әсерінен қоғамның адамға қоятын талаптарының өзгеруі нәтижесінде функционалдық сауаттылық ұғымы кең тарала бастады.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мақсаты негізге алынып отыр.

Жай сауаттылық - адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндерді құру және қарапайым арифметикалық әрекеттерді орындауы. Функционалдық сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым - қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым - қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалдық сауаттылық

тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті деп саналатын және оның әлеуметтік қарым - қатынас жасауын қамтамасыз ететін білім, білік, дағдылардың жиынтығынан құралады. Ал кең мағынасында ол тек білік пен білімділік әлеміне барудың жолы ғана емес, ол – ұлттың, елдің немесе жеке адамдар тобының мәдени және әлеуметтік дамуының өлшемі. Осындай сапалық сипаты тұрғысынан қарағанда функционалдық сауаттылық жеке адамды дамытудың тетігі ретінде қолданылады. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығы дегеніміз – оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету. Егер осы шарттар бастауыш сыныпта орындалғанда оқушының функционалдық сауаттылығы қалыптасады.

Оқушылардың функционалдық дағдылары мектеп қабырғасында қалыптасады. Қазіргі тез өзгермелі әлемде функционалдық сауаттылық – оқушының әлеуметтік мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай - ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық фактор болып табылады.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ал ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзіреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр. Осыған орай алған білімдері негізінде әрекет етуге қабілеттілік пен даярлықты білдіретін құзіреттіліктерді қалыптастыру үздіксіз білім беру жүйесінің маңызды буыны болып саналатын жалпы білім беретін орта мектептердегі әрбір пәнді оқытудың да басым бағыттарының бірі болып табылады. Функционалдық сауаттылық оқушылардың танымдық қабілеттерінің деңгейін және оқушылардың өнімді жұмысының көрсеткішін білім деңгейі ретінде қарастырады. Бұл деңгей өмірдің әртүрлі саласындағы тапсырмаларды шешуде мектептік білім мазмұнының қолданбалық сипатына және оқушылардың игерген біліміне негізделеді. Сондықтан, қоғамдағы өмірлік пен практикалық іс-әрекеттердің дағдылары мен әлеуметтік іс-тәжірибені меңгеру үшін оқушылардың білім алу барысында негізгі және пәндік құзіреттіліктері қалыптасуы тиіс.

Функционалдық сауаттылыққа бейімделу, оның қалыптаса бастауы бастауыш мектептен бастау алады. Қазірде олар оқитын пән оқулықтарының мазмұны көбіне алғашқы сауаттылықтан басталып, әрмен қарай дамып, жүйелене түседі. Ол үшін функционалдық сауаттылыққа жататын білімдер мен біліктердің, әсіресе, жиі қолданылатын іс - әрекет түрлерінің өзара тәуелділігін, бірімен бірінің үндестігін оқулықтардағы мазмұнының мәтінімен байланыстыру қажет. Сонымен қоса білім беру деңгейлеріндегі оқушының функционалдық сауаттылығын қалыптастыру бойынша біртұтас әдістемелік жүйенің жасалу ын талап етеді. Ол білім берудің мақсатынан бастап оқытудың түпкі нәтижесі не дейінгі аралықтағы компоненттердің бірлігі арқылы жүзеге асуы тиіс. Сондықтан мақсатқа қол жеткізудің басты құралы саналатын білім мазмұнын білім беру деңгейлерінде оқушының функционалдық сауаттылығына негіз деп құру тиімді болмақ. функционалдық сауаттылықты қалыптастыру қазіргі таңда оқыту жүйесіне қойылып отырған әлеуметтік сұраныс талаптарымен сай келу үшін бастауыш сыныптардан бастап оқушылардың коммуникативтік, ақпараттық және проблемалардың шешімін табу және тағы басқадай негізгі құзіреттіліктеріне бағытталып жүргізілгенде ғана оң нәтижелерге қол жеткізуге және де функционалдық сауаттылықты қалыптастыру қазіргі таңда оқыту жүйесіне қойылып отырған әлеуметтік сұраныс талаптарымен сай келу үшін бастауыш сыныптардан бастап оқушының оқу, жазу сауаттылығын, жаратылыстану ғылымындағы сауаттылығын, математикалық сауаттылығын, компьютерлік сауаттылығын қалыптастыруға бағытталған арнайы жұмыс арқылы оң нәтижелерге қол жеткізуге болады.

«Сабак беру – үйреншікті жай ғана шеберлік емес, ол – жаңадан жаңаны табатын өнер» - деген екен Жүсіпбек Аймауытов. Сондықтан қазіргі таңда оқушыларға саналы тәрбие мен сапалы білім беру ісін жаңа талап тұрғысынан өзгертіп, оқыту тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыруға міндеттіміз. Қазіргі заман мұғалімі – рухани дамыған әрі әлеуметтік тұрғыдан есейген, педагогикалық құралдардың барлық түрлерін шебер меңгерген білікті маман, өзін-өзі әрдайым жетілдіруге ұмтылатын шығармашыл тұлға. Ол жоғары білімді шығармашыл тұлғаны қалыптастырып, дамыту үшін жауапты деп есептейміз.

Олай болса шығармашыл тұлғаны қалыптастыру үшін әр сабағымызда біз тек оқулық шеңберіндегі білімді үйретумен шектеліп қана қоймай, кең түрде әр баланың талабына,

деңгейіне сай жұмыстарды саралап, ыңғайластыруымыз керек. Тұлға құзіреттілігін дамыту үшін, яғни бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын арттыруда жаңа инновациялық әдіс-тәсілдердің ең тиімдісін пайдалану жоғарғы нәтиже береді.

Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын аттыру үшін мұғалім шебер болуы керек. Ол баланы қалай оқыту, оның сабаққа деген ынтасын қалай ашуға болады деген сұрақтар төңірегінде жұмыс жасауы тиіс. Жалпы адам баласы есту, көру, ұстап көру, сезу және иіскеу арқылы есте сақтайды. Кейбір оқушылар жазбашаға, кейбірі ауызшаға қабілетті болып келеді. Интербелсенді оқыту барысында оқушылар өзіндік пікір қалыптастырып, өз ойларын дұрыс жеткізе білуге, өз көзқарасын дәлелдеуге, пікірталас жүргізуге, басқаларды тындауға, өзге пікірді сыйлауға және онымен санасуға үйренеді.

Күтілетін нәтиже:

- мағынаны ажырата алады;
- топпен жұмыс істеу құзіреті артады;
- көшбасшылық анықталады;
- білім, білік, дағды деңгейі көтеріледі;
- өз ойын айтуға төселеді;
- функционалдық сауаттылығы артады.

Қорыта келе оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту – бүгінгі заман талабы. Осы ретте, бастауыш сыныпта сабақты дұрыс жүргізе білудің маңызы зор. Педагогтың шеберлігі, яғни шығармашылық пен жауапкершілікті ұштастырып сабақ өтуі, бұл заман талабынан туындап отырған мәселе. Жоғары деңгейде сабақ беретін оқытушының алдынан шыққан оқушы – өмір айдынындағы өз жолын адаспай табады, азамат болып қалыптасады. «Қыран - түлегіне қайтпас қанат сыйлайды, ұстаз - шәкіртіне талмайтын талап сыйлайды», - деген даналық сөзіндей, ұстаз қай кезде де мектептің жүрегі, қоғамның тірегі. Қоғам тұлғаны қаншылықты жетілдірсе, жетілген тұлға қоғамды соншалықты дәрежеде дамытады. Болашақ тізгінін ұстайтын ұрпақтың функционалды сауатты болуын біз назарда ұстауымыз керек дегім келеді.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1 Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары. Қазақстан Республикасы.

2 К.Өстеміров, А.Айтбаева. Қазіргі білім беру технологиялары. Алматы, Мектеп 2006 ж.

3 Курманалина Ш.Х. Функциональная модель электронной методической системы в колледже // Учебное пособие. Алматы: Алем, 2000. -206 с.

Жапанова Р.Н., Карашина А.Т., Ишанов П.З. ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования функциональной грамотности младших школьников. Авторами рассмотрены и проанализированы подходы к определению понятия и структуры функциональной грамотности.

УДК 373

Жаукешева А.Б.

КГУ «Опорная школа (Ресурсный центр) имени С.Торайгырова»
Бухар-Жырауский район, Карагандинская область, Республика Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИНИ-РАССКАЗОВ В ПОСОБИИ ПО РАЗВИТИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ

Аннотация. Автор в своей работе показывает как оцениваются возможности развития языковых навыков учащихся при изучении русского языка, описываются основные особенности.

Одной из актуальных проблем современности является формирование конкурентоспособной личности, проявляющей стремление к ее улучшению, проявляющей активное участие не только в жизни в изменяющихся социальных и экономических условиях, но и в реальной жизни вокруг себя. В рамках этой цели сегодня школа рассматривает каждого ребенка как личность, учитывает необходимость раннего обучения русскому языку, особенности языка детей, воспитывает компетентного, широкого кругозора, умеющего свободно общаться на русском языке, смело высказывать мнение, креативного, активного, ответственного, грамотного, заинтересованного в популярной деятельности человека, а педагог, пробуждая интерес ребенка к русскому языку, способствует развитию его компетентности в процессе устранения языковых особенностей.

Сформированная система интеллектуальных знаний, умений, навыков личности школьника в соответствии с любой ситуацией в социально-общественной среде подтверждает сформированность его функциональной грамотности. Формирование навыков мышления в процессе развития функциональной грамотности через учебные предметы осуществляется с опорой на предметные знания, умения и навыки. Превращение знаний, умений, навыков в компетенции при освоении учебных предметов и учебных действий подтверждает протекание процесса формирования функциональной грамотности учащегося. Результаты обучения и воспитания являются единственной гарантией того, что знания, полученные учащимися в жизни, направлены на достижение жизненных целей-знаний, умений и навыков.

Оцениваются возможности развития языковых навыков учащихся при изучении русского языка, описываются основные особенности. При изучении языка обучающийся может работать с темой учебного текста, информацией о содержании обучения. Основная игра автора, в которой он может определить цель постановки слова, стоящего в заголовке текста, и описать, как это влияет на ощущение текста. Объясняет, какую новую информацию он получает, какую цель достигает в процессе обучения, используя рассказы, удовлетворяющие потребности в получении данной информации.

В чем эффективность мини-разговоров?

Маленькие истории были полезны родителям и учителям с самого детства, чтобы дать детям знания и опыт, необходимые для решения будущих ситуаций. Небольшие рассказы являются средством качественного обучения детей, так как способствуют пониманию, помогают в обучении, совершенствуют воображение, а, следовательно, и творчество.

Что такое мини-рассказы?

Мини-рассказы - лучшее учебное пособие для детей. Обучение детей с учетом того, что ребенок будет разных видов, а также их ситуации, мечты и Центр опеки будут разными. Но у каждого ребенка есть свой метод обучения детей без учета окруженного центра и взрослых. Этот путь-использование историй. С помощью небольших историй вы воспитываете детей получается это вводит их в мир воображения, и они могут сопоставлять свою сторону с различными персонажами сказки, а также легче читать из них людям, производя рассказы о нравственных ценностях. Каждая мини-беседа должна быть личной информацией, которая учит детей ценностям многих людей, таких как доброта, сострадание, честность, дружба. Помимо этого, развлечения детей, мы учимся ценностям, которые полезны для их роста.

Для чего нужны маленькие истории?

Маленькие истории не только созданы для образования, но они также полезны для обучения или развлечения детей. С помощью коротких рассказов можно мечтать, путешествовать в другой мир, посещать других детей, играть, думать, смеяться. Рассказы для детей полезны для того, что вы хотите, вам просто нужно знать, как дать иллюзию, чтобы детям было объяснено, как описать информацию в следующей части текстов. Например: продолжайте читать, «как рассказывать короткие истории?»

При организации данной деятельности учащиеся, используя различные тексты, в том числе интегрированные небольшие беседы, обсуждают жизненные проблемы, предполагают решение проблем, могут создавать вопросы, развивающие критическое мышление. Например: овладение структурой информации и способом ее изучения, развитие функциональной грамотности учащегося, умение высказывать свое мнение по содержанию текста, соотносить его с жизнью.

Как рассказывать маленькие истории?

Это проявляется в установлении контакта с детьми, их мнении, умении решать проблему. Определять цель работы с текстом, планировать путь к достижению цели, самостоятельно

знакомится с текстом, понимать его содержание, разбивать текст на смысловые части, определять основную мысль в соответствии с целью написания текста автором, задавать вопросы по содержанию текста, видеть логические и смысловые связи, обобщать и обобщать текст.

Методы собеседования

Ребенку легко научиться рассказывать небольшую историю, а вместе с ней связать ее с рассказом и превратить в мир фантазий и чувств. Основной способ рассказать детям короткий рассказ: объяснить характер прочитанного. В других случаях, для мотивации детей важно читать небольшой рассказ, менять ритм голоса, исполнять сказочные песни. В зависимости от учебной линии, определенной в тексте, необходимо выявить языковые мысли и получить их в единстве в один раздел. Учитель может дать оценку важности информации, определенной руководством. Синтезирует информацию с одноклассниками в соотношении вопросов по цели, теме темы текста, с результатами обучения, с информацией, поступающей из других источников исследования.

Другие основные основы повествования коротких рассказов:

Привлечь внимание ребенка, задав любой вопрос, связанный с небольшой беседой. В процессе использования мини-рассказа мы можем описать способы, которыми овладевает умение писать письменно в зависимости от результата работы с текстом:

1. умение самостоятельно в письменной форме составлять не простой, а сложный план зачета текста.
2. уметь описывать в виде графического изображения или рисунка, схемы в зависимости от содержания текста, прочитанного совместно с одноклассниками.
3. Составление алгоритма усвоения текста под руководством учителя.
4. составить табличное изображение или рисунок с содержанием основного текста, определить соотношение рисунков.
5. под руководством учителя может сравнивать разные тексты, написанные по одной теме и уметь составлять вопросы по содержанию текста.

Вспомнить знакомый текст и показать знания по анализу можно следующим образом:

1. умение кратко описать и изложить систему вопросов, основную мысль по устному тексту.
2. расширять содержание текста, изученную информацию по плану, схеме на кластере.
3. умение совместно с одноклассниками излагать содержание в изображении характера изложения текста, в творческом контексте глазами учителя или критика.
4. текст, прочитанный по теме, может быть использован в структуре темы в целом, путем построения образа персонажа, мыслей после себя.

Реализация этих задач будет способствовать повышению функциональной грамотности учащихся языкового образования, развитию логических знаний ребенка через язык, совершенствованию коммуникативных навыков, овладению видами речевой деятельности. Так, критическое мышление начинается с получения информации, заканчивается принятием решения, связанного с рассматриваемой проблемой. В возрасте развивается и функциональная грамотность учащегося, возлагающего на него конкретные цели и задачи, и появляется уверенность в себе. В результате формируется личность более развитого ученика. Знания и умения учащихся, освоивших содержание образования, направленного на формирование функциональной грамотности учащихся на уроках русского языка, обеспечивают умение использовать в жизненных ситуациях, умение работать с различными источниками информации и критически оценивать полученную информацию, умение высказывать свои предположения и проводить исследования, обосновывать свои мысли; использовать умения и навыки для решения жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, а также в межличностном общении и социальных отношениях.

Знания и умения учащихся, освоивших содержание образования, направленного на формирование функциональной грамотности учащихся посредством использования мини-рассказов на уроках русского языка, знания, использованные в жизненных ситуациях, работа с различными источниками информации, ориентирование знаний и полученной информации на них, представление своего присутствия и проведение исследований, основные знания его мыслей; обеспечивает использование деятельности и дел для решения жизненных задач в различных сферах человеческой деятельности, а также в межличностных отношениях и социальных рядах.

Список использованных источников:

1. Азимов Э. Г., Щукин А. *новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам)*. // - М.: Изд-во ИКАР, 2009.
2. Вершловский С.Г., Матюшкина М.Д. *функциональная грамотность выпускников школы // социологические исследования, № 5, май 2007*
3. Утвержден Национальный план действий по развитию функциональной грамотности школьников на 2012-2016 годы. // Электронный ресурс: <http://www.inform.kz/rus/article/2478586>
4. Выготский Л.С. *Педагогическая психология* // - М.: Педагогика, 1991. С

Жаукешева А.Б.

**ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ ПӘНІ БОЙЫНША ОҚУШЫЛАРДЫҢ
ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ ТУ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК
ШАҒЫН ҒӘҒІМЕЛЕРДІ ПАЙДАЛАНУ**

Аңдатпа. Автор өз жұмысында орыс тілін үйренуде оқушылардың тілдік дағдыларын дамыту мүмкіндіктері қалай бағаланатынын, негізгі ерекшеліктерін сипаттайды.

УДК 61:378-057.36:614.253.4

Жиенбаев Б.А.

полковник запаса, Медицинский университет Караганды
город Караганда, Республика Казахстан
Akimzhanovich8@gmail.com

Научный руководитель к.п.с.н., доцент Никифорова О.В.

**ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ ЛИЧНОСТИ В
ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ВОЕННОЙ КАФЕДРЕ**

Аннотация. В статье рассматривается направленность обучения будущих офицеров – студентов военной кафедры медицинского университета в контексте формирования волевой сферы как основы гражданской позиции.

Развитие личности будущего офицера в процессе обучения на военной кафедре сопряжено не только с системой специальных (медицинских, общевойсковых) знаний, но и эмоционально-волевой сферой, которая определяет его личностную и гражданскую позицию.

Рассматривая студенчество как «особую социальную категорию, специфическую общность людей, организованно объединенных институтом высшего образования», И.А. Зимняя выделяет основные характеристики студенческого возраста, отличающие его от других групп высоким образовательным уровнем, познавательной мотивацией, наивысшей социальной активностью, достаточно гармоничным сочетанием интеллектуальной и эмоционально-волевой зрелости [1].

В действительности мотивы волевых действий складываются и возникают в результате активного взаимодействия человека с внешним миром, и в первую очередь с обществом. Свобода воли означает не отрицание всеобщих законов природы и общества, а предполагает познание их и выбор адекватного поведения.

Именно поэтому каждый студент военной кафедры, как будущий офицер-командир, должен не только хорошо понимать свои задачи, ориентироваться в обстановке, но и правильно действовать. Мы разделяем мысль А.Н. Леонтьева о том, что любая деятельность предполагает развитую волю, высокие волевые качества, которые формируются в процессе воспитания и обучения [2].

Эти качества являются составной частью морально-политического облика казахстанского студента. В военной психологии выделяют три группы качеств: целеустремленность, самообладание и морально-волевые качества, которые мы отобрали на рисунке 1.

Рисунок 1. Типология волевых качеств развивающейся личности в процессе обучения студентов на военной кафедре

К волевым качествам, характеризующим самообладание, относятся выдержка, решительность, смелость. Выдержка - это устойчивое проявление способности человека сдерживать свои эмоциональные проявления, подавлять импульсивные, малообдуманные эмоциональные реакции, сильные влечения, желания, в том числе и агрессивные действия при возникновении конфликта. Выдержка – это умение владеть собой в экстремальных ситуациях и стрессовых условиях.

Студент военной кафедры, не поддающийся в сложной, опасной и неожиданной обстановке растерянности, чувству страха, обладает сильной волей, удерживает себя от действий, вызываемых чувствами раздражения, досады, злости. Большое значение эти качества имеют в бою, а также при завоевании авторитета у личного состава.

Выдержке противостоит невыдержанность, то есть неумение студента владеть собой в сложных жизненных ситуациях. Она – причина конфликтов не только во взаимоотношениях студентов, но и предпосылка утраты авторитета в дальнейшем среди подчиненных.

Своеобразным проявлением выдержки является долготерпение, стоицизм – это способность будущего офицера долго переносить без срывов страдание, душевную муку, жизненные невзгоды, быть стойким.

Волевым качеством студента, благодаря которому он способен своевременно принимать обоснованные решения и без излишних колебаний выполнять их, выступает решительность.

В современном быстротечном и динамичном бою, немедленные, решительные действия студент военной кафедры могут приобрести значение громадного вклада в общее дело победы над врагом. Решительному офицеру свойственны такие качества, как критичность ума и смелость мысли, устойчивость в решениях и постоянство в действиях по достижению цели.

Часто решительность отождествляется со смелостью («смело – значит уверенно, без колебаний»). Однако, несмотря на то, что смелость и решительность могут в опасной ситуации обнаруживать корреляцию (чем боязливее человек, тем он более нерешителен) или проявляться в комплексе (например, расхрабриться - значит набраться смелости и решиться на что-либо), все же это разные волевые проявления.

В развитии личности будущего офицера большое значение имеет такая личностная составляющая как смелость (храбрость) – способность студента подавить защитные реакции, возникающие при страхе, и эффективно управлять своими действиями и поведением.

В бытовом сознании возникновение страха принимается за трусливость. На самом деле страх – это защитная биологическая реакция, появляющаяся независимо от воли человека. Сила проявляется не в отсутствии страха, а в способности управлять своими действиями и поведением с трезвой головой, не поддаваясь панике и желанию избежать опасной ситуации.

Следует отметить, что трусливость рассматривается в психологической и философской литературе как отрицательное моральное волевое качество, как проявление малодушия. Выявлено, однако, что трусливость связана с рядом врожденных типологических особенностей: слабостью нервной системы, преобладанием торможения и подвижностью торможения. У людей с этими типологическими особенностями возникает более сильный страх, чем у людей с другими типологическими особенностями, поэтому им труднее его побороть. Но это их беда, а не вина, поэтому представлять их как аморальных личностей некорректно.

Бывает, что студент храбрится, т. е. принимает бодрый вид, стремясь казаться храбрым, на самом деле таковым не являясь, – это псевдосмелость. От истинной смелости следует также отличать бравирование как показное пренебрежение опасностью. Истинная смелость, как правило, разумна, отмечает в своих трудах В.И. Моросанова [3].

Обучение студентов на военной кафедре обусловлено чаще всего сразу несколькими волевыми качествами, сочетающимися с нравственными установками. Поэтому при характеристике волевого поведения будущих офицеров используются понятия, отражающие сложные морально-волевые качества, такие как самостоятельность, дисциплинированность, героизм и мужество, самоотверженность, принципиальность.

Итак, самостоятельность, – это качество проявляется в действиях, совершаемых в силу твердого убеждения в правильности своего поведения. Самостоятельность предполагает уверенность в своих силах, критичность ума, настойчивость в достижении цели, способность взять на себя ответственность за совершаемые действия.

Именно уверенность в своих силах особенно необходима военнослужащему, который действует в условиях изоляции или ограниченной связи с командиром, другими студентами военной кафедрой и т. п.

Мы полагаем значимым подчеркнуть такое типологическое волевое качество, как дисциплинированность, которая представляет собой сплав личностных черт, обеспечивающих точное и неуклонное подчинение своих действий и поступков правилам и требованиям законов, студент военной кафедры должен точно следовать требованиям уставов, распоряжениям командиров и начальников.

Героизм – это свершение выдающихся по своему общественному значению действий, и требующих от человека личного мужества, стойкости, готовности к самопожертвованию. Героические действия могут иметь разные мотивы и оттенки. Одно дело, например, героизм, проявляемый в безвыходной ситуации. Другое дело - героизм, проявленный без принуждения, как самопожертвование. По этому поводу писатель Борис Агапов писал: «Мне не очень нравится героизм, по поводу которого можно спросить: «Слава героям, но кто виноват?» Ученые, ища способы борьбы с чумой, прививали себе эту страшную болезнь и лечили ее найденными методами. Некоторые умирали. Это был героизм, не вынужденный из-за катастрофы, а решенный добровольно, после размышлений, то есть свободный от анестезии аффекта. Это есть истинно человеческий героизм, героизм самопожертвования».

Вот к такому героизму и должны стремиться будущие офицеры, если им придется в своей жизни столкнуться с аналогичными обстоятельствами.

Ядром воли военного человека является мужество. Оно позволяет ему вести себя с достоинством и не терять присутствия духа в любой, даже смертельно опасной обстановке. Мужество – это показатель духовной зрелости военнослужащего.

Следует отметить, что не менее важна инициативность, как способность включать творчество в выполнение своих обязанностей. Инициативность противоположна инертности, равнодушию и безразличному отношению к делу. Она потому и является волевым качеством, что требует готовности идти на риск, нести ответственность за последствия, испытывать большое напряжение духовных и физических сил.

Каждый офицер-педагог призван решать воспитательные задачи по формированию волевых качеств у студентов военной кафедры в процессе организации их учебы, боевой и государственно-правовой подготовки. Осуществляя, например, обучение подчиненных тактике ведения современного боя, он может воспитывающее влиять на их волю содержанием материала, умелой организацией их действий, личным примером, стимулированием активности. При этом важно, чтобы офицер своим влиянием не сковывал подчиненных. Это замедляет формирование волевых качеств, например, таких, как решительность.

Для нас важно отметить, что одним из условий формирования волевых качеств студента, обучающегося на военной кафедре, является накопление опыта волевого поведения. Для воспитания сильной воли требуется создание такой системы средств, которая с необходимостью обеспечила бы наряду с постоянным развитием высоких социальных мотивов систематическое упражнение и самоупражнение личности в волевом поведении в соответствии с действующими мотивами, то есть накопление опыта волевого поведения. А.С. Макаренко призывал воспитателей «создать такую цепь упражнений, цепь трудностей, которые надо преодолевать и благодаря которым выходит хороший человек».

Следовательно, необходима такая организация всего уклада жизни и порядка, которая бы постоянно и в различных сферах деятельности и быта создавала определенные трудности, побуждала бы преодолевать их и тем самым упражняла волю. Для этого необходимо использовать все средства и возможности службы, боевой учебы, быта.

Максимально способствуют формированию воли установление и поддержание твердого уставного порядка, четкость и неукоснительность выполнения правил поведения и деятельности. Повседневное приучая студентов управлять собой, своим поведением в соответствии с необходимыми нормами, уставной порядок дисциплинирует их, формирует волевые качества, особо необходимые в бою: собранность, точность и аккуратность, исполнительность, упорство и настойчивость и т. п.

Волевоe усилие может поддерживаться только под влиянием нарастающих трудностей. В том случае, когда они предельны, но преодолимы, волевоe усилие сопровождается положительными эмоциями, посильность порождает успешность в деятельности. Успех вызывает у студентов уверенность в себе и своих силах, стенические эмоции, эмоциональный подъем, положительное отношение к деятельности, коллективу. Все это психологически мобилизует личность к преодолению новых трудностей и полной отдаче своего разума и труда нашему общему делу.

Следующим условием формирования волевых качеств военнослужащего, является личностный корректив. Личностный корректив предпосылка успешного воспитания воли у студентов. Каждому студенту присущи свои волевые особенности. Большинство студентов военной кафедры обладают сильной, морально воспитанной волей. Однако встречаются студенты с недостаточно развитыми волевыми чертами, низким уровнем эмоционально-волевой устойчивости.

Задача преподавателя-офицера – вовремя заметить все эти особенности, разобраться в целях, в их содержании, перестроить мотивации его поступков, переориентировать нравственные убеждения в необходимом направлении.

Не следует забывать об опоре на положительные качества для преодоления отрицательных психологических образований. «Кто хочет исправить недостатки человека, - отмечал Б.С. Братусь, - должен искать и его достоинства, хотя бы потенциальные, те свойства его, которые могут быть обращены в достоинства при надлежащем направлении заключенных в нем сил союзников в нем самом» [4].

Формирование волевых качеств студентов, проходящих обучение на военной кафедре, неотделимо от самовоспитания, которое начинается с самопознания. Поэтому важно помочь им увидеть свои отрицательные качества, «посмотреть на себя» как бы со стороны, развить у них стремление к волевому самосовершенствованию.

Воспитание воли в коллективе - это организация такого взаимодействия, такого общения личности и коллектива, которые не подавляли бы личность авторитетом непогрешимости отдельных лиц и коллектива, а также не позволяли бы личности утверждать себя на ложной позиции превосходства над другими сослуживцами.

Успешное воспитание воли немыслимо без систематических упражнений в обстановке опасности и риска, в условиях полевых занятий, максимально приближенных к боевым, сочетаемых со специальными психологическими тренажами. В системе таких упражнений наряду с эмоционально-волевой устойчивостью формируются и закрепляются волевые качества - бесстрашие, смелость, мужество.

Таким образом, в контексте нашего размышления для нас важно подчеркнуть, что знание психолого-педагогических аспектов развивающейся личности в процессе обучения на военной кафедре, закономерностей функционирования воли, этапов её протекания, волевых качеств, условий и путей их формирования у студентов является хорошим подспорьем в деятельности

офицера-педагога. Это знание позволит успешно формировать необходимые волевые качества и сильную волю не только у своих студентов, но в первую очередь у себя самого, так как наличие сильной воли у офицера позволит ему управлять подчиненными в самых кризисных ситуациях, быть для них примером, воодушевлять их, направлять на выполнение боевой задачи. Сильной волей обладает тот будущий студент военной кафедры, который не боится трудностей, сознательно и решительно идет им навстречу, настойчиво их преодолевает и не отступает, пока не достигнет поставленной цели.

Список использованных источников:

1. Зимняя И.А. Педагогическая психология: уч. для студентов по пед. и психол. направ. и спец. – М.: Логос, 2000. – С. 384.
2. Леонтьев, А.Н. Потребности, мотивы и эмоции / А.Н.Леонтьев. М.: Смысл, Академия, 2005. – 352 с.
3. Моросанова, В.И. От субъекта и личности к индивидуальной саморегуляции поведения / В.И.Моросанова // Субъект и личность в психологии саморегуляции : сборник трудов. М. – Ставрополь: ПИ РАО, СевКавГТУ, 2007. – С. 120-137.
4. Братусь Б.С. Психологические аспекты развития личности. – Знание М., 2003. –64 с.

Жиенбаев Б.А.

**ӘСКЕРИ КАФЕДРАДА СТУДЕНТТЕРДІ ОҚЫТУ ҮРДІСІНДЕГІ ДАМУШЫ
ТҰЛҒАНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ**

Аңдатпа. Мақалада азаматтық ұстанымның негізі ретінде ерік-жігер саласын қалыптастыру жағдайында болашақ офицерлерді – медициналық университеттің әскери кафедрасының студенттерін даярлау бағыты қарастырылған.

УДК 342.7

Искакова Б.М., Курмангалина А.Ж.
КГУ «Специальная школа-интернат №4»
Караганда, Республика Казахстан

**ЭФФЕКТИВНЫЕ СРЕДСТВА, ФОРМЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ
РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ НА УРОКАХ
РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ**

Аннотация. В статье предлагаются методические рекомендации по составлению дифференцированных заданий на уроках русского языка и литературы.

Одним из приоритетных направлений образовательной политики Республики Казахстан на сегодняшний день является обеспечение условий для формирования в школах атмосферы, которая позволит создать и развивать в школе «включающую» образовательную среду для всех членов школьного сообщества. В своем Послании Глава государства К. Токаев народу Казахстана от 1 сентября 2020 года подчеркнул: «Помимо решения насущных вопросов предстоит разработать и системные меры по обеспечению равенства возможностей для детей. Наши дети должны получать качественное образование вне зависимости от места проживания и языка обучения» [1]. Совершенствование качества образовательной среды выступает важнейшим направлением деятельности общеобразовательных школ.

Право на доступность качественного образования гарантировано законодательством Республики Казахстан всем обучающимся, независимо от индивидуальных возможностей, с учетом разнообразия особых образовательных потребностей (далее – ООП). Создание условий равного доступа к качественному обучению граждан с ООП имеет большие преимущества в дальнейшей перспективе. Это, прежде всего, успешная социальная адаптация и возможность самореализации. Обучаясь в инклюзивной среде, дети с ООП учатся быть открытыми, приобретают жизненно необходимые навыки коммуникации, взаимодействия с окружающими людьми. Ранняя социальная инклюзия является залогом уверенности в том, что в будущем они смогут адаптироваться в современной жизни. Политика Республики Казахстан направлена на

обеспечение прав всех граждан на качественное образование вне зависимости от их социального, экономического, культурного статуса. Инклюзивное образование является признанным в развитом международном сообществе инструментом реализации права каждого человека на образование без какой-либо дискриминации, а также основным направлением развития системы образования во многих странах мира. Таким образом, важной особенностью деятельности современного педагога в условиях инклюзивного образования является многовекторность и разновариантность профессиональных действий. Каждый учитель, организуя образовательный маршрут обучающегося, решает множество полифункциональных педагогических задач [2]. Главной из них является включение каждого ребенка в различные виды деятельности в сочетании с созданием ситуации успеха. Безусловно, это требует от учителя знания особенностей каждого ребенка, умения находить сильные стороны и возможности для реализации его образовательных потребностей.

Инклюзивное образование помогает предотвратить дискриминацию в отношении детей с особыми образовательными потребностями, поддерживает в их праве быть равноправными членами своих сообществ и общества в целом. Инклюзивное образование реализуется через методологию, направленную на детей и признающую, что все дети – индивидуумы с различными потребностями в обучении. Инклюзивное образование предполагает реализацию форм и методов обучения, которые позволят сделать педагогическую систему более гибкой, направленной на удовлетворение различных образовательных потребностей. Инклюзивное образование подразумевает доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей. Инклюзивный подход – не адаптация учеников с особыми образовательными потребностями к трудностям в обучении в массовой школе, а реформирование всей школы и поиск иных педагогических подходов к обучению таким образом, чтобы учитывать особые образовательные потребности таких учащихся и вовлекать каждого ребенка в учебный процесс.

Учителю языка и литературы следует учитывать нарушения устной и письменной речи обучающихся, обращать внимание на уровень развития звукопроизносительной, лексико-грамматической стороны речи, связной речи. Также учителю следует развивать у детей умение пользоваться устной и письменной речью для решения соответствующих возрасту жизненных задач. Учителю математики и естественнонаучных предметов необходимо учитывать особенности познавательной деятельности и эмоционально – волевой сферы детей с особыми образовательными потребностями.

Вместе с тем важно уделить внимание развитию творческих способностей детей с особыми образовательными потребностями, так как у них больше вероятности проявления скрытых талантов и творческого потенциала. Учителю следует учитывать сенсорику и мелкую моторику, особенности познавательной деятельности и способности обучающихся путем предоставления облегченных заданий и применения индивидуального подхода в обучении, следует учитывать позитивный социализирующий и воспитывающий потенциал данных предметов для адаптации детей в обществе и коррекции их поведения.

Особенностью воспитательного процесса на уроках русского языка и литературы, реализующих инклюзивное образование, является воспитание толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями на уровне школы, формирование позитивного отношения к инклюзивному образованию всех субъектов образовательного процесса, изменение установок взрослых на «особенных детей».

К детям читающей группы обычно уделяется особое внимание на уроке. Они получают все более сложные задания на составление и написание слов и предложений, все более трудные тексты для чтения. Как правило, схема урока такова с индивидуальным подходом: связь пройденного с новым; фронтальное объяснение нового. Цель индивидуального подхода заключается в том, чтобы не допустить появления пробелов в знаниях учащихся. Главное внимание уделяется организации коллективной работы учащихся. Затруднения, которые могут возникнуть у отдельных учеников, учитель должен предвидеть. Поэтому он рекомендует учащимся, которые встретились с затруднениями при выполнении задания, прочитать заранее изученный материал в учебнике, обратиться к таблице, предлагает еще раз выполнить аналогичное упражнение, задает наводящие вопросы, дает план в виде нескольких вопросов, которые направляют мысль ученика.

Индивидуальный подход к обучению детей с особыми образовательными потребностями требует учета специфики предмета. Учителю необходимо создавать в классе такие условия, при которых ученик в любое время может задать любой вопрос. При планировании важно помнить

о том, что домашнее задание является продолжением урока. При этом учителю нужно постоянно отслеживать зону ближайшего развития ребенка. Овладение методами работы с детьми с особыми потребностями зависит от глубины изучения всего комплекса показателей, составляющих особенность их психической деятельности. Знание индивидуальных особенностей каждого школьника помогает педагогу найти наиболее целесообразный подход к нему. При осуществлении индивидуального подхода учитываются:

- первичные особенности, которые влияют на физическое и психическое развитие ребенка;
- состояние речи, интеллекта, эмоционально-волевой сферы;
- возрастные и индивидуальные особенности детей;
- создание условий для проявления и развития их желаний, интересов, склонностей, возможностей;
- особенности психических процессов (восприятия, внимания, памяти, мышления);
- тип темперамента.

Индивидуальный подход позволяет не только учитывать эти особенности, но и вести индивидуальную последовательную работу с каждым ребенком. Для некоторых категорий детей индивидуальные занятия являются одним из основных условий развития [3]. Определение уровня подготовки каждого ученика, индивидуального прогресса в обучении с помощью системы критериального оценивания способствует повышению не только мотивации обучающихся к обучению, но и качества образовательного процесса в школе. При оценивании образовательных достижений система оценивания не только объективно показывает достижения в обучении детей с особыми потребностями, но и является основой для построения дальнейших шагов психолого-педагогической поддержки таких обучающихся в образовательном процессе.

Это позволяет слабым учащимся, не торопясь, выполнить обязательную часть, а сильным – выполнить и дополнительную. Для педагога при осуществлении дифференцированного и индивидуального подхода необходимы терпение, настойчивость, благожелательное отношение к учащимся, своевременное оказание помощи, активное вовлечение в коллективную работу, поощрение успехов.

Педагогам необходимо помнить о том, что у обучающихся различные интеллектуальные способности, разная обучаемость, к примеру: кто-то может очень быстро усвоить новый материал, кому-то нужно гораздо больше времени, и, соответственно, большее число повторений для его закрепления, для кого-то предпочтительнее слуховое восприятие новой информации, для кого-то зрительное. Есть ученики, обладающие хорошо развитым логическим мышлением и хорошо усваивающие предметы естественно-математического цикла, но не испытывающие склонности и интереса к гуманитарным дисциплинам. Наряду с этим есть дети с хорошо развитым образным мышлением, глубоко чувствующие, но не любящие математику, физику, химию. В том случае, когда столь разных индивидов обучают одинаково, безусловно, едва ли можно говорить о качестве образовательного процесса.

Дифференциация обучения позволяет организовать учебный процесс на основе учета индивидуальных особенностей личности, обеспечить усвоение всеми учениками содержания образования, которое может быть различным для разных учащихся, но с обязательным для всех выделением инвариантной части. При этом каждая группа учеников, имеющая сходные индивидуальные особенности, идет своим путем. Процесс обучения в условиях дифференциации становится максимально приближенным к познавательным потребностям учеников, их индивидуальным особенностям. Таким образом, цель дифференциации процесса обучения – обеспечить каждому ученику условия для максимального развития его способностей, склонностей, удовлетворения познавательных потребностей и интересов в процессе усвоения им содержания общего образования [4].

В понимании дифференциации можно выделить три основных аспекта:

1. Учет индивидуальных особенностей учащихся.
2. Группирование учеников на основании этих особенностей.
3. Вариативность учебного процесса в группах.

Следует отметить, что аспект учета индивидуальных особенностей обучающихся характерен и для дифференциации, и для индивидуализации. Специфика дифференцированного обучения – учет индивидуальных особенностей, присущих группам учеников, и организация вариативного учебного процесса в этих группах. Индивидуализация представляет собой предельный вариант дифференциации, когда учебный процесс строится с

учетом особенностей не групп, а каждого отдельно взятого ученика. Под дифференциацией понимается способ организации учебного процесса, при котором учитываются индивидуально-типологические особенности личности (способности, интересы, склонности, особенности интеллектуальной деятельности и т.д.). Дифференциация характеризуется созданием групп учащихся, в которых элементы дидактической системы (цели, содержание, методы, формы, результаты) различаются.

Технология уровневой дифференциации обучения связана с уровнем освоения детьми программного материала. В этой технологии управление познавательной деятельностью происходит с целью обучения каждого учащегося на уровне его индивидуальных возможностей и способностей через систему малых групп. У учителя появляется возможность дифференцированно помогать слабому ученику и уделять внимание сильному, более эффективно работать с трудными детьми [5]. Все ученики выделенных групп нуждаются в дифференцированном подходе, который предполагает различные виды помощи учащимся разных групп, различные модификации методов и приемов обучения.

Таким образом, организация учебного процесса на уроках русского языка и литературы, достижение школьниками индивидуального прогресса в обучении на основе принципов индивидуализации и дифференциации способствуют повышению не только мотивации обучающихся к обучению, но и качества образовательного процесса в школе.

Список использованных источников:

1. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. URL: https://www.akorda.kz/ru/special/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstv-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g

2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан «Об утверждении Правил психолого-педагогического сопровождения в организациях образования» от 12 января 2022 года № 6 <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200026513>

3. Инклюзивное образование: работа с родителями по-новому. Инклюзивное образование: теория, практика, опыт. Материалы международной научно-практической конференции. Национальная академия образования им. И. Алтынсарина. – Астана: НАО им. И. Алтынсарина, 2018.

4. Взаимодействие семьи и школы в контексте инклюзивного образования. Методические рекомендации» – Алматы., 2019.

5. Методические рекомендации по составлению дифференцированных заданий СОР и СОЧ по учебным предметам начальной школы в условиях инклюзии. Методические рекомендации. – Нур-Султан: НАО имени И. Алтынсарина, 2020.

Искакова Б.М., Курмангалина А.Ж.

ОРЫС ТІЛІ МЕН ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА МҮМКІНДІГІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫҢ ТИІМДІ ҚҰРАЛДАРЫ, ФОРМАЛАРЫ МЕН ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада орыс тілі мен әдебиеті пәнінде сараланған тапсырмаларды құрастыру бойынша әдістемелік ұсыныстар берілген.

УДК 373.291

Киселева В.

Павлодарский педагогический университет

Город Павлодар, Республика Казахстан

Научный руководитель преподаватель, магистр педагогических наук

Малекбаева А.К.,

ermekovaais@mail.ru

ОРГАНИЗАЦИЯ И СОДЕРЖАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Аннотация. В данной статье поднимаются и рассматриваются вопросы организации и содержание методической работы в дошкольном учреждении. Статья раскрывает факт

того, что успешное развитие дошкольного образования немыслимо без организации и разработки методической базы данных, а также показывает как правильно организовывать методическую работу.

Проблемы содержания и организации методической работы в современных образовательных реалиях, действительно актуальна на данный момент. Современность предъявляет серьезные требования как к личности воспитателя и педагога, так и к уровню его компетентности и квалификации. Под профессиональной компетентностью на данный момент, следует принимать характеристику как деловых, так и личностных качеств специалиста. В нашем случае специалист это учитель-воспитатель.

Методическая работа, как нам известно, занимает одно из важнейших мест в системе управления дошкольного образования.

Методическая работа – это постоянная и индивидуальная деятельность преподавателей по повышению своей научно-теоретической и методической подготовки, а также профессионального мастерства.

По мнению М. М. Поташник, «методическая работа это деятельность, способствующая обеспечению организации педагогического процесса с использованием планирования, руководства, организации и контроля и обеспечивающая достижение образовательных целей» [1].

Методическая работа в сфере образования будет протекать эффективнее, если учитель будет ясно представлять какие цели и задачи он должен выполнять.

Основные цели методической работы: 1) это освоение наиболее рациональных методов и тактик обучения и воспитания детей дошкольного возраста, 2) постоянная положительная динамика уровня профессионального мастерства каждого педагога.

Подход к определению задач и функций методической работы состоит в следующем: под целью методической работы подразумевается идеальный образ, модель желаемого результата деятельности любого педагога. Следовательно, необходимость установить цели, задачи – означает определить ее желаемые результаты, а данные результаты, прежде всего подразумевают повышение педагогического мастерства педагогов.

В настоящее время стоит заметить, что тенденция в содержании складывается к организации методической работы с позиции практики и теории сопровождения.

Выделяют в настоящее время к организации методической работы в дошкольных образовательных учреждениях несколько подходов:

- программно-целевой подход (Е.П. Голубков, Н.Стефанов, П.И. Третьяков);
- личностно-ориентированный подход (Е.С. Якиманская);
- мотивационно-целевой подход (В.И. Зверева);
- системный подход (В.Г. Афанасьев, В.П. Беспалько, Д.Н.Богоявленский, И.В. Блауберг, Ю.А. Конаржевский, В.Н. Садовский, Г.Н. Сериков, Э.Г. Юдин, Э.В. Яковлева).

Опираясь на данную информацию, можно выделить, что методическая работа в дошкольных учреждениях состоит из нескольких компонентов. А именно: методы, цели и задачи, основных принципов реализации работы и субъекты и объекты данной деятельности.

Как любое подразделение, деятельность методической службы может регулироваться соответствующим документом, имеющим характер локального нормативного акта, например, положением. Положение – организационный документ, устанавливающий порядок образования, структуру, функции, компетенцию, обязанности и организацию работы управлений, учреждений и их структурных подразделений [3].

Что мы знаем о методической работе как таковой? Мы знаем, что если рассматривать методическую работу при функциональном подходе, то работа начинает выполнять ряд функции, а именно: контроль, организация, планирование, координация. Существуют также и другие подходы. Например, согласно исследованиям Л.А. Бахтуриной и А.И. Васильевой «содержательный подход в организации методической работы, направлен на повышение у воспитателей детского сада квалификации, организацию работы методического кабинета, организацию работы с передовым педагогическим опытом, организацию опытно-экспериментальной работы в дошкольной образовательной организации, проведение и подготовку педагогических советов, повышение качества педагогического процесса» [2].

По мимо термина «методическая работа», существует также и термин «методическая культура». Методическая культура должны проявляться в каждом члене образовательного

процесса. Методическая культура учителя состоит из двух компонентов. Первый — это умение разрабатывать практически и теоретически значимые уроки, занятия, особые мероприятия и многое другое. Второй компонент — это умение видеть за конкретными материалами, действиями закономерности. Эти закономерности и составляют суть методики, педагогической технологии [4].

Развитие не стоит на месте, уже сейчас нужно обучать педагогов новыми инновационными методами и способами. На данный момент, все больше авторов сходятся во мнении, что сейчас стоит острая необходимость в организации продуктивных форм инновационной методической работы.

Анализ и полный разбор теоретических и практических подходов показал, что методическая работа – это целостная, основанная на достижениях передового опыта и науки и на конкретном анализе учебно-воспитательного процесса система взаимосвязанных действий и мер, мероприятий, направленных на всестороннее повышение профессионального мастерства и квалификации каждого педагога и воспитателя, на повышение и формирование творческого потенциала педагогического коллектива образовательного учреждения в целом, а в конечном счете – на улучшение учебно-воспитательного процесса, достижение наилучшего уровня развития и образования воспитанников.

Заключение

Методическая работа это важный образовательный компонент в образовательной инфраструктуре. В дошкольном учреждении методическая работа особенно важна, ведь эта работа существенно влияет на качество и эффективность процессов обучения и воспитания.

Содержание методической работы складывается на основании многообразных источников, как общих для всех дошкольных учреждений города, так и исходя из реальных, особых обстоятельств каждого отдельного дошкольного учреждения. Сложность и разнообразие функций и задач методической работы в дошкольном учреждении, многосторонний, неизменно обновляющийся характер ее содержания, а также конкретная специфика того или иного дошкольного учреждения предполагают и достаточное разнообразие форм работы, стабильное обогащение и умножение результативности устоявшихся, традиционных форм и новаторское использование новейших форм.

Изучая содержание методической работы и особенности работы в дошкольных учреждениях, можно увидеть, что педагог/воспитатель занимает ключевую позицию в образовательном процессе. Ведь именно от его квалификации, от его компетентности и профессионализма зависит решения многих образовательных проблем.

Список использованных источников:

1. Поташник, М. М. «Управление качеством образования» [Текст] / под ред. М. М. Поташника - М.: Педагогическое общество России, 2015 - 452 с.
2. Максютова, Г. Ю. Педагогический процесс в ДОУ (теоретические основы) [Текст] / Г. Ю. Максютова // Молодой ученый. – 2012. – №5. – С. 463–465.
3. Волобуева, Л.М. Работа старшего воспитателя ДОУ с педагогами / Л.М. Волобуева. – М. : Сфера, 2005. – 96 с.
4. Шкляревская С. М. Интеграция образовательной среды предшколы и начальной школы. //Педагогика. -2014. - №1. – С.60

Киселева В.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕДЕГІ ӘДІСТЕМЕЛІК ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖӘНЕ ОНЫҢ МАЗМҰНЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі мекемедегі әдістемелік жұмысты ұйымдастыру және оның мазмұны қарастырылады. Мақалада мектепке дейінгі білім берудің сәтті дамуы әдістемелік мәліметтер базасын ұйымдастырусыз және дамытусыз мүмкін емес екендігі, сонымен қатар әдістемелік жұмысты қалай дұрыс ұйымдастыру керектігі көрсетілген.

Кожанова А., Кенжекканова Г., Газизова А., Тулендиева С., Тешебай А.
Алматы Менеджмент университетінің 2-курс студенттері
Алматы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: ф.ғ.к., ассистент-профессор Құрмағожаева Э.С.
e.kurmangozhaeva@almu.edu.kz

ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ОТБАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫ

Аннотация. В статье рассматривается несколько образов женщин в казахских семьях 21 века. В качестве основных проблем были обозначены права и обязанности женщины в казахских семьях, проведен анализ, обобщены результаты анализов. В целях исследования был проведен опрос среди студентов Алматы Менеджмент Университета по правам женщин в казахских семьях, результаты которого были представлены в статье.

Әйелдер – отбасындағы тұрақты даму мен өмір сапасының кепілі. Әрбір қоғамның, этникалық топтың және мәдениеттің гендерлік рөлге деген көзқарастары бар, олар әртүрлі болуы мүмкін. Бірақ олар да уақыт өте қоғамда өзгеруі мүмкін.

Әйелдің басты рөлі – ана, әйел, үй шаруасы, ал ер адамның өміріндегі ең бастысы – еңбек деген стереотиптік түсінік бұрыннан қалыптасқан. Ер және әйел рөлдерінің бұлай бөлінуінің теориялық түсіндірмесін З.Фрейд пен Т.Парсонстан табуға болады. Фрейд физиологиялық айырмашылықтардан қатаң гендерлік-рөлдік бөлуді шығарды. Ол «анатомия – тағдыр» деген. Функционализмнің өкілі Парсонс ер адам табушы, яғни аспаптық рөл атқарады, ал әйел үйді сақтаушы ретінде экспрессивті рөл атқарады деп есептеді. Нағыз ер адам болу үшін, Парсонстың пікірінше, бір ғана жол бар - беделді жұмысқа ие болу және күн көру. Әйел үшін басты мәртебе – күйеуінің жары, балалардың анасы, үй шаруасымен айналысу болды. Ерлер мен әйелдер арасындағы рөлдердің осылайша бөлінуі, Парсонстың көзқарасы бойынша, қоғамдағы тұрақтылыққа ықпал етеді. Қазіргі қоғамдағы әйелдердің рөлін анықтау мәселесі әлі де сақталуда. Әйелдер жыл сайын жаңа әлеуметтік рөлдерді, кейде тіпті бірнеше жыл бұрын тек еркектерге тән рөлдерді игеріп жатқанына қарамастан, қоғамда әйелдерді кемсітудің айтарлықтай үлесі әлі де сақталады. Әйелдерге қатысты әлеуметтік кемсітушіліктің бастауын ежелгі дәуірден іздеу керек. Сол кездің өзінде-ақ ғалымдар мен саясаткерлер әйелдің қоғамдағы теңсіз жағдайын, оның қысым мен қанауын әйелдің еркек пе, оның жаны бар ма деген даулар арқылы жасырды.

Халықаралық рейтингтер Қазақстанның гендерлік теңсіздік себептерін шешуде Орталық Азиядағы көшбасшы екенін растайды. Дегенмен, негізгі салаларда әлі де айтарлықтай гендерлік айырмашылықтар бар. Еңбек нарығындағы гендерлік кемсітушілік күрделі болып табылады. Атап айтқанда: жұмысқа қабылдау немесе жұмыстан босату кезінде, белгілі бір кәсіптер мен лауазымдарға қол жеткізуді шектеу кезінде, қызметте жоғарылату және мансаптық өсу мәселелерінде, бір жұмысты орындағаны үшін сыйақы төлеу кезінде. Кемсітушілік әсіресе жүкті әйелдер мен жас балалары бар әйелдерге қатысты.

Қазақтарда «әйел» деген ұғым киелі саналған. Себебі әйел - ана, «бір қолымен бесікті тербетсе, бір қолымен әлемді тербеткен» сұлу жандар. Біз қазіргі таңда кеңінен таралған 3 образды қарастырдық. Заманауи әйел, нағыз қазақ келіні, әйел-ана. Заманауи әйел - қазір кең таралған образдың бірі, тек Қазақстанда емес барлық жерде. Үш образды талқыға салуда бұл жандар кім, жақсы мен жаман жақтарын айырамыз.

Бірінші, біздің образымыз - заманауи әйел. Заманауи әйел деген кім? Заманауи әйел - мотиватор. Бүгінгі күні әйел адам қоғамдық мәселелерді шешуге, ұлттық саясатқа терең араласып байланыс орнатып, гармониялық үйлесім тапқысы келеді. Жанындағы адамдардың, оның ішіндегі ең негізгі ең негізгісі-жұбайын үнемі ынталандырып, жетістікке жетелейді. Қазіргі заманда бұндай әйел образы керек, себебі тек ерлердің ығымен жүрсек, бізде болашағымыз болмауы мүмкін. Тереңірек түсіндірсек, «барлық ерлер» деп көпке топырақ шашпайық, билікте отырған немесе «шенеулік ағаламыз» кейде «тек миымен немесе күшпен елдегі мәселелерді шешуге болады» деген ұғымға тоқталған. Бірақ ол үлкен қате. Ал біздің нәзік жандарымыз шешімдерді байыппен, жүректен өткізіп шешім қабылдайды. «Ерлер басы болса, әйел мойны»- демекші мойын басты қайда бұрғысы келетінін өзі шешеді. 21 ғасырда

заманауи әйелдер үй мен жұмыстың «алтын ортасын» біледі. Мысал келтіретін болсақ, танымал блогерлер, эстрадалық әншілер, спорт жеңімпаздары - отбасысының ұйытқылары, балалы әйелдер. Өздерінің отбасындағы міндеттерін ұмытпайтын нәзік жандылар. Тек жұмысты ғана емес, отбасыларын да қатар алып жүретіндер бар.

Келесі біздің қарастыратын образымыз - нағыз қазақ келіні. Нағыз қазақ келіні Қазақстандағы дәстүрлі тіршілігінде «түз ердікі, үй әйелдікі» деп санайды. Үйде жылылық болса ғана, түзде тыныштық орнайтыны баршамызға белгілі. Өмірге әйел болып келгеннен кейін отбасын құрып, аяулы ана атану міндет деген пікірді ұстанып, ата-енесінің алдында келіндік қызметті атқарады. Көбінесе үй шаруасын орындап, бала тәрбиесінде алдына жан салмайды. Келін өзінің жан-жарының үйіне келін болып келгеннен бастап сыналады. Енелерінің берген ілімін өзінің бойына сіңіріп, қолданады. «Келіннің ақ саусақтары аппақ болғанша, қолынынан мың түрлі іс келгені артық» деген сөз де бар. Апаларымыз бен әжелеріміз келінді қалай сынаған?

Біріншіден, ол жандардың қандай отбасыдан шыққанын, тегі қалай, руы қандай екенін аңғарған. Қыздың анасына да қараған себебі, «шешесіне қарап, қызын ал» деген нақыл сөздер бекер айтылмаған. Жаңадан келін болып түскенде, ақ-жарқын болуы, пысық, көкірегі ояу болуы маңызды. Келін ұрпақ жалғастырушы, әулеттің болашақ ұйытқысы, тыныштығын қорықшы жан. Неге енелеріміз, аналарымыз келінді өте мұқият таңдаған, себебі болашақ ұрпақтары, әулеттің абыройы осы қызға қарайтынын білген. «Баланы жастан, әйелді бастан» деп бекер айтпаған.

Осы тұста қазіргі келіндерді салыстыра кетейік. Солтүстік пен оңтүстік өңірлерді салыстарайық. Екі жақтың келіндері жер мен көктей. Қазақилықтың майы тамған, салт пен дәстүрді биік санаған оңтүстікті алсақ, келіндер таңнан бастап кеш батқанға дейін шаруасымен айналысады. Үлкендерге сәлем салып, басындағы ақ орамалын тастамайды. Әр келген қонаққа сыйластығын білдіріп, күтіп алады. Серігінің бауырларын атымен атамай лақап аттар береді. Бұл да сыйластықтың бір түрі. Солтүстікте бәрі өзгеше, нақтылап айтсақ, ол жақта салт-дәстүрге аса мән бермейді. Таңнан кешке дейін үй шаруасымен айналыспайды. Орамал тағатын жандар да көп емес. Солтүстіктің келіндері заманауи әйелдер образына келеді. Өз бизнесі немесе жұмыстарымен айналысып ерімен бірдей жұмыс жасайды. Бұл ол жақта қалыпты жағдай. Ата-енелері де бұны түсініп, келіннің жолын байламайды. Сондықтан нағыз қазақ келіндері қазір аз.

Үшінші образымыз алдыңғы екі образдың қосындысынан шыққан. Әйел - ана образы. Ананың бақыты бала сүю десек, өле-өлгенше де бар арманы - сол баласының бақытты болуы. Қазіргі кезде көптеген әйелдер балаларын жан-жақты етуге тырысады. Әртүрлі үйірмелерге беріп, курстарға жазады. Нағыз әйел Ана образына сай келу үшін өздерін барынша дамытып, жаңа ілімдерді бойларына сіңіреді. «Балалы үй - базар, баласыз үй - мазар» демекші, біз бұл өмірде өзімізден кейін ұрпақ қалдыру парызымыз. Баланы тәрбиелейтін ана, әрдайым қасында болып, қолдау көрсететін жан. Баланы тәрбиелеу әр адамның қолынан келе бермейтін тірлік. Қазіргі жас аналар, жоғарыда сөз етілгендей, балаларын жан-жақты етуге тырысады. Әр түрлі үйірмелерге беріп, жан-жақты етіп өсіреді. Болашақта он саусағынан он түрлі іс келетіндей етіп тәрбиелейді. Үш образдың әрқайсысының маңыздылығы көп. Егер де аруларымыз осы 3 образды кішкентай кездерінен бойларына сіңіріп өссе, жаман болмас. Қыз - болашақ ана.

Зерттеу тақырыбымыз бойынша сауалнама жүргізген болатынбыз. Алуан түрлі сұрақтар дайындап оларға жауаптар алдық. Әрине біз күткен жауаптар болмады, сондықтан сауалнама нәтижелерімен бөлісеміз.

Бірінші сұрағымыз - «Қазақстанда әйел құқығы бар ма?» деген сұраққа 64,5% «иә» деп жауап алдық, 35,5% «жоқ» деп жауаптүсті. «Иә» деген жауаптың көп болғаны қуантады, өйткені кейбіреулер «әйелдің құқығы жоқ» деп санайды екен. Әйел бұл өмірге үй шаруасымен айналысуға, бала табуға, күйеуін күнде жұмыстан күтіп алуға ғана жаралған деп ойлайтын, түсінігі аз ер-азаматтар көп.

Екінші сұрағымыз - «Үйдің ері басы болса, мойны әйелі» - деген рас па? 45,2% «жоқ» деп жауап берсе, 54,8% «иә» деп жауап берген. Бұл сөздің мағынасы, «әйел еркектің қабырғасынан жаралған» дегеннен шығып отыр. Әйел еріне қандай қарым-қатынас жасаса, сол өзіне қайтады. Яғни көп нарсе әйелдің өз қолында.

«Әйел қырық жанды немесе шырақты» дегенді құптайсызба?» - деген сұраққа 51,6% «жоқ» деп жауап берсе, 48,4% «иә» деп жауап берді. Баланы дүниеге әкеліп, оны өсіру. Түнде түн ұйқысын төрт бөліп, кішкентайынан баласына қамқор болады. Тіпті өсіп, ер жетіп, бой

жетіп кеткенде де жүрегі елжіреп баласын уайымдап тұрады. Бұл өмірдің кезеңінде қырық жан аздық етеді.

«Қазақ отбасында ер мен әйел арасында теңдік бар ма?» - деге сауалға 74,2% «жоқ» деп жауап берілді, 25,8% «иә» деп жауап қайтарды. Осы жерде біз таңырқап қалдық, себебі 50%-дан жоғары «жоқ» деген жауап болмауы тиіс еді. Әрине түсінікті, кейбір үйлерде ер мен әйел арасында теңдік бар, бірақ ол сирек кездесетін отбасылар. «Әйелдің орны тек ас бөлмеде» дейтін ер азаматтар өте көп екен. Сол себепті бұл сұрақта «жоқ» деген жауап көп болды. Келесі біздің бесінші сұрағымыз - «Ата заманнан келе жатқан дәстүрлерімізге қалай қарайсыз?» болды. Оған «қазіргі заманға сай емес» деген жауапта 38,7% адам дауыс берген, 29% адамдардың даусы «бос әурешілік» деген жауапты таңдаған, ал 32,3% «жақсы қараймын, болуы тиіс» деген жауапқа дауыстарын берген. Заман талаптары мен адамдар өзгеруде. Салт-дәстүрді сақтау - біздің парызымыз, себебі біздің қазақ екенімізді дәлелдейтін - тіліміз және біздің салт-дәстүр.

Алтыншы сұрағымыз - «Қазіргі заман мен 40 жыл бұрынғы заманның әйелдерінің ұқсастықтары бар ма?» болды. 35,5% «ұқсастық бар» десе, 16,1% «айырмашылық байқалмайды» деген, ал 48,4% «адамдар аралары жер мен көктей» деген. Біз соңғы жауапқа қосылғымыз келіп отыр. Бұрында үлкенге сөз қайтару, отбасының абыройын шашу, қысқа киіну деген болмаған. Ер кісілерге «сіз» деген. Қазір тіпті ата-анасына «сіз» демейді.

Жетінші сұрағымыз - «Әйел деген үйдің ұйытқысы дегенге келісесіз бе?!». 67,7% «әрине» деген жауап берсе, 32,3% «келіспеймін» деп жауап қайтарды. Үйдің берекесін кіргізетін әйел. Қазақ халқы айтып кеткендей: «Ерді көрге де, төрге де сүйрейтін әйел».

«Әйелдің парызы отбасы құру және өмірге бала әкелу дегенімен келісесіз бе?» - деген сұрақта дау-дамай көп болды. 83,9% «жоқ», 16,1% «иә» деген жауаптар келді. «Неге дау болды?» десеңіздер, себебі кейбір ер-азаматтар бұл дұрыс талдау десе, кейбіреуі бұрыс деген. Қыздар толықтай қарсы шықты. Сондықтан көп жауап «жоқ» дегенге тоқталды.

Соңғы сұрағымыз - «Қазіргі заманда әйелдердің мүмкіндіктері тең бе?» дегенге 61,3% «тең емес», 38,7% «иә» деп жауап берді. Бұл дұрыс ұғым, негізінде кейбір елдерде зауыттарда әйелдер ерлермен бірдей жұмыс атқарса да, олардың жалақылары екі есе аз болған. Гендерлік теңдік Қазақстанда әлі де орнай алмай жатыр.

Қазақстанды ғана мысалға келтірмей, басқа елдерді де мысалға келтірсек, қара нәсілді Иран, Ирак елдеріндегі нәзік жандылар зардап шегуде. Оларды құтқаруға феменистік ұйымдар, БҰҰ елшілері бар күштерін салып жатыр. Мыңдаған адамдар әйелдерді өздерінен бір саты төмен санайды және бұл жаңалық емес. Біріккен Ұлттар Ұйымының сараптауы бойынша, әйел адам ресурстардың 50% құрайды. Қазір ішкі істер өнімінің 40 пайызын әйелдер құрайды, 66% жеке кәсіпкер әйелдер. Бұл қуантарлық жағдай.

Ғасырлар бойы әйелдерге жалғыз рөл берілді – отбасын сақтау, бала туу және тәрбиелеу. Бірақ біздің заманда тек ғылыми және техникалық прогресс тұрғысынан ғана емес, алдыңғы ғасырлардан түбегейлі ерекшеленеді. Қазіргі қоғамдағы әйел - бұл тек әйел мен ана ғана емес, сонымен қатар өз қалауы мен қажеттіліктері бар адам. Енді әділ жыныстың өздері өз кәсібін іздейді және кез-келген мақсат қоя алады. Сену қиын, бірақ қазіргі кезде бізге үйреншікті заттар 1950-ші жылдары әйелдерге қол жетімді емес еді. Мәселен, 1950 жылдардан бастап әйелдердің көлік жүргізуіне тыйым салынған Сауд Арабиясында 2018 жылдың маусымында елдің алғашқы қыз азаматы ресми түрде құқықтар алып, көлік рөліне отырды.

Қорыта келе, айтарымыз, қазіргі қоғамдағы әйелдің әлеуметтік рөлі мүлдем басқа. Әйелдің үй шаруасындағы әйел болуы керек деген сенім бұрыннан ескірген деп саналады. Қазіргі әлемдегі әйелдің міндеті – бұл ең алдымен жұмыста жетістікке жету, мансаптық өсу, материалдық тәуелсіздік, содан кейін ғана әйел мен ананың мәртебесі. Осылайша, құндылықтарды қайта бағалау үдерісі жүріп жатыр, бұл өз кезегінде әлсіз жыныстың өміріндегі отбасы мен неке қатынастарының маңыздылығын қайта қарастыруға әкеледі.

Соңғы онжылдықтардағы қазіргі қоғамдағы әйелдің әлеуметтік рөлі түбегейлі өзгерістерге ұшырайтындығына байланысты, әрине, әлсіз жыныстың мәртебесі де өзгереді. Сонымен, заманауи психологтар әйелдердің келесі негізгі санаттарын қарастыруға бейім. Бұл әйелдер - көшбасшы, мансапқор, үй шаруасындағы әйелдер, еркін кәсіп иелері. Әйелдер көшбасшылық мінез-құлық ерекшеліктері бойынша ерлерге ұқсайды: олар - мақсатты, өз қабілеттеріне сенімді және ешкімнің көмегіне сенбестен бәріне өздері қол жеткізеді. Өзін – өзі тану - бұл мансапқор адамның басты мақсаты, олар әрқашан бірінші орынға жұмысқа

орналасады және мансапта жетістікке жетеді. Осындай нәтижелерден кейін ғана олар отбасын құру және балаларды жоспарлау туралы ойлана алады.

Бүгінгі таңда әр түрлі әйелдердің басымдықтары сан алуан екенін айтқан жөн. Біреу бірінші кезекте әйел мен ана болғысы келсе, ал біреу ғалым болғысы келеді, басқа біреу өз бизнесін құрып, дамытқысы келеді. Қазіргі таңда түрлі мүмкіндіктердің арқасында әр әйел өзіне ұнайтын және одан да қызықты рөлді таңдап, өзінің өмірлік жолын таңдай алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Битөре Ә., Заманауи әлемдегі әйелдер терроризмінің құпиясы қандай? <https://egemen.kz/article/206563-zamanaui-alemdegi-ayelder-terrorizmininh-qupiyasy-qanday>
2. Нағыз келін осындай болса керек <http://www.ihsan.kz/kk/articles/view/5101>
3. Сафонова, Н. А. Проблема положения женщины в современном российском обществе, 2018. <https://moluch.ru/archive/200/49082/>
4. Министерство национальной экономики Казахстана. Комитет по статистике. Женщины и мужчины Казахстана 2012-2016 гг. <https://www.worldbank.org/en/country/kazakhstan/overview>
5. Новые роли мужчин и женщин и последствия для семей и общества, 2020. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-72356-3_4
6. Возможно ли достижение гендерного равенства в Казахстане: Фокус на занятости и социальной защите <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1358229120927904>.
7. Әлеуметтік өзгерістердегі әйелдің рөлі <https://www.culturalsurvival.org/publications/cultural-survival-quarterly/womans-role-social-change>
8. Қазақстан республикасындағы әйелдер құқығы және оған тарихи шолу <https://eca.unwomen.org/en/where-we-are/kazakhstan>
9. Гендерлік рөлдер мен стереотиптер дегеніміз не? <https://www.plannedparenthood.org/learn/gender-identity/sex-gender-identity/what-are-gender-roles-and-stereotypes>

Кожанова А.А., Кенжекканова Г.С., Газизова А.А., Тулендиева С.Н, Тешебай А.А.

ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ОТБАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫ

Аңдатпа. Мақалада 21 ғасырдағы қазақ отбасыларындағы әйелдердің бірнеше образдары қарастырылған. Негізгі мәселе ретінде қазақ отбасыларындағы әйелдің құқығы және міндеттері тағайындалып, жан-жақты талдау жүргізіліп, анализ нәтижелері түйінделді. Зерттеу мақсатында, Алматы Менеджмент Университетінің студенттері арасында қазақ отбасыларындағы әйел құқығы бойынша сауалнама жүргізіліп, мақалада нәтижелері ұсынылды.

ӘОК 371.268

Кожаметова А.К.
Қосымша білім беру педагогы
«Оқушылар сарайы» КМҚК
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
saiat_ahgul@mail.ru

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ САУАТТЫ ӘРІ ЖҮЙЕЛІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Онлайн форматта сабақтарда тиімді әдістер мен тәсілдерді қолдана отырып, оқыту дағдыларын дамыту туралы.

Ұстаз – таудан арқырай аққан тау өзені секілді, айналасына қуат беріп, жолында кездескендерді суымен нәрлендіріп, таудай қиындықтарды тастай домалатып, білімнің сар даласында тыныштық тауып, дамылдайды. Ұстаз - Жер деген әлемнің бетін көркейткен, шәкірттеріне шуақ төккен Күн-Ана. Ұстаз – ақылдың тозбайтұғын асылы. Сондықтан М. Шаханов ағамыз «Бала жүрегі – кішкентай күй сандық. Сол сандықтың кілтін тапсаң ғана

ашылады. Мұғалімнің қолында әр кезде сол кілт тұру керек» - деп айтқандай, әр баланың жүрегіне жол табу, бала бойындағы дарынды ашу мұғалімнің ең басты міндеті деп ойлаймын.

Қазіргі таңда білім беру саласына жоғары деңгейде мән берілуде, яғни оқушылардың жан-жақты білім алуына, шет елде тәжірибе өтуіне жағдай жасалуда. Негізгі мақсат оқушылар алған білімдерін ұлғайтып, есте сақтап, пәннің құраушы бөліктері мен шынайы өмір арасындағы өзара байланыстарды анықтай алып, өмірде пайдаланып, өзінің елінің келешекте дамуына үлес қоса алатын, бәсекеге қабілетті, жан-жақты әлеуметтенген азамат тәрбиелеу. Осы үдерісте мұғалімнің рөлі және сабақ барысында қолданылатын әдіс-тәсілдердің маңызы зор. Әр баланың пәнге деген қызығушылығын арттырып, ішкі және сыртқы уәждерін ояту үшін мұғалім әрдайым даму үстінде, замануи тәсілдерді игеріп отыруы қажет. Соның ішінде ақпараттық - коммуникациялық технологиялардың (әрі қарай АКТ) тиімділігін айта кетуге болады. АКТ-ны білім беру барысында пайдалану педагогикалық әдістерді жетілдіруге, тәжірибе алмасуға және оқытуға шығармашылық көзқараспен қарауға мүмкіндіктер береді. Техникалық құралдарды сауатты әрі жүйелі түрде қолдану оқытудың тиімділігі мен сапасын арттыруға ықпал етеді.

Бүгінгі күні әлемдік пандемияға байланысты барлық мектептер қашықтықтан оқыту тәсіліне ауысты. Осы орайда мұғалімдер компьютерлік сауаттылықтарын арттырып, компьютердің мүмкіндіктерін толық игеруге, электронды оқулықтар, түрлі онлайн және офлайн платформаларды пайдалануды үйренуде. Мәселен, Google classroom (<https://classroom.google.com>), Quizlet (<https://quizlet.com>), Socrative (<https://socrative.com>), Quizizz (<https://quizizz.com>) бағдарламаларын атап айтуға болады. Әр түрлі бағдарламалар пайдалану арқылы оқушыларда жазу, тыңдау, оқу және сөйлеу дағдыларын арттыруға болады.

Оқушының жақсы қабылдауына айтылған түсіндірмелерді ауызша тыңдағанға қарағанда, көріп отырып қабылдау маңыздырақ. Өйткені ғалымдардың пайымдауынша, ауызша тыңдау арқылы оқушы тек он пайызын ғана қабылдайды. Сондықтан презентациялар жасау арқылы жаңа тақырыптарды еңгізу оқушылардың қабылдауына, түсінуіне аса зор үлес қосады. Сонымен қатар аудио және видео материалдарды білім беру үдерісінде пайдалану арқылы оқушылардың сөздік қорын молайтып қана қоймай, тыңдалым және айтылым дағдыларын арттыруға көмектеседі. Яғни, тыңдау арқылы оқушылар үйреніп жатқан тілді сол тілде сөйлейтін адамнан естиді, және қайталайды, ол сөздердің айтылымын, сөйлемдерді дұрыс дауыс ырғағымен айтуды жақсартуға мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, оқушылардың оқылым дағдыларын дамыту үшін электронды оқулықтарды пайдалану маңызы зор, яғни кітаптарды оқумен қатар, осы кітаптың аудио материалын тыңдауға болады, сондай-ақ, оқылған материалдар бойынша арнайы тапсырмалар табуға болады. Осы тапсырмалар арқылы оқушылардың қаншалықты ұқыпты оқығанын тексеруге болады.

Ал жазылым дағдыларын дамыту үшін әр түрлі бағдарламалар қолдануға болады. Мысал ретінде, компьютерде орнатылған word бағдарламасын алуға болады. Оқушылар жазған эссе, мәтіндерін электронды түрде жіберіп, мұғалімнен ұсыныстар мен өзгертулерді онлайн түрде ала алады, ол өте тиімді. Мәселен, арнайы тексеру кодын құруға болады. Егер грамматикалық қателіктер қызыл түспен, сөздердің жазылуындағы қателерді сары түспен, жақсы ойларды жасыл түспен, ал сөйлемдер ұйқаспаса немесе ой шатасқан болса көк түспен бояуға болады. Осындай тапсырмалар арқылы оқушылар өз жазғандарына жауапкершілік алып, мұқият болуға тырысады.

Арнайы Quizlet (<https://quizlet.com>) бағдарламасына тоқталып өткім келеді. Ол қолдануға ыңғайлы әрі жеңіл, түсінуге оңай әрі сабақтың әр кезеңінде пайдалануға болады. Бұл жерде мұғалім ретінде кіріп, арнайы карточкалар құрастырылады. Ол сөздер мен сөз аудармасы, немесе сөздер және оның түсіндірмесі, және суреттер мен аудио пайдалануға болады. Карточкалар құрылғаннан кейін бағдарлама өзі түрлі тапсырмаларды автоматты түрде құрастырады. Мысалға, «Жаттау» бұл жерде жасалған карточкалар үлестіріліп беріледі. Ал «Тест» бөлімінде үш жауаптан тұратын сұрақтар қойылады, егер «Іріктеу» бөлімін басатын болсаңыз сәйкестендіру тапсырмасы құрылады. Сол сияқты «гравитация» «Письмо» «правописание» бөлімдері бар. Ал ең ерекше ол «Live» бөлімі, бұл жерде оқушылар өз ұялы телефондарын алып ойын ойнайды. Яғни бағдарлама балаларды топқа бөледі, және топпен жұмыс жасауға сұрақтар көрсетіп отырады. Оқушылар топпен жұмыс жасауды үйреніп қана қоймай, мұқият болуды, тез жұмыс жасауды үйренеді. Сонымен қатар, көріп отырғандай оқушылардың жазылым дағдыларын арттыруға көмектеседі.

АКТ-ны сабақта пайдалану оқушыларға дәстүрлі ақпарат көздерін, электронды бұқаралық ақпарат құралдарын және ғаламторды пайдалана отырып, заманауи ақпаратпен жұмыс жасауға, ал мұғалімге оқушылардың танымдық қызығушылығын, зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытатындай оқу үдерісін ұйымдастыруға мүмкіндік беретіні сөзсіз. Электронды жұмыс жасау барысында оқушылар атқарылған жұмыстың нәтижесін дербес көре алатыны, яғни дұрыс жауабы жасыл және қате жауабы қызыл түске боялып, артынан дұрыс жауаптың түсіндірмелері беріліп отыруы зор үлес қосады. Өйткені кейінгі сұрақтардың жауаптарына әсер етуі мүмкін және оқушылар қойылған сұрақтарға аса назар салады.

Қорытындылай келе, ақпараттық - коммуникациялық технологияларды және интернет желісін білім беру үдерісінде тиімді пайдалануға болады. Алайда ғаламторда ақпарат өте көп, соның ішінде оқушыларға қажетті, фактіге негізділген ақпараттарды саралауды үйрету қажет. Сонымен қатар, көптеген бағдарлама, платформалардың ішінен тиімдісін таңдау өте маңызды. Ол осы тиімділікті тек тәжірибе жасау арқылы, әр сабақта саралай отыра, мұғалім өзінің әдістемелік сандықшасын ұлғайта алады.

Мектеп жұмысы мен оқушы жетістіктерін өрістетудегі негізгі тұлға – мұғалім (Strong, Ward & Grant, 2011). Осы сөзді негізге ала отыра қорытындылай айтатын болсам, әдіс-тәсілдерді таңдауда және ұйымдастыруда жүйелі жұмыс жасау қажет. Сабақ барысында қолданылатын әдіс-тәсілдер оқушылардың сабаққа деген қызығушылығы мен ынтасын арттырады. Сонымен қатар, механикалық есте сақтаудан гөрі, оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде, кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз етуге көп көңіл бөлу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Костяев Андрей Евгеньевич, 2012, «Использование информационно-коммуникативных (ИКТ) технологий на уроках в школе»
2. Педагогикалық технологиялар, "Сынып жетекшісінің анықтамалығы" № 4–2015 журналы
3. ҚР педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының Үшінші деңгей бағдарламасы бойынша мұғалімге арналған нұсқаулық/төртінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, педагогикалық шеберлік орталығы, 2015 жыл
4. https://ust.kz/word/mektepe_akt_quraldarynyng_damy_tarihy-122081.html
5. Дворецкая А.В. Основные типы компьютерных средств обучения // Школьные технологии. – 2004. -№ 3. – С. 25-40.

Кожухметова А.К.

ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ ГРАМОТНОЕ И СИСТЕМНОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ТЕХНИЧЕСКИХ СРЕДСТВ

Аннотация. О развитии навыков обучения с использованием эффективных методов и приемов на уроках в онлайн формате.

УДК 159.922

Куликова Н.Н.

Бакалавр Академии «Bolashaq»

город Караганда, Республика Казахстан

Natalya_sae@mail.ru

Научный руководитель к.п.с.н., доцент Никифорова О.В.

МЫШЛЕНИЕ КАК БАЗАЛЬНЫЙ КОНСТРУКТ ПОСТРОЕНИЯ ЦЕЛОСТНОЙ КАРТИНЫ ПОЗНАНИЯ В ЮВЕНАЛЬНЫЙ ПЕРИОД

Аннотация. Данная статья посвящена психологическому анализу значимости мышления, как высшего психического познавательного процесса в построении актуальной части мира старшеклассников.

Ювенальный период, включающий поздний подростковый и ранний юношеский возраст, направлен на процесс познания как возможность построения целостной картины представления о себе, о мире и о других людях.

Именно ювенальный период, как значимый этап онтогенеза, включает старшекласников, которых отличает познавательная активность, направленность на познавательную деятельность в освоении школьных предметов.

Ключевым в процессе познания выступают три психологических составляющих - внимание, память и мышление. И это не случайно, потому что именно внимание является условием психической активности, память выступает как основа её, но вершинным процессом выступает именно мышление, которое открывает возможность построения целостной картины представлений старшекласников о себе, о мире, о других людях. Попытаемся разобраться в психологической значимости мышления в содержании и направленности познавательной активности старшекласников в ювенальный период.

Одна из главных целей, стоящих перед современным образованием - актуализировать у учащихся смыслообразующий внутренний мотив овладения прочными знаниями, развивать их самостоятельное мышление.

Да, безусловно, мышление является продуктом исторического развития общественной жизни, особой теоретической формой человеческой деятельности. По мнению И.В. Дубровина, под мышлением понимается процесс опосредованного и обобщенного познания окружающего мира.

Согласно взглядам А.В. Брушлинского, мышление это процесс познавательной деятельности человека, характеризующийся обобщенным и опосредованным отражением предметов и явлений действительности в их существенных свойствах, связях и отношениях. Мышление как феномен, обеспечивающий родовую особенность человека, в структуре психики человека относится к психическим познавательным процессам, которые обеспечивают первичное отражение и осознание людьми воздействий окружающей действительности [1].

Мышление, с точки зрения Р.С. Немова, - «психологический процесс» познания, связанный с открытием субъективно нового знания, с решением задач, с творческим преобразованием действительности [2].

Способы, которыми осуществляется мышление, называют способами умственных действий. Их классификация и характеристика представлена в работах Г.К.Селевко. Кроме способов умственных действий применяется термин «способы учебной работы», которым обозначается область процессуальных умений, играющих исключительно важную роль для успешного обучения (И.С. Якиманская).

Мы абсолютно согласны с теорией Г.Д. Кирилловой, что очень важным моментом в развитии и воспитании мышления и памяти, для успеха образовательного процесса, является систематизация. Объективным условием для систематизации знаний является логическая структура учебного предмета, в котором различаются основные, исходные понятия и более частные. Систематизация позволяет более продуктивно использовать память, так как освобождает от необходимости запоминать материал как сумму частных фактов и сведений за счет группировки в более крупные единицы [3].

Неотъемлемой частью процесса познания является абстрактное мышление, которое осуществляется в формах понятия, суждения и умозаключения. Оно развивается в процессе осуществления учеником деятельности как самостоятельной, так и коллективной, становится более глубоким, полным, разносторонним; в процессе знакомства с новыми приемами умственной деятельности моделируются старые, освоенные на предыдущих ступенях обучения.

Известно что развитие абстракции у школьников выражается в формировании способности выделять и отвлекать от единичных предметов или явлений общие и существенные признаки и связи этих предметов или явлений и отвлекаться от них. Абстракция является конструирующим компонентом обобщающей мыслительной деятельности учащихся, составным и неотъемлемым компонентом процесса обобщения, способствует развитию мыслительной деятельности подростков.

Конечно, мышление является одним из самых главных и значимых факторов учебного процесса, влияние которого отражается на всех видах деятельности учащихся.

Не случайно у школьников одного и того же класса мышление может иметь разный уровень развития, обусловленный опытом, путями индивидуального развития.

В старших классах становится важна значимость самого учения, его задач, целей, содержания и методов. Изменение значимости учения оказывает решающее влияние на отношение ученика не только к учебе, но и к самому себе. Старшеклассник проявляет углубленный интерес к самому себе, к своему мышлению. Это во многом способствует развитию таких качеств, как наблюдательность, избирательность, критичность. Изменяются и мотивы учения, так как они приобретают для старшеклассников важный жизненный смысл.

Психологи утверждают, что в ювенальном периоде уже доступно управление своими психическими процессами и действиями, поэтому они не только проявляют активность в интеллектуальной сфере, анализируют те или иные явления, высказывают суждения, но и сознательно формируют свое мировоззрение, для чего требуется достаточно высокий уровень развития мышления.

Более сложные содержание и методы обучения старшеклассников требуют от них и более высокого уровня самостоятельности, активности, организованности, умений применять на практике приемы и операции мышления. Резко возрастает потребность в самоконтроле и самовоспитании, в знаниях своих способностей и возможностей их реализации, развивается инициатива.

Говоря о мышлении, невозможно не затронуть концепцию, разработанную психологом Дж.Гилфордом, согласно которой интеллект представляет собой многомерное явление, некоторое сложное свойство, которое можно оценивать по трем измерениям: характеру, продукту и содержанию.

Умственная операция, включенная в интеллектуальное действие, может быть следующей по характеру: оценивание, синтез, анализ, запоминание, познание. По продукту интеллектуальная операция может представлять собой единицу, класс, отношение, систему, трансформацию и рассуждение. Наконец, по содержанию соответствующая операция может представлять собой действие с объектами, символами, преобразование смыслов (семантическая операция), поведение. Модель интеллекта, по Гилфорду, включает 120 различных интеллектуальных процессов — частных способностей. Они сводятся к 15 факторам: 5 операций, 4 вида содержания и 6 типов продуктов мыслительной деятельности. Операции отражают характер и способы умственной деятельности при переработке информации. К операциям относятся познание, память, дивергентное продуктивное мышление, конвергентное продуктивное мышление и оценивание [4].

Но, вместе с тем, нельзя не отметить, что познание включает процессы понимания, восприятия информации с помощью пяти органов чувств. Познание — лишь один из пяти путей переработки информации учащимся. Память связана с процессами запоминания, сохранения и воспроизведения информации. Дивергентное продуктивное мышление служит средством порождения оригинальных творческих идей. Оно допускает существование нескольких правильных ответов на один и тот же вопрос. Конвергентное продуктивное мышление связано с решением задач, имеющих единственный правильный ответ. Оценивание позволяет сравнивать полученный результат с требуемым и судить о том, решена ли поставленная задача.

Важно отметить, что конвергентное и дивергентное мышление в зависимости от степени преобладания, формируют поведение старшеклассников, их активность в решении проблемных задач и творческую активность в целом.

Интересно, что мышление, в отличие от восприятия, выходит за пределы чувственно данного, расширяет границы познания. В мышлении на основе сенсорной информации делаются определенные теоретические и практические выводы. Оно отражает бытие не только в виде отдельных вещей, явлений и их свойств, но и определяет связи, существующие между ними, которые чаще всего непосредственно, в самом восприятии человеку не даны.

В практике образовательного процесса в ювенальный период мышление как отдельный психический процесс не существует, оно незримо присутствует во всех других познавательных процессах: в восприятии, внимании, воображении, памяти, речи. Высшие формы этих процессов обязательно связаны с мышлением, и степень его участия в этих познавательных процессах определяет их уровень развития. Именно поэтому, мышление — это движение идей, раскрывающее суть вещей, а это актуализирует у старшеклассников внутренний, смыслообразующий мотив познания.

И мы полагаем следует подчеркнуть, что чем в большей степени в ювенальный период подростки осваивают путь дивергентного познания, тем активнее они включаются в процесс самопроявления, самореализации и свободного обозначения собственного «Я».

В контексте нашего размышления хочется подчеркнуть, что в психологии мышления сформировано направление исследований, в которых проблема мышления включается в широкий социальный контекст (К.А. Абульханова-Славская, Э.Д. Телегина, О.К. Тихомиров, О.М. Краснорядцева и др.).

На наш взгляд значимым является, что акцент при этом смещается с изучения процессов решения лабораторных задач на решение задач, возникающих в реальной жизнедеятельности подростка.

Мышление старшеклассников традиционно в большей мере исследовалось в рамках учебной деятельности, в то время как реально, и мы безусловно согласны с этим, оно включено в решение более широкого класса проблем. В русле этой тенденции сформировалась проблема социального мышления личности как мышления о социальной действительности.

По результатам исследования кандидата психологических наук С.В. Сергуниной, выявлены основные особенности социального мышления старшеклассников в современном обществе: позитивные - ориентация на будущее, на общение, профессиональное и личностное развитие и негативные - преобладание жизненно-бытового уровня осмысления проблем, низкие показатели сложности принятия решений, частое преобладание случайных выборов. Установлено, что с одной стороны эти особенности формируются стихийно, отражая влияние на субъектов всего многообразного спектра изменений, происходящих в мире и в их жизни, с другой - они являются следствием целенаправленного формирования мышления в реальной жизнедеятельности, осуществляемого в процессах обучения и воспитания. Показано, что инновационные формы обучения повышают у старшеклассников такие показатели социального мышления как уровень проблемности, социальную направленность интересов в видении и формулировании проблем, собственную активность в постановке проблем, учет альтернатив при принятии решения. Полученные в работе результаты углубляют теоретические представления о механизмах функционирования и структуре социального мышления старшеклассников и открывают новые пути управления его развитием в направлении формирования социальных ценностей и создания условий для активного самостоятельного поиска решения жизненных проблем [5].

Кроме того, отличительной особенностью мышления подростков, является их способность размышлять о теоретических возможностях; способность отрешиться от конкретной реальности и непосредственных впечатлений. Это помогает проецировать себя в будущее, отличать реальное настоящее от возможного и думать о том, что могло бы произойти. Все это приводит к тому, что подростки начинают больше мечтать. В своих фантазиях подросток лучше осознает собственные влечения и эмоции, впервые начинает представлять свой будущий жизненный путь, формируется отношение к миру.

Интересны результаты диагностического исследования кандидата психологических наук О.В. Никифоровой в которых обозначилось то, что определяет и принцип персонализации старшеклассника: «его (учителя) отношение к миру, уяснило мне (ученику) мое отношение к миру» [6].

И это не случайно, поскольку в этом же исследовании, доминирующими ценностными приоритетами референтного взрослого, по мнению подростков, должны быть «креативность, желание устанавливать благоприятные межличностные контакты, сохранять собственную индивидуальность, руководствоваться моральными принципами.», выстраивать собственный взгляд на изучаемое и наполнять личностным смыслом процесс мышления.

Данная исследовательская позиция, на наш взгляд, очень тонко отражает ценностные потребности ученика для его успешной социализации, проявления познавательной активности и формирования целостной картины познания в ювенальный период.

Список использованных источников:

1. А.В. Брушлинский *Субъект: мышление, учение, воображение..-М., Институт практической психологии, 1996*
2. Р.С.Немов *Психология.Книга1. -М.:Владос-2007., С.275*
3. Г.Д.Кириллова *Теория и практика урока в условиях развивающего обучения: Учеб, пособие для студентов пед. ин-тов.— М.: Просвещение, 1980.*

4. Дж.Гилфорд. Три стороны интеллекта. //Психология мышления. М.:Прогресс, 1965.
5. С.В.Сергунина «Особенности социального мышления старшеклассников»-М.: Педагогическое общество России.,2001
6. О.В.Никифорова Диагностика терминальных ценностей педагогов и старшеклассников//Психологическое обеспечение образования.- Барнаул-1996.,С.13

Куликова Н.Н.

ОЙЛАУ ЮВЕНАЛДЫ КЕЗЕНДЕГІ БІЛІМНІҢ ТҮТАС КӨРІНІСІН ҚҰРУДЫҢ БАЗАЛДЫ ҚҰРЫЛЫМЫ РЕТІНДЕ

Аннотация. Бұл мақала ойлаудың маңыздылығын психологиялық тұрғыдан талдауға арналған. Жоғары сынып оқушылары әлемінің өзекті бөлігін құрудағы жоғары психикалық танымдық процесс ретінде.

УДК 37.09

Купенова Б.М.

КГУ «Белаяшская общеобразовательная школа»
Бухар-Жырауский район, Карагандинская область, Республика Казахстан

КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Автор показывает эффективное использование критериального оценивания помогает учителю стимулировать ответственность учащихся за свои результаты.

Процесс внедрения нового содержания образования, изменение требований и переход к применению активного развивающего обучения совершенствует формы оценивания.

Организовать учебно-познавательную деятельность без оценивания невозможно. Оценивание это контроль качества образования. Оценивание – категория, используемая для обозначения деятельности, направленной на систематическое суммирование результатов обучения с целью принятия решений о дальнейшем обучении. Не случайно категория «оценивание» означает в переводе с латинского языка «сидеть рядом», поскольку характерным признаком оценивания является то, что учитель внимательно наблюдает за тем, что говорит или делает ученик, либо в случае самооценивания размышляет о знаниях своих учеников.

Использование критериального оценивания помогает учителю стимулировать ответственность учащихся за свои результаты; помогать учиться на своих ошибках; помогать понять, что не получается и в какой степени; помогает осознать, что важно и необходимо освоить; определять наличие тех или иных умений; фиксировать неудачи. Оценивать продвижение учащихся относительно самих себя; мотивировать учащихся на достижение успеха. В условиях критериального оценивания, необходимо организовать учебный процесс так, чтобы у учащихся формировалась оценка самого себя, своих достоинств и недостатков, своих действий и возможностей, т.е. самооценка. С самооценки, со способности понять, что «я это уже умею и знаю», «я этому не совсем научился», «я этого совсем не знаю», и начинается учебная самостоятельность учащегося.

Совместная работа учителей и учеников по сбору критериев оценки учебного процесса служит совершенствованию знаний и умений учащихся. Критериальное оценивание помогает выявить пробелы в знаниях учащихся, которые становятся очевидными не только учителю, но и самому ученику с целью улучшения его знаний в будущем. Критериальное оценивание способствует успешной реализации учебного процесса на основе принятой совместной системы оценивания для улучшения условий учебной деятельности ученика.

Критериальное оценивание даёт возможность учителю использовать современные эффективные методы и формы работы.

Критериальное оценивание используется поурочно, ежедневно; при данном оценивании существует обратная связь, обеспечивающая прогресс в обучении. Критериальное оценивание определяет:

1. Цели обучения и критерии успешности
2. Педагог корректирует применяемые методы обучения

3. Интерпретация доказательств обучения

4. Выявление пробелов в обучении

5. Обратная связь

Учитель, в процессе обсуждения с учениками выводит критерии, по которым будет выставлена оценка. Например: критерии оценки устного ответа

❖ Правильность ответа

❖ Полнота ответа

❖ Наличие примеров в ответе

В процессе обучения и облегчения понимания оценивания ученикам начальной школы предлагается оценить устные ответы товарищей с выставлением оценки.

На уроке осуществляя проверку домашнего задания, целью было выявление причин трудностей выполнения задания. Перед проверкой дети определили критерии проверки домашнего задания, по завершению работы с помощью взаимопроверки, каждый поставил оценку своему товарищу, опираясь на критерии, прокомментировав почему?

Такой вид работы очень эффективен, так как мотивировал учеников глубже разобраться не только в домашнем задании, но и в правильности его выполнения, а также активизировал их деятельность, что является одним из ключевых факторов улучшения образования через оценивание.

На уроке литературного чтения разработали критерии выразительного рассказа стихотворения. Не секрет, что для ученика при сдаче стихотворения будет правильно выучить стихотворение и рассказать его без ошибок, на выразительность обращается мало внимания, и если учитель снижает оценку, нередко ученик остаётся недовольным и у него портится настроение и воодушевление для заучивания стихотворений. На первом этапе работы, детям даётся задание учиться выразительно, читать. На втором этапе работы ребята находят и уточняют изобразительные средства языка, которым воспользовался автор рассказа или стихотворения. Третий этап работы проанализировать и обсудить выразительное чтение себя и своих товарищей по классу. Работа была нелегкой, но интересной и каждый привел свой убедительный довод, почему и зачем нужно выразительно читать. Общие критерии оценки выводятся на доске в табличной форме, ученикам предлагается подумать, и дополнить таблицу. Для обеспечения обратной связи очень эффективно в начальной школе применять метод незаконченных предложений для оценивания своей учебной деятельности, так как ученикам начальной школы трудно её проанализировать, предлагаю ребятам высказаться одним из предложений, закончив его самостоятельно. Например:

Сегодня на уроке я понял....., я решил....., я научился, я не знал, теперь знаю....., было трудно....., теперь я разобрался и могу сказать .....и т.д.

Данная форма работы учит ребят понять и обсудить чему они научились на уроке, а мне как учителю становится понятным, где есть трудности и на что нужно обратить внимание в будущем для облегчения восприятия учебного материала.

Самая распространенная проверка знаний и умений это решение тестов.

Использование тестов значительно облегчает труд учителя, который через несколько уроков по заданной теме может проверить знания учеников очень быстро.

Здесь важно определить, за сколько правильных ответов ставится «4», а за сколько «3». Важный момент, перед проверкой учителя провести самопроверку и оценить себя, также можно применить взаимопроверку. После чего легко выяснить, что осталось плохо понятым для учеников. Узнать о пробелах в знаниях учащихся, и какие дальнейшие действия необходимы, для исправления ситуации.

Критериальное оценивание помогло узнать ребятам:

а) достоинства б) недостатки

с) трудности д) проблемы;

Формировать взаимоконтроль, взаимопроверку и взаимное оценивание удобно и нетрудно применяя групповую форму работы на уроке. Групповая работа учит ребят совместной деятельности, учит уважать и прислушиваться друг к другу, работать и самостоятельно ставить цели для достижения хороших результатов. Работа в группах, задание «Ищу ошибки», каждой группе дано упражнение, где нужно найти ошибки на заданные орфограммы.

В разных группах устанавливается разная совместная деятельность, одни сразу находят ошибки и считают их, в других группах одни исправляют ошибки, другие их контролируют, но

всем дан оценочный лист, который должен быть оформлен через заданное время. Решение примут все группы.

Ученики получают возможность быть учителем и понимают, как нелегко и какая это большая ответственность ставить оценку другому человеку.

При применении критериального оценивания ученики научились:

❖ заполнять листы самооценки разных видов и форм, которые заполняются ими по мере необходимости.

❖ Оценивать себя устно и письменно

❖ Собирать портфолио ученика, где собирают свои лучшие работы

❖ Добиваться и достигать отличных и хороших результатов

❖ Работать в команде и быть ответственными.

Использование критериального оценивания способствует повышению уровня знаний учащихся и способствует повышению уровня мотивации к изучению предметов, развитию коммуникативных навыков учащихся.

Список использованных источников:

1. Аскарлова М. А. «О системе критериального оценивания в обучении» журнал «Молодой ученый». – Астана: 2014.

2. Выготский Л.С. «Педагогическая психология» - М.: Педагогика, 1991 г.

3. Р.Х.Шакуров, А.А. Буркитова, О.И.Дудкина «Оценивание учебных достижений учащихся» Методическое руководство, Б. «Билим», 2012 г.

Купенова Б.М.

ЖАҢАРТУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ БІЛІМ БЕРУ ШАРТТАРЫ

Аннотация. Автор критериалды бағалаудың тиімді қолданылуын көрсетеді, мұғалімге оқушылардың өз нәтижелері үшін жауапкершілігін ынталандыруға көмектеседі.

ӘОК 14.07

Кушербаев С.А.

Академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің докторанты

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекшісі – м.ғ.д., профессор Аманжол І.А.

СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мемлекеттің тірегі мен тұтқасы саналар мықты мамандар болуы керек. Қазақ тілінде оқитын біздің студенттеріміз университет қабырғасында алған ізгі ілімді ұлтымыздың тәрбиесі мен мемлекетіміздің идеологиясына тіктеп, нықтап алар болса, онда болашақ біздің мамандарымыз алдыңғы қатардан көрінер еді.

Қазақстан Республикасында жастарға жоғары білім берудің басты мақсаттарының бірі – жан-жақты дамыған, білімді мамандарды қалыптастыру. Түрлі сала мамандықтарына еліміз жастарына сапалы да қажетті білім беріп жатқан жоғары оқу орындары баршылық. Еліміздің жастарының, оның қазақ жастарының зиялы қауым өкілі ретінде қалыптасуы ұлттық идеологияға негізделмеген жағдайда оң нәтиже болуы мүмкін емес. Осыған көз жеткізетін уақыт болды.

Абайдың Толық адам ілімі - адамгершілік танымы аясындағы аса елеулі ақыл-ой табысы, өйткені бұл тұжырымдамада адамгершілік - адамзаттық және ақиқат тұрғысынан қалыптастырылған. Адам болмысында ақыл-ой мен жанжүрек және тән қуаты бөлінбес бірлікте орнығып, олардың бәрі де бірдей жаратылысымыз үшін аса қажетті болғанымен, айналадағы тіршіліктегі ақиқат пен шындық неғұрлым басымырақ.

Қоғамда, айналасында, университет қабырғасында, оқу процесінде, күнделікті тіршілікте орын алатын шынайы өмір айнасы олардың тұлға болып қалыптасуына әсер ететін бірден-бір фактор.

Жастар өздерінің дамуы кезеңінде айналасынан көп ақпарат алады және соған икемделгіш болып келеді. Сондықтан, олармен жұмыс істегенде қоршаған тіршілік ортасының мәселелерін бұрмаламай, шынайы кейіпте жеткізу маңызды. Мысалы, қазақ топтарына жиі жағдайларда сабақ орыс тілінде жүргізіледі және де көбінесе мұндай жағдайда мемлекеттік тілді мүлдем білмейтін оқытушы олардың алдына шығады. Мұны біз көбінесе өндірістік қажеттілік деп жаба салсақ та олардың көкейінде күмәнді түсінік қалыптасады.

Дәл осындай жағдай керісінше ешқашан да орын алмайды, ол мүмкін емес сияқты көрінеді. Сонда бұл қалай? Әлеуметтік айырмашылық көрініп тұрған жоқ па? Жас адам оны қалай қабылдауы керек? Міне осындай сұрақтарға жауап табылмай жатса, ол психологиялық тұрғыдан орыссыз жүктемелер тудырады.

Ол туған тілдің қолданыс аясының орыс тілімен салыстырғанда анағұрлым тар екендігін, сабақты орыс тілінде де оқи беруге болатындығын, мемлекеттік тілдің қажеттілігі төмен екендігін мойынсыну. Бұл дегеніміз қағаз жүзінде жазылған заңдылықтар мен іс жүзінде орын алған шынайылықтың тұтас еліміз бойынша арасы тым алшақ екендігін айғақтайды, жас ұрпақ соны көреді, сол кейінде қабылдайды, содан барып оларда да сенбеушілік ой-пікір қалыптасады. Ал бұл дегеніміз тек қана, оқу-білім бөлімдеріндегі орыс тілді ортаның және билік жүйесіндегі мемлекеттік тілге деген өгей көзқарастың салдары ғана. Бірақ оны әрбір студентке қашанғы түсіндіріп жатасың?!

Осындай туындаған сұраққа бірден-бір жауап бер алатын адам – ол жоғары оқу орынының педагог-ұстазы. Түсінікті тілде, ұғынықты оймен, психологиялық-педагогикалық тәсілмен студентке ұғындыра білу де шеберлік.

Сол сияқты студент жастарымыздың өз тегін, яғни фамилиясын сауатты дұрыс жазуда немқұрайдылыққа жаппай ұрынғандықтары әдеті де жаман қасиет, оны да ұлттық намысты оята отырып, түсіндіре білуіміз керек. Абайдың Толық адам ілімін ел игілігіне айналдыру - бүгінгі қоғамымыз бен мемлекетіміздің кәдімгідей саяси-әлеуметтік мұқтажы мен мәдени-рухани міндеті деп білеміз.

Ұлттық нышанда жазылған адамның аты, тегі және фамилиясы оның бар болмысын көрсетеді. Ұлттық нақышта дұрыс жазылған аты-жөні адамның біліктілігін көрсетеді. Ел арасында «өзінің аты-жөнін дұрыс жаза алмайтын мынау қайтіп қызмет істеп жарытады» деген қанатты сөз қалыптасқан. Көбінесе орысша жазылуына басымдық берген, әлі күнге дейін «ж» әрпімен басталатын тегіне «д»-ны қосып жазатын, аты-жөнінде «ь» әрпі тұратын қаншама қандастарымыз бар. Мұның ұят екенін, ол сауатсыздықтың белгісі болатындығын, ұлттық тұрғыдан намыссыздық екенін айту да біздің міндетіміз.

Бүгінде бай мен кедейдің арасы тым бадырайып алыстап бара жатса да, тұрмыс, тіршілігіміз тәубе дейтіндей жағдайда, бірақ аса марқайып, мақтанатын жағдайда емеспіз. Қанша дегенмен тән мен тұрмыстың әл-ауқаты мен деңгейін көтерудің амалы табыла береді, бірақ рухымыз жүдесе, адамшылық, адами болмысымыз жетілмей қалса қоғамымыз жағдайы қиындай түспек.

Кеше ғана елімізде орын алған келеңсіз оқиғалардың негізінде, бірінші кезекте әлеуметтік алшақтық пен тіршілік тауқыметі екендігі түсінікті.

Сондықтан жоғары оқу орындарында жас ұрпаққа тек қана білім, ғылым мәліметін берумен шектелмей, олардың ойы мен бойында ең әуелі «адам» деген ардақты да асыл болмысты тәрбиелеуді басты бағдарда ұстау қажет болады.

Психологиялық-педагогикалық тәсілдің оқу процесінде қолданылуы әрбір жоғары оқу орыны ұстазынан үлкен шеберлікті, аса сақтықты және ойлы түсіндіруді талап етеді.

Университет бітіріп жатқан жоғары курс студенттерімен пікір алысқанда олардың болашақ мамандық бойынша еңбекке араласуы тұрғысынан аса бір құлшынысты байқай алмай, мен өкініп қаламын. Жалпы өмір тәжірибесінде, жас мамандар өздерінің өмір жолдарын сол өзі таңдаған саланың ең төменгі құрылымынан бастауы тиіс қой. Ысылып, алды-артын танып, білген соң өзінің білімділігімен көзге көрініп қызметінде жоғарылай түскен ол - тек өз басы үшін емес, мемлекет үшін, жалпы қоғам үшін тиімді болар еді. Кадр мәселесі әрқашан да өте жоғары жауапкершілікті қажет етеді. Өкінішке орай, бұл бағытта қаншама реформа жүргізілсе де сол қазаққа тән «біздің бала ғой» деген ағайыншылық мінезден шыға алмай келеміз.

Қазіргі кездегі университеттерден тәлім алып шығатын болашақ мамандарға бұл қағида тіптен де өзекті. Өйткені орасан зор металлургиялық алып кешендерде, ірі холдингтерде, басқа да жауапты салаларда жұмыс істеу үшін міндетті түрде төменгі технологиялық үрдістер сатысынан бастау маманды шыңдаудың нағыз жалғыз жолы.

Егер жастар барынша өз міндетіне адал болып, кәсіби деңгейде қызмет істесе, біздің елдің экономикасы дамып, халықтың тұрмыс дәрежесі өзгеше болар еді ғой. Өкінішке орай, қазіргі кезде өсіп келе жатқан ұрпақ өз елінде білімімен емес таныстықпен ғана өмір сүруге болады екен деген тұжырым жасады. Бұл зиянды да қауіпті құбылыс, мұны түбірімен өзгертуге жұмыс істеуіміз шарт. Өйткені бала мен шәкірт те, ертеңгі азамат пен маман да - бәрі де мәлімет пен нұсқаудың құлы, қабілет пен дағдының ғана иесі болып қалмай, өзіндік ой-көзқарасы мен ұстанымы, дүниетанымы мен адамшылық болмысы бар зор саналы азамат та болмағы керек.

Абай қалыптастырған Толық адам ілімімен қаруланған әрбір ар-ұятты, әділетті, иманды адам ғана өз кәсібі мен қызметі арқылы ел игілігін арттырар ақылды да білімді, мықты маман бола алады. Қоғам көркеюінің кепілі мен алғышарты - ондағы әрбір жеке адамның ақылды, арлы, әділетті, ынсапты болуымен анықталады. Сонда ғана қауымдасқан осындай абзал адамдардан сапалы да сара, білгір де білікті, мықты мамандар дайындалып, олар өз кезегінде қоғам мен мемлекет ісін қайырымды да қасиетті қалыпта жүргізетін болады, нәтижесінде амал мен айла бастаған алдау мен арбау, ашкөздік пен жемқорлық, жауыздық пен қиянатшылдық жолы пышақ кескендей үзіледі, тиылады.

Нәтижесінде, ұлттық ерекшелігіміз, ұлттық санамыз биік деңгейге көтеріледі, еліміз барлық салаларда дамиды, азаматтық қоғам орнайды, ұлттың бірлігі нығаяды.

Қазақ еркін өскен халық, оның бойында өжеттілік пен қайсарлық, төзімділік пен мейірімділік, табандылық пен сенімділік қасиеттері берік орын алған. Осы қайнар бұлақтың бетін ашқан жағдайда, біздің ұрпақ жаңа серпіліске түсіп, өркениетті елдің нағыз азаматы болып шығар еді.

Кушербаев С.А.

НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. Опорой государства должны быть сильные профессионалы.

УДК 372.881.111.1

Қамит С.М.

Студентка ЧУ «Академии «Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
Kamitsaltanat9@gmail.com

Научный руководитель – Бөбеш Р. С., магистр образования, старший преподаватель

ОРГАНИЗАЦИЯ ДИСТАНЦИОННОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ШКОЛЕ

Аннотация. Актуальность работы определяется множеством проблем, возникающих при организации дистанционной формы обучения в очный процесс в школе. В статье раскрыты формы организации дистанционного обучения, а также советы по проведению урока онлайн. Автор рассматривает дидактические возможности различных образовательных платформ, даются методические рекомендации для эффективного достижения целей урока по иностранному языку.

Понятие «дистанционное обучение» как одна из форм непрерывного образования, реализует право человека на образование и информацию, позволяет совершенствовать свои знания и навыки, выполняя основную функцию специалистов.

Существует 3 различных формы организации дистанционного обучения: онлайн (синхронный), оффлайн (асинхронный) и третий по распространенности тип – вебинар [1]. Онлайн-обучение - это форма организации обучения с использованием интернет-ресурсов путем просмотра экрана преподавателя на определенном расстоянии в текущее время. Автономное обучение - это форма обучения, которая позволяет обеспечить обмен информацией между преподавателем и учеником с использованием интернет-ресурсов (электронной почты). Вебинар - это форма проведения семинаров и тренингов с использованием Интернета.

В настоящее время роль учителя в выполнении сложных и многогранных задач огромна. На него возложена сложная и ответственная задача: он разрабатывает краткосрочный учебный план, адаптирует его совместно с системой дистанционного образования, следит за ходом учебного процесса, дает рекомендации по выполнению самостоятельной контрольной и развивающей работы в ходе выполнения заданий. В то же время, как указано в методах системы дистанционного обучения, формируется настроение и психологические отношения [2]. Преподаватель, работающий по дистанционному методу обучения, должен хорошо разбираться в новых технологиях обучения, компьютерных и сетевых системах обучения и выполнять с ними офисную работу.

Сегодня прогресс любой социально-экономической сферы невозможен без акцента на систему информационной поддержки, внедрение информационных технологий образования, а именно электронных учебников и видеороликов, а также других электронных изданий через спутниковый канал дистанционного обучения [3]. В связи с этим я рекомендую следующие советы преподавателю дистанционного образования:

1. Тщательная подготовка.

Прежде всего, вам нужно убедиться, что дистанционное обучение между вами и вашими учениками так же важно, как и в классе, но между вами будет дистанция. Студенты должны уделять пристальное внимание самостоятельному изучению материала, контроль осуществляется путем оценки их онлайн-заданий.

Четко определите время, необходимое студентам для усвоения материала и выполнения заданий. Не забывайте, что помимо вас, другие ваши коллеги также тренируются онлайн, поэтому старайтесь не скачивать большое количество обучающих материалов для детей.

2. Выбор учебной платформы.

Очень важный момент. Качество усвоения материала зависит от платформы, на которой размещен образовательный контент. Конечно, вы можете создавать ссылки на различные интернет-ресурсы для онлайн-обучения и чтения для детей. Вы также можете самостоятельно создавать тексты и тестовые формы, используя открытые документы. Однако при изучении нового материала более всесторонняя реализация обучения, его накопление и тестирование могут быть осуществлены только в одной парадигме с помощью образовательного портала.

Вам также следует выбрать дистанционную форму обучения. Если вы хотите проводить онлайн-занятия, собирая детей на экране, вы можете проводить онлайн-занятия с дисплеем на рабочем столе, используя онлайн-веб-системы или функцию онлайн-журнала (рекомендуемые образовательные платформы BilimLand; Kyndelik. Kz; Дарын онлайн).

Если вы выбираете режим асинхронного обучения, когда вы и ваши ученики работаете с ресурсами в бесплатном режиме, вам следует выбрать соответствующую платформу с онлайн-уроками.

3. Обеспечение обратной связи.

В дистанционном обучении общение с учениками является наиболее важным. Необходимо постоянно следить за четкостью задания, наличием полного доступа к учебным материалам и т.д. Мы рекомендуем использовать групповые сообщения в вашем электронном дневнике. Вы также имеете право использовать для этой цели мессенджер (Whats App и т.д.), который популярен среди студентов, и даже ресурсы социальных сетей.

Не забывайте, что необходимо соблюдать расписание занятий, и когда начнется обучение, все материалы должны быть размещены и доставлены детям. Не забывайте, что открытые задания и материалы, отправленные вам на проверку, должны быть оценены не позднее, чем за 3 часа до начала нового урока, иначе дети потеряют мотивацию и значимость дистанционного урока.

4. Проведение урока.

Следует помнить, что дистанционный урок по своей структуре (дидактической части) такой же, как и очный урок, а именно:

а) организационный момент и структура задач и целей определяются конкретными заданиями, которые указывают учащимся время усвоения материала, расписание занятий и т.д.

Б) проверка домашних заданий - общий обзор достижений и неудач учащихся, объяснение трудных моментов и так далее.

Б) актуальность знаний – использование различных методов для повышения мотивации к чтению нового материала - видеороликов, учебных заданий. Если вы хотите пройти этот этап в

форме работы одновременно с занятием - не беда, вы можете просто опубликовать ответы на вопросы, не требуя их, потому что они сами готовят ребенка к новой учебной задаче.

В) овладение новыми знаниями – это использование ресурсов образовательных порталов или разработок учителей, размещенных на общедоступных ресурсах. Однако перед изучением материала студенты должны четко знать, что от них требуется, какое внимание на это следует обратить, указать, какие знания и практические навыки проверяются; в целом, студентам должны быть четко поставлены задачи перед самостоятельным изучением нового материала.

г) первый тест на понимание и подведение итогов урока – прекрасная возможность реализовать этот этап при изучении нового материала, напрямую связав содержание знаний с заданиями, интерактивными моделями и вопросами для самопроверки.

Е) усвоение урока, анализ и исправление допущенных ошибок - за счет использования тестов, интегрированных интерактивных моделей и форм для сбора ответов. Обязательно своевременно проверяйте свои задания и предоставляйте учащимся общедоступную или личную информацию об их достижениях и ошибках.

е) домашнее задание и инструкции по его выполнению.

е) размышления и обратная связь.

Теперь, что касается содержания образования, когда дело доходит до организации изучения нового материала, поставьте себя на место ученика и представьте, сколько труда будет потрачено на это в случае массового перехода всех преподавателей на онлайн-обучение. В связи с этим я прошу вас критически относиться к качеству материалов, которые вы используете в своей работе:

1. Избегайте длительного чтения (длинных текстов). Оставьте наиболее важные из них в тексте, а если ребенку интересна тема, сделайте пометки о наличии дополнительных материалов.

2. Вам нужно структурировать текст, разделить текст на части. В конце приводится краткое резюме.

3. Используйте тексты с инфографикой - рисунки и другие визуализации позволят вам лучше понять и запомнить материал.

4. Задачи и учебные блоки должны быть согласованы по размеру и сложности.

5. Реализация принципа интерактивности.

Мнение о том, что дистанционное обучение исключает интерактивную деятельность участников образовательного процесса, является ошибкой. В некоторых случаях это даже более эффективно, так как позволяет учитывать возможности каждого из них. Мы можем организовать дискуссию в группе, общаться на этапе изучения нового материала и выполнения заданий. Для этого вам нужно выбрать правильный образовательный портал или создать качественную обратную связь с помощью обмена сообщениями или чата. Попробуйте создать несколько задач для выполнения в группе - общий проект, сложная задача с распределением ролей и так далее. Все это делается с помощью современных технологий открытых документов, вебинаров и сетевых ресурсов.

6. Работа в условиях ограниченного доступа или полного отсутствия Интернета.

Студенты часто сталкиваются с отсутствием Интернета дома. Это очень сложная проблема, которая может быть решена удаленно с помощью физического носителя информации. Нам придется организовать работу по изучению материала с использованием обычного учебника, печатных материалов и заданий. Помните, что перед каждым уроком ребенку следует давать четкие инструкции о том, как работать с этими запоминающими устройствами. Кроме того, предложите все возможные варианты контроля за освоением материала и обеспечения своевременной доставки результатов вашего теста студенту. В этом случае необходимо четко разработать систему доставки материалов от учителя к ученику и наоборот. Возможно, это может быть обычный ящик или почтовый ящик в вестибюле вашей школы, или личная консультация с учениками, все зависит от вашей фантазии, уровня ограничений в ваших отношениях с учениками и их родителями.

Дистанционное обучение не следует считать сложным процессом, наличие современных образовательных ресурсов призвано упростить задачи преподавателя по организации

изучения материала и контролю за его освоением. Очень важно выбирать только правильный материал и не терять контакта со студентами, быть уверенным, что вы всегда с собой и что преподавание - ваша общая задача.

В заключение отметим, что роль системы дистанционного обучения сегодня очень высока для сектора образования, потому что благодаря этой системе наши преподаватели и студенты имеют прекрасную возможность общаться с мировой информацией, продолжать свои

знания онлайн, совершенствовать свою научную и творческую работу, получать знания в мировом информационном пространстве.

Список использованных источников:

1 Дистанционное обучение. Учебное пособие / Под ред. Е.С. Полат. - М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 1998. – 267 с.

2 Захарова И.Г. Информационные технологии в образовании: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Академия, 2007. – 204с.

3 Журнал «Мектеп» № 11. – С.24-28.

Қамит С.М.

**МЕКТЕПТІҢ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕ ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ
ФОРМАСЫН ҰЙЫМДАСТЫРУ**

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілігі мектепте дәстүрлі оқу процесінде қашықтықтан оқытуды ұйымдастыруда туындайтын көптеген мәселелерімен анықталады. Мақалада қашықтықтан оқытуды ұйымдастырудың формалары, сондай-ақ онлайн режимінде сабақ өткізуге арналған кеңестер көрсетілген. Автор әр түрлі білім беру платформаларының дидактикалық мүмкіндіктерін қарастырады, шет тілі сабағының мақсаттарына тиімді қол жеткізу үшін нұсқаулықтар береді.

УДК 51:061.2/.3

Мазепа А.В.

Магистрант Сибирского Государственного
Университета Потребительской Кооперации (СибУПК)
город Новосибирск, Российская Федерация

alena_y92@mail.ru

Научный руководитель, канд. пед. наук Коростелева Н.А.

**ОТНОШЕНИЕ СТУДЕНТОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ К ВНЕДРЕНИЮ ЭЛЕМЕНТОВ
ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ**

Аннотация. Данная тема является очень важной для современного образования, ведь с 2019 года всем студентам и преподавателям пришлось познакомиться с дистанционным форматом обучения. За счет массового временного перехода на дистанционный формат, многое в электронном обучении начало меняться. Образовательные платформы усовершенствовались, все электронные ресурсы также начали свою модернизацию. И после периода дистанционного формата обучения, актуально стало само понятие электронного обучения. В данной работе будет проведено исследование на тему отношения к дистанционному обучению преподавателей и студентов.

Проблемой исследования является то, что в настоящее время дистанционное обучение продолжает присутствовать (в той или иной мере), и стоит вопрос о выборе наиболее эффективного и предпочтительного формата обучения.

В связи с ситуацией, произошедшей в декабре 2019 года, а именно- пандемией коронавируса, во многих странах мира жизнь перешла в дистанционный формат. Большинство людей оказалось не готово к такому резкому переходу. Все процессы повседневной жизнедеятельности были нарушены. Традиционного мироустройства не стало. В не меньшей мере это коснулось и образовательных учреждений. Все школы и университеты были вынуждены перейти в онлайн формат.

Стоит рассмотреть Россию, как пример поддержания обучения в дистанционном формате. Информационные и коммуникационные технологии в системе российского образования были и до пандемии, но традиционная форма обучения всегда пользовалась большим спросом.

На данный момент, после нескольких месяцев дистанционного образования, все университеты и школы вышли на очное обучение.

Впервые случилась практика выхода абсолютно всех учащихся в онлайн режим. И актуальным для многих вопросом стало - «Какой же формат обучения наиболее эффективен и приемлем для учащихся и преподавателей?».

Нами было проведено исследование среди студентов и преподавателей, соответственно учащихся и работающих в Сибирском Государственном Университете Потребительской Кооперации (СибУПК). Почти 2 семестра в 2019 году студенты обучались в онлайн режиме. Все зачеты и сессии преподаватели принимали, соблюдая изоляцию, с помощью электронных устройств. Со стороны университета всем студентам была организована виртуальная образовательная среда. Всем преподавателям пришлось за короткий срок проходить обучение дистанционным технологиям в электронном обучении. Всех студентов СибУПК подружили к образовательным платформам, для создания единого слаженного механизма, позволяющего осуществлять учебный процесс в полной мере (насколько это возможно).

Как и упоминалось ранее, нами было проведено исследование, где осуществился сбор информации о мнении студентов и преподавателей, касательно недавней практики обучения.

Была запущена специальная анкета-опросник в социальных сетях, где студентам и преподавателям СибУПК предлагалось ответить на вопросы с помощью предложенных вариантов ответа.

В опросе приняло участие 90 студентов, возрастная категория- 18-21 год, обучающихся на факультетах «Торговое дело» и «Реклама и связи с общественностью». А также 30 преподавателей, имеющие статус «Доцент», и преподающих более 10 лет из разных вузов. Анкетирование проводилось в период с 05.10.2021 по 20.10.2021 учебного года.

По результатам исследования нами были выявлены следующие позитивные и негативные ситуации:

Дистанционную форму обучения находят наиболее эффективной лишь 30% студентов, а также 40% студентов считают, что нагрузка на обучающихся в период карантина резко увеличилась. Такие показатели могут быть связаны с тем, что для большинства, дистанционный формат- был первым подобным опытом в их истории обучения. Большинство студентов тяжело адаптировались к новым условиям дистанционного обучения. Мы полагаем, что помимо новизны формата, это связано с тем, что 98% студентов ответили, что перед использованием новых образовательных платформ, им не проводили никакого обучения работы с программой. С аналогичной ситуацией столкнулись и преподаватели, для которых обучение стали проводить параллельно с начавшимся учебным процессом. Однако 85%, несмотря на трудности обучения новому формату, достаточно адаптировались к новым условиям. Такая статистика вполне очевидна, ведь большинство преподавателей, в отличие от студентов, имели хоть какой-то опыт дистанционного формата (например, участие в международных онлайн-конференциях,...). 90% преподавательского состава оценили удобство преподавания в дистанционном режиме. Однако 65 % студентов высказались о проблеме долгой обратной связи от преподавателей. Такие показатели объясняются тем, что в период карантина 100% преподавателей обозначили проблему большого увеличения нагрузки в связи с большим объемом проверки присланных студентами работ.

Что касается успеваемости в рамках дистанционного обучения, то здесь 85% преподавателей отметили снижение, а 70% студентов считают, что их успеваемость не изменилась. Такие различия проявились по причине так называемых «взглядов с разных сторон». Преподаватель просматривает успеваемость группы, или же потока в целом, а студент- свою личную. Также преподаватели строго фиксируют успеваемость каждого студента, а сами студенты полагаются лишь на собственную оценку своей успеваемости.

В настоящее время 75% студентов продолжают активно пользоваться электронной учебной литературой, и оценивают ее доступность в среднем на 3 балла (из расчета от 1 до 5, где 5- отлично, 1-плохо). В период карантина доступ к привычной литературе, «книжного формата», был ограничен. Однако сейчас студенты, практически по всем дисциплинам, имеют доступ ко всем видам учебной литературы. И для большинства из них- электронная учебная литература стала лучшим вариантом для образования.

Кроме того, преподавателям и студентам также было предложено назвать самую оптимальную и предпочтительную для обучения электронную платформу, ответом большинства, как ни странно, оказался- Moodle. На второе место по популярности встал Zoom, а третье место заняла платформа Teams.

Moodle — это открытое веб-приложение, на базе которого можно создать специализированную платформу для развития студентов или сотрудников. Именно на данной

платформе работали в период карантина, и продолжают работать сейчас студенты и преподаватели СибУПК.

Zoom – это программно реализованное решение для конференц-залов, используемое по всему миру. Что касается нашего университета, большинство преподавателей во время карантина читали лекции именно с этой платформы.

И последнее, Microsoft Teams — это приложение для взаимодействия, в котором команда сможет общаться и эффективно организовать свою работу. На данный момент, СибУПК отказался от платформы Zoom в пользу Teams. И любые лекции теперь осуществляются только с данной платформы.

Следующий вопрос был направлен на выявление уровня мотивации студентов к обучению в рамках дистанционной формы. Половина опрошенных (50%) говорят о повышении уровня мотивации, другая половина утверждает, что их мотивация не изменилась. Опрос преподавателей, касательно этого вопроса, показал, что, по их мнению, уровень мотивации студентов снизился. Подобные результаты аналогичны с предыдущими, касающимся успеваемости, просто «взгляд с разных сторон».

И основной вопрос касался главной проблематики нашего исследования, а именно, «Какой формат обучения Вы бы выбрали сейчас?»

Среди студентов, 35% отдали предпочтение дистанционному формату, 15%- очному, и, соответственно, 50%- за смешанный формат обучения. Среди преподавателей- 30% предпочли дистанционную форму, 5%-очную, и 65%- смешанную.

Можно сделать вывод, что мнения у студентов и преподавателей разделились, однако подавляющее большинство ответов были с положительным отзывом, относительно дистанционного и смешанного обучения. Тогда следует задать следующий, вытекающий из данной статистики вопрос-

«Почему большинство преподавателей и студентов положительно относятся к дистанционной форме обучения?». Исходя из опроса, большинство ребят утверждали, что им удобен такой формат обучения, так как можно находиться в привычной для себя атмосфере, дома. Особенно это важно для иногородних студентов, ведь так у них появляется возможность вернуться в родной город. Поэтому главным плюсом дистанционного формата является возможность обучения из любой точки мира. Главным образом, по этим причинам многим так полюбили обучение на расстоянии.

Конечно, у дистанционного формата есть и минусы. 15% студентов и 5% преподавателей, отдающие предпочтение очному обучению, сформулировали их так:

- не всегда дома можно создать рабочую обстановку;
- могут возникать проблемы при подключении к интернету;
- сложности организации при групповых заданиях.

Подводя итоги, можно отметить много положительных и отрицательных сторон дистанционного обучения. Это относительно новый формат, который является востребованным, но также нуждается в дальнейших корректировках. И наше исследование дало понять, что оптимальным вариантом, как для студентов, так и для преподавателей- является смешанный формат обучения. При нем мы преимущественно оставляем традиционную форму образования, но частично продолжаем придерживаться дистанционной формы. Именно по данному формату наш университет (СибУПК) работает сейчас. Все семинарские занятия, зачеты и сессии- происходят в очной форме. А лекции, и отчасти- выполнение домашних заданий, - в дистанционной. И нашей личной рекомендацией является применение смешанного формата во всех высших образовательных учреждениях. Ведь такая «золотая середина» способна удовлетворить все пожелания преподавательского состава и студентов.

Также, вот наши предложения по итогам выявленных проблемных сфер:

1. Проводить заранее ревизию образовательных платформ в вузе, тем самым облегчив работу в них.
2. Заранее проводить полноценное, квалифицированное обучение преподавателей и студентов работе с новой платформой. Особенно для первокурсников (как минимум Moodle и «Портфолио студента»).
3. Уделять внимание формам обратной связи в среде «студент-преподаватель» с обеих сторон.
4. Пересмотреть индивидуальные показатели эффективного контракта преподавателей на период работы в дистанционном формате по причине резкого увеличения нагрузки.

Список использованных источников:

1. Аллен М.В., *E-Learning. Как сделать электронное обучение понятным, качественным и доступным*/ Альпина Паблишер, 2016. -84 с.
2. Барабанов В.В., *Методические рекомендации по использованию электронных форм учебника*/ ФГБНУ ИСРО РАО, Москва, 2017. – 18 с.
3. Вайндорф-Сысоева М.Е., *Методика дистанционного обучения*/ Юрайт, Москва, 2020. -34 с.
4. Википедия [Электронный ресурс] / Режим доступа: https://ru.wikipedia.org/wiki/Заглавная_страница/, свободный. – Загл. с экрана.
5. Елисеева А.А., *E-learning продюсер. Кейсы*/ Ridero, 2020. -48 с.
6. Полат Е.С., *Теория и практика дистанционного обучения*/ Юрайт, Москва, 2021. -65 с.
7. Тихомирова Е., *Живое обучение. Что такое e-learning и как заставить его работать*/ Альпина Паблишер, 2020. – 3 с.

Мазепа А.В.

СТУДЕНТТЕР МЕН ОҚЫТУШЫЛАРДЫҢ ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ЭЛЕМЕНТТЕРІН ЕНГІЗУГЕ ҚАТЫНАСЫ

Аңдатпа. Бұл тақырып қазіргі білім беру үшін өте маңызды, өйткені 2019 жылдан бастап барлық студенттер мен оқытушылар қашықтықтан оқыту форматымен танысуға мәжбүр болды. Қашықтықтан оқыту форматына жаппай Уақытша көшудің арқасында электронды оқытуда көп нәрсе өзгере бастады. Білім беру платформалары жетілдірілді, барлық электрондық ресурстар да жаңартыла бастады. Қашықтықтан оқыту форматынан кейін электронды оқыту ұғымы өзекті болды. Бұл жұмыста оқытушылар мен студенттерді қашықтықтан оқытуға деген көзқарас тақырыбында зерттеу жүргізілетін болады.

ӘОК 740

Макажанова М.Т.

makazhanova.72@mail.ru

Қазақ тілі мен әдебиетінің мұғалімі

Қарағанды қаласы, «Академик Е.А.Букетов атындағы ЖББМ» КММ

ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ

Аңдатпа. Автор өз мақаласында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту керектігі туралы жазған. Бұл мақсат қазіргі заман талабына сай, қоғамның бәсекеге қабілетті өскелең ұрпақтың функционалдық сауаттылығын арттыру қажеттілігімен айқындалады. Қазақ тілі сабағында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға арналған тиімді әдіс- тәсілдер көрсетілген.

Бүгінгі таңда қоғамның, ең алдымен мектептің алдында зор міндет тұр: ата-анасына қарағанда, мүлде басқа жағдайда өмір сүретін жаңа заман талабына сай, болашақта ел алдында тұрған мәселелерді шешетін тұлғаны дайындау.

Қазір мұғалімдер оқыту әдістерін таңдауда белгілі бір құқықтарға ие болды. Бүгінгі кезде білім берудің мақсаты да өзгерді. Ол білім, білік, дағды көлемін жинақтау ғана емес, оқушыны оқу іс-әрекетінің субъектісі ретінде дайындау. Жастарды нарық жағдайында өмірге дайындау қажет, сондықтан біздің оқушыларымыз белсенді, шығармашыл, іскер, алға қойылған іс-әрекетінің ішінен ең жақсы, оңтайлы нұсқаларын таңдай алатын, қызығушылық танытатын тұлға болуы керек.

Бүгін мұғалімнің оқу іс-әрекетінің мәні мен оқушыларға деген көзқарасы өзгерді, оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған оқу-тәрбие процесін ұйымдастыру - өткір мәселесі болып табылады. Сыныпта шығармашылық атмосфера құру, балаларды оқу материалына қызықтыру, алдына қойылған мәселені өз бетінше түсіну, дұрыс шешімін табу, өз жауабының дұрыстығын дәлелдеуге деген құштарлығын ояту қалай жүзеге асады? Бұл мақсатқа жету жолдарының бірі – оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту.

Қазіргі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім алушы субъект, ол субъектінің алған білімінің түпкі нәтижесі құзыреттіліктер болып белгіленуі білім беру жүйесінде функционалдық сауаттылықты қалыптастыру мәселесін негізге алудың өзектілігін арттырып отыр.

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру және дамыту және бағалау қазіргі мектептің міндеттерінің бірі болып табылады. Міндет қойылды, алайда оны жүзеге асыру тәжірибесі бар ма? Заманауи мұғалім оны жүзеге асыруға дайын ба?

Өкінішке орай, зерттеулер нәтижесінде мектеп жасындағы оқушылардың қырық пайызы әдеби мәтінді түсінуге қиналатындығы дәлелденген. Балалар мектептен білім алса да, қызмет жасауға келгенде қарапайым жазу үлгісін білмейтіндігін көрсеткен. Барлық зерттеушілердің болжамы бойынша, адамдардың сауатсыздық деңгейінің төмендеуі, оларға дұрыс білім беріп, тиянақты оқытпаудан, оқырман болуға үйретпеуден болған деп көрсетіледі.

Функционалдық сауаттылық дегеніміз - адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси, экономикалық қызметтерге белсене араласуы, демек бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандығына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы.

Жалпы алғанда, Ұлттық жоспарды жүйелі және одан әрі іске асыру Қазақстанның ұлттық білім беру жүйесінің бәсекеге қабілеттілігін және функциялық сауаттылығын дамуына мүмкіндік береді. Жалпы білім беретін орта мектептердегі құзіретті тұлғаны қалыптастыруда тіл пәндерінің орны ерекше болып келеді. Бұл орыс мектептердегі «Қазақ тілі» пәніне де тікелей қатысты. Себебі мемлекеттік тіл ретінде оқытылатын оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру ҚР «Білім туралы», «Тіл туралы» Заңдарының жүзеге асуының басты шарты болып саналады.

Қазақ тілі сабағында орта буын сыныптарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда пән мұғалімі ретінде неге көңіл бөлу керек? Мұғалім сабақты бастағанда, оқушы қызығушылықтарын туғызатын әдіс –тәсілдерді пайдалана отырып, күнделікті өмірде қолдана алатындай тапсырмалар орындату, сонымен бірге ойландыру жолдарын да қарастыруға болады. Жаңа сөздердің синонимдерін тауып, немесе түбірлес сөздерді жылдам жазып, солармен сөз тіркес, сөйлем құрастыру, сол сөздерді диалог, мәтін құрастыруда пайдалануға үйрету керек.

Қазақ тілі сабақтарында тілді тез және сапалы игеру үшін шынайы түрдегі жағдаяттар ұйымдастырылуы керек. Мұндай сөйлеу тілдік жағдаяттары арқылы оқушылар қазақ тілін саналы түрде меңгере алады. Балалар тілдің грамматикалық ережелерін есте сақтап, жатқа қайталап айта алады. Осы тілдік құбылыстар туралы білімін коммуникативтік мақсатта еркін пайдалану қабілеті болмайды, кейбір кездері тілдің грамматикасын игермеген оқушы сабақтан тыс кездерде қазақ тілде жақсы сөйлей алады. Оқушы тиісті оқу нысандарынан білімдік ақпарат алғанда, көп мағлұматтардың ішінен өзіне керек хабарды тандап алады. Көп мағлұматтардың ішінен өзіне керегін ғана іріктеп тандап алу — оқу тапсырмасын орындаудың басты шартының бірі. Қазақ тілі сабағында функционалдық сауаттылықты дамыту бағытында оқытуда педагогиканың, жаңа әдіс- тәсілдерін қолдану керек. Бұл ретте оқу бағдарламасы, оқулық, оқу құралдары мен оқыту формалары, оқушының білімін тексеру мен бағалаудың жаңа формалары, жаңа оқыту технологияларын тиімді қолдану өзекті болып табылады.

Сабақта мұғалім жаңа нәрсені оқытуда оқушының нені білетіні мен және түсінетінін білуге тырысады. Оқушының бастапқы білім мен дағдыларын назарға алып, оларды дамыту мақсат еткенде ғана мәнді болады.

Балаларға берілген тапсырмалардың қай түрі орындағанда оқушыда қандай ойлау процесі жүреді, ол нені дамытады, осы тақырыпқа тиімді ме, оқушының дамуына қаншалықты ықпалы болды? Осы сұрақтар жөнінде мұғалім сабақ жоспарын құрғанда алдын-ала ойлап қарастыру керек. Сабақтарда оқушыларға білімді игеруде тапсырмаларды алгоритммен берудің, оңайдан қиынға қарай ұстанымын болғаны жөн. Білімді меңгеруде Блум таксономиясын пайдалану оқушының білім деңгейінің көтерілуіне себеп болады. Жаңа сөздерді аудармасымен жаттауы – біледі, түсінеді, оны тапсырмаларда сөздің мағынасын тауып қою – қолданады, сөздерді мағынасына қарай талдаса, салыстыра алса, жіктей алса – талдау, сөзге қорытынды жасап, нақтылай алса, сынаса – бағалау, осы сөзді басқа сөйлемде жаңаша қолдана алса –жасау.

Оқушылардың білімге қызушылығы болуы, олардың сабақтағы белсенділігінің артуына білім сапасының жоғарлауына, білім алудың пайдасын түсінудің қалыптасуына үлкен

мүмкіндік береді. Балалардың білімге ықыласын, қызығушылығын арттырудың ең жақсы жолының бірі – сабақта ойындарды қолдану. Коммуникативтік шағын әңгімелер, үлгі сөйлемдерге қарап шынайы диалогтар құрау –жұппен, топпен , оқушы- сынып, оқушы –топ тағы басқа.

Сабақта «Қызықты грамматика әлемінде», «Квест-сабақтар», «Жоба сабақтар»,«Ойын сабақтар», «Инновациялық сабақтар», «Презентациялы – дәріс сабағы» «Жарыс – сабағы», «Бәйге – сабағы» сияқты оқу іс-әрекеттері белсенді өтетін түрлермен көбірек ұйымдастырылуы арқылы оқушылардың қазақ тілін меңгеру дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік мол болады. Қазақ тілі сабақтарында оқушылардың «рефлексиялық жаттығулар» орындауына, білімін тексерудің тестік түрін қолдануына, жаңа ақпараттық технологияларды, жоба жұмыстарын қорғауына жағдайлар жасап, белсенділігін арттыру жолдары көзделеді.

Мұғалім ретінде өзім сабақта аз сөйлеп, оқушыларымды көп тыңдап, топтық және жұптық жұмыстарға көбірек уақыт бөлуге тырысамын.

Сабақта жас ерекшеліктерін ескере отырып, «қайта өңделген» тапсырмалары бар мәтіндер беремін. Бұл тапсырмалар ізденімпаздық, зерттеушілік және шығармашылық шешуді талап етеді.

Тесттерге бағытталған тапсырмалар маңызды рөл атқарады, баланы мәтінге қайта-қайта бұруға мәжбүрлейді: мәтіннің сөздерімен дәлелденіз, осы мәселе бойынша қажетті ақпаратты табыңыз, негізгі әрекеттердің орындарын көрсетіңіз. Мәтінге мұндай көзқарас баланың ынтасын өзгертеді: ол енді оқу процесінің тек өзі үшін емес, оқығанын түсіну, автордың идеясын түсіну үшін оқиды. Тапсырмалар шығармашылық қабілеттер мен зерттеушілік дағдыларын, олардың сөйлеуін дамытуға, функционалдық сауаттылықты қалыптастыру процесіне ықпал етеді: қорытынды жасау, өз ойын дәлелдеу, өз көзқарасын тұжырымдау, проблемалық сұраққа жауап беруге үйретеді.

Оқушының функционалдық сауаттылығын дамыту - қазіргі заманның басты талабы. Функционалдық сауаттылықты жүзеге асырудың басты міндеті – оқушылардың теориялық білімдерін практикалық тұрғыда қолдануымен қатар еліміздің болашағына үлкен жауапкершілікпен қарау. Ол ұстаздың жауапкершілігі мен шеберлігіне, жоғары деңгейде сабақ беруіне байланысты. Сондықтан бала мектеп табалдырығынан аттаған күннен бастап мұғалім олармен функционалдық сауаттылықты қолға алып, дамытуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 - 2016 жылдарға арналған ұлттық іс - қимыл жоспары. 2012 ж.

3. «PISA халықаралық зерттеуі» әдістемелік құрал. Астана. 2013 ж.

3. PISA халықаралық зерттеуін жүргізу аясында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамыту әдістері бойынша Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттыру бағдарламасы. Оқу сауаттылығы. 2013 жыл.

4. «Қазақстан мұғалімі» №10. №11. №12. 2014 ж.

Макажанова М.Т.

РАЗВИТИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКЕ КАЗАХСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. Автор в данной статье пишет о необходимости развития функциональной грамотности учащихся. Данная цель определена потребностью общества в повышении функциональной грамотности подрастающего поколения для его конкурентоспособности. О применении эффективных технологий и методов для развития функциональной грамотности на уроках.

Маканова А.Ж.
Р.Асубаев атындағы ЖББМ-нің бастауыш сынып мұғалімі
Қарағанды қаласы, Нұра ауданы, Көбетей ауылы

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША БАСТАУЫШ СЫНЫП САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа. Берілген мақалада бастауыш сынып оқушыларын оқытудағы тиімді әдіс-тәсілдер туралы айтылып, оны үйрету барысында әр түрлі жаңа педагогикалық технологияларды қолдану жолына тоқталған.

Бастауыш саты – білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы болып табылады. Біздің міндетіміз – жеке тұлғаны дамытып, білімге деген сенімін нығайту, оқуға қызығушылығын оятып, ынтасын арттыру.

Қазіргі заманғы ғылыми–техникалық үрдістің қарқыны білім беру жүйесінің алдына үлкен мақсаттар мен жаңа міндеттер жүктейді. Жас ұрпақты жан–жақты жетілген, ақыл–парасатты, ой–өрісі биік, бәсекеге қабілетті азамат етіп тәрбиелеу – қоғамымыздың ең өзекті мәселесі. Бұл әр ұстаздың шығармашылық ізденіспен жаңаша істеуін қажет етеді.

Білім негізі мектеп қабырғасынан басталатыны белгілі. Мектеп оқушысы не нәрсені болса да білуге құмар, қолымен ұстап, көзбен көргенді ұнатады. Зейіндері тұрақсыз болғандықтан бір сарынды оқудан тез жалығады. Сондықтан оқу мазмұны мен тәрбие әдістерін жаңарту бағытында оқушыларға сапалы білім мен саналы тәрбие беру үшін жан – жақты іздене отыру керек.

Білім беру саласындағы бүгінгі басты міндеттерінің бірі – оқушыларға терең білім беру. Ал, оның негізі жалпы білім беретін мектептердің оқыту үрдісін жақсартуға білім саласына жаңа технологияларды енгізу болып табылады. Оқу–тәрбие үрдісіне жаңа инновациялық әдіс тәсілдерді енгізу оқушылардың білімге деген қызығушылығын, талпынысын арттырып өз бетімен ізденуге шығармашылық еңбек етуге жол салады. Пәндерді оқытуда тиімді әдіс–тәсілдерді пайдалана отырып, сабақты қызығалықты да тартымды өткізу ұстаздың шеберлігіне байланысты екені баршамамызға мәлім.

Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді. Білім, дағды, іскерліктің қалыптасуының бастамасы – бастауыш саты.

Келешекте арнаулы мамандықтарға талпынудың іргетасы да осы бастауыштан басталмақ. Жас бүлдіршіндердің ой-қиялын біліммен нұрландыратын, дүниетанымын кеңейтетін – ұстаз шеберлігі. Әсіресе, терең де тиянақты білім беруді ұлағатты тәрбиемен ұштастыруда бастауыш сынып пәндерінің өзіндік орны ерекше.

Мемлекетіміздің білім беру үдерісіне енген жаңартылған білім беру бағдарламасы — заман талабына сай келешек ұрпақтың сұранысын қанағаттандыратын тың бағдарлама. Қазіргі таңда оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Осыған байланысты ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және жаңа технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана білу міндеті тұр. Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы мәселелерді анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен, жаңартылған білім жүйесі – құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама.

Оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АКТ-ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді үйретеді. Оқушыларды заманауи әдіс-тәсілдермен оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр. Жаңартылған оқу бағдарламасы, оқу жоспарлары, тілдік дағдылар, педагогикалық әдіс-тәсілдер және белсенді оқыту технологиялары да қарастырылды. Сол себепті қысқа мерзімді сабақ жоспарын

құрастыру барысында оқушылардың жас ерекшеліктеріне басты назарды аударып, мысалы, «Өрмекшінің өрмегі», «Қораптағы сұрақ», «Серпілген сауал», «Планшет» әдіс-тәсілдерін күнделікті қолдану барысында оқушылардың сабаққа деген қызығушылықтарының артатындығын аңғардым. «Планшет» әдісін көбінде «Блиц-турнир» өткізгенде қолданамын. «Блиц-турнирді» сабақтың қорытынды бөлімінде жиі өткіземін.

Сұрақтар қою арқылы оқушының тақырыпты қалайша меңгергендігін анықтаймын. Әрине, тәжірибе барысында осы аталған әдіс-тәсілдермен шектеліп қалмаймын. Семинарларда, коучинг сабақтарда алған тиімді әдіс-тәсілдерді тәжірибемде қолданамын. Сондай-ақ іс-тәжірибемде сабақ барысында кеңінен қолданатын тиімді әдіс-тәсілдердің бірі, ол «Сыртқы және ішкі шеңбер әдісі» уақыт үнемдеуге өте тиімді. Үй тапсырмасын тексеруде 4-5 минут уақыт жұмсауға болады. «Ысқыру диктанты» тәсілін өз тәжірибемде көп қолданамын. Оқушылардың логикалық ойлау қабілеттерін артырады. Сабақ барысында ресурстарды молынан қолдануға тырысамын. Әр сабақта қолжетімді ресурстарды дұрыс, әрі ұтымды пайдалану тиімді. «Температура өлшеу әдісі». Бұл әдіс топтық жұмыс барысында мұғалім топ жұмысын бақылау үшін «біз не істеп жатырмыз?» деген сұрақ қою арқылы оқушылардың жұмысы нәтижелі болу үшін бағыт береді. Сабақты қорытындылауға өте тиімді әдіс-тәсілдің бірі. «Сұхбат алу» ортаға үш оқушы шақырылады. Екі оқушы бір-бірімен тақырып бойынша сұхбат құрады. Үшінші оқушы түсінгенін әңгімелейді. Әр сабақта топқа бөлу арқылы әр оқушының жұптық жұмыс, топтық жұмыста өз шеберліктерін көрсете алады. Сабақтарымды қызықты әрі оқушыларға жан-жақты жұмыс жасауға тиімді жақтарын қарастырып отырамын. «Маршрут» ойыны бас қатыру есебі – ойланып табылған сөздің әріптерін, алдыңғы сөздің соңғы әрпі, кейінгі сөздің алдыңғы әрпі болып табылатындай етіп, бірінің соңына бірі тізбектеле орналасқан торкөздерге сөздер толтырады.

«Ақпаратпен бөлісу» ойнағанда 1-ші оқушыда ақпараттың 50%, 2-ші оқушыда ақпараттың 50% болады. Жұптар бір-бірінің ақпараттарын толықтырады.

«Екі әріп» ойыны барысында бірінші қатысушы бір сөз, зат есімді айтады. Келесі қатысушы сол сөздің соңғы екі әрпінен келетін сөзді ойлап табады, бірақ дауыстап айтпайды, тек өз сөзімен түсіндіреді, үшінші қатысушы мұның не туралы айтып жатқанын түсінеді де, сол сөздің соңғы екі әрпіне сөз ойлап табады. Бір қызығы балалар сөзді жасырушының не туралы айтып жатқанын біледі, бірақ ешкім оны дауыстап айтуына болмайды.

«Екі ассоциация» ойыны кезінде екі баған сызады да, оған төрт сөзден жазады. Бағанға кез келген адам, жануар, заттардың атын жазады. Осы екі жақтағы сөзді байланыстырып, ерекше бір ассоциация ойлап табуы керек. Мысалы егер бірінші бағанға мысық, екіншісіне жарық деп жазылса, екі сөзді қосып «жарыққа жылынған мысық», «мысық томпақ және жылы», «мысықтың басы лампочка сияқты» т.б. ерекше ұқсастықтар табады. Орындауға 5 минут уақыт беріледі. Жазғандардың ішінен ең қызықты ассоциация таңдалады.

«Қара жәшік» ойынында оқушылар екі топқа бөлінеді. Стол үстіне екі жәшік қойып, ішіне көзілдірік, түйме, гүл, желпуіш, айна т.б. заттарды салады. Ойыншының міндеті жәшік ішіндегі затты өмірде қай кезде, қалай қолданатынын сипаттап айтуы керек. Қарсы топ оларды жасырып отырған затын айтқан сөздеріне қарап табуы керек.

«Кемпірқосақ» ойыны кезінде бір минут ішінде түстері әртүрлі бес түсті затты ретімен тез айтып шығуға тапсырма беремін. Мысалы: қарбыз (қызыл), лимон (сары), аспан (көк), жапырақ (жасыл), топырақ (қоңыр). Кімде-кім түске сәйкес заттың атын таппай қалса, ойыннан шығады.

«Құрылысшы ойыны» өте тиімді тәсіл. Оқу шапшандығын, және өз ойын еркін жеткізу қабілетін дамытудағы үлесі зор екендігіне көз жеткіздім.

Қорыта айтқанда, бағдарламаға сәйкес алынған тәсілдерді сабақта тиімді қолданысқа енгізетін болсақ, баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді, оқушылар оқудың қызықты жеңіл өтетіндігін, ұжымда бірлесіп жұмыс жасауға үйрететіндігін, білімнің тереңдігі, әрі тиянақтылығы артатындығын баяндайды. Білім беру мазмұнын жаңарту аясында өз кәсіби біліктілігімізді шыңдап, құзыреттілігімізді қалыптастырсақ қана тиімді нәтижеге жетеміз деп сеніммен айта аламын.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1 Қуанаева. Б. С. Бастауыш сынып оқушыларының оқу мотивациясын арттыру жолдары. Ұстаз. // Ғылыми әдістемелік журнал. №1 (54) 2012.

2 Назымжанова Қ.М. Бастауыш білім берудегі жаңа технологиялар // Оқу құралы. Өскемен, 2005.

3 Сарбасова Қ. Инновациялық педагогикалық технологиялар. Алматы, 2006.

4 Мұхаметжанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. Алматы, 2008.

Маканова А.Ж.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ, ПРИМЕНЯЕМЫЕ НА УРОКАХ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ ПО ОБНОВЛЕННОМУ СОДЕРЖАНИЮ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В данной статье речь идет об эффективных методах и методах обучения младших школьников, а также о способах применения различных новых педагогических технологий при их обучении.

УДК 372.853

Марущенко Л.С.

КГУ «Общеобразовательная школа №88»

Бухар-Жырауский район, Карагандинская область, Республика Казахстан

РАЗВИТИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА

Аннотация. В данной статье рассмотрены пути развития художественно-творческих способностей учащихся на уроках художественного труда

Процесс развития новых форм искусства продолжается. Сложная, мозаичная, напряженная художественная ситуация, требует специального анализа и дальнейшего осмысления. Однако сегодня со всей уверенностью можно сказать: новое искусство выполнило задачи стоявшие перед ним на рубеже. Оно стало свободным, независимым, сохранившим традиции высокого профессионализма. Оно утвердила позиции творческой личности, как главной креативной силы художественного процесса.

Скульптура воспроизводит явления жизни в объемной форме. Скульптор создает задуманный им образ из твердых материалов – камня, бронзы, мрамора, определенных пород дерева – с учетом пластических возможностей каждого из них.

Основным объектом изображения в скульптуре всегда было лицо и тело человека. В отличие от живописи и графики, изображающих не только человека, но и среду, в которой он живет, скульптура, особенно круглая, изображением среды в прошлом не интересовалась. Представлением о времени, образе эпохе скульптура в отличие от других искусств, как правило, всегда давала через непосредственное изображение человека.

Современная скульптура расширяет свои изобразительные возможности, она обращается к прямому восприятию таких явлений и граней жизни, к которым в прошлом скульпторы не обращались. Не только сам человек, но и окружающая его среда становятся непосредственным объектом интересов скульптора.

В 1952 году выдающийся наш скульптор В.И. Мухина утверждала, что скульптура не может изображать неодушевленные предметы, например, машины, материальные атрибуты среды и т.д. Но чаще именно эти стороны действительности скульпторы вводят в свои композиции. Так, например, в скульптурной группе «8-е Марта» Д. Митлянский показал не только трех человек, сидящих в президиуме собрания, и женщину – оратора, но и саму трибуну и стол, покрытый скатертью, и даже висящий над стеной лозунг «Да здравствует 8 Марта!». Скульптор ввел в свою композицию и две боковые стенки, ограждающие сцену. Или еще пример: А. Пологова в композиции «Семья колхозника Чувалова» сгруппировала членов этой колхозной семьи вокруг стола во время чаепития. И стулья, и стол, и вкомпонованный в него самовар – словом бытовая среда – все это выступает необходимым компонентом произведения. Назовем еще двухфигурную композицию А. Шатерника «Материнство»: молодая женщина и ребенок расположены на деревянном срубе (работа выполнена в алюминии), в руке женщины ветка с плодами. Но сруб здесь не просто пьедестал, и ветка – не просто образ плодоносящего дерева. Художник стремился вызвать у зрителя более глубокие ассоциации. И в том, что

скульпторы проявляют большой интерес и к изображению среды и к более активной организации пространства – приметные черты современного пластического искусства.

В скульптуре с большой силой проявляется гуманистическая природа искусства. Глубокий смысл заключен в том, что искусство скульптуры хотя и знало периоды упадка, но они всегда наблюдались в эпохи господства тирании и подавления человеческой личности. Весьма симптоматичны в этом отношении слова Микеланджело, сказанные им как бы от имени своей знаменитой скульптуры «Ночь»: «Мне отрадно спать и еще отраднее быть из мрамора. Пока длится царство пошлости и тирании, не видеть и не чувствовать – высшее для меня счастье. Поэтому не буди меня. Прошу тебя, говори тихо». Великий мастер очень верно усмотрел глубокую враждебность «царство пошлости и тирании» подлинно человеческому искусству скульптуры.

В пластическом искусстве скульптуры выразительные средства подчинены задаче объемного воспроизведения человека в материале. По этому основными изобразительными средствами скульптуры являются объем, силуэт, пластика, ритм. Они используются таким образом, чтобы созданное художником произведение, просматривалось со всех сторон, а силуэт его четко рисовался в пространстве, был ограничен с ним, связан.

Произведения скульптуры выступают в виде портрета или бюста (погрудного изображения), полуфигуры и фигуры или статуи (изображения в полный рост). Самым распространенным видом скульптуры является объемная круглая трехмерная скульптура, которую можно рассматривать со всех сторон.

Наряду с круглой скульптурой существует еще и рельефно – выпуклое изображение на плоскости. По высоте выступающих из плоскости объемов различают высокий – горельеф, низкий – барельеф и обратный вогнутый - рельеф. Они могут служить и для оформления зданий, быть детально памятника и т.д.

Примером удачного сочетания круглой скульптуры и рельефа является, скажем, памятник Минину и Пожарскому работы скульптора Мартоса, установленный в Москве. Фигуры Минина и Пожарского выполнены в круглой скульптуре, а рельеф на постаменте изображает отдельные эпизоды войны. В развитии художественной культуры особенно большое место занимает скульптура монументальная. К ней относят памятники, установленные на площадях, в парках и других общественных местах с целью увековечения выдающихся деятелей, людей науки и искусства, героев труда, а также важнейших событий. Монументальная скульптура связана с архитектурной или естественной средой: она должна хорошо просматриваться с любой точки и поэтому устанавливается на открытом месте. Ее очертания должны быть ясными и четкими, без чрезмерной детализации и вызывать у зрителя яркое впечатление. Монументальная скульптура в отличие от скульптурных произведений, находящихся в специальных помещениях, не рассчитана на близкое рассмотрение.

Движение в скульптуре, как правило, более сдержано, чем в живописи: статуя должна быть устойчивой, но объемность скульптуры позволяет представить динамичность очень выразительно. Эта динамичность – важнейшее средство характеристики человека. Так, в скульптурной группе В.Мухиной «Рабочий и колхозница» фигуры не только не кажутся застывшими, но они как бы движутся, и целеустремленностью движение определяется образное решение.

Существенным элементом выразительности скульптуры является падающий на нее свет. Живописец изображает свет, а скульптор так обрабатывает материал, чтобы плоскости и грани статуи по – разному отражали свет. Он рассчитывает, как скульптура будет освещаться в различное время дня и т.д. Значение освещения как средства выразительности столь велико, что скульпторы даже считают, что свет может убить или возродить скульптуру.

Существует скульптура малых форм. К ней относятся небольшие по размеру изделия из фарфора, керамики, статуэтки. Эти произведения нередко находятся на грани скульптуры и декоративно-прикладного искусства.

Фотография завоевала прочное место в семье искусств и приносит большую эстетическую радость десяткам миллионов людей. Однако научному обоснованию природы в художественной фотографии, раскрытию ее специфических видовых особенностей и места среди других видов искусства, прежде всего среди других видов изобразительного искусства, в искусствоведческой литературе все еще уделяется недостаточное внимание.

Фотография и искусство – самое сочетание этих слов в настоящее время еще нередко вызывает недоумение. Разве не стало традиционным употребление понятия «фотография»,

«фотографизм» в смысле натуралистического копирования явлений жизни? И хотя отождествление этих понятий отнюдь не является следствием анализа природы фотографического искусства, и споры вокруг этих понятий имеют большую давность, в среде художников и почитателей их мастерства слово «фотография» и в настоящее время нередко ошибочно рассматривается как нечто несовместимое с подлинным искусством.

Младшая ветвь в семье изобразительных искусств, художественная фотография, не имитирует ни живописи, ни графики, в то же время ведет своим особым «языком» прекрасный, полноценный в художественном отношении «разговор» о жизни. Искусство фотографии вносит свой существенный вклад в создание художественной картины нашего времени.

Разумеется, простая протокольная фотографическая фиксация жизненного факта может носить натуралистический характер. Но дело, прежде всего, заключается в том, что в самой фотографии заложены возможности преодоления простого копирования жизненных фактов, и тогда, когда она этого достигает, фотография правомерно становится искусством.

Искусство фотографии обладает богатейшими возможностями глубокого проникновения в сущность жизненных явлений, но этого оно достигает своими, не свойственными другим видам искусства средствами. Александр Блок, оценивая фотопортрет Н.Ф.Монахова в роли Шейлока, сказал его автору М.Наппельбауму, что ему удалось в одном портрете запечатлеть все «маски Шейлока». В данном случае фотография оказалась способной создать тип.

Сопоставим в этой связи фотографии с другими видами изобразительного искусства, например, с живописью и графикой. Как часто живописец или график, любовно выписывая детали изображаемых им фактах, наносит ущерб изображению подлинной правды жизни. Весьма показательная в этом отношении творческая неудача, постигшая в некоторых картинах талантливого художника А.Лактионова, любившего до скрупулезности, верно, выписывать детали; например скамейку и раскинувшееся над ней дерево, упуская из виду, что это заслоняет образ великого поэта («Вновь я посетил...»). Дискуссионной оказалась и картина «Обеспеченная старость». У нее много поклонников, но не меньше и противников. Противники не без оснований утверждают, что правдоподобие в картине оборачивается против правды; все в картине правдоподобно, она чуть ли не документальна, но привела ли эта «документальность» к эмоциональной насыщенности, к богатству мысли? От живописи или графики не только не требуется документальной точности изображения, она даже, напротив, нередко им противопоказана.

Совсем иначе обстоит дело в фотографии. Фотография потому и является фотографией, что она точно фиксирует картины жизни в том виде, в каком они существуют, она всегда документальна. Но точная передача жизненных фактов не исключает участие творческой фантазии.

В отличие от живописи фотограф-художник не прибегает к помощи деталей, созданных воображением. Во всех случаях объект изображения находится непосредственно перед глазом фотографа. Он использует те детали, те их сочетания, которые существуют в самой жизни, но это не означает бездумного перенесения фактов на пленку. Художественная фотография тоже результат творчески осуществленного отбора, отделение главного от второстепенного, существенного от незначительного, случайного, причем главное и существенное она находит в самой действительности. «Отсечением всего лишнего» занимается и художественная фотография. Она находит в самой жизни такие ее проявления, в которых нет ничего лишнего, отбирает в самой действительности. «Отсечением всего лишнего» занимается и художественная фотография. Она находит в самой жизни такие ее проявления, в которых нет ничего лишнего, отбирает в самой действительности такие факты, которые вызывают глубокие чувства и серьезные раздумья, - таков путь обобщения в художественной фотографии. Фотограф становится художником только тогда, когда он начинает глубоко понимать и правильно оценивать явления жизни, правильно устанавливать соотношения между ними, видеть место, которое каждое из них занимает. В результате такой оценки художник, творящий средствами фотоискусства, выделяет характерные стороны действительности.

Искусство фотографии – искусство документальное. Но следует ли противопоставлять художественную фотографию хроникальной? Так, например, в кинематографии есть вид хроникально – документальный, и никто его не противопоставляет кинематографу художественному. Но если в кинематографии хроника – один из видов этого искусства, то в фотографии документальность – единственно возможная и необходимая форма

воспроизведения жизни. Но хроника хронике рознь; также различной бывает и документальность в фотографии.

Есть хроника, представляющая собой простую протокольную передачу событий и фактов, которая не согрета дыханием мыслей и чувств художника, и она, конечно, стоит вне искусства. Разумеется, и такая хроника имеет право на существование как важное информационное средство, но нас в данном случае должна интересовать и интересует такая хроника, которая является подлинно художественным произведением.

Художественная фотография может быть глубоко реалистичной, если художник силой своего острого видения жизни способен увидеть в самой действительности наиболее поучительные факты и отношения. Подлинный художественный фотоснимок, подобно картине или гравюре, в статичном изображении жизни позволяет ощутить всю ее прелесть, ее движение, ее прошлое и будущее.

Искусство – это образное видение. Такому видению вовсе не противопоказано прямое и непосредственное введение тех или иных кусков жизни в художественное произведение. И это, конечно, не натурализм.

Когда хотят похвалить произведение искусства, обычно говорят: это вырванный из самой действительности кусок жизни. Но когда реальный кусок жизни нас волнует в фотографии, мы говорим: это подлинное искусство.

Список использованных источников:

1. Издательство «Государственный русский музей. Советский художник» Ленинград автор Н.Новоуспенский.
2. «Предупреждение ошибок на уроках рисования» 1962г. Автор Т.И.Кутепова
3. «Основы понимания живописи» 1964г. Автор П.К.Суздаев издательство «Искусство» Москва.

Марущенко Л.С.

**КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ
КӨРКЕМДІК-ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМЫТУ**

Аннотация. Бұл мақалада көркем еңбек сабақтарында оқушылардың көркемдік және шығармашылық қабілеттерін дамыту жолдары қарастырылған.

УДК 371.268

Миронова А. Ю.

Педагог-психолог, модератор КГУ ОШ № 85
город Караганда, Республика Казахстан
mironova_aleksa_80@mail.ru

**ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА АРТ-ТЕРАПИИ ПРИ КОРРЕКЦИИ
НАРУШЕНИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНО–ВОЛЕВОЙ ЗОНЫ У ДОШКОЛЬНИКОВ**

Аннотация. В данной статье арт-терапия рассматривается как один из методов коррекционной работы, который эффективно используется при работе с эмоциональными расстройствами дошкольников. С каждым годом этот метод набирает обороты в работе детских психологов. Ключевые слова: арт-терапия; коррекция эмоций; дошкольный возраст.

Эмоциональная сфера человека - очень сложная система регуляции. Нарушения, возникающие в этой сфере, разрушают взаимоотношения человека с окружающим миром и способствуют возникновению психологических расстройств. Возникновение таких проблем начинается в детском возрасте.

Благодаря проявлению рыночных отношений, все нравственные ценности, чувства и идеалы как важнейшие направления образования имеют значение. В настоящее время многие родители не согласны с особенностями развития и воспитания дошкольника. Именно в дошкольном возрасте дети нуждаются в родительской любви, внимании.

Существуют и другие факторы, которые бережно относятся к эмоциональной сфере дошкольников-факторы эмоционального расстройства проявляются как различные признаки психологических расстройств, которые не являются формой клинического заболевания и относятся к непатологическим формам пограничного характера.

Такие расстройства проявляются в виде неустойчивого настроения. Ребенок возбужден или подавлен. Также поведенческие признаки бывают: в виде раздражительного или очень послушного поведения и в виде социально неблагоприятных состояний: агрессии, страха или фобии.

Коррекция и диагностика эмоциональных расстройств у детей с вышеуказанными симптомами имеют решающее значение для будущего здоровья ребенка и его дальнейшей жизни.

Это дает большие результаты в психологии, которая всегда использовала основные области психологии, такие как арт-терапия, чтобы исправить эту проблему. Данная терапия используется в социальной, педагогической и психологической работе как метод поиска сочетания и развития психики человека. В работе с детьми арт-терапия основывается на контроле их внутреннего состояния, тем самым устраняя ненужные стрессы и внутренний конфликт.

Опыт, который формируется в совместной коррекционной деятельности «ребенок-психолог», не имеет значения. Происходит ли развитие коммуникативной деятельности в ходе проведения данного метода, актуализируется ли роль «зрителя-художника», прививается ли ценность в детском опыте?

Влияние Арт-терапии на эмоционально-нравственное развитие человека изучено многими психотерапевтами, например А. И. Аржановой, И. П. Воропаевой, В. Г. Нечаевой, Р. В. Овчаровой, Н. Е. Фас. [3, С. 321]

Таким образом, можно с уверенностью сказать, что арт-терапевтическая коррекция имеет нравственный подход к поддержанию личности ребенка и способствует его самореализации.

Современное состояние нашей системы образования, в основном детей дошкольного возраста, не позволяет эффективно решать проблему сохранения психологического здоровья детей, поэтому необходимы научные разработки и новые подходы к решению этой проблемы.

Актуальность данной темы заключается в том, что арт-терапия используется в качестве профилактики и коррекции негативных эмоциональных состояний детей - дошкольников.

Поэтому дошкольный период является важным этапом в жизни ребенка. Без правильного образа жизни и полноценного детства смысл жизни после него также не будет правильным. Это период, когда закладываются основные механизмы личности, зарождается первая модель мира, появляются представления о мире и его реальности, появляется представление об их возможностях и взаимоотношениях ребенка с окружающими его людьми.

В этот период ребенок осознает свое «я», свою активность, начинает объективно оценивать себя. В этот период у ребенка начинают формироваться способности управлять своим поведением и активностью, прогнозировать его результат и контролировать его выполнение. Эмоциональное состояние дошкольника осложняется, у ребенка формируются высокие чувства.

У маленького ребенка эмоции быстро появляются и быстро исчезают, так как он еще не умеет ими управлять. Развитие эмоционально-волевой зоны детей методом арт-терапии способствует пониманию внутренних чувств и развитию мышления дошкольника. Это происходит в тот период, когда ребенок овладевает моральными нормами и он может соотносить свои действия с ними.

Эмоциональные состояния у каждого человека различны и оказывают различное воздействие: сила, продолжительность, стабильность, глубина и т.д. эмоциональные состояния у каждого человека ярко выражены радостные или трудные ситуации или отношения других людей (сверстников и взрослых).

Г. М. Бреслав, В. Гарбузов, К. Е. Исард, Л. А. Китаев-Смык, П. В. Симонов обращают внимание на основную функцию эмоциональных психических состояний, а также на то, как они влияют на формирование личности, поведение и особенности поведения в будущем. [4, С. 45-46]

Все эмоциональные процессы являются важнейшими регуляторами психики и жизнедеятельности человека, они выполняют различные функции в жизни человека. Благодаря психике человек отражает, ориентируется и действует на окружающий мир, переживает все, что происходит в мире, и свои поступки.

В «психологическом словаре «эмоциям дается следующее определение:» эмоции (от лат. *emoveo*-переполнение) - психическое проявление в виде непосредственного нейтрального переживания жизненного смысла явлений и ситуаций, обусловленного связанностью объективных свойств с потребностями субъекта». [6, с. 98]

Эмоции-это отражение потребностей человека, насколько они удовлетворены. Удовлетворяя наши потребности внешними обстоятельствами, человек начинает испытывать положительные эмоции. При возникновении негативных эмоций возникает определенный дисбаланс между потребностями и возможностями их реализации.

Дж. В своей работе Ньюмарк на основе исследований определил основные потребности детей, удовлетворение которых приводит к достижению эмоционального благополучия. Это потребности в уважении, чувственности с другими людьми и личной безопасности. Дж. По мнению Ньюмарка, это основные потребности в формировании эмоционально здорового ребенка. [2, с. 247].

Это как карта для родителей, с помощью которой, зная основные потребности ребенка, они могут умело корректировать свои действия, оценивать успехи ребенка, способствовать сильному улучшению характера и умело устранять недостатки ребенка.

Поэтому можно с уверенностью сказать, что эмоции, возникающие в определенный момент в нашей жизни, напрямую влияют на состояние нашего психического благополучия.

Эмоция-процесс действия, оценивающий поступающую в мозг информацию о внешнем и внутреннем мире человека. Он ценит реальность, и он ценит тело, превращая все в язык опыта. Трудно научиться регулировать свои эмоции, трудно делать их по собственной воле.

Эмоциональный процесс состоит из трех основных компонентов:

1) первый -эмоциональное возбуждение, определяющее мобилизационные сдвиги в организме;

2) второй компонент-признак эмоции: положительная эмоция возникает, когда событие оценивается как положительное, отрицательное;

3) третья составляющая-это уровень управления эмоциями.

Арт-терапия работает на уровне их развития с каждым из трех компонентов. Корректирует уже сформированные эмоциональные процессы и способствует правильному формированию тех, кто развивается.

Когда ориентация и контроль практически невозможны, принято выделять два состояния сильной эмоциональной тревоги: аффект (страх, гнев, радость), в которых ориентация и контроль все еще сохраняются, и крайнее волнение (паника, страх, гнев, гнев, полное отчаяние).

В результате можно отметить, что арт-терапия, набирающая обороты в коррекционной работе с детьми, - это инновационная технология, позволяющая развивать и помогать детям наряду с другими методами психологической работы через систему творческих методов

Список использованных источников:

1. Афонкина Ю. А. диагностика эмоционального интеллекта у дошкольников [текст] / Ю. А. Афонкина // детский сад: теория и практика.- 2014. - № 4. - С. 7-10
2. Выготский Л. С. эмоции в детстве и их развитие [Текст] / Л. С. Выготский. - М., 1982. - Т. 2. - 436 С.
3. Георгиевская Д. А. Применение арт-терапевтических методов в работе с детьми дошкольного возраста [Электронный ресурс] / Д. А. Георгиевская // молодой ученый. - 2016. - № 7. - С. 320-322
4. Джукенова Г. Д. возможности арт-терапии в коррекции эмоционального состояния личности дошкольника-2014. - № 28. - С. 43-48
5. Общая психология. Учебное пособие. Т. Ножкина, Н. Прусова, И. Пивоварова. Писатели, 2018 год.
6. Психология және педагогика: Оқулық авторлары: А. А.Реан, Н. В. Бордовская, С. и. Розум. Петр, 2010-432 б.

Миронова А.Ю.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ЭМОЦИОНАЛДЫ – ЕРІКТІК АЙМАҒЫНЫҢ БҰЗЫЛУЫН АРТ-ТЕРАПИЯ ӘДІСІН ҚОЛДАНУ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ТҮЗЕТУ

Аңдатпа. Бұл мақалада арт-терапия түзету жұмыстары әдістерінің бірі ретінде қарастырылады, ол мектеп жасына дейінгі балалардың эмоционалды бұзылыстарымен жұмыс жасауда тиімді қолданылады. Жыл сайын бұл әдіс балалар психологтарының жұмысында қарқын алуда. Түйінді сөздер: арт-терапия; эмоцияны түзету; мектепке дейінгі жас.

А.Б.Мырзабаев¹, И.Е.Еркен², А.Жашкеева¹
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті¹
«Дарын» мамандандырылған мектеп интернаты, Қарағанды²

БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДАҒЫ ЖЕТІ МОДУЛЬДІ ОҚЫТУДЫҢ БІР ЭЛЕМЕНТІ

***Аннотация.** Бұл мақалада сыни тұрғыдан ойлаудың мәні және оны болашақта олардың табысты әлеуметтенуіне ықпал ететін заманауи мектептегі оқушылар арасында дамыту қажеттілігі талқыланады. Мақалада биология сабағында сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясын пайдалану көрсетілген.*

Биология – қоғамға және бізді қоршаған айнала әлемге деген ғылыми-жаратылыстанулық дүниетаным қалыптастырады. Ал мектеп оқушысы дүниені тануда, өзінің көзқарстарын қалыптастыруда енді үлгеріп келе жатқан тұлға десе болады.

Дүниені тану – ғылым арқылы жүретін болса білімгерде болашақ әлемнің ғылыми негізін ұғынып оны ғылыми-жаратылыстық тұрғыда қабылдау сезімдері жетіледі. Ол оның ғылыми әлем бейнесін қалыптастырады.

Дүниетаным – адамзаттың рухани байлығына әсер ететін өзінің оқыған-тоқығаны мен барлық көзқарастарының жиынтығы.

Ең бастысы, адам баласының мінез-құлқын келістіруші, көрсетуші жолы. Дүниетанымдық көзқарасынсыз тіршілік, А. Швейцердің пікірі бойынша, өте үлкен патологиялық, снаның патологиялық ауытқуы, немесе сол жобадағы өзгеріс болып табылады.

Жалпы алғанда тіршіліктің дамуы үнемі алға қарай жылжуды, дамуды мақсат тұтып қарыштап қадам басумен айқындалады. Эволюциялық даму тек тірі табиғатта ғана емес ол, жер бетіндегі барлық үдерістерге, тіршіліктегі адамзаттың дамуы мен өмірді дамыту құбылыстарына тән болып табылады. Тірі ағзалардың дамуы, барлық адам жасап шығарған құралдардың, тұтынушы құрал-саймандардың дамып өзгеруі, боса-бомаса техниканың дамуы, әлеуметтік салалардағы даму, мысалы: тілдердің эволюциясы, машиналардың, технологияның т.с.с. дамуы заманның даму талабы болып табылады.

Бүгінгі таңда, ақпарат, бір жағынан, қоғамды дамытудың стратегиялық ресурсына айналса, екінші жағынан, ол өзектілігін тез жоғалтып, үнемі жаңаруды талап етеді. Мұғалім осы орайда тек білім берумен ғана шектеліп қалмай, сонымен қатар тұлғаның зияткерлік және адамгершілік қасиеттерінің дамуына басты назар аударуы тиіс.

Оқушылардың ойлау қабілетін дамыту мәселесі ұзақ уақыт бойы зерттеу объектісіне айналды, өйткені баланың зияткерлік және шығармашылық іс-әрекетін дамыту оның жеке тұлғалық қасиетінің қалыптасуына ықпал ететін маңызды шарттарының бірі болып табылады. Сыни тұрғыдан ойлау оқушының ойлау, сөйлеу қасиеттерімен қоса, өзін, айналасындағы әлемді бағалауға негізделген ерекше дүниетанымға ие тұлғаны қалыптастырады. Мақалада биология сабақтарында сыни ойлау әдістерін қолдану мүмкіндіктері қарастырылады.

"Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының" конструктивті негізін оқу процесін ұйымдастырудың үш кезеңінің негізгі моделі құрайды: " қызығушылықты ояту – түсіну – ойлау".

Қызығушылықты ояту кезеңінде зерттелетін білім мен идеялар жаңартылады, жеке қызығушылық қалыптасады, белгілі бір тақырыпты қарастыру мақсаттары анықталады. Шақыру жағдайын мұғалім шебер қойылған сұрақпен, тақырыптың күтпеген қасиеттерін көрсетумен, көргендері туралы әңгімемен, оқу мәселесін шешу жолында "үзіліс" жағдайын жасаумен жасай алады.

Түсіну (немесе мағынаны жүзеге асыру) кезеңінде, әдетте, оқушы жаңа ақпаратпен байланысқа түседі. Оны жүйелейді. Оқушы зерттелетін объектінің табиғаты туралы ойлануға, ескі және жаңа ақпараттың арақатынасына байланысты сұрақтар қоюды үйренуге мүмкіндік алады. Өз ұстанымын қалыптастырады. Осы кезеңде бірқатар әдістерді қолдана отырып, материалды түсіну процесін өз бетінше бақылауға болатындығы өте маңызды.

Ойлау кезеңі оқушылардың жаңа білімді шоғырландыратындығымен және оларға жаңа ұғымдарды енгізу үшін өздерінің бастапқы идеяларын белсенді түрде қайта құруымен

сипатталады. Осылайша, жаңа білімді "игеру" және оның негізінде зерттеліп жатқан адамның өзіндік дәлелді идеясы қалыптасады. Оқушының ақыл-ой деңгейін талдау осы кезеңнің өзегін құрайды. [1]

Осы модуль шеңберіндегі жұмыс барысында оқушылар ақпаратты біріктірудің тәсілдерін игереді, әртүрлі тәжірибелер, жаңа түсініктерді түсіну негізінде өз пікірлерін дамытуды үйренеді, тұжырымдар мен дәлелдердің логикалық тізбегін жасайды, басқаларға қатысты өз ойларын айқын, сенімді және дұрыс түрде жеткізе біледі.

Сыни тұрғыдан ойлау – Қазақстандағы білім беруді дамыту үшін маңызды болып табылатын қазіргі ең басты педагогикалық түсінік. Сыни тұрғыдан ойлау тұлғаның өзіндік жеке ойлауы болып табылады. Оқыту процесі сыни тұрғыдан ойлауды дамыт қағидаларына негізделетін болса, әрбір оқушы өз ойымен пікірін және бағалауды басқалардан тәуелсіз құрады. Оқушының айтқан пікірі қойылған мәселе бойынша оң шешімін табуға сәйкес келмесе де «сенің пікірің дұрыс емес» деп сырттай баға беруге жол берілмейді. Оқушының жекелік (өзіндік) ой-пікірін білдіру сыни тұрғыдан ойлаудың алғашқы әрі маңызды сипаты болып табылады. [2]

Сын тұрғысынан ойлауды биология сабақтарында қолданудың тиімділігін 8 «А» сыныбында жүргізілген педагогикалық тәжірибе кезінде тексерілді. Сыни ойлауды дамытудың әртүрлі құралдары мен әдістерін қолданбас бұрын, алдымен алдыңғы тақырыптар бойынша оқушылардың біліміне кіріспе бақылау жүргізілді. 30 оқушының ішінен "10-8" баллдық жүйемен тек 10 оқушы, "7-6" баллдық жүйемен 15 оқушы, "5-4" баллдық жүйемен 5 оқушы бағаланды. Алынған мәліметтер оқушылардың биология пәніне деген танымдық қызығушылықтары орташа деңгейде деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Тәжірибемізді бақылау үшін біз сыни тұрғыдан ойлауды дамытудың түрлі әдістерін қолдана бастадық. 8-сыныптағы «Буылтық құрттардың (жауын құрт), ұлулардың, буынаяқтылардың және омыртқалылардың жүрегі және қантамырларының құрылысы мен қызметі» тақырыбындағы сабаққа мысал келтірейік.

Әдістемелік ақпарат

Бұл сабақтың мақсаты:

Барлық оқушылар: Жануарлар жүрегінің құрылысы мен қантамырлар қызметін маңызын сипаттайды.

Оқушылардың басым бөлігі: Жүректің ішкі құрылысының бөлімдерінің, қан тамырларының түрлерін ажыратыды.

Кейбір оқушылар: Жануарлардың жүрек қан тамырлар жүйесінің эволюциясын, әр түрлі класқа жататын жануарлардың жүрек құрылысының ерекшелігін салыстырады.

Қолданылған педагогикалық технологиялар: сыни ойлауды дамыту технологиясы, ақпараттық технологияларды оқыту.

Құрал-жабдықтар: компьютер, проектор, презентация, карточкалар.

Сабақ барысы:

Жаңа сабақтың тақырыбын анықтау мақсатында олардың қан айналымының екі шеңберінің бар екенін және қан тамырлары құрылысының ерекшеліктерімен таныс екенін анықталды.

Шығармашылық тұрғыдан сұрақ қойылды. Оқушыларға осы тақырып бойынша түсініктерін тереңдету ұсынылды. Ол үшін біз бірнеше тапсырмаларды орындауымыз қажет болды.

Тапсырма-1. «Сіз білесіз бе ...?». Бұл тапсырманың негізгі міндеті - берілген тұжырымдарға өзінің келісетін (+), не келіспейтіндерін (-) айту. Сонымен бірге биологиялық терминдермен жұмыс жасап, олардың мағынасын анықтау қажет болды.

Тапсырма-2. «Сіз келісесіз бе...». Мысалы: « "Жүрек" - көкірек қуысында орналасқан қан айналу жүйесінің орталық мүшесі. Жүрек қабырғасы үш қабаттан тұрады: ішкі қабаты эндокард, ортаңғысы — миокард, ал сыртқысы - эпикард деп аталады». Бұл тапсырманың міндеті жұпта бірлесіп жұмыс жасау арқылы белгілі бір қорытынды жасау болды. Тапсырманың орындалуын тексеруге кіріспес бұрын, «сарапшылар» таңдалды - олардың міндеті барлық айтылған болжамдарды басқа оқушылардың пікірлерімен салыстыру және қайшылықтарды анықтау болды.

Осы тапсырмаларды орындағаннан кейін сабақ барысында сұрақ туындады: сендердің ойларыңша, қандай биологиялық терминдердің мағынасымен танысу мақсатымызға жетуге

көмектеседі? Терминдер сөздер: жүрек, перикард, жүрек қабы, миокард, эндокард артерия капилляр, вена.

Әрі қарай оқушылардың өздері сабақтың тақырыбын ұсынды, ал олардың жауаптары түзетіліп, жалпыланып, дұрыс тұжырымдары жасалынды.

Түсінудің келесі кезеңінде жүрек және қан айналу жүйесінің қайда орналасқанын еске түсіру ұсынылды. Содан кейін суреттің көмегімен жүректің орналасуы туралы түсініктерін толықтыру қажет болды. Сұрақтар бойынша пікірлесі ұйымдастырылды:

1. Жүрек дененің қай қуысында орналасқан?
2. Жүректің сол жақта орналасқан екендігі рас па? Неліктен?
3. Ересек адамның жүрегінің мөлшері туралы не білесіз?

Әрі қарай, жүрек - бұл кеуде қуысында орналасқан мүше деген қорытындыға келді.

Сабақты жаңдандыру мақсатында келесідей қызықты дерек айтылды: жүрек- біз жұмыс істейміз бе, демаламыз ба немесе ұйықтаймыз ба, оған қарамастан өмір бойы, үздіксіз жұмыс істейді. Бұл біздің санамыздан тыс, автоматты түрде жүреді.

Рефлексия кезеңінде терминдермен жұмыс ұйымдастырылды: эндокард, капилляр, жүрек қабы, вена, қолқа, содан кейін олар «Сіз бұған сенесіз бе?» айдарындағы сұрақтарға жауап берді.

Ұй тапсырмасы шығармашылық сипаттағы тапсырма болды, мысалы, "жүрек құрылымы" тақырыбында кроссворд құрастыру немесе "жүректі зерттеудің заманауи әдістері" тақырыбында хабарлама дайындап келу.

Сабақ соңында "Мен білемін, білгім келеді, білдім" әдісі қолданылды.

Зерттеу жұмысының мақсаты биология пәні бойынша оқушылардың жалпы оқу біліктері мен дағдыларын қалыптастыру үшін оқушылардың сыни ойлауын дамыту технологиясының әдістері мен тәсілдерін қолдана отырып, эксперименттік оқыту жүйесін іске асыру болып табылды.

Экспериментте 8 сыныптың 30 оқушысы қамтылады. Біз оқушылардың сыни ойлауының қалыптасу деңгейін анықтаудың келесі критерийлерін жасадық:

1. Оқу мәтінін қабылдау, түсіну деңгейі;
2. Талдау, синтездеу және жалпылау қабілеті.

Диагностика құралы ретінде алынды:

- «Блум таксономиясы» әдісі;

Оқушылардың оқу мәтінін қабылдау деңгейін анықтау үшін біз талдау жасадық, ол келесідей міндеттерді шешті:

- қойылған сұрақтарға оқушылардың жауап беру қабілетін анықтау;
- оқу мәтініне сұрақтар қою қабілетін анықтау.

Ол бірқатар дағдыларды игеруді қамтыды: бағалау мүмкіндігі, ойлау қабілеті, тақырып идеясын игеру. Оқушылардың әр сұраққа берген жауаптары белгілі бір шеберліктің даму дәрежесін бағалауға мүмкіндік береді.

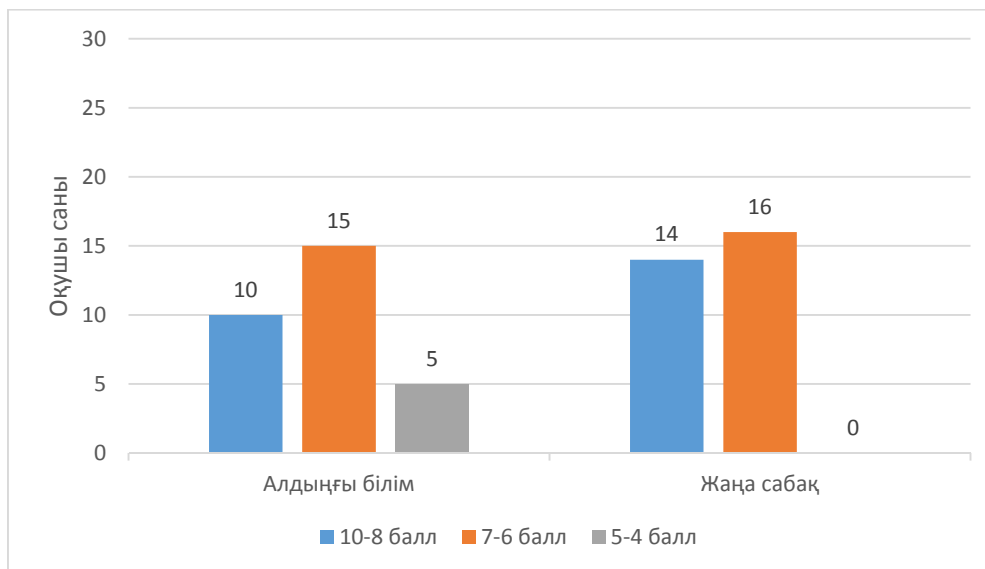
Блум таксономиясы бойынша ұйымдастыру оқушылардың дайын ақпаратты қабылдаудан гөрі, ондағы қойылған мәселені зерттеуіне, талдауына және салыстыруына, ой толғауына және бағалауына қолдау ететінін айта кеткен жөн. Оқушылардың қабылдау деңгейін анықтау тек қойылған сұрақтарға жауап беру қабілетін ғана емес, сонымен қатар оқушылардың мәтінге қатысты сұрақтар қою үшін өздігінен сөйлеу қабілетін де қамтиды. Сондықтан, түпкілікті қорытынды жасамас бұрын, оқушылар тапсырмаларды қаншалықты сәтті шешкенін анықтадық.

Кесте-1. Танымдық қабілеттерінің даму деңгейлерін анықтау

Мақсат	Оқушының іс-әрекеті
Бағалау	Бағалайды, өз талабын айтады
Жинақтау	Құрастырады, байланыстырады
Талдау	Ойланады, салыстырады, талқылайды
Қолдану	Пайдаланады, проблемаларды шешеді

Түсіну	Түсіндіреді, айтады, көрсетеді, жазады
Білу	Қабылдайды, есте сақтайды, ойлайды

Сабақтың соңында «Блум таксономиясын» негізге ала отырып, оқушылар бағаланды. Сыныпта оқушы саны 30, соның ішінде 14 оқушы- 10 мен 8 балл арасында, 16 оқушы 7 мен 6 балл арасында бағаланды.

Алынған нәтижелердің талдау диаграммасы (сурет. 1)

Осы зерттеу барысында жасөспірімдерде сыни тұрғыдан ойлауды дамытудың педагогикалық аспектілері анықталды, биологияны оқыту процесінде мектеп оқушыларындағы сыни ойлауды дамыту технологиясы зерттеліп, сыналды. 8-сынып оқушыларында сыни ойлауды дамыту әдістері жасалды, сипатталды және тексерілді. Сонымен, дәстүрлі оқыту әдісімен салыстырғанда сыни тұрғыдан ойлауды дамыту технологиясын қолдана отырып сабақ өткізу тиімділігі әлдеқайда жоғары деген қорытынды жасауға болады.

Осы бір сабақтағы білім игеру көрінісінен жалпы алғанды жеті модульдік оқытудың қаншалықты тиімді екендігін аңғаруға болады. Біз өз тәжірибемізде бұл әдіс-тәсілдерді әлі кеңірек қолдануды қолға алып мүмкіндігінше биология пәніне білімгерлерді жан-жақты қызықтыуды мақсат етудеміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Бутенко А. В. Сын тұрғысынан ойлау: әдіс, теория, практика / А. В. Бутенко, Е. А. Ходос. - М.: Мирос, 2002 ж.
2. Галеева Н.Л. Биология сабағында оқушының оқу жетістіктерінің жүз әдістемесі: Әдістемелік нұсқау оқытушылар /Галеева Н. - М.: «Білім үшін 5», 2006. - 144 б.
3. Заир-Бек С. І. Сыныптағы сыни ойлауды дамыту / С. І. Заир-Бек, И. В. Муштавинская. - М.: Ағарту, 2004 ж.
4. Клустер Д. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз не / Д. Клустер // Таңдамалар «Бірінші қыркүйек».

А.Б. Мырзабаев., И.Е. Еркен., А. Жашкеева

ОДИН ИЗ ЭЛЕМЕНТОВ ОБУЧЕНИЯ СЕМИ МОДУЛЕЙ ПО БИОЛОГИИ

Аннотация. В данной статье рассматривается сущность критического мышления и необходимость его развития у обучающихся в современной школе, что способствует их успешной социализации в будущем. Статья отражает использование технологии развития критического мышления на уроках биологии.

Мырзабаев А.Б., Серік З.С.
 Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
 Еркен И.Е.
 «Дарын» мамандандырылған мектеп-интернаты, Қарағанды,
 Қазақстан Республикасы
z.s.s.99@mail.ru; 87476874659

ҰСТАЗДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ЖЕТІЛДІРУІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКЦИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ

Аңдатпа. Мақалада жалпы педагогикадағы рефлексия проблемасы әлі де көкейкесті болып қала беретіні жөнінде қысқаша шолу жасалынған. Педагогикалық рефлексияға қатысты шетел ғалымдарының да зерттеушілері аталған.

Педагогикалық ғылымдарда рефлексияны зерттеу қаншалықты кең, ауқымды болғанымен ұстаздың кәсіби жолының өн бойында рефлексиялық әрекеттің ұстаз тұлғасының өзіндік дамуы мен өзіндік жетілуіне қатысты рөлі мұғалімді білім берудегі рефлексияның субъектісі ретіндегі қарау логикасы туралы пікірлер де қамтылған.

Рефлексияның адамның мінез-қылығына да қатысы бары қаралған. Рефлексияны дамыту кезінде өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыру, олармен өнімді қарым-қатынас орнату талап етілені жөнінде ой қозғалған.

Қазақ халқы ұлт болып қалыптасып, тәуелсіздікке ие болып отырған тарихи кезеңде ұлттық сана-сезім жаңа деңгейге көтеріліп, жаңа қасиет-сапарлармен толысуы керек. Осыған орай жас ұрпақты оқытып, тәрбиелейтін ұстаздардың өзін тиісті біліммен қаруландыру қажет болады. Бұл істе басты рольді тәрбиелеуші, яғни, мұғалімдік қызмет атқарушы тәрбиеші адам жүзеге асырады.

Ол кісі өзінің шәкіртінің жағдайын, дүниетанымын толық білуі шарт. Бұл жағдайды басқаша сипаттасақ ол, адамның жанының инженері болуы тиіс. Әрбір жеке адам болсын, біртұтас ұлт өкілдері болсын, олардың психологиясындағы ерекше бір көрініс – мінез-қасиеті. Адам сыртқы ортамен байланысу үшін жасайтын қатынастарының жиынтығы оның мінезін құрайды.

Мінез – адамның негізгі өмірлік бет алысын және оның өзіндік әрекетінің айырмашылығын сипаттайтын сапалы өзгешелік. Ол – көп қасиеттің бірлігі, түрлі өзгешеліктердің қосындысы, сонымен қатар жеке адамды әр қырынан көрсететін қасиет. Мінездің түр – түрі көп. Оның моральдық жағынан ұстамдылығы, бірқалыптылығы, толықтылығы, салмақтылығы мінездің негізгі сапалары болып табылады.

Оқушыларды оқуда да, одан тыс үдерістерде де ұйымдастыра отырып, оқытушы олармен өзара үнемі араласады. Әлеуметтік функцияны тасушы ғана емес, нақтылы жеке адам ретінде де көрінісін мұғалімнің оқушылармен қарым-қатынасы жан-жақты.

Сондықтан рефлексия жасай алатын педагог үнемі ізденісте болатын ғалымдар атап көрсеткендей «сыртқы жағдайлармен ұстаз мүмкіндіктерін қатынастыра алатын» [1] деңгейде кәсіби-педагогикалық конструктивті рефлексияға қабілетті адам.

Осыдан келіп, жаңа технологияларды орынды пайдалануға негізделген заманауи жаңаша білім беру мақсаттарының талаптарына сәйкес болашақ мұғалімдердің рефлексиясын дамытуға дайындау мәселесінің көкейкесті екендігін көрсетеді.

Өйткені оқу-тәрбие үдерісінде жүргізілген рефлексиялық жұмыс мұғалімнің өзі білім мазмұнын жан-жақты талдауына, мазмұны туралы нақты пікір білдіруге, өз қызметін бағалауға және одан қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Сондықтан мұғалімдер осындай күрделі міндетті шешуге тыңғылықты дайындалуы үшін аса жауапкершілікпен қарауы тиіс.

Рефлексияны дамыту кезінде өзін-өзі ұйымдастыру, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау дағдыларын қалыптастыру, олармен өнімді қарым-қатынас орнату талап етіледі.

Кәсіби білім беру және оқушылармен жан-жақты тәрбие жұмыстарын жүргізу үшін пәлсапалық және, психологиялық болып табылатын "рефлексия" ұғымының мәнін түсіну қажет.

Адамзаттың жаратылысына пайымдап қарасақ ол үнемі екеп беруге зәру деп түсінуге болады. Себебі кез келген тірі мақұлық әркез өз тіршілігін ойлап пайыммен тіршілік әрекетіне көшеді де соны мұқтажынша орындайды.

Өйткені, кез-келген күрделі жүйе ерте ме, кеш пе, рефлексия құбылысы пайда болатын күйге жетеді, яғни адам ойындағы әрекеттерін қорытындылайды, оның барысын бақылайды және реттейді, нәтижені бағалайды, өткен тәжірибеден қорытынды жасайды, болашақ әрекеттерін жоспарлайды.

Философиялық сөздікте: рефлексия (лат. reflexio) - визуализацияны, сондай-ақ таным - білім үдерісін зерттеуді сипаттайтын ұғымның термині. Осыдан туындайтын "рефлексия" ұғымы сананың өзін-өзі көрсетуі, өзінің психикалық күйі туралы ойлау ретінде анықталады [2].

Ал, педагогикалық сөздікте "рефлексия – бұл ішкі психикалық болмыстар мен жағдайлар субъектісінің өмірлік тәжірибесіне негізделген өзін-өзі тану процесі" делінген [3].

Біздің ойымызша, тұлғаның мұндай сапасы жалпы алғанда ағартушылық қызметтер саласындағы инновациялық процестердің ықпалымен туындап орнығатынын айту керек.

Зерттеудің мақсаты: педагогтың кәсіби өзін-өзі жетілдіруінің факторы ретіндегі рефлексияны ғылыми негіздеу және тәжірибе жүзінде рефлексияның қажеттігін түсіндіру.

Зерттеуіміздің міндеттері:

1. Психологиялық-педагогикалық категория тұрғысынан «рефлексия» ұғымының негізіне теориялық талдау;

2. Кәсіби өзін-өзі жетілдіру үдерісінің пәрменділігін қамтамасыз ететін ұстаз рефлексиясының дамуы мен белсендірілуінің әдіс-тәсілдерін анықтап рефлексияны дамытуға негізделген ұсыныстар беру.

Зерттеудің теориялық-әдіснамалық негіздері:

Адамның мәні және оның тіршіліктің әртүрлі салаларында байқалуы жөніндегі концептуальдық таныстыру (К.А. Абульханова-Славская, А.В. Брушлинский, С.Л. Рубинштейн, В.И. Слободчиков және басқалар); педагогтың өзін-өзі кәсіби жетілдіруі және дамуының тұғырнамасы (Н.В. Кузьмина, А.К. Марков, К.К. Левитан т.б.); ұстаздың кәсіби жұмысының мәні және ерекшеліктері жөнінде концептуальды ұғымдар (О.А. Абдулина, Н.В. Кузьмина, Ю.Н. Кулюткин, В.В. Сериков, В.А. Сластенин, Л.Ф. Спирин т.б.).

Зерттеудің ғылыми жаңалығы мен теориялық мәнділігі:

1. «Рефлексия» ұғымына психологиялық-педагогикалық категория ретінде әдіснамалық-теориялық талдау жасалды;

2. Ұстаздар үшін кәсіби педагогикалық рефлексияны қалыптасуының маңызы жан-жақты талданып оның негізгі мәні ашылды.

Рефлексия - бұл адамның өзіне сыни көзімен қарау дегенді береді, өз мүмкіндіктерін өмір талаптарына сәйкес бағыттау, мақсатын нақтылау, ойларды тұжырымдай білу қабілеті. Қазақы түсінікте Ұлы Абайдың айтып кеткен «өіне-өзің есеп беру» дегенді білдіреді. Ол бойынша кез-келген адам өзіне өзі күніне немесе аптасына бір рет ойланып, артына қарап қорытындылауы тиіс, не не істеді, не дұрыс, не бұрыс дегеннен туындайды. Бұл адамның өзіне деген сенімін арттырады, рухани тұрақтылық пен көңіл толтыруға, кем-кетікті түзетуге қажет. Өзіне-өзі баға беру, әрине оңай шаруа емес. Қалайда сыни көзқарасын, талапты, өзін-өзі бағалауды және сәттілік пен сәтсіздікке деген көзқарасты көрсетеді.

2. Ұстаздың кәсіби педагогикалық рефлексиясының дамуы, олардың жаратылыстану-ғылыми сауаттылығының бірден-бір кепілі, екіншіден ол шығармашылыққа серпіліс беретін ыңғайлап бағыттайтын құрал.

Осы зерттеуіміздің практикалық маңызы ол – зерттеудің нәтижелері әртүрлі қызметтер кезінде, мысалы: оқу, педагогикалық, әдістемелік, зерттеушілік және басқару сияқты білім беру үдерістерін ұйымдастыруда пайдаланылуы мүмкін. Зерттеу нәтижелері мен практикалық жұмыстары дамыту мәселелеріне басымдық беретін білім беру орындарына мұғалімдермен және тұта педагогикалық ұжымдарда білім беру үдерістерін қарындату мақсатында ұсыныла алады. Осы зерттеу материалдары ұстаздардың біліктіліктерін жетілдіру және кәсіби құзіреттіліктерін арттыруда, психологиялық қызмет жұмыстарында, мұғалімдерді дамыту (өзін-өзі дамыту) бағдарламаларын жасауда пайдалануға болады.

Жаратылыстанулық-ғылыми біліммен қаруландыру қызметіндегі қажетті ұстаздың рефлексиясын дамыту кәсіби-педагогикалық рефлексияның негізгі қажеттігінен туындайтын аса жоғары талапты қажет ететін процесс.

Осы арқылы білім беруші мұғалімдердің алдағы кәсіби өсу мен дамуын қадағалауға және бағыттауға мүмкіндік туады. Бұл үдеріс өзара бір-бірімен тығыз байланысты болатын ұстаз шығармашылығынан да хабар береді.

Кәсіби педагогикалық рефлексияны дамыту жаратылыстану-ғылыми білім беру

саласында рефлексияны дамытуға дайындықтың құрылымдық-мазмұндық негізі түпкілікті нәтижеге қол жеткізудің теориялық және әдіснамалық негіздері айқындалған құрылым; оқу процесінің компоненттері мен көрсеткіштері айқындалған, мамандарды даярлауда пайдаланылатын инновациялық технологиялардың зерттеу проблемасын тиімді шешуге бағытталған "дайындық" деңгейлері көрсетілген.

Ақыл – парасат күші – адамның ойлауына, пайымдауына, ғылыммен өнерді ұғынуына және жақсы қылық пен жаман қылықты айыруына көмектесетін күш. Әрбір адам өз эмоциясын сезіне әрі басқара білуі керек, өз сезіміне, өз мінез – құлқына имандылық тұрғысынан баға беруден ауытқымау керек. Өз - өзін бағалаусыз өз мінез – құлқынды реттеуге үйренбейсің. Өзін - өзі бағалау, яғни индивидтің өзі жасаған іс - әрекеттерді, сол әрекеттерде байқалған психикалық қасиеттерді бағаламайынша мінез - құлық пен мінез - қылық өздігінен реттеле алмайды. Өзін - өзі бағалау, өз - өзін бақылау және мінез құлқынды түзету ұдайы байланысқан үрдістер [4,5,6].

Өз артықшылығың мен кемшілігіңді аңғару - одан кейін өзін - өзі дамытуға және өзін - өзі кемелдендіруге қозғау, стимул болады, сондықтан да өзін -өзі дұрыс бағалау - оны адамгершілік идеалына жақындататын өзіне деген сенімнің негізі.

Бұл істе әркім өзін басқалармен салыстыру көп пайдасын тигізеді. Сонда ғана өзіңнің "менің" туралы дұрыс тұжырым жасауға болады. Осы тұрғысында ұлы В.Гете: "Өзіңді танып білу, сырттай пайымдау жолымен емес, іс-әрекетіңмен жүзеге асады. Өз парызыңды өтеуге тырыс, сонда кім екеніңді білесің" - деген. "Егер есетілердің қатарында болғың келсе, күнде бір мәрте, болмаса жұмасында бір, ең болмаса айында бір өзіңнен - өзің есеп ал! Сол алдағы есеп алғаннан бергі өмірді қалай өткіздің екен ... өзің өкінбестей қылықпен өткізіпсің бе? Жоқ болмаса, неғып өткізгеніңді өзің де білмей қалыппысың?" деген ғұлама Абай[7].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Подымов Н.А. Психологические барьеры в педагогической деятельности / Н.А. Подымов.-М: Прометей, 1998.-239 с.
2. Философиялық сөздік / Редкол. Р.Н. Нұрғалиев, Г.Ф. Ақмамбетов, Ж.М.Әбділдин ж.б. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы», 1996. – 525 б.
3. Педагогика. Большая современная энциклопедия / Сост. Е.С.Рапацевич. – Минск.: «Современное слово», 2005. – 720 с.
4. Әл-Фараби. Әлеуметтік-этикалық трактаттар, Алматы, 1975, 418 б.
5. Рувинский Л.И., Хохлов С.И. Ерік пен мінезді қалай тәрбиелеу керек, Алматы, 1989.
6. Аталы сөздер - ақылдың көзі. Алматы, 1980.
7. Абай (Ибрахим Құнанбаев) 2 томдық шығармалар жинағы, Алматы, 1986.

Мырзабаев А. Б., Еркен И. Е., Серик З. С.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ РЕФЛЕКСИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САМОСОВЕРШЕНСТВОВАНИИ ПЕДАГОГА

Аннотация. В статье сделан краткий обзор того, что проблема рефлексии в общей педагогике до сих пор остается актуальной. Что касается педагогической рефлексии, то ее называют и зарубежными учеными-исследователями.

В педагогических науках исследования рефлексии, как ни обширны, но в рамках профессионального пути педагога роль рефлексивной деятельности по отношению к саморазвитию и самосовершенствованию личности учителя освещаются и рассуждения о логике рассмотрения учителя как субъекта рефлексии в образовании.

Рефлексия также имеет отношение к поведению человека. При развитии рефлексии затрагивается мысль о том, что требуется формирование навыков самоорганизации, самопознания, самооценки, выстраивание с ними продуктивных отношений.

Нужная Е.Г., Рахимжанова Р.А., Турсунова Ж.А.
КГУ «Общеобразовательная школа №54»
город Караганда, Республика Казахстан
(Учителя специальных начальных классов)

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА ШКОЛЬНИКОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

***Аннотация.** В данной статье раскрыто содержание психолого-педагогической поддержки школьников с ограниченными возможностями в общеобразовательных школах РК. Впервые описан уровневый подход к оказанию поддержки ученика с ограниченными возможностями в процессе получения школьного образования в Республике Казахстан. Выделено три условных уровня поддержки в рамках существующей нормативной базы и сложившейся в РК образовательной системы.*

В настоящее время среди учащихся общеобразовательной школы наблюдается рост числа детей, испытывающих трудности в процессе обучения. К категории детей с трудностями в обучении относят детей, испытывающих «в силу различных биологических и социальных причин стойкие затруднения в усвоении образовательных программ при отсутствии выраженных нарушений интеллекта, отклонений в развитии слуха, речи, двигательной сферы»

Законодательством Республики Казахстан в соответствии с международными документами в области защиты прав детей введены понятие - лица (дети) с особыми образовательными потребностями и принцип равных прав на получение качественного образования всеми обучающимися с учетом индивидуальных возможностей. Так же, раскрыто содержание психолого-педагогической поддержки школьников с ограниченными возможностями в общеобразовательных школах РК. Впервые описан уровневый подход к оказанию поддержки ученика с ограниченными возможностями в процессе получения школьного образования. В целом, можно заключить, что основной задачей современного этапа является научное обеспечение процесса перехода к системе специального образования нового типа, ориентированной на ценности открытого гражданского общества.

Во всем цивилизованном мире общество пришло к пониманию, что в соответствии с общечеловеческой моралью и требованием социальной справедливости - дискриминация детей в образовании недопустима. Законодательством Республики Казахстан в соответствии с международными документами в области защиты прав детей введены понятие - лица (дети) с особыми образовательными потребностями и принцип равных прав на получение качественного образования всеми обучающимися с учетом индивидуальных возможностей.

Рекомендуем рассматривать три группы причин, вызывающих трудности в учении у школьников, и как их следствие – особые образовательные потребности: □ нарушения психофизического развития; □ поведенческие и эмоциональные проблемы; □ неблагоприятные условия жизни (социальные, психологические, экономические, лингвистические и др. проблемы).

Рассмотрим несколько вариантов методических рекомендаций:

1. Раскрыть основное содержание принципа инклюзивности общего образования.
2. Ознакомить с отечественными нормативно-правовыми актами, законодательно обеспечивающими создание условий для получения качественного образования обучающихся с особыми образовательными потребностями в общем образовании РК.
3. Охарактеризовать причины трудностей в учении школьников и возникающие, вследствие этого, особые образовательные потребности.
4. Описать алгоритм выявления и оценки особых образовательных потребностей, определения содержания и способов психолого-педагогической поддержки обучающихся в учебном процессе.
5. Дать рекомендации к составлению индивидуальной и сокращенной учебных программы для обучающегося с особыми образовательными потребностями.

На современном этапе развития инклюзивного образования рекомендуется использовать следующее определение особых образовательных потребностей – это потребности учащихся в психолого-педагогической, социальной и иной помощи, без которой невозможно получения

качественного образования. Выделяют следующие группы детей с особыми образовательными потребностями: 1 группа. Дети с нарушениями психофизического развития: нарушениями слуха, зрения, интеллекта, речи, опорно-двигательного аппарата, задержкой психического развития и эмоционально-волевыми расстройствами.

2 группа. Дети со специфическими трудностями в обучении, поведенческими и эмоциональными проблемами. Специфические трудности отмечаются у обучающихся с сохранным интеллектом проявляются в усвоении отдельных учебных навыков: письма, чтения или счета (дисграфия, дислексия, дискалькулия др.). Эти трудности, как правило, носят временный характер и преодолеваются при условии оказания им помощи специалистов. Поведенческие и эмоциональные проблемы могут быть вследствие особых проблем развития (синдром гиперактивности и дефицита внимания, негрубые расстройства аутистического спектра и пр.), а также неблагоприятных психологических факторов (нарушений воспитания в семье, детско-родительских и внутрисемейных отношений), что приводит к различным трудностям общения со сверстниками и учителями (робость, пассивность, замкнутость или конфликтность, непослушание, агрессивность).

3 группа. Обучающиеся, у которых в силу социально- психологических, экономических, языковых, культурных причин возникают особые образовательные потребности. Сюда можно отнести микросоциальную и педагогическую запущенность детей из малообеспеченных семей или не уделяющих должного внимания воспитанию и развитию детей, семей социального риска (родителей с алкоголизмом, наркоманией и пр.), а также у детей, испытывающей трудности адаптации к местному социуму (беженцы, мигранты, оралманы) или плохо понимающих и неговорящих на языке обучения в школе и др. Выделение этих групп, обучающихся с ООП позволяет школе не упустить из поля своего зрения ни одного ученика, имеющего трудности в обучении, чем бы они не были вызваны. Для педагогов общего образования РК, которые в настоящее время внедряют принципы инклюзивного образования важно понять, что ученик с особыми образовательными потребностями, это не только и не столько ученик с нарушениями психофизического развития, а любой обучающийся, испытывающий трудности в обучении.

Школьники второй и третьей группы, не имеющие нарушений психофизического развития, чаще всего не обращаются и не выявляются психологомедико-педагогическими консультациями. Соответственно общеобразовательная школа должна держать и эти группы обучающихся в фокусе своего внимания, своевременно выявлять и оказывать им помощь.

Приоритетными направлениями исследований являются:

- создание научных основ системы раннего (с первых месяцев жизни ребенка) выявления нарушений в развитии детей и гибкой системы ранней комплексной (медико-психолого-педагогической) помощи;

- разработка научных основ интегрированного обучения и новых форм взаимодействия массового и специального образования;

- переосмысление соотношения стандартов образования и жизненной компетенции в системе специального школьного образования, определяющее новое содержание специального обучения;

- разработка методов и технологий качественной индивидуализации специального образования;

- разработка концепции, определяющей роль и функции компьютерных технологий в решении центральных проблем коррекционного обучения;

- разработка содержания и методов психологического сопровождения детей с различными нарушениями в развитии в процессе образования;

- разработка технологий взаимодействия специалистов разного профиля, участвующих в процессе образования;

- разработка содержания и методов взаимодействия специалистов с семьей, воспитывающей ребенка с нарушениями в развитии.

В школьном образовании в Республике Казахстан, выделено три условных уровня поддержки в рамках существующей нормативной базы и сложившейся в РК образовательной системы.

Первый уровень поддержки осуществляется учителем класса в рамках компетенций обновления содержания среднего образования.

Второй уровень поддержки – это поддержка ученика учителем класса и специалистами психолого-педагогического сопровождения.

Третий уровень поддержки ученика с ограниченными возможностями – это организация дифференцированных специальных условий обучения (специальный класс, или специальная школа).

Для матери ребенка с ограниченными возможностями здоровья такой деятельностью может стать коррекционный образовательный процесс ее ребенка. Приобщение матери к коррекционной работе со своим ребенком дает ей возможность личного участия в формировании его будущего и позволяет проявить свой духовный потенциал. Творческая реализация матерью педагогической деятельности служит повышению ее самооценки, самоуважения и, одновременно, способствует снижению эмоционального напряжения. С другой стороны, педагогический процесс является той формой взаимодействия, в рамках которой формируется общение между психологом и матерью ребенка-инвалида. Позитивное общение является механизмом коррекционного воздействия, которое оказывает психолог на мать ребенка с нарушениями в развитии. Только в атмосфере эмоционального контакта и эмпатического сопереживания проблемам матери ребенка с нарушениями развития педагог, психолог, классный руководитель может ожидать принятие рекомендаций и следование его советам.

Список использованных источников:

1. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2025 года (Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года, № 636)

2. «Равенство и инклюзивный подход в образовании. Руководство по подготовке, пересмотру и оценке планирования в секторе образования» (совместный продукт Инициативы Организации Объединенных Наций в области образования и др. международных организаций - 2010г.

3. Государственный общеобязательный стандарт образования (начального, основного среднего, среднего) Утвержден постановлением Правительства Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 1080.

Нужная Е.Г., Рахимжанова Р.А., Турсунова Ж.А.

ЖАЛПЫ БІЛІМ БЕРЕТІН МЕКТЕПТЕ ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРІЛУІНЕ ҚАЖЕТТІЛІГІ БАР ОҚУШЫЛАРДЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ҚОЛДАУ

Аңдатпа. Бұл мақалада ҚР жалпы білім беретін мектептеріндегі мүмкіндігі шектеулі оқушыларды психологиялық-педагогикалық қолдаудың мазмұны ашылған. Алғаш рет Қазақстан Республикасында мектепте білім алу процесінде мүмкіндігі шектеулі оқушыларға қолдау көрсетудің деңгейлік тәсілі сипатталған. Қолданыстағы нормативтік база мен ҚР-да қалыптасқан білім беру жүйесі шеңберінде қолдаудың үш шартты деңгейі бөлінді.

ӘОК 372. 8

Раисова А.Ж.

«С.Торайғыров атындағы тірек мектебі (ресурстық орталық)» КММ
Бұқар-Жырау ауданы, Қарағанды облысы, Қазақстан Республикасы

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ӘДІСТЕР

Аңдатпа. Автор өзінің мақаласында функционалдық сауаттылыққа анықтама берген. Қазіргі еліміздегі өріс алып отырған түрлі бағыттағы дамулардың әсерінен адамға қоятын талаптардың өзгеру нәтижесінде функционалдық сауаттылық ұғымы кең таралғанын айтады.

Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Қазақстан-2050» Стратегиясында: «Балаларымыздың жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да зор көңіл бөлу қажет. Балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болу үшін бұл аса маңызды» деп атап көрсетті. Қазіргі заманның осындай ерекше талабын орындау да өзінің өткір ой-өрісімен, шабытты

шығармашылығы мен ордалы білім мекемесінің мақтауға да, мақтануға да лайық ұстаздар қауымы талмай еңбек ете бермек.

«Әлуметтік-экономикалық жаңғырту - Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Елбасы Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың 2012 жылғы 27 қаңтардағы Қазақстан халқына *Жолдауында* мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығын дамыту мақсатында бес жылдық ұлттық жоспарды қабылдау міндеті қойылды. Осы міндетті жүзеге асыру барысында мектеп оқушыларының функционалды сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспардың мақсат, міндеті нақтыланып жасалды.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде: «функционалды ұғымы бір нәрсенің құрылысы, құрамынан емес, қызметінен болатын, соның әрекетіне байланысты болады» - деп сипаттама беріледі. Бұдан «функция» категориясы белгілі бір заттың атқаратын қызметіне немесе іс-әрекетіне қатысты айтылатыны танылады. Мысалы: ақпарат құралдарының функциясы-халыққа ақпарат тарату. Ал «функция» ұғымы адамға қатысты айтылғанда, оның іс-әрекетіне байланысты қарастырылады. Жоғарыда сауаттылық адамның білімділігіне қатысты ұғым екені нақтыланады. Яғни, «функционалды сауаттылық» белгілі бір кезеңге сай субъектінің алған білімі мен білігі негізінде сауатты іс-әрекет ете алуы деген мағынаны білдіреді. **Сонымен, функционалды сауаттылық дегеніміз не?**

Функционалды сауаттылығы дегеніміз - адамдардың әлуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, яғни бүгінгі жиһандану дәуіріндегі заман ағымына, жасына қарамай ілесіп отыруы, адамның мамандағына, жасына қарамай үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Ондағы басты мақсат жалпы білім беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене және рухани тұрғысынан дамыған азаматын қалыптастыру, оның әлемде әлуметтік бейімделуі болып табылады. Қоғамның дамуына байланысты сауаттылық ұғымының мәні тарихи тұрғыдан өзгергенін, тұлғаға қойылатын талаптарда оқу, жазу санай білу қабілеттерінен гөрі белгілі бір қоғамда өмір сүруге қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалды сауаттылыққа жету, қалыптастыру, меңгерту.

Қазіргі әлемдегі, еліміздегі өріс алып отырған түрлі бағыттағы дамулардың әсерінен қоғамның адамға қоятын талаптарының өзгеру нәтижесінде функционалды сауаттылық ұғымы кең тарала бастады.

Қазіргі әлемдік білім кеңістігіндегі халықаралық стандарт талаптарына сай оқыту үдерісінің орталық тұлғасы білім ашуы субъект, ал ол субъектінің алғаш білімнің түпкі нәтижесі құзыреттер болып белгіленуі білім беру жүйесінде «функционалды сауаттылықты» қалыптастыру мақсаты негізге алынып отыр.

Жай сауаттылық - адамның оқу, түсіну, қысқа мәтіндерді құру және қарапайым арифметикалық әрекеттерді орындауы.

Функционалды сауаттылық – адамның сыртқы ортамен қарым-қатынасқа түсе алу қабілеті және сол ортаға барынша тез бейімделе алуы мен қарым-қатынас жасай алу деңгейінің көрсеткіші. Олай болса, функционалды сауаттылық тұлғаның белгілі бір мәдени ортада өмір сүруі үшін қажетті білім мен біліктердің жиынтығын игеру, яғни функционалды сауаттылыққа жету, қалыптастыру, меңгерту.

XXI ғасырдың жан-жақты, зерделі, дарынды, талантты адамдарды қалыптастыруда білім беру мәселесі, оның оқыту жүйесін заман талабына сай үйлестіре алу міндеті туындап, жаңа талаптар қойылуда. Соған орай ұстаздардың алдында тұрған міндет: табысты және әрекетке дайын қабілетті, әлеуметтік рөлін сезінетін құзырлы тұлғаны қалыптастыру. Жалпы құзыреттіліктің сипатына беделді пікір айтуға мүмкіндік беретін білімді игеру деген түсіндірме берілген. Тұлға құзыреттілігін дамыту – ұстаздың құзыретті тәсілдерді меңгертуі, білім беру мазмұнын жетілдіру. Ол үшін баланы субъект ретінде қарап, оқу ісіне өзінше қызықтыратын, оған қабілетін арттыратын жағдай туғызу керек. Оның бастысы – оқу үрдісін жаңаша ұйымдастыру, оқушының оқудағы іс-әрекеті арқылы ойлау дағдыларын жетілдіру, өз бетінше білім алу, әрекет ету.

Мақсатқа жету оқушының өзі арқылы іске асады. Мұғалім – бағыт беруші, ұйымдастырушы. Америка ғалымдары Чарлз Темпл, Куртис Мередит, Джинни Стилл жасаған «Оқу мен жазу арқылы сыни тұрғыдан ойлауды дамыту» жобасының оқушы құзыреттілігін дамытуда маңызы зор. Сын тұрғысынан ойлау дегеніміз – ой қозғай отырып, оқушының өз ойымен өзгелердің ойына сыни қарап, естіген, білгенін талдап, салыстырып, жүйелеп, білмегенін өзі зерттеп, дәлелдеп, тұжырым жасауға бағыттау, өз бетімен және бірлесіп

шығармашылық жұмыс жасау. Бұл жобаның тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану арқылы оқушы өз ойын еркін жеткізуге, пәнге деген қызығушылығы артып, талдау жұмыстарын жүргізе білуге үйренеді. Оқушылардың сабаққа қызығушылығын оятқан әдістер арқылы өз ойларын топта, ұжымда талдай біледі.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Оқытудың тиімді әдістерін меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі.

Мұғалімдер оқушыларының функционалды сауаттылығын арттыру, өзіне сенімділігін қалыптастыру, танымдық-шығармашылық қабілетін дамыту олардың белсенділік-сенімділік сапаларын диагностикалық әдіс-тәсілдермен анықтауға, сабақта, сабақтан тыс уақытта өз ойын еркін жеткізе білуге үйретуге, қоғамда болып жатқан оқиғаларға қатысты көзқарастарының болуына, инновациялық тәртіп нормаларын, белгілерін, көрсеткіштерін анықтауға көмегін тигізеді.

Өз тәжірибемде оқу-тәрбие үрдісінде қолданып, айтарлықтай нәтиже беріп жүрген әдіс-тәсілдеріммен бөліспекпін. Мысал ретінде ана тілі сабағымда оқушыларды жаңа тақырыпқа байланысты үй құстарының суреттерінің қиындысын құрастыру арқылы топқа бөлдім. Бұл әдістің мақсаты оқушыларды шығармашылықпен шапшандыққа баулиды. Сабақтарда оқыту мен оқудың жаңа әдіс-тәсілдерін пайдаланып тақырыпқа байланысты түрліше топқа бөліп отыруға болады. Мысалы математика сабақтарында геометриялық пішіндер арқылы, сандармен, туған күндерінің сандарымен және қазақ тілі пәнінен сөз таптарының түрлерімен, сюжетті сурет қиындысымен, смайликтермен, түсті қағаз қиындыларымен, дүниетану сабақтарында есе жанурлардың, өсімдіктердің түрлерімен, жыл мезгілдерімен, тірі және өлі табиғат денелерімен топқа бөлінуге болады.

Ана тілі сабағында үй тапсырмасын тексеру кезеңінде «Кейіпкерге хат» әдісін қолдандым. Бұл әдісте өтілген тақырып кейіпкеріне оқушы өз ойларын ашып хат жазады. Оқушы әңгіме кейіпкерінің орнына өзін қойып, ненің дұрыс, ненің бұрыс екендігіне шешім қабылдайды. Мен оқушылардың пікірлерін бір ой арнасына жетелей отырып, «Қарама-қайшы пікірлер бекеті» әдісін пайдаланып, проблемалық сұрақ қойдым, яғни «Бақытжанның бұрыс жолға түсуіне кім себепші?» - деп топ арасында пікірталас ұйымдастырдым. Қазақ тілі сабағында «Кубизм» әдісін, Венн диаграммасын, математика сабақтарында «Сәйкестендір», «Жылдам ойлап айт», «Кім тапқыр?» сияқты әдістерді қолдануға болады.

Жаңа сабаққа дайындық кезеңінде «Ойынды дәлелдеп көр» әдісін кіріктіріп, жаңа тақырып әтеш туралы болғандықтан үй құстарының дауысы жазылған бейнежазбаны тыңдаттым. Бұл жерде мен «үлгермейтін оқушы» сабақтарда ауыз ашпайтын Айшолпанға «Түрткі болу, сұрақ қою, қайта бағыттау арқылы» үй құстарының дауысынан ажыратып түрін сұрадым. Ол маған түрлерін атап берді. Оны қайта бағыттау мақсатында сұрақты күрделендіре түстім. Үй құстарының адамға пайдасы бар ма, болса атап айт, деп сөйлеу қабілетін дамуына, топ арасында қысылмай жауап бере білуге үйреттім. Сабақтың сол кезеңінде дүниетану сабағында «Автор орындығы», «Әлемге саяхат» әдістерін қолдануға болады.

Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылықтарын қалыптастырудың психологиялық және педагогикалық негіздеріне келер болсақ, бастауыш сынып оқушыларының психологиялық ерекшеліктері ескерілуі керек. Оқу, жазу сауаттылықтарын қалыптастыруда, ең алдымен, кіші мектеп жасындағы балалардың ойлау мен сөйлеуі маңызды орын алады.

Ұстаздың өзі – ізденуші. Сонда ғана өзі қызыққан ұстаз сабағын басқаларға да қызықты жеткізе алады деп ойлаймын. Әрбір сабақта озық педтехнологияларды пайдаланып өткізу әрине жақсы нәтижелер береді. Ұстаз әр кез ізденуші бола білсе, өзі үшін білім жинақтайды, білімінің нәтижесін алдындағы оқушысынан көре алады. Міне бір сабақ мұғалімнен қаншама ізденісті қажет етеді. Біз мұғалімдер тек қана ашық сабақтарымыз үшін ізденіп қоймай күнделікті сабақтарымызды түрлендіріп, қызықты етіп ұйымдастырсақ оқушылардың функционалдық сауаттылығын арттыруға қол жеткіземіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары: / Қазақстан Республикасы.

2. Н. Ә. Назарбаев «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» Қазақстан халқына Жолдауы / Н.Ә. Назарбаев // Егемен Қазақстан. – 2012. – 28 қаңтар.

3. К.Өстеміров, А.Айтбаева «Қазіргі білім беру технологиялары» - А., 2006ж. \

4. Арысбаева З. Инновациялық әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері // Қазақстан мектебі. – 2003. - №8. - 20 б.

Раисова А.Ж.

ЭФФЕКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ПОВЫШЕНИЯ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В своей статье автор дал определение функциональной грамотности. В результате изменения требований, предъявляемых к человеку под влиянием разнонаправленных разработок, происходящих в современной стране, широко распространено понятие функциональной грамотности.

УДК 373.2

Рогова А.В.

Студентка, ФГБОУ ВО “ХГУ им. Н.Ф.Катанова”

город Абакан, Республика Хакасия

i.rogova3071@gmail.com

Научный руководитель Шведчикова Е.В

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. Формирование личности ребенка происходит в результате ее активного взаимодействия с окружающим миром, в процессе получения социального опыта, овладения общественными нормами и правилами поведения, общения, в результате коллективных и межличностных отношений, в совместной деятельности с окружающими, в том числе и с членами семьи. Статья посвящена проблеме формирования личности ребенка дошкольного возраста.

Понятие «личность» многопланово, личность является объектом изучения многих наук: философии, социологии, психологии, этики, эстетики, педагогики и других. Каждая из этих наук изучает личность в своем специфическом аспекте.

В общественных науках личность рассматривается как особое качество человека, приобретаемое им в социокультурной среде в процессе совместной деятельности и общения. В гуманистических философских и психологических концепциях личность - это человек как ценность, ради которой осуществляется развитие общества [1].

Одной из сложных и ключевых проблем педагогической теории и практики является проблема личности, ее развития, формирования и социализации. Данная проблема имеет различные аспекты, поэтому рассматривается многими науками: философией, социологией, физиологией, анатомией, психологией и другими.

Современный период развития человеческого общества характеризуется более пристальным вниманием к дошкольному периоду жизни человека, становлению его личности, особенностям социализации, сохранению и формированию психически и физически здорового поколения. Человек не может жить, трудиться удовлетворять свои материальные и духовные потребности, не общаясь с другими людьми. С самого рождения он вступает в разнообразные отношения с окружающими. Общение является необходимым условием существования человека и вместе с тем одним из основных факторов и важнейшим источником его психического развития в онтогенезе. Общение принадлежит к базовым категориям психологической науки.

В работах отечественных ученых Л.С. Выготского, А.Н. Леонтьева и других было выдвинуто положение, согласно которому развитие ребенка принципиально отличается от развития детенышей любых животных. В отличие от животных у человека основное значение приобретает общественно-исторический опыт, накопленный предшествующими поколениями.

Без усвоения этого общественно-исторического опыта полноценное развитие человеческого индивида оказывается невозможным. Но для такого усвоения необходимо общение ребенка с взрослыми людьми, которые уже в той или иной мере овладели этой культурой и способны передать ему накопленный опыт, научить его выработанным человечеством способам практической и умственной деятельности. Это доказали в своих исследованиях М.И. Лисина, Т.А. Репина, Д.Б. Эльконин и другие[5].

Период от рождения до поступления в школу является, по признанию специалистов всего мира, возрастом наиболее стремительного физического и психического развития ребенка, первоначального формирования физических и психических качеств, необходимых человеку в течение всей последующей жизни, качеств и свойств, делающих его человеком. Особенностью этого периода, отличающей его от других, последующих этапов развития, является то, что он обеспечивает именно общее развитие, служащее фундаментом приобретения в дальнейшем любых специальных знаний и навыков и усвоения различных видов деятельности. Формируются не только качества и свойства психики детей, которые определяют собой общий характер поведения ребенка, его отношение ко всему окружающему, но и те, которые представляют собой "заделы" на будущее и выражаются в психологических новообразованиях, достигаемых к концу данного возрастного периода[8].

Современная ситуация в образовании, особенно в дошкольном, объективно является непростой. Неуклонно растет число сочетанных отклонений в развитии. Наряду со сложными аномалиями органического происхождения, заметен рост психогенных нарушений, проявляющихся в аутизации, агрессивности, нарушениях поведения и деятельности, тревожно-фобических расстройствах, искажениях процессов социализации. Фактически в специальной психологической помощи нуждаются не только дети, посещающие специальные образовательные учреждения, но и значительное количество детей, находящихся в дошкольных образовательных учреждениях общеразвивающего вида. Данная тема исследования является практически значимой, так как знание средств и способов деятельности, необходимых для формирования базиса личностной культуры является непременным условием личностного развития ребенка[7].

Личность формируется в условиях конкретно-исторического существования человека, в деятельности (трудовой, учебной и др.) Ведущую роль в процессах формирования личности играют обучение и воспитание, которые осуществляются в группах и коллективах.

Понятие «формирование личности» употребляется в двух смыслах. Первый – формирование личности как её развитие, его процесс и результат. Взятое в этом значении понятие формирования личности является предметом психологического изучения, в задачу которого входит выяснение того, что есть (находится в наличии, экспериментально выявляется, обнаруживается и что может быть в развивающейся личности в условиях целенаправленных воспитательных воздействий. Это собственно психологический подход к формированию личности. Второй смысл — формирование личности как ее целенаправленное воспитание (если можно так сказать, «формовка», «лепка», «конструирование»; А.С; Макаренко удачно назвал этот процесс «проектированием личности»). Это собственно педагогический подход к выделению задач и способов формирования личности. Педагогический подход предполагает необходимость выяснить, что и как должно быть сформировано в личности, чтобы она отвечала социально обусловленным требованиям, которые предъявляет к ней общество [4].

Личностное развитие дошкольника включает:

1. понимание окружающего мира и своего места в этом мире;
2. развитие эмоциональной и волевой сферы.[2]

Отношение взрослого к ребенку во многом определяет становление его личности.

Младшие дошкольники усваивают культурно-гигиенические навыки, распорядок дня, правила обращения с игрушками, книгами; средние и старшие дошкольники — правила взаимоотношения с другими детьми.

В дошкольном возрасте начинает активно формироваться самосознание ребенка, что проявляется в самооценке. На начальном этапе ребенок учится оценивать персонажей сказок, рассказов, затем переносит эти оценки на реальных людей, и только к старшему дошкольному возрасту начинает складываться умение правильно оценивать себя.

На протяжении всего дошкольного возраста чувства сопровождают поведение ребенка.[8]

Малыш еще не в состоянии полностью контролировать свои эмоциональные переживания, его настроение может быстро меняться на противоположное, однако с возрастом чувства приобретают большую глубину и устойчивость.

Особую роль в развитии личности играет возникновение воли как способности к управлению поведением. Как было показано выше, Д.Б. Эльконин связывал произвольность поведения с соподчинением мотивов и возникновением первичных этических инстанций. В.С. Мухина связывает возникновение воли с:

- развитием целенаправленности действий (умением удерживать цель в центре внимания);
- установлением отношения между целью действий и их мотивом;
- возрастанием регулирующей роли речи в выполнении действий

В дошкольном возрасте происходит смещение аффекта (эмоционального образа) с конца к началу деятельности. Аффект становится первым звеном в структуре поведения. Механизм эмоционального предвосхищения последствий деятельности лежит в основе эмоциональной регуляции действий ребенка.

Изменяется в этот период и структура самих эмоциональных процессов: помимо вегетативных и моторных компонентов, входят теперь и сложные формы восприятия, образного мышления, воображения. Ребенок начинает радоваться и печалиться не только по поводу того, что он делает в данный момент, но и по поводу того, что ему еще предстоит сделать. Переживания становятся сложнее и глубже.[3]

Развитие эмоциональной сферы связано с формированием плана представлений. Образные представления ребенка приобретают эмоциональный характер, и вся его деятельность является эмоционально насыщенной.

Наиболее полно структура психологического возраста, включающая в себя личностные новообразования ребенка, представлена в теории культурно-исторического развития Л.С. Выготского и его школы.

Согласно этой теории, психологический возраст определяется:

- социальной ситуацией развития;
- ведущим видом деятельности;
- противоречиями кризисов развития;

Развитие ребенка необходимо рассматривать как непрерывный переход от одной возрастной ступени к другой, связанный с изменением личности ребенка. Наступает момент, когда возросшие возможности ребенка, его знания, умения, психические качества начинают противоречить сложившейся системе взаимоотношений, образу жизни и видам деятельности. Другими словами, возникает противоречие между новыми потребностями ребенка и старыми условиями их удовлетворения.[4]

К возникновению личностных новообразований, являющихся четвертым компонентом, определяющим психологический возраст ребенка, приводит взаимодействие социальной ситуации и ведущего типа деятельности через разрешение противоречий кризисного периода. К базисным характеристикам личности дошкольника относятся:

1. Произвольность. Рассматривается как одна из форм волевого поведения, возможность управления своим поведением в соответствии с нормами и правилами. На этой основе возникает соподчинение мотивов.

2. Самостоятельность. Обеспечивает возможность постановки и решения жизненных проблем без помощи взрослого. Важнейшим фактором, влияющим на развитие самостоятельности, является стиль общения ребенка и взрослого.

3. Инициативность. Это один из показателей развития детского интеллекта, познавательной деятельности.

4. Креативность. Непосредственно связана с уровнем развития мышления, памяти, воображения, восприятия, осведомленности ребенка, а также произвольности его поведения.

5. Свобода поведения. Ребенок, уверенный в своих силах, способен самостоятельно сделать выбор средств и способов достижения определенной цели. Свобода, понимаемая в позитивном аспекте, позволяет ребенку уважать себя и других, считаться с их мнением.

6. Безопасность поведения. Основывается на понимании причинно-следственных связей и усвоении социально обусловленных запретов как охраняющих жизнь и здоровье ребенка.

7. Ответственность. Связана с развитием эмоционально-волевой сферы ребенка. Развитию ответственности ребенка за свои действия способствует, прежде всего, переживание им последствий своих действий по отношению к другим людям.

8. Самосознание.

Базисные характеристики личности динамичны и специфичны для каждого возрастного этапа развития. Их своевременное возникновение является залогом успешного развития ребенка.

В дошкольном возрасте дети уже умеют сознательно управлять своим поведением, а потому, что их нравственные чувства обладают большей побудительной силой, чем другие мотивы. Это и позволяет им побеждать конкурирующие с ними мотивы в стихийной, неуправляемой самим ребенком схватке. Иначе говоря, детей дошкольного возраста характеризует своеобразная «непроизвольная произвольность», которая обеспечивает устойчивость их поведения и создает единство их личности.

Возраст от трех до семи лет является первоначально становлением личности. Возникновение эмоционального предвосхищения последствий своего поведения, самооценки, усложнение и осознание переживаний, обогащение новыми чувствами и мотивами эмоционально — потребностной сферы — вот неполный перечень особенностей, характерных для личностного развития дошкольника. Центральными новообразованиями этого возраста можно считать соподчинение мотивов и самосознание.[5]

Это и характеризует новую ступень в формировании личности ребенка, ступень, которая позволила А.Н. Леонтьеву говорить о дошкольном возрасте как о периоде «первоначального, фактического склада личности».

В дошкольном возрасте мотивы и желания ребенка начинают образовывать иерархию, появляется произвольность, на смену импульсивным действиям приходит поведение, опосредствованное нормами, правилами и самооценкой.

К концу дошкольного возраста у ребенка формируется более реалистическая самооценка и осознание своего места в системе социальных отношений.

Поставленная в ходе исследования гипотеза подтвердилась — было установлено: в дошкольном возрасте развиваются социально обусловленные психологические характеристики, т.е. происходит развитие личности.[10]

Список использованных источников:

1. Абрелева М.М. *Взаимосвязь самооценок детей и оценок родителей в дошкольном возрасте*// Дисс.... канд. наук: 19.00.07. – Л.,1988.
2. Ананьев Б.Г. *К постановке проблемы развития детского самосознания* // Избр. психол. труды: В 2 т. – М., 1980. – Т. 1.
3. Ананьев Б.Г. *Человек как предмет познания.* – Л.,1968.
4. Ананьев Б.Г. *Избр. психол. труды: В 2 т. – М.,1980. –Т. 1.*
5. Анкудинова Н.Е. *Особенности осознания своих умений у детей 3-7 лет.* // Дисс....канд. наук. – М., 1959.
6. Антонов Д.В. *Формы нравственных переживаний* // Вопросы психологии. – 1958.–К»
7. Залысина И. А., Смирнова Е. О. *Некоторые особенности психического развития дошкольников, воспитывающихся вне семьи - Вопросы психологии, 1985, №4.*
8. Кричевский Р. Л., Дубовская Е..М. *О функции и механизме идентификации во внутригрупповом межличностном общении.* — Психология межличностного познания. Под ред. А. А. Бодалева. М., 1981.
9. Левин К., Дембо Т., Фестингер Л., Сире П. *Уровень притязаний. Психология личности. Тексты.* Под ред. Ю. Б. Гиппенрейтер, А. А. Пузыря, М., 1982.
10. Эльконин Д.Б. *Детская психология (развитие ребенка от рождения до семи лет).* — М., 1960.

Рогова А.В.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАНЫҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ ДАМУЫН БАСҚАРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Аңдатпа. Баланың жеке басының қалыптасуы оның сыртқы әлеммен белсенді қарым-қатынасы нәтижесінде, әлеуметтік тәжірибе алу, әлеуметтік нормалар мен мінез-құлық ережелерін меңгеру, қарым-қатынас, ұжымдық және тұлғааралық қатынастар нәтижесінде, басқалармен, оның ішінде отбасы мүшелерімен бірлескен іс-әрекет нәтижесінде пайда болады. Мақала мектеп жасына дейінгі баланың жеке басын қалыптастыру мәселесіне арналған.

**ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ
ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа. Бұл мақалада автор ертегі балаларды қиялдауға, шешен сөйлеуге, өз ойын жеткізуге және қайратты істер жасауға итермелейтінін атап көрсетеді.

Ертегі балалардың таңғажайып әлемі, мұнда әрдайым жақсы жаманды жеңіп, мықты әлсізді қорғап, талдар сөйлейді.

Баланың бай қиялы өзінің ертегі әлемін құрады. Бұл қиялдарды белгілі бір жасқа дейін шынайы өмірден айырмайды. Сондықтан мектеп жасына дейінгі балаларға ертегі оқып беру – ең сүйікті іс болып табылады.

Балалар психологы бұрыннан өздерінің жұмыстарында ертегі оқиғаларын пайдаланады. Ата - бабаның бай тәжірибесімен қаруланып, қазіргі психолог мамандар практикалық психологияның жаңа бағыты – ертегі терапиясын өндейді. Оның арсеналында халықтық та, авторлық та ертегілер бар. Олар әртүрлі жас пен мақсат үшін өнделген. Соның ішінде ең көп тиімді қолданысқа ие болғаны мектеп жасына дейінгілерге арналған ертегілер.

Ертегінің атқаратын қызметі кең: ол әрі тәрбиелік, әрі көркем-эстетик. әдеби қазына. ертегінің бүкіл жанрлық ерекшелігі осы екі сипатынан көрінеді. Сондықтан ертегілік прозаның басты міндеті – сюжетті барынша тартымды етіп, көркемдеп, әрлеп баяндау. Демек ертегі шындыққа бағытталмайды, ал ертектің әңгімесін өмірде болған деп дәлелдеуге тырыспайды. Ертегінің композициясы бас қаһарманды дәріптеуге бағындырылады, сөйтіп, ол белгілі бір сұлба бойынша құрылады. Мұның бәрі ертегіге идеялық, мазмұндық және көркемдік тұтастық береді. Осы тұтастық бұл жанрға басқа да қасиеттер дарытады: композиция мен эстетикалық мұраттың бірлігі әрі тұрақтылығы, көркем шарттылықтың міндеттілігі, ауызекі сөйлеу тіліне сәйкестігі, тұрақты тіркестердің қолданылуы, т.т.

Ертегіде қиял мақсатты түрде пайдаланылады, сондықтан ол әсіреленіп, ғажайыпқа айналады және біршама өзінше дамып отырады. ертегідегі ғажайып қиял адамның күнделікті көріп жүрген заттары мен құбылыстарын саналы түрде басқаша етіп көрсетеді, өйткені бұл жанрда ғажайыптың көркем бейнелеуіш құрал ретінде қолданылады. Өмірдегі шынайы нәрсенің өзін әдейі өзгертіп көрсету – ертегінің өзіндік қасиеті болғандықтан, ертектің де оның мазмұнын барынша әсірелеуге, ғажайыпты етуге күш салады. Сонымен бірге ертегідегі оқиғалар мен іс-әрекеттердің қаншалықты әсерлі болуы ертектің ғана емес, сондай-ақ тыңдаушыға да, ертегінің айтылу жағдайына да байланысты. ертегіде қиял мен ғажайып әрі идеялық та мақсатта қолданылады, себебі классик. Ертегі адамның рухани азығы болуымен қатар идеол. та қызмет атқарған. ертегінің көркем баяндалуында сюжеттен де гөрі композицияның рөлі артығырақ

Қазақ халық ертегілері - ауыз әдебиетінің ертеден келе жатқан көлемді саласының бірі болып табылады. Қазақ халық ертегілері – қазақ халық ауыз әдебиеті ішінде атадан балаға мұра ретінде беріліп, ерте заманнан бастап бүгінгі күнге дейін даму, өсу, толығу үстінде келе жатқан асыл мұра. Қазақ халық ертегілерінің асылдық қасиеті, оның дүниеге келуі сонау ерте заман болса да, бүгінгі біздің дәуірімізде қажеттілігі күшейіп мән - мағынасының артып отырғандығында [1]. Ертегілер халқымыздың тарихын, дүниетанымын, тұрмысы мен салтын, әдет-ғұрпын, наным мен сенімін білдіреді. Ертегілер қоғам дамыған сайын адамның да ой-санасын өскен, өмірге деген көзқарасы өзгереді. Қазіргі заманның жетістіктерін көре отырып, ертегі оқиғаларындағы халық арманының іске асқанын байқаймыз.

Қазақ ертегілері өзінің тақырыптары, көтерген мәселелері, мазмұнына байланысты қиял-ғажайып ертегілері, тұрмыс-салт ертегілері, хайуанаттар туралы ертегілер, шыншыл ертегілер болып бөлінеді [2].

Ертегінің оқиға желісін алсақ, табиғаттың асау күштерімен алысып, малды аман сақтап қалу жолында, елінен, жерінен адасып кеткен ағаларын іздеп тапқан Ер Төстіктің ерлігін суреттесе, екінші жағынан, әр түрлі дию, пірілерімен күресі баян етіледі. “Ер Төстік” ертегісінде жалпы ертегілердің қаһармандарына тән іс-әрекеттер толық сақталады. Ер Төстіктің өзі – асқан күш иесі емес, жүректі жігіт. Ертегінің алға қойған негізгі мақсаты – табиғаттың сыры мәлімсіз

күштерін жеңу. Адамға зиян ойлайтын Бектөре, Темірхан, Шойынқұлақ тәрізді жауыздың иелерінен үстем шығып, оларды қалай да өздеріне бағындыру болғандықтан, ер Төстікке көмекші әр түрлі жолдастар, серіктер береді. Әр түрлі жауыздықтардың ұясы болған адам баласына қастық қана ойлайтын кейіпкерлер Бектөре, Шойынқұлақ, Темірхан, пері, жын, дию, мыстан кемпірлер қаншама күшті, айлакер болса да, Ер Төстіктен жеңіледі. Халық жақсылықты алдан күтеді, болашаққа сенеді.

Ертегілер әрқашанда қазақ халқының өмірінде маңызды роль атқарып келген. Себебі, ертегілердің мазмұнында халықтың тұрмыс тіршілігі салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы, бүкіл болмысы, адамдардың өзара қарым-қатынасы, мінез-құлқы т.б. бейнеленген. Ұрпақ тәрбиесінде ең тиімді тәрбие құралы ретінде ертегілер тілі жеңіл, түсінуі оңай болғандықтан, ертегілердің балаларға отансүйгіштік, еңбексүйгіштік, т.б. тәрбиелер беруде ғана емес, олардың тілін дамытуда да атқарар қызметінің маңызы өте зор. Ертегілер балалардың ой-өрісін жетілдіріп, Отанын сүйуге, елін қорғауға, өнерді игеруге, жалпы адамгершіліктік құндылықтарды бойына сіңіруге септігін тигізеді [3]. Сонымен қатар баланың сөздік қорын да молайтуда қызметі өте зор. Ал сөздік қоры мол, тілі дамыған бала - үздік оқушы, себебі жоғарыда аталғандар - жақсы үлгілердің негізі. Ой өрісі дамып, сөздік қоры молайған баланың айтар ойы да, істер ісі де өнегелі болмақ. Демек, бала тілін дамыту - қоғам дамыған сайын күнделікті қажеттілікке айнала беретін ең өзекті мәселелердің бірі. Оның үстіне еліміз егемендік алғалы бері мемлекеттік тілде сөйлеу соны оқыту әдістемесін жетілдіру, соның ішінде, бала тілінің дамуы мен сөздік қорының молаю мәселесі әдіскер ғалымдардың зерттеуінен түспей, назардан тыс қалмай жүрген мәселелердің бірі [4].

Мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеуде ертегілердің түрлерін қарастырсақ, атақты әдебиетші М. Әуезов ертегіні үш түрге бөліп қарастырған. Олар: қиял – ғажайып, тұрмыс – салт, шыншыл ертегілері болып табылады. Алайда қазіргі зерттеулер нәтижесіне қарағанда ертегіні төрт түрге бөледі. С. Қасқабасов ертегідегі қияли идеялық қызмет атқарады, бірақ сюжеттен гөрі композицияның рөлі күшті болады деп есептейді. Ол ертегіні: хайуанаттар жайындағы, қиял – ғажайып, батырлық, новеллалық және сатиралық деп бөледі.

М.Әуезовтың ертегі түрлерін талдасақ қиял – ғажайып ертегілерінде «Керқұла атты Кендебай», «Аңшы бай» «Ұшқыш кілем» жатады деп есептейді. Бала осындай ғажайып достарының көмегімен мейірімді, адал дос адамын ардақтайды, оның күшіне мол сенім білдіреді. Бала барлық заттарға көзқарасы өзгеріп, кішіпейілдікке, мейірімділікке, дос болуға ішінен ой қорытады.

С.Қасқабасовтың пайымдауынша, қиял – ғажайып ертегілер – шығу тегі жағынан ертелік прозаның ең көнесі. Алғашқы қауымда пайда болған, жанрлық жанынан біркелкі емес. Бас қаһармандары: аңшы, мерген, кенже бала, тазша бала, жауынгер, батыр, т.б. бұқара халық өкілдері. Ертедегі табиғаттың дүлей күштерімен алысып, күнделікті өмір үшін аң – хайуанаттармен күрескен кезде халықтың арманы соларды жеңетін күшті батыр, балуан, мерген болды. Ал кейінгі дәуірде рулық қоғам тұсында халықтың арманы- өз елін бөтен елден, жаудан қорғайтын батыр болды. Ол қазақ өміріндегі қара шаңырақ иесі-кенже бала болды [5].

Ертегілер ауыз әдебиетінің ең көне жанрына жатады. бұларда көбінесе өмірде сирек кездесетін немесе мүлде кездеспейтін, ойдан шығарылған оқиғалар баяндалады. Ол ауызша айтылып, ел есінде ғасырлар бойы сақталып, ұрпақтан – ұрпаққа ауысып біздің дәуірімізге жеткен. Әр кезеңде ертегі айтушылар өз жандарынан ертегі мазмұнына жаңа оқиғалар қосқан. Сөйтіп ол үнемі жаңарып, толықтырылып, жетілдіріліп отырған.

Халық ерте кезде-ақ әрқашан зұлымдықты әділеттік жеңеді, адам табиғаттың асау сырларын біліп, қолдана алатын болады деп сенген. Жақсы өмірді аңсаған қашықтарға тез жетуді, ғажап күшті болуды, көкке ұшуды, жер асатына түсіп, асыл қазынасын алып, пайдалануды армандаған. Соның бәрі ертегілерге арқау болған. Сондықтан да ертегілерде халық қиялы, арманы, даналығы ғасырлар бойы жинақталған өмір тәжірибесі бар. Ертегілердің үш түрі бар. Олар: 1. Хайуанаттар туралы ертегілер; 2. Қиял – ғажайып ертегілер; 3. Шыншыл ертегілер.

Ертегі балаларды қиялдауға, шешен сөйлеуге, өз ойын жеткізуге және қайратты істер жасауға жұмылдырады. Сондықтан балаларды ертегі оқуға қызықтыру, жақсы қасиеттерді оқушылар бойына сіңіру мақсатында «Ертегілер еліне саяхат» сабағын өткізуге болады. Сондай-ақ «Ертегіні кім көп біледі?» сайыс сабағын ұйымдастыруға да болады. Сайысты бірнеше бөлімнен тұратын етіп, бірінші бөлімді «Кім тапқыр?» деп атау керек. Ертегіден үзінді

бойынша сахналық қойылым көрсетіліп, көрген ертектің атын, қай халық ертегісі екенін айтуы керек.

Мектеп жасына дейінгі балалардың тілін дамытып, сөздік қорын молайтуда ертегілердің рөлі ерекше.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақ этнопедагогикасындағы құқық тәрбие. Әдібай Табылдиев. А. «Қазақ университеті». 2003 ж.
2. «Педагогика». Ж.Б. Қоянбаев, Р.М. Қоянбаев. А. 2002 ж. 254-269 б.
3. «Педагогика». Ж. Әбиев, С. Бабаев, А. Құдиярова. Дарын. А. -2004. 180 б.
4. «Этнопедагогика». З.Ә. Әбілова. А. 1997 ж.
5. «Қазақ тәнім – тәрбиесі». Қ. Жарықбаев, С. Қалиев. А. «Санат». 1995 ж. 21-22 б.

Рымтай А.

**КАЗАХСКИЕ НАРОДНЫЕ СКАЗКИ КАК СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ
ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА**

Аннотация. В этой статье автор отмечает, что сказки побуждают детей фантазировать, ораторскому искусству, правильно донести мысли и совершать храбрые поступки.

УДК 159.922.7 / 8

Сапарғалиева М.Т.

Бакалавр, Академии «Bolashaq»

Город Караганда, Республика Казахстан

msapargaliyeva@bk.ru

Научный руководитель к.п.с.н, доцент Никифорова О.В

**ЮВЕНАЛЬНОСТЬ КАК СЕНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО
СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ**

Аннотация. Статья посвящена анализу психологических составляющих ювенольного периода, среди которых базальным конструктом выступает профессиональное самоопределение

Ценностные преобразования в современном обществе, ориентированы на креативно-свободный выбор личности, динамическое восхождение «Я».

А.Н.Льонтьев установил диалектическую взаимосвязь между мотивом профессиональной деятельности, ее смыслом и готовностью к реализации цели. Единая взаимосвязанная система смыслов и мотивов профессиональной деятельности, возникающая в их развитии, и составляет психофизиологический фундамент личности.

Именно поэтому мы полагаем необходимо рассмотреть психологические составляющие ювенольного периода, ведь этот период онтогенеза выступает самым благоприятным для профессионального самоопределения личности.

Мы поддерживаем точку зрения Л.И.Божович в том, что главным новообразованием, возникающим в период ювенольности является «самоопределение», то есть осознание себя субъективной точки зрения, в качестве общества и в новой общественно значимой позиции. Оно возникает в конце учебы в школе, когда личность стоит перед необходимостью решать проблему своего будущего [1].

Для нас важно вслед за И.С.Коном подчеркнуть, что для ранней юности характерно формирование жизненных планов. «Жизненный план возникает, с одной стороны, в результате обобщения целей, которые ставит перед собой личность, как следствие построения «пирамиды», ее мотивов, становления устойчивого ядра ценностных ориентации, которые подчиняют себе частные переходящие стремления. С другой стороны, это результат конкретизации целей и мотивов» [2].

Психические новообразования в ювенальный период имеют ярко выраженную возрастную психофилогенетическую специфику, и, и, и разумеется, подвержены индивидуальным способностям.

Мы разделяем мысль В.И.Слободчикова в том, что юность- завершающий стадия психологического этапа «персонализация», периода нахождения самоидентичности [3].

Таким образом, значение ювенального периода на этапе самоопределения, «вхождения» в будущую профессиональную деятельность определяет предметное поле будущего специалиста профессионала.

В этой связи следует по-иному взглянуть на процесс профессионализации, в ходе которого происходит не только освоение профессиональных норм и стандартов, но и развитие личности студентов как- профессионала.

В психолого-педагогической литературе широко используется термин «профессиональное становление» личности. Современные исследователи (Т.В.Кудрявцев, Т.В.Зеер, К.М.Левитан) рассматривают его с различных позиций.

С позиции Т.В.Кудрявцева «профессиональное становление» - длительный процесс развития личности с начала формирования профессиональных намерений до полной реализации себя в профессиональной деятельности. Центральное звено этого процесса – профессиональное становление [4].

По мнению Т.В.Зеера, «профессиональное становление» - это формообразование личности студентов, адекватное требованиям в профессиональное деятельности [5].

Мы полагаем значимым подчеркнуть, что К.М.Левитан исследует этот термин как решение профессионально значимых, усложняющих задач- познавательных , морально-нравственных и коммуникативных, в процессе чего личность овладевает необходимым комплексом, связанным с ее профессией деловых и нравственных качеств [6].

Будущая профессиональная деятельность всегда опосредована его личностными особенностями, которые, с одной стороны, детерминирует выбор данной профессии, с другой,- развиваются с процесса профессионального становления, обеспечивая мотивацию трудовой деятельности и ее эффективность.

Высокий уровень самопринятия обуславливает положительное отношение к другим. Студент, принимающий себя как личность, индивидуальность, стремится к самореализации. Она предполагает определение своих положительных качеств и перспектив, осознание себя творческой индивидуальностью, определение индивидуальных путей профессионального самосовершенствования. Осознанная потребность в самоанализе, саморазвитии и самосовершенствования своей личности является одним из условий развития сохранения психологического здоровья педагога.

Нельзя не согласиться с Т.В.Кудрявцевым а том, что «профессиональное развитие неотделимо от личностного - в основе того и другого лежит принцип саморазвития, детерминирующий способность личности превращать собственную жизнедеятельность в предмет практического преобразования, приводящий к высшей форме жизнедеятельности личности-творческой самореализации».

Согласно Н.В.Кузьминой, личностная направленность является одним из важнейших субъективных факторов достижения вершины в профессиональной деятельности. В общепсихологическом смысле направленность личности определяется как «совокупность устойчивых мотивов, ориентирующих деятельность личности и относительно независимых от наличных ситуации. Личностная направленность характеризуется интересами, склонностями, убеждениями, идеалами, в которых выражается мировоззрение человека».

Расширяя понятийное содержание этого определения применительно е педагогической деятельности, Н.В.Кузьминой включает в него еще и интерес к самим учащимся, к творчеству, педагогической профессии, склонность заниматься ею, осознание своих способностей.

Исходя из теоретического анализа юношеского возраста как сензитивного периода профессионального самоопределения, можно сделать вывод:

- главным новообразованием, возникающим в период раннего юношеского возраста является «самоопределение», то есть осознание себя с субъективной точки зрения, в качестве члена общества;

- значение периода юности этапе самоопределения «вхождения» в будущую профессиональную деятельность определяет предметное поле будущего специалиста-профессионала;

- Профессиональное становление-длительный процесс развития личности с начала формирования профессиональных намерений до полной реализации себя в профессиональной деятельности.

Список использованных источников:

1. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. М.: Просвещение, 1980
2. Кон И.С. Психология ранней юности: Книга для учителя. - М.: Просвещение, 1989.- 255с
3. Слободчикова В.И., Исаев Е.И. Психология человека. Введение в психологию субъективности.- М., Школа-Пресс, 1995
4. Кудрявцев Т.В. Психолого-педагогические проблемы высшей школы // Вопросы психологии. 1981. № 2. с.67-69
5. Зеер Э.Ф., Сыманюк Э.Э. Кризисы профессионального становления личности// Психологический журнал. 1997. № 6. С.51
6. Левитан К.М. Личность педагога: становление и развитие. Саатов, 1991. С.34

Сапарғалиева М.Т.

**КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ КӘСІБИ ҚАЛЫПТАСУЫНЫҢ
СЕЗІМТАЛ КЕЗЕҢІ РЕТІНДЕ**

Аннотация. Мақала ювеналды кезеңнің психологиялық компоненттерін талдауға арналған, олардың ішінде кәсіби өзін-өзі анықтау негізгі дизайн болып табылады.

УДК 74.00

Сапарғали А.Т.

Абай атындағы мамандандырылған қазақ мектеп – гимназиясы
Петропавл қ., Солтүстік Қазақстан облысы, Қазақстан Республикасы

**ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН
ДАМУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ**

Аңдатпа. Бұл мақалада оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және тәрбиелеу – бүгінгі таңда өзекті мәселелері, шығармашылық - өмірдің маңызды көздерінің бірі, шығармашылық жетістігінің нәтижесі - ауызекі сөйлеудің басталғаннан бастап бүгінгі күнге дейінгі адам өмірінің жетістігі қарастырылған.

Шығармашылық - бұл адамның өмір шындығында өзін-өзі тануға ұмтылу, іздену. Өмірде дұрыс жол таба білу үшін адам дұрыс ой түйіп, өздігінен сапалы, дәлелді шешімдер қабылдай білуге үйренуі қажет. Адам бойындағы қабілеттерін дамытып, олардың өмірден өз орнын табуға көмектеседі. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселелерін талдау ең алдымен «қабілет» ұғымының мәнін терең түсініп алуды талап етеді, оқушының жұмыс жүргізуі –шығармашылық қабілетті дамытудың басты жолы. Бұл ізденіс, ойлау әрекетімен тікелей байланысты[1]. Ол үшін оқушыға берілетін білім мен тәрбие сабақтастықты қажет етеді. Қазіргі кезең білімнің нағыз белең алған кезеңі. Тек білімді азаматтармен ғана еліміздің болашағы жарқын болмақ. Білімді ұрпағы бар мемлекет өзінің даму жолында кез-келген кедіргілер мен тосқауылдарға қарсы тұра алады.

Бүгінгі күні ғылым мен техниканың даму деңгейі әрбір оқушыға сапалы және терең білімнің және іскерліктің керектігін талап етеді. Сол себепті де оқушылардың шығармашылық ойлауын дамыту, оқушының табиғи дарындылығын пайдалана отырып, ғылыми көзқарасы мен белсенділігін дамыту керек.

Мектепте алған білім баланың шығармашылық қабілетін дамытуға мүмкіндік беріп оны өнімді, шығармашыл, өзіндік ойлауға үйретуі тиіс.

Баланың қабілеттерін дамыту мәселесі өзінің адамзат тарихының тереңінен алады. Ежелгі грек ғалымы және философы Сократ өз оқушысының дамуына үнемі қамқорлық жасап отырған. Ал барлық халықтың ұстазы ұлы Абай ағамыз қара сөзінде бала өмірге келгендегі

қабілеттері әрі қарай дамытуды, шыңдауға қажет ететінін, сонда ғана олар пайдаға асатынын жазған. Ал, назардан тыс қалған қабілеттер бара-бара жойылып, жоқ болатынын айтқан екен.

Оқушының шығармашылық қабілеттерін дамыту және оны тәрбиелеу –бүгінгі таңдағы көкейтесті мәселелердің бірі. Шығармашылық – бүкіл тіршілік көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері де шығармашылықтың нәтижесі болып табылады. Бұған бүкіл халықтық, жалпы және жеке адамның шығармашылығы арқылы келдік.

Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізеді.

Мектеп – бұл оқушы тұлғасы мен санасының дамуы қуатты жүретін, ерекше құнды, қайталанбас кезеңі. Сондықтан да ондағы білім беру ісі-үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да қадірлі жұмыс. Мектеп оқушыларға белгілі бір білім беріп қана қоймайды, жалпы дамыту, яғни сөйлеу, оқыту, қоршаған ортада дұрыс көзқараста болу, жағдайларды объективті түрде бағалап, талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға, салыстыра білуге, дәлелдеуге үйретеді. Тәрбие мен білім қатар жүргеннен соң сөйлеу мәдениетіне де үйретеді. Мектеп оқушылары әр түрлі, әр деңгеймен мектеп табалдырығын аттайды. Дегенмен, әр оқушының бойында өзіндік қабілет болатынын әр ұстаз байқай алады.

Бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерінің мүмкіндіктері зор, шығармашылық жұмыстармен тұрақты, белсенді айналасуға икемді жас деуге толық болады. Оқушыларды шығармашылыққа баулу үшін тағы бір қажеттілік-оларды психологиялық дайындықтан өткізу, яғни балалық шабытын оятып, құлшындырып, еліктіріп отырып мадақтай білу керек. «Сенің қолыңнан бәрі келеді екен ғой», «Ынтаң керемет, жарайсын!» деп кішкене болсын жетістіктерін мадақтап, көтермелеп отыруы қажет[2]. Алдындағы жетістіктеріне құптаушылық көрсетіп, сезім күйін бақылап, қамқорлық жасау керек. Оқушылардың қойған сұрақтарына дұрыс, нақты пейілмен жауап беріп, алдына қойған проблемаларын шешу жолында бағыт-бағдар жасап отырған дұрыс. Сонда оқушы ынталанып, алға ұмтылады, шығармашылық қабілеттерін дамыта біледі.

Сондай-ақ оқу барысында да жазба жұмыстары оқушының танымдық белсенділіктерін, ойлау жүйесін арттыруға көмектеседі. Жазба жұмыстары мен логикалық тапсырмалар арқылы әр баланың өзіндік көзқарастарын, эстетикалық және адамгершілік танымдарын, эмоцияларын, пікірлерін, талдауларын, қорытындылауларын, салыстыра білулерін және одан қорытынды жасау қасиеттері байқалып тұруы қажет деп ойлаймыз. Оқушы қабілетіне орай, айналадағы естілген дыбыс, адамдар мен жануарлардың тіршілігі, табиғат құбылыстарын бақылаудың барлығы оқушының тілін ғана дамытпайды, шығармашылық жұмыс жасаумен қатар оқушы ізденеді, талпынады, ойланады. Оқу іс-әрекетінде мұғалім мен оқушының қарым-қатынасы тығыз байланыста болуы қажет.

Ол үшін мұғалім бар күш-жігерін, педогогикалық шеберлігін оқушы бойындағы табиғи мүмкіндіктерін ашуға, үйлесімді дамуға бағыттауы, шығармашылық жағдай жасауы қажет. Ал оқушы тарапынан белсенділік, дербестілік көрсетуі, өзіне деген сенімділігі арқылы шығармашылық әрекетті қалыптастыра алады. Сонымен қатар әр сабақта ұстаз өз шеберлігінің барысынды оқушыға шығармашылық тапсырма беріп отыруы тиіс. Сол тапсырмалар сынып оқушыларының жас ерекшеліктеріне, шығармашылық қабілеттерінің даралығына қарап, әр сынып бойынша әрі қарай жалғастыра беруге болады.

Шығармашылыққа үйрететін сабақтар - жаңа технологияларды қолдану болып табылады. Мұндай сабақтарда оқушыға ерекше ахуал, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық қатынас сақталады.

Мұғалім бақылаушы ғана емес, бағалаушы да емес, танымдық іс-әрекетін ұйымдастыратын шығармашылық істердің ұйытқысы. Ұстаз шеберлігінің арқасында оқушының шығармалық қабілеттерін дамыта алады. Сабақтан тыс уақытта оқушылар шығармашылығын дамытатын іс шараның бір түрі-әр түрлі кездесулер мен ұйымдастырылған шаралар. Осындай іс-шаралардың барысында, әрбір балаға өзіндік ойын, көзқарасын білдіруге, еркін ойларын жеткізуге мүмкіндік беру қажет. Осындай көптеген жұмыстар жүргізуде шәкірт бойындағы қабілет көзі ашылып, тілін байытуға, қиялын ұштауға, өз бетінші ізденуге зор әсерін тигізеді.

Ұстаз еңбегі – оқушы біліммен өлшенеді десек, ұстаз еңбегінің күрделілігі-әрбір оқушы жүрегіне жол таба білуінде. Әрбір оқушының бойындағы қабілетті дамыту арқылы өзін, өмірді, әлемді танып білуге, қоғам алдындағы жауапкершілік қасиеттерін сезіндіре білуінде жатыр.

Жұмыс барысында, әсіресе бала қиялының шығармашылық жұмыста орны ерекше. Мағжан Жұмабаевтың жақсы бір сөзі дәлел болмақ: «Жаратылыстың құшағында, меруерт себілген шатырдың астында, хош иісті кілем үстінде, күнмен бірге күліп, түнмен бірге түнеріп, желмен бірге жүгіріп, алдындағы малымен бірге өріп, сары сайран далада тұрып өсетін қазақ баласының қиялы жүйрік, өткір, терең болуға тиісті». «Баланың атаға тартуы рас болса, сикырлы даланың баласы-қазақ баласы қиялқұмар болуға тиісті». Сөз өнері - әдебиетке тікелей қатысты, Ұстаз шеберлігінің бірі - әр сабақты түрлендіріп өткізудің маңыздылығы ерекше[3]. Тиімділігін атап айтсақ: сабақ құрылымының ұйымдастырылуы, сыныптағы оқушылардың іс-әрекетін бақылауға қолайлылық, оқу-танымдық тапсырмаларды орындауға ұжымдық бірлескен әрекеттің жүзеге асуы, оқу уақытының үнемділігі. Шығармашылық сипаттағы сабақтар түрлерін жүйелі ұйымдастыру арқылы оқушылардың танымдық белсенділігі қалыптасып, ұстазы берген ақпаратты, іс-әрекет тәсілдерімен бағалау өлшемдерін қамтитын қоғамдық және ұжымдық тәжірибе тағылымдарын игеріп қана қоймай, оқушы барлық іс-әрекетте шығармашылық бағыт ұстанады, қабілет білігін ұштай түседі. Ал бұл бағытта мемлекеттік тілдің алатын орны ерекше. Елге деген құрмет сезімдерін ояту, мемлекетіміздің әлемдік деңгейдегі орнын танытып, көрсетуде, оқушыға эстетикалық тәрбие беруде қазақ тілінде шығармашылық қабілетті дамыту басты орын алады..

Осындай шығармашылыққа баулитын жұмыс түрлері өте көп. Көбінесе тәрбие сағаттарында оқушыны жан-жақты тануға болады. Себебі: оқуға үлгерімі төмен оқушы дана қырынан өзін таныта алады. Көптеген табиғат талант дарынсыз ұстаздардың кесірінен жойылып кетеді. Сондықтан да оқушылардың шығармашылық қабілеті мен белсенділіктерін арттыруда мұғалім үнемі ізденуге, тұрақты еңбек етуге әрқашанда дайын болуы керек. Әрине, атқарылған істер де аз емес. Дегенмен, әлі де болса бізді ойландыратын істер де жетерлік. Ендеше бізге ой-өрісі жоғары дамыған, зерделі, жан-жақты парасатты ұрпақ керек екенін бір сәтте естеп шығармағанымыз жөн.

Қорыта айтқанда, оқушы бойында шығармашылықты дамытуда үздіксіз құлшыныс, оқуға, білім алуға деген ұмтылыс ұдайы өшпей, күннен-күнге дами түсуі қажет. Сонда ғана оқушы бойында білім нұры тасып, сыныптан-сыныпқа көшкен сайын оқушының ішкі дүниесі, сыртқы ортамен байланысы дамып, оқушы дүниетанымы арта түсері анық.

Сапарғали А.Т.

РАЗВИТИЕ И ВОСПИТАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ УЧАЩИХСЯ

Аннотация. Развитие и воспитание творческих способностей ученика – сегодня одна из актуальнейших проблем. Творчество – один из важных источников жизни. Результатом достижения творчества – является достижением даже тот период с начало разговорной речи до сегодняшнего дня человеческой жизни.

ӘОК 37

Сарсекеева А.Ж.

«С. Торайғыров атындағы тірек мектебі (ресурстық орталық)» КММ Бұқар-Жырау ауданы, Қарағанды облысы, Қазақстан Республикасы

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАНАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа. Автор өзінің мақаласында білім саласының даму көшінен қалмай ілгерілеу мақсатын айқындап алған. Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын бірінші орынға қойған.

Бүгінгі таңда жас ұрпақтың сапалы білім алуы басты мәселе болып отыр. Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев «Білімді, сауатты адамдар - бұл ХХІ ғасырда адамзат дамуының негізгі қозғаушы күші» дегенінің өзі - үлкен көрегендіктің белгісі.

Білім саласының даму көшінен қалмай ілгерілеу басты мақсатымыз. Сол көшке ілесе алмасак - бізге сын. Еліміздің ертеңі жас ұрпақтың қолында.

Қазіргі заман талабына сай болашақ ұрпақтың оқып білім алуын еліміз бірініші орынға қойып отыр. Білім беру мен білім алудағы атқарылатын қарқынды жұмыс ұстаздардың еңшісінде екені айтпаса да белгілі. Осы орайда ұлы педагог К.Д. Ушинскийдің «Бала - балқытылған алтын» деген қанатты сөзі бірден ойға түседі. Балаға қалай бағыт берсең, солай өседі. Сондықтан баланың бойындағы жақсы қасиеттердің болуына, оның жан-жақты дамуына және баладан рухани бай тұлға қалыптастыра білу басты міндетіміз. Оқытудағы жаңа тәсілдерді пайдалана отырып, оқушы бойында өзіне деген сенімділік пен жауапкершіліктерді дамыту керек. Қазіргі кезде заман талабына сай қоғам өмірінің жаңа сапасының негізін құрайтын жан-жақты білімді, жоғары мәдениетті, бәсекеге қабілеті мол тұлға қажет. Ондай тұлға жалпы орта білім беру арқылы, немесе мектеп арқылы даярланады.

XXI ғасыр талаптарына сәйкес мектеп оқушылары бүгінгі заманда және келешекте қол жетімді табысқа жетуі үшін, бұрынғыдан да анағұрлым дағдыларды меңгеруін қажет етеді. Сондықтан қазіргі таңда білім беру жүйесіндегі өзгерістердің бірі-жаңартылған білім беру мазмұнына көшу болып табылады және оқытудың жаңа әдіс-тәсілдері қарастырылып, енгізілуде.

Сабақ - мұғалімнің шығармашылық еңбегінің нәтижесі. Оның өз мәнінде өтуі ұстаздың біліміне, ұйымдастыру қабілетілігіне, шеберлігіне байланысты. Мемлекетімізде болып жатқан өзгерістерден білім беру саласыда шет қала алмайды.

Осыған байланысты бағдарламаның мақсаты: Бастауыш сынып пәндері бойынша білім беруді жаңарту және критериалды бағалау жүйесін енгізу тұрғысынан педагогтардың жауапкершілікті түсіну мен олардың кәсіби деңгейіне, педагогикалық шеберлігін жетілдіруде және білім беру үдерісіндегі көптеген мәселелерді шешуге қосқан үлес қосқан.

Бағдарламаның міндеттері:

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымымен, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретімен, мазмұнымен және мақсаттарымен таныстыру;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес келетін педагогикалық тәсілдерді түсінуін және қолдана білуін қамтамасыз ету;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсатына критериалды бағалау жүйесін түсініп, қолдана білуін қамтамасыз ету;

- мұғалімдердің бойында орта білім мазмұнын жаңарту жағдайында бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті дағдыларды қалыптастыру.

Оқудан күтілетін нәтижелер:

- мұғалімдер жаңартылған білім беру бағдарламасының құрылымын, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретін, мазмұнын және мақсаттарын біледі және түсінеді;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес педагогикалық тәсілдерді, оқу материалдарын қолдана біледі;

- бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасындағы оқу мақсаттарына қол жеткізу мақсаттарында критериалды бағалау жүйесін түсінеді және қолдана біледі;

- мұғалімдердің орта білім беру мазмұнын жаңарту жағдайында бастауыш сынып пәндері бойынша жаңартылған білім беру бағдарламасын іске асыру үшін қажетті біліктері мен дағдылары қалыптасқан.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының ең негізгі мақсаты - білім алушылардың оқу нәтижелерін жетілдіру болып табылады. Орта білім мазмұнын жаңартудың көптеген компоненттері, соның ішінде мұғалімдердің біліктілігін арттыру бағдарламасы осы мақсатқа бағытталған. Жаңа бағдарлама бойынша жаңаша көзқарас қалыптасып, білім деңгейі биікке көтеріліп келеді. Қазіргі білім беру жүйесінде жаңа технологияларды енгізу күннен-күнге басты талапқа айналып, осы әдістерді жетілдіре түсу қажеттігі күшейіп келеді. Мұғалімнің шеберлігі қандай жоғары болса да, мұғалім оқушының өз белсенділігін туғыза алмаса, берген білім күткен нәтиже бермейді. Оқушының тұлға ретінде қалыптасуы белсенділік арқылы жүзеге асады. Заманауи қоғамның зиялы азаматына білім беру - сана әлеуеті жоғары дамыған, сын тұрғысынан және жаңашыл ойлай білетін, рухы мықты, өз білімін қоғамның алға басуына

жұмсай алатын адамды тәрбиелеу. Білім беру бағдарламасында тәрбие мен оқыту ажырамас байланыста болады. Заманауи мектептердің мақсаты - жоғары білімді, шығармашыл адамның үйлесімді тұлғаланып, дамуы үшін қолайлы білім беру кеңістігін жасау. Өз білімінің нәтижесінде оқушы бойында сын тұрғысынан ойлау, білімін шығармашылықпен пайдалана білу, зерттеушілік дағдылары, АКТ дағдылары, топта және жеке жұмыс істей білуі, тілдік дағдылары, қойылған міндеттер мен күрделі мәселелерді шеше білу дағдылары қалыптасады. Мектеп бағдарламасына кіріктірілген пәндерді енгізу оқушының жалпы дамуына және тақырыпты сабақта тереңірек зерттеп, әлем туралы тұтас ұғымының қалыптасуына септігін тигізеді.

Жаңартылған білім беру мазмұны білім салалары бойынша анықталған күтілетін нәтижеге негізделеді. Күтілетін нәтижелер оқушы жұмысы мен оның жетістігін бағалауға мүмкіндік береді, әр оқушының жеке даму траекториясының дамуын нақтылауға жағдай туғызады. Сонымен қатар білім, білік дағдыларының дамытуға уәжін арттырады. Оқу үдерісінің сапасын жақсартады. Сол себепті, оқыту нәтижесін мониторинг жасаудың жаңа формасы енгізіледі, яғни критериалды бағалау жүйесі. Оқыту мақсаттарына жетуде жетістік критерийлерін құрастыру және қолдану – бұл білім берудің мақсаты мен мазмұнына негізделген оқушының оқу - танымдық құзырлығын қалыптастыруда алдын-ала белгіленген жетістіктермен салыстыру үрдісі. Ең бастысы – оқу үрдісінің өзі, жетістік критерийлері арқылы оқушы өзін-өзі бағалауды үйреніп, өз білімінің артықшылықтары мен кемшіліктерін көріп, әрі қарай қалай даму керектігін түсінеді.

Бұл жүйеде оқушының қалай жұмыс жасағаны, қалай ойланғаны белгілі болады. Білімнің мақсаты мен мазмұнына сәйкес келетін, оқушылардың оқу - танымдық біліктілігін қалыптастыруға себепші болатын, айқын анықталған, ұжыммен шығарылған, білім үрдісінің барлық қатысушыларына алдын ала белгілі критерийлермен оқушылардың оқу жетістіктерін салыстырылады.

Жаңартылған бағдарламаларда барлық білім беру деңгейлері «Мәңгілік Ел» идеясына негізделген. Мектептегі білім беру мазмұны академиялық пәндер, зерттеу және сыныптан тыс әрекет, қосымша білім беру негізінде жүргізіледі. Идеяның мазмұны – оқушыларды рухани-адамгершілік тұрғыдан, қазақстандық патриотизмге тәрбиелеу, толеранттылық пен ұлтаралық жағдайда қарым-қатынас жасай алуға үйрету болып табылады. Бұл жаңартылған мазмұндағы бағдарламаның негізгі қағидаты - коммуникативтік тәсіл арқылы оқушының тіл туралы, ұлттық және жаһандық мәдениеттің маңызы туралы түсінігін кеңейте отырып, қазақ тілін табысты үйрету. Бүгінгі таңда білім беру саласына түбегейлі өзгерістің қажеттілігін ескерсек, реформаның басында тілдік пәндердің тұру себебін бағдарламада көрсетілген мына жолдармен түсіндіре аламыз: «...Әрбір оқушы үшін тіл – негізгі білім құралы.

Оқушылардың тілдік қарым-қатынасы өздері өмір сүріп отырған және білім алатын орта арқылы жүзеге асады. Тілді жетік меңгеру ұлттық құндылықтарды түсінетін, әлемдік деңгейде жаңа өзгерістерге бейім, жаңашыл жеке тұлға қалыптастыруға ықпал етеді». Осы орайда, ғалым - жиһанкез Шоқан Уалихановтың «Халықтың кемеліне келіп өркендеп өсуі үшін ең алдымен азаттық пен білім қажет» деген екен. Олай болса, тәуелсіз еліміздің үшінші жаңғыру дәуірінде бүгінгі ұрпақтың өмір сүруі үшін қажетті білім дағдыларымен және қасиеттермен қаруландыру - мұғалімдер үшін ынталандырушы күш болып табылады. Жаңартылған оқу бағдарламаларының ерекшеліктері 10 бөлімнен тұратын жаңа құрылымы болып табылады:

1. Пәннің маңыздылығы;
2. Пән бойынша оқу бағдарламасының мақсаты;
3. Үштілділік саясатты іске асыру;
4. Оқыту үдерісіне ұйымдастыруға қойылатын талаптар;
5. Пәнді оқытуда қолданылатын педагогикалық әдіс-тәсілдер;
6. Түрлі мәдениет пен көзқарастарға құрмет;
7. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану құзыреттілігі;
8. Оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту;
9. Оқу нәтижелерін бағалау жолдары;
10. Оқудың мазмұны, ұйымдастырылуы мен бірізділігі.

Бұл жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша менің көкейге түйгенім: алдымызға бір мақсат қоя отырып, сол мақсатқа жету жолында шәкірттердің жүрегіне жол тапсақ, егемен елдің ұл- қыздары білімді де білікті болып шықпақ. Соның арқасында біз бәсекеге қабілетті, іргесі мықты ел боламыз. Ұстаздықтың ұлы жолында өзімнің бар күш жігерімді салып, еліме

пайдамды тигізіп жатсам, бұл ғаламда одан артық бақыт жоқ деп ойлаймын. Негізінен жаңартылған білім беру жүйесі құзыреттілік және сапаға бағытталған бағдарлама екендігіне көз жеткіздім.

Бүгінгі күні барлық елдер жоғары сапалы білім жүйесімен жұмыс істеуде. Өйткені қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығымен анықталады, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушыларды заманауи әдіс – тәсілдермен оқытып, ой – өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр. Оның үстіне білім берудің жүйесін қарқынды дамытқан бұл үрдістің жалпы білім беретін мектептерге де енгізіле бастауы көңілді қуантады. «Тегінде адам баласы адам баласынан ақыл, білім, ар, мінез деген қасиеттерімен озады», - деп Абай атамыз айтқандай, озық ойлы білімдар адамдар заманның, қоғамның дамуына, өзгеруіне үлесін қосып келеді.

Қорыта айтатын болсақ: Әр уақытта бала білімін алға қоюшы ұстаз үлкен көрсеткішке қол жеткізу жолында талмай талаптанып, шаршамай еңбектенеді. Сол кезде ғана еліміз көкке шарықтап, басқа елге елді танытады. Елді өсіретін де, елді өшіретін де – білім. Сондықтан қолда бар амалдарды тиімді пайдалана білу сіз бен біздің үлесімізде. Өз ісіне берілген, жаңалықты жатсынбай қабылдайтын, шәкіртінің жанына нұр құйып, өмірге өзі де бақытты болып, өзгелерді де бақытқа жеткізсем деп жүретін жаңаша оқытатын жаңа көзқарасты ұстаз болайық.

Әдебиеттер тізімі:

1. Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы - 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ», 17.01.2014 ж.
2. Н.Ә.Назарбаев «Әлеуметтік – экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауы, 2012.
3. ҚР Тілдерді дамыту мен қолданудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2011.
4. ҚР Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы, Астана, 2010.
5. ҚР «Білім туралы» Заңы, Астана, 2007. «Білім технологиялары» № 3, 2014 ж.

Сарсекеева А.Ж.

ОСОБЕННОСТИ СОДЕРЖАНИЯ ОБНОВЛЕННОГО ОБРАЗОВАНИЕ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Аннотация. В своей статье автор определяет цель дальнейшего прогресса в развитии сферы образования. В соответствии с современными требованиями будущее поколение ставит обучение на первое место.

ӘОЖ 371.485

Телюқанов Ж.Е.

Астана Халықаралық Университеті, 2 курс магистранты
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан
zhiger.telyukanov@bil.edu.kz

ОҚУ ОРЫНДАРЫНА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ЖЕТІЛУІНЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘСЕРІ

Аңдатпа. «Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламасы білім алушылардың рухани-адамгершілікті дамуын қамтамасыз етуге, олардың бойында жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды дәріптеуге, академиялық үлгерімді жоғарылатуға, әлеуметтендіруге, кәсіби бағыт беруге, сын тұрғысынан ойлауын дамытуға, экологиялық, салауатты және қауіпсіз өмір мәдениетін қалыптастыруға бағытталған.

Бағдарлама білім беру ұйымының қызметкерлерімен, ата-аналарымен, әлеуметтенудің басқа да нысандарымен тығыз қарым-қатынаста болуы арқылы жүзеге асырылады.

Бұған не үшін қажеттілік туындады? Қазақстан Республикасы білім алушыларын тәрбиелеудің қазіргі жағдайына талдау.

«Рухани Жаңғыру», «Цифрлық Қазақстан» (2019) бағдарламаларын іске асыру жағдайындағы Тәрбиенің тұжырымдамалық негіздеріне сәйкес, оқушылардың денсаулығының барлық аспектілері бойынша (адамгершіліктік, физикалық, психологиялық, әлеуметтік) жүйелі төмендеуі байқалады: кәмелетке толмағандардың арасындағы қылмыстың өсуі; ішімдік ішу, темекі шегу, есірткі тарту қиянаты; өз өзіне қол жұмсау жағдайларының көбеюі; жыныстық қатынасқа ерте түсу; түрлі бағыттағы діни көзқарастың көбеюі және басқалар.

ЮНИСЕФ-тің 2017 жылғы зерттеуінің деректері бойынша, Қазақстанда оқушылардың үштен екісі оқушылардың немесе мұғалімдердің тарапынан зорлық-зомбылыққа тап болғанын немесе оған куә болған. Ішкі істер органдарының есебінде жыл сайын 7 мыңға жуық кәмелетке толмағандар және жағдайы төмен 10 мың отбасы тіркеледі. 3 мыңнан астам бала қылмыстық құқық бұзушылық жасайды. 2018 жылы балаларға қатысты 2125 қылмыс жасалса, 2277 кәмелетке толмаған бала құрбан болды (2017 жылға қарағанда 5,5% - ға жоғары).

Балалардың өз-өзіне қол жұмсауының өсуі сақталып отыр (2018 жылы балалардың арасына өз-өзіне қол жұмсауының 178 жағдайы болды, бұл 2017 жылмен салыстырғанда 6,6 %-ке жоғары).

Жоғарыда келтірілген деректер Қазақстан оқушыларына тәрбие беру жүйесіндегі қауіпті, алаңдатарлық статистиканың бірнеше мысалын ғана қамтиды. Тәрбие берудің тұжырымдамалық негіздеріне (2019) сәйкес, жақын болашақта ұлттың денсаулығына, оның зияткерлік әлеуетіне, бәсекеге қабілеттілігіне және жалпы елдің ұлттық қауіпсіздігіне әсер етпей қоймайды. Сондықтан, білім беру ұйымдарында ұзақ жылдар бойы қалыптасқан кемшіліктерді жеңетін жаңа тәжірибе қажеттілігі туындайды.

Мақсаты: Жалпы адамзаттық және ұлттық құндылықтарды бойына сіңірген, заманауи білімдерді меңгерген, бәсекеге қабілетті, салауатты ұрпақ тәрбиелеу.

Міндеттері:

1) Ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, тұлғаны патриотизмге, Отанына адал қызмет етуге және оның мүдделерін қорғауға тәрбиелеу;

2) Тұлғалық қасиеттерді дамыту; бәсекеге қабілеттілікті, сын тұрғысынан ойлауды және функционалдық сауаттылықты, проблемаларды өздігінен шешу қабілетін дамытуға, салауатты өмір салтын қалыптастыруға қажетті жағдайлар жасау;

3) Білім алушыларды еңбекқорлыққа жетелей отырып, бойында өзін-өзі тану, өз-өзіне баға беру, өзін-өзі тәрбиелеу, өздігінен даму, әлеуметтік жауапкершілік және әлеуметтену дағдыларын қалыптастыру;

4) Білім алушылардың да, ұжымның да табыстылығын және денсаулығы мен жан-жақты жетілуін қамтамасыз ету үшін, мектептің эмоционалды ахуалын жақсарту, білім беру ортасын дамыту;

5) Оқу-тәрбие процесінде ата-аналардың қатысу ролін арттыру;

Бағдарламаның басым бағыттары

Қазақстанның білім беру ұйымдарындағы тәрбие берудің қазіргі жағдайының ерекшелігі оның мазмұнын әлеуметтік сұранысқа орай, "Рухани жаңғыру" бағдарламасында тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері, тәрбиенің жаңартылған базалық мазмұны басты бағыт ретінде анықталған.

1. Қазақстандық Патриотизм

Мақсаты: Мемлекетке, туған жерге, өзінің мәдени ортасына сүйіспеншілігін қалыптастыру. Жас буынның бойындағы күш-қуатын, білімін Отан игілігі мүддесіне жұмсауға, жерін, тілін, тарихын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын құрмет тұтуға тәрбиелеу.

2. Ұлттық сана-сезімнің көкжиегін кеңейту

Мақсаты: Жас ұрпақтың санасы мен көзқарасында ұлттық болмыстың өзегін сақтай отырып, оларды заманауи жаһандық даму ағынымен келетін өзгерістердің бәріне ашық болуына дайындау.

3. Білімнің салтанат құруы

Мақсаты: Білімді, көзі ашық, көкірегі ояу, жаңашылдыққа жақын, үздіксіз білім алуға құштар, саналы әрі сапалы тұлға қалыптастыру.

4. Бәсекеге қабілеттілік

Мақсаты: Жаңа дәуір ұрпағын 21 ғасырға лайықты қабілеттерге, сандық сауаттылыққа, шет тілдерін үйренуге, мәдени ашықтыққа бағыттау.

5. Еңбекқорлық

Мақсаты: Тұлғаның бойында ерік-жігер мен еңбексүйгіштік, мақсаткерлік қасиеттерін сіңіруге, салауатты өмір салтын ұстануға, кәсіби тұрғыдан жетілуге басымдық беру, осы жолда әр нәрсені ұтымды пайдалануға ықпал ету.

6. Функционалдық сауаттылық

Мақсаты: Білім алушының алған білімін практикалық жағдайларда және әлеуметтік бейімделу процесінде сәтті әрі тиімді пайдалануға мүмкіндік жасау.

Бағдарламаны ұйымдастырудың принциптері

Құндылықтарға негізделген білім беруді ұйымдастырудың келесі принциптері, бағдарламаны жүзеге асыру барысында сақталуы міндетті болып табылатын бастапқы және маңызды ережелер болып саналады:

➤ **ізгілік принципі** - білім алушының еркін даму құқығының, ішкі адамгершілік дүниесінің неғұрлым толық дамуын мойындау;

➤ **құндылықты бағдар принципі** - білім алушылар мен мұғалімнің адамгершілік тәрбиесіне бағытталған құндылықтандыру;

➤ **шынайылық принципі** - білім алушы адамгершілік әрекеттің субъектісі ретінде шынайы өмірде мәдениетке жетуінің жолын өздігінен таңдайды;

➤ **рефлексивті бағдары принципі** - мұғалім білім алушылардың ойын, сезімдерін және іс-әрекеттерін дұрыс түсінуге және мақсатты түрде реттеуге ұмтылады;

➤ **субъектілік принципі** – педагог білім алушы қабілетінің дамуына, басқа адамдармен және алуан түрлілігін қоса алғандағы әлеммен байланысындағы өзінің «Менін» түсінуіне, өз әрекеттерін ұғынуына, өзінің және басқа адамдардың тағдыры үшін де олардың себеп-салдарын алдын-ала болжауына, өзін білімнің, сонымен қатар өз таңдауының субъектісі ретінде бағалауына барынша көмектеседі;

Бағдарламаны жүзеге асырудың негізгі кезеңдері:

1-кезең. Білім беру ұйымы әкімшілігінің жауапкершілігімен ұйымдастыру тобы құрылады.

Ұйымдастырушы-жетекші топтың құрамында бола алады:

- педагогтар
- педагог-психолог
- әлеуметтік педагог
- әдіскерлер
- шаруашылық қызметкерлер
- ата-аналар
- білім алушылардың өкілдерінен тұратын жауаптылар

Жұмыс тобы білім беру ұйымында бағдарламаның орындалуына, мектеп оқушыларының құндылықтарды меңгеруіне педагогикалық жетекшілік жасауға, мазмұнына құндылықтар қамтылған қарым-қатынас орнатуға және қайта жаңғыртуға жауапты.

2-кезең. Оқу жылы барысында қолға алынатын құндылықтар таңдалады.

❖ Таңдау оқу-тәрбие процесіне қатысы бар барлық қызметкерлер, білім алушылар, ата-аналар пікірімен санасу арқылы жасалады.

❖ Бір құндылық кемі бір ай бойы дәріптеледі.

❖ Таңдауға төмендегі құндылықтар тізімі ұсынылады.

- 1) Патриотизм
- 2) Ұлттық құндылықтар
- 3) Құрмет
- 4) Ынтымақтастық
- 5) Жауапкершілік
- 6) Адалдық
- 7) Еңбекқорлық
- 8) Тазалық
- 9) Кішіпейілділік
- 10) Әділдік
- 11) Денсаулық
- 12) Батылдық
- 13) Жомарттық
- 14) Табандылық

- 15) Сүйіспеншілік
- 16) Эмпатия
- 17) Әдептілік
- 18) Кемелдену

3-кезең. Ұйымдастырушы-жетекші топ құндылықтарды білім беру ұйымының оқу-тәрбие бағдарламасындағы барлық жоспарларына кіріктіруге атсалысады.

- ❖ Оқу бөлімі процестерінің барлық жоспарында мақсатты түрде орындалуына
- ❖ Тәрбиелік шаралардың басты мақсаттары сол айдың құндылығына сай болуына
- ❖ Пәндік бірлестік шараларының мақсаттарында және орындалу барыстарында
- ❖ Ұжымдық шараларда
- ❖ Ата-аналармен бірлескен барлық шараларда
- ❖ Күнделікті айналымды жұмыс барысында

Бағдарламаны жүзеге асырудың шарттары мен механизмдері

Шарттары:

1. Бағдарламаны жүзеге асырудың ең басты шарты - үлгі, өнеге болу.
2. Ұжым мен ата-ананың бір мақсатта бірлесе жұмыс жасауы.
3. Сабақтарды берілген құндылықтарға сәйкес өткізуі.
4. Жақсы қасиеттер «Мен айтқандай істе» тұрғысынан емес, «Мен сияқты істе» тұрғысынан берілуі тиіс.

тұрғысынан берілуі тиіс.

Механизмдері:

- Әр айдың басында оқушыларға, ұжымға ай құндылығы жайында толық ақпарат беріледі.
- Білім беру ордасын ай құндылығына қатысты көрнекіліктермен безендіреді.
- Құндылық тақырыбына сай іс-шаралар ұйымдастырылады.
- Оқушылардың құндылықтарды күнделікті өмірде қолдануына жағдай жасалады.
- Құндылықты дәріптеу жұмыстарында ата-аналарды қатыстырады.
- Әр айдың соңында оқушылардан құндылықты меңгергендігін анықтау мақсатында кері байланыс алынады, сынып іші жұмыстарына анализ жасалады.
- Өткізілген құндылық айының қорытындысы жасалады.

Бағалау жүйесі

- Білім беру ұйымында құндылықтарды дамытуға арналған жазбаша жоспар болады.
- Мектеп құндылықтарының жоспары жыл сайын қайта қаралып, талқыланады. Қажет болған жағдайда өзгерістер енгізіледі.
- Құндылықтарға негізделген білім берудің оқушыларға әсерін бағалауда әртүрлі тәсілдер қолданылады (есеп карточкалары, анкета, әңгімелесу, ата-аналар конференциясы және т.с.с).
- Оқу жылының басында және соңында оқушылардың эмоционалды портреті шығарылады.
- Әр айдың соңында құндылықтарға негізделген білім беру процесін қорытындылау нәтижесі шығарылады.

Күтілетін нәтиже

«Құндылықтарға негізделген білім беру» бағдарламасын жүзеге асыру нәтижесінде білім беру ұйымдарында оқушы жастардың бойында

- қазақстандық патриотизм
- азаматтық сана-сезім
- толеранттылық
- жалпы және құқықтық мәдениет
- салауатты өмір салты
- шығармашылық қабілеттерін жүзеге асыру
- өзін-өзі кәсіби анықтауды қалыптастыру
- бос уақытын тиімді қамтамасыз ету бойынша даму сатыларының көрінісі күтіледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ибрагимов, М. және т.б., 2019. Құндылықтарға негізделген мектеп. «БІЛІМ-ИННОВАЦИЯ» ХҚҚ. Алматы: Астана Кітап
2. Гимранова, А., 2019., Анализ работы по организации воспитательной работы в лицеях «Білім-Инновация», Нұр-Сұлтан

3. Гимранова, А., 2019. Анализ работы по вовлечению родителей в школьную деятельность в лицах «Білім-Инновация», Нұр-Сұлтан
4. Berkowitz, M. W., 2002. The science of character education. Içinde W. Damon (Ed.), *Bringing in a new era in character education* (ss. 43–63). Stanford, Calif: Hoover Institution Press.
5. Lickona, T., 2009. *Educating for character how our schools can teach respect and responsibility*. New York: Bantam Books
6. Pearson, Q. and Nicholson, J., 2000. *Comprehensive Character Education in the Elementary School: Strategies for Administrators, Teachers, and Counselors*. *The Journal of Humanistic Counseling, Education and Development*, 38(4), pp.243-251.
7. Жұмабаев, М. ПЕДАГОГИКА, Алматы, 2005

Телюқанов Ж.Е.

ВЛИЯНИЕ ЦЕННОСТНО-ОРИЕНТИРОВОЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ К РАЗНОСТОРОННЕМУ РАЗВИТИЮ УЧЕНИКОВ В УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЯХ

Аннотация. Программа «Образование на основе ценностей» направлена на обеспечение духовного и морального развития студентов, растущих академических показателей, социализацию, профессиональное развитие, академическое развитие, развитие экологического развития, социальное развитие, развитие критического мышления, экологическая, здоровая и безопасная культура. Программа осуществляется путем работы с образовательной организацией с тесными отношениями с родителями, другими формами социализации.

ӘОЖ 371

Темір Ж.Т

Магистрант КарУ им.академика Е.А.Букетова,
город Караганда, Республика Казахстан
Научный руководитель к.п.н., доцент Баймуканова М. Т.
temir.jannur@mail.ru

БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада жасөспірімдердің мінез-құлқындағы ауытқулары туралы түсінік беріледі, сонымен қатар олардың егде жастағы адамдармен, құрдастарымен қарым-қатынас кезінде байқалатындығы қазіргі заманғы психологиялық мәселелердің бірі болып табылады. Девиантты мінез-құлықты зерттеген ғалымдар туралы қазіргі психологиялық әдістердің негізгі қағидалары түсіндіріледі.

Тәуелсіз Қазақстанның өсіп келе жатқан ұрпақтарын тәрбиелеу мен оларға сапалы білім берудегі ең негізгі бағыт жасөспірімдермен жүргізілетін әлеуметтік педагогикалық жұмыс. Жасөспірімдердің қылмыстық істерінің өршуі, әлеуметтік жетімдік пен жасөспірімдердің назардан тыс қалуы, бала тәрбиесінде жүрген қызметкерлерге үлкен міндеттер жүктейді. Нәтижесі-бақылаусыз қалған және тастанды балалардың санының өсуі, отбасы мен қоғамның мәдени моральдық бастауларын бұрмалау мен елемей, мінез құлықтың қоғам тәртібіне мүлдем сай болмауы.

Мұның барлығы нашарлыққа, ішімдікке салынушылыққа, жасөспірімдердің жезөкшелікке салынуына, ұрлыққа, бұзақылыққа және т.с.с. заң бұзушылыққа әкеледі. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықты мәселесін Қазақстандық педагог-психологтар мен әлеуметтанушылар да қарастырып жүр (А.Жұмабаев, Л.К.Керімов, Э.И.Шыныбекова, Г.А.Уманов, Ш.Е.Жаманбалаева, Д.Қазымбетова, Т.М.Шалғымбаев, А.М.Қарабаева) [1]. Бұл зерттеушілердің пікірінше девиантты сияқты жағымсыз қасиеттің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететінін зерттеген. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықтарын спорт, өзіндік жұмыстарды ұйымдастыру, мектепке деген ықпалды күшейту, бойындағы белсенділікті арттыру, ұжымдағы әрекеттерге араластыру арқылы жеңудің әртүрлі жолдарын көрсетіп берген. Девиантты мінез-құлық соңғы жылдары жаппай сипатқа ие болып, бұл мәселені әлеуметтанушылардың, психологтардың, медицина қызметкерлерінің және құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің назарына жеткізгендігімен байланысты.

Жыл сайын балалар қылмысының, нашақорлықтың өсуі байқалады, девиантты мінез-құлықты балалар санының өсу үрдісі байқалады. Баланың мінез-құлқындағы ауытқулардың себептері қоғамның саяси, әлеуметтік-экономикалық және экологиялық тұрақсыздығының, жалған мәдениеттің әсерінің күшеюінің, жастардың құндылық бағдарларының мазмұнындағы өзгерістердің, қолайсыз отбасылық-тұрмыстық қатынастардың, мінез-құлықты бақылаудың болмауы, ата-аналардың шамадан тыс жұмыспен қамтылуы, ажырасу нәтижесінде туындайды. Мұның бәрі баланың өзіне, өзін-өзі реттеу қабілетіне, өмірлік маңызды жағдайларда өзін-өзі растауға, жалғыздық пен сенімсіздік сезіміне нұқсан келтіреді. Соңғы жылдары Қазақстанда жасөспірімдер саны өсті, олар үшін өмірдің мақсаты кез-келген жағдайда материалдық әлауқатқа жету болып табылады. Еңбек пен оқу әлеуметтік құндылығы мен маңыздылығын жоғалтты, прагматикалық сипатқа ие бола бастады - көбірек артықшылықтар, аз жұмыс істеу және оқу. Мінез-құлық ауытқуларымен жағдай елдегі экономикалық жағдайды одан әрі ушықтырады.

Соңғы жылдары Қазақстанда әлеуметтік-экономикалық қатынастар саласындағы жасөспірімдер қылмысының деңгейі едәуір өсті, мұнда қылмыстың объектісі азаматтардың, қоғамның және мемлекеттің өмірінде ерекше маңызы бар меншік құқығы болып табылады. Көптеген жасөспірімдер жеке материалдық әлауқатқа, оны қамтамасыз ету әрекетіне, өзі қалағандай қағидаты бойынша өмір сүруге, кез-келген бағамен және кез-келген тәсілмен өзін-өзі растауға бағдарланумен сипатталады. Мұндай жағдайларда олар өздерінің мүдделері мен қажеттіліктерін қылмыстық жолмен қанағаттандыруға емес, қылмыс жасау үдерісін, қорқақ болмас үшін қатысуды және т.б. тартады. Соңғы жылдары біздің қоғамның әлеуметтік дағдарысына байланысты девиантты мінез-құлық мәселесіне қызығушылық айтарлықтай өсті.

Сондықтан девиантты мінез-құлықтың себептерін, формаларын, динамикасын мұқият зерттеу, әлеуметтік бақылаудың тиімді шараларын алдын-алу, түзету, оналту шараларын әзірлеу қажет. Девиантты мінез-құлық мәселесі ұзақ уақыт бойы зерттеліп келеді және бүгінгі күнге дейін өзекті болып қала береді. Девиантты мінез-құлық, әдетте жасөспірімде қалыптасады, дәл осы кезеңде жасөспірім дамуының барлық кезеңдерінен өтетін балалық шақтан ересек жасқа, жетілмегендіктен жетілуге ауысу жүреді.

Сонымен қатар, жасөспірімдер халықтың ең аз қорғалған топтарының бірі екені белгілі. Девиантты мінез-құлық әрқашан адамның іс-әрекеті, қоғамда немесе топтарда кең таралған, мінез-құлық нормалары, ережелері, идеялары, көзқарастары, құндылықтары арасындағы сәйкессіздікпен байланысты. Қағида-бұл әлеуметтік жүйені сөзсіз өзгерістер жағдайында өміршең тепе-теңдік жағдайында ұстап тұратын механизм. Жаратылыстану және әлеуметтік ғылымдарда қағида жүйелерді сақтау және өзгерту үшін рұқсат етілген шек, өлшем ретінде түсіндіріледі.

Девиантты немесе девиантты мінез-құлық (ағылш. deviation-ауытқу) - қоғамда белгіленген құқықтық нормаларға сәйкес келмейтін және құқық бұзушыны (девиантты) оқшаулауға, емдеуге, түзетуге немесе жазалауға әкеп соғатын іс-әрекеттер. Девиантты мінез-құлықтың негізгі түрлері: қылмыс, алкоголизм, нашақорлық, суицид, жезөкшелік, жыныстық ауытқулар. Синонимдер-девиантты мінез-құлық, ауытқу. Девиантты мінез-құлық ұғымы "құқық бұзушылық" (заңсыз, қылмыстық, қылмыстық мінез-құлық) және "қоғамға қарсы мінез-құлық" (қоғамға қарсы) ұғымдарына қарағанда кеңірек қолданылады[2].

М.А. Галагузова жасөспірімдердің "девиантты мінез-құлқы" және "девиантты мінез-құлық" ұғымдары "қиын" немесе "қиын" жасөспірімдермен синоним деп санайды.

Жасөспірімнің тәрбиесінің қиындығы-бұл ғылымда "ауытқу" құбылысы арқылы қарастырылатын педагогикалық әсерлерге қарсы тұру екенін баса айтады. Ауытқу-өзгергіштік құбылысының бір жағы. Әлеуметтік саладағы өзгергіштік әрдайым белсенділікпен байланысты және жасөспірімнің сыртқы және ішкі белсенділігімен делдал болған оның қоршаған ортамен өзара әрекеттесуін білдіретін адамның мінез-құлқында көрінеді.

Ғалым девиантты мінез-құлық әлеуметтік бейімделудің көріністерінің бірі екенін баса айтады. Девиацияға девиантты, делинквентті және қылмыстық мінез-құлық жатады [3].

Девиантты мінез-құлық күрделі өзара әрекеттесудегі әртүрлі факторларға байланысты күрделі құрылымға ие. Адамның дамуы көптеген факторлардың өзара әрекеттесуіне байланысты: тұқым қуалаушылық, қоршаған орта, білім, адамның өзіндік практикалық қызметі.

Кәмелетке толмағандардың девиантты мінез-құлқын анықтайтын негізгі факторларды анықтауға болады.

Биологиялық факторлар баланың денесінің қолайсыз физиологиялық немесе анатомиялық ерекшеліктерінің болуымен көрінеді, бұл оның әлеуметтік бейімделуін қиындатады. Оларға мыналар жатады:

- тұқым қуалайтын генетикалық-бұл ақыл-ой дамуының бұзылуы, есту және көру қабілетінің бұзылуы, дене ақаулары, жүйке жүйесінің зақымдануы болуы мүмкін. Балалар бұл зақымдарды, әдетте ананың жүктілігі кезінде, дұрыс тамақтанбау, алкогольді ішімдіктерді ішу, темекі шегу салдарынан алады;

- психофизиологиялық-адам ағзасына психофизиологиялық жүктемелердің, жанжалды жағдайлардың, қоршаған ортаның химиялық құрамының, әртүрлі соматикалық, аллергиялық, уытты ауруларға әкелетін энергияның жаңа түрлерінің әсерімен байланысты;

- физиологиялық-соның ішінде сөйлеу ақаулары, сыртқы тартымсыздық және адамның кемшіліктері, олар көп жағдайда басқалардың теріс көзқарасын тудырады, бұл баланың құрдастарының, команданың арасындағы тұлғааралық қатынастар жүйесінің бұрмалануына әкеледі.

Балада психопатологияның болуы немесе жеке белгілердің акцентациясы (шамадан тыс күшейту) кіретін психологиялық факторлар. Бұл ауытқулар жүйке жүйесінің қозғалыстығын арттыратын және жасөспірімнің жеткіліксіз реакциясын тудыратын нейропсихиатриялық ауруларда, психопатияда, шекаралық жағдайларда көрінеді. Адамның психикалық денсаулығының нормаларынан ауытқу болып табылатын айқын психопатиясы бар балалар психиатрлардың көмегіне мұқтаж.

Психикалық норманың экстремалды нұсқасы болып табылатын ерекше белгілері бар балалар әртүрлі психологиялық әсерлерге өте осал және әдетте тәрбиелік шаралармен қатар әлеуметтік-медициналық оңалтуды қажет етеді.

Баланың дамуының әр кезеңінде кейбір психикалық қасиеттер, жеке қасиеттер мен мінездер қалыптасады. Жасөспірімде психиканың дамуының екі үдерісі бар: ол өмір сүретін әлеуметтік ортадан алыстау немесе танысу. Егер отбасында бала ата-ананың, сүйіспеншілігі, назарының жоқтығын сезінсе, онда иеліктен шығару бұл жағдайда қорғаныс механизмі болады. Мұндай иеліктен шығарудың көріністері болуы мүмкін: невротикалық реакциялар, басқалармен қарым-қатынастың бұзылуы, эмоционалдық тұрақсыздық және суықтылық, айқын немесе шекаралық табиғаттың психикалық ауруларынан, психикалық дамудың артта қалуынан немесе кешігуінен, әртүрлі психикалық патологиялардан туындаған осалдықтың жоғарылауы.

Бас тарту, наразылық, топтастыру сияқты жасөспірімдердің сипаттамалық реакциялары, әдетте, эмоционалды тәуелді, үйлесімсіз отбасылық қатынастардың салдары болып табылады.

Адамгершілік құндылықтарды жасөспірімнің саласы, оның мүдделерін қабылдай бастады көбінесе ашкөз, күштеу немесе тұтыну бағыты. Мұндай жасөспірімдерге инфантилизм, пайымдаулардағы қарабайырлық, ойын-сауық мүдделерінің басым болуы тән.

Әлеуметтік-педагогикалық факторлар теріс тәжірибе жинақтай отырып, бала кезіндегі баланың ерте әлеуметтенуінде ауытқуларға әкелетін балалардың жыныстық жас және жеке ерекшеліктеріне негізделген мектеп, отбасы немесе қоғамдық тәрбиенің ақауларында көрінеді жасөспірімде танымдық мотивтердің, қызығушылықтар мен мектеп дағдыларының қалыптаспауына әкелетін мектеппен байланысы үзілген баланың мектептегі тұрақты сәтсіздігінде (педагогикалық немқұрайлылық). Мұндай балалар, әдетте бастапқыда мектепке дайын емес, үй тапсырмаларына теріс қарайды, мектептегі бағаларға немқұрайлықты білдіреді, бұл оқу қабілетінің бұзылуын білдіреді.

Оқушының оқу бейімсіздігі оның дамуында келесі кезеңдерден өтеді:

- оқу декомпенсациясы-мектепке деген жалпы қызығушылықты сақтай отырып, бір немесе бірнеше пәнді оқуда қиындықтардың туындауымен сипатталатын баланың жағдайы;

- мектептегі дезадаптация-оқытудағы өсіп келе жатқан қиындықтармен қатар мұғалімдермен, сыныптастармен қақтығыстар, сабақтан қалу түрінде көрінетін мінез-құлық бұзылыстары болған кездегі баланың жағдайы;

- әлеуметтік бейімсіздік-баланың оқуға деген қызығушылығы, мектеп ұжымында болу, қоғамға жат компанияларға кету, спирттік ішімдіктерге, есірткіге құмарлық толық жоғалғаны байқалатын жай-күйі;

Балаға физикалық зиян келтіретін ересектердің қатыгездігі (қорлау, немқұрайлылық) балалардың девиантты мінез-құлқының себептерінің бірі болып табылады. Мұндай әрекеттерге ұшыраған балалар өздерінің қалыпты дамуы үшін қажетті қауіпсіздік сезімінен айырылады. Бұл баланың жаман, ешімге қажетсіз екенін түсінуіне әкеледі. Балаларға қатысты кез-келген

қатыгездік әртүрлі салдарға әкеледі, бірақ оларды бір нәрсе біріктіреді-баланың денсаулығына зиян немесе оның өмірі мен бейімделуіне қауіп төндіреді. Балалар мен жасөспірімдердің қатыгездікке реакциясы баланың жасына, жеке қасиеттеріне, әлеуметтік тәжірибесіне байланысты. Психикалық реакциялармен қатар (қорқыныш, ұйқының бұзылуы) мінез-құлықтың бұзылуының әртүрлі формалары байқалады:

- агрессивтілікті арттыру;
- айқын түңілу;
- қатыгездік немесе өз-өзіне күмәндану;
- ұялшақтық;
- құрдастарымен қарым-қатынасты бұзу;
- өзін-өзі бағалаудың төмендеуі[4].

В.Ф.Сафин оқушылардың девиантты мінез-құлқының келесі себептерін сипаттайды: ата-аналардың бақылауының болмауы, қиын отбасылық жағдайлар, көшенің әсері, психикалық дамудағы ауытқулар, толық емес отбасы немесе отбасындағы зиянды атмосфера, ересектер мен балалар арасындағы қарым-қатынасқа ену, ата-аналардың мәдени деңгейінің төмендігі, олардың тәрбиелік әсерді дұрыс қолдана алмауы, жұмыспен қамтылуы және ауруы. [5]

Отбасылық қиындықтар баланың дамуындағы ауытқу факторы болып табылады. Девиантты мінез-құлықты қалыптастыруға әкелетін отбасылық қатынастардың белгілі бір стильдерін бөліп көрсету керек:

- бір жағынан гиперопияны, екінші жағынан баланы жанжал жағдайларына итермелеуді біріктіретін тәрбие мен отбасылық қатынастардың үйлесімсіз стилі;
- толық емес отбасындағы, ажырасу, балалар мен ата-аналардың ұзақ уақыт бөлек тұруы жағдайындағы тәрбиелік ықпалдың тұрақсыз, жанжалды стилі;
- ішімдік, есірткі, азғын өмір салты, ата-аналардың қылмыстық мінез-құлқы, аз уәжделген "отбасылық қатыгездік" пен зорлық-зомбылықтың көріністері бар ұйымдасқан отбасындағы қарым-қатынастың асоциалды стилі.

Қатыгездік (қорлау, немқұрайлылық) - бұл балаға қамқорлық жасайтын немесе оған қамқорлық жасайтын адамдар тарапынан зиян келтіретін әрекеттердің кең спектрі. Бұл әрекеттерге азаптау, физикалық, эмоционалды, жыныстық зорлық-зомбылық, балаға физикалық зиян келтіретін қайталанатын негізсіз жазалар немесе шектеулер жатады. Мұндай әрекеттерге ұшыраған балалар өздерінің қалыпты дамуы үшін қажетті қауіпсіздік сезімінен айырылады. Бұл баланың жаман, қажетсіз, сүймейтін екенін түсінуіне әкеледі. Балаларға қатысты кез-келген қатыгездік баланың денсаулығына зиян келтіреді немесе оның өмірі мен бейімделуіне қауіп төндіреді. Балалар мен жасөспірімдердің қатыгездікке жауап беру түрі баланың жасына, жеке қасиеттеріне, әлеуметтік тәжірибесіне байланысты. Психикалық реакциялармен қатар (қорқыныш, ұйқының бұзылуы, тәбет және т.б.) мінез-құлықтың бұзылуының әртүрлі формалары байқалады: агрессивтіліктің жоғарылауы, айқын көріну, қатыгездік немесе өз-өзіне күмәндану, ұялшақтық, қарым-қатынастың бұзылуы.

Әлеуметтік-экономикалық факторларға әлеуметтік теңсіздік жатады, қоғамның байлар мен кедейлерге бөлінуі, халықтың едәуір бөлігінің кедейленуі, лайықты табыс табудың әлеуметтік қолайлы тәсілдерін шектеу, жұмыссыздық, инфляция және нәтижесінде әлеуметтік шиеленіс.

Моральдық-этикалық факторлар, бір жағынан, қазіргі қоғамның төмен моральдық деңгейінде, құндылықтардың жойылуында, қоғамның девиантты мінез-құлық көріністеріне бейтарап қатынасында көрінеді. Қоғамның немқұрайлылығының салдары, мысалы, балалар алкогольшілігі немесе жезөкшелік, баланың отбасына, мектепке, мемлекетке деген немқұрайлы қарауы, бос әурешілік, құмарлық, жастар топтарын қалыптастыру, басқа адамдарға агрессивті көзқарас, алкоголь, есірткі қолдану, ұрлық, төбелес, кісі өлтіру, өзіне-өзі қол жұмсау әрекеттері.

Осылайша, кәмілетке толмаған баланың мінез-құлқы әртүрлі факторлардың әсерінен өзара тәуелді, сондықтан жасөспірімдерді тәрбиелеу жүйесін жетілдіру қажет. Балалар мен жасөспірімдерді тәрбиелеу жүйесін дамыту үшін девиантты мінез-құлықты тудыруы мүмкін нақты себептерді нақты білу қажет. Балалар мен жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының алдын-алу, ең алдымен өзіне, қоршаған ортаға, салауатты өмір салтына деген дұрыс көзқарасты қалыптастыру болып табылады. Девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдер-бұл қоғамның құндылықтарын, әлеуметтік нормаларын, әсіресе бастапқы ұжымда, отбасында, мектепте және т.б. жеткіліксіз меңгергендер. Мінез-құлық бұзылыстарының күрделі сипатына байланысты оларды алдын-алу. Әлеуметтік және психологиялық алдын-алу шараларының жақсы

ұйымдастырылған жүйесін қажет етеді. Психологиялық көмек-бұл жүйенің деңгейлерінің бірі және онда байланыстырушы рөл атқарады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Р.М., Шынтас Н.Н. Девиантты мінез-құлықтың пайда болу себептері және алдын алу жолдары – <http://www.rusnauka.com>
2. Меццержков Б. Большой психологический словарь / Б. Меццержков, В. Зинченко. - СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК. - 2004.-560 с.
3. Галагузова М.А. Социальная педагогика: Курс лекций / Под общей ред. М. А. Галагузовой.- М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2000.-416с.
4. Кулагина И.Ю. Возрастная психология (Развитие ребенка от рождения до 17 лет): Учебное пособие. 5-е изд.-М.: Изд-во УРАО, 2000-176 с.
5. Сафин В.Ф. Введение в психодиагностику личности школьника. – Уфа: Изд-во БГПУ, 2000-93 с.

Темір Ж.Т.

ПРИЧИНЫ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ И ПОДРОСТКОВ

Аннотация. В статье дается представление об отклонениях подростков в их современном поведении, а также о том, что они наиболее заметны при общении со старшими, сверстниками, являются одной из современных психологических проблем. Об ученых, изучавших девиантное поведение, объясняются основные принципы современных психологических методов.

ӨОК 373.31

Фазыл М.Т.

«№74 жалпы білім беретін мектебі» КММ
Қарағанды, Қазақстан Республикасы

МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа. Мақалада ағылшын тілін оқытудың әдіс-тәсілдері қарастырылған. Автор ағылшын тілі сабағының әртүрлі кезеңдерінде интерактивті оқыту технологияларын қолдану оқушылардың тіл үйренуге деген ынтасын арттырып қана қоймай, сонымен қатар оқушылар мен мұғалім арасындағы ынтымақтастық пен өзара түсіністікке ықпал ететін көрсеткен.

Білім беруді жаңғыртудың басым бағыттарының бірі мектепте ағылшын тілін оқыту болып табылады. Ағылшын тілін үйренуге деген көзқарастың өзгеруі мемлекеттік білім беру бағдарламаларына енгізілген: бүгінде бұл тек оқу пәні ғана емес, өмірлік маңызды дағды. Бағдарламаға сәйкес, ағылшын тілін білу - бұл ережелер мен грамматикалық құрылымдардың жиынтығын білу ғана емес, сонымен қатар тілді күнделікті өмірде қолдана білу. Ағылшын тіліне деген көзқарастың жоғарлауы оқу процесіндегі құзыреттілік тәсілінің қазіргі тенденциясымен сәйкес келеді, оған сәйкес ағылшын тіліндегі байланыс жаңа мыңжылдықтағы адамның он негізгі құзіреттілігінің бірі болып табылады.

Қазіргі әлемде болып жатқан саяси, экономикалық және әлеуметтік өзгерістер білім беру үрдістеріне әсер ете алмады. Жоғары оқу орындарына сәтті түсу үшін және болашақта еңбек нарығындағы бәсекеге қабілеттілік үшін мектеп түлектері сыни және шығармашылық тұрғыдан ойлана білуі, теорияны іс жүзінде қолдана білуі, өз көзқарасын анық және нақты білдіруі керек. Қазіргі әлемде педагогикалық үдерісті ізгілендіруге және оқушыға білім берудің басты субъектісі мәртебесін беруге байланысты оқытудың жаңа тәсілдері мен әдістері енгізіле бастады. Ерекше тоқтала кететін әдіс-интерактивті оқыту әдістері.

Интерактивтілік термині бүгінде техникалық жағынан да, педагогикалық тұрғыдан да қолданылады. Бірінші жағдайда интерактивтілік - бұл пайдаланушының өзара әрекеттесуін ұйымдастыруға арналған бағдарламалық интерфейснің қасиеті. Екінші жағында интерактивтілік термині оқытудың бірқатар әдістерін сипаттауда қолданылады, онда басты белгі адамның іс-әрекет, яғни мұғалім мен оқушы арасындағы байланыс. «Интерактивті» сөзі ағылшынның «interact» сөзінен шыққан - өзара әрекеттесу, бір-біріне әсер ету.

«Интерактивті оқыту» лингвистикалық және коммуникативтік міндеттерді шешу мақсатында қарым-қатынас және оқыту процесінде мұғалім мен оқушының өзара әрекеттесуі ретінде анықталуы мүмкін. Интерактивті қызмет оқу процесіне қатысушылардың әрқайсысы үшін маңызды мәселелерді шешуге, өзара түсіністікке, өзара әрекеттесуге бағытталған диалогтік сөйлеуді ұйымдастыру мен дамытуды қамтиды. Интерактивті оқыту, ең алдымен, топта диалогтық қарым-қатынасты дамытуға бағытталған.

Дәстүрлі оқытумен салыстырғанда, интерактивті түрде мұғалім мен оқушылардың өзара әрекеттестігі өзгереді. Мұғалімнің белсенділігі оқушылардың белсенділігіне жол ашады. Бұл жағдайда мұғалім оқушылардың іс-әрекеттерін үйлестіруші және модератор ретінде әрекет етеді, олардың мінез-құлқын дұрыс бағытқа бағыттайды. Интерактивті оқытудағы мұғалімнің негізгі міндеті-өзіндік әлеуметтік тәжірибені тарту арқылы нақты оқу міндеттерін шешу мақсатында оқушылардың өзара ыңғайлы қарым-қатынасы үшін жағдай жасау. Интерактивті оқыту кезіндегі оқу процесі іс жүзінде әрбір оқушы таным процесіне және жаңа білім алуға қатысатындай етіп өтеді.

Белгілі болғандай, бұл әдістің мақсаты оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастыру болып табылады, ол ағылшын тілін өмірдің түрлі салаларында қарым-қатынас құралы ретінде пайдалана білуді көздейді. Интерактивті әдістердің артықшылығы-олар ағылшын тілін қолдану кезінде психологиялық кедергілерді жеңуге мүмкіндік береді және оқушыларға оны қолдану тәжірибесін игеруге мүмкіндік береді. Интерактивті әдістерді қолдану процесінде жаңа дағдыларды игере отырып, оқушылар оқу уақытының едәуір бөлігі ағылшын тілінде сөйлеу практикасына бөлінетін мұғалім ұйымдастырған сабақ формаларына үлкен ықыласпен қатысады.

Оқытудың интерактивті әдістеріне дәстүрлі түрде презентация, әңгімелер, рөлдік ойындар, пікірталастар, ми шабуылы, практикалық міндеттері бар конкурстар және оларды кейіннен талқылау, жоспарлар мен жобаларды жобалау, шығармашылық іс-шаралар өткізу, мультимедиялық компьютерлік бағдарламаларды пайдалану және ағылшын тілді мамандарды тарту жатады.

Олардың кейбіріне тоқталайық:

Пікірталас. Бірнеше түрі бар: оқу, тақырыптық, өмірбаяндық және интерактивті. Таңдалған пікірталас түріне қарамастан, бұл мектеп оқушыларын мәселені талқылауға белсенді қатысуға ынталандырып қана қоймайды, сонымен қатар сыни ойлауды дамытуға, сонымен қатар көзқарасты сақтау үшін онтайлы дәлелдер іздеуге ықпал етеді. Пікірталас түрінде интерактивті ойындардың келесі түрлерін ажыратуға болады:

1. Round table - ұжымдық ойын, шешім жалпы мәселелері.
2. Scientific debate-оқушылардың әртүрлі бағыттағы өкілдері басқаларға қарама-қарсы өз пікірлерін қорғайтын оқудағы диалог.
3. Competition in small groups-бұл мектеп оқушыларын белсенділікке итермелейтін мотивациялық ойын.
4. Situation-тез әрекет ету және қиялдау қабілеттерін дамытатын ойын.
5. Judicial sitting-рөлдерді бөлу және конструктивті жауаптарды іздеу ойыны.
6. Training-шындыққа жақын түрлі әлеуметтік жағдайларды модельдеу және талқылау процесінде дағдыларды жетілдіру бойынша шағын топпен жұмыс істеудің әртүрлі нысандарын қолдана отырып оқыту нысаны.
7. Debriefing-алдыңғы жұмыс нәтижелерін талдау және талқылау, жинақталған тәжірибені құрылымдау. Мұғалім мен оқушылардың өз жетістіктері мен жеңілістерін анықтау және бағалау; әрі қарай қызметті жоспарлау.

Оқытудың пікірталас формалары - бұл «шындықты табу» немесе қатысушыларда белгілі бір көзқарас қалыптастыру мақсатында ойлармен, мәлімдемелермен мақсатты және реттелген алмасу. Негізгі шарттар-пікірталасты бір мәселе немесе тақырып бойынша шектеу. Талқылау барысында айтылған кез-келген ой дәлелді болуы керек.

Ми шабуылы. Бұл интерактивті әдіс ерекше назар аударуға лайық, өйткені оның басты қағидасы - өздігінен жүру. Миға шабуыл оқушыларды белгілі бір проблемалық мәселені талқылауға тартуға мүмкіндік береді. Оқушылардың міндеті-мәселені шешудің мүмкіндігінше көп нұсқаларын ұсыну, ал мұғалім оқушылардың барлық жауаптарын ескеруі керек, өйткені әрқайсысы, бір қарағанда, ыңғайсыз ұсыныс болса да, данышпанның дәніне ие бола алады және шығармашылық, стандартты емес тәсіл қолдана алады. «Ми шабуылының» ерекшелігі болып табылатын дайындықтың болмауы сөздік қорын белсенді қолдануға, сондай-ақ нақты сөйлеу

жағдайы мен тапсырмаға негізделген лексика мен грамматикалық құрылымдарды таңдауға ықпал етеді. Уақыттың шектеулілігі шығармашылық ойлауды және мәселені шешудің стандартты емес тәсілін ынталандырады.

Рөлдік ойын. Оқушылар үшін ең қол жетімді қызмет түрі, сыртқы әлемнен алған әсерлерін өңдеу әдісі. Рөлдік ойын ойлау мен қиялдың ерекшеліктерін, эмоционалдылықты, қарым-қатынас қажеттілігін дамытатын белсенділікті айқын көрсетеді. Қызықты ойын оқушының белсенділік деңгейін жоғарылатады және ол қарапайым сабаққа қарағанда күрделі мәселелерді шеше алады. Бірақ бұл барлық сабақтар ойын түрінде өтуі керек дегенді білдірмейді. Ойын - бұл әдістердің бірі және ол басқалармен үйлескенде ғана жақсы нәтиже береді: тыңдау, сөйлесу, оқу. Рөлдік ойын жеке тұлғаны дамыту үшін үлкен маңызға ие. Оқу ойынының сәттілігі қатысушылардың мүмкіндіктерімен, сондай-ақ жас ерекшеліктерімен анықталады. Оқу іс-әрекетінің екі негізгі функциясы бар: дамытушылық - оқу іс-әрекеті кезінде оқушылардың шығармашылық әлеуетін, қажетті білім алу әдістерін игерудегі тәуелсіздігін және қарым-қатынасты ұйымдастыру, тұлғааралық қатынастарды реттеу, мінез-құлықты реттеу механизмінің пайда болуы арқылы жүзеге асырылатын қарым-қатынасты қамтамасыз етеді.

Оқушылар үшін ең қызықты интерактивті ойындардың мысалдарын әрі қарай қарастырайық. Төменде зерттелген тақырып пен жалпы сөздерді сөздік қорын меңгеруді көздейтін ойындар берілген:

1. Grab a minute-интерактивті картада жазылған терминді сипаттау үшін оқушыға 1 минут уақыт берілетін ойын. Қатысушы берілген тақырып немесе термин, оның мағынасы, пайдалану мысалдары туралы көбірек ақпарат беруі керек. Карточкада көрсетілген тақырып немесе термин туралы ең толық және дәйекті ақпаратты ұсынатын адам жеңіске жетеді.

2. An item сипаттамасы-интерактивті карталарда көрсетілген сөзді немесе сөз тіркесін сөздің түбірін атамай және қимылдарды қолданбай сипаттау қажет ойын. Сонымен қатар, қалған оқушылар тобы белсенді рөл атқарады, олар сөзді болжауы керек. Бұл ойынды warm up activity ретінде пайдалануға болады.

3. Chain story - логика ойыны, қиял мен даралықтың көрінісі. ойынның мәні-алдыңғы оқушының әңгімесін жалғастыру.

Жоғарыда аталған ойындар сабақтың екінші бөлігінде, оқушылардың белсенділігін арттыру және ақпаратты қабылдауды жақсарту үшін өткізілуі мүмкін. Олар айтарлықтай дайындықты қажет етпейді және оқушылардың теориялық деңгейіне байланысты. Пікірталас тобының формаларында теориялық негізден басқа жауаптардың дәлелділігі де болуы керек.

Сабақта ұсынылған интерактивті технологияларды қолдану: үйренген лексиканы тиімді қайталауға, сөздік қорын толықтыруға; дұрыс артикуляция дағдыларын терең меңгеруге; зейінді, есте сақтауды, ойлауды дамытуға; жұптарда, топтарда жұмыс істеу дағдыларын қалыптастыруға және т. б. ықпал етеді.

Айта кету керек, жоғарыда келтірілген мысалдар интерактивті әдістердің санымен шектелмейді. Интерактивті оқытудың көптеген әдістерін мұғалімнің өзі таңдауына мүмкіндік береді. Алайда, интерактивті жұмыс түрлері қолданылатын әр сабаққа мұқият дайындалу қажеттілігін атап өткен жөн. Өйткені, біріншіден, оларды дәстүрлі міндеттермен ауыстырып, оқушылардың шаршауын алдын-ала болжау және болдырмау қажет, екіншіден, инновациялық міндеттер әр оқушы үшін сәттілік жағдайларын жасауға көмектесуі керек [5].

Интерактивті технологияларды қолдана отырып, ағылшын тілі сабағының құрылымы төрт кезеңнен тұрады:

1. Дайындау. Бұл кезең үлестірме материал, өткізу орны мен қажетті техникалық құралдар мәселелерін шешу сияқты ұйымдастырушылық сәттерді қарастырады.

2. Кіріспе. Бұл кезеңде ережелерді, мақсаттарды түсіндіру маңызды, тапсырма техникалық түрде қалыптасады, топтарға бөлінеді, рөлдерді бөледі және оқушыларға «ойынға» бөлінген уақыт туралы еске салады.

3. Жүргізу. Мұғалім берген жағдайларды талқылау, шешімдерді тәуелсіз немесе топтық іздеу, жауаптарды табуға міндетті болып табылады.

4. Рефлексия және нәтижелер. Бұл кезеңнің элементтері – «ойын» нәтижелерін талқылау, бағалау, кері байланыс.

Айта кету керек, интерактивті әдістердің формаларын таңдау мұғалімнің жеке көзқарасын қажет етеді. Сонымен, интерактивті технологияларды қолдану бір жағынан оқушы мен мұғалімнің іс-әрекетін егжей-тегжейлі талдауды, екінші жағынан сабақты мұқият жоспарлауды қажет етеді.

Ағылшын тілін оқытуда интерактивті формалар мен әдістерді қолдану сабақта сөйлеу тәжірибесінің санын іс жүзінде арттыруға мүмкіндік береді, оқушылар үшін қызықты болады, материалды игеруге және оны келесі сабақтарда қолдануға көмектеседі, дидактикалық және әртүрлі даму функцияларын орындайды. Ағылшын тілі сабағының әртүрлі кезеңдерінде интерактивті оқыту технологияларын қолдану оқушылардың тіл үйренуге деген ынтасын арттырып қана қоймай, сонымен қатар оқушылар мен мұғалім арасындағы ынтымақтастық пен өзара түсіністікке ықпал ететін сыныптағы атмосфераны жақсарту болып табылады. Өзара сенім, теңдік, қарым-қатынастағы серіктестік студенттердің оқу процесіне қанағаттануын, оған қатысуға деген ынтасын тудырады. Осылайша, мұғалім оқушылардың өзіндік оқу-танымдық және шығармашылық қызметінде тәлімгер болады. Көптеген артықшылықтарға ие бола отырып, кемшіліктерді де есте ұстаған жөн: интерактивті ойындарды қабылдауды жиі қолданған кезде ол механикалық болады, шығармашылық қызығушылығын жоғалтады. Сондықтан ойындарды әртараптандыру және оқытудың интерактивті әдістерін дәстүрлі әдістермен біріктіру қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Багиев Г.Л. *Руководство к практическим занятиям по маркетингу с использованием кейс-метода* / Г.Л. Багиев, В.Н.Наумов. [Электрондық ресурс]. - Кіру режимі: <http://www.marketing.spb.ru>
2. Бухбиндер А.П. *Основы методики преподавания иностранных языков* / А.П.Бухбиндер, В.Штраус; под ред. В.А.Бухбиндера, В.Штрауса. - Киев: Высшая школа, 1966.
3. Гальскова Н.Д. *Теория и практика обучения иностранным языкам. Начальная школа: Методическое пособие* / Н.Д. Гальскова, З.Н. Никитенко. - М.: Айрис-пресс, 2004 - 240 с.
4. Коньшьева А.В. *Игровой метод в обучении иностранному языку*. - Спб.: Каро; Минск: Четыре четверти, 2008. - 192 с.
5. *Language teaching: methods and approaches*. - Longman, 2002.

Фазыл М.Т.

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ В ШКОЛЕ

Аннотация. В статье рассмотрены методы и приемы обучения английскому языку. Автором показано, что применение интерактивных технологий обучения на различных этапах урока английского языка не только повышает мотивацию учащихся к изучению языка, но и способствует сотрудничеству и взаимопониманию между учащимися и учителем.

УДК 159.99

Швацкий А.Ю.

заведующий кафедрой психологии и педагогики, к.пс.н., доцент
Орский гуманитарно-технологический институт (филиал) ОГУ
город Орск, Российская Федерация
alexuysh@mail.ru

ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ С РАЗНЫМ СТИЛЕМ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЯХ

Аннотация. Данная статья посвящена анализу проблемы поведения детей подросткового возраста в конфликтных ситуациях, в частности, рассмотрены разные подходы к изучению конфликтов, а также модели и стили конфликтного поведения подростков. По результатам экспериментального исследования определено, что модель поведения подростков в конфликтных ситуациях зависит не только от социальных факторов взаимодействия с окружающими людьми, но и от индивидуально-личностных особенностей самих подростков.

Подростковый возраст с его бурными физиологическими, психологическими и социальными изменениями представляет собой переходный период от детства к взрослости. На этом кризисном этапе часто возникают конфликтные ситуации в различных сферах - семье, школе, кругу сверстников. Процесс личностного развития подростка во многом зависит от того,

каким образом он будет реагировать в этих конфликтных ситуациях, от его стиля поведения в конфликте. Преобладание того или иного стиля во многом определяется не только социальным контекстом, но и индивидуально - психологическими особенностями личности участника конфликта. Не все подростки умеют находить конструктивный выход из конфликтной ситуации и разрешают ее в эмоционально - негативных формах, используя вербальную, физическую агрессию, уход из дома и т.п.

Исследованию проблемы конфликтов посвящены работы таких авторов, как: А.С. Залужский, Б.Т. Лихачев, Л.А. Петровская, О.Н. Лукашенко, Г. Зиммель, Н.Е. Щуркова, Н.И. Шевандрин, Л. Козер, Г.М. Болтунова, Р.Л. Кричевский, Е.М. Дубовская, Т.В. Драгунова, Е.В. Первышева, О.Н. Громова, Г.М. Андреева, А.Я. Анцупов, А.И. Шипилов и др.

Для развития потенциальных возможностей личности, ее внутренних ресурсов, интенсификации творческого начала подростков и их полноценной самореализации необходимо изучение всех функциональных компонентов конфликта и средств, способствующих его конструктивному разрешению.

Природа подростковых конфликтов отличается тем, что в столкновении участвует ребенок, а не взрослый человек, обладающий опытом, умениями, разумом, волей, самоконтролем, саморегуляцией и прочими качествами, обретенными в ходе жизни. Кроме того, данный конфликт всегда сопровождается большим психологическим напряжением, которое ребенку гораздо тяжелее вынести, чем взрослому.

В психологии и педагогике конфликт рассматривается в плане целостной структуры личности как нарушение связей ее подсистем и отношений. Личность является конфликтной по самой своей природе, поскольку, с одной стороны, она стремится к развитию, самореализации, к эффективной адаптации в социуме, достижению гармонии, а, с другой - подобные стремления могут наталкиваться на препятствия, обусловленные характером ее противоречивых отношений и связей [2].

А.Н. Леонтьев отмечает, что с расширением связей субъекта с миром расширяется и число многообразных отношений, которые являются объективно противоречивыми. Такие перекрещивающиеся связи порождают конфликты, которые могут фиксироваться и входить в структуру личности. Причем эта структура не сводится к совокупности отношений с миром и иерархии между ними, а характеризуется соотношением систем жизненных отношений, между которыми происходит борьба [4].

При анализе конфликта и выборе адекватных решений по управлению этим конфликтом необходимо учитывать типичные модели поведения личностных субъектов конфликтного взаимодействия.

В.Н. Гришина выделяет три основные модели поведения личности в конфликтной ситуации: конструктивную, деструктивную и конформистскую [3].

При конструктивной модели поведения личность стремится уладить конфликт; нацелена на поиск приемлемого решения; отличается выдержкой и самообладанием, доброжелательным отношением к сопернику; открыта и искренна, в общении лаконична и немногословна. При деструктивной - постоянно стремится к расширению и обострению конфликта; постоянно принижает партнера, негативно оценивает его личность; проявляет подозрительность и недоверие к сопернику, нарушает этику общения. При конформистской - пассивна, склонна к уступкам; непоследовательна в оценках, суждениях, поведении; легко соглашается с точкой зрения соперника; уходит от острых вопросов.

Каждая из этих моделей обусловлена предметом конфликта, образом конфликтной ситуации, ценностью межличностных отношений и индивидуально - психологическими особенностями субъектов конфликтного взаимодействия. Модели поведения отражают установки участников конфликта на его динамику и способ разрешения.

Выделяют 4 типа поведения подростков в процессе конфликтного противостояния: избегающий, уступающий, отрицающий, наступающий [1].

Избегающий тип отказывается обсуждать предмет конфликта или стремится изменить предмет обсуждения. Причины такого поведения: чувство вины, непонимание сути проблемы и т.п.

Уступающий тип соглашается на любое предложение, даже невыгодное для себя. Причины такого поведения: желание избавиться от дискомфорта, вызванного конфликтом, недооценка предмета конфликта и т.п.

Отрицающий тип считает, что проблема неактуальна, что конфликт разрешится сам. Причины такого поведения: отсутствие понимания сути проблемы, уход от дискомфорта, связанного с конфликтом, и т.п.

Наступающий тип стремится к успеху любой ценой, принятию решения в свою пользу, отрицает аргументы и доводы соперника, действует напористо и агрессивно. Причины такого поведения: амбициозное стремление к победе, завышенная оценка предмета конфликта и т.п.

С целью изучения личностных особенностей поведения детей подросткового возраста в конфликтных ситуациях нами было проведено экспериментальное исследование, базой которого стало средняя общеобразовательная школа № 51 г. Орска Оренбургской области. В исследовании принимали участие учащиеся 8 класса. Изучение параметров конфликтного поведения подростков осуществлялось с использованием следующих методик: социометрическая методика (Дж. Морено); методика изучения поведения в конфликтных ситуациях К. Томаса; методика оценки агрессивных и враждебных реакций (А. Басс, А. Дарки).

Изучение агрессивных и враждебных реакций подростков (методика А. Басса и А. Дарки) показало, что у испытуемых наблюдается достаточно высокий уровень агрессивности, который и служит причиной возникновения конфликтов. Близко к пограничным значениям оказались показатели по таким шкалам, как: физическая агрессия, раздражение, подозрительность, вербальная агрессия, чувство вины. 42% испытуемых имеют индекс враждебности выше нормы. Враждебность ярко выражена у учеников, которые испытывают трудности взаимодействия со сверстниками. Наиболее часто конфликты возникают вследствие того, что ребята подросткового возраста раздражительны и часто проявляют вербальную агрессию, что приводит к неконтролируемым вспышкам гнева и может доходить до физической агрессии.

Характер межличностных отношений в группе испытуемых носит не вполне благополучный характер. В ходе социометрического исследования 9 подростков получили по 1 или 2 выбора, они имеют неблагоприятный статус, являясь непопулярными членами группы. Уровень сплоченности группы невысокий, так как подростки разделены на несколько группировок, в группе выявлено несколько лидеров, большое количество подростков испытывают трудности в общении со сверстниками.

Результаты методики К. Томаса свидетельствуют о том, что наиболее представлены две противоположные стратегии поведения в конфликтных ситуациях - соперничество и сотрудничество. Стратегию соперничество предпочитают 43,3% подростков, а стратегию сотрудничество - 37,7% учащихся. Соперничество (конкуренция) - стремление добиться удовлетворения своих интересов в ущерб другим. 8,3% подростков выбирают стратегию приспособления - принесение в жертву собственных интересов ради другого и столько же процентов подростков могут пойти на компромисс как соглашение между участниками конфликта, достигнутое путём взаимных уступок. 2,4% подростков предпочитают стратегию избегания, для которой характерно как отсутствие стремления к кооперации, так и отсутствие тенденции к достижению собственных целей.

Сравнительный анализ полученных экспериментальных данных показывает, что большинство конфликтных подростков (участвующие в инцидентах с неконструктивным исходом) выбирают стратегию соперничества. Они активно стремятся защищать свои позиции, игнорируют интересы других, проявляют эмоциональность и агрессивность в общении, ведут себя импульсивно. Такая стратегия предполагает уважительное отношение к себе, собственным планам, эмоциональное принятие себя, недостаточную самокритичность и некоторое самодовольство при оценке собственных поступков, а также отсутствие тенденции к переосмыслению собственных качеств, невыраженность установки на самоизменение. Можно считать, что для них характерна целостность и устойчивость образа "Я", удовлетворенность им, определяющие эгоизм, самодостаточность, стремление к лидерству без боязни вызвать чувство отчуждения. Таким образом, подростки, опирающиеся на соперничество, в конфликте чаще прибегают к активному способу поведения, они не склонны к осмыслению причин, вызывающих противоречия, к поиску путей для их конструктивного решения. Агрессивность, свойственная им при защите своих интересов, провоцирует эскалацию конфликта и мешает конструктивному решению проблемы.

Подростки, предпочитающие сотрудничество, проявляют общительность и доброжелательность в отношениях, желание взаимодействовать в целях устранения конфликта, высокую активность, демонстрируют способность брать на себя ответственность за взаимоотношения. Защищая свои интересы, они тоже бывают агрессивны, но импульсивное

поведение в конфликте у них встречается реже. Скорее преобладают попытки сформулировать цели взаимодействия с учетом возможностей реализации своих интересов и организации совместной деятельности. Возможность реализации интересов других признается как гарантия сохранения дружественных взаимоотношений. Пытаясь реализовать стратегию сотрудничества, они предъявляют повышенные требования к личным качествам в себе и других, именно в недостатках людей видят причины возникающих противоречий (нечестность, предательство, обман, лицемерие и пр.). Путь борьбы в конфликте отвергается как неконструктивный, вместе с тем налицо следование своим интересам.

Подростки, предпочитающие компромисс, общительны, нацелены на совместную деятельность, в которой стремятся удовлетворить интересы всех сторон. Они хотя и принимают себя со всеми достоинствами и недостатками, но ожидают, что окружающие испытывают к ним отрицательное отношение. Тревожность и напряженность мешают им верно прогнозировать ход событий, а неудачи отрицательно влияют на самооценку. В целом, они очень противоречивы в своих поступках, но не склонны переосмысливать свои качества, не имеют установки на самоизменение. В целом, данная категория подростков тяготеет к предпрешенной идентичности. Они производят впечатление ориентированных на человеческие отношения, но искреннего признания права на существование интересов другого в конфликте не наблюдается. Скорее, имеет место принятие интересов другого, как социально нормативное поведение, но тогда приходится поступаться с собственными. Осознание собственных целей не столь выражено, чтобы предпринять активные усилия для их реализации, ценность человеческих отношений принимается ими скорее на декларативном уровне.

Подростки, чаще других использующие избегание, стремятся как можно скорее устранить конфликтную ситуацию, поэтому отказываются от реализации собственных интересов, не участвуют в принятии решения. Они предпочитают не высказывать свою точку зрения из-за опасения быть непонятыми или осмеянными, не осознают себя участниками взаимодействия в семье, школе, не видят своей роли в разрешении противоречий. Как правило, они испытывают сомнения в понимании себя, занижают свои возможности, поэтому уходят от принятия ответственности за решения, не стремясь удовлетворить ни свои интересы, ни интересы другого.

У подростков, предпочитающих приспособление, особенности самооценки выражаются в безразличии к собственному "Я", тенденции недооценивать свою духовность, сомнениях, непонимании себя, чувстве вины, неустойчивости образа "Я". Ввиду заниженной самооценки они считают, что окружающие будут воспринимать их негативно, в первую очередь замечая недостатки, а не достоинства. Поэтому, выбирая приспособление, они действуют совместно с другими и не пытаются отстаивать собственные интересы. Опираясь на данную стратегию, подростки далеко не всегда искренне принимают интересы другой стороны. Однако стереотип отношений, когда взрослый берет ответственность на себя, настолько силен, что сами подростки не пытаются что-либо изменить, ожидая справедливости со стороны взрослых. Причины конфликта они склонны искать в себе самих, в своем неправильном поведении или неумении объяснить, доказать правомерность своих интересов.

Таким образом, результаты исследования показывают, что модель поведения подростков в конфликтных ситуациях зависит не только от социальных факторов взаимодействия с окружающими людьми, но и от индивидуально-личностных особенностей самих подростков. При этом, большинство подростков выбирают неконструктивные способы разрешения противоречивых ситуаций в общении.

Список использованных источников:

1. Абдулжалилова З.А., Семяняк О.В. *Индивидуально-психологические особенности поведения подростков в конфликтах // Современный тренинг и коучинг: новые возможности в бизнесе и образовании. материалы по итогам VI Международной научно-практической конференции. Саранск, 2021. - С. 15-23.*
2. Боулдинг К.Э. *Конфликт и защита: общая теория.* - М., 2015. - 319 с.
3. Гришина В.Н. *Психология конфликта.* - СПб.: Питер, 2019. - 544 с.
4. Леонтьев А.Н. *Деятельность, сознание, личность.* - М., 1975. - 293 с.

Швацкий А.Ю.
ЖАНЖАЛ ЖАҒДАЙЛАРЫНДА ӘРТҮРЛІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ СТИЛІ БАР
ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ЖЕКЕ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аннотация. Бұл мақала жанжал жағдайындағы жасөспірім балалардың мінез-құлық проблемасын талдауға арналған, атап айтқанда, қақтығыстарды зерттеудің әртүрлі тәсілдері, сондай-ақ жасөспірімдердің жанжал мінез-құлқының модельдері мен стильдері қарастырылған. Эксперименттік зерттеу нәтижелері бойынша жанжал жағдайындағы жасөспірімдердің мінез-құлық моделі айналадағы адамдармен өзара әрекеттесудің әлеуметтік факторларына ғана емес, сонымен қатар жасөспірімдердің жеке-жеке ерекшеліктеріне де байланысты екендігі анықталды.

УДК 159.922

Шишкунова-Михайлова О.А.
Магистрант, Академии «Volahsaq»
Город Караганда, Республика Казахстан
Rigaya401@mail.ru

Научный руководитель к.пс.н, доцент Никифорова О.В.

СОЦИАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНТЕГРАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА
ЛИЧНОСТИ (ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ)

Аннотация. Данная статья посвящена психолого-историческому анализу проблемы социального интеллекта и открывает возможности теоретического исследования данного понятия с разных научных точек зрения.

Новая социальная реальность предъявляет высокие требования к способностям современного человека правильно предвидеть развитие межличностных взаимоотношений, интерпретировать поступки других людей и понимать полученную от них вербальную и невербальную информацию.

Поэтому на протяжении нескольких последних десятилетий в психолого-педагогической науке заметно возрос интерес ученых к такому психологическому феномену, как социальный интеллект, который представляет собой способность человека эффективно взаимодействовать с другими людьми и адекватно оценивать собственное поведение [1].

В контексте нашего размышления, мы хотим подчеркнуть, что для нас важен исторический анализ этимологии понятия «социальный интеллект».

Следует отметить, что термин «социальный интеллект» в научный оборот был введен в начале XX века Э. Торндайком при изучении им вопросов прогнозирования межличностных отношений.

В теории Э.Торндайка автором выделены три основных вида интеллекта. В своей концепции Торндайк выделяет три вида интеллекта: абстрактный интеллект, конкретный интеллект, социальный интеллект.

Э.Торндайк считает социальный интеллект способностью, развитие которой влияет на успешность взаимодействия человека с другими людьми на основе прогнозирования их поведения в той или иной ситуации.

В научных работах Г. Олпорта социальный интеллект трактуется автором как умение индивида правильно интерпретировать поступки и слова других людей, предвидеть их возможные поведенческие реакции и успешно адаптироваться к конкретной социальной ситуации. При этом ученый в большей степени связывает социальный интеллект с поведением человека, а не с его познавательными способностями.

С позиции социальной психологии Ж. Годфруа, отождествляет понятие «социальный интеллект» с такими понятиями как «социальная перцепция» (социальное восприятие) и «социальное мышление».

При изучении проблемы интеллектуальной одаренности в зависимости от генетических факторов Х. Гарднер выделяет семь разновидностей интеллекта, среди которых особый интерес для нашего исследования представляют лингвистический, межличностный и

внутриличностный интеллект, которые непосредственно объединяет в себе социальный интеллект.

В исследованиях Г.Ю. Айзенка рассматриваются биологический, психометрический и социальный типы интеллекта. Биологический интеллект определяется ученым как генетически обусловленные особенности работы структур головного мозга, которые отвечают за познавательную активность человека [2].

Автор считает, что психометрический интеллект, традиционно измеряемый тестами IQ, на 70% обусловлен наследственными факторами и лишь на 30% - факторами окружающей человека среды. Социальный интеллект, в свою очередь, трактуется автором как способность человека использовать свой психометрический интеллект в целях адаптации к требованиям общества [2].

Во второй половине XX века автором первых методик диагностики уровня развития социального интеллекта Дж. Гилфордом, социальный интеллект понимается как система интеллектуальных способностей индивида, которые определяют эффективность его общения и социальной адаптации. Кроме того, Дж. Гилфорд к элементам социального интеллекта относит социальную чувствительность, социальную перцепцию, социальную память и социальное мышление [3].

Д. Векслер, проанализировав различные подходы американских психологов к сущности понятия «социальный интеллект», приходит к выводу о том, что его можно в самом общем виде трактовать как приспособленность индивида к человеческому бытию, успешность которой определяется такими показателями как:

- способность мирно уживаться с другими людьми;
- способность взаимодействовать с другими людьми;
- наличие знаний о других людях;
- способность легко сходиться с другими людьми;
- способность к идентификации (умение ставить себя на место другого человека);
- способность адекватно оценивать собственные поступки и поступки других людей [4].

В концепции интеллекта, предложенной Р. Стернбергом, интеллект рассматривается как умение индивида достигать поставленной цели, которое объединяет в себе три самостоятельных аспекта, выраженных в определенных субтеориях и видах интеллекта:

- компонентная субтеория (компонентный интеллект) - определяет взаимосвязь внутреннего мира личности и особенности мыслительной деятельности при восприятии и анализе поступающей информации;
- субтеория опыта (эмпирический интеллект) – обуславливает успешность действий в новой и незнакомой для индивида обстановке на основе имеющегося у него опыта;
- субтеория контекста (ситуативный интеллект) – определяет эффективность проявления способностей индивида в конкретной социальной ситуации. [5].

Кроме того, Р. Стернберг разделяет ситуативный интеллект на практический интеллект, проявляющийся при решении человеком каждодневных проблем, и социальный, связанный с творчеством индивида и проявляющийся в общении с людьми.

Мы хотим подчеркнуть, что в исследованиях по практической психологии Ю.Н. Емельянова понятие «социальный интеллект» тесно переплетается с понятием «социальная сенситивность», которое в свою очередь носит сугубо индивидуальный характер и зависит от интуитивных возможностей человека.

Кроме того, Ю.Н. Емельянов, который является автором термина «коммуникативная компетенция», считает что социальный интеллект в ее структуре представляет собой своеобразную сферу возможностей индивида в процессе познания других людей, базирующуюся на личностных особенностях мышления. Исследователь также полагает, что на успешность формирования социального интеллекта существенное влияние оказывает уровень развития эмпатии личности, как способности чувствовать и понимать эмоциональное состояние другого человека.

При этом автор отмечает, что способность к эмпатии снижается с возрастом человека, поэтому социальный интеллект в равной степени определяется и накопленным опытом социального взаимодействия.

Согласно концепции социального интеллекта Ю.Н. Емельянова, ведущим фактором его развития является накопленный жизненный опыт индивида в сфере социальных контактов, в ходе которого усваиваются нормы социальной реальности. Искусство, как эстетическая

деятельность, в которой человек может выступать как в качестве творца, так и в качестве «потребителя», по мнению автора, способствует развитию коммуникативных качеств личности. Общая эрудиция, как система имеющихся у личности знаний, способствует осознанию им культурно-исторического аспекта процесса общения, а методы научного познания позволяют более точно прогнозировать действия других людей в социальном взаимодействии.

Интересную позицию определяет А.М. Акимова, которая подчеркивает, что достаточно высокий уровень развития социального интеллекта, согласно теории Ю.Н. Емельянова, выражается в свободном использовании индивидом всего спектра вербальных (речевых) и невербальных (безречевых) средств в качестве инструмента эффективного социального поведения [6].

В психологических исследованиях, посвященных вопросам интеллекта и одаренности, Д.В. Ушаков выделяет несколько значимых, по его мнению, особенностей социального интеллекта:

- континуальный (сплошной, непрерывный) характер, так как человек с момента рождения постоянно контактирует с другими людьми;
- использование невербальной (неречевой, интуитивной) репрезентации (представление);
- потеря точности социального оценивания при вербализации;
- формирование в процессе имплицитного (скрытого, неявного) научения;
- использование собственного накопленного «внутреннего» опыта [7].

По мнению С.С. Беловой вербальная репрезентация в системе социального интеллекта позволяет осуществлять эффективную коммуникацию, которая выражается в языковом сообщении, понятном для других людей, а невербальная репрезентация сопровождает на бессознательном, но в то же время оценочном уровне весь процесс межличностного взаимодействия [8].

В исследованиях В.Н. Куницыной установлено, что важными компонентами в структуре социального интеллекта являются самооценка и саморегуляция человека, а так же его мотивационная сфера. В.Н. Куницына приходит к выводу о том, что эмоциональное отношение человека к другим людям и к самому себе выступает ключевым субъективным логическим инструментом оценки и последующей интерпретации социальных явлений окружающей действительности.

Кроме того, в работах В.Н. Куницыной социальный интеллект представлен как сложное интегрированное личностное образование, включающее в себя следующие аспекты:

- коммуникативно-личностный потенциал;
- социальная перцепция;
- характеристики самосознания.

При этом, по мнению автора, именно коммуникативно-личностный потенциал является ядром в структуре социального интеллекта.

Вместе с тем, проведенный А. И. Савенковым подробный теоретический анализ психолого-педагогической литературы по проблеме изучения различных аспектов социального интеллекта, позволил автору выделить ряд его основных функций в развитии личности [9].

Многообразие функций социального интеллекта свидетельствует о том, что в структуре социального интеллекта большую роль играют личностные свойства и характеристики самосознания и о том, что основное назначение социального интеллекта состоит в формировании эффективных взаимоотношений между субъектами социального взаимодействия.

Кроме того, А.И. Савенков. полагает, что уровень развития социального интеллекта характеризует имеющийся у индивида на определенный отрезок времени уровень адекватности и успешности поведения в ситуациях социального взаимодействия [9].

В концепции социального интеллекта Савенкова А.И., социальный интеллект трактуется автором как некоторая условность, которая позволяет прогнозировать «жизненную успешность» индивида на основе взаимосвязи когнитивных и аффективных компонентов. В своих работах Савенков А.И. выделяет следующие основные факторы, влияющие на уровень развития социального интеллекта:

- декларативные кристаллизованные социальные знания (знания, полученные в результате социального научения, т.е., знания, заданные обществом);
- опытные знания (знания, полученные в результате собственной эмпирической социальной практики);

- социально-когнитивная гибкость (способность применять социальные и опытные знания при решении новых проблем в межличностном взаимодействии) [9].

С позиции автора, такое понимание структуры социального интеллекта способно обеспечить общую программу его диагностики и развития в образовательной среде. При этом автор считает, что диагностика уровня развития социального интеллекта должна осуществляться преимущественно поведенческими, невербальными способами, во избежание возможных ошибок, связанных со способностями личности к самоанализу и интроспекции. Исследователь выделяет три основных критерия для его диагностики развития социального интеллекта:

- когнитивный критерий (социальные знания, социальная память, социальная интуиция, социальное прогнозирование поведения других людей);

- эмоциональный критерий (эмоциональная выразительность, эмпатия, установление эмоциональных связей с другими людьми);

- поведенческий критерий (социальная перцепция (восприятие), социальное взаимодействие, социальная адаптация, способность к саморегуляции и способность эффективно действовать в условиях стресса) [20].

А.Л. Южанинова в своих научных трудах определяет социальный интеллект как возможность личности отражать субъект-субъектные отношения и выделяет в его структуре следующие компоненты:

- социально-перцептивные способности (возможность адекватного отражения индивидуальных свойств партнера по общению и правильность в понимании характера взаимоотношения с ним);

- социальное воображение (моделирование индивидуальных особенностей людей и способность прогнозирования характера их поведения людей в различных социальных ситуациях);

- социальная техника общения (способность личности направлять взаимодействие с другими людьми в нужном для себя русле, владение многообразием средств общения) [10].

Обобщая результаты теоретического исследования проблемы социального интеллекта, мы можем зафиксировать следующее:

- социальный интеллект выступает как сложное интегрированное личностное образование, включающее в себя коммуникативно-личностный потенциал, который является ядром личности;

- на формирование социального интеллекта существенное влияние оказывает уровень развития эмпатии личности, как способности чувствовать и понимать эмоциональное состояние другого человека;

- ведущим фактором развития социального интеллекта является накопленный жизненный опыт личности в сфере социальных контактов, в ходе которого усваиваются нормы социальной реальности.

Список использованных источников:

1. Аршанская (Шешукова) О.В. *Психологические условия становления социального интеллекта: история и современность. Монография. М-во образования и науки РФ, СахГУ. Тамбов: Консалтинговая компания Юком, 2018. - 85 с.*

2. Айзенк Г.Ю. *Интеллект: новый взгляд // Вопросы психологии. -1995. -№ 1. -С. 111-131.*

3. Гилфорд Дж. *Три стороны интеллекта // Психология мышления / Пер. с англ. / Под ред. А.М.Матюшкина. М.: Прогресс, 1966. - С. 433-456.*

4. *Практический интеллект / Р.Дж. Стенберг, Дж. Форсайт, Дж. Хедланд и др. СПб.: Питер, 2002. - 272 с.*

5. *Стернберг Р. Дж. Практический интеллект. СПб.: Питер, 2021. - 272 с.*

6. *Акимова А.М. Общее и особенное категорий «социальный интеллект» и «социальный потенциал» // В сборнике: Приоритеты воспитания: историко-культурный поиск и современные практики. Материалы Всероссийской научно-практической конференции (к 90-летию Воронежского государственного педагогического университета). В 2-х частях. Под редакцией М.В. Шакуровой. Воронеж, 2021. - С. 94-101.*

7. *Ушаков Д.В. Психология интеллекта и одаренности. М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2011. - 464 с.*

8. Белова С.С., Ушаков Д.В. Социальный интеллект: от измерения к теории // Вестник Полоцкого государственного университета. -2017. -№ 7.- С. 63-68.

9. Савенков А.И. Субъективная оценка интеллекта другого человека // В сборнике: Ребёнок в образовательном пространстве мегаполиса. -2019. - С. 9-11.

10. Южанинова А.Л. К проблеме диагностики социального интеллекта личности // Проблемы оценивания в психологии. — Саратов: Изд-во Саратовского университета, 1984.- 88с.

Шишкунова-Михайлова О.А.

ӘЛЕУМЕТТІК ИНТЕЛЛЕКТ ТҮЛҒАНЫҢ ИНТЕГРАЛДЫ СИПАТТАМАСЫ РЕТІНДЕ (МӘСЕЛЕНІ ЗЕРТТЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ)

Аңдатпа. Бұл мақалада әлеуметтік интеллекттің психологиялық-тарихи мәселесін талдауға арналған және осы тұжырымдаманы әртүрлі ғылыми тұрғыдан теориялық зерттеуге мүмкіндік береді.

ӘОК 36.05

Шутенова С.С.

ЖММ «Bolashaq» Академиясы

Психология, педагогика және бастауыш оқыту әдістемесі кафедрасының аға оқытушысы

ssjiru@mail.ru

Калдыбаева Б. И.

«№23 ЖББМ» КММ

Бастауыш сынып мұғалімі

Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

ӘРТҮРЛІ ЭТАПТАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КОНФЛИКТІЛЕРДІ ШЕШУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕР ЖҰМЫСЫНЫҢ СТИЛІ

Аңдатпа. Мақалада автор өркениеттің эволюциясы туралы мәселелерді әртүрлі қақтығыстардың пайда болуымен және дамуымен бірге қарастырады. Қақтығыстар әр адамның өмірінің бір бөлігі жеке және әлеуметтік сипаттағы проблемаларды тудырады; ауқымы әртүрлі, себептері, құрылымы, ұзақтығы және "құны", олар талап етеді зерттеу кезінде де, практикалық тұрғыдан да бірыңғай әдістеме оларды реттеу. Жанжалды әлеуметтік құбылыс ретінде түсіну және анықтау оның социогенездегі рөлі, қақтығыстың детерминанттарын анықтау мінез-құлық-қазіргі уақытта конфликтологияның басым бағыттары.

Әртүрлі этаптағы педагогикалық конфликтілерді шешудегі әлеуметтік қызметкер жұмысының стилі: Аналитикалық этап келесі проблемаларымен информацияның жинақтауын және бағалануын болжайды:

- Конфликт объектісі (материалдық, әлеуметтік және идеалды бөлеміз немесе бөлмейміз; алынып тастауы мүмкін бе немесе ауыстырылуы);

- Қатысушылар (олардың жалпы білімдері, психологиялық ерекшеліктері; қатысушылар қарым – қатынастары; өз беделін ұстау мүмкіндіктері; олардың қызығушылықтары, мақсаттары т.с.с)

- Маманның өзіндік позициясы (мақсаттары, құндылықтары қызығушылықтары, конфликт кезіндегі іс - әрекеті)

- Конфликтіге деген көңілдің сылтауы мен тікелей себептері.

Әлеуметтік орта (әлеуметтік топтағы, ұйымдағы жағдай; оппонет ұйым қандай мәселелерді, конфликт оларға қалай ықпалын тигізеді)

- екінші сипаттағы рефлексия (субъектінің көрінісі оппонент оның конфликтілік жағдайды қалай қабылдайтыны хабардың кілті болып жеке бақылаулар, туыстармен, әріптестермен, неформальды лидерлермен, өзінің достарымен және қатысушылардың достарымен конфликтіні көргендермен әңгімелер жүргізу.

Конфликтілік жағдайды анализдеп бағалап алып, қатысушылар конфликтілік жағдайды шешудің нұсқауларын болжамайды [1].

Болжамдайтыны: жағдайлардың аса қолайлы дамуы; жағдайлардың аса қолайлы емес дамуы. Егер де конфоиктілерді белсенді іс-әрекетті тоқтатқанда қарама-қайшылықтар қалай шешіледі. Ең маңыздысы конфликтіні шешу критерилерін анықтау, ол екі жақпен де мойындалуы керек. Бұларға жататыны: құқықтық нормалар, принциптер.

1. Білім беру жүйесіндегі тұлғаралық конфликтілерді шешудегі әлеуметтік қызметкер және педагогтардың іс-әрекетінің табысты критерилері.

В.М. Афоньконың пайымдауынша жасөспірімдер конфликтілеріне табысты педагогикалық араласуы әлеуметтік-қызметкер-педагог позициясынан тұрады. Бұлар кем дегенде 4 болуы мүмкін:

1. Конфликтілі авторитарлық араласу позициясы – маман болашақта сенімсіз конфликті дегеннің әрқашан да күресу керек екенін, оны ушықтырмай басып тастау керек екенін айтып отру керек.

2. Нейтралитет позициясы – маман тәрбиеленушілер арасында пайда болатын қақтығыстарды байқамауды және оларға араласпауға тырысады.

3. Конфликтіден қашу позициясы - маман конфликт дегеннің оның баллармен тәрбиелк жұмысының сәтсіздігінің, (білімсіздігінің) бұндай жағдайдан қалай шығу екендігін білімсіздігінің көрсеткіші деп тануға болады.

4. Конфликтіге араласудың мақсаттылық позициясы – маман тәрбиеленушілер ұжымының жақсы білімдеріне, сәйкес біліктілік пен талаптарға сүйене отырып, конфликт тууының себептеріне анализ жасап, оны басып тастауға немесе ары қарай белгілі бір деңгейге дейін дамуына мүмкіндік беруге шешім қабылдайды.

Педагогтың төртінші позициясындағы іс-әрекеттер конфликтіні басқаруға және оны басуға мүмкіндік береді.

Конфликтіні басқарудағы қатысушылармен бірлесіп әрекет қылуда әлеуметтік қызметкерлер мен педагогтар келесі делдалдың мінез-құлқын қолдауы мүмкін. Ортақ кездесудегі асқынған конфликтілік жағдайды шешудегі кезектесіп тындау тактикасы. Конфликтіге қатысушының біреуіне қысым жасау - ең көп уақытын үшінші жақ қатысушының біреуіне бөледі, оған оның қате позициясын дәлелдейді. Соңында қатысушы оған көнеді. Директивті ықпал оппонент позициясындағы әлсіз кездеріне негізгі көңілді лардың қарым-қатынасындағы қателіктерін болжайды. Мақсат - екі жақты татулыққа итермелейді. Конфликтіні сауатты шешудегі ережелер өздеріне келесілерді қосады:

-өзіңізді конфликтіге түсуші жағына қойып көріңіз;

-асығыс шешім қабылдамаңыз. Пайда болған мәселені шешуге қатысушыларға белгілі бір уақыт беріңіз;

-конфликтінің өсуіне жол бермеңіз;

-партнерлер арасындағы тұрақты коммуникация және ортақ қызмет конфликтіден шығуға көмектеседі;

-конфликтілерге қатысушылар арасында келісім сөз жүргізуге қолайлы кезенді іздеңіз. «Сенім» нүктесін және қарсыласына деген сыйластықты қалыптастырыңыз.

-талқылау кезінде екі жақтың көзқарасын талдаңыз;

-екі жақтың тұрақты келісімімен конфликтіні шешу.

1. Белгілі жағдай қиын субъективті-объективті ақиқат ретінде қарастырылуы мүмкін. Отандық және шетелдік ғылымда жағдайлардың көптеген классификациясы қарастырылады (Е.Бабосов: жәй, кризистік, экстремальді, катастрофалық; А.Кочарян: жәй, қиын және экстремальді; В.Латынов: нейтральді және конфликтілі; К.Левин: конфликттер, физикалық қауіпті және белгісіз; Г. Морозова: жәй және мәселелелі; А.Матюшкин: бағдарламалық, қиын және мінез-құлықтық; А.Федотов: қиын, жәй және экстремальді, және т.б.) Егерде бұл бағыттарды жалпыласа жағдайлардың екі негізгі түрін белгілеуге болады: жәй (күнделікті), бұнда жекетұлғалар күнделікті жағдайда өмір сүреді; қиын (экстремальді), бұнда жеке тұлғаға мүмкіндігіне сай емес талаптар қойылады.

Қиын жағдай дегеніміз не, жәй жағдайдан айырмашылығы қандай ?

Б.Швединның ойынша, қиын жағдай – бұл жеке тұлғаның іс-әрекет процессінде күрделі жағдайда қарым –қатынас жасау. Күрделі жағдайда адамның мүмкіндігі мен іс-әрекетке қойлатын талаптар арасында қарама-қайшылықтар болады. Көптеген авторлардың ойынша ситуацияны күрлендіретін жеке тұлғаның қиын психикалық қалпы [2].

Қиын жағдайларды талдауы келесі анықтама белгіледі – жеке тұлғаның мүмкіндіктері мен мотивтерінің тұрақсыздығын белгілейді, ол адамның психикалық шиеленісті тудырады.

Қиын жағдайлардың жалпы сипаттары:

1) белгілі мақсаттарды, мотивтерді іске асыру жолында қиындықтардың болуы;
2) психикалық шиеленіс қалпы жеке тұлғаның қиындықты жеңуге бағытталған реакция ретінде

3) күнделікті мінез-құлық, іс-әрекеттің өзгеруі.

Қиын жағдайлар әлеуметтік қарым-қатынастар және ішкі тұлғалық қарым-қатынастардан пайда болады.

Қиын жағдайлар үш деңгейде болуы мүмкін:

1) қиындық потенциалды қауіп ретінде (іс-әрекеттің проблемалы жағдайлары, әлеуметтік қарым-қатынастағы қиындықтар);

2) қиындық тікелей, іске асатын қауіп ретінде (авариялық жағдайлар, конфликт алдындағы жағдайлар, ішкі қарым-қатынастың конфликттері)

3) қиындық іске асып жатқан қауіп ретінде (экстремальді, соғыс ситуациялары, конфликттік ситуациялар және ішкі жеке тұлғалық кризистер).

Адамның өміріндегі қиын жағдайларға орта қарсы тұрады. Қиын жағдайда жеке тұлғаға қарама-қарсы басқа адам немесе топ тұрады.

Ішкі қиындық жағдайында адам өз-өзіне қарсы тұрады. Қиын жағдайдағы адамның іс-әрекеті 50-ші жылдардың екінші жартысынан бастап зерттеліне бастады. Зерттеулердің объектісі болған “экстремальді жағдайдағы”, “мәселелі жағдайлардағы”, “стресс жағдайындағы” психика.

Қазір іс-әрекеттің қиын жағдайлары толығымен зерттелген. Олар іс-әрекетке қойылатын талаптардың адам мүмкіндігіне сай еместігімен белгіленеді. Бұндай жағдайларда адамның бүкіл танымдық мүмкіндігін мобилизациялауды талап етеді және оның эмоциональді тұрақтылығын талап етеді.

Қауіпті (авариялық) ситуациялар іс-әрекеттегі күрделі өзгерістермен белгіленеді. Бұнда адам өміріне қауіп туады немесе техниканың, құрал-жабдықтардың сақтануына қауіп туады.

Экстремальді қиын жағдайлардан шығу үшін адамның бүкіл психикалық және физикалық күшін максимальді жумсауды талап етеді. Көрсетілген қиын ситуациялардың типтері изоляция түрінде туындамайды.. Олар бір-бірінің нәтижесінде туындайды. Адам өмірі көптеген қайталанатын ситуациялардан құралады, олар қайталанғандығына байланысты күнделіктігіе айналады. Оларда адам автоматизм түрінде іс-әрекет жасайды. Бұндай ситуацияларда психикалық және физикалық күшті аз жумсайды. Ал қиын жағдайды алатын болсақ. Бұнда көп психикалық және физикалық күшті мобилизациялау қажет. Қиын жағдайдағы адам оның әртүрлі элементтері туралы бағдарлама алады: сыртқы орта, өзінің ішкі қалпы, өзінің іс-әрекеті туралы бағдарламаларды. Бұл бағдарламалар өзінің танымдық және эмоциональді процесстері арқылы іске асады. Қиын жағдайдағы бағдарламаны өңдеу жеке тұлғаның мінез-құлқына әсер етеді. В.Мерлинның ойынша адам кез-келген мотивын қанағаттандырғысы келгенде, ол қақтығыстармен сирек кездеседі. Әртүрлі сыртқы және ішкі қарама-қайшылықтардан қиын жағдай туындайды. Егерде жеке тұлғаның талабына өзіндік “мен” қосылса ондай шиеленіс жеке деп қабылданады.

Қауіп сигналы белсенділіктің артуына әкеледі, ол жеке тұлға үшін кері эмоцияны туғызады. Қиын жағдайдағы мінез-құлықтың психологиялық механизміндегі эмоциялардың ролі үш түрлі болуы мүмкін. Эмоциялар қиындық индикаторы, жеке тұлға үшін ситуацияның бағасын белгілеу, ситуацияда мінез-құлықты өзгертуге әкелетін факторлар ретінде көрінеді.

Эмоциялық қобалжу адамның қиын жағдайдағы мінез-құлығының адаптивті компонентінің негізгісі болады.

Көптеген мамандардың ойларынша қиын жағдай объективті жағдайларға байланысты туындайды. Қазіргі уақытқа дейін адамның қиын жағдайындағы психологиялық тұрақтылығын инженерлік мен әскері психология зерттеген. Тек кейінгі жылдары жеке тұлғаның психологиялық тұрақтылығына арналған еңбектер пайда болды.

Психологиялық тұрақтылық деген қиын жағдайдағы фрустрациялық және стрессогенді жағдайда психиканың оптимальді функциясын сақтауға белгіленетін жеке тұлғаның мінездемесі. Ол туа пайда болмайды, жеке тұлғаның дамуымен бірге қалыптасады және келесілерге байланысты:

- адамның нерв жүйесінің типіне;
- адамның тәжирибесіне және кәсиби дайындыққа;
- мінез-құлық, тәртіп және іс-әрекеттің дағдысымен ептіліктеріне;
- жеке тұлғаның негізгі танымдық құрылымдарының даму деңгейіне.

Психологиялық тұрақтылықтың компоненттері ішінде келесілерді белгілейді: эмоциональді, ерікті, интеллектуальді, мотивті және психомоторлық.

Жеке тұлғаның психологиялық тұрақтылығы ерекше көріну деп белгіленеді. Ол адамның қиын, конфликтілік жағдайында өз мінез-құлқын оптимальді ұйымдастырып басқа адамдармен қарым-қатынасты конфликтісіз шешу деп қарастырылады.

Негізгі компоненттері: Эмоциональді компонент жеке тұлғаның қарым-қатынас жағдайындағы эмоциональды қалпын бейнелейді, психикасының қозуының деңгейін мінезін және оның қиын жағдайдағы қарым-қатынастың нәтижелілігіне әсер етуі [3]. Конфликтілік алдындағы жағдайда өзінің эмоциональді қалпын көрсету, депрессиялық жағдайға ұшырамауын белгілейді.

Еріктік компонент жағдайға байланысты өз күштерін мобилизациялап өз-өзін басқарумен анықталады. Ерік компоненті конфликтілік жағдайда өз эмоциональді қозуын реттеуге көмектеседі.

Танымдық компоненті - бұл жеке тұлғаның танымдық процесстерінің тұрақты функция жасауы, опоненттің провокациялық іс-әрекеттеріне назар аудармау. Ол конфликтінің алдындағы жағдайын, конфликтінің пайда болу себептерін, конфликтіден шығу жолдарын, конфликтіге баға беруді, оны жобалау және т.б анықтауға көмектеседі.

Мотивтік компонент- қарым-қатынастағы қиын жағдайда оптимальді мінез-құлық көрсетудің мүмкіндігін туғызатын ішкі итермеуіш күштердің қалпы.

Психомоторлық компонент іс-әрекеттің дұрыс болуын, олардың нақтылығын және жағдайға сай келуін белгілейді. Өз денесін, жестикуляциясын, микасын, позаларын, колдарының, аяқтарының, басының қымылын басқара білу.

Конфликтіге тұрақты болу қиын жағдайларда психологиялық іс-әрекеттің, мінез-құлықтың дұрыс болуын талап етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Гришина Н.В. Психологиялық конфликта. -СПБ. Питер, 2001 ж.
2. Вишнякова Н. Ф. Конфликт – это творчества? Тренинговый практикум по конфликтологии. М. 2016 ж.
3. Фрейд Психология бессознательного. -М. 2000 ж.

Шутенова С.С.

СТИЛЬ РАБОТЫ СОЦИАЛЬНОГО РАБОТНИКА В РЕШЕНИИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ НА РАЗНЫХ ЭТАПАХ

Аннотация. Автор в статье рассматривает вопросы о Эволюции цивилизации сопровождается возникновением и развитием самых разнообразных конфликтов. Конфликты, являясь частью жизни каждого индивида, порождают проблемы как индивидуального, так и социального характера; различные по масштабу, причинам, структуре, длительности и «стоимости», они требуют единой методологии как при исследованиях, так и при практическом их регулировании. Понимание конфликта как социального явления и определение его роли в социогенезе, определение детерминант конфликтного поведения — приоритетные в настоящее время направления конфликтологии

УДК 57. 2788

Якшук И.В.

Педагог-исследователь

КГУ Областная специализированная школа-интернат-колледж

Олимпийского резерва им. Алии Молдагуловой

г. Караганда

1206yakshuk@mail.ru

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТРАТЕГИЙ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Аннотация. В статье рассмотрена проблема критического мышления при изучении биологии. Приведены варианты заданий, учитывающие индивидуально-психологические

особенности учащихся. В заключении автор подчеркивает значение правильного подбора заданий, используемых на уроках биологии для личностного развития учащихся.

Ключевые слова: мышления, олимпиада, индивидуально -психологические особенности ученика, стратегия, развития.

Актуальность применения стратегий критического мышления на уроках обусловлена необходимостью перемен в образовательном процессе. Изменение масштабов событий, происходящих сегодня в мире, огромные потоки информации говорят о том, что в настоящее время нужны новые знания и понимание. Получение знаний важно, но в XXI веке - это не самая главная цель учебного процесса. Главным сегодня является научить ребят мыслить критически, т.е. умению анализировать информацию с позиции логики, умело выносить собственные обоснованные суждения, решения, применять полученные результаты в повседневной жизни, как в стандартных, так и в нестандартных ситуациях – это в свою очередь способствует успешной самореализации личности.

Современное образование, рассчитанное на перспективу, строится на основе двух принципов: 1. быстро ориентироваться в стремительно растущем потоке информации и находить нужное и ценное для себя; 2. осмыслить и качественно, с пользой применить полученную информацию.

Для того чтобы научить учеников мыслить критически, необходимо и нам, учителям перестроиться и идти в ногу со временем. Поэтому, весь наш педагогический коллектив с течение 2011-2012 годов на каникулах проходил обучение на четырех семинарах по «Развитию критического мышления (КМ) через чтение и письмо» в объёме 86 часов. В ходе обучения, после каждого цикла семинарских занятий наши учителя в течение одной или двух четвертей оттачивали нюансы новых для нас стратегий КМ, делились своими наработками, проводили панорамные и демонстрационные уроки, самоанализ и корректировку своей дальнейшей деятельности, направленной, в конечном счете, на повышение качества знаний наших учеников. Ведь внешний государственный контроль для всех един и никого не волнует, что ученик-спортсмен по 4-5 часов тренируется ежедневно.

В нашей школе обучаются ребята, для которых смыслом жизни и огромной любовью и увлечением является спорт. Основная задача наших педагогов – это формирование ребят-спортсменов как гармоничных, пытливых, целеустремлённых личностей, умеющих на основании своих знаний быстро находить и принимать решения в спортивной практике и в повседневной жизни. Специфика нашей школы такова, что каждый учебный год контингент учащихся обновляется на 65-70%. Т.е. всего лишь 30% наших учеников обучаются весь период с 7 по 11 класс. Это связано со спортивными результатами ребят, и с их умением совмещать учебу со спортом.

Предмет биология в спортивной школе-интернате-колледже является одним из востребованных и любимых. Здесь не задают вопросов «Зачем мне это нужно?» потому, что ежедневно в спортивной практике спортсмены проводят пульсометрию, укрепляют скелетные мышцы для формирования осанки и профилактики плоскостопия и сколиоза. Учащиеся знают, а верней, убедились на практике, что для повышения иммунитета и работоспособности применяются витамины, а для предотвращения травматизма эффективно использовать смену деятельности, т.е. чередование умственного и физического труда. Это явление физиолог И.М. Сеченов назвал «активный отдых». Состав пищи и обмен веществ, экологические проблемы и мутации – всё имеет прямое или косвенное отношение к жизни каждого человека и к спортивной деятельности.

Используя стратегии критического мышления, я в своей работе с учениками плавно перешла от заучивания ребятами информации к поиску ими ответов на проблемные вопросы, анализу, сравнению и сопоставлению фактов не только в лабораторных работах, но и при любой встрече с новой информацией.

Сейчас все свои уроки я строю в 3-х фазной структуре:

- 1 фаза – вызов или побуждение;
- 2 фаза – осмысление содержания;
- 3 фаза – рефлексия.

Стараюсь научить ребят выстраивать логические цепочки и взаимосвязи новой информации с предыдущим материалом, с другими предметами, со спортивной деятельностью, с окружающим нас миром и т.д. Это своего рода игра в Ассоциации. Я эту методику применяла

и ранее, но сейчас более осознанно. Делаю акцент на максимальное применение биологических знаний учащимися в повседневной жизни и в своей спортивной практике. Мною на уроках биологии применяются следующие стратегии: Учебный журнал: "Знаю, Хочу узнать, Узнал", Диаграмма Венна, Кластер, Концептуальная таблица, Тонкие и толстые вопросы, Стратегия 6w, Составление тезисов и плана урока, Работа в группах Жигсо-1, Работа в паре, Эссе и Рекомендации по видам спорта, Карточка выхода. Хочется отметить, что с применением стратегий КМ ещё больше повысился интерес учащихся к уроку, их собранность, работоспособность и активность на уроке стали заметно выше, ответственнее стали подходить ребята и к выполнению домашних заданий. Возрастание ответственности каждого ученика за познавательный процесс наблюдается при работе в группах. Ребята постепенно обучаются (правда, не так быстро как мне хотелось бы) не только аргументировать свои выводы, но и слушать друг друга и с уважением относиться к мнениям одноклассников.

Опираясь на свой педагогический опыт и учитывая потребности ребят, типы и категории учащихся, я пришла к выводу, что очень эффективной является организация различных форм групповой работы на уроке. Это могут быть:

1) уроки – соревнования и олимпиады, где соревнуются команды класса из 4-8 человек (эффективно при обобщающих уроках), учащиеся учатся отвечать и трудятся ради команды, а это всегда легче, чем отвечать за себя. Кроме того, ребята, бывшие на соревнованиях, или пропустившие занятия по болезни, легче включаются в работу, именно работая в группе.

2) использование разнообразных форм заданий (карточки с рисунками, схемы, аппликации, блиц-опросы Эрудит) т.е. импровизация учителя и учащихся.

3) проведение нескольких минилабораторных работ на уроке, разделив учащихся на группы, по рядам или работая всем коллективом.

4) использование вариативности в создании групп:

а) по видам спорта;

б) равномерно по уровню успеваемости;

в) по личностным пристрастиям и т.д.

Именно работа в группе дает учащимся чувство защищенности, одновременно проявляет в них товарищество и сопереживание, воспитывает дух соперничества. Для наших ребят-спортсменов такие условия проведения уроков более комфортные, психологически и физиологически близки, а значит, повышают эффективность усвоения учебного материала, а также использование своих знаний в спортивной практике и в жизни.

Наблюдая за работой ребят, за их активностью на уроках, я пришла к выводу, что применение стратегий критического мышления повысило познавательный интерес учащихся к биологии, а это в свою очередь привело к повышению качества знаний по предмету (см. сравнительную таблицу 1).

Таблица 1. Динамика качества знаний учащихся по биологии по четвертям и по годам при использовании стратегий критического мышления в период с 2010-2011 по 2019-2020 учебный год

Учебный год	1 четв. (%)	2 четв. (%)	3 четв. (%)	4 четв. (%)
2010-2011	27	36	45	48
2011-2012	30	42	55	59
2012-2013	33	49	60	62
2013-2014	34	39	58	65
2014-2015	34	41	62	66
2015-2016	32	51	68	68
2016-2017	35	54	63	68
2017-2018	42	45	60	73
2018-2019	41	51	68	71
2019- 2020	34	45	72	72

В заключении хочется отметить, что приемы повышения интереса учащихся к обучению, о которых было сказано, показали их высокую эффективность не только для качественного формирования знаний, но и для развития познавательных способностей школьников, их

общенаучных умений и навыков, для повышения мотивации их деятельности, для создания ситуации успеха и творческой активности.

Список использованных источников:

1. Заир-Бек С.И., Муштавинский И.В. Развитие критического мышления на уроке, М.: Просвещение, 2004.
2. Зязун И.А., Кривонос И.Ф., Тарасевич Н.Н. Основы педагогического мастерства, М.: Просвещение, 1989.
3. Колеченко А.К. Энциклопедия педагогических технологий/Изд-во КАРО.- Санкт-Петербург, 2004.
4. Мирсеитова С.С. Обучение как поиск и поиск для обучения (формы и методы развития критического мышления обучающихся), Караганда, 2011.

Якшук И.В.

**БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА СЫНИ ОЙЛАУ
СТРАТЕГИЯСЫН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ**

Аңдатпа. Мақалада биологияны зерттеудегі сыни ойлау мәселесі қарастырылады. Оқушылардың жеке психологиялық ерекшеліктерін ескеретін тапсырмалардың нұсқалары келтірілген. Қорытындылай келе, автор биология сабақтарында оқушылардың жеке дамуы үшін қолданылатын тапсырмаларды дұрыс таңдаудың маңыздылығын баса айтады.

Түйінді сөздер: ойлау, олимпиада, жеке психологиялық әсер, сыни ойлау, стратегия, биология, сабақ.

**ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҰЛҒАНЫ
ТӘРБИЕЛЕУ, ОҚЫТУ ЖӘНЕ ДАМУ
ПРОЦЕСТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР**

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОРГАНИЗАЦИИ
ПРОЦЕССОВ ВОСПИТАНИЯ, ОБУЧЕНИЯ И
РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ
НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

**МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ
ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ**

Аннотация. Мақалада математика сабағында жаңа технологияларды қолдану арқылы оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру мәселесі қарастырылған. Жұмыста функционалдық және математикалық сауаттылыққа түсініктеме беріледі. Математикалық сауаттылықты дамыту тәсілдері қарастырылып, математикалық құзыреттілік деңгейлері айқындалған.

Бастауыш білім берудің мақсаты-әркімнің оқу, жазу, санау, өзін-өзі бақылау дағдылары, мінез-құлық мәдениеті, шығармашылық қабілеті, салауатты өмір салты және жеке тұлғаны, ұлттық құндылықтарды қалыптастыру саласында жеке қабілеттерін дамыту үшін жағдай жасау.

Қазіргі уақытта Қазақстанда әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағдарланған білім берудің жаңа жүйесінің қалыптасуы жүріп жатыр. Бұл үдерістің табыстылық көрсеткіштерінің бірі бастауыш сыныптарда функционалдық сауаттылықты қалыптастыру басым міндеттердің бірі ретінде белгіленген білім беру халықаралық стандарттарын орындау болып табылады.

Заманауи білім беру жүйесі, оқытудың инновациялық нысандары мен әдістерін енгізу педагог қызметкерлердің жеке басы мен кәсіби құзыреттілігіне барынша жоғары талаптар қояды. Қазіргі уақытта кемшіліктер білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылық» санатын бірыңғай түсінудің болмауы болып табылады. Кеңестік кезеңдегі педагогикалық ғылымның бай тәжірибесі пайдаланылмайды. Пәндік мақсаттар интегралданғанға дейін басым болады, оқуда қарапайым оқу дағдыларын қалыптастыру тәсілі белсенділіктен басым болады. Ақпараттың шамадан тыс жүктелуі оқу мотивациясының төмендеуіне және оқушылардың денсаулығының нашарлауына әкеледі. Оқыту жеке тұлғаны дамытуға емес, ресми нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған.

Қазіргі заманғы мұғалімнің міндеті-салауатты өмір салтына ұмтылатын, өз іс-әрекетін жоспарлай алатын және өз бетінше білім ала алатын, негізгі мектепте оқуға дайын мақсатты, еңбекқор оқушыны тәрбиелеу. Баланың өз қабілеттерінің толық күшіне ие болуы үшін оның оқуға, білімге деген ықыласын ояту керек, баланың өзіне, оның қабілеттеріне сенуіне көмектесу керек. Мәселе мынада, кез-келген іс-әрекет қабілеттерді дамытпайды, тек оң эмоциялар пайда болатын процесс.

Стандартта оқушының портреті нақты жазылған және нәтижеге жету үшін мұғалім заманауи білім берудің барлық мәселелерінде сауатты болуы керек, яғни мәселе мұғалімнің дайындығынан бастау алуы абзал. Қиындық-барлық заманауи талаптарды ескере отырып сабақ құру, болжау, оқушылардың іс-әрекеттерін жоспарлау, нәтижелерді бақылау және жазу.

Отбасы ерте жастан бастап балаға адамгершілік құндылықтарды, ұтымды және өнімді өмір салтын қалыптастыруға бағытталған. Халықаралық зерттеулер сондай-ақ функционалдық сауаттылық деңгейіне ата-аналардың өз балаларын оқыту мен дамыту процесіне белсенді қатысуы оң әсер ететінін көрсетеді. Психологтар дәлелдегендей, бала туылғанға дейін және одан кейін ата-аналардың рухани және психикалық жағдайы балалардың денсаулығына, қабілеттері мен тағдырына әсер етеді. Осыған сүйене отырып, ата-аналардың баланы жақсырақ тануға, оны әртүрлі жағдайларда көруге, балаларының жеке ерекшеліктерін түсінуге, олардың қабілеттерін дамытуға, өмірлік құндылықтарды қалыптастыруға, теріс әрекеттер мен мінез-құлық көріністерін жеңуге мүмкіндік беретін функционалдық сауаттылығы мен жауапкершілігін арттыру әдістемесі қажет.

Қазіргі қоғам математикалық білім беру мазмұнына көзқарасты өзгертуде. Негізгі назар оқушылардың мектепте алған білімі мен дағдыларын өмірлік жағдайларда қолдану қабілетін дамытуға бағытталған. Бүгінгі таңда бізге сыртқы ортамен қарым-қатынас орнатуға, тез бейімделуге және онда жұмыс істеуге қабілетті функционалды сауатты тұлғалар қажет.

Функционалдық сауаттылық-бұл адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметке белсенді қатысуы, яғни жаһандану дәуіріндегі қазіргі тенденцияларды ұстану, жасына, мамандығына қарамастан адамның білімін үнемі жетілдіруі. Жалпы білім

беретін мектептерде Қазақстан Республикасының зияткерлік, дене бітімі және рухани жағынан дамыған азаматын қалыптастыру, оны әлемге әлеуметтік бейімдеу басты мақсат болып табылады. Онда басшылық қасиеттері:

- белсенділік;
- шығармашылық ойлау;
- шешімдер қабылдау;
- өз мамандығын дұрыс таңдай білу;
- өмір бойы оқуға дайын болу.

Бүгінгі таңда жан-жақты дамыған, белсенді, көңілді адамды мектеп табалдырығынан дайындаудың ең тиімді әдісі-оқудағы математикалық сауаттылық болып табылады.

Математикалық сауаттылық келесілерді қамтиды:

- математиканың әлемдегі рөлін анықтау және түсіну;
- әр түрлі формада ұсынылған сандық ақпаратты оқу, талдау, түсіндіру;
- дұрыс негізделген математикалық пайымдаулар айту;
- мәселелерді шешудің тиімді тәсілдерін табу, орындау, өз бетінше тексеру, өмірмен байланыстыру;

- өмірлік жағдайларда туындайтын түрлі есептерді шешуде математикалық білімді еркін қолдану.

«Математика-ақыл үшін жаттығу» - бұл фраза кездейсоқ айтылмады. Математика сабағында бала талдауды, салыстыруды, жалпылауды, жіктеуді, пайымдауды, болжауды, теріске шығаруды үйренеді.

Математикалық сауаттылықты дамыту тәсілдерінің бірі оқушылардың дербес (түрлендіргіш) ойлауын дамытушылық оқыту элементтері арқылы арттыру болып табылады.

Математика сабағындағы негізгі сауаттылыққа мыналар жатады :

1. Математика - ғылым болмысынан балама ұғымдар. Сондықтан да математика барлық ғылымдардың логикалық негізі - күре тамыры ретінде қарастырылады.

2. Математика ең алдымен оқушылардың дұрыс ойлау мәдениетін қалыптастырады, дамытады және оны шыңдай түседі.

3. «Математикалық сауаттылық» ауызша, жазбаша қабілеттерін қалыптастыру арқылы оқушының «математикалық сауаттылықты» меңгере білу қабілетін шыңдайды.

4. Математика әлемде болып жатқан түрлі құбылысты, жаңалықты дұрыс қабылдап, түсінуге көмектеседі.

5. Математиканың болашақ тұлғаны моральдық, эстетикалық және этикалық тұрғыдан қалыптастыруда да тәрбиелік мәні бар.

Математикалық сауаттылықты қалыптастыру үшін:

- теорияны білу, оны логикамен ұштастыру;
- есепті шығаруда тиімді жағын көруге баулу;
- математикалық сайыс сабақ, пән кеші, апталықтарды математиканың даму тарихымен байланыстыру;

- Ақпараттық оқыту технологиясынан математика сабақтарында интерактивтік тақтаны қолдану.

Интерактивті тақта арқылы оқушылар жаңа материалдарды арнаулы бағдарламалар көмегімен мүмкіндігінше меңгерумен қатар функциональдық сауаттылығы да артады.

Оқушылардың математикалық сауаттылығын қалыптастыру «математикалық құзіреттіліктің» даму деңгейімен (танымдық салалармен) сипатталады:

- білу (есте сақтау);
- қолдану (байланыс орнату);
- ойлау (ойлау).

Математикалық құзыреттілік-нәтижелерді түсіндіру, талдау және түрлендіру, математикалық модель құру, қатынастарды анықтау, нақты өмірде туындайтын мәселелерді шешу үшін математиканы дәл қолдану мүмкіндігі.

Оқушылардың дайындық деңгейіне қойылатын талаптар алған білімдері мен іскерліктерін практикалық қызметте және күнделікті өмірде қолдану:

- қажеттілігіне қарай анықтамалық материалдар мен қарапайым есептеу құралдарын пайдалана отырып формулалар бойынша практикалық есептеулер жүргізу;
- қарапайым математикалық модельдерді құрастыру және зерттеу;

- функциялардың көмегімен нақты байланыстарды суреттеу және зерттеу, оларды график түрінде ұсыну; нақты процестердің графиктерін түсіндіру;

- геометриялық, физикалық, экономикалық және басқа мазмұндағы колданбалы есептерді шешу;

- статистикалық сипаттағы ақпаратты, сандық деректерді, диаграммаларды, графиктерді тану, талдау;

- зерттелген формулалар мен фигуралардың қасиеттері негізінде қарапайым эксперименттік жағдайларды зерттеу (модельдеу);

- нақты объектілердің ұзындығын, ауданын және көлемін есептеу.

Математикалық құзыреттілік деңгейлері (танымдық салалар):

Білу (есте сақтау):

-терминдерді, сандарды қасиеттері бойынша сипаттау және есептеу;

-графиктер мен кестелерден деректерді шығару;

- құралдарды қолдану; математикалық объектілерді жіктеу, тану.

Қолдану (байланыс орнату):

- Тиімді шешу тәсілін таңдау;

- математикалық ақпаратты талдау және бейнелеу;

- модельдеу; тізбекпен байланысты есептерді орындау;

- стандартты есептерді шешу.

Ойлау (пайымдау, тұжырымдау):

- Объектілер арасындағы байланысты талдау;

- жалпылау, әртүрлі шешімдерді синтездеу;

- дәлелдеу;

- стандартты емес есептерді шешу.

Зерттеу тұжырымдамасына сәйкес әр тапсырма математиканың маңызды бөлімдерінің біріне сәйкес келеді:

- сандар;

- кеңістік және пішін;

- өзгерістер мен қатынастар;

- белгісіздік.

Қазіргі таңдағы ақпараттандырылған заманда сабақта интерактивті тақтаны тиімді пайдалана отырып, оқушының білім сапасын шығармашылық негізінде арттыру - өмір талабы. Ол үшін мұғалім тиімді интерактивті әдістер арқылы проблемалық ситуациялар туғызып, оқушылардың топтық жұмысының нәтижесінде олардың өз бетімен тақырыпты түсінуге қолайлы жағдай туғызады, танымдық қызметін басқарып, ілгері жетелеп отырады. Соңында оқушылар өздері қорытындысын шығарып, практикалық жұмыстармен бекітеді.

Б. Паскаль айтқандай: «математика пәні өте маңызды, сондықтан оны біршама қызықты ету мүмкіндігін жіберіп алмау пайдалы».

Оқытудың сәттілігі тек ұсынылған материалдың мазмұнына ғана емес, сонымен бірге баланың қызығушылығы мен танымдық белсенділігін тудыруы мүмкін оны ұсыну формасына да байланысты.

Балаларға қызықты етіп берілген білім құрғақ жаттығулармен салыстырғанда тезірек, күшті және оңай сіңеді. Осыған байланысты математика сабақтарында функционалды сауаттылықты дамыту үшін алгоритмді қолдану (білім, қолдану, пайымдау) дәйекті ақыл-ой әрекетін тудырады. Мысалы, «100 көлеміндегі сандар» тақырыбын оқыту барысына тоқталып өтейік.

1 кезең. Оқушы сандарды білуі керек.

2 кезең. Оларды өмірде қолдана білу.

3 кезең. Материалды әрі қарай оқудағы бағыттарды анықтай білу, жалпылау.

Көбінесе өмірмен байланысты стандартты емес есептерді шешудің әртүрлі формаларын қабылдау және логикалық ойлауды дамытуға бағытталған математикалық сабақтарда осындай тапсырмаларды жүйелі қолдану бастауыш мектеп оқушыларының математикалық көкжиегін кеңейтеді, қарапайым заңдылықтарды сенімді басқаруға және математикалық білімді күнделікті өмірде қолдануға мүмкіндік береді.

Әдістер мен тәсілдер («ми шабуылы» стратегиясы, сиқырлы квадраттар, ребустар, тесттер, жедел бақылау карталары, фактологиялық диктанттар, релелік бақылау жұмыстары, таңдаулы бақылау, блиц-бақылау, көп деңгейлі өзіндік жұмыстар, өзін-өзі бақылау карталары).

Жалпы мен өзімнің педагогикалық қызметімде математика сабақтарында оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуда аталған әдіс-тәсілдердің жүйелілігін сақтай отырып қолданамын. Себебі осы әдістер балалардың математикаға, логикалық тапсырмаларға, пайымдауларға деген қызығушылығын, ақыл-ой кернеуін көрсетуге, мәселеге зейін аударуға деген ұмтылысын тәрбиелеудің пәрменді құралы болып табылады.

Жаңа технологияның тиімді әдіс-тәсілдерін ұрпақтың бойына сіңірте білу - ұстаздардың басты міндеті. Жаңа технологияның тиімділігі сол,

Оқушы:

- мақсат қоюға үйренеді;
- есте сақтау қабілеттері дамиды;
- басқалармен бірігіп жұмыс жасайды;
- кітаппен жұмыс жасауға үйренеді;
- қатарынан қалмауға тырысады;
- дарынды оқушылар өз қабілеттерін одан әрі бекіте түседі;
- әлсіздер оқуға ниет білдіріп, өзіне деген сенімсіздіктен арылады;
- күшті сыныптарда оқуға деген ынта артады;
- білім дәрежесі бірдей сыныптарда оқу жеңілдейді;
- өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады.

Мұғалім:

- жүйелі тапсырма беруге ұмтылады;
- оқушыны жан-жақты танып біледі;
- қарым қатынас орнатады;
- оқушылардың өзара әрекеттесуіне жол ашады;
- оларға шығармашылық еркіндік беріледі.

Біздің заманымыз ғылым мен техниканың ғарыштап дамыған кезеңі, біз ұстаздар сол заманмен бірдей қадам басуға міндеттіміз, себебі біз адам тағдырына, бала тағдырына жауаптымыз. Сондықтан оқушылардың функционалдық математикалық сауаттылығын арттыру үшін мынадай жұмыс жүргізуіміз керек:

1. Сабақ берудің жаңа технологиясы негізінде құрастырылған сабақтың әр тарауы, әр тақырыбы бойынша «білу – түсіну – қолдану – тұжырымдау» деңгейлік тапсырмаларымен жүйелі жұмыс жасауды күшейту;

2. Сабақта практикалық мазмұнды есептерді, әртүрлі форматтағы тест тапсырмаларын, стандартты емес жағдайларда білімді қолдануға арналған қызықты есептер шығарту;

3. Математика пәні сабақтарында, тандау курстарында алған білімдерін өмірмен ұштастыруға, оны практикада қолдануға, логикалық есептер шығаруға үйрету;

4. Халықаралық зерттеулер мен Ұлттық емтихандардың нәтижелері бойынша мектепте оқушылармен мақсатты түрде жұмыс істеу;

5. PISA, TIMSS, PIRLS халықаралық зерттеулерді жүргізудің маңыздылығы мен ерекшелігі туралы ата - аналарды, оқушыларды, қоғамды кеңінен таныстыру;

6. Мектеп оқушыларының оқу сауаттылығын дамытуға бағытталған белсенді оқыту стратегияларын пайдалануды үйрену.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Мектеп оқушыларының функционалық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012-2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары.*

2. *Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы.*

3. *PISA халықаралық зерттеуі. Әдістемелік құрал - Астана, ҰББСБО, 2013*

4. *А.Қ.Әлімов. Оқытуда интербелсенді әдістерді қолдану. Алматы, 2012ж*

АБДИКАМАЛОВА К. К., БЕСБАЕВА С.К.

ФОРМИРОВАНИЕ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Аннотация. В статье рассмотрена проблема формирования функциональной грамотности учащихся с использованием новых технологий на уроках математики. В работе дается объяснение функциональной и математической грамотности. Рассмотрены подходы к развитию математической грамотности, определены уровни математической компетентности.

Абиш Т.
Қарағанды «Bolashaq» академиясының
ДОВ-20-2 тобының студенті
roza-r-9@mail.ru
ғылыми жетекші п.,ғ.к., доцент Шалтаева Р.Ж.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ТАБИҒАТПЕН ТАНЫСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада адамның табиғатпен өзара әрекеттесуі қазіргі заманның өте өзекті мәселесі екендігі айтылған. Жыл сайын оның мәні күшейе түседі. Жердің табиғи ресурстарын сақтау мәселесін шешудегі маңызды аспект – қоршаған орта саласындағы адамдарға білім беру, бүкіл халықты, оның ішінде жас ұрпақты экологиялық тәрбиелеу. Біздің планетамызды тек адамдардың іс-әрекеті, табиғат заңдылықтарын терең түсінуге негізделген іс-әрекет, оның қауымдасуындағы көптеген өзара әрекеттесулерді ескере отырып, адам табиғаттың иесі емес, оның бір бөлігі екенін түсіну арқылы құтқара алады.

Табиғат туралы түсініктердің ерекшеліктерін қарастыра отырып, «ұсыну» феномені өзінің қысқаша сипаттамасынан бастау қажет. Адам жадында пайда болатын сыртқы әлемнің заттары мен құбылыстарының және олардың қасиеттерінің нақты бейнелері деп аталады. Түсініктердің негізінде адамның алдыңғы тәжірибесі жатыр: өзінің қандай да бір бөлігінде қабылдаумен бұрын болмаған бірде-бір түсінік жоқ.

Қабылдау бейнелері әрдайым көрнекі сипатқа ие: оларда заттар мен құбылыстардың адам сезімінің мүшелеріне әсер етуі нәтижесінде сыртқы ерекшеліктері бейнеленеді. Сонымен қатар, адамның алдыңғы тәжірибесінде білген заттардың сыртқы ерекшеліктерін көрсете отырып, көріністер көрнекі сипатта болады. Көріністер адамның жадында сақталған заттар мен құбылыстардың, яғни бұл заттар мен құбылыстар сезім органдарына тікелей әсер етпеген кезде, олардың болмауы болып табылады. Көріністер қабылдауға қарағанда жарықтан аз және анық. Көріністер өзгергіштігімен ерекшеленеді: онда ұсынылған заттың түсі, пішіні, өлшемдері оңай өзгереді. Көріністер объективті әлемнің субъективті көрінуінің маңызды нысандарының бірі болып табылады. Олар адамның өмірі мен қызметінде өте маңызды. Егер адам түсініктері болмаса, оның санасының мазмұны тек қолма-қол қабылдаумен шектелуі мүмкін, онда әрбір сәтте оған тікелей әсер ететін заттардың бейнелері ғана бейнеленеді.

С. Қалиев пен Б. Баймұратованың мектеп жасына дейінгі балалар үшін құрастырған «Өзіміз оқып үйренеміз» (1991 ж.) кітабында балаларға жыл мезгілдері, өсімдіктер мен жануарлар жайында жұмбақ, өлең-тақпақтар, әңгімелер берілген. «Мектеп жасына дейінгі балаларды табиғатпен таныстыру» еңбектерінде, балалар барлық уақытта табиғатпен қандай да болсын белгілі бір қарым – қатынаста болады, жасыл орман, әдемі гүлдер, аң – құстар, жапалақтап жауған қар осының бәрі балалардың көңілін аударып қуантады, осылайша табиғатқа, өз Отанына деген сүйіспеншілігі пайда болады. Балаларды табиғатпен таныстыру барысында адамгершілік, еңбек, деен және эстетикалық тәрбие беруді жүзеге асыру қажет. Бұл күндері Қазақстанда білім беру саласы мен Қазақ табиғат қорғау қоғамы жасаған бірқатар әдістемелік құралдардың негізінде табиғатты қорғауды насихаттау белгілі жүйеге келтірілді. «Қазақстан» баспасынан шыққан С. Ысқақовтың «Табиғат және адам», С. Қаженбаев пен С. Мажмұхатовтың авторлығымен шыққан «Табиғат қорғау кітабы», «Қайнар» баспасынан профессор Е. Мәмбетқазиев пен Қ. Сыбанбековтың бірлесіп шығарған «Табиғат қорғау» кітабы құнды еңбек болып отыр.

Табиғат туралы түсінік санатына жататын феномендердің көпшілігі ғасырлар бойы өмір сүрген, бірақ экологиялық мәдениет нақты-тарихи мазмұнға ие болды. Тарихи көзқарас тұрғысынан Экологиялық мәдениет мәселелерін талдаудағы маңызды орын алатын тарихшы В. С. Соловьев, В. Д. Ключевский және т. б. отандық ғалымдардың еңбектеріне жатады; философтар Н. А. Бердяев, Н. Ф. Федоров, П. А. Флоренский, Н. О. Лосский, Л. Н. Гумилев және т. б., әлеуметтанушылар Л. И. Мечников, П. А. Сорокин және т. б. зерттеулердің осы бағыты қазіргі уақытта да дамып келеді.

Қазіргі уақытта педагогикалық зерттеулерде табиғат туралы түсініктерді зерттеуде екі негізгі бағыт қалыптасты. Біріншісі білім беру мәселесі ретінде адамның экологиялық түсінігін

қалыптастырумен байланысты. Экологиялық білім деп авторлар адамның тіршілік ету ортасын қорғау саласындағы білімдерге және дағдыларға оқыту процесін түсіндіреді. Білім аспектісімен қатар экологиялық білім беру мазмұнына табиғи ортаға адамгершілік және эстетикалық көзқараспен ұсынылған құндылық кіреді.; білім алушылардың экологиялық сипаттағы нормалары мен ережелер жүйесін меңгеруіне бағытталған нормативтік, адам қызметінің түрлері мен тәсілдерін қамтитын, экологиялық сипаттағы іс-әрекет.

Экологиялық білім беру мәселелерін зерттеген зерттеушілердің көп бөлігі оның құрамына экологиялық тәрбие кіреді деген . Экологиялық білім беру экологиялық тәрбиеге қатысты жалпы ұғым ретінде қарастырылады.

Зерттеудің екінші бағытының басымдылығы-тәрбие мәселесі ретінде экологиялық түсініктерді қалыптастыру процесін зерделеу. Осылайша, экологиялық білім беру және экологиялық тәрбие мақсатты бағыты бар тәуелсіз, өзара кіріктіру және өзара іс - қимыл жасайтын екі үдерістің синтезі-экологиялық мәдениетті қалыптастыру болып табылады. Олардың айырмашылығы келесіден тұрады. Экологиялық білім берудің маңызды міндеті өскелең ұрпаққа алдыңғы ұрпақтың мәдениетін оны пайдалану, осы негізде қызметтің барлық түрлерінде қоршаған ортаға жауапты қарым-қатынастың қалыптасуын қамтамасыз ететін ғылыми білім, көзқарастар мен нанымдар жүйесін дамыту мақсатында беру болып табылады. Экологиялық тәрбиенің ерекшелігі табиғат, қоғам және адам мүдделерінің үйлесімі негізінде тіршілік әрекетін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін жеке қасиеттерді дамытуға бағытталу болып табылады .

Экологиялық білім қазіргі заманның кешенді мәселесі ретінде философиялық, әлеуметтік, мәдениеттанулық, психологиялық және педагогикалық зерттеулердің басты нысаны болды. Жалпы адамзаттық экологиялық мәселелерді Э. В. Гирусов, Н. Н. Моисеев, Ю. Г. Марков, С. Н. Глазачев, Н. М. Мамедов және т.б. ғалымдар зерттеді.

Экологиялық білім беру аясында табиғатқа деген қарым-қатынас мәселесі И. Д. Зверев, А. Н. Захлебный, И. Т. Суравегинаның еңбектерінде көтерілді, олар ғылыми білім жүйесін, құндылықты бағдарлар мен нанымдарды қалыптастыру негізінде қоршаған ортаға жауапты қарым-қатынасты қалыптастыруға бағытталған

Табиғат өнер құндылықтарын құруда үлкен рөл атқарады. Табиғат-танымның күшті көзі. Табиғатпен қарым-қатынас жасау, оның құпиясын тану адамды дамытады, оны нәзік етеді. Біз өз өлкеміздің табиғатын неғұрлым көбірек білсек, соғұрлым біз оны сүйе бастаймыз. Табиғат-адамның материалдық және мәдени игіліктерінің көзі және танымның күшті көзі. Оның күрделі ағзаларының мінсіз жұмысын зерттеу техника, өнертабыстар мен аспаптарды жасаудың негізгі кілті болып табылады.

Көптеген ұлы ойшылдар мен педагогтар өмірдің алғашқы жылдарында баланың дамуы табиғи ортаға байланысты екендігі туралы жазды. Табиғатты қорғау ісі әр адамның сана – сезіміне, оның туған табиғаттың тағдыры үшін азаматтық жауапкершілігіне байланысты және бұл өз кезегінде адамдардың тәрбиесіне, мектепке дейінгі жастан бастап-Болашақ тұлға негіздерінің қалыптасу кезеңінен бастап табиғатқа ұқыпты қарауға назар аударуды талап етеді. Тірі және жансыз табиғатқа ұқыпты және қамқор қарауды тәрбиелеу балалар олар туралы қарапайым білімдерге ие болғанда, өсімдіктерді өсірудің, жануарларды күтудің, табиғатты бақылап, оның сұлулығын көрудің күрделі емес тәсілдерін меңгергенде мүмкін болады.

Осы негізде балалардың табиғатқа, туған өлкеге деген махаббаты қалыптасады. Балалық шақта пайда болған табиғатты көру және тыңдай білу, ол шын мәнінде қандай, балаларда оған терең қызығушылық тудырады, білімін кеңейтеді, мінез-құлықтың қалыптасуына ықпал етеді

Табиғат-рухани байытудың сарқылмас көзі. Олар жасыл шалғындар, жарқын гүлдер, құстар, қаламдар және т. б. қызықтырады. Алайда, табиғатпен өз бетінше қарым-қатынаста балалардың барлығы дұрыс түсінілмеуі мүмкін емес, сонымен бірге өсімдіктер мен жануарларға дұрыс қатынас қалыптаспайды. Баланы табиғат әлеміне енгізу, шынайы түсініктерді қалыптастыру – оның объектілері мен құбылыстары туралы білімді қалыптастыру, туған табиғаттың сұлулығын, махаббатын, оған ұқыпты және қамқорлықпен қарау қабілетін тәрбиелеу-мектепке дейінгі мекеменің маңызды міндеттері.

Мектепке дейінгі балалардың білімді табысты меңгеруінің міндетті шарты-бір мезгілде практикалық іс-әрекеттерді меңгеру болып табылады. Мысалы, өрісте, шалғында қандай өсімдіктер бар екені туралы білім беру жеткіліксіз; балаларды ажыратуға, олардың ең көп таралғанын өзіне тән қасиеттер бойынша тануға үйрету қажет. Туған табиғаттың әсері-алғашқы нақты білім мен өмір бойы есте қалатын қуанышты уайымдар көзі болып табылады. Балалар

эрқашан және барлық жерде қандай да бір формада табиғатпен жанасады. Бояу, гүлдер мен жемістердің түрі мен иісі, құстардың ән салуы, шөп шелестері және т.б. балалардың табиғатын сезінуіне мүмкіндік береді және балалардың эстетикалық сезімін, сенсорлық тәрбиені дамыту үшін бай материал бола алады. Оларды жасыл шалғындар, жарқын гүлдер, құстар, бұлақтар мен т. б. қызықтырады.

Балаларда табиғат туралы білімнің болмауы олардың әр түрлі жорамалдар мен ырымшылықтардың пайда болуына әкеледі. Бұл табиғатқа зиян келтіріп қана қоймай, балалардың психикасына кері әсер етеді және оларды қатайтады. Қате түсініктерді түзету Жаңа, дұрыс құрудан әлдеқайда қиын. Міне, сондықтан балалар үшін өте маңызды. Одан әрі ол педагог балаларды алдымен бақылауға, содан кейін ақыл-ойға қонымды жасауға үйретуге міндетті екенін атап өтті. Ол табиғаттағы тікелей бақылаулар балалардың дамуы үшін үлкен тәрбиелік маңызы бар деп санайды.

Көрнекілікті К. Д. Ушинский балаларды табиғатпен тікелей таныстыру ғана емес, сонымен қатар балалардың санасында белгілі бір зат пен құбылыстың бейнесін жасауға көмектесетін суреттерді, карталарды, глобустарды, коллекцияларды және басқа да құралдарды сабақта пайдалану ретінде түсінді. Ол «қоршаған ортаны тікелей бақылау» ойдың логикалығына, яғни сөздің ақиқатына тәуелді болатын бастапқы логикалық жаттығуларын құрайды және одан кейін логикалық сөйлеу мен грамматикалық заңдарды түсіну өзі пайда болады" деп санады. Одан әрі бұл жұмыста ол «баланың ойы мен сөзін жетілдіру үшін оның жан дүниесін толық, адал, табиғаттың жарқын образдарымен байыту қажет, себебі барлық» сөзде бар

Алуан түрлілік, жарықтық, табиғаттың сұлулығы, оның байланыстарының көрнекілігі және тәуелділігі балалардың оларды түсінуіне қол жетімділігін қамтамасыз етеді және олардың ойлау қызметін жетілдіруге елеулі әсер етеді, бұл ойлау логикалығын, дербестігін дамытуда көрінеді. Бала себеп және уақытша тәуелділікті, бірізділікті, табиғат заттары мен құбылыстарының өзара байланысын тауып, дұрыс анықтауды үйренеді, яғни бақыланушыны қарапайым түсіндіруді үйренеді. Балалардың салыстыру, салыстыру, қорытынды жасау қабілеті жетілдіріледі. Бала ойлауды, әңгімелеуді, сипаттауды үйренеді.

Табиғат балалардың әр түрлі іс-әрекетіне мүмкіндік береді, бұл алған білімдерін белсенді меңгеруге және пайдалануға мүмкіндік береді. Оның әр түрлілігінде табиғатты тану процесі байланысты сөйлеуде атауларды, әрекеттерді, сапаны білдіретін және заттар мен құбылыстарды барлық жағынан талдауға көмектесетін әртүрлі грамматикалық категорияларды түсінуге және пайдалануға мүмкіндік береді.

XVII ғасырда Ян Амос Коменский барлық заттардың табиғаттылығына, яғни адам қоғамындағы барлық үдерістер табиғат процестеріне ұқсас өтіп бара жатқандығына баса назар аударды. Бұл идеяны ол өзінің "Ұлы дидактика" еңбегінде дамытты. Коменский табиғат белгілі бір заң бойынша дамитынын, ал адам - табиғаттың бір бөлігі, демек, өзінің дамуында адам табиғаттың жалпы заңдылықтарына бағынатынын айтты. Ян Амос Коменский табиғат заңдарына сүйене отырып, оқыту және тәрбиелеу заңдарын шығарды. Кітапта ең үлкен пайдасы бар адамның білімі ерте жаста, ол қандай да бір пайдалы идеяларды сіңіру, кемшіліктерді түзету оңай және бұл табиғаттылық принципімен дәлелденеді.

Көріп отырғанымыздай, Ян Амос Коменский табиғат пен адамның қарым-қатынасы туралы мәселенің ең мәнін белгіледі. Сол уақытта педагог адам мен табиғаттың байланысы туралы, олардың бір-бірінен бөлінбейтіндігі туралы маңызды экологиялық жағдайды шығарды. К. Д. Ушинский баланың табиғатпен қарым-қатынасын кеңейтуге шақырды және: «табиғаттың тәрбиелік әсері таңқаларлық педагогикада өте аз бағаланған» деген. К. Д. Ушинский «Туған сөз» және «Балалар әлемі» кітаптарында табиғаттың тәрбиелік ықпалына көп көңіл бөлінеді, онда ол табиғат логикасына назар аударады. «Туған сөз» оқулығында балалар жәндіктермен, жабайы және үй жануарларымен, құстармен, ағаштармен, саңырауқұлақтармен және басқа да табиғат өкілдерімен өлеңдер, жұмбақтар, мақал-мәтелдер, ертегілер көмегімен танысады. Көріп отырғанымыздай, экологиялық тәрбиенің проблемасы XVII-XVIII ғасырларда, бірақ ол кезде экология ғылымы болмаған және «экологиялық тәрбие» деген термин болмаған.

Мектепке дейінгі жастағы балалардың үлкендермен және құрдастарымен арадағы қарым-қатынасы күрделіленіп, іс-әрекетінің мазмұны мен формасы нығайып, жетіле түседі. Негізінен бұл жастағылардың әрекеті қарапайым еңбек түрлерін орындауға бағытталады. Өзінің жас шамасына сәйкес тапсырмаларды ынталылықпен орындау нәтижесінде қоғамдық еңбек мотиві ерекше сипатқа ие болады. Табиғаттағы пайдалы жұмыс түрін орындауда ынталанушылық

көрініс табады. Табиғат аясында тәрбиеші ұсынған ұсынған әр түрлі тапсырмаларды өздігінен орындау дағдыларының дамуы баланың оқу ісіне, білім алуға бейімделуіне ықпал етеді. Кішкентай балаларға қарағанда бұл жастағылардың ұғыну, қабылдау әрекеті неғұрлым мақсатты сипатқа ие болып, табиғаттағы бейнеленген нәрсені немесе заттың түсіне қарай, тәрбиеші көрсетк Дүниетанымды дүниенің бейнелену нәтижесі деп түсіндіре келіп, оның қалыптасу деңгейлерін философтар анықтады. Олардың түсіндірулерінше, бейнелеудің алғашқы деңгейі түйсікпен байланысты болып, құбылыстардың дүниесі, болмыстың сыртқы, жеке көріністері белгіленеді. Ал, дүниені сезіну, түсіну - бейнелеудің екінші деңгейі екендігін көрсетеді, яғни құбылыстар мен үдерістердің өзара байланысын, олардың ұқсастығы мен ерекшеліктерін анықтау жұмысын жүргізген. Осындай жоғарыдағы философиялық пікірлерді талдай келе, дүниетаным - адам санасындағы дүниенің сыртқы бейнесі ғана емес, оның сол дүниеге, қоғамдық өмірге қарым-қатынасы деген қорытынды жасауға болады. Дүниетаным ұғымын мән жағынан ашып, оның құрылымдық негізгі компоненттерін анықтайтын болсақ, оның психологиялық жағынан қалыптасу жақтары да үлкен маңызға ие екендігін көруге болады, яғни дүниетанымды жеке тұлғаның құрылым бөлігі ретінде қарастыру мәселесі туындайды. Бұл жөнінде көрнекті психолог ғалымдар Б.Г.Ананьев, Т.Тәжібаев, М.Мұқанов, Қ.Жарықбаев т.б. өз тұжырымдарын жазды .

Психолог Л.С.Выготскийдің айтуынша, дүниетаным адамның сыртқы дүниеге қатынасы бойынша мәдени тұрғыдағы оның бүкіл мінез-құлқын сипаттайды және дүниетаным мен жеке тұлғаның өзара байланысына диалектикалық тұрғыдан талдау жасап, дүниетанымды тек дүние мен оның құрамдас бөліктері туралы түсініктер жүйесі деп қарауға болмайтындығын көрсетеді.

Еліміздегі психология ғылымының дамуына көп еңбек сіңірген психолог ғалым Т.Тәжібаев жеке тұлғаны әлеуметтік қатынастар мен сапалы іс-әрекетті жүзеге асырушы, нақты қоғамның мүшесі, өзін басқалардан ажырата білетін, өзінің кім екенін түсінетін адам деп, Қ.Жарықбаев болса дүниетаным мен сенімді, мотивтер мен қажеттерді, бейімділік пен қызығуларды, мұрат пен талғамды жеке тұлғаның өмірлік бағытын көрсетуші компоненттер екендігін саралайды. Дүниетанымның интеллектуалдық, тұлғалық, практикалық сипатын ашуда жеке тұлға қалыптасуындағы өзіндік «мен» мазмұнын айқындауда психологтардың еңбектері көлемді демекпіз. Педагогикалық тұжырымдамаларда дүниетаным жеке тұлғаның қалыптасуы мен дамуының, анықтаушы факторы ретінде түсіндіріледі.

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі жастағы балалардың экологиялық тәрбиесін қалыптастырудың табыстылығы психологиялық, педагогикалық, экологиялық білімге, педагог – тәрбиешінің, оқу - тәрбие жұмысын ұйымдастырушының, ата-аналардың біліктілігіне байланысты. Бала тәрбиесімен, оған жүйелі білім беру мәселесімен шұғылданған қандай да ғалымдар болмасын табиғатты назарынан тыс қалдырған емес. Себебі дүниеде, айнала қоршаған ортада адам танып-білетін, зерттейтін, оны күтіп - баптап, қорғайтын жұмбақ сыры мол әлем - тек табиғат.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. С. Ысқақовтың «Табиғат және адам» кітабы 2010ж, 103бет
2. С. Қаженбаев Экологиялық тәрбие негізінде баланың рухани жан дүниесін дамыту //Білім берудегі менеджмент. №3.2018 19 б.
3. Николаева.С.Н Мектепке дейінгі балаларды экологиялық тәрбиелеу жүйесі. 2012ж, 116-бет.
4. Шалтаева Р.Ж., Балабаева А.И., Жанысбаева Р. М. «Мектеп жасына дейінгі балаларды қоршаған ортамен таныстыру теориясы мен әдістемесі» Оқу құралы. Қарағанды «Volashaq» - баспасы», 2020-200бет

Абиш Т.

ОСОБЕННОСТИ ОЗНАКОМЛЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ПРИРОДОЙ

Аннотация. В данной статье говорится о том, взаимодействие человека с природой – чрезвычайно актуальная проблема современности. С каждым годом её значение становится сильнее. Важнейший аспект в решении вопроса сохранения природных ресурсов Земли – образование людей в области окружающей среды, экологическое воспитание всего населения, включая и подрастающее поколение. Нашу планету может спасти лишь деятельность людей, деятельность, базирующаяся на основе глубокого понимания законов природы, учёта многочисленных взаимодействий в её сообществах, осознания того, что человек не властелин природы, а её часть.

Ақпарова А.К.
«Оқушылар сарайы» КМҚК
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
akparova74@mail.ru

6-7 ЖАСТАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЫЛДАМДЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ

Аннотация. Бастауыш сыныпқа арналған «Жылдам оқуға үйренеміз» курсының оқытудағы жаңа әдіс-тәсілдерді сабақ барысында тиімді қолданысқа енгізсеңіз, баланың танымдық белсенділігін арттыруға, өз бетінше білім алуға, шығармашылығын қалыптастыруға ықпал етеді. Оқушыларға оқудың қызықты жеңіл өтетіндігін, білімнің тереңдігі, әрі тиянақтылығы артатындығын байқайсыз. Баланың оқу жылдамдығын ең аз дегенде 2-3 есе арттырып қана қоймай, оқығанын түсініп, талдау жасап, ақымды ақпараттармен жұмыс жасай алуына нәтижелі, қолданылып жүрген ұтқыр жаттығулар көмек береді.

Жылдам оқу – оқудың ерекше тәсілін қолданып мәтінді ақпаратты тез қабылдап, есте сақтай алу қабілеті. Ересектердің кәдімгі оқу жылдамдығы минуттына 120-180 сөз. Орташа оқу жылдамдығы 200-250 сөз. Өте жылдам 400-500 сөз болады. Ал 1000 сөзден де асырып жылдам оқуға да болады екен. Ол үшін оқудың ерекше тәсілдерін қолдану керек болады. Жылдам оқу үшін ең алдымен зейінді, есте сақтау қабілетін дамытып, сөздік қорымызды байыту керекпіз. Сөздік қорымыз молайған сайын ойлау қабілетіміз де артады. Сонда біз өте жылдам оқуға дайын боламыз.

Жылдам оқу не үшін қажет?

- Үй тапсырмасын жылдам орындайсыз
- Уақыт үнемдейсіз
- Бос уақытта сүйікті іспен айналысасыз
- Сабақ үлгерімің 2 есе артатын болады

1 тапсырма. Әр түрлі дауыс ырғағымен оқы.

- Мен ұйықтап қалыппын.

- Сен барып орныңа отыр.

- Эх, қазір бауырсақ болса ғой!

•Салмақты; •Көңілді; •Қатты; •Жай; •Көңілсіз; •Қорқынышты; •Ашуланып оқу;

2 тапсырма. Оқу жылдамдығымызды тексерейіп көрейік.

Ы.Алтынсариннің « АУРУДАН АЯНҒАН КҮШТІРЕК» атты мәтінін оқыту.

(85 сөзден құралған)

•Мәтінді уақытқа бір рет жылдам оқып шығады. Уақытын төменгі жағына жазып қояды.

•Мәтінге қарамай төмендегі сұрақтарға жауап береді. Сұрақтар арқылы баланың түсіну коэффициентін білуге болады.

Қосымша сұрақтар:

- Сейіт қандай жағдайға тап болды?

- Шешесі не істеді?

- Сейіт қандай бала?

3 тапсырма. «Суретті мәтінді» оқып, уақытын жаз.

ТОҒАЙДА

тоғайға барды .Олар тоғайда

.терді.

Тоғай жанында

бар.

-нен

аулады.

Тоғайда

-тар сайрап,

-тер ұшып жүр.

жақсы демалды.

Жылдам оқуға не кедергі?

- Регрессия
- Оқу тәртібінің жоқтығы
- Көздің қамту аймағының кішкентайлығы
- Артикуляция
- Назарды ұстай алмау

«Регрессия» –Жылдам оқудың қас жауы. Регрессия –қайталап оқу.

- 1.Мәтіндегі бір сөзді қайталап оқу.
- 2.Мәтіндегі бір сөйлемді қайталап оқу.
- 3.Мәтіндегі бір азат жолды қайталап оқу.

Регрессияны жоюдың жолдары:

- 1.Саусақпен немесе қарындашпен жүгірте оқу.
- 2.Мөлдір емес сызғышпен оқу.
- 3.Дауыстап оқу.

Егер мәтінді түгел оқып шығып, түсінбеген жағдайда басынан бастап оқыса, ол регрессияға жатпайды.

«Мәтінді оқудағы 7 қадам»

- 1.Тақырыбы
- 2.Авторы
- 3.Дереккөз
- 4.Кілттік сөздер (кейіпкер, іс-әрекет, мекен, уақыты)
- 5.Негізгі ой
- 6.Салыстыру (ерекшелігі)
- 7.Қолдану

Ж.Мұсаевтың « ЕКІ ДОС» атты мәтінін оқыту. (75 сөзден құралған)

Кілттік сөздер: Тату дос, дәрігерге кетті, кірпіш, Серік, Берік, Абдолда ағай, көмектесті.

Доминанта: «Жолдасың көп болса, жалғызбын деме»

2	1	3
6	4	8
5	7	9

«Шульте кестесі» -көздің көру аймағын кеңейтеді. Бір адамның көзінің қамту аумағы 2,5 градус. Ол деген мәтінге қарағанда көзіне 2 сөз ғана сияды дегенді білдіреді. Көздің көру аумағы кеңейген сайын, оқу сөздерді толық қамтып көре алады. Назар қойып қарап тұрған заттан бөлек айналасындағы заттардың көрінуін көздің көру аймағы дейді. Бұл кестені оқушы қолын алып, қолын барынша созып, бүкіл назарын ортада тұрған санға қаратып, айналасындағы сандарды ауызша айтуы керек. Оқушы көзін жан-жаққа қозғалтпайды. Осы жаттығудың неше түрлі деңгейдегісін күніне 2 рет жасап отырса, оқу жылдамдығының артқанын байқауға болады.

«Артикуляциялық жаттығулардың» негізгі мақсаты тіл дыбыстарын дұрыс айтуға керекті сөйлеу мүшелерінің қимыл – қозғалыстарын толық жетілдіру. Әр жаттығудың өзіндік аты бар және сол аттарын балалар есіне сақтап білуі қажет. Біріншіден, атаулар балаларды жаттығу жасауға қызықтырады, екіншіден, жұмыс барысында уақытты үнемдеуге мүмкіндік береді.

«Антиципация» – алдын ала білу, болжау. Зат пен оқиғаны көрмей тұрып көз алдына

елестету, болжау. Антиципация -оқу жылдамдығын арттыратын әдіс-тәсіл.

Сөздің басын айтқаннан қандай сөз екенін біліп қоямыз.

- Мәтінді жылдам оқуға дағдылайды;
- Ойымызды жинақтауға, назарды ұстап тұруға көмек береді.
- Креативті ойлау қабілетін дамытады.

Төмендегі сөздердің жалғасын табындар.

домб....., сая.....,
сабыр..... сары.....,
бейб....., шаңы.....,

Мақалдардың жалғасын тап:

1. Оқу білім .....,

Білім өмір .....

4 тапсырма. Мәтіндегі түсіп қалған сөздерді мағынасына сай қойып, антиципация тәсілімен оқындар.

АВТОБУСТА

Ә.Шынбатыров

Автобус тоқтайтын _____ келдік. Көп ұзамай көк _____ келіп тоқтай қалды. Екі _____ бірден ашылды. Адам да көп. Бірі мінсе, бірі _____ жатты. Алдыңғы _____ апам екеуміз ішке кірдік. - Мұнда _____, - деп, менен үлкендеу екі бала анама орын ұсынды.

– Рақмет, _____, - деді анам отырып жатып.

– Апа, _____ не үшін айттыңыз?

– Кіші пейілділігі үшін. Сен де солардай бол. Үлкенді _____.

Сонда үлкендер саған да _____ айтатын болады.

Сәлден кейін базарға кеттік.

1. Тақырыптың негізгі ойын анықтаңдар.

2. Апасы не үшін рақмет айтты?

3. Өзің үлкендерге орын бересің бе?

5 тапсырма. Сөйлемдерді оңнан солға қарай барынша жылдам оқып сұрақтарға жауап бер.

1. алаБ пайю рыто.

2. тарұМ адзж ағлыуа ыдраб.

3. аксырмұҚ неклу йадиб пыуат ыдла.

4. едметкөК рақ идире.

5. надрыбңаЖ нос қасоқріпмек ытқыш.

- Мұрат қайда барды?

- Құмырсқа не тауып алды?

6-тапсырма. «Сруп тест» Сөздерді оқымай, түстерді ата.

ҚЫЗЫЛ САРЫ ЖАСЫЛ ҚАРА КӨК ҚОҢЫР

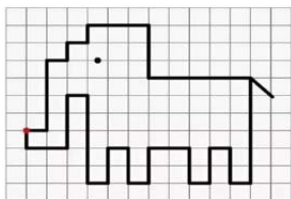
ЖАСЫЛ КҮЛГІН ҚЫЗЫЛ АҚ САРЫ ҚЫЗҒЫЛТ

САРЫ ҚЫЗЫЛ СҰР ҚОҢЫР КҮЛГІН АЛА ЖАСЫЛ

Уақыты

7-тапсырма. «Графикалық диктант» Бала нүктеден бастап мұқият тыңдап, мұғалім айтқан бағыттар бойынша санап, қарындашпен сызып жүріп отырады. Нәтижеде белгілі бір сурет шығу керек.

1. Зейінін дамытады.

1↓	1→	2↑	3←
2→	2↓	1→	1↓
3↑	1→	2↓	1←
1→	2↑	1→	1↓
5↓	2→	6↑	1←
1→	2↓	5←	4↓
2↑	1→	3↑	1←

2. Кеңістікте бағдарай алу қабілетін арттырады.

3. Әріптерді сандарды дәптерде дұрыс орналастырып жазуына көмегі мол.

4. Дисграфияның алдын алады.

8-тапсырма. «Мнемотехника» – есте сақтауға арналған әдіс-тәсілдердің жиынтығы. Қызықты оқиға құрастыру. 10 сурет

1. Баланың креативті ойлау қабілетін арттырады.
2. Сөздік қорын дамытады.
3. Есте сақтау қабілетін арттырады.

Суреттердің ретін бұзбай бір-бірімен байланыстыра отырып қызықты, қияли оқиға құрастырады. Оқиға желісімен суреттерді рет-ретімен айтып шығу керек. Бұл көру арқылы есте сақтауды дамытады.

Қоян кемпірқосақтың сары жолымен келе жатады. Алдынан Айнұр шығып, тәтті тоқаш ұсынады. Тәтті тоқаш бұлтқа айналып кетеді. Бұлт арасынан күн шығып, алманы қызартып пісіреді. Оны көрген көбелек қуанып етігін киіп алып, зымыранмен ұшты. Сол кезде сағаттың шырылдаған даусы естіледі. Бұл оқиға қоянның түсі екен!

9-тапсырма. «Екі қолмен сурет салу» - мидың екі жарты шарын бір мезетте іске жұмылдыру болып табылады. Бұл әдіс өте тиімді әрі пайдалы жаттығу болып, баланы тұлға ретінде қалыптастыру және зейінін тұрақтандыру мақсатында жүргізіледі.

10-тапсырма. Көп нүктенің орнына тиісті А – Ә әріптерін қойып шығындар.

...сел, ...демі, Қар...ғанды, м...жіліс, ...рқашан, ...дептілік, ал...ша, қ...рлығаш, б...йшешек, м...дениет, с...нді, с...ндық, т...рбиеші, ...стық, қ...рға, д...рігер, бал...лар, д...птер, қ...л...м, ...рдайым, асх...н..., ...нші, к...не, к...мпит, б...ян, с...б...қ, ...лия, ...ткеншек, ...же, ...лем, ...ғ...ш, қ...йшы, құст...р, с...тушы, болаш...қ, балт..., ш...ңғы, б...тыр, ...ке.

Уақыты _____

Берілген жаттығулар мен тапсырмаларды орындай отырып баланың тіл байлығы молаяды. Оқыған мәтіндерді меңгеріп, оқу жылдамдығы артады. Ораторлық шеберлікті меңгереді. Оқытудың арқауы – оқу дағдысын қолдана отырып, барлық жаттығуларды өз кезегімен анықтап орындау. Оқу әдісіне қолданылып отырған арнайы жаттығулар баланың мидағы есте сақтау қабілеттерін (көру арқылы, есту арқылы, сипап сезу арқылы т.б), зейін қоюды және оқу жылдамдығын арттырады. Нәтижеге жету үшін оқыту әдісін сақтай отырып, тапсырмаларды үзбей, күнделікті орындап отырған дұрыс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұғалімге арналған нұсқаулық «Назарбаев Зияткерлік мектебі» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы. Бірінші деңгей 2014 ж.
2. «Педагогикалық диалог» ақпараттық-әдістемелік журнал № 4 (6), 2013 ж
3. Ұстаз ғылыми-әдістемелік журнал-2003 жыл №2, 5,
4. Ұстаз ғылыми-әдістемелік журнал-2009 жыл № 3, 5,
5. Бастауыш мектеп журналы. № 4,5,6 2004, 2005,

Ақпарова А.К.

ПУТИ ПОВЫШЕНИЯ СКОРОСТИ ЧТЕНИЯ УЧАЩИХСЯ 6-7 ЛЕТ

Аннотация. Внедрение новых методов и приемов в преподавание курса «Учимся скорочтению» для начальной школы будет способствовать повышению познавательной активности ребенка, самообразованию, формированию творчества. Вы заметите, что ученикам будет интересно легко учиться, повысится глубина и точность знаний. Помочь ребенку не только повысить скорость чтения как минимум в 2-3 раза, но и понять, проанализировать прочитанное, поработать с обширной информацией помогут продуктивные, практичные подвижные упражнения.

Апаханова К.М.
 ЖММ «Bolashaq» академиясының ДДОВ 21-2к тобының студенті
 Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
 Ғылыми жетекші п.ғ.м., аға оқыт. Р.М. Жанысбаева

ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ: РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андапта. Бұл мақалада «Ұлы даланың жеті қырына» жалпы түрде шолу жасай отырып, оның ішіндегі 5-ші «Түркі әлемінің бесігі» бағытын таңдап алдық. Сол арқылы 9 сыныптың «Аңыз әңгімелер» тарауы бойынша сабақты қасиетті Ұлытау өңірінен шыққан, бүкіл Түркі халықтарына ортақ даңқты батыр, әйгілі қолбасшы, күйші-композитор Кетбұқа бабамыз туралы айтылған.

«Рухани жаңғыру» бағдарламасының жалғасы болып табылатын Президенттің «Ұлы даланың жеті қыры» жаңа бағдарламалық мақаласы Қазақстан халқының ыстық ықыласына бөленіп, қоғамда кең талқыға түсуде. Ол қазірден-ақ тарихи құжат деген атқа ие болып үлгерді. Мемлекет басшысы «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласымен төл тарихымызды бір жүйеге келтіруді көздейді. Яғни, құр тарихи деректер емес, жалпақ жұрт түсінетін мәдени дүниеге айналдыру мәселесін қозғайды. Бұл орайда өскелең ұрпақтың тарихқа қанығып өсуі маңызды.

Елбасының бағдарламалық мақаласы - бұл дүниетанымдық-идеологиялық мақала. ХХІ ғасырда ұлттық сананы айқындайтын, қоғамдық сананы өзгерту жолдарының жалпы бағыттарын белгілеген маңызды құжат. Діттеген мақсаты – қазақ елінің тарихы мен мәдениетін дәріптеу. Тұтастай алғанда, қазіргі тілге түсінікті болуы тиіс деп атап көрсеткен. Тек ұлылықты көрер көз, тани алар мол таным болатынына сенім артқан «Ұлы даланың жеті қырында» Қазақстан өңірінде болған өркениеттерді қалай тану керек екенін айтып, оның методологиялық аспектілерін анықтаған [1].

Оқушылар аңыз әңгімелер туралы айта келіп, қазақ әдебиеті жайлы түсініктері қалыптасады, сөйлемді дұрыс құруға, ойлау, ойын тиянақтап жеткізе білуге дағдыланады. «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламасының «Түркі әлемінің бесігі» бөлімі бойынша оқушыларға аңыз әңгімелер жанры бойынша Кетбұқаны ала отырып, біз оқушыларға өзге аңыз кейіпкерлеріндей кеңінен зерттелмеген, барша Түркі халықтарына ортақ саналатын абыз тұлға туралы тың әрі негізгі мәліметтерді беретін боламыз. Оқушылар 9-сынып бағдарламасында Кетбұқаны өте отырып негізгі Түркілік тарихпен байланыс орнатады, Кетбұқа батырдың толыққанды өмір жолы мен шығармашылығынан хабардар болады. Сондай-ақ Кетбұқа шығармашылығын талдай отырып, негізгі әдеби терминдермен жұмыс жасайды. Бұл оқушылардың өзара қалыптасуына жағдай жасайды. Біздің мақаламыздың негізгі өзектілігінің сыры да осында болмақ.

Көне заманнан бері адамзат тарихының даму сатысында қасиетті Ұлытаудың алатын орны бөлек. Қазақ елінің бірлігі, ұйтқысы болған Ұлытаудың мемлекетіміздің іргесін қалауындағы орны да ерекше. Қазақ елінің халық болып қалыптасуының басы да осы Ұлытаудан бастау алады. Бұл – тарихи шындық. Осы тарихи шындық жайында академик Қаныш Имантайұлы Сәтбаев: «Орталық беткейге орналасуы мен жоталарының биіктігіне қарағанда Ұлытау керегесін Сарыарқаның кіндігі деп атауға болады. Сондықтан Ұлытау жоталары қазақ даласының неше ғасырдан бергі тарихының ашық алаңы, кең маңдайы болып келген. Талай хандар ордасын осы Ұлытауға тіккен [2].

Талай батырлар жасағын осы Ұлытауға орнатқан. Ұлытау – халқымыздың ел болып қалыптасуына, бірлік-тірлігіне діңгек болған, иісі қазақтың айналып соғар түп қазығындай қасиетті мекен. Ұлытау қазақтың ерте кездегі саяси орталығы ретінде маңызды болғандығына бір дәлел, қазақ ұлысының негізін құраған басты-басты тайпалардың барлығының жері осы Ұлытаудан тараған», – деп жазса, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаев: «Қасиетті Ұлытау – қазақ елінің баяғыдан бергі тарихи және саяси кіндігі», – деп атап өткен еді. Ал Сирия мемлекетіне барған арнайы іс-сапарында Елбасы қазақ еліне қатысты тарихи тұлғалардың осы ел үшін жасаған еңбектерін бағалай отырып: «Кетбұқа бабамыз – түбі бірге түркіге ортақ ұлт тұлғасы» деп толғана айтқан болатын.

Осындай ұлт тұлғаларының алтын әріпті тұғырындағы қазақ тарихында бетке ұстар ұлы жырау Кетбұқа Аталық биді мақтанышпен айта аламыз.

Көне қазақ әдебиетінің көрнекті ақыны Доспамбет жырау:

Күдеріден бау тағып,
Кіреуке киер күн қайда?!
Күмбір-күмбір кісінетіп,
Күреңді мінер күн қайда?!
Толғамалы ақ балта,
Толғап ұстар күн қайда?!
Алты құлаш ақ найза,
Ұмсынып шаншар күн қайда?!

Садақ толған сайгез оқ
Масағынан өткеріп,
Басын қолға жеткеріп,
Созып тартар күн қайда?!
Кетбұқадай билерден
Кенес сұрар күн қайда?!
Еділдің бойын ен жайлап,
Шалғынға бие біз байлап,
Орындықтай қара сабадан,
Бозбаламен күліп-ойнап,
Қымыз ішер күн қайда?! – деп көкірегі қарс айрыла жырласа, 19 ғасырдың аламан батыр-ақыны Махамбет ұстазы Доспамбет жыраудың сөзін жалғастырып:

Кетбұқадай билерден
Ақыл сұрар күн қайда?!
Бізді тапқан ананың,
Асыраған атаның
Қолын алар күн қайда?! – деп жырлайды.

Асан қайғы, Қазтуған, Доспамбет жырау, Махамбеттей ақындар ұлы тұғырға көтеріп жырлаған Кетбұқа би туралы біз не білеміз? Кетбұқа бабамыз Жошы ханның қырық батырының бірі ретінде қазақ-қырғыз тарихында айтылады.

Кетбұқа – «Кет» – «ел көсемі» деген мағына білдірсе, «Бұқа» – «алып күш иесі».

Мағыналы өмірін Сарыарқадай даласында жауын тізгіндеуімен өткерген Кетбұқа жыраудың есімі Лев Николаевич Гумилевтің зерттеулері арқасында ғылыми айналысқа түсті. Оның «Этнос және Жер биосферасы» атты кітабының бір тарауы Кетбұқа бабамызға арналған. Тарихшы Қуаныш Ахметовтің сөзімен айтсақ: «Ендігі жерде оның тарихи бейнесін өз ғалымдарымыз зерттеуге тиіс [3]. Құдайға шүкір, Гумилев салған даңғыл жол, дана бағыт қолымызда. Ұлтымыздың тарихына теліп айтсақ, тәуелсіздігіміздің тәтті жемістерінің бірі – осы мүмкіндік».

Берекесі кетіп, жауынгершіліктен, көшіп-қонудан әбден шаршаған қазақ тайпалары береке-бірлікке, ынтымақ-татулыққа ұмтылып, бес саусақтай, берік жұдырықтай жұмылып, жаңадан құрылған хандыққа топтасты. «Алты арыс ел Ұлытауға жиналып, Кетбұқаны Ұлығ би сайлайды» – деп Тұрсын Жұртбаев өзінің тарихи әфсанасында жазады.

Сондай құндылықтардың бірі – «Таңбалытас» – Кетбұқадай бабаларымыздан қалған ұлы мұра. Барлық қазақтардың басын бір халыққа біріктірген Майқы би, Кетбұқа жырау, Дай шешен, Қотан би қазақ шежіренамасының негізін қалаушылар деп барлық шежірелерде көрсетіледі.

Т.Ақселеудің «Күй-шежіре» кітабындағы В.Т.Тизенгаузеннің «Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Извлечения из персидских источников» атты еңбегінен аударылып берілген үзіндіден бастайық: «...Шыңғысхан әдеттегідей Ұлы Жыршыға: «Жыр айтшы», – деп әмір бергенде, осынау орайлы сәтті пайдаланып, түркі тілінде былай дейді:

Теңіз бастан былғанды,
Кім тұндырар, а, ханым?
Терек түптен жығылды,
Кім тұрғызар, а, ханым?
Жыршының сөзіне Шыңғысхан түркі тілінде жауап береді:
Теңіз бастан былғанса,

Тұндырар ұлым Жошы дүр...
Терек түптен жығылса,
Тұрғызар ұлым Жошы дүр...
Ұлы Жыршы сөз бастағаннан-ақ көзінің жасына ие бола алмаса керек. Сонда Шыңғысхан былай деп түркі тілінде жыр айтады:

Көзің жасын жүгіртед,
Көңілің тұлды болмай ма?
Жырың көңіл үркітед,
Жошы өлді болмай ма?

Шыңғысханға жауап ретінде Жыршы түркі тілінде жыр айтады: Сөйлемеске еркім жоқ,
Сен сөйледің, а, ханым!
Өз жарлығың өзіңе жау,
Не ойладың, а, ханым?!

Сонда Шыңғысхан былай деп түркі тілінде жыр айтады:

Құлынын алған құландай,
Құлынымнан айырылдым!
Айырылысқан аққудай,
Ер ұлымнан айырылдым!

Шыңғысхан осылай деген кезде, бүкіл әмірлер мен нояндар көңіл айту дәстүрі бойынша орындарынан тұрып көрісе бастайды. Жошы өлген соң, арада 6 ай өткенде Шыңғысханның өзі де дүние салады. «Бұл дерек бойынша, ұлы жыршы Кетбұқа нояндар арасында ғана емес, Шыңғысханның алдында да елеулі тұлға болғанын көреміз», – дейді әрі қарай Т. Ақселеу.

Аңыз әңгімелер бөлімі бойынша оқушыларға Кетбұқа жайлы кеңінен мәліметтер бере отырып, біздің ұтатын тағы бір тұсымыз бар. Біз сол арқылы тарихтағы тағы бір ерекше тұлға Жошы хан туралы кеңінен дәріптейтін боламыз [4].

Біз бұл тақырыпты оқушыларға тек мазмұны жағынан түсіндіріп қана қоймай, «Кетбұқаның Жошы ханның өлімін естіртуі» жырын талдау арқылы негізгі әдеби терминдерге шолу жасап, таныстыру жүргізетін боламыз. Сол арқылы әдебиет теориясына талдау жасаймыз. Ендеше, жырдағы кейбір негізгі әдеби ұғымдармен таныстырып өтсек:

Теңіз бастан былғанды,
Кім тұндырар, а, ханым?
Терек түптен жығылды,
Кім тұрғызар, а, ханым?

немесе:

Құлынын алған құландай,
Құлынымнан айырылдым!
Айырылысқан аққудай,
Ер ұлымнан айырылдым!

Осынау шумақтарда айшықтау түрлері (фигура түрлері) – қайталаулар кездеседі. Бұл жерде риторикалық сұрақты қолдана отырып, «а, ханым?» деп өлеңнің соңғы шумақтарында эпифораны пайдаланады. Сонымен бірге, Шыңғыс хан жауабының басында аллитерацияны да қолданған. Сол арқылы автор ойға негізгі көркемдік сыйлайды. Бұл жерде қолданылған әдеби терминдерге анықтама бере кетсек:

Риторикалық сұрақ – ойды, сезімді әсерлі жеткізу үшін және тыңдаушының назарын өзіне аудару үшін қолданылатын, жауабы өзінен-өзі айқын нәрсені әсерлі леппен, сұрау түрінде айту.

Қайталау – сөз әсерін күшейте отырып, назар аударғысы келген нәрсені, құбылысты бірнеше рет қайталау. Қайталаудың жай қайталау, анафора (бастапқы қайталау), эпифора (соңғы қайталау), аллитерация, ассонанс деген негізгі түрлері бар.

Аллитерация – (лат. «дыбыстас») бірыңғай дауыссыз дыбыстардың қайталануы.

Сондай-ақ жырда «Құлынын алған құландай» деген жолда жырау адам сезімін дөп баса суреттейді. Бұл жерде қолданылған негізгі әдеби тәсіл – кейіптеу.

Кейіптеу дегеніміз – әр түрлі жануарларды, табиғат құбылыстарын немесе жансыз нәрселерді адам кейіпмен суреттейтін көркемдік тәсіл. Кейіптеу көбіне түбір сөзге «-дай» жұрнағының жалғануы арқылы жасалады.

Бұл жырда қолданылып тұрған басты әдеби тәсілдердің бірі – естірту болып табылады.

Естірту – қазаға ұшыраған қайғылы адамның хабарын оның жақын туыстарына хабарлау рәсімі. Бұл дәстүр қазіргі таңда қазақ халқында жоғалып бара жатқан, ұмытылып бара жатқан дәстүрлердің бірі. Кетбұқаны әдебиет сабағында қолдану арқылы біз оқушыларды халқымыздың байырдан келе жатқан салт-дәстүрлерімен де таныстыратын боламыз.

Қазіргі кезде жеке тұлға өзінің және қоғамның мүддесінде өзін-өзі белсендіруге дайын, бәсекеге қабілетті және күзіретті, білімді, жан-жақты болу үшін алдымен оның тілін дамыту керек. Ал тілді дамытудың ең әуелгі алғышарты және халық мұрасының қайнар көзі – әдебиеті екені даусыз. Тәуелсіз елдің саналы ұрпағын даярлауда әдеби мұралардың алар орны ерекше. Ендеше, біз осы жобамызда «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласын талдай отырып, «Түркі әлемінің бесігіне» кеңінен шолу жасадық деп ойлаймыз. Ұлытаудан шыққан заңғар тұлға Кетбұқа бабамызды мектеп бағдарламасында оқыту жас ұрпақтың санасына тек әдебиеттен ғана хабар беріп қоймай, тарих, география, музыка т.б. ғылым салаларына тереңінен көз жүгіртуге мүмкіндік тудырады.

Мұғалім алдындағы балаға субъект ретінде қарап, оның ой белсенділігін, саналы әрекет белсенділігін күнделікті дамыта білуі керек. Сонда ғана тілі дамыған, өзіндік ой-тұжырымы, ұстанымы бар, өмір қағидаларына бейімделген, шығармашыл жеке тұлға қалыптасады деп ойлаймыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Жұртбаев Т., «Дулыға», А., 1994, 2-том
2. Гумилев Л. Н., «Қиял патшалығын іздеу» атты монографиясы, А., 1992.
3. Мағауин М., «Қобыз сарыны», А., 1968.
4. Тарақты Ақселеу «Күй-шежіре», А., 1992.

Апаханова К. М.

СЕМЬ ГРАНЕЙ ВЕЛИКОЙ СТЕПИ: АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДУХОВНЫХ ЦЕННОСТЕЙ

Аннотация. В этой статье мы выбрали 5-е направлений «Колыбель тюркского мира», сделав обобщенный обзор «семи гранях Великой степи». Таким образом, урок по разделу «Сказания-легенды» в 9 классе был посвящен легендарному батыру, выдающемуся полководцу, кюйши-композитору Кетбуку, происходящему из Священного Улытауского региона, общего для всех тюркских народов.

УДК 37.064

Ахмедова Н. И

Магистрант, Сибирский университет потребительской кооперации (СибУПК)
город Новосибирск, Российская Федерация
nata93_10@mail.ru

Научный руководитель к.п.н., доцент кафедры педагогики, психологии и социологии
Коростелева Н.А.

ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ

Аннотация. В статье рассмотрены актуальные проблемы для общества – межнациональное общение в современном образовании. Отмечается, что в сфере образования необходимо целенаправленно формировать соответствующие ментальные качества человека и социума. Воспитание толерантности в человеческих отношениях – важнейшая стратегическая задача образования в XXI веке.

Культура межнационального общения – это безусловно очень сложное явление, которое включает в себя следующие такие элементы как:

- 1) когнитивный – знание и понимание норм, принципов и требований общей гуманистической этики (долг, ответственность, честь, добро, справедливость, совесть и прочее;
- 2) мотивационный – желание освоить историю и культуру своей нации, а также других народов;

3) эмоционально-коммуникативный – способность к идентификации, эмпатии, рефлексии, сопереживанию, соучастию, адекватной самооценке;

4) поведенческо-деятельностный – владение своими эмоциями, умение объективно оценивать ситуацию, непримиримость к нарушению прав человека любой национальности и вероисповедания [1].

В совокупности, межнациональные связи являются единством общечеловеческим и национальным, которые своеобразно проявляются в различных регионах и странах, международных и межнациональных организациях. Таким образом, культура межнациональной коммуникации зависит от общей степени обучения, их способности воспринимать, соблюдать общие нормы морали. Оказывается, в основе межнациональной культуры лежит принцип гуманизма, доверия и равноправия.

Формирование самой культуры межнационального общения – длительный и многогранный процесс, связанный с формированием культуры межличностных отношений.

В настоящее время воспитание толерантной личности декларировано многими образовательными государственными системами как флагманское направление в образовании. Сложности в понимании, предсказуемо появляющиеся в связи с расовыми, национальными, религиозными, половыми и возрастными различиями регулярно стимулируют рост социальной напряженности, групповой агрессивности, нетерпимости, а в ряде случаев провоцируют насильственные действия и экстремизм. Нередки случаи нетерпимого и агрессивного поведения. Такие примеры являют собой проявления неуважения и отсутствия понимания в межвозрастных, межрасовых, межрелигиозных взаимодействиях, которые часто транслируются из внутрисемейных установок [2].

Чаще всего формирование такой культуры происходит на бытовом уровне, например – еще в школе изучают историю других народов, постигают общность социально-исторического развития нашей страны. Задача педагогов при этом – сформировать у молодежи еще в юном возрасте уважение к чести и достоинству каждого народа и каждого человека, убедить их в том, что нет народа лучше или хуже, что главное – каков сам человек и его воспитание, а не к какой национальности он принадлежит.

При организации работы по воспитанию культуры межнационального общения у молодежи, необходимо знать и учитывать:

- индивидуальные особенности каждого человека, начиная с воспитания в семье и семейной культуры;

- национальный состав коллектива;

- проблемы в отношениях между сверстниками, и их причины [3].

Изучив и проанализировав полную ситуацию по каждому, необходимо вести поиск более эффективных форм воспитания культуры межнационального общения, определяют конкретное содержание этой работы.

Следует исходить из того, что культура таких международных отношений между национальностями, является общечеловеческой ценностью и базируется на общечеловеческой нравственности. Ее основу составляют формирование гуманных отношений между людьми независимо от их национальности, уважения к культуре, искусству разных народов, к чужому языку.

Эту работу можно проводить как в учебное, так и внеурочное время, через всю систему отношений в коллективе любого образовательного учреждения. Но патриотизм и интернационализм нельзя воспитывать на словах, путем призывов и лозунгов. Важно создавать разные интересные организации, где ведущей целью, которых является гармонизация общечеловеческих и национальных ценностей. Эти организации самостоятельно разрабатывают программы возрождения родного языка, изучения истории и культуры народа [4].

Современное состояние общества ведет к нежеланию части молодежи учиться, обесцениванию образования, науки и культуры. Сегодня возникло стремление «делать деньги» любыми путями, красиво жить, что приводит к падению престижа образования и отчуждению современной молодежи от школы и вуза.

Коммерциализация образования и культуры приводит к потере духовных ориентиров личности, нивелированию целей ее нравственного воспитания. Социально-психологическая ситуация общества осложняется тем, что продолжается деградация духовной жизни людей, разрушаются культурные, нравственные традиции и гуманистические ценности.

Распространение коррупции и преступности, пропаганда легких денег и сомнительных удовольствий ведут к деградации духовности, отрицанию традиций народов, оживлению в сознании людей национализма и шовинизма.

Педагогическая задача заключается в том, чтобы анализировать процессы, происходящие в обществе, разрабатывать и осуществлять программы социокультурной защиты молодежи от подобного отрицательного воздействия деструктивных явлений социальной среды.

В подрастающем поколении, а особенно у подростков постоянно следует формировать уважение к людям иной национальности, коллективизм, трудолюбие, чувство человеческого достоинства, а также негативное отношение всякого рода деструктивным тенденциям тех, кто, спекулируя отрицает коллективизм и добросовестное отношение к труду, пропагандирует беспринципность, эгоизм и стяжательство [5].

Современные науки как педагогика и психология выработали достаточно четкие критерии формирования образовательно-культурной среды, толерантности, которые включают в себя:

- признание культурного разнообразия в качестве ценности, источника и фактора культурного обогащения общества;

- эффективную защиту национальных меньшинств, прав и свобод лиц, принадлежащих к ним, в том числе права сохранять и развивать свою культуру и основные ее элементы (язык, религию, традиции), создавать религиозные учреждения, организации и ассоциации при условии соблюдения верховенства закона, территориальной целостности и государственного суверенитета;

- соблюдение любым лицом, относящимся к этническому меньшинству, национального законодательства, уважение прав других людей, принадлежащих к основной группе населения или другим национальным меньшинствам;

- определение принадлежности к национальному меньшинству на основе самостоятельного индивидуального выбора заинтересованного лица;

- содействие со стороны государства климату взаимного уважения, понимания и солидарности между всеми лицами, проживающими на его территории, независимо от этнического происхождения или религиозной принадлежности, поощрения решения проблем с помощью диалога, основанного на принципах верховенства закона.

Однако для того, чтобы именно эти критерии применялись в повседневной работе, огромное значение приобретает своевременное подключение к решению актуальных задач обучения и воспитания молодежи широкой научной и педагогической общественности, квалифицированных специалистов в области психологии, социологии и экологии, теоретиков и практиков обществоведения.

Итак, растущие потребности современного общества требуют от работников образования высокой степени компетентности. Отсюда возникает необходимость постоянно расширять спектр гуманитарных проблем и объем знаний, выходящих за рамки учебного процесса.

Список использованных источников:

1. С.В. Алехина, И.А. Аникина *Воспитание толерантности в молодежной среде -2019.*, - 68с.

2. Шустова Л.П. *Воспитание толерантности: приемы для индивидуальной и групповой работы // Классный руководитель. – 2006. – № 4. – С. 77-101.*

3. Абсалямова А.Г. *Этика межнационального общения детей в поликультурной группе. – Уфа: «Творчество», 1997, 122с.*

4. Гасанов З.Т. *Педагогика межнационального общения. – М., 1999., 345с.*

5. Гасанов З.Т. *Воспитание культуры межнационального общения: методология, теория, практика – Махачкала, 1998., 421с.*

Ахмедова Н.И.

БІЛІМ БЕРУ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ БАЙЛАНЫС МӘДЕНИЕТІН БІЛІМ БЕРУ

Аннотация. Мақалада қоғам үшін өзекті мәселелер – заманауи білім берудегі ұлтаралық қарым-қатынас. Білім беру саласында адамның және қоғамның тиісті психикалық қасиеттерін мақсатты түрде қалыптастыру қажет екендігі атап өтіледі. Адамдар арасындағы толеранттылыққа тәрбиелеу ХХІ ғасырдағы білім берудің ең маңызды стратегиялық міндеті болып табылады.

Ахметова Д.Д.
студент Академии «Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
dana20.11@mail.ru
научн. рук. – магистр фил.наук, ст. преп. Калижанова А.Н.

ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ МООК В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ

***Аннотация.** Актуальность работы обусловлена недостаточной изученностью вопроса интеграции МООК в систему среднего общего образования, а также необходимостью выявления условий для успешного повышения профессиональной квалификации школьных учителей английского языка с помощью массовых открытых онлайн-курсов (МООК). Установлена значимая зависимость между возрастом педагога и количеством классов, в которых он обучает английскому языку, а также степени удовлетворенности готовыми материалами МООК. Получено значимое улучшение отношения слушателей МООК к форумам до прохождения обучения на платформе и после. Выявлены такие факторы успешного завершения МООК как регулярные фасилитационные сессии, участие в форумах, использование материалов курсов в педагогической практике.*

Массовые открытые онлайн-курсы (далее МООК) с недавних пор стали хитом в секторе высшего образования, получив всемирную популярность и внимание средств массовой информации. Ведущие элитные университеты по всему миру предлагают бесплатные онлайн-курсы, которые привлекают тысячи слушателей из разных слоев общества с разным опытом. МООК стали восприниматься как фактор изменений в сфере предоставления высшего образования. У МООК есть как достоинства, так и недостатки. К достоинствам можно отнести интерактивность, полезные связи, быструю обратную связь и оценку, структурированную подачу материала, свободный график обучения и лучших преподавателей мирового уровня, а к недостаткам – отсутствие тотального контроля за обучающимися и необходимость самостоятельного освоения материала. МООК предоставляют обучающимся превосходный образовательный опыт, благодаря связям с разнообразным учебным сообществом. Несмотря на кажущееся затихание ажиотажа вокруг МООК, количество желающих их пройти, и количество университетов, их предлагающих, только растет.

В Послании первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» от 31 января 2017 г. сделан акцент на актуальности применения цифровых технологий во всех сферах общества, а именно на необходимости размещения видеуроков и видеолекций от лучших педагогов школ, колледжей и вузов [1]. В приказе Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 ноября 2021 года № 547 сказано, что обучающиеся могут осваивать отдельные дисциплины образовательной программы через неформальное образование, в том числе через МООК [2]. Профессиональный стандарт «Педагог» определяет трудовые функции педагогов среднего и высшего образования, в котором прописывается ориентация на выстраивания индивидуальных образовательных маршрутов на основе цифровых технологий; умение реализовывать современные образовательные технологии, разрабатывать собственные цифровые образовательные ресурсы и подбирать необходимые материалы, пользоваться различными современными техническими средствами и информационно-коммуникационными технологиями [3].

Казалось бы, МООК получил «зеленый свет» на всех уровнях образовательной системы Республики Казахстан, однако бесплатные образовательные возможности от мировых научных сообществ недоступны казахстанскому социуму в силу информационной безграмотности [4, с. 50]. Результаты опроса студентов и педагогов трех казахстанских университетов говорят о том, что 81% студентов использует интернет в личных целях, а 68 % – при подготовке к лекциям, при этом их цифровая осведомленность опережает педагогов на 6,5% [4, с. 49]. Опрос 158 человек в рамках грантового проекта, финансируемого Министерством образования и науки Республики Казахстан по теме «Фасилитаторы в повышении квалификации педагогов по

смешанному обучению: оценка эффективности, методология, векторы развития компетенций» с целью выявления степени адаптации педагогов к новым условиям дистанционного (смешанного) обучения и отношения к МООК в учебном процессе, показал, что только 37,5% школьных учителей используют МООК в своей педагогической деятельности, при этом 56,3% учителей находят достаточное количество МООК на образовательных платформах, отвечающих специфике преподаваемой дисциплине [5, с. 167].

Тот факт, что студенты превосходят преподавателей в цифровой грамотности и то, что школьные учителя могут находить МООК, но не применять их на практике, говорит о том, что МООК представляют собой неиспользованный потенциал для профессионального развития учителей, что и обуславливает актуальность нашей дипломной работы. Более того, анализ литературы по теме исследования показывает, что данных о применении МООК в сфере школьного образования крайне мало, что значительно повышает ценность исследования, в котором объектом выступает профессиональная матрица учителя иностранного языка, а предметом – массовые открытые онлайн-курсы как фактор профессионального развития учителей иностранных языков.

В профессиональном стандарте «Педагог», обозначены основные профессиональные компетенции школьного учителя [3]:

- умение работать в команде в условиях педагогического сообщества школы, рефлексировать над собственной практикой и вносить изменения;
- мыслить критически и постоянно стремиться к совершенствованию;
- использовать инновационные образовательные практики и знать методологию педагогических исследований;
- знать и уметь применять информационно-коммуникативные технологии.

Теперь рассмотрим профессиональный стандарт «Педагог» в части квалификационных категорий школьного учителя [3].

1. Педагог-модератор должен соответствовать всем компетенциям и требованиям квалификационной категории «педагог», где к одной из главных компетенций относится использование инновационных форм обучения. Мы считаем, что МООК могут стать уникальным решением выйти за рамки традиционных методов преподавания.

2. Педагог-эксперт должен соответствовать всем компетенциям и требованиям квалификационной категории «педагог-модератор», плюс владеть навыками анализа учебно-воспитательного процесса и организованной учебной деятельности, где немаловажным является определение приоритетов профессионального собственного развития и коллег. По нашему мнению, МООК могут стать технологическим источником для такого профессионального развития.

3. Педагог-исследователь должен соответствовать всем компетенциям и требованиям квалификационной категории «педагог-эксперт», при этом выполнять научно-исследовательскую работу, развивая навыки научной деятельности и свои, и обучающихся. Существует большое количество МООК, которые могут способствовать развитию навыков академического письма и проведению количественных и качественных исследований, а также служить источником для идей при написании научных работ.

4. Педагог-мастер должен соответствовать всем компетенциям и требованиям квалификационной категории «педагог-исследователь», при этом добавляется создание и внедрение авторской программы, которая в обязательном порядке должна быть одобрена Республиканским учебно-методическим советом. МООК может послужить источником для поиска и использования нового теоретического и практического материала.

Таким образом, МООК позволяет школьным учителям продемонстрировать свой опыт обучения, реализовать собственный интерес, создать профессиональную языковую базу, продемонстрировать владение иностранным языком, создать условия для активного развития и самостоятельного мышления, открыть новые возможности для профессионального и карьерного роста.

В процессе изучения вопроса о возможности интеграции МООК в учебный процесс общеобразовательных заведений с тем, чтобы педагоги шире использовали материалы в своей педагогической деятельности, были отмечены следующие препятствия:

- низкая осведомленность учителей о потенциале МООК и недостаточная методическая готовность к их использованию в школьной практике [6];

- интерес в получении сертификата для портфолио невелик в профессиональном развитии [7, с. 296];
- отсутствие возможности индивидуального общения с преподавателем курса при необходимости [8, с. 293];
- невозможность проконтролировать честное выполнение заданий и идентифицировать исполнителя [9, с. 184];
- риск информационной перегруженности, тревоги и стресса при регулярном использовании MOOK немотивированными педагогами [10, с. 59-60].

С целью выявления уровня осведомленности школьных учителей о возможностях MOOK в плане их профессионального развития, а также с тем, чтобы выявить факторы успешного прохождения программы повышения квалификации на основе онлайн-курсов, нами был проведен, сделанный с помощью технологии Google Forms и состоявший из 16 вопросов, опрос 111 казахстанских школьных учителей английского языка из сельской местности, проходящих повышение квалификации на платформе Британского Совета Online Teacher Community (OTC) при содействии АО НЦПК "Өрлеу" (<https://forms.gle/U6d7gxPRvkFZhBPv8>).

Программа повышения квалификации длилась 10 недель и включала в себя выполнение пяти необходимых компонентов, таких как модули курса, дискуссионные форумы, фасилитационных обобщающие сессии, вебинары с носителями языка и рефлексивные журналы. Средний возраст учителей, принимавших участие в программе повышения квалификации, составил 38 лет.

По результатам опроса, распределение по классам, в которых респонденты обучают английскому языку, предстало следующим образом: 1% – нулевые классы; 38% – начальная школа; 88% – средняя школа и 58% – старшая школа. При этом многие учителя вели уроки английского языка в разных классах в рамках своей педагогической нагрузки. Так, все уровни школьного иноязычного образования были представлены 1% педагогов; начальная и старшая школа – 1%; начальные классы – 3%; старшие классы – 8%; начальная и средняя школа – 14%; начальные, средние и старшие классы – 16%; только средняя школа – 25%; средние и старшие классы – 32%. Была выявлена значимая зависимость между возрастом педагога и количеством классов, в которых он обучает английскому языку: чем старше педагог, тем разнообразнее его представительство в классах всех уровней ($t = 22,9$ при $p \leq 0,05$).

Распределение ответов на вопрос о причине участия в программе повышения квалификации дает следующую картину: личная позиция, развитие компетенций – 88%; возможность получения доступа к дополнительному материалу для его последующего использования на уроках – 72%; возможность новых полезных контактов или знакомств – 39%; признаваемый отделами образования сертификат – 25%; перспективы продвижения по службе, увеличение заработка – 19%; предстоящая аттестация – 13%; требование работодателя – 3%. Выявлено, что, чем старше участник курса, тем важнее для него, кто является организатором такого обучения ($r = 0,2$ при $p \leq 0,05$).

На вопрос о том, смогли бы педагоги пройти подобный курс самостоятельно, без технического и фасилитационного сопровождения, ответы распределились следующим образом: только с помощью извне, которая необходима – 57%; при условии получения сертификата в объеме 72 часа – 22%; да, если курс бесплатный – 29%, да, с легкостью – 17%; затрудняюсь ответить – 12%, я думаю, что нет – 3%.

На вопрос о том, какая помощь извне помогла бы успешно и в срок закончить программу повышения квалификации, распределение ответов получилось следующим: напоминание о важных сроках и событиях в WhatsApp – 78%; напоминание о важных сроках и событиях по email – 43%; индивидуальные консультации и помощь технического и любого другого характера – 32%; достаточно кнопки Help на платформе – 10%; достаточно спросить у других учителей, кто проходит такой же онлайн-курс – 6%; никакого сопровождения не требуется – 5%.

На вопрос достаточно ли для профессионального развития только ресурсов платформы ответы распределились следующим образом: более чем достаточно – 39%; достаточно – 23%; скорее достаточно чем нет – 23%; недостаточно – 9%, крайне мало – 6%. При этом выявлено, что чем старше педагог, тем выше степень его удовлетворенности предлагаемым материалом ($f = 7,65$ при $p \leq 0,05$).

На вопрос о том, какие, по мнению педагогов, факторы наиболее полно способствуют развитию нужных компетенций при прохождении онлайн-курса, ответы распределились в следующем соотношении: глобальные вебинары с носителями языка – 51%; фасилитационные

обобщающие сессии – 59%; обмен опытом с коллегами – 77%; материалы курса – 78%; участие в форумах – 80%. При этом выявлено значимое различие между отношением слушателей MOOK до прохождения обучения и после: отношение к форумам стало серьезнее ($t = 8,94$ при $p \leq 0,05$).

Обработка результатов опроса подтверждает выводы Н.В. Никуличева о том, что MOOK является эффективным при наличии обратной консультационной связи с педагогом [11]. Мы согласны с М.Р. Ванягиной в том, что мессенджер WhatsApp является одним из главных каналов коммуникации педагогов [12, с. 86]. Опрос подтверждает уже имеющиеся исследования о том, что участие в форумах MOOK положительно влияет на мотивацию участников обучения [13] и снижает процент отсева [14]. Мы подтверждаем выводы Т.Б. Волобуевой о том, что MOOK является «ресурсом развития профессионального мастерства» педагогов [15]. При этом утверждение Е.Н. Таракановой о том, что учителя принимают участие в MOOK ради сертификата [7, с. 296], результатами опроса не подтверждается.

Мы считаем, что необходимо более серьезно изучить вопрос о влиянии возраста педагогов на способность повышать квалификацию посредством MOOK, а представительство наших респондентов подтверждает теорию о том, что учителя с более богатым опытом, полученным за годы практики, являются более осведомленными в собственном обучении и обучающихся [16].

Мы не считаем нужным отучать учителей от профессионального общения в WhatsApp, напротив, будем разрабатывать пути использования данного мессенджера в качестве форума MOOK. Мы также приходим к выводу о необходимости организации повышения квалификации посредством MOOK не асинхронно, а в групповом режиме и при сопровождении фасилитатора с тем, чтобы способствовать обмену опытом педагогов из разных регионов, разного возраста и стажа с тем, чтобы повысить интерес и мотивацию к профессиональному развитию ради развития и установления полезных связей и дальнейшему использованию материалов MOOK в процессе преподавания в школе.

Список использованных источников:

1. Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание Президента Республики Казахстан Н.Назарбаева народу Казахстана от 31 января 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nazarbaeva-narodu-kazahstana-31-yanvarya-2017-g.
2. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 3 ноября 2021 года № 547 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2100025038> (дата обращения: 04.10.2021).
3. Профессиональный стандарт «Педагог». Приложение к приказу Председателя Правления Национальной палаты предпринимателей Республики Казахстан «Атамекен» № 133 от 8 июня 2017 г. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://atameken.kz/uploads/content/files/ПС%20Педагог.pdf> (дата обращения: 04.10.2021).
4. Баймаханова Г.К., Баймахан С.Н., Саммерс Д. Открытые образовательные ресурсы в образовании: эффективность, таргетинг, перспективы // Вестник Карагандинского университета. – Серия «Педагогика». – № 2(98). – 2020. – С. 46-53. DOI 10.31489/2020Ped2/46-53. <https://pedagogy-vestnik.ksu.kz/apart/2020-98-2/5.pdf>.
5. Шелестова Т.Ю., Марышкина Т.В., Аупенова А.У., Калижанова А.Н. Развивающий потенциал инструментов Web 2.0 для педагогов смешанного обучения в иноязычном образовании: миф или реальность // Вестник Карагандинского университета. – Серия Педагогика. – 2021. – №3(103). – С.163-176. DOI 10.31489/2021Ped3/163-175
6. Захарова У.С. Производство MOOK в университете: цели, достижения, барьеры // Университетское управление: практика и анализ. 2019. Т. 23, № 4. С. 46–68.
7. Тараканова Е. Н. Массовые открытые онлайн-курсы как ресурс смешанного обучения (на примере дисциплин гуманитарного профиля) // Самарский научный вестник. – 2021. – Т. 10. – №. 3. – С. 294-298.
8. Uribe S.N., Vaughan M. Facilitating student learning in distance education: a case study on the development and implementation of a multifaceted feedback system // Distance Education. Т. 2017, 38. № 3. С. 288-301.

9. Рощина Я.М., Рощин С.Ю., Рудаков В.Н. Спрос на массовые открытые онлайн-курсы (МООС) : опыт российского образования // Вопросы образования, 2018. - № 1. – С. 174-199.
10. Валеева Н.Г., Руднева М.А. Массовые открытые онлайн-курсы в обучении студентов экологического факультета английскому языку для профессиональной коммуникации // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Экология и безопасность жизнедеятельности, 2016 - № 3.
11. Никуличева Н.В. Методические аспекты использования массовых открытых онлайн-курсов в процессе непрерывного профессионального развития педагога // Образовательная политика. 2018. № 1 (76). С. 68–75.
12. Ванягина М. Р. Готовы ли преподаватели высшей школы к глобальной цифровизации образовательного пространства // Образовательная динамика сетевой личности: сборник трудов III научно-практической конференции. – 2020. – С. 84.
13. Alario-Hoyos C. et al. Analysing the impact of built-in and external social tools in a MOOC on educational technologies //European Conference on Technology Enhanced Learning. – Springer, Berlin, Heidelberg, 2013. – С. 5-18.
14. Kizilcec R. F. et al. Encouraging forum participation in online courses with collectivist, individualist and neutral motivational framings // EMOOCS 2014, Proceedings of the European MOOC stakeholder summit. – 2014. – С. 80-87.
15. Волобуева Т.Б. Массовые открытые онлайн-курсы как форма повышения квалификации педагогов // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. 2020. № 4 (45). С. 16–22.
16. Ismail R. A. M., Abas R. A. Z. Can Teachers' Age and Experience influence Teacher Effectiveness in HOTS? // International Journal of Advanced Studies in Social Science and Innovation. – 2018. – Т. 2. – С. 144-158.

Ахметова Д.Д.

**МЕКТЕП МҰҒАЛІМДЕРІНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫНДАҒЫ ЖАОК-НЫҢ
БІЛІМ БЕРУ ӘЛЕУЕТІ**

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілігі ЖАОК-ны жалпы орта білім беру жүйесіне интеграцияға қосу мәселесін жеткіліксіз зерделеумен, сондай-ақ жаппай ашық онлайн-курстардың (ЖАОК) көмегімен ағылшын тілі мектеп мұғалімдерінің кәсіби біліктілігін табысты арттыру үшін жағдайларды анықтау қажеттілігімен негізделген. Мұғалімнің жасы мен ағылшын тілін оқытатын сыныптар саны, сондай-ақ ЖАОК-ның дайын материалдарына қанағаттандыру дәрежесі арасында айтарлықтай байланыс бар. Платформада оқудан бұрын және одан кейін ЖАОК тыңдаушыларының форумдарға деген қарым-қатынасы айтарлықтай жақсарды. ЖАОК-ны сәтті аяқтаудың тұрақты фасилитациялық сессиялар, форумдарға қатысу, курстық материалдарды педагогикалық практикада қолдану сияқты факторлары анықталды.

УДК 37.01

Бажанова Е.В.

Учитель самопознания

КГУ «Гимназия имени Шакарима»

Г. Караганда, Республика Казахстан

evgenya15@mail.ru

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ ВОСПИТАНИЯ,
ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРЕДМЕТА САМОПОЗНАНИЕ**

Аннотация. В статье рассмотрены инновационные методы для непрерывного духовного развития личности человека через предмет самопознание.

Что такое непрерывное образование? Истоки этой концепции можно найти у Аристотеля, Сократа, Платона, Сенеки, Конфуция, Вольтера, Гёте, Руссо, которые связывали их с

достижением полноты человеческого развития. [1] Если говорить о более поздних этапах распространения идеи непрерывного образования, она проявилась в жизни европейского и западного общества в конце 60-х - начале 70-х годов XX столетия и явилась даже, своего рода, идеологической установкой. Опираясь на имеющиеся литературные источники, можно сделать вывод, что основным толчком к распространению этой идеи во многих странах мира явилась потребность в развитии производств, что невозможно, без обеспечения этих производств образованными и высококвалифицированными кадрами. [1]. Несомненно, значительную роль в этом процессе сыграло и влияние концепций гуманистической психологии и педагогики, среди прочих ценностей, транслирующую ценность развития и самоактуализации личности, как уникальной целостной системы.

В настоящее время общество так же сталкивается с необходимостью реализации практики так называемого «пожизненного обучения», как условия для развития социально-экономического института общества. К слову, можно сказать и о том, что в современном мире не существует единой, жесткой парадигмы внедрения непрерывного образования, потому как особенности его функционирования складываются из специфики общественно-политического и экономического устройства страны. А это означает нерезультативность «копирования» зарубежного опыта организации системы образования и ставит перед нами творческую задачу осмысления и выработки собственной модели непрерывного образования. [2] Элементами, составляющими структуру непрерывного образования являются: образование на протяжении всей жизни, образование взрослых, и непрерывное профессиональное образование. [3]

Так же, предлагаем раскрыть смысл термина «инновация», в том определении, в котором мы будем понимать его в нашей статье. Инновация — это не всякое новшество или нововведение, а только такое, которое серьезно повышает эффективность действующей системы [4].

А теперь рассмотрим, что нам известно об имеющихся подходах в организации системы воспитания. Чтобы глубже раскрыть этот вопрос предлагаем обратиться к содержанию концепции воспитания в системе непрерывного образования Казахстана. [5]

Чтобы внедрять инновации, в первую очередь необходимо определить так называемые, «западающие звенья», мешающие успешному функционированию системы и препятствующие достижению желаемого результата и именно в этих направлениях осуществлять нововведения.

Среди таких проблем обозначаются, например: переоценка роли образования и недооценка роли воспитания; ослабление воспитательной роли социального института семьи; негативное влияние средств массовой информации на формирование личности; слабая эффективность деятельности педагогов по формированию обучающихся ответственного отношения к общечеловеческим и общегосударственным ценностям.

Что подразумевается под ценностями? *Ценности* – общественно-значимые для личности, социальной общности, общества в целом, представления о том, что такое добро, справедливость, патриотизм. Они служат эталоном, идеалом для всех людей, на их формирование направлен педагогический процесс. [5]

Ценности, на формирование которых направлен педагогический процесс на уроке самопознание: любовь, ненасилие, истина, праведное поведение, внутренний покой. Это ценности, неизменяющиеся во времени и значимые не только для некой категории людей, но для всего человечества.

Цель воспитания в системе непрерывного образования подразумевает создание оптимальных условий для становления, развития, самореализации и социализации личности дошкольника, школьника и, подчеркиваем, взрослого, как гражданина и патриота Республики Казахстан, способного к профессиональному, интеллектуальному и социальному творчеству.

Среди двенадцати принципов, перечисленных в концепции, указан принцип непрерывности воспитания, который предполагает «всестороннее развитие личности на всех этапах её жизнедеятельности: поступательное обогащение её творческого потенциала и возможностей во все более полной реализации её сил и способностей, её профессионального и общекультурного роста». [5]

Таким образом, исходя из логики идеи непрерывного воспитания, перед любым педагогом, в том числе и преподавателем урока самопознания стоит нелегкая задача создания условий для воспитания и развития личности не только учащихся, но и их родителей. Формами организации условий для личностного роста родителей могут быть тематические родительские собрания, раскрывающие значение общечеловеческих ценностей в жизни

человека, обсуждения и интерактивные лекции, диалоговые площадки для родителей, различные внеклассные мероприятия, проводимые с детьми и родителями для организации их совместной творческой деятельности. Такие мероприятия открывают возможность распространения непрерывного образования и воспитания граждан нашей страны на уровне общечеловеческих ценностей в школьной системе, что в свою очередь повлияет и на реализацию этих знаний, в других системах и сферах жизни, связанных с нормами нравственности и профессиональной этики в производственной и общественной деятельности.

Вместе с тем, в числе двенадцати направлений воспитательной работы, перечисленных в концепции, наряду с *формированием потребности в самопознании и саморазвитии личности, социально значимых и индивидуальных качеств, эстетическим воспитанием* указаны так же духовно – нравственное и семейное воспитание, которые предполагают создание условий для развития самосознания, этических принципов личности, духовно-нравственных знаний и ценностей в семейной системе. [5]

Таким образом, включая в содержание встреч педагога самопознания с родителями учащихся элементов педагогического просвещения можно повысить осознанность в позиции родителя, через повышение его педагогической грамотности, осмысление первоочередности своего, родительского, духовного роста и нравственного сознания, а так же идеи воспитания личным примером. Однако важно, чтобы такие мероприятия были организованы интересно. Важно стимулировать активность участников в мероприятии, а не оставлять их в роли пассивного слушателя. И здесь на помощь педагогу приходят инновационные методы, которые мы опишем ниже.

Что касается самих школьников, то познавательная, ценностно-ориентировочная, художественная, общественная, трудовая, коммуникативная стороны развития личности учащегося в полной мере могут быть раскрыты и реализоваться на уроках самопознания.

Итак, в рисунке 1, мы отобразили, какие инновационные подходы к организации процессов обучения и воспитания человека существуют в наше время. [6]

Рис.1 – Основные формы и методы обучения при инновационном подходе.

Из предложенной таблицы на рисунке 1 видно, что, предложенные инновационные методы позволяют так организовать образовательный процесс (будь то школьники, или их родители, в зависимости от целей обучения), чтобы его участники сами занимали активную исследовательскую позицию, по предлагаемым направлениям. Таким образом, мы видим, что качество преподавания, организованное на всех возрастных этапах человека складывается из созданных преподавателем условий для качественного обучения и воспитания. Кроме того, использование инновационных методов обучения, позволяющих активизировать поисковую активность обучающихся, делает образовательный процесс не чем-то обязательным, не «повинностью», которую необходимо отбыть, а частью интеллектуальной, а если говорить о предмете самопознания, и духовной жизни личности.

Список использованных источников.

1. Зайцева О.В. *Непрерывное образование: Основные понятия и определения*
2. Арнаутов В. В., Сергеев Н. К. *Историко-педагогический анализ становления и развития системы непрерывного педагогического образования* Архивная копия от 25 мая 2017
3. Федеральная целевая программа развития образования на 2006—2010 годы - <http://elementy.ru/library9/r1340.htm>
4. Азгальдов Г. Г., Костин А. В. *Интеллектуальная собственность, инновации и квалиметрия // Экономические стратегии, 2008. — № 2(60). — С.162-164.*
5. *Концепция воспитания в системе непрерывного образования Республики Казахстан утверждена приказом Министра образования и науки РК № 521 от 16 ноября 2009 года и рекомендовано организациям непрерывного образования Республики Казахстан.*
6. *Инновационные методы обучения, или Как интересно преподавать: Учебное пособие. – 7-е изд., доп. - Алматы, 2012. – 355 с.*

Бажанова Е.В.

ТӘРБИЕ, ОҚЫТУ ЖӘНЕ АДАМНЫҢ ПРОЦЕСТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР, ӨЗІН-ӨЗІ ТАҢУ ПӘНІ ПРИЗМАСЫ АРҚЫЛЫ ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҮЛГАНЫҢ ДАМУЫ

Аңдатпа. Мақалада өзін-өзі тану пәні арқылы адам тұлғасының үздіксіз рухани дамуының инновациялық әдістері қарастырылған.

УДК 371

Байболова Д.Ж.

«Тілек» бөбекжайы, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Мадешова А.А.

aluawa_83.kz@mail.ru

«Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі» КМҚК, п.ғ.м., арнайы пәндер оқытушысы,
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

ЖОБАЛАУ ІС-ӘРЕКЕТІ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа. Мақалада жобалық оқыту технологияларын білім беруде қолданудың теориялық және практикалық тәжірибесі туралы айтылған. Қазіргі білім беру жүйесінде жобалау іс-әрекеті оқытудың тәсілі ретінде өзінің тиімділігін дәлелдеп үлгерді және білім беру жүйесінің әртүрлі деңгейлерінде белсенді түрде қолданылады.

Ұлттық білім беру жүйесін модернизациялау саясаты– дүниежүзілік білім беру кеңістігіне енудің шарттарының бірі. Модернизация оқыту мен тәрбиелеудің нәтижесі ретінде білім беру сапасына қойылатын жаңа талаптарды айқындайды. Жобалау әдісі–инновациялық, педагогикалық технология.

Жобалау іс-әрекеті – ол тәрбиешінің арнайы ұйымдастырған, балалардың өздігінен шешім қабылдауын, және де өз таңдауы мен еңбегінің, шығармашылығының нәтижесіне өзін жауапты ететін іс-әрекеттер тобы. Жобалау технологиясының ерекшелігі – баланың алдағы іс – әрекетті жобалай алуы мен оның субъекті бола білуі.

Мектепке дейінгі ұйымдарда білім беру үрдісін нәтижелі ұйымдастыру басты міндеттердің бірі, ал жалпы педагогикалық қызмет әдістемелік жұмыспен тікелей байланысты. Барлық әдістемелік жұмыс формасы педагог қызметкерлердің кәсіби дайындық деңгейін, теориялық білімін, тәжірибесін, санатын ескере отырып ұйымдастырылады. Біздің алдымыздағы мәселе балабақшадағы дәстүрлі әдістемелік жұмысты инновациялық бағытта жаңарту, жаңа жобаларды жүзеге асыру, педагог мамандардың, тәрбиешілердің педагогикалық кәсіби құзыреттілігін жетілдіру. Мектепке дейінгі педагогтардың білім беру салаларын кіріктіру негізінде белсенді әдіс-тәсілдермен әрбір жаңа бағыттағы технологияларды жүзеге асырып, жобалау әдістерін білім беру үдерісіне іскерлікпен оңтайлы енгізе білуінде.

Жобалар нақты мақсаттарға жетуге бағытталған, өзара байланысқан әрекеттерді үйлестіріп орындауын да қарастырады. Жобалау іс-әрекеті негізінде оқу-танымдық қызметтің

тәжірибелік және теориялық немесе басқа маңызды мәселені шешкенде пайда болатын нәтижеге бағытталғанын көруге болады. Сыртқы нәтижені көруге ұғынуға, шынайы практикалық қызметтер қолданылады. Ішкі нәтиже – қызметтің тәжірибесі – білім мен білікті, құзыреттілікті және құндылықты өзіне байланыстыра отырып, жоба әр қатысушының игілігі болып қалады. Жобалау іс-әрекетінің өнімдері: көрме, презентация, қойылым, жол көрсеткіш картасы, ертегі, драмалық көрністер, анықтама т.с.с. болуы мүмкін.

Жобаның кезеңдері төмендегідей сатыдан тұрады:

- Жобаға ену;
- Іс-әрекетті ұйымдастыру;
- Іс – әрекетті жүзеге асыру;
- Нәтижелерін жариялау.

Жобалау іс-әрекетін ұйымдастыру мынадай құрылымға бөлінеді: өзектілігі, себебі, мәселені қою, мақсаты, міндеттері, болжамдарды ұсыну, мәселені шешу жолдары, әдіс-тәсілдер, жобаны жүзеге асыру бойынша әрекеттерді жоспарлау, ақпараттарды жинақтау, ақпараттарды құрылымдау, өнімді дайындау, өнімді рәсімдеу, тұсаукесер, рефлексия, өзіндік бағалау және өзіндік талдау. Жобалық технологияның функционалдық санаттары: интегративті, мақсатты-бағдарламалық, әрекеттік, креативті, ынталанушылық, коммуникативті, құндылық-бағдарлық, зияткерлік. Жобалау технологиялары әдістемелік жұмыста педагогикалық кеңестер, семинар–практикумдар және де басқада әдістемелік шаралар жүргізу барысында қолданылады.

Жобалау іс-әрекеті–біріккен оқу-танымдық іс-әрекеттің ортақ нәтижесіне бағытталған, ортақ мақсаты, қиыстырылған әдісі, іс-әрекет тәсілдері бар, балалардың шығармашылық және ойын іс-әрекеті. Жан-жақты білім саласындағы мәселелерді шешетін «Денсаулық», «Коммуникация», «Таным», «Шығармашылық», «Әлеумет» сияқты бірнеше білім салаларының мәселесін шешетін жоба, яғни бір тақырыпты әр түрлі саладағы ұстаным бойынша қарастырылады. Жобалау іс-әрекетінің тақырыбы келесі талаптарға жауап береді:

- оқыту салаларының мазмұнынан таңдалады, яғни мемлекеттік стандарттың талаптарына сай келуі керек;

- тақырып бағдарламадан тыс таңдалып, оқу жоспарының вариативтік бөлімімен сай келуі мүмкін.

Жобалау іс-әрекетін ұйымдастырудағы негізгі мақсат: балалардың жеке ерекшеліктері мен қызығушылықтарын, өздігінен шешім қабылдауын ескере отырып шығармашылық дамуы үшін жағдай жасау.

Жобалау әдісі арқылы мектепке дейінгі жастағы балалардың ақыл-ойын тиімді дамыту үшін балалардың танымдық белсенділік ерекшеліктерін түсіну қажет. Тәрбиеші жобаның тақырыбы бойынша балаларға тапсырмалар ұсынады.

Балабақшада «Әжемнің ертегісі», «Нан қайдан шығады?», «Ауылымның байлықтары», «Бағдаршам», «Қыс қызығы» тақырыбында ата-аналар және балалармен бірлесіп ұзақ-қысқа мерзімді жоба жұмыстарын жүргіздік.

Аталған жобаларды ұйымдастыру арқылы, біз балалардың коммуникативтік дағдыларының жетілгенін, танымдық қабілеттерінің артқанын, өз бетінше ойлауға ғана емес, сонымен қатар ақпаратты шығармашылық іздеуді жүзеге асыруын, проблеманы табу және шешуін, оқу процесін тұлғалық маңызды етуге мүмкіндік беретінін айқындадық.

Тәжірибе көрсеткендей, жобалау әдісі өте маңызды және тиімді. Ересектер мен балалардың бірлескен жобасында әр түрлі балалар іс-әрекетінің үйлесуі олардың дағдыларын шоғырландырады, айналадағы жағдайды тезірек және тереңірек ашуға көмектеседі. Жоба барысында балалардың алған біліміне, бақылауларына, әсерлеріне сүйене, баланың жеке тәжірибесіне назар аудара отырып, бірлесіп жасау атмосферасын құруға тырысамыз. Өйткені, әр баланы белгілі бір шығармашылық іс-әрекетке баули отырып олардың бастамаларын орындауына мүмкіндік береміз.

Пайдаланылган адабиеттер тізімі:

1. Қисымова Ә.Қ., Увалиева Т.Ж. Оқыту технологиялары. А.2007, 204 б. 2.Э.Тұрдалиева, АқыноваЖ. Жобалау технологиясын қолдану әдістері //Қазақтілі мен әдебиеті. №5, 2006, 36-40бб.
3. Веракса Н., Веракса Н. Мектеп жасына дейінгі балалардың жобалау қызметі.
4. Киселева Л.С. 2006. Мектепке дейінгі мекеме қызметіндегі жобалау әдісі: Балабақша менеджерлері мен практиктеріне арналған нұсқаулық.
5. Морозова Л.Д. 2010 ж. Педагогикалық жобалау әдісі: теориядан практикаға дейін.

Байболова Д.Ж., Мадешова А.А.

**ПРОЕКТНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ В СИСТЕМЕ
СОВРЕМЕННЫХ ПОДХОДОВ К ОБУЧЕНИЮ**

Аннотация. В статье кратко суммируется существующий теоретический и практический опыт применения проектных технологий обучения в образовании. Проектный подход к обучению уже доказал свою эффективность в системе современного образования и начинает применяться все активнее в обучении разных уровней образовательной системы.

УДК 37.013

Бойманова М.

Магистр, Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,
Республика Узбекистан
Muxlisa-2000@mail.ru

Научный руководитель д.п.н., доцент Мирзаева Ф. О.

**ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ
ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСЛОВИЯХ
ОВРЕМЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ**

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема профессиональной подготовки будущего учителя, направленная на усиления внимания к вопросу использования ИКТ в конкретных предметных областях и необходимости формирования не только прочных предметных знаний и умений, но и содействовать развитию личностных качеств выпускников, которые позволяют им в будущем решать типичные профессиональные задачи и проблемы, возникающие в реальных ситуациях его педагогической деятельности как учителя предметника, с использованием знаний и профессионального опыта.

Система образования Республики призвана обеспечить реальную конкурентоспособность Узбекистана, и роль информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в этом отношении невозможно переоценить. Государственная политика информатизации образования, закрепленная в Законе Республики Узбекистан «Об образовании» и Национальной программы по подготовке, стала определяющей в реформировании образования Республики.

Современное образование требует профессиональной подготовки будущего учителя к использованию ИКТ в профессиональной деятельности.

ИКТ в педагогическом высшем образовательном учреждении имеют свою специфику, так как выступают не только в качестве объекта изучения, но и как инструмент предметной и педагогической деятельности, и как средство учебно-методического обеспечения учебного процесса в высшей педагогической школе. Они, по мнению, О.А. Косино «призваны стать не дополнительным «довеском» в обучении, а неотъемной частью целостного образовательного процесса, значительно повышающей его эффективность» [2].

Динамизм развития информационного общества требует изучения не конкретных программных средств, а освоения будущими учителями сущности, возможностей и перспектив развития ИКТ, обучения и психолого-дидактического обоснование их использования.

Это объективно потребовало в рамках профессиональной подготовки будущего учителя усилить внимание к вопросу использования ИКТ в конкретных предметных областях и необходимости формирования не только прочных предметных знаний и умений, но и

содействовать развитию личностных качеств выпускников, которые позволили бы им в будущем решать типичные профессиональные задачи и проблемы, возникающие в реальных ситуациях его педагогической деятельности как учителя предметника, с использованием знаний и профессионального опыта. Именно такие требования предъявляет социальный заказ к выпускникам высших образовательных учреждений.

В рамках данной статьи предпринята попытка дать ответ на вопрос: каким образом возможно сформировать профессиональную компетентность в области ИКТ у будущих учителей.

В работах известных педагогов (Н.Ф. Радионовой, А.П. Тряпицыной и др.) отмечено, что «основное направление обновления профессионального образования в современном мире заключается в нахождении путей обеспечения деятельностной позиции в процессе обучения, способствующие становлению опыта целостного системного видения профессиональной деятельности, системного действия в ней, решения новых проблем и задач» [3].

Таким образом, образовательная деятельность в процессе формирования ИКТ-компетентности будущего учителя должна быть приближена к реальной деятельности школьного педагога по использованию информационно-коммуникационных технологий в обучении.

В процессе подготовки будущего учителя к профессиональной компетентности в области ИКТ возможно осуществлять:

- на основе применения контекстуальной технологии А.А. Вербицкого последовательно, превращая учебную деятельность студентов в квазипрофессиональную деятельность будущего учителя. С этой целью компьютер необходимо использовать в качестве инструмента педагогической деятельности. Например, студентам предлагается разработать презентацию к лекции, разработать и провести практическое занятие по определенной тематике, создать электронные обучающие ресурсы;

- с помощью усвоения содержания и методов решения профессионально ориентированных задач, направленных на овладение средствами ИКТ;

- применение активных методов и форм обучения (проблемное обучение, исследовательский метод, анализ учебно-методических ситуаций и др.). Так, например, при выполнении компьютерных лабораторных работ создаются условия для самостоятельного получения знаний и развития профессионально значимых качеств личности студентов, приводящих к творческой самореализации в ходе педагогической практики, а в дальнейшем и в профессиональной деятельности.

Информатизация образования предполагает, прежде всего, разработку учебного обеспечения дидактического процесса на основе информационных технологий, которые включают в себя три составляющие: технические устройства, программное обеспечение и учебное обеспечение. Самой главной из перечисленных выше составляющих с позиций дидактики, является учебное обеспечение. Собственно оно и задает, определяет процесс, технологию компьютерного обучения.

Информационную составляющую, обеспечивающую содержательный аспект подготовки специалиста в университете, следует рассматривать в контексте решения задачи полного и адекватного представления обучающимся и педагогу учебной и другого рода информации, способствующей гарантированному достижению поставленных дидактических целей. В качестве такой составляющей может, на наш взгляд, выступать электронный интегрированный учебный курс, содержание которого составляют: руководство по изучению курса (study-guide), содержащее методические указания по изучению курса и обеспечивающие навигацию по всем основным и дополнительным материалам, а также кратко раскрывающее содержание тем курса; базовое учебное пособие, дополнительные учебные материалы, включая публикации в периодике и ссылки на интернет-адреса, практикум по курсу с применением пакетов прикладных программ; автоматизированная система оценки и контроля знаний обучающихся, которая реализована в виде контрольно-обучающих программ, позволяющих пользователю самостоятельно осуществлять оценку усвоения им приобретенных знаний.

Применение электронного интегрированного учебного курса может поставляться студентам как посредством сетевых технологий, так и на других носителях, в частности на интерактивных компакт-дисках. Возможности электронных интегрированных учебных курсов позволяют на основе мультимедиа объединить в единую интегрированную систему самые

разнообразные по назначению, содержанию и форме материалы, учитывающие, кроме того, и уровни подготовки студентов.

Электронный интегрированный учебный курс, при отборе и структурированию содержания учебного материала преподавателю необходимо: оценить объем содержания учебного курса с учетом целей подготовки будущего учителя. Для этого, используя методы педагогического моделирования, построить модель курса, оценив ее информационную емкость; распределить учебный материал на соответствующие модули, разделы, темы, элементы в соответствии с возможностями восприятия и памяти обучающихся, исключая их перегрузку; установить связи между элементами содержания учебной дисциплины, проведя его структурирование; для каждого учебного элемента определить исходный и требуемый уровни усвоения его обучающимися; разработать педагогические тесты по всем учебным элементам, включенным в логическую структуру предмета, для проверки степени и качества их усвоения.

Таким образом, информационно - коммуникационные средства позволяют значительно повысить (по сравнению с традиционными формами, методами и средствами учебно - методического обеспечения) технологичность преподавания и освоения профессиональных дисциплин, совершенствование за счет оптимизации и программирования информационной среды, автоматизации процесса изложения учебного материала и контроля знаний студентов, при профессионально-педагогической подготовке будущих учителей.

Перспективой исследования является разработка методических рекомендаций по адаптации будущих учителей в информационно - коммуникационной среде, разработка задач, направленных на использование ИКТ и педагогических программных средств в педагогической деятельности каждого студента.

Одной из первоочередных задач подготовки будущих учителей к реализации собственного профессионального потенциала в условиях информатизации образования является создание соответствующих условий для развития умений самостоятельно приобретать профессиональные знания, использовать их для разработки и внедрения методически целесообразного педагогического программного обеспечения.

Список использованных источников:

1. Андреев А.Л. Компетентностная парадигма в образовании: опыт философско-методологического анализа педагогика // Педагогика. – 2005. – № 4. – С.19–26.

2. Косино О.А. Формирование профессиональной компетентности учителя в области элементарной математики в условиях интеграции педагогических и информационных технологий // Современные проблемы науки и образования. – 2009. – № 2. – С. 41.

3. Радионова Н.Ф., Тряпицына А.П. Компетентный подход в педагогическом образовании // Электронный научный журнал «Вестник Омского государственного педагогического университета», выпуск 2006.

4. Шамиурина А.А. Модель формирования информационно-коммуникационной компетентности будущего учителя // Известия Российского государственного педагогического университета имени А.И.Герцена. - СПб., 2009. – № 112. – С.216.

Бойманова М.

УАҚЫТТЫ УНИВЕРСИТЕТ ЖАҒДАЙЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУҒА БОЛАШАҚ ОҚЫТУШЫЛАРДЫ ДАЙЫНДАУ

Аңдатпа. Мақалада проблема профессиональной подготовки будущего учителя бағытталған көңіл аударуды күшейту мәселесі АКТ-ны пайдалану, нақты пәндік салаларда және қалыптастыру қажеттілігі ғана емес, мықты пәндік білім мен дағдыларды, бірақ және олардың жеке тұлғалық қабілеттерін дамыту түлектерін мүмкіндік береді және оларға келешекте шешуге типтік кәсіби міндеттерді және проблемаларды нақты жағдайларда оның педагогикалық қызмет ретінде мұғалімдер пән пайдалана отырып, білім мен кәсіби тәжірибесі.

Бахромова М. Ф.

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами, Республика
Узбекистан

Mohira-2001@mail.ru

Научный руководитель д.п.н. , проф. Уразова М.Б.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ ПЕДАГОГОВ В ОБРАЗОВАНИИ

***Аннотация.** В данной статье авторами анализируются психолого-педагогические условия для профессионального роста молодых педагогов, помогающие успешному вхождению в профессиональную деятельность и снижению проблем адаптации молодого педагога.*

Система профессионального образования в настоящее время претерпевает серьёзные изменения в Республике Узбекистан, что в свою очередь требует учителей с новым педагогическим мышлением, способных стать активными субъектами инновационных процессов в образовании [1]. Учитель должен обладать высоким уровнем академических знаний по выбранной специальности, общепедагогической и методико-технологической культурой. Учитель должен уметь культурно, ненавязчиво общаться с учащимися на основе субъектно-субъектных отношений, строить отношения с коллегами и вышестоящими структурами на основе дружбы, сотрудничества, взаимопомощи.

Понятие «адаптация» (от лат. «adapto» - приспособляю) заимствовано из биологии и означает приспособление к окружающей среде. Социально-профессиональная адаптация педагога - это процесс освоения педагогом навыков ведения образовательного процесса, норм и правил поведения - взаимодействия с коллегами, администрацией, учениками и их родителями. [4]

В педагогической литературе традиционно различают три компонента социально-профессиональной адаптации педагога: психофизиологическая - приспособление молодого педагога (всех систем его организма) к непривычным условиям, поурочному режиму труда и отдыха; социально-психологическая - вхождение в трудовой коллектив через сближение целей и интересов молодого специалиста и группы (педагогического коллектива, учащихся), формирование нового психологического стереотипа поведения, коррекция личностных качеств в соответствии с требованиями педагогической деятельности, принятие ценностей организационной культуры, норм и правил поведения в образовательном учреждении; профессиональная - активное освоение педагогом действий (поведения) в соответствии с должностными обязанностями, требованиями образовательного процесса, спецификой контингента обучающихся; привыкание молодого специалиста к новым условиям, включающим административно-правовые, социально-экономические, управленческие аспекты.[2] Адаптация учителя – это процесс успешного включения его в профессиональную деятельность. Продолжительность адаптационного периода у каждого человека индивидуальна, в зависимости от первоначальных условий и способностей. Одним из показателей психологической адаптации может выступать социальное самочувствие, включающее в себя: - внутреннее состояние человека: (здоровье, настроение, испытываемые чувства счастья); оценку внешних условий (восприятие ситуации в стране); восприятие собственного положения в новых условиях. [3]

Психологические нагрузки, получаемые педагогом, приводят к развитию у него профессионального стресса. Важнейшая задача в психологической адаптации педагога – развитие устойчивости к факторам, вызывающим стресс на работе. К таким факторам можно отнести: перегрузки на работе; необходимость выполнять трудно совместимые функции; поведение руководства, других педагогов и воспитанников; плохие условия труда; несправедливую оценку труда; неспособность адаптироваться к изменениям. К сильному стрессу могут приводить некоторые ошибки мышления, в большей или меньшей степени свойственные практически каждому человеку. Бывший студент входит и в новую социальную среду, пытается найти оптимальные формы взаимодействия с коллегами, учащимися и их родителями, с администрацией образовательного учреждения. Необходимость сочетания

профессионального и социального приспособления к новой среде является непростой задачей для молодого педагога. Успешная адаптация за короткий срок обеспечивает высокую эффективность его дальнейшего труда. Затрудненная, затянувшаяся адаптация оказывает не только негативное психоэмоциональное воздействие на человека (появление чувства своей неполноценности, неуверенности, пессимизма, невротизации и психосоматических заболеваний), но также приводит к снижению качества преподавания и взаимодействия с участниками педагогического процесса и, в конечном итоге, к ухудшению профессиональных показателей деятельности учителя. Поэтому изучение процессов адаптации, своевременное оказание реальной поддержки и помощи молодому педагогу становится весьма актуальной задачей. Осуществленный анализ научной литературы, работ отечественных и зарубежных исследователей проблемы профессионального развития учителя [3;4] позволил под профессиональным развитием молодого учителя понимать сложный, непрерывный, нелинейный процесс качественных изменений личности, содержанием которого является вхождение специалиста в профессиональное пространство (пространство профессиональной деятельности и профессионального общения), а результатом – его целостная профессиональная адаптированность.

Вступая в педагогическую деятельность, молодой педагог попадает в новую для него социальную и профессиональную среду, а также в новые режимы умственных и физических нагрузок, в новую сферу отношений и взаимодействия. В связи с этим, перед каждым молодым специалистом с первых дней вступления в трудовую деятельность встают ряд взаимообусловленных задач: найти оптимальные варианты взаимодействия со всеми участниками учебного процесса - учащимися, коллегами, администрацией образовательного учреждения, родителями; умело применять знания и практические навыки, полученные в педагогическом учебном заведении, предварительно оценив уровень использования инновационных методов в учебном процессе и целесообразность внедрения нововведений; оценить собственные способности, требования нового социального окружения, профессиональную деятельность и при необходимости постараться скорректировать свое поведение.

Последовательное решение перечисленных задач является необходимым условием для благоприятной последующей социально-профессиональной адаптации педагога, начинающего трудовую жизнь.

В процессе трудовой адаптации сотрудник проходит следующие стадии: 1. Стадия ознакомления, на которой работник получает информацию о новой ситуации в целом, о критериях оценки различных действий, о нормах поведения в коллективе.

2. Стадия приспособления или формального вступления – на этом этапе работник переориентируется, признавая главные элементы новой системы ценностей, но пока продолжает сохранять многие свои установки.

3. Стадия ассимиляции, когда осуществляется полное приспособление работника к среде, идентификация с новой группой.

4. Идентификация, когда личные цели работника отождествляются с целями трудовой организации. [2]

Прохождение всех этих стадий будет быстрым и продуктивным, если будут приложены силы не только администрации образовательного учреждения, но и самого молодого специалиста. Молодому педагогу в процессе социально-профессиональной адаптации приходится осваивать одновременно несколько профессиональных ролей: учителя, воспитателя, классного руководителя, подчиненного, коллеги, члена методического объединения учителей и везде необходимо демонстрировать профессиональную компетентность и умения, которых, к сожалению, многим недостает. В связи с этим можно определить следующие задачи в работе по оказанию помощи начинающим педагогам в процессе социально-профессиональной адаптации [1,2,3,4]. Изучение реальных профессиональных затруднений начинающих педагогов, формулирование их актуальных потребностей. Информационная и консультативная поддержка начинающих педагогов в выборе программ повышения квалификации, в выстраивании индивидуального образовательного маршрута: формирование информационного банка образовательных услуг для молодых специалистов округа; организация курсов повышения квалификации; участие в творческих лабораториях, тренингах; консультирование молодых специалистов; участие в

научно-практических конференциях; вовлечение в экспериментальную работу; ликвидация пробелов в знаниях по экономическим и правовым вопросам.

Таким образом, профессиональное становление молодого педагога происходит постепенно, шаг за шагом. В результате, грамотное, качественное управление процессом профессиональной адаптации и становления начинающих педагогов, помогает как профессиональному росту самих молодых специалистов, так и способствует развитию общеобразовательного учреждения. Ни одно педагогическое образовательное учреждение или педагогический колледж не выпускает из своих стен полностью сформированные, высококвалифицированные педагогические кадры. Именно в образовательном учреждении происходит процесс становления педагога как профессионала. От того, как пройдет период адаптации, найдет ли он общий язык с коллективом зависит, состоится ли молодой специалист как учитель, останется ли он в сфере образования или найдет себя в другом деле.

Список использованных источников:

1. Котова, С.А. Адаптация в должности и освоение профессии учителя / С.А. Котова // *Нар. образование. - 2010. - № 8. - С. 121-127.*
2. Редлих, С.М. Адаптация молодого педагога / С.М. Редлих // *Проф. образование. Столица. - 2012. - № 1. - С. 19-21.*
3. Турлунова, А.В. Психолого-педагогическое сопровождение молодого учителя в адаптационный период профессиональной деятельности / А. В. Турлунова // *Методист. - 2012. - № 7. - С. 20-26.*
4. Шевченко О. А. Эмпирическое исследование профессионального развития молодых учителей в системе постдипломного педагогического образования // *Концепт. - 2014. - № 07 (июль). - ART 14176. - 0,5 п. л. - URL: <http://e-kon-sept.ru/2014/14176.htm>. - Гос. рег. Эл № ФС 77- 49965. - ISSN 2304-120X.*

Бахромова М. Ф.

ЖАС МҰҒАЛІМДЕРДІ БІЛІМ БЕРУГЕ БЕЙІМДЕУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЛАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлармен талданады психологиялық-педагогикалық шарттары кәсіби өсуі үшін жас педагогтардың көмектесетін табысты ену кәсіби қызметін төмендету және бейімделу мәселелерін шешу жас педагог.

ӘОК 372.851

Бейсенбекова А.А.

Ж.Ақбай атындағы негізгі орта мектеп КММ

Ақтас ауылы Ақтоғай ауданы Қарағанды обл., Қазақстан Республикасы

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ

Аннотация. Мақалада автор жаңартылған білім беру мазмұны шеңберіндегі мұғалімнің кәсіби дамуы мәселесін қарастырған.

Қазақстан Республикасының дамуының басты басымдығы болып білім беру табылды. Білім беру жүйесін реформалаудың басты мақсаты оның жаңа әлеуметтік-экономикалық ортаға бейімделуі болып табылады. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев «еліміздің жаңғырту стратегиясын жүзеге асыруда табысқа жету, ең алдымен, қазақстандықтардың біліміне, әлеуметтік және физикалық әл-ауқатына байланысты» деп ерекше атап өткені баршамызға мәлім. Білім беру облысындағы трансформацияның басты тұлғасы мұғалім болып табылады. Ендеше осыдан «Бүгінгі таңда бізге қандай мұғалім қажет?» деген сауал туындайды.

Орта білім беру мазмұнын жаңарту тұрғысында мұғалімнің кәсіби құзыреттілігіне жаңа сапалы талаптар талап етіледі. Мұғалім өзгеріс жасауда негізгі тұлға болып табылады. Тұрақты инновациялық процестердің негізгі идеяларын түсіну деңгейі, оның өзгеруіне дайындық қазақ мектебін жаңартудың тиімділігіне байланысты. Бұл жағдайда мұғалімнің жауапкершілігі мен кәсіби даму жүйесі өседі.

Біздің өміріміздің кез-келген саласында сапалы өзгерістер болуда, соның ішінде әсіресе білім беруде мұғалімнің оқу үдерісіндегі жаңа орны мен рөлі туралы пікірін қалыптастырмау мүмкін емес. Біз мұғалімдердің қатысуынсыз, жаңартылған мазмұндағы және оқыту технологиясындағы жаңа мақсаттар мен міндеттер, оқытудың құзыреттілікке бағытталған тәсілін ескермей, бағалаудың жаңа формаларын іс жүзінде жүзеге асыру мүмкін емес шығар. Сондықтан мұғалім орта білім берудің жаңартылған ЖМББС-ның әдіснамасы мен мазмұнын қабылдауға, оқу процесін бағдарламалық, әдістемелік қамтамасыз етуді және педагогикалық іс-әрекеттің мақсаттары мен әдістерін өзгертуге дайындығын қажет етеді.

Бүгінгі таңда әрбір мұғалімді келесідей сауалдар қызықтырады:

- Білім берудің жаңартылған мазмұны мен ағымдағы арасындағы айырмашылық қандай?
- Мектептегі білім беру процесін ұйымдастыру тәсілдері өзгереді ме?
- «Нәтижеге бағдарланған білім» дегеніміз не?

- Мұғалім білім берудің жаңартылған мазмұны бойынша қандай бағытта және қалай дайындықтан өтуі тиіс?

Қазіргі уақытта білім беру үдерісін технологияландыру, әртүрлі педагогикалық инновациялық технологияларды енгізудің артықшылықтары туралы көп айтылады. Біз оларды меңгереміз, оларды оқу үдерісінде қолданамыз, белгілі бір нәтиже аламыз, бірақ әлі де көп шешімін таппаған мәселелер де бар екені айқын. Біз оқушыларды ынталандыруды қалай арттыру керек, мектепті SMART білім беру орнына қалай жасау керектігі туралы сұрақтарға жауап іздеудеміз. Адамның моральдық және рухани қасиеттерінің дамуын ынталандыратын адами білім беру ортасының мектепте пайда болуына өз үлесін қосуға не мүмкіндік жасайды: өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі дамыту?

Білім беру жүйесіндегі әлемдік дамудың негізгі бағыттары:

- қоғамның даму қарқынын жеделдету;
- постиндустриалды, ақпараттық қоғамға көшу, мәдениетаралық өзара әрекеттестікті кеңейту;
- жаһандық мәселелердің пайда болуы мен өсуі халықаралық ынтымақтастықтың нәтижесінде шешімін табуы мүмкін;
- қоғамды демократияландыру;
- экономиканың қарқынды дамуы, бәсекелестікті арттыру;
- адам капиталының құндылығын арттыру.

Біздің дамушы республикамыз да осы тенденциялардың әсерінен тыс қала алмайды. Біздің қоғамның өзекті мәселелерінің бірі - әлеуметтік және экономикалық жағдайдың өзгеруіне ғана емес, бар шындыққа белсенді түрде әсер етіп, оны жақсартуға дайын бәсекеге қабілетті тұлғаны қалыптастыру. Осыған байланысты біз мұғалімдер қоғамның тапсырысын жүзеге асыра отырып, мектеп қабырғасынан креативті, әлеуметтік жауапкершілікті, интеллектуалдық дамыған, кәсіби сауатты, белсенді, танымдық іс-әрекетке ынталылығы тұрақты және т.б. сапаларды бойына сіңірген тұлғаларды дайындауымыз қажет.

Жаңартылған білім беру мазмұнына көшу білімге құзыретті көзқарас шеңберінде жұмысқа жаңа талаптар қояды, мұғалімдерге денсаулық сақтау технологиясы және оқу үрдісін жандандыру жағдайында жұмыс істеуді талап етеді.

Мұғалімнен мынандай дағдылар талап етіледі:

- нәтижелерге жетуге арналған оқыту мақсатын қалыптастыру;
- оқу материалын меңгеруін ұйымдастыру бойынша оқу үрдісін құру;
- оқу материалдарын білім беру мақсаттарына сәйкес дайындау;
- оқу үрдісі үшін ақпараттық орта әлеуетін пайдалану;
- оқушылардың жеке іс-әрекеттегі бағдарында озық дамуына жағдай жасау;
- психологиялық жайлылық пен қолдау атмосферасын қалыптастыру;
- оқушыларды өзін-өзі оқыту, өзін-өзі анықтау және өзін-өзі тану үшін дайындау;
- қойылған мақсаттарға жетуге бағытталған ағымдағы нәтижелерді бағалау.

Мұғалім жаңартылған білім беру мазмұнының аясында қалыптасқан құзыреттіліктердің мынандай жоғары деңгейлеріне ие болуы керек:

- арнайы құзыреттілік - өздерінің кәсіби қызметімен жеткілікті жоғары деңгейде жұмыс істей білу және оларды одан әрі кәсіби дамыту;
- әлеуметтік құзыреттілік - бірлескен (ұжымдық, топтық) кәсіби қызметпен айналысу, басқарушылық мамандық бойынша қабылданған кәсіби қарым-қатынас техникасын пайдалану;

- білім беру құзыреттілігі - кәсіби білім мен дағдыларды дамытуға қызығушылық, білім беру ісінде мақсат қою, білім беру ісінде субъективтіліктің және шығармашылықты дамытуға ынталандыру, білім беру және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдану мүмкіндігі.

Мұғалімнің кәсіби қызметі белгілі бір пәндік салаға - педагогикалық шындыққа байланысты. Кәсіби қызметінің нысаны - бұл тұтас педагогикалық процесс, сондықтан жана білім берудің мұғалімі «адам-адам» жүйесінде әрекет етуі керек («мұғалім-оқушы»). Мұғалім білім беру мекемесінің педагогикалық үдерісіндегі гуманистік қатынастардың рөлін меңгереді. Мұғалімнің идеологиялық және моральдық позициясы адамның белгілі бір кәсіби қасиеттерінің болуын, оның қызметінің мақсаттарына жауап беретінін және қазіргі заманғы теориялық зерттеулерден алынған оқушының әртүрлі көзқарасын - әсер ету объектісінен оқу іс-әрекетінің нысанына айналуы тиіс білім беру жұмысының әдістемесінде көрсетілуі тиіс.

Педагогикалық іс-әрекеттің шығармашылық бағытталуы бойынша мұғалім болуы керек:

1) жаңа білім берудің мұғалімі ретінде олардың мүмкіндіктерін объективті бағалау, осы мамандық үшін маңызы бар әлсіз және күшті қасиеттерін білу (өзін-өзі реттеу ерекшеліктері, өзін-өзі бағалау, эмоционалдық көріністер, қарым-қатынас, дидактикалық қабілеттер және т.б.);

2) интеллектуалдық іс-әрекеттің жалпы мәдениетін игеру (ойлау, есте сақтау, қабылдау, таныстыру, көңіл бөлу), мінез-құлық мәдениетін, сондай-ақ педагогикалық, қарым-қатынас жасау;

3) мұғалім әлемдік интеграциялық және білім беру кеңістігін дамытудағы үрдістерді меңгере біліп, қазіргі заманғы білім беруде көп мәдениетті, кең ауқымды тілдік дайындықты игерген болуы қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Государственная программа развития образования в Республике Казахстан на 2011-2020 годы / www.edu.gov.kz/ru/zakonodatelstvo

2. Информационно-методический журнал «Открытая школа», январь 2015г

Бейсенбекова А.А.

ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УЧИТЕЛЯ В РАМКАХ ОБНОВЛЕННОГО СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье автором рассмотрена проблема профессионального развития учителя в рамках обновленного содержания образования.

УДК 371.268

Высокова Э.Т.

Магистрант, Академии «Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
elviratairovna@mail.ru

Научный руководитель к.п.н., доцент Бакижанова Г.К.

СКАЗКОТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. Всё более актуальной проблемой на сегодняшний день является развитие речи, т.к. процент дошкольников с различными речевыми нарушениями остается значительно высоким. Очень часто приходится встречаться с темповыми задержками речевого развития у детей дошкольного возраста. Одним из предпосылок и прямой угрозой надвигающейся языковой катастрофы является снижающийся уровень общей и бытовой культуры, широкое распространение бульварной литературы, агрессивно-примитивная речь телевизионной рекламы, зарубежных боевиков и мультфильмов.

На современном этапе поиск новых форм и методов обучения, развития и воспитания детей – один из главных вопросов дошкольной педагогики. В настоящее время наблюдается повышенное внимание к развитию личности ребёнка. Это даёт возможность обновить и качественно улучшить речевое развитие детей. Показатели речи и свойства личности – взаимосвязаны и должны быть во внимании родителей, которые заботятся о своевременном и гармоничном развитии ребёнка.

Сказка как жанр художественной литературы используется в различных областях работы с детьми – дошкольниками, имеющими нарушения речи. Исследования учёных-педагогов в области дошкольной и коррекционной педагогики (Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Аникин В.П., Большунова Н.Я., Кабачек О.А. и др.) показали, что проблему общего недоразвития речи детей дошкольного возраста можно решать через внедрения метода сказкотерапии, потому именно дошкольный возраст является сензитивным периодом речевого развития и творчества детей.

Наиболее эффективным средством в работе с детьми с речевыми нарушениями является использование сказки, которая в свою очередь оказывает значительное коррекционное влияние, комплексно воздействуя на детей.

Ни для кого не секрет, что сегодня всё больше детей вырастает, так и не взяв в руки книгу. Их литературный опыт в этом случае ограничивается комиксами, более-менее случайными журналами. Многие педагоги в своей практике сталкиваются с тем, что родители не читают сказки. Как бороться с таким положением вещей и надо ли с ними бороться вообще – вот тот вопрос, который остаётся на сегодняшний день более актуальным. А ведь это так важно! Дети в сказках находят частичку себя, своей жизни, своей души. Кроме того сказки вселяют в ребенка надежду. Чем дольше ребенок верит в волшебных сказочных персонажей (Феи, Деда Мороза), который дарит подарки в новогоднюю ночь, тем оптимистичнее будут его взгляды на жизнь. Сказка – это неотъемлемый элемент в воспитании ребёнка. Роль сказки многогранна: от развития фантазии, до развития правильной и выразительной речи.

Сказки дарят детям радость, вносят разнообразие в жизнь. Они понимают сказку лучше, чем серьёзную для них взрослую речь. Если взрослые хотят объяснить что-то ребёнку, поддержать его, очень кстати вспомнить язык детства – сказку.

Взаимодействие различных методов и приёмов, предметная среда, коммуникация являются внутренними движущими силами речевого и умственного развития дошкольников. Но при этом необходимо опираться на сказку, которая исключает нравоучительность и включает игровое общение.

При использовании сказкотерапии в развитии речи создаётся коммуникативная направленность, и высказывания ребёнка, развитие диалогической и монологической речи, возникает взаимосвязь зрительного, слухового и моторного анализаторов, происходит совершенствование лексико-грамматических средств языка, звуковой стороны речи в сфере произношения, восприятия и выразительности.

От трех до шести лет происходит умственное развитие детей, которое характеризуется формированием образного мышления, что позволяет ребенку думать о предметах, сравнивать их в уме даже тогда, когда он их не видит. Ребенок начинает формировать модели той действительности, с которой имеет дело, строить ее описание. Делать это помогает сказка. В четыре-пять лет происходит развитие сказочного мышления. С помощью сказки ребенок интерпретирует окружающую действительность.

В сказке всегда заложен урок: быть дружными, смелыми, трудолюбивыми, мужественными, честными. Они несут в себе активизирующее воздействие и на эмоциональную сферу ребенка, и на речевую деятельность, обеспечивают комплексный подход в развитии ребёнка. Благодаря сказке ребёнок познает мир не только умом, но и сердцем. А также познает и откликается на события и явления окружающего мира, выражая своё отношение к добру и злу. Дети лучше, чем взрослые, чувствуют притягательную силу сказки.

Возрастная аудитория есть у каждой группы сказок. Детям 3-5 лет наиболее близки и понятны сказки о животных, а также сказки о взаимодействии людей и животных, т.к. в этом возрасте дети часто сравнивают себя с животными, легко перевоплощаются в них, подражая их манерам поведения.

Начиная с 5 лет, ребенок сравнивает себя с человеческими персонажами: Принцами, Царевнами, Солдатами и пр. Чем старше становится ребенок, тем с большим удовольствием он читает сказки о людях, потому что в этих сказках содержится рассказ о том, как человек познает мир. Примерно с 5-6 лет ребенок предпочитает волшебные сказки.

Основной принцип подбора сказок – это направленность проблемной ситуации, характерной для данного возраста, нравственный урок, который дает сказка, доступный для осмысления детям старшего дошкольного возраста.

Структура сказкотерапевтического занятия содержит обязательно: «вход в сказку» (настрой), основную часть, где используются приемы работы со сказкой, приемы и упражнения для развития вербального воображения ребенка, и «выхода из сказки». Такая структура занятия создает атмосферу «сказочного мира», настрой на работу с метафорой.

Работа со сказкой включает в себя следующие этапы:

1) Чтение или рассказ самой сказки, затем ее обсуждение. В обсуждении ребенок должен быть уверен, что он может высказывать любое свое мнение, т.е. все, что он ни говорит, не должно подвергаться осуждению.

2) Рисунок отрывка, который наиболее значимый для ребенка.

3) Драматизация, проигрывание сказки в ролях. Ребенок интуитивно выбирает для себя "исцеляющую" роль. И здесь надо отдавать роль сценариста самому ребенку, тогда проблемные моменты точно будут проиграны.

Эффект на занятии достигается сочетанием трех составляющих образа сказки, сказочной атмосферы: образ сказочного пространства (светотехнические эффекты), музыкальный образ сказки, собственно рассказывание сказки и демонстрация персонажей сказки в настольном театре.

Чему могут научить такие сказки детей?

Во-первых, ребенок осознаёт, что взрослые интересуются его проблемами, что родители на его стороне.

Во-вторых, он усваивает следующий подход к жизни: "Ищи силы для решения конфликта в себе самом, ты их обязательно найдешь и победишь трудности", т.е. мы проживаем нашу жизнь так, как мы ее для себя представляем.

В-третьих, истории показывают, что выход есть всегда, из любой ситуации, всегда нужно только его поискать.

В сказочных историях можно выделить следующие группы тем, которые они поднимают:

- Трудности, связанные с общением (со сверстниками и родителями).
- Чувство неполноценности, агрессивное поведение – и есть результат ощущения собственной «малозначимости» и попытки таким способом доказать обратное.
- Тревоги и страхи, связанные с различными ситуациями.
- Проблемы, связанные с возрастными особенностями. Дошкольник сталкивается с необходимостью обходиться без родителей, быть самостоятельным во всём.

В результате сказкотерапии, ребенок чувствует поддержку взрослых, родителей, которая ему так важна и необходима.

Сказка помогает ребёнку активизировать различные стороны мыслительных процессов и самосовершенствоваться. В процессе приобретения умения узнавать и пересказывать сказку, определять её героев и отношения между ними, у детей повышается речевая активность. Понимание сказки помогает ребёнку словесно устанавливать связь между событиями и строить речевые умозаключения, связывать сказки с приобретённым опытом и знаниями. У детей развивается выразительность речи в процессе создания сказочных образов, расширяется лексический запас.

Чтобы успешно осуществлять коррекционно-развивающую работу с детьми дошкольного возраста, имеющие нарушения речи, создаются следующие условия:

- наличие научно-методической и материальной базы (художественная литература, пособия, оборудование, ТСО, канцтовары);
- практические материалы для обеспечения педагогического процесса при использовании метода сказкотерапии (конспекты занятий и т. д.);
- консультации для родителей и педагогов (цель: обновление и качественное улучшение речевого развития детей старшего дошкольного возраста с использованием сказки);
- наличие специалистов - логопед, психолог, учитель изобразительной деятельности, которые работают в тесном содружестве.

Педагогические условия эффективности сказкотерапии включают:

- диалоговые взаимоотношения логопеда, воспитателей, родителей и ребёнка на основе сказки;
- взаимодействие детей дошкольного возраста с окружающим миром посредством сказки;
- обогащение самостоятельной игровой деятельности детей атрибутами сказки.

При подборе материала для работы с детьми, необходимо руководствоваться эмоциональной и нравственной содержательностью заданий, их влиянием на развитие речи, личности в целом. Сказка помогает детям отличать зло и добро, не отвечать злом на зло, идти дорогой добра. Сказка призывает не быть равнодушным к чужому горю, воспитывать в себе честность, трудолюбие, доброжелательность – главные общечеловеческие ценности.

Сказкотерапия повышает у детей самооценку, активизирует лексический запас детей, развивает их воображение и мышление.

Сказкотерапия это:

- процесс поиска смысла, расшифровка знаний о мире, о системе взаимоотношений в нём;
- процесс переноса сказочных символов в реальность;
- созерцание, раскрытие внутреннего и внешнего мира, осмысление прожитого, моделирование будущего; процесс подбора каждому ребенку своей особенной сказки;
- терапия средой, особой сказочной обстановкой;
- выявление и развитие творческого потенциала;
- снижение уровня тревожности и агрессивности;
- развитие способности эмоционального настроения и естественной коммуникации;
- развитие умения преодолевать трудности и страхи;
- формирование навыков адекватного выражения эмоций;
- укрепление союза "Ребенок-Родитель-Педагог"; Задачи развития речи детей решаются с помощью:
  - рассказывания сказок от третьего лица;
  - пересказывания сказок;
  - сочинения сказок, группового рассказывания сказок;
  - рассказывания сказок по кругу.

Особую роль в педагогической деятельности нужно уделять просвещению родителей. Разъяснять о том, какую роль играют сказки в развитии речи и становлении личности детей. Консультировать по использованию сказки как средства нравственного воспитания подрастающего поколения. Рассказывать им о необходимости семейного чтения, подчёркивать его весомый вклад при формировании у ребёнка нравственных качеств на основе нравственно-положительных эмоций. Такая работа в дальнейшем повлияет на развитие словесного творчества будущих школьников при стремлении сочинять свои собственные сказки, чтобы чтение и обсуждение сказок стала доброй семейной традицией, что создаст тёплую душевную атмосферу в доме.

При самостоятельном сочинении сказок, историй приближает ребенка к такому уровню монологической речи, который будет ему необходим для перехода к новой ведущей (учебной) деятельности. Дети научатся сами придумывать и завершать сказку, на предложенную тему с опорой на иллюстрированный материал и коллективно сочиняют сказку.

Исходя из этого, можно сделать вывод о том, что возможности сказкотерапии уникальны в педагогической деятельности, поскольку никакой иной вид деятельности не может обеспечить такого комплексного воздействия на речевую сферу ребенка.

Сказка для ребёнка - это игра, волшебство, и не столь важен результат, сколько поддержание игровой, необходимой для ребёнка, истинно сказочной атмосферы. Немного сказки, немного чуда, и вы уже видите перед собой счастливого ребёнка.

Список использованных источников:

1. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. *Практикум по сказкотерапии.* – СПб., 2000. – 310 с.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д., Грабенко Т.М. *Практикум по креативной терапии.* СПб., 2003. – 400 с.
3. Калинина Р.Р. *Тренинг развития личности дошкольника: занятия, игры, упражнения.* СПб., 2002. – 160 с.
4. Соколов Д.Ю. *Сказки и сказкотерапия.* – М., 2001. – 304 с.
5. Страунинг А.М. *Росток: Программа по ТРИЗ – РТВ для детей дошкольного возраста. 2 т.* – Обнинск, 1996. – 420 с.
6. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. *“Путь к волшебству. Теория и практика сказкотерапии”* СПб.- 1998 г.
7. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. *Формы и методы работы со сказками.* - СПб.: Речь, 2008. – 240 с.
8. Короткова Л.Д. *Сказкотерапия для дошкольников и младшего школьного возраста.* – М.: ЦГЛ, 2004.

9. Макунина Е.Ж. *Придумываем истории и сказки // Ребенок в детском саду.* - 2005. - № 6. - С. 35.

10. Нищева Н.В. *Разноцветные сказки.* - СПб., "Детство-пресс", 1999.

УДК 372.2

Дауылбай Ж.С.

«Қарағанды жоғары гуманитарлық колледжі» 3 курс студенті,

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

aluawa_83.kz@mail.ru

Ғылыми жетекші п.ғ.м., арнайы пәндер оқытушысы Мадешова А.А.

ЛЭПБУК-МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІ ТЕХНОЛОГИЯСЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада жобалық іс-әрекет процесінде балалардың танымдық және коммуникативті қабілеттерін дамытуға бағытталған мектеп жасына дейінгі үлкен жастағы балалармен жұмыста «лэпбук» жасау туралы айтылады.

Қазіргі уақыттағы мектепке дейінгі тәрбиешілер біліктілік деңгейі де, ішкі жан дүниесі де жетілген, жан-жақты болуы керек, өйткені қазіргі күні ХХІ ғасыр ұрпағынан үлкен үміт күтілуде. Біздің алдымызда отырған тәрбиленушілерді рухани жан-дүниесі бай, білімді, тәрбиелі, жан – жақты дамыған жеке тұлға ретінде қалыптастыруымыз керек.

Қазіргі қоғамға танымдық және белсенді өзін - өзі жүзеге асыруға, өзекті мәселелерді шешуде бастамашылық пен шығармашылық танытуға қабілетті сындарлы тұлға қажет. Мұндай тұлғаның негізгі принциптері мектепке дейінгі жаста болуы керек.

Жаңа уақыт жаңа міндеттерді талап етеді және педагогтерді мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық және зерттеу қабілеттерін дамыту үшін балалармен жұмыс істеудің жаңа өнімді түрлерін іздеуге мәжбүр етеді. Баланы мүмкіндігінше ертерек оқуға, санауға үйрету керек деген пікір бар. Дегенмен, оның ойлауын, зейінін, сөйлеуін дамыту, айналасындағы әлемге деген қызығушылығын ояту, жаңалық ашу және оған таңдану қабілетін қалыптастыру маңызды екендігі дәлелденді.

Сондықтан балалардағы танымдық белсенділікті дамыту мәселесі өзекті болып табылады. Әсіресе, бұл үлкен мектеп жасына дейінгі балаларға қатысты маңызды. Қазіргі балалар ақпараттандыру дәуірінде өмір сүреді және тәрбиеленеді, тез өзгеретін өмір жағдайларына байланысты, адамнан тек білім алу ғана емес, сонымен бірге осы білімді өзі алу, олармен жұмыс істеу, өз бетінше және шығармашылық ойлау қабілеті қажет. Балаларда ізденгіш, көпшіл, қоршаған ортада жоғалмауға, туындаған мәселелерді шешуге, тәуелсіз және шығармашылық тұлғаларға қабілетті болу қабілетін дамыту қажет.

Жаңа білім сапасына қойылатын талап инновациялық технологиялар мен әдістемелерді көптеп қолдану болып табылады. Сонымен қатар дәстүрлі оқыту әдісіне қарағанда инновациялық технология арқылы білім беру балалардың білуге деген қызығушылығын, ізденісін арттырады. Жаңа кезеңдегі білім берудің өзекті мәселесі–жас ұрпаққа адамгершілік – рухани тәрбие беру десек, тәрбиешілер осы талапқа сай оқытудың инновациялық технологиялары мен әдістемелерінің мән – мағынасын түсініп, өз тәжірибелерінде қолдана білудің маңызы зор.

Инновациялық технология – алға қойған мақсатқа жетудің тиімділігін қамтамасыз ететін оқудың әдіс – құрал және түрлерінің жүйесі арқылы оқыту мазмұнын жүзеге асыру жолы болып табылады. Инновациялық технологияда мазмұн, әдіс және құралдардың өзара байланысы десек, ал аталған озық әдістемені қажетінше педагогикалық міндетке сәйкес іріктей білу тәрбиешінің педагогикалық шеберлігіне байланысты. Осы тұрғыда маған лэпбук құралы көмекке келеді. Лэпбук–мектеп жасына дейінгі балаларды оқытудың қазіргі заманғы құралы. Лэпбук (lapbook)–ағылшын тілінен тура аударғанда (lap–тізе, book–кітап) деген мағынаны білдіреді. Лэпбук–бұл қалташалары, есігі, терезелері бар жинамалы кітапша, жылжымалы бөлшектерден құралған, оған бір тақырыптың материалдары орналастырылады. Ол интерактивтік әдістеме, оны құрастыру жөнінде келесі әдіс – тәсілдер қолдануға болады: салыстырмалы талдау, ізденіс, дидактикалық ойындар, әңгіме, сипаттау, сюжеттік ойындар т.с.с. Осы папканы толтыру үшін бала бірнеше әрекеттер жасау керек: бақылау жасау, берілген

материалды оқып дайындау, тапсырмаларды орындау. Лэпбукты жасағанда балалар білімдерін толықтырады, өткен материалды қайталап, пысықтайды. Алған білімдерін бір жүйеге келтіреді, папканы алғанда өткен тақырыптар естерінде сақталып, ойына тез түсіреді. Лэпбук балалардың танымдық қабілеттерін арттырады, ойлау қабілетін дамытып, шығармашылықпен жұмыс жасауға, өздігінен ақпарат жинауға, жаңа тақырыпты тез ұғынып, есте сақтауға жағдай жасайды. Оқыту мен тәрбиелеудің оқу процесін үйлестіре отырып, лэпбук технологиясы тәрбиешіге әр баланың жеке ерекшеліктерін ескере отырып білім беру мазмұнын іріктеп, баланың белсенділігімен қызығушылықтарын арттыруға және баланың толыққанды дамуына, ұлттық, тілдік, әлеуметтік мәртебесіне мүмкіндік береді. Арнайы білім алуда балалар үшін лэпбукті пайдалану мүмкіндіктердің теңдігін қамтамасыз етеді. Тәрбиешімен балаға өтіп кеткен материалдың білімін біріктіру үшін, оны кез келген ыңғайлы уақытта ашып, әртүрлі тапсырмаларды орындау арқылы балалардың сөйлеу дағдыларымен, танымдық – тілдік құзыреттілігін дамытады. Бұл технология топтағы балалар шығармашылығын қолдауға жағдай жасайды. Мұндай танымдық – шығармашылық процесс барысында бала тек өз кітабын жасаушы ғана емес, сонымен қатар дизайнер, иллюстратор, өз әңгімелерін, жұмбақтарын, өлеңдерін құрастырып автор бола алады. Лэпбук баланың жеке басының мотивациясын және қабілеттерін дамыту үшін қолайлы жағдай жасайды. Тәрбиеші баланың әрекетін ұйымдастыруға, басқаруға және ойнатуға көмектесетін және арасындағы өзара әрекеттесудің бір түрі ретінде қарастыруға болады. Лэпбук қызықты, қол жетімді және қымбат ойыншық ойыншықтармен салыстырғанда тәрбиеші үшін өте таптырмас әдістемелік құрал. Осы технологияның нәтижесінде балалардың дағдылары дамытылады, мысалы: алдағы қызметті жоспарлау мүмкіндігі; құрбыларымен келіссөздер жүргізу; жауапкершілікті болу; қажетті ақпаратты іздеу, оны қорыту, жүйелеу; туындайтын мәселелер бойынша түсініктемелерге дербес жауап беруге; өздерінің біліміне және дағдысына сүйене отырып, өз шешімдерін қабылдау; ауызша сөйлеуді қолдану, өз ойларын және тілегін білдіру.

Лэпбукті құруды неден бастауға болады? Лэпбук тақырыбын таңдау. Тақырып таңдау жас ерекшелігіне қарай- мысалы: топқа арналған жылдық оқу жоспарынан өтпелі тақырыптар бойынша: жыл мезгілдері, жануарлар әлемі, отбасы, құстар, мамандықтар, өсімдіктер әлемі, ғарыш әлемі, менің Отаным, туған өлкем, денсаулық, ертегілер т.б.айлық, апталық тақырыптарды алуға болады. Тақырыпты толықтай ашу үшін үш сұрақтың модулі алынады: Бала не біледі? Бала нені білгісі келеді? Білу үшін не істеу керек? Әр блоктың тақырыбы – бұл бір парақ қағаз А-3 форматында. Осы папка әр ұйымдастырылған оқу қызметі өткен соң, кішкентай тақырыптармен толтырылады. Әр тақырып қалташалар, конверттер, блокнот, кішкентай кітапшалар формасында жасалады. Дайындалған қалташа немесе конверттерге тақырып бойынша жиналған ақпараттар салынады. /суреттер, фото, ойын, мәтін т.с.с/ Мысалы «Жолда жүру ережелері» тақырыбы негізінде көлік түрлері, бағдаршам, жол белгілері, АКТ технологиясын қолдану арқылы сурет салдыру, жұмбақтар шешу, логикалық ойындар арқылы тапсырмалар, сюжетті суреттер арқылы әңгімелеу.

Осылайша, оқу іс-әрекетінде оқу құралын жүйелі пайдалану, балаларға еркін қол жетімділік, оқу құралдарын құру және пайдалану үшін мектеп жасына дейінгі балалардың тұрақты қызығушылығының көрінісі мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық белсенділігін арттырады. Мектепке дейінгі ұйымда "Лэпбук" инновациялық технологиясын қолдану балалар бастамасын қолдау үшін белгілі бір жағдайлар жасайды, ол арқылы білім беру процесін жекелендіру жүзеге асырылады, яғни мектепке дейінгі білім беру ұйымының талаптары орындалады.

Егеменді еліміздің ертеңіне тіреу, іргемізге сүйеу болатын жас ұрпақты жан-жақты білімді етіп тәрбиелеп жетілдіру басты назарда болуы тиіс деген ұтымды оймен мақаламызды аяқтай келе, білім мен білік бәсекелес заманда балаларымыздың биіктен көрінуіне күнделікті ісіміздегі жаңашылдығымыз, жан-жақты берген тәрбиеміз арқылы қол жеткіземіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Блохина Е., Лиханова Т. «Лэпбук – «наколенная книга» Журнал «Обруч № 4 2015 год.
2. Гатовская Д. А. Лэпбук как средство обучения в условиях ФГОС [Текст] / Д. А. Гатовская // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VI междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2015 г.). — Пермь: Меркурий, 2015. — С. 162-164.
3. http://www.tavika.ru/p/blog-page_5.html
4. <https://infourok.ru/iz-opita-raboti-igrovaya-innovacionnaya-tehnologiya-lepbuk-1170933.html>

Дауылбай Ж.С.

ЛЭПБУК-ЭФФЕКТИВНАЯ ТЕХНОЛОГИЯ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. Данная статья рассказывает о создании «лэпбука» в работе с детьми старшего дошкольного возраста, направленной на развитие познавательных и коммуникативных способностей детей в процессе проектной деятельности.

УДК 159.9

Жампеисова Л.С.

Студент, Академия «Bolashaq»

Казахстан, город Караганда

Zhampeisova20@gmail.com

Научный руководитель, старший преподаватель Таликова Г.Т.

ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ИЗ ПОЛНОЙ И НЕПОЛНОЙ СЕМЕЙ

Аннотация. В статье рассматривается проблема отсутствия одного из родителей в семье и влияние на самооценку детей старшего дошкольного возраста.

На сегодняшний день проблема формирования самооценки является очень актуальной. Прежде всего, это связано с тем, что сформированная самооценка ребенка дошкольного возраста оказывает огромное влияние на жизнь человека.

В данной работе рассматривается вопрос об особенностях формирования самооценки у детей старшего дошкольного возраста из полных и неполных семей. Важное место в жизни человека занимает представление о себе, которое формируется в семье, в первую очередь, благодаря родителям. Старший дошкольный возраст является именно тем периодом в жизни каждого человека, в котором происходит его становление как личности, осознание себя и своих желаний.

Маллер А.Р. в своей работе утверждает, что «вследствие таких проблем как: заниженная самооценка; самоотношение; проблема детско-родительских отношений; проблема социальной адаптации; низкий уровень интеллекта; взаимоотношения с окружающими и повышенная утомляемость, у детей проявляется недостаточная сформированность психологических предпосылок к овладению полноценными навыками» [1, 27].

При рассмотрении семьи как среды воспитания, нельзя утверждать, что неполная семья, однозначно является отрицательной средой для формирования личности ребенка, также нельзя утверждать то, что наличие обоих родителей делает ее положительной. Данная ситуация зависит от многих факторов. Вследствие множества исследований детских психологов, все чаще подтверждается факт того, что даже полная семья не гарантирует успеха при воспитании ребенка, а только создают благополучную среду для успешного формирования личности. Воспитание ребенка в неполной семье прогнозирует больше трудностей и препятствий, с которыми сталкиваются одинокие родители и в следствии чего затрудняется процесс воспитания и формирования личности, а также становления отношений между родителем и ребенком.

Самооценка - это отношение индивида к своей личности, наделение ее ценностью и важностью, это то, какое мнение о себе имеет личность, также самооценка является условием становления индивида личностью.

Семья – это малая социальная группа, которая основана на браке или кровном родстве, члены каждой семьи связаны общностью быта, взаимной моральной ответственностью и взаимопомощью, а это не обходится без взаимной любви, взаимоуважении. Основными функциями семьи считаются воспроизводство дальнейшего человеческого рода и воспитание детей.

Ребенок старшего дошкольного возраста- это самостоятельная личность, которая осваивает процесс социализации и вместе с тем происходит процесс формирования личности и ее самооценки. Данный возраст является именно тем периодом в жизни ребенка, в котором он делает первые шаги в осознании самого себя и своих личных желаний. Именно в данный период жизни ребенка должна сформироваться здоровая самооценка, которая необходима для формирования гармоничной личности. Которая будет определять успех деятельности ребенка в будущем.

Благодаря самооценке человек может строить предполагаемое мнение о себе, от лица других людей, которое не всегда является верным. Таким образом самооценка влияет на формирование личности в целом, а также на ее результативность деятельности. Важным считаю отметить, что самооценка оказывает влияние на все сферы жизни человека.

Поэтому необходимо уделять должное внимание формированию самооценки в старшем дошкольном возрасте, так как этот период является важнейшим этапом формирования личности. Все то, что будет заложено в ребенке в этот период, будет проецироваться на нем в последующие годы его жизни.

Также, важным является то, что адекватная самооценка способствует более успешному развитию личности, чем заниженная. Важным является и тот факт, что уровень самооценки оказывает огромное влияние на коммуникативные навыки детей, формирование которых очень важно в дошкольном возрасте, так как они находят свое отражение в дальнейшей жизни ребенка, а также на взаимодействие детей с окружающими людьми и на построение отношений. Непосредственно, самооценка влияет и на успешность учебной деятельности ребенка. Ведь ощущение того, насколько ребенок в себе уверен, будет способствовать успешности в обучении.

Отсутствие одного из родителей в семье чаще всего порождает в ребенке формирование таких качеств личности как: тревожность, замкнутость, чувствительность, недооценивание своих возможностей, тяжелое переживание неудач, подверженность страхам, исполнительность, также для них характерны: средний уровень развития внимания и работоспособности, высокий уровень развития творческого мышления, средний уровень развития интеллекта. Если сравнивать детей из полной и неполной семей, можем проследить, что у детей из неполных семей более ярко выражена: мягкосердечность, подавленность, возбудимость, покорность, но в отличие от детей с полной семьи они менее беспечны.

Что же касается детей из полной семьи, то у них прослеживается более высокий уровень развития интеллекта, внимания, средний уровень развития творческого мышления и работоспособности. Что касается черт личности ребенка полной семьи, то тут ситуация зависит от того, как родители будут воспитывать ребенка и какие черты характера будут у него формировать. Ведь в неполной семье чаще всего процессу воспитания уделяется меньше внимания и времени, в связи с множеством возникших сложностей, чем в полной.

Психолог Ольга Панова отмечает, что у людей с заниженной самооценкой проявляется неуверенность в собственных способностях, что в свою очередь вынуждает нас панически бояться ошибок. Это снижает инициативность и мотивацию. Зачем пробовать браться за дело, если все равно ничего не выйдет?

Формирование самооценки происходит под воздействием оценки окружающих, в процессе общения и взаимодействия с окружающими людьми.

Л.И. Божович считает, что формирование всей психической жизни детей происходит под влиянием оценок других людей; умения, новые знания, новый опыт, навыки, приобретенные детьми, подвергаются оценке других людей. Но со временем, дети самостоятельно пытаются оценивать свои действия, подтверждать правильность или неправильность узнаваемой ими деятельности.

На данный момент многие ученые, педагоги и психологи утверждают, что все, что есть в человеке, было заложено в нем в детстве.

Ребенок становится взрослым, но все, что было в нем заложено в детстве, мораль, духовно-нравственные ценности, качества личности, нормы поведения, чаще всего остаются прежними.

На сегодняшний день психологи и педагоги бесспорно признают, что семья оказывает огромное влияние на формирование самооценки личности ребенка.

Вопросы семейного воспитания интересовали ученых уже с древнейших времен. Изучением данного вопроса занимались такие ученые как Платон, Аристотель, Ж.-Ж. Руссо в их работах мы можем проследить мысль о том, что семья является важнейшим фактором становления личности. Также изучением данного вопроса занимались такие исследователи, как Н. И. Новиков, В. А. Сухомлинский, А. С. Макаренко, К. Д. Ушинский, Т. Ф. Лесгафт и др.

Большинство неполных семей образуются в следствии ухода отца. В подобных ситуациях мать плохо контролирует свои эмоции, это происходит из-за ее отношения к бывшему мужу, из-за ее усталости и раздражения и чаще всего все эти негативные эмоции проецируются на детей, что, естественно, сказывается на самооценке, понижая ее. Но бывает и наоборот, ситуации, когда мать старается восполнить отсутствие отца и окружает ребенка чрезмерной опекой. Подобная ситуация также способствует формированию искаженной самооценки.

В обоих случаях воспитательный процесс преломляется, что негативно сказывается на детях и соответственно на их самооценке. Нельзя утверждать, что исключительно все неполные семьи являются неблагополучными, но необходимо осознавать, что проблемы воспитания и формирования здоровой самооценки чаще всего возникают именно в них.

Оценка своих возможностей у детей из неполных семей очень сильно различается. То есть можно выделить 2 группы детей:

а) дети, которые сильно занижают уровень своих возможностей, считающие, что они мало на что способны, хоть это не так. Поведение детей данной группы свидетельствует о дальнейшем неблагоприятном развитии личности. Наблюдается у старших дошкольников (6–7 лет);

б) дети, которые возвышают уровень своих возможностей, такие дети не критично и нереалистично относятся к своим возможностям.

Чаще всего, это дети 4,5–5 лет, чьи родители недавно находятся в разводе. Возможно, из-за возраста они еще не могут объективно оценивать свои силы и возможности. И из-за стресса, который возник в следствии развода родителей, они стремятся к идеальному вымышленному миру. В общем, можем заметить, что уровень самооценки у детей старшего дошкольного возраста гораздо ниже, чем у детей их возраста, но из полных семей, а оценка своих возможностей зависит от возраста и от того, как давно развелись родители.

На сегодняшний день, вопрос о распаде семьи является актуальным во всем мире. Условия жизни ребенка из полной и неполной семьи очень сильно различаются. Помимо финансовых затруднений, в неполных семьях часто родитель не может воспитывать ребенка одновременно с позиции отца или матери, что является очень важным для благополучного формирования личности ребенка.

Подводя итоги по данной теме, хотелось бы отметить, что формирование развитой гармоничной личности лучше проходит в полной семье, где воспитание осуществляют оба родителя, в следствии чего, ребенок развивается в более положительном русле. Но и нельзя с уверенностью говорить о том, что исключительно все неполные семьи являются неблагополучными. Но, на основании многолетних исследований ученых, мы можем сделать вывод, что более благополучной средой для развития ребенка является полная семья.

Список использованных источников:

1. Маллер А. Р. Ребенок с ограниченными возможностями / А. Р. Маллер. -Москва: Педагогика - Пресс, 2006. – 256 с.

Жампеисова Л.С.

ТОЛЫҚ ЖӘНЕ ТОЛЫҚ ЕМЕС ОТБАСЫНАН ШЫҚҚАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ӨЗІН-ӨЗІ БАҒАЛАУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада ата-аналардың біреуінің отбасында болмауы және оның мектеп жасына дейінгі балалардың өзін-өзі бағалауына әсері қарастырылады.

УДК 372.2

Жампеисова Л.С.

Студентка, Академии «Volashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
lauriklj@mail.ru

Научный руководитель старший преподаватель Алексеева Е.А.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема детских конфликтов. Конфликтные ситуации в дошкольном возрасте возникают во время общения со сверстниками и проявляются в форме споров и ссор. Описаны теоретические аспекты детских конфликтов, приводятся рекомендации по разрешению конфликтных ситуаций между детьми дошкольного возраста.

В настоящее время проблема конфликтов, как у детей, так и у взрослых остается актуальной, ведь конфликты являются неотъемлемой частью нашей жизни. Жизненный опыт каждого человека показывает, что в процессе личностного и эмоционального значимого общения довольно часто возникают конфликты.

На этапе дошкольного детства происходит становление позиции ребенка в общении с другими людьми, как с взрослыми, так и со сверстниками. При этом трудным для ребенка, могут оказаться не только какие-либо экстремальные, но и достаточно типичные, часто повторяющиеся ситуации, требующие от него согласования действий с другими, принятия и понимания другого человека. Если сравнить взрослого и ребенка в конфликтной ситуации, то взрослый сумеет правильно выразить свои эмоции, выстроить свое поведение, приоритеты, но даже здесь не каждый сможет найти правильное решение, выход из данной ситуации не получив негативных эмоций. В то время когда большинство детей не умеют самостоятельно находить выход из самых простых сложившихся ситуаций. Также в период взаимоотношения ребенок надеется получить от взрослого любовь, понимание и терпение, а в общении со сверстниками у них проявляются равные права, где каждый ребенок хочет показать свое лидерство. Любые взаимоотношения между людьми всегда окрашены гаммой разнообразных эмоций и чувств, а дети дошкольного возраста особенно эмоциональны и непосредственны в этот период [1].

На наш взгляд, возникновение конфликта между детьми – это, прежде всего следствие их неумения уступать друг другу в совместной деятельности или во время общения. Следует отметить, что дети не всегда могут понять эмоциональное состояние другого ребенка, его настроение, им тяжело доказать свою правду без обид и ссор - это и есть одна из причин возникновения конфликтных ситуаций между детьми. Поэтому такие маленькие разногласия являются неизбежным явлением жизни каждой детской группы.

Авторы Т.А. Павленко и А.Г. Рузская проанализировали огромный фактический материал и выделили несколько групп детей, склонных к конфликтам во взаимодействии со сверстниками [2].

Первая группа - «Я всегда прав». В большинстве случаев дети относящиеся, к данной группе чаще других инициируют конфликтную ситуацию. В общении со сверстниками они открыто и жестко доминируют, отвергая любые предложения другого ребенка. Они ревностно следят за успехами сверстников и, видя в них конкурентов, стремятся обязательно превзойти их, стать предметом всеобщего внимания.

Вторая группа - «Я лучше других». Дети относящиеся, к данной группе также конфликтуют часто, остро, эмоционально и активно. Навязывают партнеру свою волю, отрицательно реагируют на его сопротивление. Для этих детей характерна демонстрация своего превосходства. Как правило, такие дети, стремятся привлечь внимание к себе и своей деятельности.

Третья группа - «Я - взрослый, я - главный». Конфликтность детей выражена меньше, чем в первых двух группах. Такие дети-командиры, вожаки, лидеры. Они претендуют на главные роли во всем, но дипломатично; навязывая образцы действий, показывают, как много он потеряет, если не примет их. Во взаимодействии с ровесниками часто прибегают к запретам и принимают их предложения только в том случае, если они им выгодны.

Четвертая группа – «Я за себя постою». Сверстник для этих детей значим, они чувствительны к его отношению к себе, стремятся к контактам, но очень осторожны: боятся ущемления своих интересов. В то же время хотят показать свои возможности, чтобы сверстники признали их ценность. Обычно чувствуют себя недооцененными. Сотрудничество с ровесниками для этих детей-путь к самовыражению, позволяющий показать и доказать свою состоятельность.

Пятая группа – «Я хороший». Это наименее конфликтные дети из самых конфликтных дошкольников. Они стремятся к равноправному сотрудничеству со сверстниками, заметно центрированы на себе, опасаются отрицательных оценок. При любой удаче привлекают к себе внимание сверстников, чтобы те увидели и оценили их. При общем сходстве развития конфликта, динамики переживания детей негативные реакции на неуспех могут быть выражены неоднозначно – от внутренней замкнутости, отчужденности, малообщительности вплоть до агрессии в поведении.

Следствием того, что дети не знают, как правильно поступать в той или иной ситуации, «знакомство» с разрешением конфликта первоначально должно происходить совместно при

общении взрослого и ребенка. А так же показать, например, как можно поступить в той или иной ситуации. Важно именно с детских лет учить дошкольников умению находить правильные способы выхода из конфликта, при этом воспитывать доброжелательность по отношению к окружающим.

Обсуждая с детьми конфликтные ситуации, необходимо давать возможность им самим выявлять проблему возникновения такой ситуации, высказывать свои идеи. Воспитатель должен на личном примере показывать положительное отношение к детям и взрослым, он должен полностью избегать оценок и суждений, ущемляющих достоинство другого человека [3].

Совместное обсуждение с детьми конфликтных ситуаций способствует тому, что у детей формируется умение самостоятельно налаживать взаимоотношения со сверстниками, дает чувство уверенности и формирует уважение к другому человеку, в коллективе устанавливаются благополучные отношения.

Взаимодействие воспитателя с детьми предполагает переориентацию поведения ребенка в конфликте. Это целесообразно делать посредством обычной беседы. После чего обычная беседа, должна стать осознанным действием для ребенка его поступка. Этот диалог не должен включать простую критику этих действий и их запрет, а изменить поведение ребенка.

Для позитивного разрешения конфликтов необходимо, чтобы ребенок сам смог описать произведенный им негативный поступок, то есть оценить совершенный поступок, предложить ему найти другой вариант поведения в этой ситуации. Главным в разрешении конфликта является осознание ребенком, что он совершил, особенно важно не ограничиваться одним объяснением, почему так делать нельзя, а привлекать детей к совместному творческому поиску решения конфликта. Во время беседы ребенку необходимо задавать вопросы, которые помогут изменить поведение ребенка в конфликте, если ребенок расстроен, не задавать ему сразу вопросы. Например: когда ты это сделал, что ты почувствовал? Как ты думаешь, какие эмоции испытывает другой ребенок? Как ты оцениваешь свой поступок?

Также для позитивного предупреждения и устранения конфликтов необходимо быть наравне с ребенком, повернуться к ребенку лицом, выслушивать обе стороны участников конфликта, в беседе выдерживать паузы, поддерживать ребенка эмоционально жестами, прикосновениями и взглядом.

После «знакомства» детей с конфликтными ситуациями необходимо посмотреть справляются ли дети самостоятельно, могут ли найти правильное решение из сложившихся ситуаций. И если у детей есть опыт положительного разрешения конфликтов, то воспитатель может не вмешиваться, быть наблюдателем и дети сами найдут выход без каких-либо негативных всплесков [4].

Чтобы работа с детьми дала нужные результаты, она должна быть непрерывным процессом, также результат во многом зависит от личности педагога. Воспитатель должен показывать положительный пример своим воспитанникам, как можно говорить детям о добре и зле, а самому не уметь выслушать или помочь другому человеку. Таким образом, через детские конфликты проходят все дети, не нужно бояться и избегать этих проблем, а необходимо давать возможность самим детям попробовать разрешить возникшую ситуацию. Умение решать конфликты, находить верный выход – это, прежде всего шаг навстречу другому человеку, способность изменить свои взгляды и позиции.

Список использованных источников:

1. Зедгенидзе В.Я. *Предупреждение и разрешение конфликтов у дошкольников. Пособие для практических работников ДОУ.* - М: Айрис, 2006. - 112 с.
2. Павленко Т. А. *Почему они конфликтуют?* / Т. Павленко, А. Г. Рузская // *Дошкольное воспитание.* 2003. – № 1. – С. 72–77.
3. Лобок, А. *Детские конфликты [Текст]/Лобок А.М.//Первое сентября.-2006.*
4. Нифонтова О.В. *Учим детей разрешать конфликт [Текст]/ Нифонтова О.В. – Сфера - 2011.*

Жампеисова Л.С.
МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ ЖАНЖАЛДЫ ЖАҒДАЙЛАРДЫҢ
ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдапна. Бұл мақалада балалар жанжалдарының мәселесі қарастырылады. Мектепке дейінгі жастағы жанжал жағдайлары құрдастарымен қарым-қатынас кезінде пайда болады және даулар мен жанжалдар түрінде көрінеді. Балалар жанжалдарының теориялық аспектілері сипатталған, мектеп жасына дейінгі балалар арасындағы жанжалды жағдайларды шешу бойынша ұсыныстар берілген.

ӨОК 371

Жанысбаева Р. М.
«Bolashag» академиясы, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы.
rozaakan@mail.ru
Бакарамова С.А.
«Bolashag» академиясы, Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы.
bakaramova@inbox.ru

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРІН
ДАМУ ЖҰМЫСТАРЫН ЖОСПАРЛАУ

Аңдатпа. Бұл мақалада жоспарлау-балаларда қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыру процесін басқару тәсілдерінің бірі болып табылады. Жоспар бағдарламалық міндеттерді жүйелі және мақсатты түрде бағыттауға жол береді, осы мәселелер қарастырылған.

Жоспар – жұмыстың әдіс-тәсілдері мен формаларының жүйелілігі мен бірізділігін қамтамасыз ету керек. Жоспарлаудың негізгі жағдайы жоспардың шынайылығы балалардың даму деңгейінен педагогикалық үрдістің нақты жағдайымен қамтамасыз етіледі. Жоспардың нақтылығы жұмыстың жалпы мазмұнымен, бағдарлама деректерімен нақты балабақшаның жоспарымен оның жұмысының мазмұны және міндеттерін болжайды. Жоспарлаудың жалпы мақсаты – балабақшадағы тәрбиелеу бағдарламасының жүзеге асырылуы. Сондықтан әр бөлінген уақыт алдыңғы қортындыдан және келесі жұмыс міндеттерін есепке ала жоспарлану керек [1].

Қарапайым математикалық түсініктерін қалыптастыру жұмысын дұрыс жоспарлауда тәрбиеші білу керек: жалпы және өзіне бөлінген топтың бағдарламасын толық білу керек, тәрбиеленушілердің жас ерекшеліктері мен дербес ерекшеліктерін білу керек, білім беруді ұйымдастыру және жоспарлау барысында дидактикалық принциптерді басшылыққа ала білу керек, балалардағы математикалық түсініктерін әдістемелік даму негізін білу керек, тәрбиешілер өзінің біліктілігін жоғарлатып отыру керек. Перспективті жоспар - әр жас ерекшеліктеріне байланысты әр топқа құрылады. Перспективті жоспар тәрбиешіге бағдарламалық материалды бірдей бөлу керек, яғни жұмыс шамадан тыс асып кетпеу үшін көмектеседі.

Ол бірізділік пен жүйелілікті, балалардың білімдерін, дағды икемділіктерін қалыптастыруға, материалдық қайталануын және қиындатпауын алдын-ала қарастырады, жұмыстың түрлері мен әдістерін мақсатқа лайықты қылдырып іріктейді. Перспективті жоспар – барлық негізгі бағыттардың білім мазмұнын анықтайды.

Мектепке дейінгі тәрбие беру ұйымдарында балалардың ой-өрісін, логикасын, тілін дамытуда, белгілі бір затты қабылдауын, есте сақтауын, оны қайта жаңғыртып көзге елестетуін, дүниетанымын дамытуда қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастырудың маңызы ерекше. Балаларда бар түсініктер өздігінен ұғымдарға айнала алмайды. Ұғымдарды және оларды қолдануға негізделген ойлаудың логикалық формаларын балалар ғылыми білімдерге негіздеу барысында меңгереді. Демек, мектепке дейінгі балалардың ақыл-ой қызметінің дамуы, логикалық ойлаудың дамуы қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру барысында жүзеге асырылады [2].

Балаларды мектепке дайындауда математиканы оқыту тек сандық және кеңістік, уақыт жайлы түсінік қалыптастырып қана қоймайды, сонымен бірге олардың ойлау үдерісін дамытуға

(анализ, синтез, индукция, дедукция) ықпал етеді. Арнайы ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінде баланың танымдық қызығушылығымен бірге жалпы даму қамтамасыз етіледі, яғни оқытудың дамытушылық қызметі жүзеге асырылып, баланың тұлға ретінде қалыптасуына мүмкіндік ашылады.

Балаларға қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру барысында оқытудың дамытушылық қызметіндегі бірқатар талаптар мен шарттар орындалуы қажет. Мектепке дейінгі балаларды қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру жұмысын ұйымдасытру толыққанды математикалық дамуды қамтамасыз етуде ұйымдастырылған мақсаты іс- әрекет, соның ішінде педагог баланың алдына танымдық тапсырма беріп оны шешуге көмектеседі. Ол ұйымдастырылған оқу іс -әрекетте және күнделікті өмірдегі іс – әрекетте жүзеге асуы тиіс. (Бағдарламалық мазмұнның баланың даму деңгейіне сәйкес әр түрлі материалдарды ойластыру қажет. Баланың ұйымдастырылған іс-әрекеттегі формасын ойластыру. (жұппен немесе жартылай топпен) [3].

Қарапайым математикалық білім мектеп жасына дейінгі балаларға қатаң түрде белгілі бір жүйеде сонымен қоса жаңа материал балаға қол жетімді болуы тиіс. Әрбір бағдарламалық тапсырма әрбір кіші бөліктерге бөлінеді және тапсырманың шешімі жалғасып бірнеше сабақта ұзаруы мүмкін. Бір тапсырмадан келесі тапсырмаға өткен сайын алдыңғы өткен тақырыпты орапқан маңызды. Осы арқылы материалдың дұрыс сінуін қамтамасыз етуге болады.

Сабақтың түрін айыру:

- дидактикалық ойын формасындағы сабақ;
- дидактикалық жаттау формасындағы сабақ;
- дидактикалық ойын және жаттығу формасындағы сабақ.

Осы түрлердің шартына байланысты педагогі сабақ жүргізуді айқындап алады. Дидактикалар және іс - әрекет байланысты болу керек. Дидактикалық ойын түріндегі сабақ кіші жаста өткізіледі. Міндетті түрде тосын сый, ертегі кейіпкерді шақыра отырып, дидактикалық ойындардың арасында байланыс болуына мән беруі керек:

- сабақтың түрі бағдарламалық тапсырмаға байланысты;
- сабақ толығымен жаңа материалды игеруге арналады;
- сабақ толығымен қайталауға арналады;
- аралас түрдегі сабақ (жиі қолданылады);
- қорытынды қайталау сабақ (жаңа материалдар берілмейді).

Қарапайым математика сабақтарында келесі міндеттер шешіледі:

- білімділік баланы неге үйретеміз? (оқуға, бекітуге, жасауға);
-дамытушылық нені үйретіп бекітеміз? Тыңдау қабілетін дамыту, қорытындылауға, ең бастысы дамуын қабылдау байқампаздығын дұрыс түсіну. Логикалық түсінігін жалғастыру әдісін қалыптастыру (салыстыру, қорытынды, синтез);

- тәрбиелік балалардың несін тәрбиелеу? (қабылдауын, адамзатты тыңдай білуге, ұқыптылыққа, өзімен –өзі жұмыс жасауға, еңбекқор, сәттілік сезімін, ойлаған ойына жетуге ,өте жақсы нәтиже көрсетуге.)

- тілдік – жұмыс ширақ және ұяң математика жоспарында әсіресе жұмыс атқару. Бұндай жағдайда сәтті сабақ тәрбиешінің сабаққа деген дайындығы.

Қарапайым математика сабағында қолданатын әдіс- тәсілдер:

1.Ойындық: Бүкіл сабақ ойын жүзінде құралады. Дидактикалық жаттығуларды қолдану арқылы.

2.Сөздік әдіс: қолданылатын материалдарда өте көп орын алмайды көбінесе сұрақ қоюмен қорытындылайды. Сұрақ қою құрылымында баланың жас ерекшелігін ескере отырып нақты тапсырма, сұрақтар қойылады.

Кіші топта: нақты тікелей сұрақтар (қанша? Қалай?)

Ересек топта: негізгі ізденісті қалай жасауға болады? Сен неге олай ойлайсың? Неге? Не үшін? Неліктен?

Сонымен қатар

Түсіндірме әдіс: (қалай тапсырманы орындау)

Тәрбиешінің нұсқауымен (әсіресе балалармен)

Мектепке дейінгі баланың жоспары

3.Тәжірибелік әдіс: жаттығу, ойын жүзіндегі тапсырма, дидактикалық (ойын) жатады, көбірек қолдану арқылы өткізу. Балалар тек қана тыңдап қана қоймай емес қабылдау арқылы

берілген тапсырманы толығымен орындау арқылы қатысу керек. Көбірек дидактикалық ойынды ойнаса сол құрлым ҚМҰ сол құрлым түсінігі төмендейді.

4.Көрнекілік әдісі: Тақтада қолданатын көрнекі құралдар: ол үлкен пішінде, түрлі – түсті шық болуы керек. Әр балаға таратылатын үлестірмелі құралдар болуы керек. Сонымен қатар тиімді тәсілдерді қолдана отырып.

Қарапайым математика сабағы тек қана көрнекілікке құрылады.

Сондықтан да демонстрационный және таратпалы материалдар жақсы көркем безенірілуі керек. Эстетикалық талаптарға сай болу керек. Оқытуда-тартымдылықтың үлкен маңызы бар. Әдемі көрнекілікпен балалар қызығып отырып жасайды. Неғұрлым ашық, айқын болған сайын соғұрлым балалар эмоциясы тередей түседі және логикалық ойындары толығымен түседі. Ұйымдастырылған оқу іс- әрекеті қызықты өтеді және балалар сәтті қабылдау арқылы білімдері дамытады. Әр балаға керекті құралдар жеткілікті және артығымен тұру керек [4].

Құралдар әр сабақта әр түрлі болу керек. Құралдар балаларға түсінікті болу керек. (аю-аю сияқты болу керек, алма -алма сияқты). Құралдарды бір- біріне ұқсастырып алуы керек. (тиын – жаңғақ, қоян – сәбіз, гүл – көбелек сияқты) көрнекі құралдардың және таратылмалы құралдарды үлгісін көрсету. Сонымен көрнекі құралдар мен үлестірмелі құралдардың дұрыс таңдалуы қажет. Педагог өзі математикалық сөзді дұрыс меңгеру керек. (нақты сөз, іріктеу түсініктемелерін жеткізу) грамматикалық тұрғыда тіл – нақы толығымен түсініп, сауатты жеткізу. (Математика сөздігін бағдарламадан алуға болады). Математика пәні көп сөзді қажет етпейтін сабақ

Тәрбиешінің тілдік үлгісі – негізгі әдісі. Тәрбиеші балалар мен мәнерлі тілде сөйлеу. Тәрбиешінің сөзін балалар қайталайды. Педагогтың тілі нақты болуы керек. Қысқа және нұсқа. Сонымен қатар сабақ тез және қызықты өтеді.Тәрбиеші балаларды әрекет жасауға үйретеді. Үйретер алдында іс – әрекетті түсіндіреді. Балалар нені қалай жасағанын айту керек

2. Қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру іс -әрекетіндегі педагогтың құзыреттілігі

Мақсаты:

Балалардың интеллектуалдық қабілеттерін,логикалық ойлауын дамыту,қарапайым математикалық ұғымдарының қалыптасуына көмектесу.

Міндеттері:

«Көп», «Біреу», «Бір-бірден», «Ешбір» ұғымдары туралы түсініктерін қалыптастыру.

Дағдыларды қалыптастыру:

- біртектес заттардан топтар құрастыру және олардың біреуін бөліп көрсету;
- топтық бөлмедегі заттарды ажырату және олардың санын анықтау;
- заттарды салыстыру;
- заттардың бір тобын екіншісіне бірізділікпен біріктіру және қосу;
- заттардың бір қатарға,реті бойынша,бір бағытта солдан оңға қарай оң қолымен орналастыру;
- ұзындығы мен ені бойынша екі қарама-қарсы және бірдей заттарды салыстыру;
- заттардың көлемін салыстыру түсініктерін қалыптастыру.

Геометриялық пішіндер:

- геометриялық пішіндерді тану және атау дағдыларын қалыптастыру;
- өзіне тікелей жақындықтағы (оң жақта-сол жақта,алда-артта)кеңістіктік бағыттарды анықтау,оң қолымен сол жақтан оң жаққа қарай заттарды орналастыру дағдыларын қалыптастыру.
- өз денесінің бөліктерін атау және олардың қызметін бағдарлау;
- тәулік бөліктерін-таңертеңгілік,күндіз,кеш,түнді атау және тану дағдыларын қалыптастыру.

Көлем:

- Екі қарама-қарсы және бірдей заттарды ұзындығы,ені,биіктігі мен жуандығы бойынша біріктіру және үстемелеу жолымен салыстыру,заттарды шамасы бойынша салыстыру,беттестіру және қондыру дағдыларын бекіту.

Күтілетін нәтижелер:

- заттарды сол жақтан оң жаққа қарай оң қолмен орналастырады;
- екі қарама-қарсы және бірдей заттарды ұзындығы,ені ,шамасы бойынша салыстырады,салыстыру кезінде беттестіру және қондыру тәсілдерін қолданады;
- дөңгелек,төртбұрыш,үшбұрыш сияқты геометриялық пішіндерді таниды;
- заттарды түсі,өлшемі,пішіні бойынша топтастырады;

- қоршаған маңайдағы бір немесе бірдей бірнеше заттарды табады;
- «танертең», «кеш», «күн», «түн» сөздерінің мәнін түсінеді;
- заттарды салыстыру кезінде беттестіру және қондыру тәсілдерін қолданады;
- дөңгелекті, төртбұрышты, үшбұрышты, бұрыштары мен ірі пішіні бар заттарды ажыратады, мына белгілердің мәнін ұғынады: жоғарыға-төменге, алға-артқа, сол жақтан-оң жақтан, үстінде, астында, жоғары-төменгі;
- тәулік бөліктерін дұрыс атайды.

Жиын. «Бір, аз, көп» ұғымдарымен таныстыру.

Мақсаты: Балаларды топтардан жеке заттарды ажыратып алуға, «біреу», «көп», «аз» ұғымдары арасындағы қарым-қатынасты орнату.

«Көп», «біреу», «аз», «бір-бірден» сөздерін сабақта қолдану.

Көрнекі құралдар: Ойыншық құстар топтамасы (ойыншық бала санына қарай), салфетка, 4 карточка, карточканың біреуінде 1 жалауша, екіншісінде 3-жалауша, үшіншісінде 8-жалауша, төртіншісінде ешетене бейнеленбеген.

Жиын. Бір-көп. Заттарды ортақ қасиетіне қарай біріктіру

Мақсаты: Балаларды топтың ішінен бір затты бөліп көрсету және сол бөліп алған заттардан бөлек бір топ құрастыруға үйрету. Заттар арасында бір-біріне ұқсайтын жерлерін көрсету.

Көп, біреу, бір бірден ұғымдарын сабақ барысында қолдану.

Көрнекі құралдар: Ойыншықтар (шыршалар, қояндар мен көліктер бала санына байланысты).

Жиын «Көп, біреу және бір-бірден»

Мақсаты: Балаларды топтың ішінен бір затты бөліп көрсету және сол бөліп алған заттардан бөлек бір топ құрастыру жұмыстарын бекіту.

Осы топтағы заттардың сәйкестіктерін табу, сол топтытағыны бірнеше топтарға бөлу, балалардың сөздік қорын көп, біреу, бір бірден, біреу де емес сөздерімен толықтыру.

Көрнекі құралдар: Екі құмыра, біреуінің ішінде сары және жасыл жапырақтардан құралған гүл шоғы ал екіншісі бос

4. Қай жерде тұр? Кеңістікте бағдарлау: оң жағында-сол жағында.

Мақсаты: Балаларды әр түрлі түсті екі жолақшаға көп және аз заттарды орналастыруға жаттықтыру. Ол заттарды жай ғана орналастыра салмай белгілі бір тәртіппен орналастыруға үйрету. Жолақшалармен жұмыс істегенде оң қолмен солдан оңға қарай бағыттап қоюды үйрету. Жолақшалардың түстерін ажыратып неше ойыншық екенін санауға үйрету. Педагогтің айтқанын мұқият тыңдап, берілген тапсырманы қатесіз орындауға үйрету.

Сабаққа алдын ала дайындық: Сабақ басталмас бұрын балалардың әр қайсысының үстеліне әр түрлі тастар салынған қорапшалар қойылады.

Қызыл және сары түсті жолақшаны бір-біріне қарма-қарсы қояды. Барлық балада жолақшалар біркелкі орналасуы керек.

5. Кеңістікте бағдарлау: «Оң жақ және сол жақ»

Мақсаты: Балаларды екі түсті сызықшаға берілген заттарды саны бойынша орналастыруға әрі қарай жаттықтыру. Берілген заттарды оң қолмен алып сол жақтан оң жаққа қарай орналастыруға үйрету. Жолақтардың түстерін атай білу, сол жолақшада орналасқан ойыншықтар санын атай білу, педагогтың нұсқауын орындауға үйрету, тек қана өз ойыншықтарын ғана қолдануға, басқа балалардың ойыншықтарын рұқсатсыз алуға болмайтынын қалыптастыру.

Сабаққа алдын ала дайындық: Ұйымдастырылған оқу іс-әрекетінің барысы алдыңғы сабақтікіне тән, тек қана ойыншықтар түрі басқа. Саңырауқұлақтар, шыршалар, үйректер.

«Бір және көп» ұғымдарын бекіту

Мақсаты: Балаларды көп заттарды тауып алуға, сол топ заттардың ішінен бір затты бөліп алуға үйрету. «Бір» сөзін қолдану.

Мысалы: «Бір тауық, қояндар көп» немесе «Қоян біреу, тауықтар көп». Көп, біреу, бір бірден, біреуі де емес барлық заттардың ішінен белгілері бірдей заттарды ажыратып алу.

Сабаққа алдын ала дайындық:

Сабаққа дейін тәрбиеші ойыншықтарды орналастырады. Бір үстелге әр түрлі ойыншықтарды біреуден ғана қойса, екінші үстелге сол ойыншықтардың бірнешеуін қояды. Барлығы 4-5 түрлі ойыншық қойылады. Ойыншықтар көлемі бойынша үлкен болмауы тиіс, бала барлық ойыншықтарды қолына сидырта ұстай алуы керек. Терезе алдына екі құмыра

қояды. Бір құмырада қызыл және ақ гүлдер болса екіншісі бос болады. Балаларды жартылай шеңбер етіп ойыншық қоятын үстелге қарма-қарсы отырғызады

Қай жерде тұр? Кеңістікте бағдарлау: үстінде-астында

Мақсаты: Балаларды екі түсті жолақшаларға бірінің астына бірін берілген мөлшерде заттарды орналастыруға жаттықтыру. (көп және аз)

Жолақшалардың түстерін, ойыншықтар санын және олардың орналасқан орнын (астында немесе үстінде) үйрету. Заттарды оң қолмен алып сол жақтан оң жаққа қарай қояды үйретуді жалғастыру.

Көрнекі құралдар: Фланелеграф, оған қатты қағаздан қиылған әр түрлі түсті құстар мен жапырақтар суреті. Петрушка (куыршақ театрының кеіпкері)

Үлестірмелі құралдар: Әр балада ұсақ ойыншық салынған қорапшалар, қағаздан кесілген екі түсті жолақшалар..

Қай жерде тұр? Кеңістікте бағдарлау: «Астында-үстінде, алдында-артында»

Мақсаты: Балаларды әрі қарай бір топ заттардың ішінен бір затты бөліп алуға үйрету. Балаларды үстелде неше зат бар, және олардың атауын атауды үйрету. Балаларға астында-үстінде, алдында-артында бағыттарын бағыттауды үйрету.

Сабаққа алдын ала дайындық: Сабаққа дейін педагог ойыншықтарды орындарына орналастырып қояды. Бір үстелге екі түрлі ойыншық қояды. Мысалға: Бір қоян және көп мысықтар немесе бір мысық көп қояндар.

Көрнекі құралдар: Әр түрлі ойыншықтар (6-7 түрлі) 4-5 данадан. Петрушка, әр түрлі- түсті жалаулар

Геометриялық. Фигуралар «Шеңбер»

Мақсаты: Балаларға шеңбер жайлы мағлұмат беру, шеңбердің мөлшері әр-түрлі болатынын үйрету. Балаларды пішіндерді қимыл әрекеті арқылы танып білуге үйрету. Балаларды топтастырылған көп заттың ішінен бір затты тауып алуға әрі қарай үйрету.

Көрнекі құралдар: Үлкен көк және кішкентай қызыл шеңбер, фланелеграф.

Таратылатын материалдар: Әр балада бір конверттен, конверттің ішінде үлкен қызыл және кішкентай көк шеңберлер [5].

Математика сабағындағы балалардың бойына қалыптастырудағы танымдық қызығушылық оқу-тәрбие үрдісінің барлық саласында көрініс табады. Қазіргі тәрбиелеп оқыту – ең көкейкесті проблемаларды, танымдық қызығушылық мәселелерін қарастырады. Оқу үрдісін белсенді түрде өткізу жолдары балалардың математика сабағына деген қызығушылығын, сол арқылы танымдық қызығушылықты дамытуды көздейді, сабақтың қай түрі болмасын қызығушылық пен уәждемелерге, яғни (мотивация) бағытталады. Танымдық қызығушылық мәселесі қазақ ойшылдары мен ағартушы педагогтардың да назарынан тыс қалмаған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Доронова Т.Н. *Младший возраст. Планирование работы с детьми. М*
2. «Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдістемесі құралы» Әбілдаев А.Қ. Қабылова Э.Қ. Орлова Л.И.
3. «Математикалық ойашар» Нұрқанат Көбенқұлұлы
4. *Типтік оқу бағдарламасы бағдарламасы, Астана 2016*
5. «Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру» Сарыбекова К.Н. Тараз 2011

Жанысбаева Р.М., Бақарамова С.А.

ПЛАНИРОВАНИЕ РАБОТЫ ПО РАЗВИТИЮ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ ДОШКОЛЬНИКОВ

Аннотация. В данной статье освещаются моменты планирования планирование и управления процессом формирования у детей элементарных математических представлений. План допускает систематическое и целенаправленное направление программных задач, данные вопросы рассмотрены в статье.

Зайцева О.В.
Студент, Академии ««Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
olenk79@list.ru

Научный руководитель, старший преподаватель Таликова Г.Т.

ОСОБЕННОСТИ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ И ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

***Аннотация.** В данной статье авторы рассматривают особенности культуры общения и поведения детей старшего дошкольного возраста, проанализировали различные точки зрения педагогов на аспект формирования культуры поведения дошкольников.*

На необходимость формировать высокую воспитанность и культуру поведения детей указывается в типовых учебных планах дошкольного воспитания и обучения. Это обязывает педагогов дошкольных организаций ежедневно заботиться о выработке таких навыков и привычек поведения, которые бы положили начало дальнейшему совершенствованию личности ребенка, его общему развитию и воспитанности.

По мнению С.В. Петериной [1] в старшем дошкольном возрасте формирование нравственных качеств личности и привычек культурного поведения активно продолжается. Это обусловлено как большими изменениями, которые происходят в умственном и эмоционально-волевом развитии дошкольников, в мотивационной сфере, в общении со взрослыми и сверстниками, так и достигнутым к 5 годам уровнем нравственной воспитанности. Старший дошкольный возраст является наиболее ответственным этапом в развитии механизмов поведения и деятельности, в становлении личности дошкольника в целом.

Содержание педагогического процесса на этом этапе составляет воспитание уважения к родным и близким, привязанности и уважения к воспитателям, осознанного стремления порадовать старших хорошими поступками, желания быть полезным окружающим. У детей старшей группы необходимо активно и последовательно формировать дружеские взаимоотношения, привычку играть и заниматься сообща, умение подчиняться требованиям взрослых и установленным нормам поведения, в своих поступках следовать примеру хороших людей, положительным, героическим персонажам известных художественных произведений [1].

В поведении старшего дошкольника ярче выступает связь нравственных качеств и свойств личности с интеллектом, познавательными интересами, отношением к окружающему миру, к деятельности, к взрослым и сверстникам, к себе. Ребенок в процессе общения уже может быть сдержанным, умеет действовать в интересах партнера или группы сверстников, проявляя при этом достаточные волевые усилия. Но, конечно же это только начало умения, которое надо всячески развивать и закреплять.

Главным в целенаправленной воспитательной деятельности педагога на ступени старшего дошкольного возраста, продолжает оставаться организация жизни и деятельности ребенка, способствующая опыту содержательного общения, формированию доброжелательного отношения к сверстникам и окружающим. Вместе с тем возникает необходимость систематизации тех представлений о нормах поведения, которые он приобрел на протяжении всего предшествовавшего периода [1, 14].

Содержание культуры поведения в старшем дошкольном возрасте обогащается, отмечает П.Г. Саморукова [2]. Усложняются правила поведения. Известные правила детализируются и требуют от детей более гибкого, осознанного поведения: культура поведения по отношению к знакомым и незнакомым людям, малышам, престарелым и т. п. Повышаются требования к культуре общения: держаться естественно; разговаривая, смотреть в глаза собеседника; приветливо отвечать на вопросы; не уходить, если разговор не закончен. Обращается внимание на позу, жесты, мимику детей как показатели их сдержанности, подтянутости.

Большой интерес вызывают у старших дошкольников своеобразные «уроки культуры», на которых дети в эмоциональной форме «проигрывают» поведение в разнообразных жизненных ситуациях (в гостях, в библиотеке и т. п.) [3]. Воспитатель задает определенную ситуацию, часть детей проигрывает её, остальные наблюдают, оценивают, обсуждают. По ходу

осуществляется показ необходимых способов поведения, формулируются правила, доказываются целесообразность их выполнения. Все это способствует закреплению положительных способов поведения, переносу знакомых правил в новые условия, повышению общей сознательности поведения.

Воспитание культуры поведения, отмечает И.Н. Курочкина, предполагает формирование нравственных представлений, на основе которых у дошкольников складываются первые элементарные моральные понятия, формируются основы нравственного сознания [2, 36].

Задача состоит в том, чтобы расширить и углубить нравственные представления, неразрывно связать их с поведением, усилить их действительное влияние на поступки дошкольников.

Формирование представлений о правилах культуры поведения и воспитание положительного отношения к их выполнению осуществляется в процессе этических бесед, чтения художественной литературы, повседневной жизни ребенка. В каждом случае ознакомления детей с нравственными правилами и моральными качествами воспитатель стремится связать их с опытом детей, сделать личный опыт предметов коллективного обсуждения, анализа и оценки. Это способствует более глубокому сознанию значения необходимости выполнения норм и правил поведения, формированию элементов морально-оценочного отношения к поступкам сверстников и к собственному поведению (Т.А. Маркова, М.И. Шарова, Т.И. Бабаева, Л.И. Дурандина).

По мнению П.Г. Саморуковой, выполнение правил культуры поведения старшие дошкольники начинают мотивировать желанием учесть интересы окружающих, стремлением сохранить доброжелательную обстановку (в библиотеке надо вести себя тихо, спокойно, чтобы не мешать другим читать или выбирать нужную книгу). У детей складывается правильное отношение к нравственным качествам личности, углубляется понимание их содержания. «Дружные ребята всегда играют вместе, помогают друг другу, не дают друзей в обиду», - говорит ребенок 6 лет [2, 147].

В старшем дошкольном возрасте, отмечает Т.А.Маркова, повышается воспитательно-образовательное значение занятий - ведущей формы организованного обучения дошкольников. На занятиях у детей могут наиболее успешно формироваться моральные представления о высоких человеческих качествах (трудолюбии, дружбе, коллективизме, доброте, справедливости, честности, скромности) и наиболее сложные представления о доступных детям шести-семи лет явлениях общественной жизни.

Знания, приобретаемые детьми, формирующиеся представления, будут иметь нравственную направленность при условии одновременного воздействия на чувства детей, то есть когда процесс приобретения знаний сочетается с воспитанием положительного отношения к людям, к ценным явлениям окружающей действительности и формированием активной позиции, нетерпимости ко всему плохому – ко лжи, лени, безответственности, эгоизму, недисциплинированности и так далее. Повышаются и требования воспитателя к нравственно-ценным взаимоотношениям детей в процессе занятий [4].

Л.А.Парамонова и О.С.Ушакова выделили необходимые условия для воспитания культуры поведения – правильная организация быта в детском саду, доверительная и дружелюбная атмосфера, окружающая детей, внешняя и внутренняя культура педагога. Также они отмечают, что в старшем дошкольном возрасте большое значение приобретает осознанность действий, составляющих навык. Осознанность ускоряет формирование навыков, облегчает перенесение их в новую обстановку [5].

Дети должны понимать, что от поведения каждого из них зависит многое: кто-то не убрал игрушки вовремя – занятие началось позже, насорил во время еды – дал дополнительную работу няне и дежурным. Соответствующая оценка таких поступков и реакция на них педагога имеют большое воспитательное воздействие. Обеспечивая усвоение детьми правил поведения, воспитатель заботится о том, чтобы дети при этом усваивали и нравственные нормы: умение уступить, вовремя помочь товарищу и пр.

Т.А.Ерофеева считает, что содержание педагогического процесса на этом этапе составляет воспитание уважения к родным и близким, привязанности уважения к воспитателям, осознанного стремления порадовать старших хорошими поступками, желание быть полезным окружающим. У детей старшей группы необходимо активно и последовательно формировать дружеские взаимоотношения, привычку играть и заниматься сообща, умение

подчиняться требованиям, в своих поступках следовать примеру хороших людей, положительным, героическим персонажем известных художественных произведений [6].

Культура общения предполагает умение не только действовать нужным образом, но и воздерживаться от неуместных в данной обстановке действий, слов, жесты, жестикуляции. Ребенка надо учить замечать состояние других людей. Уже с первых лет жизни ребенок должен понимать, когда можно побегать, а когда нужно тормозить желания, потому что в определенный момент, в определенной обстановке такое поведение становится недопустимым, т.е. поступать, руководствуясь чувством уважения к окружающим. Именно уважение к окружающим в сочетании с простотой, естественностью в манере говорить и проявлять свои чувства характеризует такое важное качество ребенка, как общительность.

Культурно-гигиенические навыки – важная составная часть культуры поведения. Необходимость опрятности, содержания в чистоте лица, рук, тела, прически, одежды, обуви продиктована не только требованиями гигиены, но и нормами человеческих отношений. Дети должны понимать, что в соблюдении этих правил проявляется уважение к окружающим, что любому человеку неприятно касаться грязной руки или смотреть на неопрятную одежду. Неряшливый человек, не умеющий следить за собой, своей внешностью, поступками, как правило, небрежен и в работе [7].

Таким образом, можно отметить, что формированию культурного и нравственно-ценного поведения у детей старшего дошкольного возраста способствует использование таких средств, как ознакомление с нормами морали и включение в разнообразную интересную деятельность, имеющую нравственно-ценные мотивы.

Успешное решение этой задачи возможно при учете ряда условий. Моральные нормы должны быть представлены детям в виде доступных им моральных правил (художественная литература, конкретные положительные или отрицательные поступки, вызывающие у детей моральные чувства, побуждая их следовать положительным образцам, стремиться быть похожими на положительных героев и воздерживаться от отрицательных поступков).

Для того чтобы исключить формализм в знаниях о морали, необходимо включать детей в разнообразную деятельность (использовать моральные нормы в качестве средств регуляции отношения к разным сторонам окружающего мира, а также переводить «знаемые нормы в «реально действующие»).

Организуя деятельность детей, определять ее объем, наличие трудностей, преодоление которых упражняет дошкольников в проявлении нравственно-волевых качеств и приводит к успеху.

Большое значение имеет использование дифференцированных оценок, проявления внимания к недостаткам в результатах деятельности детей, к «ситуациям неуспеха» можно рассматривать как первый шаг на пути к успеху, так как он побуждает к поиску ошибок, их причин и способов исправления.

Список использованных источников:

1. Петерина С.В. *Воспитание культуры поведения у детей дошкольного возраста: Кн. для воспитателя дет. сада.* – М.: Просвещение, 1986. – 96с.
2. *Дошкольная педагогика: Учебное пособие для студентов педагогических институтов.* Логинова В.И., Саморукова П.Г., Б.С. Лейкина и др. /Под ред. В.И. Логиновой, П.Г. Саморуковой. - 2-е изд., испр. и доп. - М.: Просвещение, 1988. - 280с.
3. *Нравственно-эстетическое воспитание ребенка в детском саду/ Н.А. Ветлугина, Т.Г. Казакова, Г.Н. Пантелеев и др.; Под ред. Н.А.Ветлугиной.* – М.: Просвещение, 1989. – 79с.
4. Дуйсенбаева С.Б. *Вопросы нравственного воспитания детей // Начальная школа Казахстана.* – 2009. - № 9. – С. 26-27
5. *Воспитание и обучение детей шестого года жизни: Книга для воспитателя детского сада/Н.А.Ветлугина, Р.С.Буре, Т.И.Осокина и др.; /Под ред. Л.А.Парамоновой, О.С.Ушаковой.* – М.: Просвещение, 1987. – 160с.
6. Ерофеева Т. *Усвоение дошкольниками правил поведения с товарищами // Дошкольное воспитание.* – 2004. – № 10. – С. 11 – 14.
7. Бушелева Б.В. *Поговорим о воспитанности: Кн. для учащихся пед. институтов.* – переизд. – Петрозаводск: Карелия. 2001. – 144с.

Зайцева О.В.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС МӘДЕНИЕТІ МЕН МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада авторлар мектеп жасына дейінгі балалардың қарым-қатынас мәдениеті мен мінез-құлқының ерекшеліктерін, мектеп жасына дейінгі балалардың мінез-құлық мәдениетін қалыптастыру аспектісіне байланысты мұғалімдердің әртүрлі көзқарастарын талдап қарастырады.

УДК 37.373.2

Ибраева А.Д.

Студент, Академия «Bolashaq»

город Караганда, Республика Казахстан

uyasha_mkr60@mail.ru

Научный руководитель к.п.н. доцент Бокижанова Г.К.

ПАЛЬЧИКОВЫЕ ИГРЫ И УПРАЖНЕНИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В настоящее время актуальной проблемой дошкольной системы образования является полноценное развитие детей уже с раннего возраста. Автор педагогической работы показывает, что мелкая моторика играет немаловажную роль в успешности речевого, интеллектуального и психофизического развития ребенка. Раскрыты способы развития мелкой моторики и рекомендации по проведению пальчиковых игр.

В настоящее время проблема развитие мелкой моторики приобрела особую актуальность, ибо процесс воспитания и обучения требует постоянного совершенствования методов работы по формированию речи детей, которые в свою очередь способствуют общему развитию ребенка

Чем больше уверенности и ловкости в движениях детской руки, тем тоньше взаимодействие руки с орудием труда (ложкой, ручкой, карандашом и т.д.), тем сложнее движения, необходимые для этого взаимодействия, тем ярче творческая стихия детского ума, чем больше мастерства в детской руке, тем ребенок умнее. Речевое развитие предполагает владение речью как средством общения и культуры: освоение фонетической, лексической, грамматической сторон речи, умениями монологической и диалогической речи, развитие связной речи

Систематические упражнения по тренировке движения пальцев наряду со стимулирующим влиянием развития речи являются, по мнению М.М. Кольцовой «мощным средством повышения работоспособности коры головного мозга». Этот вывод, основанный на многочисленных экспериментальных данных, предоставляет исключительный интерес в педагогическом отношении. Формирование словесной речи ребенка начинается, когда движение пальцев рук достигают достаточной тонкости.

Ускорить развитие мелкой моторики можно различными способами, например, такими:

- Пальчиковые игры и упражнения
- Игры с мелкими предметами
- Лепка
- Массаж кистей и пальцев

По определению О. Седых, пальчиковые игры и упражнения представляют собой показ каких-либо ситуаций, объектов, явлений действительности при помощи пальцев.

По утверждению Н.С. Емельяновой, посредством пальчиковых игр и упражнений можно не только осуществлять развитие мелкой моторики, но и активизировать речь, мышление, внимание, память, улучшать пространственную организацию, значительно повышать работоспособность. Кроме того, они представляют собой один из методов формирования движений для письма и графических умений. В младшем дошкольном возрасте наиболее важно развивать не навыки письма, а механизмы, требующиеся для овладения ими (например, ручную умелость), а также создавать условия для обретения детьми двигательного опыта.

Исследованиями доказано, что у каждого пальца руки в коре больших полушарий мозга имеется довольно обширное представительство. Формирование тонких движений пальцев рук

предшествует возникновению артикуляции слогов. Благодаря двигательному развитию пальцев в мозге происходит формирование проекции «схемы человеческого тела», а речевые функции находятся в непосредственной зависимости от тренировки пальцев .

По этому поводу выдающийся отечественный педагог В.А. Сухомлинский сказал: «Ум ребенка находится на кончиках его пальцев». Это заявление очень точно иллюстрирует действительное положение вещей, поскольку развитие чувствительности пальцев и умения действовать ими развивают мозг детей, стимулируют развитие их речи, а также мыслительные и творческие способности .

Неудивительно, что пальчиковые игры у многих народов были распространены издревле.

Первое признание в официальной педагогике пальчиковые игры получили в Германии, где в 1873 году известный немецкий педагог Фридрих Фребель отметил воспитательное значение пальчиковых игр, включив их в учебный план созданных им детских садов. Фребелем было высказано предположение, что наилучшим образом для обучения маленьких детей подходит ассоциация звука и смысла слов с их собственным телом. Теоретического обоснования данного метода в то время еще не было создано, а сам Фребель делал заключения относительно его эффективности на основании собственного опыта, наблюдений и интуиции .

Пальчиковые игры всегда побуждают детей к творчеству, и даже тогда, когда они придумывают к текстам собственные – даже не очень удачные движения – их следует за это хвалить .

О пальчиковых играх можно говорить, как об очень эффективном и универсальном развивающем дидактическом материале. Смысл и методика этих игр заключается в том, что через нервные окончания рук осуществляется воздействие на мозг детей, активизируя их мозговую деятельность [35].

В пальчиковых упражнениях и играх отрабатываются динамические и статические движения. В них используется игровая мотивация, которая существенно повышает интерес детей к обучающим мероприятиям, не говоря уже о повышении эффективности самих игр .

При проведении пальчиковых игр И.В. Приходько предлагает следовать некоторым методическим рекомендациям: 1) перед пальчиковой игрой необходимо обсудить с детьми её содержание, сразу отрабатывая при этом необходимые жесты, движения, комбинации пальцев, что позволит не только подготовить детей к правильному выполнению упражнений, но и создать хороший эмоциональный настрой; 2) перед началом пальчиковых игр детям следует разогреть ладони до приятного ощущения тепла посредством лёгких поглаживаний; 3) упражнения лучше выполнять в медленном темпе, количество повторов – 3 – 5, сначала правой, затем левой рукой, и далее – двумя руками вместе; 4) при выполнении упражнений вместе с детьми, взрослый обязательно должен демонстрировать собственную увлечённость ими; 5) в процессе упражнений следует вовлекать в движение, по возможности, все пальцы руки; 6) нужно следить за правильной постановкой кистей рук и переключениями с одного движения на другое; 7) следует добиваться, чтобы все упражнения выполнялись детьми легко, без чрезмерного напряжения мышц руки, и чтобы они приносили детям радость;

8) все указания в ходе игр даются спокойным и доброжелательным тоном, чётко и лаконично, детям, которым требуется помощь в выполнении упражнения, следует её оказать; 9) каждая игра или упражнение должна иметь название, её длительность не должна превышать несколько минут; 10) нередко при повторных выполнениях упражнений дети начинают произносить текст частично (особенно начало и окончание фраз), но постепенно текст заучивается наизусть, и дети произносят его уже целиком, соотнося слова с движениями; 11) хорошо разученные упражнения можно постепенно заменять новыми, но самые понравившиеся следует оставлять в своём репертуаре и возвращаться к ним время от времени по желанию детей; 12) следует чётко придерживаться такого правила: не ставить перед детьми сразу несколько сложных задач (например, произносить текст и показывать движения), поскольку объем внимания у детей ограничен, и невыполнимая задача может «отбить» вкус к игре; 13) никогда не применяйте принуждение к игре, если дети отказываются играть, попытайтесь разобраться в причинах такого поведения, и, если возможно, устраните их либо поменяйте игру.

Таким образом, пальчиковые игры представляют собой замечательное универсальное дидактическое средство.

Список использованной литературы:

1. Алексеева, М.М. Методика развития речи и обучения родному языку дошкольников: Учеб. Пособие для студ. Высш. И сред, пед. Учеб. Заведений / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – М.: «Академия», 2010. – 400 с.

2. Алексеева, М.М. Хрестоматия по теории и методике развития речи детей дошкольного возраста / М.М. Алексеева, В.И. Яшина. – СПб.: Питер, 2014. – 560 с.

3. Арушанова, А.Г. Речь в общении детей. Книга для воспитателей детского сада / А.Г. Арушанова. – М.: Мозаика-Синтез, 1999. – 272 с.

4. Белая, А.Е. Пальчиковые игры для развития речи дошкольников / А.Е. Белая, В.И. Мирясова. – М.: ООО «Фирма «Издательство АСТ», 1999. – 48 с.

Ибраева А.Д.

САУСАҚ ОЙЫНДАРЫ МЕН ЖАТТЫҒУЛАР КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ СӨЙЛЕУІН ДАМУЫТУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Қазіргі уақытта мектепке дейінгі білім беру жүйесінің өзекті проблемасы балаларды ерте жастан толыққанды дамыту болып табылады. Педагогикалық жұмыстың авторы ұсақ моториканың баланың сөйлеу, зияткерлік және психофизикалық дамуындағы сәттілікте маңызды рөл атқаратынын көрсетеді. Ұсақ моториканы дамыту әдістері және саусақ ойындарын өткізу бойынша ұсыныстар ашылды.

ӘОК 373.2

Кабирина П.Б.

ЖММ «Volashaq» академиясының ДДОВ 21-3к тобының студенті
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші доцент Г.К. Бокижанова

ШАҒЫН БАЛАБАҚШАДА ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа. Мақалада әртүрлі жастағы бір топтан тұратын ауылдық балабақшалар жағдайында ойын іс-әрекетін ұйымдастыру қарастырылады. Автор шағын балабақшаның ерекшеліктеріне байланысты мектеп жасына дейінгі балалардың ойын іс-әрекетін ұйымдастырудың қиындықтарын жеңуге ерекше назар аударады

Қазақстанның қалыптасқан тарихи және географиялық ерекшеліктеріне байланысты – орасан зор алаңы (2717,0 мың шаршы км-ден астам) және халықның тығыздығы (5,5 адам/ км 2) - республикада шағын жинақталған мектепке дейінгі мекемелер жұмыс істейді. Бұл мекемелердегі педагогикалық қызметтің ерекшелігі әртүрлі жастағы топтардың болуымен анықталады. Мектепке дейінгі мекемелердің тәрбиешілері әртүрлі педагогикалық технологияларды, балаларды тәрбиелеу мен дамытудың заманауи әдістерін білуі және игеруі керек, бірақ қазіргі уақытта әртүрлі жастағы топтағы балалармен жұмыс жасау бойынша заманауи ғылыми-әдістемелік әзірлемелер мен ұсыныстар іс жүзінде жоқ, сондықтан шағын жинақталған балабақшада мектеп жасына дейінгі балалармен жұмысты ұйымдастыру мәселесі өзекті болып қала береді .

Әр түрлі жастағы балаларды бірлесіп тәрбиелеудің педагогикалық тұрғыдан жағымды және құнды көптеген нұсқаулар бар.

Әр түрлі жастағы топта мектеп жасына дейінгі балалардың үлкендермен қарым-қатынасының пайдалы жақтары, үлкендердің кішілерге қамқорлығы, достық және ұжымшылдық, еңбексүйгіштік, ұйымшылдық және т. б. сияқты қасиеттерді тәрбиелеу үшін барлық жағдай жасалған.

Әр түрлі жастағы топтағы мектеп жасына дейінгі балалардың күнделікті ойын әрекеттерін ұйымдастырудың ерекшеліктері қандай? Топтық бөлменің ойын кеңістігін дұрыс пайдалану маңызды. Топ бөлмесінде артық ештеңе болмауы маңызды. Өйткені балаларда ойындар мен қозғалыстар үшін көбірек орын болуы керек. Мектеп жасына дейінгі балалардың мазмұнды ойын іс-әрекетін және оны әр түрлі жастағы топта педагогикалық басқаруды ұйымдастыруда, ең алдымен, ойыншықтар мен құралдарды дұрыс таңдау, ұтымды орналастыру және пайдалану маңызды.

Топтағы балалардың нақты құрамына сәйкес ойын материалын (ойыншықтар мен құралдар) таңдау керек. Бұл, мысалы, кіші - орта топта 3-5 жастағы балаларға ұсынылатын ойыншықтар болуы керек дегенді білдіреді. 3 жастан 6 жасқа дейінгі балалар тәрбиеленетін топта ойын материалдарының ассортименті барлық жастағы мектеп жасына дейінгі балаларға арналған болуы керек.

Ойын материалдарын (ойыншықтар мен нұсқаулықтар) топтағы балалардың нақты құрамына сәйкес қатаң түрде таңдау керек. Бұл, мысалы, кіші - ортаңғы топта 3-5 жастағы балаларға ұсынылатын ойыншықтар болуы керек дегенді білдіреді. 3 жастан 6 жасқа дейінгі балалар тәрбиеленетін топта ойын материалдарының ассортименті барлық жастағы мектеп жасына дейінгі балаларға арналған болуы керек.

Ойыншықтарды кіші топтарға бөлу өте шартты және толығымен міндетті емес. Белгілі бір ойыншықтарды пайдалануға тыйым салуды белгілемеу керек, бірақ ойынды басқару процесінде балаларға жасына және ойын тәжірибесіне сәйкес келетінін ұсыну жиі кездеседі. Өртүрлі жастағы топтағы ойындарды ұйымдастыру кезінде ересек балалар мұғалімнен ерекше назар аударуды талап етеді, өйткені кішілермен тұрақты қарым-қатынас олардың қызығушылықтары мен ара қатынасын біршама шектейді. Тәрбиелік ықпал ойын мазмұны арқылы, ойыншылардың рөлдері мен рөлдік қарым-қатынастары арқылы жүзеге асады. Ойында ойнай отырып, мысалы, ананың рөлін, бала өз балаларына қамқорлық көрсетеді, ал кеме капитанының рөлінде - батылдық, матростарға нақты команда бере білу және т.б. Өр түрлі ойын түрлері балалар өміріне өзіндік, сипатты, педагогикалық бағыт-бағдар беретіндіктен, ол балалардың өздері өртүрлі ойындарды ойнай білуін қамтамасыз етуге бағытталуы керек.

Балалармен қызықты ойын әрекетін ұйымдастырудың мазмұны тек алуан түрлі ойындармен ғана шектелмейді, сонымен қатар көбінесе ойынның қай балалар ұжымында өтетініне, баланың кіммен ойнайтынына, ойынға қалай араласуына, оның ойнаушы жолдастарымен қарым-қатынасы қалай дамитындығында. Дәл осы шынайы қарым-қатынастарда ғана балалар ұжымында тұлға қалыптасады.

Сонымен, әр түрлі жас тобындағы балалардың ойындарына педагогикалық әдістемелік көмек көрсете отырып, олардың күнделікті іс-әрекетін ұйымдастыра отырып, тәрбиеші бірлескен ойындар мен іс-шараларды өткізу барысында әр жастағы балалар ойынды меңгерулері әр түрлі деңгейде болатынын, олардың әр түрлі тәжірибеге ие екендігіне сүйену керек. Өртүрлі жас тобындағы балалардың іс-әрекетін ұйымдастыра отырып, тәрбиеші кім-кіммен бірігіп ойнағаны дұрыс, ойын барысында балалардың мінез-құлқындағы қандай жағымды жақтарға сүйену керек, қандай жағымсыз әсерлердің алдын алу керектігін мұқият қарастыруы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Давидчук А. Кіші мектеп жасына дейінгі баланы жеке-бағдарлы оқыту. М.: 2000.*
- 2. Новоселова С.Л. Пәндік ортаны дамыту. М.: 2002.*
- 3. Пилюткина Э. Г. Танымдық дамуы. М.: 2000.*

Кабиринна П.Б.

ОРГАНИЗАЦИЯ ИГРОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В МАЛОКОМПЛЕКТНОМ ДЕТСКОМ САДУ

Аннотация. В статье рассматривается организация игровой деятельности в условиях сельских детских садов, укомплектованных одной разновозрастной группой. Автор акцентирует внимание на специфических особенностях и на преодолении затруднения организации игровой деятельности дошкольников, связанные с особенностями малокомплектного детского сада.

УДК 5527

Корж А.И.

Студент, Академии ««Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
kuzhina94@mail.ru

Научный руководитель, старший преподаватель Таликова Г.Т.

РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ТАНЦЕВАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. Актуальность данной темы определяется социальной значимостью проблемы воспитания активной творческой личности. Решение этой важной задачи начинается уже в дошкольном возрасте.

Проблема человеческих способностей вызывала огромный интерес людей во все времена. Жизнь в эпоху научно-технического прогресса становится все разнообразнее и сложнее. И она требует от человека не шаблонных, привычных действий, а подвижности, гибкости мышления, быстрой ориентации и адаптации к новым условиям, творческого подхода к решению больших и малых проблем. Если учесть тот факт, что доля умственного труда почти во всех профессиях постоянно растет, а все большая часть исполнительской деятельности перекладывается на машины, то становится очевидным, что творческие способности человека следует признать самой существенной частью его интеллекта и задачу их развития – одной из важнейших задач в воспитании современного человека.

Ведь все культурные ценности, накопленные человечеством – результат творческой деятельности людей. И то, насколько продвинется вперед человеческое общество в будущем, будет определяться творческим потенциалом подрастающего поколения.

Среди множества форм художественного воспитания подрастающего поколения хореография занимает особое место. Танец служит источником эстетических впечатлений ребенка, формирует его художественное «Я». Решая те же задачи эстетического и духовного развития и воспитания детей, что и музыка, танец дает возможность еще и творческого развития. В век технологий и малоподвижного образа жизни, танец является дополнительным резервом двигательной активности детей, источником здоровья, радости, положительных эмоций, повышения работоспособности, разрядки умственного и психологического напряжения.

Процесс обучения хореографии «напрямую» способствует развитию творческих танцевальных способностей детей. Танцевальные способности - это комплекс индивидуальных способностей, психических свойств ребенка, влияющих на успешность деятельности в танце.

В основе развития специальных танцевальных способностей лежит оптимизация двигательных, эмоциональных и познавательных процессов. Способности к танцу выражаются не только в двигательных, физических и музыкальных способностях ребенка, но и в умении применить эти способности при формировании творческих навыков.

Говоря о формировании способностей, необходимо остановиться на вопросе о том, когда, с какого возраста следует развивать творческие способности детей. Психологи называют различные сроки от полутора до пяти лет. Также существует гипотеза, что развивать творческие способности необходимо с самого раннего возраста. Эта гипотеза находит подтверждение в физиологии. Дело в том, что мозг ребенка особенно быстро растет и «дозревает» в первые годы жизни. Это созревание, т.е. рост количества клеток мозга и анатомических связей между ними зависит как от многообразия и интенсивности работы уже существующих структур, так и от того, насколько стимулируется средой образование новых.

Этот период «дозревания» есть время наивысшей чувствительности и пластичности к внешним условиям, время наивысших и самых широчайших возможностей к развитию. Это самый благоприятный период для начала развития всего многообразия человеческих способностей. Но у ребенка начинают развиваться только те способности, для развития которых имеются стимулы и условия к «моменту» этого созревания.

Чем благоприятнее условия, чем ближе они к оптимальным, тем успешнее начинается развитие. Если созревание и начало функционирования (развития) совпадают по времени, идут синхронно, а условия благоприятны, то развитие идет легко - с наивысшим из возможных ускорений. Развитие может достичь наибольшей высоты, и ребенок может стать способным, талантливым и гениальным.

Однако возможности развития способностей, достигнув максимума в «момент» созревания, не остаются неизменными. Если эти возможности не используются, то есть соответствующие способности не развиваются, не функционируют, если ребенок не занимается необходимыми видами деятельности, то эти возможности начинают утрачиваться, деградировать и тем быстрее, чем слабее функционирование.

Это угасание возможностей к развитию - необратимый процесс. Борис Павлович Никитин, в течение многих лет занимающийся проблемой развития творческих способностей детей назвал это явление НУВЭРС (Необратимое Угасание Возможностей Эффективного Развития Способностей). Никитин считает, что НУВЭРС особенно негативно влияет на развитие творческих способностей. Разрыв во времени между моментом созревания структур, необходимых формирования творческих способностей и началом целенаправленного развития

этих способностей ведет к серьезному затруднению их развития, замедляет его темпы и ведет к снижению конечного уровня развития творческих способностей.

С психологической точки зрения дошкольное детство является благоприятным периодом для развития творческих способностей потому, что в этом возрасте дети чрезвычайно любознательны, у них есть огромное желание познавать окружающий мир. И родители, поощряя любознательность, сообщая детям знания, вовлекая их в различные виды деятельности, способствуют расширению детского опыта. А накопление опыта и знаний - это необходимая предпосылка для будущей творческой деятельности.

Кроме того, мышление дошкольников более свободно, чем мышление более взрослых детей. Оно еще не задавлено догмами и стереотипами, оно более независимо. А это качество необходимо всячески развивать. Дошкольное детство также является сензитивным периодом для развития творческого воображения. Из всего выше сказанного можно сделать вывод, что дошкольный возраст, дает прекрасные возможности для развития способностей к творчеству. И от того, насколько были использованы эти возможности, во многом будет зависеть творческий потенциал взрослого человека.

Одним из важнейших факторов творческого развития детей является создание условий, способствующих формированию их творческих способностей.

Один из видов музыкальной деятельности, который в большей степени способствует развитию творчества – является музыкальное движение.

В процессе работы по развитию творческих способностей детей в условиях дошкольной организации возникла необходимость в оказании большего внимания музыкально-ритмическим и танцевальным движениям.

Главная линия – линия образных музыкально-двигательных этюдов, которые способствуют коррекции личности, ее раскрепощению.

Перед ребенком ставятся задачи воплощения того или иного образа, при этом используется не только пантомима, но и язык жестов и мимики.

- Вторая линия – овладение основными движениями: различными видами ходьбы, бега, прыжков, техники движений.

- Третья линия – танцевальные движения и танцы, особое внимание в них – общение.

- Четвертая линия – ориентировка в пространстве.

- Пятая – основная – индивидуальное творческое проявление детей в движении – импровизация.

Основной целью педагога-хореографа является формирование творческих способностей ребенка, развитие индивидуальных качеств, всестороннее развитие личности. Особое место в процессе формирования гармонично-успешной личности ребенка занимает музыкально-ритмическая и танцевальная виды деятельности.

Музыкально-ритмическая деятельность - это «один из видов музыкальной деятельности, в котором содержание музыки, ее характер и образы передаются в движении»/

Обучение музыкально-ритмическим движениям на занятиях включает несколько этапов.

Целью первого этапа является раскрепощение детей посредством образных музыкально-двигательных упражнений. Методика обучения на данной стадии традиционна: педагог прослушивает вместе с детьми произведение, показывает движения и предлагает выполнить его ребятам. Такой показ движений позволяет воспитанникам своевременно переводить зрительное восприятие движений в двигательную реакцию, совпадающую с музыкальным ритмом.

На следующем этапе дети стараются овладеть различными движениями (прыжки, бег, ходьба, пляска, хоровод и др.). Основной задачей данного этапа является осознанное выполнение движений.

Третья стадия заключается в закреплении движений, создании целостного образа и ориентировки в пространстве. Методика совершенствования танцевальных движений направлена, в первую очередь, на качественное исполнение.

В процессе работы для повышения интереса к музыкально-ритмическому творчеству, которое содействует успешному развитию творческих способностей и достижению результатов в ходе музыкально-ритмической деятельности необходимо изменять формы, методы, способы и приемы. Это способствует активизации деятельности воспитанников, оживлению их интереса к занятиям и повышению мотивации овладеть различными умениями и усовершенствовать навыки.

Таким образом, развивая в детях музыкально-ритмические навыки и творческие способности, можно заметить, что дети становятся музыкальнее, ритмичнее, увереннее в себе. Они хорошо слышат характер, темп, форму музыкальных произведений, средства музыкальной выразительности, растет интерес к танцевальному искусству, музыке. Стать творческими и активными выпускникам помогают знания, умения и навыки, приобретенные в дошкольном образовательном учреждении.

Список использованных источников:

- 1 Аверенцев С.С. Идеи эстетического воспитания. М., 1993. Т. 1. -С.132-133.
- 2 Шацкая В.Н. Музыкально-эстетическое воспитание детей М.: Просвещение, 1975.
- 3 Амонашвили Ш. А. Размышления о гуманной педагогике Текст. / Ш. А. Амонашвили. М.: Изд. Дом Ш. Амонашвили, 1996. - 496 с.
- 4.Бриске И. Э. Мир танца для детей Текст. / И. Э. Бриске; ЧГАКИ. -Челябинск, 2005. 35 с.7
- 5 Вильчковский Э. С. Педагогические основы процесса формирования двигательной подготовленности детей 3-7 лет Текст.: автореф. дис. д-ра пед. наук: 13.00.01, 13.00.04 / Э. С. Вильчковский; Киев. гос. пед. институт им. А. М. Горького. К., 1989. - 44 с.

Корж А.И.

**МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ БИ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ
ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ**

Аңдатпа. Бұл тақырыптың өзектілігінде белсенді шығармашылық тұлғаны тәрбиелеу мәселесінің әлеуметтік маңыздылығы қарастырылады. Бұл маңызды мәселені шешу мектепке дейінгі жаста басталады.

ӘОК 371.268

Құрманғали Ә.Б., Дюсембаева А.А
Қарағанды облысы.Шет ауданы.Ақадыр кенті
А.Ермеков атындағы тірек мектеп-интернаты (Ресурстық орталық)
Шағын орталық.
kurmangali.ab96@mail.ru, akjarkyn1993_15@mail.ru

ОЙЫННЫҢ - БАЛА ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа. Баланың өмірге қадам басқан алғашқы қадамдары ойын. Сондықтан оның құндылығы ерекше. Ойын – бала өмірінің мәні.

Ойын-балалардың тілдік-коммуникативтік құзіреттілігін дамытудың құралы болып табылады. Әсіресе, бала тілін дамытуда ауызекі сөйлеу, тілдің дыбысталу мәдениетіне тәрбиелеу, байланыстырып сөйлеуді және сөздік қорын дамыту үшін оқу қызметінде және оқу қызметінен тыс кезде қолданылатын дидактикалық ойындарың маңызы зор. Ойын шарттарымен көрнекіліктерін пайдаланып ойналатын дидактикалық ойындар арқылы баланың жеке басын, ойын әрекетін дамытуға болады. Дидактикалық ойындар баланың ақыл-ойын дамытуға, ойлауын, қабылдауын, есте сақтауын, зейінін, салыстыру, жіктеуге, өзін-өзі бақылауға үйретеді Дидактикалық ойындарды іріктеуде басты нысана баланың ойынды саналы түрде түсініп, ойын шартын дұрыс орындауға тырысуға, белгілі бір нәтижеге жету мақсаты көзделеді. Ең бастысы балалар ойын шартын орындап, сұрақтар мен тапсырмаларға жауап беруге дағдыланады. Сондай ақ ойын шартын, ережесін қатаң сақтау арқылы олар бір-бірін тыңдай білуге, жіберген қателерін түзету жолында белсенділік танытуға ынталандырады. Сонымен қатар балалар жаңа ойын ережесін ойлап табуға, оны басқаларға түсіндіре білуге, ойынды ұйымдастыруға жаттықтырылады.

Дидактикалық ойындарды тіл дамыту оқу қызметінде пайдаланудың тиімділігін тәжірибе көрсетіп отыр. Атап айтқанда, біз оқу қызметі барысында дидактикалық ойындарды пайдаланған кезде міндетті түрде оқу қызметін бекіту, меңгерген материал туралы түсінігін кеңейту және баланың шығармашылығын дамытуға негізделген ойындар сабақтың тақырыбына, мақсатына сай таңдалып алынады. Мысалы, балаларды антоним сөздермен

таныстырған кезде біз зообақтағы жануарларды пайдаланамыз. Сол жануарларды жеке-жеке орындарға орналастыру тапсырмасы беріледі. Бала жануарлардың денесіне қарап, «үлкен, кіші» деп бөліп, оларды соған сәйкес үлкен торға орналастырады. Жалпы тәжірибе көрсеткендей, антоним сөздерді салыстыру жолымен жұмыс жүргізу баланың ой-өрісін кеңейту үшін өте пайдалы. Сондықтан антоним сөздерді өздері салыстыру үшін қызықтыратын «Зообаққа орналастыру» т.б сол сияқты дидактикалық ойындарды ұйымдастыруға болады. Жалпы және ұғым туралы түсініктерін тереңдету үшін «Жалпы қалай аталады?» «Жеке-жеке атын ата» сияқты дидактикалық ойындар ұйымдастырылады. Мысалы: кесе, қасық, картоп, сәбіз, қызылша «Көкөністер» көйлек, камзол, тақия, бешпент «Киімдер» т.б немесе керісінше үй жиһаздарын ата: диван, төсек, үстел, орындық, теледидар. Отбасы мүшелерін ата: ата-әже, әке, шеше, аға, іні, қарындас т.б .

Баланың шығармашылығын дамытуда имитациялық ойындар «Біздің көңіл күйіміз?», «Қоянның көңіл-күйі» т.б ым мимиканы әр түрлі эмоцияны білдіретін сөздерді салып көрсетуге үйрету. Үммен мимикамен көңіл-күйді салып, оны сәйкес сөздермен айту. Мысалы: Қоян қорқып тұр, қоян адасып кетті, оны орманда тиіндер тауып алды. Бұл жерде педагог балаларға сол көріністерді сол жануарлардың дауыс ырғағымен қуану, ренжу, жылау арқылы сездіру керек. Сонда олар аяушылық сезімнің не екенін түсінеді және қамқоршылық сезімге тәрбиелейді. Сонымен қатар балалардың ауызекі сөйлеуде әр түрлі грамматикалық формада секптеп, жіктеп, жекеше, көпше түрлендіріп, тірек сөздерді пайдалану арқылы сөз тудыру күзіреттілігін, жаңа сөз үйретуді ойын жаттығулары арқылы жүзеге асыруға болады. Мұның өзі сөздік қорын байыту және сөйлем құрау арқылы баланың тілін дамытуға ықпал етеді.

Бүгінгі таңда балабақшаларда тәрбиеленушілердің сөздік қорын дамыту, ауызекі сөйлеу мәдениетін қалыптастыру мәселесін шешу қажеттілігі туындап отыр. Әрине бұл жерде ауыртпашылық тікелей педагогтарға тиетіні сөзсіз. Шынымен-ақ баланың тілдің барлық жақтарын меңгеруі (фонематикалық, лексикалық) өзіндік дербес әңгімелесудің қалыптасуы аса маңызды. Халық ауыз әдебиеті оның ішінде мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылтпаштар бала тілінің мәнерлігін дамытудың қайнар көзі болып табылады. Атап айтқанда дидактикалық ойындарды қолдану кезінде сюжеттік суреттер, құрылған жоспар және белгіленген рольдер бойынша балалардың тілінің байлығын, сөз тіркестерін, сөйлемдік құрылымдар мен мәнерлік бейнелеуін қадағалауға басты назар аударылады.

Қорыта келгенде, баланың тілін, сөйлеуін, сөйлеу күзіреттілігін жасына сай лайықты деңгейде дамыта білсек, онда болашақта баланың өз-өзіне деген сенімі мол болар еді және әр баланың үлкен жетістіктерге жетуіне жол ашылады. Дидактикалық ойындардың маңыздылығы балаларды шыдамдылыққа, төзімділікке, ұстамдылыққа тәрбиелеуде айтарлықтай көріністабауда.

Даналық сөздің ойшылы Эпикет: «Дүниенің ең тамаша туындысы-тамаша тәрбие алып шыққан адам болып табылады» -деген. Сондықтан да, ертеңгі күніміз көлеңкесіз жарық болуын ойласақ, бала тәрбиесіне бүгіннен бастап бей-жай қарамауымыз қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. «Отбасы және балабақша» № 1, 2009ж*
- 2. «Отбасы және балабақша» №5, 2008ж*
- 3. «Мектепке дейінгі тәрбие» № 6, 2011ж*
- 4. «Бала мен балабақша» №8, 2010ж*

**Курмангали А.Б., Дюсембаева А.А.
ВЛИЯНИЕ ИГРЫ НА РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА**

Аннотация. Первые движения ребёнка по шагу к жизни-это игра. Поэтому его значение является уникальным. Игра смысл жизни-ребёнка.

Кушикбаева И.
 ДДОВ-19-4к тобының студенті
 «Bolashaq» Академиясы Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
 goza-r-9@mail.ru

Ғылыми жетекші: Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу кафедрасының п.ғ.к.,
 доценті Шалтаева Р.Ж

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУЫНЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа Бұл мақалада артпедагогиканың жалпы педагогикамен ортақ түпкі мақсаттары бар екендігі айтылады, бұл балаға өзін түсінуге және өзімен бірге өмір сүруге, басқа адамдармен бірге өмір сүруге үйренуге, Сұлулық пен мораль заңдарына сәйкес қоршаған әлемді білуге көмектеседі. Басқаша айтқанда, дамып келе жатқан адамға оның әлеуметтенуі мен өзін-өзі жүзеге асыруына көмектесу. Жеке тұлғаның дамуы адамның өмір бойы жүреді және жеке тұлғаның маңызды критерийлерінің бірі-шығармашылық, өйткені адам өмірі процесінде қиял шығармашылықтың көрінісін қамтамасыз ететін ішкі механизм ретінде дамиды. Шығармашылық-бұл адамның шығармашылыққа қабілеттілігін көрсететін жеке тұлғаның сипаттамасы.

Бүгінгі таңдағы өркениетті елдердің жаһандану белесінде болып жатқан түбегейлі жаңғыруындағы басты мәселе: қоғам саласының ғаламдануы мен білім мен тәрбие мазмұнының жаңаруы. Ал бүгінгі күрделі әлеуметтік-экономикалық жаңарулар тұсында шығармашылық қабілеттер басты нысана болып, керісінше, балада шығармашылық қабілеттің болмауы үлкен мәселе болып саналады. Себебі, өмірдегі сан алуан қиыншылықтарды шешу тек шығармашыл адамдардың ғана қолынан келеді. Тек шығармашылық қана қандай түрде, қандай деңгейде болмасын адамға өмірдің мәнін түсінуге, бақытын сезінуге мүмкіндік әпереді. Мұндай өзгерістерге дайындау, қалыптастыру, қамтудағы игі істер білім беру саласының басты мақсаты.

Артпедагогика дегеніміз- педагогика мен өнердің бірігуіне негізделген және өнер арқылы баланың білімі мен даму заңдылықтарын зерттейтін педагогика ғылымының бір саласы. Артпедагогика теория мен практиканың дамуымен айналысады, адамдардың көркемдік даму процесі теориясы мен практикасының дамуын қамтамасыз етеді, өнер мен көркемдік-шығармашылық іс-әрекет арқылы тұлға мәдениетінің негізін құрайды. Артпедагогиканың мәні - өнердің көмегімен жеке тұлғаларды тәрбиелеу, оқыту және дамыту; олардың көркем мәдениеттің негіздерін қалыптастыру және әр түрлі көркемдік іс-әрекеттегі практикалық дағдыларды игеру.

Қазіргі өмірдің өзінен туындап отырған талаптарды орындау, жаңашылдыққа жаршы болу үзіліссіз тәрбие негізінің бастау бұлағы – мектепке дейінгі ұйымдардан басталғаны орынды. Бала тәрбиесі отбасынан бастау алады десек те, ғылымға негізделген әдіс – тәсілмен берілетін тәлім – тәрбие ісі көбінесе балабақшадан басталып, мектепте жан – жақты педагогикалық өрісін табады. Әсіресе, балабақшадағы тәрбие бала табиғатына ерекше әсер етіп, оған өмір бойы өшпестей із қалдырады. Білім берудің алғашқы деңгейлері балабақшадан басталмақ. Хакім Абай: «Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы-жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болға адам білімді болады» – десе, француз педагогы Жан Жак Руссо: «Бала туғанда ақ қағаздай болып туады, оның үстіне шимайды қалай салсаң, қағаз бетіне солай түседі, бала тәрбиесі сол сияқты, өзің қалай тәрбиелесең, ол солай тәрбиеленеді».

«Адам ұрпағымен мың жасайды» - дейді халқымыз. Жақсылыққа бастайтын жарық жұлдыз-оқу. «Надан жұрттың күні – қараң, келешегі тұман», - деп М.Дулатов айтқандай, егеменді еліміздің тірегі – білімді ұрпақ. Сусыз, құрғақ, таса көленке жерге дән ексең өнбейтіні сияқты, жас ұрпақтарымызды тәрбиелемесек өспейді, өнбейді.

Тарих көші жылжыған сайын – жаңа ұрпақ пен жаңа қоғамның жаңалықтарға деген сұранысы күн санап арта бермек. Осыдан ширек ғасыр бұрынғы бүлдіршін мен қазіргі заман баласының арасында жер мен көктей айырмашылық бар. Тіпті, ширек ғасыр демей-ақ, әрбір бес-он жыл сайын ауысып келіп отыратын балдырғандардың арасындағы

айырмашылықтарды, олардың сан қырлы сипаттарын санамалап кете беруге болар еді. Өйткені айнала қоршаған ортаның, болашақты тәрбиелейтін қоғам мен заманның күнбе-күнгі өзгерісінде соншалықты шапшаңдық бар [1].

Ескертпе-бағдарлама мазмұны негізінде құрастырылды

Сурет 1. Мектепке дейінгі мекемеде «білім саласын» ұйымдастыру түрлерінің салалары.

Баланы сан қырлы әмбебап иесі етіп баулитын заман туды. Қазіргі заман баласы алдындағы педагог беделінің жоғары болуын күнбе-күнгі зымыран жылдамдықпен өсіп отырған жаңа заман талап етіп отыр. Білім мен білікті, ақыл мен парасаттылықты, оқу мен ғылымды, еңбекқорлық пен ізденімпаздықты ұштастыра қызмет етсек, жаңа заман шәкірттерінің алдында педагог беделінің жоғарылай түспесе, кемімейтіндігі айқын деп есептеймін.

Артпедагогика - педагогикадағы ерекше бағыт, мұнда баланың жеке тұлғасын дамыту, оқыту және тәрбиелеу. Жалпы оқытылатын кез-келген пән өнер көмегімен жүзеге асырылады. Бұл дәстүрлі білім беру жүйесінің әдістерінен алшақ, тәрбиешінің, баланың және ата-ананың тікелей шығармашылық қарым-қатынасын жақсартады. Артпедагогика баланың өзін-өзі тәрбиелеуіне, білім алуға, өзін-өзі дамытуға бағытталған ұмтылысты қалыптастырады. Артпедагогиканың негізгі міндеттері: баланың өзін тұлға ретінде сезінуін қалыптастыру, өзін-өзі қабылдау және адам ретінде өзінің құндылығын түсіну; олардың әлеммен байланысын және олардың қоршаған әлеуметтік-мәдени кеңістіктегі орнын білу; тұлғаның шығармашылық өзін-өзі іске асыруын қалыптастырады. Артпедагогикадағы арнайы білім беру технологиялары баланың көркемдік даму мәселелерін шешуге бағытталған, зейінін, ойлау процесін жеңілдетеді. Артпедагогикадағы негізгі әдіс - баланың рухани және жеке саласын, адамгершілік тәрбиесін, этикалық және эстетикалық иммунитетті қалыптастыруға бағытталған әдіс. Бұл әдістің негізі тек дәйекті ақпарат алмасуды ғана емес, ортақ ұстанымдарды бірлесіп іздеуді, олардың арақатынасын да қамтитын диалог болып табылады. Тәрбиеші импровизацияға психологиялық тұрғыдан дайын болуы керек, өзін-өзі жүзеге асыру қажеттілігін сезінуі керек, педагогикалық шығармашылық негіздерін білуі керек, риторика, драматургия негіздерін білуі керек, оларды іс жүзінде қолдана білуі керек, іс-әрекет стилін, педагогикалық талғамын, әдеттегі стереотиптерді бұзу керек.

Сондай-ақ баланың әрбір толғанысы, әсерленуі мен әрекет-қылығы санада біршама уақыт (ұзақ, қысқа) сақталып, қажетті жағдайларда қайта жаңғыртуға келетін іздер салатыны баршаға мәлім.

Креативтілік қабілеттері мен шығармашылығын, жеке қабілеттілікті дамыту, интеллектуалдық, шығармашылық мәселесіне педагогтар, психологтар, әдіскерлердің көптеген еңбектері арналған. Көне замандағы Антиқ дәуірдің өзінде-ақ ойшылдар мен педагогтар балардың өзіндік ой - тұжырымын жасау оны дамыту үшін репродуктивті және эвристикалық әдістер мәселелеріне көңіл бөлінген.

Бүгінгі таңда креативтілік қабілеттері мен шығармашылығын дамыту мәселесін зерттеуге қатысты философиялық, психологиялық, педагогикалық, әдістемелік әдебиеттерде маңызды ой-пікірлер жинақталған. Бұл мәселенің түп тамыры ғасырлар тереңінде жатыр. Адамның психологиялық ерекшеліктері жөніндегі идеялар, оның ішінде қабілеттілік туралы ойлар сонау ертедегі грек философтарының еңбектерінде, қайта өрлеу дәуірі ғалымдарының және алдыңғы қатарлы әр елдің озық ойлы педагогтерінің еңбектерінде кездеседі.

Қазақстан Республикасының азаматын тәрбиелеу - біздің міндетіміз болып табылады. Сондықтан да балабақшадан бастап балалардың жан-жақты дамуына басты назар аударылуы керек[1,15].

Креативтіліктің қозғаушы күші – қарама-қайшылық, шығармашылық мазмұны – қарама-қайшылықты шешу, ал сұраныс пен қажеттіліктерді қанағаттандыру – шығармашылықтың мақсаты. Креативтіліктің – тұлғаны дамытудағы әмбебап механизмі, шығармашылық даму деңгейі – жалпы тұлғаның даму көрсеткіші бола алады. Философтар С.С.Гольдендрихт пен Л.А.Пьянова атап көрсеткендей, шығармашылықтың негізі адам жан дүниесін жаңғырту. Сонымен, креатив– адамның әлеуметтік күші арқылы өзін-өзі дамыту және өзін-өзі жетілдіру жүзеге асырылатын жаңартушы және жалпы мәдени-тарихи өзіндік іс-әрекет.

Қоғам дамуымен, философиялық және психологиялық ғылымдардың дамуымен шығармашылық қабілет мәселесіне көзқарастар дамып өзгеріп отырды. Түрлі психологиялық мектептер шығармашылық феноменіне, шығармашылық ойлау, шығармашылық қабілеттерді зерттеуге деген өзіндік тәсілдерін ұсынды.

Креативтілік - өзін-өзі оң бағалауға мүмкіндік беретін және өз дамуында индивидтің өзін-өзі дамытуын қамтамасыз ететін күш. Бірақ әлеуметтік факторлар жеке тұлғаның имманентті қасиетін басып, оны қоршап, жеке тұлғаның шығармашылық тұрғыдан өзін-өзі көрсетуіне мүмкіндік бермейді. Сөйтіп, гуманистік психологияда шығармашылық табиғатын анықтауда негізгі бағыт заттар мен идеялар саласындағы жаңа өнімдерге емес, сол процестің өзіне, оның жағымды динамикасына басымдық береді. Сонда оның өлшемі болып нәтижесінің сапасы емес, шығармашылық іс-әрекетті белсендіруші сипаттар мен процестер болып табылады, себебі шығармашылықтың өзі – бұл рухани, білімдік толықтырушы космологиялық процесс.

Ғылымдағы гуманистік бағыт адамның шығармашыл табиғатына деген үміткер сенімімен және бірқатар детерминант: шығармашыл тұлғаға деген қоғамның өсіп келе жатқан сұранысы, жаңа ғылыми технологиялардың өсуі – креативтік саласындағы зерттеулерге жаңа қарқын берді. Дарынды және талантты балаларды оқыту мен дамыту адамның шығармашыл дамуының моделін құрауда шығармашыл дарындылық психологиясының жаңа шектері, талант пен дарындылықты зерттеу мәселесіне бірқатар ғалымдардың қызығушылығын (Дж. Гильфорд, Дж. Рензулле, К.Тейлор, Е.Торренс) оятты.

Е.А.Колесникова зерттеулерінде шетелдік және отандық психологтар еңбектеріндегі «креативтілік» ұғымына берілген теориялық түсінік ерекшеліктеріне талдау жасалынған. Оның ішінде гуманистік бағыттағы: «креативтілік көзі – тұлғалық өсуге деген ынта» деп дәлелдеген психологтар Г.Олпорт пен А.Маслоу ұстанымдары. А.Маслоу: «Шығармашылықты - өзіндік өзектендіруге деген қажеттілік, өз қабілеттері мен өмірлік мүмкіндіктерін еркін және толық жүзеге асыру», - деп түсіндіреді.

Қазіргі ғылым жетістіктері креативтілік барлық адамдарда болуға тиісті сапа және де қабілеттің мұндай дәрежесіне белгілі бір шарттар орындалған жағдайда, кез-келген баланы көтеруге болатындығы жайында көп айтылды. Өкінішке орай бұл түсінік әлі барлық адам санасынан берік орын алған жоқ. Сондықтан мұғалімдер, ата-аналар, тәжірибелер алдында бала шығармашылығының бастауын, қайнар көзін ашып, оның тұлғалық тұғырғы көтерілуіне жағдай жасау міндеті тұр.

Бүгінгі таңда жеке тұлғаны дамытудың жағаша көзқараспен қарап, оған әлемдік ғылым мен прогресс деңгейіне сәйкес білім мен тәрбие беру талап етілуде. Қазіргі мақсат – жас ұрпақтан өркениетті қоғамның еріктің өз бас бостандығын қорғай алатын, бүкіл адамзат құндылығын бағалайтын, адамгершілік, ізгілік мінез-құлқы қалыптасқан шығармашыл тұлға тәрбиелеу.

Үнемі тануға, білуге деген құштарлықтың болуы адамның болмысының басты ерекшелігі сол ұмтылысының арқасында ол өзінің рухани жан – дүниесінің байытып, дами береді.

Еліміздің өркендеуі мен гүлденуі-болашақ ұрпақ қолында. бүгінгі күннің айдарындағы басты мәселе бала тәрбиесі. Бала тәрбиесі тәрбие жұмыстарында ғана емес, тәлім, таныс үрдістерінде жүзеге асады. Тәрбие мен білім өмір жолындағы үзіліссіз процесс.

Егемен еліміздің ертеңіне өз үлесімізді қосқымыз келсе, балабақшадан бастау алып, бала бойына танымдық қабіле дарыту міндетіміз. Қай ғасырда болсын ұлт өнерін өркендетуші сапалы, салауатты, парасатты ұрпақ тәрбиелеу-қоғам алдында әрбір тәрбиеші ұстаздың басты міндеті болып саналады.

Баланың қабілеттерін дамыту мәселесі өзінің тамырын адамзат тарихының тереңінен алады. Бүкіл бір халықтың ұстазы Абай өзінің 43-ші қара сөзінде бала өмірге келгендегі қабілеттері әрі қарай дамытуды, шыңдауды қажет ететін, сонда ғана олар пайдаға асатынын жазған. Ал назардан тыс қалған қабілеттер бара-бара жойылып, жоқ болатынын айтқан.

Бар өмірін ағарту, тәлім-тәрбие арқауы деп ойлаған үлкен жүректі ұстаз Ы.Алтынсарин арнайы психологиялық еңбектер жазбаса да, алуан түрлі, сандарлы ойға толы шығармаларында адамның тағдыры туысынан белгіленбейтіндігін, адамдық қасиеттердің, қабілеттердің қалыптасатын жері-өмір талқысы, әрекет ету екенін ескертеді.

Ғасыр өткен сайын ұрпақ туралы ойлар өз жалғасын тауып келеді. Ж.Аймауытов, М.Жұмабаев, А.Байтұрсынов, М.Дулатов, С.Торайғыров т.б. баламен жұмысты жас кезеңнен бастауды, туған халқының әдет-ғұрпы салт-дәстүрі, мәдениеті арқылы тәрбиелеу керектігін өз еңбектерінде атап көрсеткен[2].

Психологтардың зерттеулері бойынша, әрбір жаста шығармашылыққа баулуға өзек болардай өзіндік қабілет, бейімділік болатынын атап айтқан.

Қабілет біреуде күшті, біреуде шамалы болып келуі мүмкін. Қабілеттің өлшемі- белгілі бір істің нәтижелі орындалуында. Философияда «қабілеттерді» тұлғаның белгілі бір әрекетті орындауға жағдай жасайтын жеке ерекшеліктері дей келе, олар қоғамдық тарихи іс-әрекеттердің нәтижесінде қалыптасып, әрі қарай дамып отыратындығын атап көрсеткен.

Қ.Жарықбаев, қабілет -белгілі бір істі үздік орындауға мүмкіндік беретін адамның әртүрлі жеке қасиеттерінің қиысып келуін, яғни адам қасиеттерінің синтезін атайды. А.В.Петровский, қабілет –білім алуға қажетті адамның психологиялық ерекшелігі- деп атайды. Ал, Т.Тәжібаев: Қабілет іс -әрекеттің белгілі бір түрін ойдағыдай, нәтижелі орындауында көрінетін жеке қасиеті,-деп жазды [3].

Қабілеттің дамуы оны қажет ететін қызмет саласында және әрекетке үйрену үстінде көрінеді. Қабілеттің ойдағыдай дамуы адамда тиісті білім жүйесінің икемділік пен дағдының болуына байланысты болады.«Қабілет» ұғымына берілген психологиялық анықтамалар саны баршылық. Қабілеттер-деп әрекеттің талаптарын қанағаттандыратын және үлкен жетістіктерге жеткізетін адамның қасиеттерінің синтезін атайды.

Ең алғаш қабілеттер мәселесін көтерген С.Л.Рубинштейн іс-әрекеттің қабілет дамытудағы ролін нақтылады. Осыдан бастап қабілеттердің әрекетте дамитындығы жайлы теория қалыптасып, бұл екі теория біртұтастықта қарастырылатын болды. Қабілеттер жайлы ой пікірлерді әрі қарай өрбіте отырып, Б.Г.Ананьев қабілеттер тек білім, білік жиынтығы ғана емес, оларды қолдана білудегі дербестік, саналылық, шығармашылық деген пікір айтады. Баланың шығармашылық қабілетін дамыту мәселесін көтеру тәжірибе барысында, білім мазмұнында оқушының шығармашылық қабілеттерінің дамуы басты нысана болып алынумен байланысты түсіндіруге болады.

Креативтілік - бүкіл тіршіліктің көзі. Адам баласының сөйлей бастаған кезінен бастап, бүгінгі күнге дейін жеткен жетістіктері креативтіліктің нәтижесі. Бұған бүкілхалықтық, жалпы және жеке адамның шығармашылығы арқылы келдік. Әр жаңа ұрпақ өзіне дейінгі ұрпақтың қол жеткен жетістіктерін меңгеріп қана қоймай, өз іс-әрекетінде сол жетістіктерді жаңа жағдайға бейімдей, жетілдіре отырып, барлық салада таңғажайып табыстарға қол жеткізді.

Баланың шығармашылық қабілеттерін дамытудың жолдарын, құралдарын анықтау психология мен педагогика ғылымдарында өте ертеден зерттеліп келеді. Шығармашылық әлемдік мәдениеттің барлық дәуіріндегі ойшылдардың назарында болғандығын «шығармашылық теориясын» жасауға деген көптеген ізденістердің болғандығынан байқауға болады. Бұл әрекеттер өзінің логикалық шегіне жеткен деп айтуға болмайды. Сондықтан шығармашылық оқу тапсырмаларының негізгі мақсаты-бүгінгі күн талаптарынан туындаған, озық қоғамға лайықты жаңа сана, рухани сапа қалыптастыру және дамытуда тың жолдар мен соңғы шешімдер іздестіру болып табылады. Кеңестік психологтар мен ғалымдар Л.С.Выготский, С.Л.Рубинштейн, А.Г.Ананьев, А.Н.Леонтьев, В.В.Давыдов, Л.В.Занков, В.А.Крутецкий, Б.М.Тепловтың өз республикамыздағы көрнекті ғалымдар: Т.Тәжібаев, М.М.Мұқанов, Ж.М.Әбділдин, Қ.Б.Жарықбаев, Т.С.Сабыровтың еңбектерін жеке тұлғаны дамытудың теориясы және практикасының алтын қоры деп білеміз [4-6]. Г.С.Абрамов жастың өсуіне байланысты жаңа психикалық білімдердің қалыптасуын былай сатылап көрсетеді:

- 1-3 жаста заттық әрекеттерді меңгеру, белсенді тіл, өзіндік сана-сезім;
- 3-6 жаста символдарды қолдану, талдап қорыту нормаларынан хабардар ету, бірлескен мотивтер, шартты-диалогтық бағыт;
- 6-10 жаста өз еркімен сыртқы әрекетін жоспарлау, рефлексия (іштей өзіне-өзі сынмен қарау) дүниетанымы қалыптасады.

Осы даму ерекшеліктерінің өзі бір-бірімен тығыз байланысты, бірінсіз-бірі өтпейді және ең маңыздысы мынау деп қарауға болмайды. Бала психикалық даму кезеңдері 1-кестеде көрсетілген.

Егер мектеп жасына дейінгі балалардың негізгі әрекеті ойын болып келсе, оқуға кіргеннен кейін оқу іс-әрекеті шешуші рөлді атқарады. Осыған орай баланың психикалық дамуы өзгерістерге ұшырайды. Себебі ойынға қарағанда оқу талабы бала үшін қиын. Сонымен қатар жаңа ортаға үйреніп, тәрбиешімен, құрбыларымен қарым-қатынас жасауына психологиялық көмек қажет. Баланың танымдық іс-әрекетіне әсер ету арқылы оқытудың қиыншылықтарын жеңуге мүмкіндік жасаймыз.

Кесте 1 - Баланың психикалық даму кезеңдері

№	Балалық кезеңдері	Жас аралығы	Кезеңдердің басты шарттары
1	Тікелей эмоционалдық қарым-қатынас жасау кезеңі	Алғашқы күннен 1 жас	Сәбиде басқалармен қарым-қатынас жасау қажеттілігі, олармен психикалық ортақтығы қалыптасады.
2	Заттың манипуляторлық қызмет кезеңі	1-3 жас	Өзіндік “Мен” қалыптасуының негізі болып табылады, бұл жаста сана қалыптасуы қатар жүре бастайды.
3	Ойын қызметі кезеңі	3-6 жас	Баланың қиялдауы мен ақыл-ой қызметі жүзеге асырылады, тілі дамиды.
4	Ойын қызметі кезеңі	6-10 жас	Оқу арқылы оқушылардың теориялық санасы мен теориялық ойлауы, оқудың мотиві мен қажеттілігі дамиды.
Ескертпе – Немовтың Психология атты оқу құралынан алынды.			

Балалардың оқу материалын жүйелі және мәніне қарай ұғынуында салыстыру ой операциясы негізгі рөлді атқарады. Салыстыру бір нәрсенің өзге нәрседен айырмашылығын немесе екеуінің де ұқсас жақтарын айыру болғандықтан, ой процестерінің ерекше түрі болып саналады. Оқу мазмұнын салыстыруда ой операциясының бірнеше түрі кездеседі. Сондықтан оны баланың оқуға деген ынтасын арттыру үшін пайдаланамыз. Сонымен қатар шығармашыл балалар қатарына белгілі бір іс-әрекеттер арқылы аса жарқын жетістіктер көрсете білген бүлдіршіндерді де жатқызуға болады.

Қорытындылай келе, шығармашылық қабілеттің дамуы әрбір балаға қажет екендігін, әр тұлғаның қоғам дамуында өз орны бар екендігін біле отырып, балалардың тек өткенге емес, болашаққа да қызығушылығымен, іс-әрекеттердің жаңа тәсілдерін көбейтуге қабілеттерімен ерекшеленетіндігін атап өту қажет. Сонымен бірге бұл жеке тұлғалық дамудың мақсаттарына да жауап береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік оқу бағдарламасы. 1-қосымша жаңа редакцияда - ҚР Білім және ғылым министрінің 24.09.2020 № 412

2 А.Құнанбаев. Қара сөздер. Алматы 2016. 175б.

3 Академик Т. Тәжібаевтың 109-жылдығына арналған «Академия Т.Т.Тәжібаев қазіргі педагогика ғылымы» атты республикалық ғылыми-әдістемелік конференцияның материалдары. Алматы 2019. 509б.

4 Выготский Л.С. Воображение и творчество в дошкольном возрасте / – Санкт-Петербург.: Союз, 1997. – 92 с. 66

5 Запорожец А.В. Избранные труды: Психологическое развитие ребенка / Москва: Педагогика, 1999 – 320 с.

6 Эльконин Д.Б. Избранные психологические труды. Москва. -2013. 275с.

Кушикбаева И.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье, говорится о том, что артпедагогика имеет с общей педагогикой единые конечные цели, это - помочь ребенку научиться понимать себя и жить в ладу с самим собой, научиться жить вместе с другими людьми, научиться познавать окружающий мир по законам красоты и нравственности. Иными словами, помочь развивающейся личности в её социализации и самореализации. Развитие личности происходит на протяжении жизни человека и одним из важнейших критериев личности является творчество, поскольку в процессе человеческой жизни развивается воображение как внутренний механизм, обеспечивающий проявление творчества. Креативность - это характеристика личности, свидетельствующая о способности личности к творчеству.

Ламхаева П.Ю.
Магистрант, Академии «Bolashaq»
Город Караганда, Республика Казахстан
Lamhaevapetimat@gmail.com
Научный руководитель к.п.н., доцент Бокижанова Г.К.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СКАЗОК КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

***Аннотация.** Статья посвящена проблеме использования сказок как средства развития связной речи детей среднего дошкольного возраста. По мнению автора, сказка раскрывает перед детьми меткость и выразительность языка, показывает, как богата родная речь юмором, живыми и образными выражениями. Акцентируется внимание на том, что присущая необычайная простота, яркость, образность, особенность повторно воспроизводить одни и те же речевые формы и образы определяют заставляя выдвигать сказки, как фактор развития связной речи детей дошкольного возраста.*

Дошкольный возраст является важным периодом для развития речи ребенка. В ходе своего развития речь детей тесно связана с характером их деятельности и общения. Развитие речи идет в нескольких направлениях: совершенствуется ее практическое употребление в общении с другими людьми, вместе с тем речь становится основой перестройки психических процессов, орудием мышления. У детей старшего дошкольного возраста речь достигает высокого уровня, накапливается значительный запас слов, возрастает удельный вес простых распространенных и сложных предложений; у детей вырабатываются критическое отношение к грамматическим ошибкам, умение контролировать свою речь. Развитие речи тесным образом связано с познанием окружающего мира, развитием личности в целом.

Под связной речью понимают смысловое развернутое высказывание (ряд логически сочетающихся предложений), обеспечивающее общение и взаимопонимание.

Связная речь – это такая речь, которая отражает все существенные стороны своего предметного содержания. Речь может быть несвязной по двум причинам: либо потому, что эти связи не осознаны и не представлены в мысли говорящего, либо эти связи не выявлены надлежащим образом в его речи.

Связная речь вбирает в себя все достижения ребёнка в овладении родным языком, его звуковым строем, словарным составом, грамматическим строем.

В процессе воспитания и обучения детей дошкольного возраста в детском саду обучению родному языку, развитию речи, речевому общению уделяется большое внимание. Работа состоит из решения ряда специальных, частных задач: воспитания звуковой культуры речи, обогащения, закрепления и активизации словаря, совершенствования грамматической правильности речи, формирования (диалогической, монологической) речи, развития связной речи, воспитания интереса к художественному слову, подготовка к обучению грамоте. Связная речь, являясь самостоятельным видом речемыслительной деятельности, вместе с тем выполняет важную роль в процессе воспитания и обучения детей, т.к. она выступает в виде средства получения знаний ,контроля за этими знаниями. Ребенок может научиться рассказывать: не просто назвать предмет, но и описать его, рассказать о каком-то событии, явлении, о последовательности событий доступным для понимания окружающими людьми.

Основная задача речевого развития ребенка дошкольного возраста- это овладение нормами и правилами родного языка, определяемыми для каждого возрастного этапа и развития его коммуникативных способностей. В основе развития речи лежит активный, творческий процесс овладения языком, формирования речевой деятельности, в формировании языковых обобщений и элементарного осознания явлений языка и речи. Необходимо вызвать у детей интерес к родному языку и обеспечить творческий характер речи, тенденцию к ее развитию.

Для дошкольника правильная связная речь является залогом успешного обучения грамоте. Являясь наиболее сложной формой речевой деятельности, связная речь вбирает в себя все достижения ребенка в общем развитии. Все знают, что дети с плохо развитой связной речью могут оказаться неуспевающими по разным предметам.

Влияние русской народной сказки на развитие связной речи.

На развитие связной речи детей влияет много факторов. Одним из них является устное народное творчество. Наиболее интересным жанром народного творчества для детей дошкольного возраста являются сказки. Русские народные сказки раскрывают перед детьми выразительность и меткость языка, показывают, насколько разнообразна и богата родная речь живыми и образными выражениями. Удивительная сила языкового творчества русского народа проявила себя с такой яркостью именно в русских народных сказках. Характерная для сказок образность, яркость, простота, способность воспроизводить повторно одни и те же речевые формы и образы позволяют выставлять эти произведения устного народного творчества как фактор развития связной речи детей, имеющий важное значения. На примере сказочных персонажей можно доступно детям объяснить такие понятия, как «добро», «зло», «смелость» и т.д., заставляя вместе с героями пережить множество чувств. Всем известно, что сказки подразделяются на три основные группы: сказки о животных, волшебные сказки и социально-бытовые сказки.

Список использованных источников:

1. Алексеева, М.М. *Речевое развитие дошкольников* / М.М.Алексеева, В.И.Яшина. — М.: изд. центр «Академия», 2012. — 158 с.
2. Артемова, Л.В. *Театрализованные игры дошкольников* / Л.В.Артемова. - М.: Просвещение, 2006. —127 с.
3. Короткова, Э.П. *Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию* / Э.П.Короткова. – М.: Просвещение,- 2009. -398 с.
4. Сидорчук Т.А, Хоменко Н.Н. «Технологии развития связной речи дошкольников»(методическое пособие для педагогов дошкольных учреждений) 2004г.

Ламхаева П.Ю.

ОРТА МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҮЙЛЕСІМДІ СӨЙЛЕУІН ДАМУҒА ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ ЕРТЕГІЛЕРДІ ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Орыс халық ертегілері бойынша Дзу-де келісілген сөйлеу проблемасымен жұмыс жасай отырып, орыс халық ертегілерін жүйелі қолдану келісілген сөйлеуді дамытудың тиімді құралы деп қорытынды жасауға болады. Орыс халық ертегілері мектеп жасына дейінгі баланың үйлесімді сөйлеуін дамытуда жоғары тиімділікті қамтамасыз етеді, өйткені олар тілдің дәлдігі мен экспрессивтілігін ашады, ана тілінің әзілге, жанды және бейнелі өрнектерге қаншалықты бай екенін көрсетеді. Ерекше қарапайымдылық, жарықтылық, бейнелеу, бірдей сөйлеу формалары мен бейнелерін қайта ойнаудың ерекшелігі ертегілерді алғашқы мағынадағы балалардың үйлесімді сөйлеуін дамыту факторы ретінде ұсынуға мәжбүр етеді.

УДК 316.6

Лученко Я.А.

Магистрант, Сибирский университет потребительской кооперации (СибУПК)
город Новосибирск, Российская Федерация
yaluchenko@gmail.com

Научный руководитель к.п.н., доцент кафедры педагогики, психологии и социологии
Коростелева Н.А.

ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПОДРОСТКОВОГО ЭКСТРЕМИЗМА И ТЕРРОРИЗМА

Аннотация. Актуальность работы затрагивает глобальную проблему легкого вербования в экстремистские группировки подростков, находящиеся в сложной жизненной ситуации. В статье представлены профилактические меры по профилактике подросткового экстремизма и терроризма.

Сегодня все чаще в СМИ появляются новости, как один или группа подростков, как правило, под влиянием радикальной субкультуры или экстремистской организации, расстрелял

своих одноклассников, совершил самоубийство или подорвал себя в местах массового скопления.

Рассмотрим недавний реальный случай. Молодой человек устроил стрельбу в пермском университете. Утром в понедельник, 20 сентября 2021г., источники сообщили, что в Пермском государственном университете (ПГНИУ) произошла стрельба, студенты стали выпрыгивать из окон. Очевидцы рассказали, что стрелок беспрепятственно прошел в здание и расстрелял всех, кто был на первом этаже. Затем он забаррикадировался в одном из корпусов и открыл беспорядочную стрельбу внутри здания вуза [1].

Раньше такие пугающие новости поступали к нам из зарубежных стран. Данная проблема будто была не для нас и не про нас. С развитием интернета, а точнее, социальных сетей и виртуального общения в нем, и в нашей стране загорелся красный свет. Когда в середине XX века в СССР поведение подростков рассматривали, как хулиганство, и оно было менее социально опасно, то в современной России именно через интернет подростки стали узнавать и проявлять новые формы своей агрессии и ненависти [2].

Вербование подростков в экстремистские группы с каждым годом возрастает, пугая родителей. Даже если они уверены, что их детей не завербуют, то небезопасная обстановка в целом тревожит и озадачивает родителей. Потому что любой подросток может оказаться жертвой подростка-экстремиста.

Что же такое экстремизм и терроризм? Давайте разберем эти понятия, чтобы осознать суть проблемы и ее масштабы для реализации соответствующей профилактики данной задачи.

Экстремизм (от лат. *Extremus* - «крайний, чрезмерный») – приверженность крайним и радикальным взглядам, методам действий (обычно в политике). Экстремизму подвержены как отдельные люди, так и организации, преимущественно политические и религиозные [3].

Несмотря на юридическую силу термина «терроризм», у него нет однозначного определения. Но специалисты сходятся во мнении, что лучшее определение терроризма является: Терроризм - достижение насильственным путём политических, идеологических, экономических и религиозных целей.

В правовых российских документах терроризм определяется как идеология насилия и практика воздействия на общественное сознание, на принятие решений органами государственной власти, органами местного самоуправления или международными организациями, связанная с силовым воздействием, устрашением и/или мирного населения иными формами противоправных насильственных действий [4].

Основной движущей силой этих понятий является ненависть и агрессия. Подростковый возраст самый уязвимый в жизни человека. Завербовать взрослого человека в экстремистскую группировку в разы сложнее, чем подростка, в фазе гормонального созревания. В этот период они воспринимают конфликтные ситуации более агрессивно, резко, чем они есть на самом деле.

По оценкам экспертов, психическими расстройствами страдает каждый седьмой подросток в возрасте 10–19 лет в мире (14%), но эти проблемы остаются в значительной степени непризнанными и остаются без лечения.

Подростки с нарушениями психического здоровья особенно уязвимы для таких явлений, как социальная изоляция, дискриминация, стигматизация (ограничивающие их готовность обращаться за помощью), трудности в учебе, рискованные формы поведения, физическое нездоровье и нарушения прав человека.

Влияние СМИ и гендерных норм может усугублять несоответствие между действительностью, в которой живет подросток, и его устремлениями или представлениями о будущем.

В подростковом возрасте распространены эмоциональные расстройства. Наиболее распространены в этой возрастной группе тревожные расстройства (которые могут включать панику или чрезмерное беспокойство); они чаще встречаются в старшем, чем в младшем подростковом возрасте. По оценкам экспертов, тревожное расстройство развивается у 3,6% подростков 10–14 лет и у 4,6% подростков 15–19 лет. Депрессия встречается у 1,1% подростков в возрасте 10–14 лет и у 2,8% подростков в возрасте 15–19 лет. У депрессии и тревожности есть ряд общих симптомов, включая быстрые, неожиданные изменения настроения.

Тревожные и депрессивные расстройства могут привести к серьезному снижению посещаемости и успеваемости в школе. Социальная отчужденность может усугублять изоляцию и ощущение одиночества. Депрессия может приводить к самоубийству.

Самоубийства – четвертая по значимости причина смертности в старшем подростковом возрасте (15–19 лет).

Цифровые СМИ, как и любые другие средства массовой информации, могут играть значительную роль в усилении или ослаблении усилий по профилактике самоубийств [5, 6].

Основной причиной подросткового экстремизма стало развитие интернета и виртуального общения не только среди подростков, но и среди взрослых, которые несут ответственность за них. Да, именно взрослые также стали погружаться в мир интернета и становиться интернет-зависимыми.

Интернет-зависимость (или интернет-аддикция) – навязчивое стремление использовать Интернет и избыточное пользование им, проведение большого количества времени в Сети. Интернет – зависимость не является психическим расстройством по медицинским критериям (DSM-5 и МКБ-10), однако в МКБ-11 (май 2019г.) включены зависимость от видеоигр и зависимость от азартных онлайн-игр [7].

В семьях сокращается живое общение, что влечет за собой создание закрытой семьи, в которой не делятся эмоциями, переживаниями, тревогами и даже радостями. Каждый уносит это в свой виртуальный мир.

Если уязвимый подросток не находит отдушину в семье, то он идет в интернет и ищет ее там среди таких же, как и он: непонятых, озлобленных на весь мир, агрессивных подростков, которые становятся легкой добычей для вербовщиков. Вербовщики могут создавать группы для подростков под видом такого же подростка с фейковых страниц и совершать их руками своими экстремистские действия. Основная задача не доводить подростков до подобных действий в нашем обществе.

Существуют достаточно эффективные профилактические меры по борьбе с подростковым экстремизмом:

1. Информирование молодежи об экстремизме, об опасности экстремистских организаций.

2. Проведение педагогических советов с приглашением сотрудников правоохранительных органов, классные часы и родительские собрания, на которых разъясняются меры ответственности родителей и детей за правонарушения экстремистской направленности.

3. Особое внимание следует обращать на внешний вид ребёнка, на то, как он проводит свободное время, пользуется сетью Интернет и мобильным телефоном.

4. Пропагандировать среди молодёжи здоровый и культурный образ жизни: организация летнего отдыха и временного трудоустройства несовершеннолетних, проведение мероприятий по патриотическому и нравственному воспитанию детей и подростков, проведение спортивных и культурно-массовых досуговых мероприятий.

5. Развитие толерантности у подростков, повышение их социальной компетентности, прежде всего способности к слушанию, сочувствию, состраданию.

6. Снижение у детей предубеждений и стереотипов в сфере межличностного общения. Этому способствует совместная деятельность детей, творческая атмосфера в группе, использование дискуссий, ролевых игр, обучение методам конструктивного разрешения проблем и конфликтов в повседневном общении, ведению переговоров.

7. Научить детей ценить разнообразие и различия, уважать достоинство каждого человека.

8. Создание условий для снижения агрессии, напряженности.

9. Создание альтернативных форм реализации экстремального потенциала молодежи: (например, занятия творчеством или спортом, разнообразные хобби, клубы и т. д.) [8].

В заключении отметим, что обществу необходимо больше обращать внимания на современных подростков: на соседских детей, на детей своих знакомых, на друзей и одноклассников собственного ребенка. Разговаривать со своими детьми об их увлечениях, жизни, друзьях. Ведь они также могут рассказать вам о своем знакомом однокласснике, который кажется им странным. Возобновлять семейные традиции. Иметь общее хобби или увлечение с ребенком. Организовывать совместный досуг с ребенком и его друзьями. Дополнительная бдительность взрослого населения сможет предотвратить и спасти жизни других людей.

Список использованных источников:

1. Российское новостное интернет-издание «Лента.ру» <https://lenta.ru/brief/2021/09/20/shooting/>
2. Творогов А.Н Экстремизм. Терроризм. Подросток. Ульяновск, 2018, 123с.
3. Иванова А. А. Пенитенциарный подростковый экстремизм и его социальная детерминация // Вестник Владимирского юридического института. – 2008. – № 3(8). – С. 30-34.
4. Нилова Л. А. К вопросу о подростковом экстремизме и его профилактике // Colloquium-journal. -2018.- № 8-4(19). -С. 30-33.
5. Малыхина Т. А. О некоторых особенностях молодежи как специального объекта профилактики экстремистских проявлений // Научный дайджест Восточно-Сибирского института МВД России. - 2020. -№ 3(6). -С. 103-109.
6. Свирбутович Н. Ю. Экстремистские наклонности современных школьников // Современные научные исследования и разработки. -2017. - № 9(17). -С. 629-631.
7. Сурина А. А. Подростковый экстремизм в интернете // Вопросы устойчивого развития общества.- 2021. -№ 12. - С. 576-579.
8. Агишева Г. Ф. Формы профилактики правонарушений (проявлений экстремизма) в подростковой среде // Студенческий вестник. -2018. -№ 20-1(40). -С. 9-12.

Лученко Я.А.

**ЖАСӨСПІМДЕРДІҢ ЭКСТРЕМИЗМІ ЖӘНЕ ТЕРРОРИЗМІНІҢ
АЛДЫН АЛУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілігі қиын өмірлік жағдайға тап болған жасөспірімдерді экстремистік топтарға оңай тартудың жаһандық мәселесіне әсер етеді. Мақалада жасөспірімдер экстремизмі мен терроризмнің алдын алу бойынша алдын алу шаралары берілген.

ӘОК 371

Мақсұтова Н.С.

ЖММ «Volashaq» академиясының студенті дДОВ 20-2с тобы
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі п.ғ.м. аға оқыт. Жанысбаева Р. М.

**МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА ЖИНАҚ, САН ЖӘНЕ САН ТҮСІНІКТЕРІН
ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ**

Аңдатпа. Бұл мақалада қарапайым математикалық ұғымдарын қалыптастыру бағытындағы шаралар мен міндеттерді жүзеге асыруды көздейді. Қоғамымыздағы өзгерістер де қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістемесін мазмұндық жағынан өзгертуге ықпал еткен туралы ашылған.

Еліміз егеменді мемлекет болғалы бері барлық салаларда ауқымды өзгерістер жүріп жатыр. Мұндай өзгерістерден білім беру саласы да тыс қалған жоқ. Қазіргі білім беру (саласы) жүйесі әлемдік өркениеттің барлық талабына сай келетін, парасатты, білім мен біліктілігі жетілген мамандар дайындауды қажет етеді. Сондықтан да Қазақстан Республикасының «Білім туралы» заңында білім беру жүйесінің міндеті ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау екендігі айтылған [1].

Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартындағы негізгі ережелерінде айтып кеткендей, білім беру саласында мектеп жасына дейінгі балалардың интеллектуалды, коммуникативтік қасиеттер көрсеткішін қамтамасыз етеді. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілгендей, білім беру алдыңғы қатарлы, инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс. Осы негізде балаларды біліммен қаруландыру мектепке дейінгі шақтан басталады. Әр бір бала болашақта білікті маман болып, еліне септігін тигізетін азамат болып

қалыптастыру үшін балаларды ерте жастан бастап дұрыс ойлай білуге үйретудің, математикалық ұғымдарды меңгеруінде балабақшаның алатын орны ерекше [2].

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінің алғашқы буыны болып табылатын мектепке дейінгі кезеңде балалардың ақыл-ой қабілетін жан-жақты дамыту және тәрбиелеу мәселесіне ерекше мән берілумен тақырыптың өзектілігі түсініледі. Өйткені, мектепке дейінгі кезеңде шаралардың басты міндеттері ең алдымен баланың танымдық қызығушылығын арттыру, баланың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып тәрбиелеу болып табылады. Қарапайым математикалық ұғымдарын қалыптастыру бағытындағы шаралар да осы міндеттерді жүзеге асыруды көздейді. Қоғамымыздағы өзгерістер де қарапайым математикалық ұғымдарды қалыптастыру әдістемесін мазмұндық жағынан өзгертуге ықпал етеді. Педагогикалық ғылымның аталған саласына В.А.Козлова, В.В.Волина, В.А.Степанов, Е.А.Носова, Л.Георгиев, Л.С.Метлина, Е.И.Щербакова, Б.Г.Ананьев және тағы да басқа ғалымдар өздерінің елеулі үлестерін қосқан [3].

Бала мектепте жақсы оқуы үшін, оған белгілі білік пен дағдылар қажет (алғашқыда саналы орындауды қажет ететін іс-әрекет бөліктерінің қайталап жаттығудың нәтижесінде автоматталануын дағды деп атайды). Мектепте оқуға қажетті білік, дағдылардың белгілі бір пәндерге қажет арнайы (қосу, азайту, оқу, жазу, сурет салу және т.б.) жалпы түрлері бар. Бұл дағдылар толыққанды кейінірек қалыптасады, бірақ олардың алғышарттарын осы мектепке дейінгі кезеңнен бастап қалыптастыруды бастаған жөн. Балабақшада жүйелі түрде ұйымдастырылатын сабақтарда балалардың алған білімдері мектептегі оқу іс-әрекетінің біршама элементтерін игерудің негізін құрайды.

Арифметиканы оқыту методикасында санның қалыптасуындағы сандық фигуралардың ролі туралы мәселе баяғыда пайда болды. Сандық фигураларды қорғаушылар әдетте балалардың жиынды стимультандық жолмен қабылдауын жақтаушылар болды. Чех педагогы Я.А.Коменский (1952-1670) мектепке дейінгі балаларды тәрбиелеу жөнінде «Аналық мектебі» (1632) еңбегінің нәтижесінде бағдарламаға арифметика және геометрияның негіздері жөнінен алғашқы екі ондық көлемінде (4-6 жастағы балалар үшін) санауды түрлі сандарды игеруді, олардың тілінде аз бен көпті айыра білуді, таңдауы бойынша заттарды геометриялық пішіндерді салыстыруды, өлшеудің жаппай қолданылатын өлшемдерін үйренуді ендірген [4].

Балалардың сауатын ашу және математикалық білім беру арнайы ұйымдастырылған сабақтарда жүзеге асырылады. Олардың басты мақсаты - балаларда жазу мен санауды үйретудің алғышарттарын қалыптастыру. Мектепке дейінгі кезеңде бастапқы қарапайым математикалық ұғымдарға баулу сабақ барысында жүзеге асырылады. Балабақша бағдарламасы ең алдымен онға дейінгі сандарды игеруден басталады. Нақты бағдарлама мазмұнына сай балаларға жалпы сан және санау ұғымдары туралы мағлұматтарды балаларға қарапайым әдіс-тәсілдерді қолдана отырып бала бойын сіндіруге болады, балалардың қарапайым дағдыларды қалыптастыру және алған дағдыларын жаңа жағдайларды пайдалана білуге үйретуге мәселелері оқу мен тәрбиелеудің арнаулы мақсаттары ретінде қарастырылып үнемі оны жетілдіру жолдарын іздестіру қажет. Балалар элементар математикалық білім саласында мәнді нәрсені байқауға және ажырата білуге, жинақтаған білімдерін жалпылай және жүйелей білуге, оларды өзінің тұрмыстық және ойын әрекеттеріне пайдалана білуге, қарапайым ұғымдарды игеруге даяр болуы тиіс.

Ойлау шығармашылық және таным әрекетінің негізі болып табылады. Логикалық ойлау – адамның интеллектуалдық қабілеттерінің негізін құрайды. Дамытушы ойындар балалардың логикалық ойлау дағдыларын арттырады. Сол себептен балаларға логикалық ойындарды кеңінен және жүйелі пайдаланудың маңызы ерекше. Санай білуге үйрету тәсілдері. Балаларды әрі дұрыс, әрі тез санауға үйретудің алуан түрлі жолдары бар. «Қандай сан қалып қойды» Ойын сабағында тәрбиеші фланеллограф бетіне сан ретімен карточкаларды қояды. Сонан соң балаларға карточкалардың қалай тұрғандарын есіне сақтап қалуды ескертеді. Олар көзін жұмады, сол кезде тәрбиеші бір карточканы алып қояды. Балалар көзін ашады да, қай санның жоқ екенін табады. Кім бірінші жоқ санды атайды, сол бала жалауша алады. Ойын бірнеше рет қайталанып ойналады. «Көршілес сандарды тап», «Көршілес сандарды тап» атты ойында аталған санның көршілес сандарын атау мақсат етіп қойылады. Ең алдымен балалар шеңбер құрып тұрады. Жүргізуші шеңбер ортасында тұрып допты бір балаға лақтыра отырып, ойына келген бір санды атайды. Доп ұстаған бала сол саннан кейінгі санды атауы керек. Егер доп ұстаған бала дұрыс жауап бермесе, басқалары хормен жауабын айтады. «Ретімен санауға жаттықтыратын ойындар». Мақсаты: Реттік есепке жаттықтыру арқылы балалардың ақыл-ойын дамыту. Бұл ойынға түрлі-түсті орамалдар пайдаланылады.

Балалар сол орамалдарды бастарына тартып сапқа тұрады. «Бірінші, екінші» деп дауыстап санайды. Жүргізуші қай орамалды әпкенің, қай жерде тұрғанын ойына жаттап алып, шығып кетеді. Осы кезде «орамалды әпкейлер» орын алмасып тұрады, жүргізуші қайтып келіп, қандай өзгеріс болғанын табуы шарт. Қызыл орамал бесінші еді, ол енді екінші болыпты, ал екінші орамал бесінші болыпты». Жүргізуші дұрыс жауап берсе, келесі жүргізушіні өзі тағайындайды. Балаларды реттік есепке жаттықтыру, затты сипап білушілік қасиетке дағдыландыру үшін «Өз орныңа тұр» ойынын ойнатуға болады. 2-10-ға дейін түйме тағылған карточка пайдаланылады. Ойыншылар сапқа тұрады, қолдарын артқа қояды, олардың алдында он орындық қойылады. Тәрбиеші бәріне карточка үлестіреді. Балалар қолдарымен түймелерді сипап отырып, санын есептейді. Сонан соң тәрбиеші белгі береді «Есеп сандар, өз реттік орындарыңа тұрыңдар!». Ойыншылар өз реттік санына сай орындықтардың артына тұрады. Бұл беріліп отырған ойындардың міндеті – балалардың білімін бекітіп, сезімталдық қабілеттерін дамытады [5].

Жиын элементтерін сызықты, сондай-ақ сандық фигура түрінде орналастырғанда олардың арасындағы кеңістіктік қатынастарға әлі талдау жасай білмегендіктен бала түймелерді, бір-біріне тақастыра отырып, жиынның шекарасындағы ауданды толтырады, сол арқылы сәйкес емес санның үлгісін қабылдайды. Егер оқыту процесінде жиынның ішкі элементтерінің кеңістікке сәйкестенуіне қажетті мөлшерде көңіл бөлінбесе, онда мұндай сәйкестенудің болмауы жиынтықтың сандық жағын қабылдауда, бала тіпті, сан есім-сөздік көмегімен санауды үйренген кезеңнің өзінде де, біраз қателіктерге ұшыратады.

Балалар санауды жиын элементтерінің санын анықтау құралы ретінде пайдаланбайды, сандарды ретімен айтып, олар осы тізбекте басқа жиынтықты санаған кезде аталған санға естілуі жағынан сәйкес келетін сан есім - сөз қашан пайда болатынын күтеді. Оның үстіне бұл балалар үшін сан жиын элементтері санының көрсеткіші болып табылмайды. Екі жиынды қайта санау кезінде олардың тең еместігін нақтылай отырып, балалар оны сан есім-сөздерінің әртүрлі айтылуынан ғана бөлек байқайды. Балалар нәрселер мен натурал қатар сандарының арасына өзара - бір мәнді сәйкестік орнату әрекеті ретіндегі санау әрекетінің шынайы мәнін әлі де игере алмайды. Олар санау кезінде оңай шатасады, сан есім-сөзді жиынтық объектілерімен нашар байланыстырады: не сан есім-сөзді қалдырып кетеді немесе бір объектіге қатысты екі сан есімді бірден атайды. Балалар санауда белсенділік көрсететін сияқты болады, алайда олар санаудың мәнін түсінетін дәрежеге дейін көтеріле алмады. Санға дейінгі кезеңде-ақ жиынның әртүрлі операцияларының жүргізілуі мүмкін. егер жиынның барлық элементтері сапалық жағынан біртекті болса, балалардың жиынды бүтін бірлік ретінде қабылдайтыны жоғарыда көрсетілді. Егер мұндай тенденция жиынды қабылдаудан құрылымдық-бүтін бірлік ретіндегі жиынды қабылдауға өту кезінде өзін-өзі толық ақтаса, ол онда кейінірек одан әрі дамуға бөгет болады [6].

Жиын, сан және санау ұғымдарын қалыптастыруда әдістемелерді қолдану арқылы логикалық ойлауын, танымдық, ақыл-ой әрекетін жан-жақты дамытады. Жиын, сан және санау ұғымдары басқада салада көп қолданысқа ие. Қарапайым математикалық түсініктерді балалар табиғат тану және тіл дамыту сабақтарында бекітуге болады және бекітілуі тиіс те. Қызықты дидактикалық ойындар балаларға белгілі материалды бекітуге көмектесіп қана қоймай, сонымен бірге білмекке құмарлығын оятып, ақыл-ойының икемдігін, инициативасын, жеке-дара ойлай білуін дамытады. Балалардың қарапайым математикалық білімдері күнделікті өмірде де бекітілуі тиіс. Кемелденген «жиын ұғымына» сүйеніп балаларды заттарды топтастыруға, ажыратып алуға, жиынтықтардың ішінен бөліп алуға үйрету қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Қазақстан Республикасының «Білім беру туралы» заңы 2007ж. 27 шілде № 319*
- 2. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016-2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы –Астана, 2016ж.*
- 3. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (2016.13.05. берілген өзгерістермен), Астана, 2016 ж.*
- 4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың үлгілік бағдарламасы - Астана, 2016 ж.*
- 5. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә.Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар.-46 б.*
- 6. Қазақстан Республикасындағы Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.-36 б.*

Максутова Н.С.
ОСНОВЫ ФОРМИРОВАНИЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ ПОНЯТИЙ
О МНОЖЕСТВЕ, ЧИСЛЕ И СЧЕТЕ

Аннотация. Данная статья предусматривает реализацию мероприятий и задач, направленных на формирование элементарных математических представлений детей дошкольного возраста. Изменения в нашем обществе также способствовали изменению методики формирования элементарных математических понятий в содержательном плане.

ӨОК 373.21

Мателова Р.
«Bolashaq» Академиясының 3 курс студенті
Қарағанды қаласы, Республика Қазақстан
matelova@mail.ru
Ғылыми жетекші аға оқытушы, магистр Бақарамова С.А.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ ҮШТІЛДІЛІКТІ ЕНГІЗУ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі уақытта еліміздің негізгі стратегиялық міндеттерінің бірі мектепке дейінгі мекемелерде білім беру жүйесін қайта құру және дамыту болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мекемесі үздіксіз білім берудің алғашқы деңгейі. Сондықтан да мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың негізгі мақсаты баланың жеке ерекшеліктерін, қабілетін, дарыны мен талантын ашуға және жан-жақты дамытуға бағытталған

Тіл – қай ұлтта, қай елде болса да қастерлі, құдіретті. Бүгінгі нарық заманы бізден бәсекеге қабілетті болуымызды, дамыған отыз елдің қатарынан көрінуіміз үшін білімді де озық ойлы азаматтарды тәрбиелеуімізді талап етеді.

Әлемдегі жоғары дамыған елдердің санатына енуді көздеген халықтың басты мақсаты да сауатты ұрпақ тәрбиелеу. Сауатты ұрпақ тәрбиелеу дегеніміз өз ана тілінде еркін сөйлей алатын, оны терең меңгерген ұрпақ. Ал, ана тілін жақсы білмейінше, сауатты сөйлеп, сауатты жазып, тіл байлығын мол қолданбайынша, шын мәніндегі мәдениетті адам бола алмайсың.

Мемлекеттік тілді және басқа тілдерді үйрену арқылы балалар мен жастардың әлем және ұлттық мәдениетті игерулеріне, өз халқы мен басқа халықтардың дәстүрлері мен мәдениетін зерттеуіне және қабылдауына жағдай жасау керек, яғни полимәдениетті тұлға қалыптастыру керек. «Елу жылда ел жаңа...» демекші, еліміз тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бері әлемнің көптеген дамыған елдерімен мәдени, экономикалық, саяси және әлеуметтік жағынан байланыс жасап келеді. Бұл қатынастардың оң нәтижелі болуы, ел мен елдің, халық пен халықтың өзара ынтымақтастығы, өзара түсіністігі, яғни тіл білуінен [1].

Қазақстан дамыған елдердің қатарына жету мақсатында қарқынды даму үстінде. Бұл қарқын еліміздің білім беру жүйесіне де өз ықпалын тигізетіні анық. Білім беру реформасы сатылы түрде кезең – кезеңімен алға жылжу жолында. Қазіргі өскелең ұрпақ – өмірге бейімделген, қоғамға қосар үлесі бар жеке тұлға болып қалыптасуда. Олардың нақты мақсаты – шапшаң дамыған, өзгеріске толы заман талабына сай, өмірде өз орнын таба алатын, халыққа кедергісіз қызмет жасай алатын алғыр да білімді болу. Білім берудегі өзгерістердің бірі – тілдерді меңгеруге деген ұмтылыс пен қызығушылықты ояту. Сондықтан балалардың ой – өрісі жоғары дамыған, халықаралық деңгейге сәйкес білімі бар азамат етіп тәрбиелеу – әр тәрбиешінің міндеті. Қазір заман өзгеріске толы, қазіргі жылдамдықпен көшкен көштен қалмағанымыз жөн. Ағылшын тілін меңгеру – жастарға әлем танудың кілті болмақ. Ағылшын тілін білу біздің ұрпаққа шексіз мүмкіндіктер ашады. Ол – жаһандандудың кепілі. Сондықтан біз де өз халқымыздың қарыштап дамып, өркениеттен кенже қалмау үшін көп тілді меңгеруіміз қажет. Бұл заман талабынан туындап отырған қажеттілік. Себебі, бірнеше тілде еркін сөйлей де, жаза да білетін маман бәсекеге қабілетті тұлғаға айналатыны сөзсіз.

Қоғамда болып жатқан әлеуметтік экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне шығуы – білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға заман талабына сай өзгерістер енгізіліп отыр. Қазіргі уақытта

еліміздің негізгі стратегиялық міндеттерінің бірі мектепке дейінгі мекемелерде білім беру жүйесін қайта құру және дамыту болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту мекемесі үздіксіз білім берудің алғашқы деңгейі. Сондықтан да Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың негізгі мақсаты баланың жеке ерекшеліктерін, қабілетін, дарыны мен талантын ашуға және жан-жақты дамытуға бағытталған.

Мектепке дейінгі мекемелерде мемлекеттік тілді үйренумен қатар шет тілдерін үйренулеріне барлық жағдай жасалынып отыр. Мектепке дейінгі мекемелерде үштілділікті үйрету кіші топтан басталады. Тілді дамыту жүйесі кешенді жүргізіледі, сондықтан баланың санасында адамзат тілдерінің әр алуандығы туралы түсінікті және оларға деген құрмет сезімін дұрыс қалыптастыру керек. Балалар бақшасында шет тілін игеріп, тілдік қатынасқа түсудің маңызды түрі – ауызша сөйлеу тіліне үйрету. Ал толық түрде жазбаша тілдік қатынасқа түсу, яғни айтылған ойды тез түсіну, тез жауап қату біртіндеп мектепте бастауыштық және орта білімдік сатыларда, тіпті баланың бүкіл өмірінде дамытылады.

Шет тілін оқытуда балалардың өзіндік ерекшеліктері болады. Ол балалардың өздерінің жасындағы психофизиологиялық дамуында негізделеді. Психологтардың пайымдауы бойынша, мектепке дейінгі ұйым балаларының қабылдауы, есте сақтау қабілеті және зейіні еріксіз түрде болып отыр. Балалар өздерінің қабылдауларын басқара алмайды. Өз бетінше белгілі затты (нәрсені, пәнді) анализдей алмайды. Балалардың есте сақтау қабілетіне көзбен көрген нәрсесін есте сақтап қалу тән, алайда балабақшадағы бала өзінің қабылдап отырған нәрселерін кейін қайта еске түсіру керектігі жайлы ойламайды [2].

Балалардың көңіл аударуының ерекшелігі, түр сипаты тартымды, бояуы қанық заттар арқылы оянады. Қабылдап отырған нысанға деген қызығушылық сақталып отырған жағдайда, затқа, материалға көңіл аударулары сақталады. Көптеген негізге алынатын тілдік дағдылармен іскерліктері әзірге мектепке дейінгі ұйымдардағы балаларға қол жетпестік болып отыр. Бұл балалардың күрделенген логикалық сөздер тізбегін жинақтай алмай, бір типті сөз орамындағы сөздерді ауыстыра (өзгерте) алмай, сөздерді лексикалық бірліктер ретінде қабылдауына және т.б. жағдайларға әкеліп соқтырады.

Сондықтан, үштілділікті оқыту барысында осы ерекшеліктерді ескере отырып, және бастауыш мектептегі оқытудан едәуір өзгеше болуын басты назарда ұстау керек.

Тәрбиеші немесе айналасындағы үлкендердің алғашқы эмоциялық қатынасы, баланың болашақта осы тілде сөйлеу мәнерінің қалыптасуына негіз болып табылады. Бір жастағы баламен қатынаста бұл кезеңде тіл немесе сөз заттардың нақты атауларын және бала мінезінің қалыптасуына басшылық жасайтын үлкендердің әрекеті кезіндегі сөздерін бейнелейді. Мысалы: отыр, тұр сияқты бұйрық сөздермен әрекетке, доп, орындық, стол деген нақты атауларға, допты ал, орындыққа отыр дегендей бұйрық мәнді етістік тіркестермен тілдік қатынастарға бала бірден тартыла бастайды.

Шет тіліне оқыту жұмысын ойдағыдай жүргізу үшін балалардың жас ерекшеліктері мен жеке ерекшеліктерін, әрқайсысының зейін, қабылдау, еске сақтау, ойлау, қиялдау ерекшеліктерін, сезім, ерік, пен жеке дарындылық қасиеттерін жақсы біліп алу керек. Қай жастағы бала болмасын зейіні тұрақсыз, олардың кейбірінің сабақ үстінде әсерленуі күшті, ой бөлісу қабілеті тіпті жоқ десе де болады, сондықтан тілінің жекелеген сөздеріне қатысты тірек сызбаларды дұрыс іріктеу, олардың әрбірін мәніне қарата балаларға ажырата қолдануды әдетке айналдыру тиісті нәтижеге қол жеткізеді. Әңгіме оқығанда, тақпақ жаттағанда әрдайым қолданылып келген сызбаларды баланың өздері танып, зейінін тұрақтандыруы, олардың тіл үйренуге деген құлшыныстарын арттыра түседі.

Мнемотехникалық әдістің міндеті: шет тіліне тән дыбыстардың дұрыс айтылуын жаттықтыруы, сөз қорының байытуы, белсенуі мен бекітуі, сөйлеудің грамматикалық дұрыстығын жүзеге асыруы және тілдің дамуы. Заман талабына сай мнемотехникада ақпараттық технологияны тәжірибеге енгізу негізінде «бейне көрсетілім» әдісі, интерактивті – мультимедиялық әдістерді қолданудың пайдасы зор. Интерактивтік жаттығулар-балаларға жаттағуларды дұрыс жасауға және өзін-өзі тексеруге қажетті құрал.

Үштілді меңгерту барысында сөздік жұмыстың алар орны ерекше.

Сөздік жұмысы –тіл дамытудың іргетасы, баланың жаңа сөздер үйренуде, бұрын білетін немесе түсінбейтін сөздердің мағынасын анықтауда маңызы зор. Сондай-ақ сөздік жұмысы сөйлем құрауға материал береді, сөздерді байланыстырып сөйлеуге, әңгіме айтуға көмектеседі.

Әдіскер ғалымдар М.Т.Баранов, А.Р.Прудникова жаттығу әдісінің маңыздылығына тоқтала келіп, «Сөздік және лексикалық жаттығуларды бір-бірімен айыру қиыншылық

тудырады, олар тығыз байланысты. Өйткені екеуінің де негізі – сөзбен жұмыс жасау» – дей келіп, сөздік жұмыстарға тілді сезіну мен сөзді дұрыс түсінуі, орынды қолдана білуі, сөз тіркестерін жасау, сөйлем құрау, мазмұндама, шығарма жазуды жатқызады [3].

Сөздік жұмысының ерекшелігі: тіл дамытудың басқа түрлері сияқты оқу-тәрбие жұмысының барлық салаларында жүргізіледі. Өлең, әңгіме, мысал, мақал-мәтелдер т.б білу арқылы баланың тілі дамиды. Балалар сөзді ұғу арқылы сөйлеу үстінде тілін дамытады. Ал, сөздік жұмысы баланың ойын дамытумен тығыз байланысты. Тілді, оның грамматикалық құрылысын меңгеру балаларға өз пікірлерін айтуға, сұрауға, қорытынды жасауға, заттар мен құбылыстар арасындағы алуан түрлі байланыстарды аңғара білуге мүмкіндік береді.

Сонымен бірге сөздік жұмысы сөз арқылы баланы дәл ойлауға үйретеді, оның творчестволық қабілетін арттыруға, сөйлеудің мазмұны мен формасының бірлігін қамтамасыз етуге бағытталады. «Сөз байлығы – қоғамның байлығы және сол сияқты әр адамның байлығы. Сондықтан балаларғы сөздік жұмысын жүргізудің маңызы зор.

Үштілді оқыту – жас ұрпақтың білім кеңістігінде еркін самғауына жол ашылатын, әлемдік ғылым құпияларына үңіліп, өз қабілетін танытуына мүмкіншілік беретін бүгінгі күннің ең басты қажеттілігі. Қарапайым тілмен айтқанда, қазақ тілді дамыту керек, орыс тілін қолданамыз және ағылшын тілін үйренеміз. Үштілділік нақты тұлға, ұжым, халықтың белгілі бір қоғамда қарым-қатынас үдерісінде қажет болған жағдайда үштілді тілді алма-кезек қолдану құбылысы.

Қазіргі жаһанданған, ақпараттың дамыған ғасырында болып жатқан түрлі өзгерістер мен жаңашылдықтар еліміздің экономика саласына да, білім беру жүйесіне де тың ізденістерді енгізіп отыр. «Жаһандық дағдарыстың жалғасуының әсерінен әлемде болып жатқан өзгерістер бізді үрейлендірмейді. Біз оларға дайынбыз. Біздің ендігі міндетіміз – егемендік жылдары қол жеткізгеннің барлығын сақтай отырып, ХХІ ғасырда орнықты дамуды жалғастыру», – деп Елбасымыздың Жолдауында айтылғандай, еліміз қай салада болмасын қарқынды дамып, әлемдік кеңістікке қарыштай қадам басып, еркін қанат сермеуде.

Бүгінгі білім беру жүйесі модернизацияланған заманда көп тілді меңгертуге аса назар аударылып, жан-жақты жол ашылған. Үштілді оқыту – заман талабы. Үштілділік – бәсекеге қабілетті елдер қатарына апарар басты баспалдақтардың бірі [4].

Үштілділіктің маңызын түсіне білген жанның еліміз үшін болашақтағы алары да, берері де мол. «Біз ағылшын тілін игеруде серпіліс жасауымыз керек деп ойлаймын. Осынау мүмкіндіктерді игеру мақсатында бүгінгі білім ордалары үштілділікті енгізудің, оны тиімді жүргізудің тың жолдарынан ізденіс табуда. Болашақ жастарымыз өз тілін ардақтай отырып, заман талабы тудырып отырған үш тілде еркін сөйлеп, әлемнің кез-келген жерімен еркін байланысқа түсіп жатса еліміздің ертеңінің көркейте түсері сөзсіз. Олай болса бүгінгі талапкерлерге әлемдік кеңістікке қанат қағып, шет тілін меңгерсем деп талап білдіргендерге сәттілік тілейік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. ҚР МЖМБС 1.001-2012 «мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту» негізгі ережелер*
- 2. ҚР «Тілдер туралы» Заңы 11.07.1997ж №151-1*
- 3. «Кішкентай Тілмаш» Үштұғырлы тілді дамыту әдістемелік құралы.*
- 4. Мейрманқұлова Т. Білім берудегі инновациялық технология А, 2005*

Мателова Р.

ВНЕДРЕНИЕ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аннотация. В статье говорится, что в настоящее время одной из основных стратегических задач нашей страны является реконструкция и развитие системы образования в дошкольных учреждениях. Учреждение дошкольного воспитания и обучения первый уровень непрерывного образования. Поэтому основная цель дошкольного воспитания и обучения направлена на раскрытие и всестороннее развитие индивидуальных особенностей, способностей и талантов ребенка

Мескен Л.Н., Мадышева Ж.Қ.

«Ахмет Байтұрсынұлы атындағы мектеп-гимназиясы» КММ педагог-психолог,
ағылшын тілі пәні мұғалімі

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
liakasoni@mail.ru, kanatova.zhuldyz@inbox.ru

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ ТӘРБИЕ МЕН ЖАҒАНДАНУДЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада өскелең ұрпақты тәрбиелеу мен қалыптастыру мәселесі және оны шешу жолдары туралы мәселе көтеріледі. Мемлекеттік бағдарламаларды мұқият зерделеудің маңызды рөлі де қазіргі жас ұрпаққа Батыстың ықпалына балама жауап ретінде қарастырылады. Мақалада, әсіресе, мемлекеттік бағдарламалардың студенттерге іргелі білімдер дайындап, оқытуда ғана емес, сонымен қатар олардың бойында жақсы тәрбие, отансүйгіштік сезімін қалыптастыру және өскелең ұрпақты тәрбиелеуге көмектесетін жақсы тәрбие, патриоттық сезім және басқа да әртүрлі қасиеттерді қалыптастыру және дамытуда.

Әлемдік тәжірибеде мойындалған бір ақиқат бар. Ол – ел болудың биік мағыналы ұғым екені. Оның іргетасы – мемлекет, анығырағы ұлттық мемлекет. Әділіне көшсек, тек мемлекет құрған ел ғана әлемдік көшке ілесе алады, өзіндік келбеті бар өркениет жасай алады, өз кезегінде өркениет жасай алған ел ғана басқа өркениетті елдермен терезесі теңесе алады. Олай болса, еліміздің тап бүгінгі болмысы мен әлемдік кеңістіктен өз орнын табуға ұмтылысын мемлекетшілдік бастаулары деп айтуға толық негіз бар. Ресейге отар ел болып тұрғанымызда “туған ұлт”, “ұлттық”, “ұлтшылық”, “ұлттық идея”, “ұлттық мүдде”, “ұлттық тәрбие” мәселесі туралы сөз қозғау мүмкін болмады. Өйткені, бұл жайында сөз қозғау отарлаушы елдің “жасампаз” интернационалистік идеологиясына қарсы шыққандық деп есептелетін.

Енді ұлттық биік сананы қалай қалыптастырамыз, оны жүзеге асырудың жолдары қандай деген мәселеге келейік. Қазір барлық елдер мен мемлекеттер біркіндікті жаһандану жағдайында өмір сүруге бейімделу үстінде. Негізгі кіндігі еркін таңдау және жеке бастама жасай алатын жеке адам бостандығы идеясына негізделген Батыс өркениеті болып отыр. Соңғы жылдары жаһанданудың бір тетігі ретіндегі батыстану – бұл тек батыстың технологиялық жетістіктерін, экономикалық өндірісті ұйымдастыру тәжірибелері мен ғылыми-техникалық мәдениетін қабылдау ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік реттеудің (адам құқығы, жеке адамның тұлғалық тұрпаты, діни сенімі, ұлттық төзімділік, әдептілік, т.б.) мәдени-өркениеттік қалыптар кешенінде қабылдау екенін түсінген дәстүрлі қоғамды жақтаушылардың табанды қарсылығына тап болуда. Өйткені, өткен ғасырдың орта шенінен айтыла бастаған өркениет бәсекесі қазір шын мәнінде ақиқатқа айнала бастады. Бәсеке бүгінгі күні экономикада, саясатта, идеологияда, мәдениетте, білімде, ақпаратта, технологияда, тағы басқа салалар да қызу қарқынмен жүріп жатыр[1]. Рас, Батыстың білімі, ғылымы, техникасы, технологиясы, біздер үшін өте қажет, алайда, Батыс өркениетінің қоршаған ортаға тек пайда табу көзі деп қарауға үйретуі, оны технологиялық тұрғыдан бөлшектеп сату түрінде түсіндіруі, бұл мәселеде бізге үлгі бола алмайды. Сондықтан Батыс өркениетіне шамадан тыс еліктеушілік жақсылықтың нышаны емес.

Ел болу, мемлекет құру сонау түркі заманынан желісі үзілмей келе жатқан ұлттық арман-аңсар. Ел болу – болашаққа ашылған даңғыл жол. Сол болашаққа ашылған даңғыл жолды ұлттық тәрбие арқылы жүруді үйренсек, ешкімнен кем болмайтынымыз анық. Бұдан шығатын қорытынды – ұлттық тәрбие идеясы ата-бабалар алдындағы – қарыз бен өкшебасар ұрпақтың алдындағы – парыз деп түсінуіміз керек. Яғни, парыз бен қарыздың түйісер тұсы осы ұлттық тәрбие деп білеміз.

Осы орайда айта кететін жәйт, Қарағанда политехникалық колледжінде іс-тәжірибеден өту барысында осы ұлттық тәрбиені дамытуға біршама қосуға тырыстық. Оның ішінде ең алдымен «Ұлттық құндылықтарымызды қадірлейік!» атты тәрбие сағатын өткіздім. Тәрбие сағатында бірнеше студент өзіміздің ұлттық құндылықтарымызды айтқанда шорқақтық танытты. Бұл сабақтың студенттерге берген әсері мол болды. Ұлттық құндылық жайлы білімдерінің деңгейін бір сатыға болсын жоғарылатты. Сол сияқты колледжішілік «Бұрымды

қыз!» байқауын ұйымдастырдық. Қазіргі қоғамда «сәнге» айналып отырған мәселенің бірі қыз баланың шашын жайып жүруі деп білемін. Ал, бұрынғы кезде, қазақта шашын тек әйел адамның ері қайтыс болғанда ғана шаш жайған. Яғни, бұл сайысымыздың мақсаты өткен тарихымызды дәріптеп, құрметтеу. Дәстүрімізді аяқ асты етпеу болды. Өзімізге де, өзгелерге де көмегін тигізер тәрбиелік мәні мен ұлттық тәрбиені дәріптейтін осындай іс шаралардың маңызы зор деп білемін.

Осы орайда мынадай бір сауалға жауап беру маңызды деп есептеймін. Елдік сананы қалыптастыру үшін неге ұлттық тәрбиені бірінші кезекке қоямыз? Біздің ойымызша, ұлттық тәрбие өзара тығыз байланысты екі бастаудан нәр алуға тиіс. Оның біріншісі, қазақ халқының тарихи тағдыры қалыптастырған мейірім, жарасым, төзім, шапағат, парасат, ізет, бақыт туралы арман-аңсар. Таратып айтсақ, осындай арман-аңсардың мәдениет пен өнерде, салт-дәстүрде, тіл мен ділде, діни сенім-нанымда түрліше көріністері болуы керек. Екіншісі, бүгінгі тарихи кезең аясындағы нақты бастан кешіріп отырған қоғамдық-психологиялық ахуал[2]. Бірінші жағдайға қатысты ойымызды одан әрі өрбітер болсақ, халықтың мәдениеті мен әдебиеті, өнері мен салт-дәстүрі, тілі мен ділі, сенім-нанымы мен діні дегенде тарихтың сүзгісінен сараланып өткен рухани құндылықтарға басымдық сипат берілуі керек. Мұның өзі қоғамның тарихи, психологиялық даму бағытында екінші мәселенің де оң шешімін табатын жолмен ілгері басуына кепіл бола алар еді.

Әрине, бүгінгі қоғамдық-психологиялық ахуал дегенде осы бағыттағы әлемдік тәжірибелердің озық үлгілері мен жетістіктері де назардан тыс қалмауға тиіс. Түсінген кісіге қазіргі заман көзімен қарасақ, қоғам түбегейлі өзгерген. Жастардың психологиясы, таным түйсігі мүлдем басқаша. Бүгінгі қоғамдық қатынастар өкшебасар ұрпақты бәрібір өз дегеніне көндіруде. Тіпті ұлттың құрамы да ала-құла. Ұлттың (отбасының) құрамы ала-құла болған соң, тілі де біркелкі емес. Осыған байланысты бүгінгі қазақ отбасының ұлттық тәрбиесі күрделі өзгерістерді бастан кешіруде. Мұндай өзгерістерге біз әрқашан дайын болуымыз керек. Ол үшін білім арқылы тәрбиелеудің әлемдік озық үлгілеріне арқа сүйегеннен ұтпасақ, ұтылмайтынымыз анық. Сонда ғана біз бәсекелестікке қабілетті жас ұрпақ тәрбиелеуге қол жеткізе аламыз.

Сондықтан мұнда алдымен мемлекет жасауға ұйытқы болып отырған жастар мен жас мамандардың мүддесі қатар тұруға тиіс. Өйткені, біз бұдан былайғы кезеңде бүкіл адамзат баласы жасаған өркениеттермен қатар дамуға тиіс мәдениеттің (қазақ мәдениетінің) мүшесі болып саналамыз. Ендеше, адамзат баласының осы уақытқа дейін жасаған ұлттық құндылықтарымызды қолдан келгенше түгел игеріп, қажетімізге пайдалануымыз керек. Сондай-ақ, ағымдағы уақыттың талабы мен сұранысын қанағаттандырып отыру да ұлттық тәрбиедегі негізгі қағиданың біріне айналуға тиіс. Бұл үшін қазақ ұлтын қай тұрғыдан да жана дәрежеге, жаңа интеллектуалды сапаға көтеріп алу тиімді.

Халықаралық деңгейдегі білімнің басты ерекшелігі – күшті нарықтық бәсекеге қажет кадр даярлау болса, оның алғы шарты білім арқылы тәрбие берудің ішкі механизмін қалыптастыратын жүйе құру деген сөз. Мұны дүние жүзілік тәлім-тәрбие берудің озық тәжірибелерін игермей ұлттық тәрбие идеясын толыққанды жүзеге асыра алмаймыз. Бүгінгі тарихи-психологиялық ахуал бізден осыны талап етіп отыр. Онсыз білім де, тәрбие де өз деңгейінде болмайды. Шын мәнінде тәуелсіздік дегеніміздің өзі ұлттық мәдениеттің сақталуы және халыққа рухани қызмет ету әлеуеті емес пе?! Ол-ол ма, ұлттық бостандық ұғымының түпкі мазмұн-мағынасы да осыған саяды. Жастарды ойдағыдай тәрбиелеуде біздің мүмкіндігіміз бар. Өйткені, ол үшін батыс мәдениетімен, білімімен бәсекеге түсе алатындай ХХІ ғасырда рухы биік мәдениетіміз бен білімі әлеуетімізді қалыптастыруды қолға алу өте-өте маңызды. Рухы мен мәдениеті биік, білімі терең деңгейдегі ұлт жаһандану деген алып мұхиттың үстінде өзінің келбетін жоғалтпайды. Ондай ұлттың да, мемлекеттің де болашағы жарқын. Ол үшін ұлттық тәрбиені дамытудың ғылыми негізделген тұжырымдамасын жасау керек. Тіпті бұл кезек күттірмейтін үлкен мәселе. Мұны Президенттің “Интеллектуалды ұлт – 2020” ұлттық бағдарламасындағы идеямен қаруланған Қарағанды политехникалық колледжінің ұжымы да қолға алып отыр. Әрине қиын, қиын да болса тәуекелге бел буып отырған жай бар. Сол мүмкіндікті пайдаланып бүгінде бізде тәрбие мәселесіне, оның ішінде ұлттық тәрбие проблемасына бірінші кезекте ден қойып отырмыз. Өйткені, ұлттық тәрбие бастауларынан нәр алған мәдениетті, парасатты жастар оқу-білімді өзінің өмірлік мұратына айналдырып, жан-жақты ізденетіні, ғылыммен шұғылданатыны сөзсіз. Білім мен ғылым шындығында, аса зор өндіргіш күш, үлкен байлық. Сондықтан да әлемдік жаңа идеология білім күшіне сүйенеді.

Сондай-ақ қазіргі замандағы білім беру жүйесінің міндеті қазіргі жастарымыздың білім алып қана қоймай, тәрбиелі, әдепті, ұлтжанды, бір сөзбен айтқанда, интеллектуалды болуын қамтамасыз ету.

Қысқаша айтқанда, ұлттық тәрбие – ұлттық сана-сезімі жоғары болашақ маман жастарды тәрбиелеуге негізделген білім беру жүйесінің құрамдас бөлігі. Мақсаты – ұлттық сана-сезімі қалыптасқан, ұлттық мүдденің өркендеуіне үлес қоса алатын, ұлттық құндылықтар мен жалпы адамзаттық құндылықтарды өзара ұштастыра алатын толық кемелді, ұлтжанды тұлғаны тәрбиелеу.

“Біз дамыған елдерден озық технологияларды тартып, бірлескен өндірістер құрудамыз, инновациялық жобаларға қолдау көрсетілуде. Бірақ, біз экономикасы тұрақты дамыған елдер клубына өтеміз десек, бұл жеткіліксіз. Оның сыртында аса озық технологияларын бізге ешкім де әншейін бере салмайды. Қазақстанға біздің ұлтымыздың әлеуетін оятуға және жүзеге асыруға жағдай жасайтын интеллектуалды төңкеріс қажет”[3]. Міне, Нұрсұлтан Әбішұлының осы бір ой-толғамы түйіндеп отырғандай, бүгінгі жаңа әлемдегі жаңа Қазақстанды, оның жаңа ұрпағын қалыптастыруда интеллектуалдық секіріс сөзсіз қажет. Олай болса, сол интеллектуалдықтың өзі ұлттық тәрбиемен келетін жеміс екенін ұмытпағанымыз абзал.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мырзахан А. Ел болудың жолы – ұлттық тәрбие //«Ана тілі», 20 қазан, 2011, 46 б.
2. Қапалбеков Б. Ұлттан тілді алса...-Алматы, 2006.- 138 б.
3. Назарбаев Н.Ә. Ұлттың ұлы мұраты жолында ұйысайық //Егемен Қазақстан. 31 мамыр, 2008, 10 б.

Мескен Л.Н., Мадышева Ж.Қ.

ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ ТӘРБИЕ МЕН ЖАҒАНДАНУДЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ

Аннотация. В данной статье поднимается вопрос проблемы воспитания и формирования молодого поколения, а также пути решения данной проблемы. Также рассмотрена важная роль тщательной проработки государственных программ, как альтернативный ответ западному влиянию на нынешнее молодое поколение. Особенно в статье отмечена роль государственных программ не только в подготовке и преподавании фундаментальных знаний для учащихся, но и в формировании и развитии различных качеств как воспитанность, чувство патриотизма и других, которые помогают воспитать интеллектуальное подрастающее поколение.

UDC 37.016

Mishin D.E.

Student, South Kazakhstan University after named M. Auezov
city Shymkent, The Republic of Kazakhstan

d.mishin.03@mail.ru

Senior lecturer, master. Yegemberdy Assel Alibekkyzy
city Shymkent, The Republic of Kazakhstan

Assel-arsen@mail.ru

INNOVATIVE APPROACHES TO ORGANIZING THE PROCESSES OF UPBRINGING, TRAINING AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF LIFELONG EDUCATION

Annotation. Currently, there are significant changes in the national education policy. This is due to the transition to the position of personality-oriented pedagogy. The educational potential, both social institutions and personal, is being actualized.

Addressing the problems of innovation and singling them out among the most important areas of modern scientific thought were the result of awareness of the growing dynamics of innovation processes in society. The development of scientific interests in this direction revealed the complexity and multidimensionality of this phenomenon, which led to the emergence of various approaches to its analysis.

The concept of "innovation" first appeared in the studies of cultural studies in the 19th century and meant the introduction of some elements of one culture into another. Innovation (from the English. Innovation-innovation, new) is a change within the system. The concept of "new" is one of the core concepts in innovative pedagogy.

Dictionary of S.I. Ozhegova gives the following definition: "first created or made, appeared or emerged recently, instead of the previous one, re-discovered". In the pedagogical interpretation, innovations mean innovations in the pedagogical system that improve the course and results of the educational process.

Innovative processes are aimed at the formation of a competitive, professionally and problem-oriented personality. A future specialist needs to be aware of his personal and social responsibility, set goals and see the ways to achieve them, understand tactics and strategy on the way to the goal, adequately perceive both freedom and risk, master brainstorming techniques, manage emotions, and concentrate attention.

This determined the need to realize that innovative processes require a systematic, holistic study, taking into account factors related to both the innovations themselves and their socio-cultural environment. The search for solutions to the pedagogical problems of innovation is associated with the analysis of the available research results of the essence, structure, classification and features of the course of innovative processes in the field of education.

Currently, our country is undergoing significant changes in the national education policy. This is due to the transition to the position of personality-oriented pedagogy. The educational potential, both social institutions and personal, is being actualized. Previously, the formation of knowledge, abilities, skills, informational and social skills that ensure "readiness for life", in turn, understood as the ability of an individual to adapt to social circumstances, were the unconditional guidelines for education. Now education is increasingly focused on the creation of such technologies and methods of influencing the personality, in which a balance is ensured between social and individual needs, and which, launching the mechanism of self-development, ensure the readiness and ability of the individual to realize his own individuality.

In the context of educational reforms, innovative activities aimed at introducing various pedagogical innovations have acquired particular importance in vocational education. They covered all aspects of the didactic process: forms of its organization, content and technology of teaching, educational and cognitive activity.

Innovative learning technologies include: interactive learning technologies, project-based learning technology, information and communication technologies.

In the psychological theory of learning, interactive learning is called learning based on the psychology of human relationships. Interactive learning technologies are considered as a way of assimilating knowledge, forming skills and abilities in the process of relationships and interactions between a teacher and a student as subjects of educational activity. Their essence lies in the fact that they rely not only on the processes of perception, memory, attention, but, above all, on creative, productive thinking, behavior, communication. At the same time, the learning process is organized in such a way that students learn to interact with a friend and other people, think critically, solve complex problems based on an analysis of work situations, professional tasks and relevant information.

In interactive learning technologies, the roles of the trainer (instead of the role of the informant - the role of the manager) and the student (instead of the object of influence - the subject of interaction) change significantly, as well as the role of information (information is not a goal, but a means for mastering actions and operations).

All innovative learning technologies are divided into non-imitative and imitative. The classification is based on the sign of recreation (imitation) of the context of professional activity, its model representation in training.

Non-simulation technologies do not imply the construction of models of the studied phenomenon or activity. The imitation technology is based on imitation or imitation-game modeling, that is, reproduction in learning conditions with one or another measure of the adequacy of the processes occurring in a real system.

List of sources used:

1. Adamskiy, A.I. *The era of new results. Journal "School Director", 2015, No. 7, 87-90 p.*
2. Klarin, M.V. *Innovations in world pedagogy: learning based on research, games, discussions: analysis of foreign experience / M.V. Clarin. - Riga: Experiment, 2013. -- 180 p.*
3. Polonsky, V. M. *The More, the Better? (to the assessment of the results of scientific activity) / V.M. Polonsky // Pedagogy. - 2014. - No. 2. - S. 35-39.*

4. Polonsky, V. M. *Innovations in education [Text]: (methodological analysis) /*
5. V. M. Polonsky // *INNOVATIONS IN EDUCATION I.- М. : [b. and.]*,
6. Polyakov S.D. *Pedagogical innovation: from idea to practice / SD Polyakov - М. : Center "Pedagogical search", 2011. - 176 p.*
7. Slastenin V.A., Podymova L.S. *Pedagogy: Innovation. - М. : IChP "Magister Publishing House", 1997. - 224 p.*
8. Rapatsevich, E.S. *Modern Dictionary of Pedagogy [Text] / comp. E.S. Rapatsevich. –М. : Modern Word, 2011. - 928 p.*

Мишин Д.Е.

**ӨМІР БОЙЫНША БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТӘРБИЕ, ОҚУ ЖӘНЕ ТҰЛҒАЛЫҚ
ДАМУ ПРОЦЕСТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУҒА ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР**

Аңдатпа. Қазіргі таңда мемлекеттік білім беру саясатында елеулі өзгерістер орын алуда. Бұл тұлғалық-бағдарлы педагогика позициясына көшумен байланысты. Институционалдық және тұлғалық білім беру әлеуеті жаңартылуда.

Мишин Д.Е.

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ К ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ ВОСПИТАНИЯ,
ОБУЧЕНИЯ И ЛИЧНОСТНОГО РАЗВИТИЯ В КОНТЕКСТЕ
НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В настоящее время в государственной образовательной политике происходят существенные изменения. Это связано с переходом на позицию личностно-ориентированной педагогики. Актуализируется образовательный потенциал, как институциональный, так и личный.

УДК 372.2

Мусина Б.Б.

Студент, Академии ««Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан, baxmadi@mail.ru
Научный руководитель, старший преподаватель Таликова Г.Т.

**СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ
ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФОРМ СУБКУЛЬТУРЫ ДЕТСТВА В СОВРЕМЕННОЙ
СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ**

Аннотация. В данной статье изучается влияние детской субкультуры на экологическое развитие детей дошкольного возраста, а также проанализировали авторские программы, в которых представлены психологические аспекты экологического образования дошкольников.

Субкультура - это система ценностей, установок, способов поведения и жизненных стилей, которая присуща относительно мелкой социальной общности, пространственно и социально в большей или меньшей степени обособленной. Субкультура детства – это проявление самовыражения личности ребёнка [1]. В период детства начинает складываться тонкий и чувствительный мир ребёнка, представляющий собой целостную и ценностную модель мира культуры, отражённую в системе представлений ребёнка «Я – Мир». Для того, чтобы определить воздействие культуры на формирование представлений ребёнка о мире и о себе, необходимо рассматривать культуру как на одно из важнейших условий его жизни.

Детская субкультура существует как стихия детских переживаний и не служит средством достижения какой-либо прагматической цели, в отличие от взрослой культуры. Дети самовыражаются лично и утверждают своё существование в коллективе сверстников, а также среди взрослого сообщества.

В настоящее время складывается многоуровневая градация субкультуры детства: дошкольная, школьная, подростковая и юношеская.

Специфическими проявлениями субкультуры детей дошкольного возраста мы можем назвать следующие: речевая деятельность ребёнка (словотворчество, сленг, стихи-дразнилки, считалки и т. д.), обычаи, коллективные игры, атрибутика, предметы собственных ценностей.

Возникновение детской субкультуры как целостного историко-культурного феномена обусловлено половозрастной стратификацией общества, уходящей своими корнями в глубокую древность, когда не прошедшие инициацию (особый обряд посвящения во взрослость) члены общины объединялись для осуществления совместных форм жизнедеятельности, тождественной взрослым. С развитием человеческого общества эти формы все более автономизировались, делая переход от прямого подражания трудовым, бытовым и ритуальным действиям взрослых - к игре как особой непродуктивной форме активности, благодаря которой осуществляется управление собственным поведением ребенка, его ориентация в смыслах человеческой деятельности и отношений (Д.Б. Эльконин) [2].

Таким образом, субкультура детства побуждает стремление знакомиться с окружающим миром, активно действовать в общении со сверстниками, участвовать в жизни взрослых, осуществлять свои мечты. Именно на этапе дошкольного детства ребенок получает эмоциональные впечатления о природе, накапливает представления о разных формах жизни, т.е. у него формируются первоосновы экологического мышления, сознания, закладываются начальные элементы экологической культуры.

Но происходит это только при одном условии: если взрослые, воспитывающие ребенка, сами обладают экологической культурой: понимают общие для всех людей проблемы и беспокоятся по их поводу, показывают маленькому человеку прекрасный мир природы, помогают наладить взаимоотношения с ним.

В связи с этим в 90-е годы было создано значительное количество программ, направленных на экологическое воспитание дошкольников. Рядом психологов созданы авторские программы, в которых представлены психологические аспекты экологического образования дошкольников. Программа А. Вересова «Мы земляне» имеет своей целью развитие в детях элементов экологического сознания, она демонстрирует всеобщую взаимосвязь природы, человека и его деятельности [3].

Н.А. Авдеевой и Г.Б. Степановой создана программа экологического образования и воспитания старших дошкольников «Жизнь вокруг нас», в центре которой личностное развитие ребенка. Дети получают информацию экологического содержания, на эмоционально-положительной основе у них развивается бережное и ответственное отношение к живой природе [4].

Творческий поиск педагогов и психологов в целом ряде программ направлен на развитие в детях эстетического отношения к природе и окружающему миру.

Программа В.И. и С.Г. Ашиковых «Семицветик» нацелена на культурно-экологическое образование детей, развитие в них начал духовности, богатой, творческой саморазвивающейся личности [5]. Авторы считают от того, как ребенок научится мыслить и чувствовать окружающий мир природы, как воспримет ценности мировой культуры, зависит то, как он будет действовать, какие поступки совершать, как он будет применять все знания и умения в жизни по отношению к окружающей природе, как он будет любить и беречь природу и свою Родину.

Программа предполагает совместную творческую деятельность детей и взрослых в детском саду, детских студиях или в семье. Каждый родитель, как и учитель и педагог должен научить своего ребенка любить и беречь природу, как свой родной дом. В процессе обучения дошкольники приобретают широкий кругозор, нравственное начало отношении к окружающему миру. Основой программы является восприятие красоты в природе, в созданных человеком творениях и самом человеке его внутреннем мире и созидательных проступках.

Программа «Наш дом-природа» состоит из десяти блоков. Каждый включает обучающий и воспитывающий компоненты-знания о природе и развитие детей разных аспектов отношения к ней (бережной заботы, умения видеть красоту и др.) Половина программы (пять блоков) рассматривает область неживой природы (вода, воздух, почва и др.), три блока посвящены живой природе - растениям, животным и экосистеме леса, два - взаимодействию человека с природой [6].

Программа имеет методическое обеспечение - разработку по созданию развивающей среды в дошкольной организации, рекомендации по ознакомлению детей с водой, воздухом. Ценным аспектом программы является то, что автор обращает внимание на отходы, которые в большом количестве производит человечество и которые составляют реальную опасность для природы планеты.

Одной из первых в 90-х годах появилась программа С.Н. Николаевой «Юный эколог», созданная на основе собственной Концепции экологического развития дошкольников [7].

«Юный эколог» включает две подпрограммы - программу экологического развития дошкольников, программу повышения квалификации дошкольных работников в области экологического развития детей, т. е. одновременно решается вопрос становления начал экологической культуры у детей и развития ее у взрослых, их воспитывающих (ведь воспитатель, являющийся носителем экологической культуры важнейшее условие развития детей).

Программа имеет обстоятельное теоретическое и экспериментальное обоснование, сориентирована на личностный подход к ребенку и всестороннее его развитие. Содержание программы отражает взгляд на природу, прослеживает взаимосвязь организма со средой обитания в разных аспектах как закономерные проявления морфофункциональной приспособленности любимых растений и животных к среде, как смену форм приспособительной взаимосвязи организма со средой в процессе его онтогенетического развития, как сходство разных живых существ, проживающих в однородной среде. Решить эти вопросы можно при наличии в жизненном пространстве детей (в помещении и на участке ДО) в достаточном количестве самих объектов природы - растений и животных.

Программа экологического развития детей содержит шесть разделов. Первый - это объекты неживой природы, которые рассматриваются и сами себе, и как компоненты среды жизни живых существ.

Показано, что без воды, воздуха, почвы невозможна жизнь растений, животных и человека, что планета Земля, в отличие от других планет Солнечной системы, имеет весь комплекс необходимых условий для жизни во всех ее формах. Последний раздел посвящен человеку - он рассматривает в трех аспектах как живое существо, нуждающееся в благоприятных условиях, как пользователь природы и как ее хранитель.

Разделы со второго по пятый - это познание собственно экологических законов (жизнь растений и животных в своей среде обитания и в сообществе) эти законы можно интересно познавать уже в дошкольном возрасте, чтобы их понять, приобщиться к ним в своем поведении и жить по ним на Земле.

Экологические знания - это не самоцель, это лишь средство формирования отношения к природе, которое строится на эмоционально-чувственной основе, проявляемой ребенком в разных видах деятельности.

В последнее время идет интенсивный творческий процесс в регионах Казахстана. Педагоги, экологи разрабатывают программы экологического образования детей с учетом местных природных и социальных условий, национальных традиций.

Эколого-краеведческая программа дополнительного образования «Лучики» для детей старшего дошкольного возраста. Составители: Надточий В.В., Мандрыкина М.А. Восточно-Казахстанская область [8].

Актуальность охраны окружающей среды не подлежит сомнению. Воспитание у детей экологической грамотности все больше выступает на первый план в современной системе образования. Объединение экологии и краеведения явилось одним из приоритетных направлений работы детского сада - это формирование у детей эколого-краеведческого миропонимания.

Работа объединения экологии и краеведения, основой которого является формирование у детей эколого-краеведческого миропонимания, является в течение ряда лет одним из приоритетных направлений педагогической деятельности коллектива нашего дошкольного учреждения.

Опыт практического применения игр направленных на экологическое воспитание дошкольников в ДО г.Караганды.

Посетив несколько детских садов, нами был сделан вывод о том, что не везде в практике ДО используются игры. Лишь в двух детских садах мы наблюдали создание воспитателями специальных игровых обучающих ситуаций с целью экологического воспитания дошкольников.

В целом нужно отметить, что работа по использованию различных форм субкультуры детства, направленных на экологическое воспитание, в современных детских садах региона ведется, но нужно отметить о недостатке методических пособий, не во всех группах имеется достаточный игровой материал, не везде есть уголки природы, хотя бы аквариумов с рыбами.

Список использованных источников:

1. Беляев И. А. *Культура, субкультура, контркультура*. – Оренбург: Филиал УрАГС в г. Оренбурге, 2002.– С. 5-18.
2. Эльконин Д. Б. *Психология игры*. – М.: Знание, 1999. – 258 с.
3. Вересов А. *Программа экологического развития дошкольников «Мы – земляне»*. – А., 2009. – 29 с.
4. *Жизнь вокруг нас / под ред. Н.А. Авдеевой и Г.Б. Степановой*. – М., 2009. – 23 с.
5. Ашиков В.И. *Программа экологического воспитания дошкольников*. – А., 2012. – 31 с.
6. Рыжова Н. *Программа экологического воспитания дошкольников «Наш дом – природа»*. // *Дошкольное воспитание*. - 1998. - № 7. – С. 15
7. Николаева С. Н. *Юный эколог: программа и условия ее реализации в детском саду*. – М.: Мозаика-Синтез, 1999. – 25 с.
8. Надточий В.В., Мандрыкина М. А. *Эколого-краеведческая программа*. – Восточно-Казахстанская область, 2012. – 23 с.

Мусина Б.Б.

ҚАЗІРГІ МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕ БАЛАЛЫҚ ШАҚТЫҢ СУБМӘДЕНИЕТ ФОРМАЛАРЫН ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ДАМУДЫ ЗЕРТТЕУ ПРОБЛЕМАСЫНЫҢ ЖАҒДАЙЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада балалар субмәдениетінің мектеп жасына дейінгі балалардың экологиялық дамуына әсері зерттеледі, сонымен қатар мектеп жасына дейінгі балаларға экологиялық білім берудің психологиялық аспектілері ұсынылған авторлық бағдарламалар талданды.

ӘОК 371.268

Мұқыжан Г.Б.
Қосымша білім беру педагогі
«Оқушылар сарайы» КМҚК
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
gulbarshyn-m67@mail.ru

ДЕҢГЕЙЛІК-САРАЛАП ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ЖЕКЕ ТҰЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ, ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫ ДАМУ

Аңдатпа Баяндамада оқушылардың орындайтын тапсырмалар олардың оқудағы жетістіктері мен кемшіліктерін анықтауға мүмкіндік беретіндігі және жеке тұлғаны қалыптастыруға болатындығы туралы айтылған.

Қазіргі кезде егемен елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге бағыт алуда. Бұл оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты болып отыр. Себебі, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі.

Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек. Сондықтан да әрбір оқушының қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет. Өйткені мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттейді.

Білім беру саласы қызметкерлерінің алдына қойылып отырған міндеттердің бірі — оқытудың әдіс тәсілдерін үнемі жетілдіріп отыру және қазіргі заманғы педагогикалық технологияларды меңгеру. Қазіргі таңда оқытушылар инновациялық және интерактивтік

әдістемелерін сабақ барысында пайдалана отырып сабақтың сапалы әрі қызықты өтуіне ықпалын тигізуде.

«Инновация» ұғымын қарастырсақ, ғалымдардың көбі оған әртүрлі анықтамалар берген.

Мысалы, Э.Раджерс инновацияны былайша түсіндіреді: «Инновация- нақтылы бір адамға жаңа болып табылатын идея».

Майлс «Инновация — арнайы жаңа өзгеріс. Біз одан жүйелі міндеттеріміздің жүзеге асуын, шешімдерін күтеміз», — дейді. Тиімді де орынды пайдаланған оқыту технологиясының бірі, деңгейлеп- саралап оқыту – сапалық білім негізі бола алады.

Деңгейлік саралау технологиясы оқушының да мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытуға бағытталған. Бұл әдіс-тәсіл оқыту технологиясында оқытудың мазмұны мен әдістері шығармашылық ізденіс іс-әрекет жасау негізінде адамның инновациялық қабілеттерінің қалыптасуына бағытталады. Білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес.

Оқытудың жаңа технологияларын күнделікті сабақ үрдісінде пайдалану үшін әр мұғалім өзінің алдында отырған оқушыларының жас ерекшеліктерін ескере, мақсат-мүддесіне сай, өзінің шеберлігіне орай таңдап алады. Жаңа технологияны жүзеге асыруда мұғалім белсенділігі, шығармашылық белсенділігі, шығармашылық ізденісі, өз мамандығына деген сүйіспеншілігі, алдындағы шәкірттерін бағалауы ерекше орын алады. Сондай педагогикалық оқыту технологиясының бірі – оқушының да, мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытатын профессор Ж. Қараевтың «Саралап-деңгейлеп оқыту» технологиясын алып отырмын.

Ж.Қараевтың технологиясы сабаққа қолдану арқылы оқушыларды өздігінен ізденіп, өз бетінше білім алуға дағдыландырады, оқушыларды «қабілетті», «қабілетсіз» деп жіктерге бөлуді жояды. Саралаудың негізгі ұстанымы оқыту мазмұнын тарылту емес, ол мұғалім тарапынан оқушыларға таразыланған көмек болуы тиіс. Негізінен тәжірибеде саралап оқытудың екі түрі кеңінен қарастырылады: деңгейлік және бағдарлық.

Деңгейлік-саралау – оқушылардың оқу материалын түрлі деңгейде меңгеруі. Бұл технология, біріншіден, дамыта оқыту идеясын жүзеге асыруға мүмкіндік береді, өйткені ол оқушының ойлау, елестету мен еске сақтау қабілеттерін, ынтасын, белсенділігін, білім сапасын дамытуға көмектеседі. Деңгейлік саралау технологиясы оқушының да мұғалімнің де белсенді шығармашылық қызметін дамытуға бағытталған. Балалардың даму деңгейінің бірінғай болмауына және қабілеттеріндегі айырмашылықтар мен басқа да себептерге байланысты оқу үздіктері мен үлгермеушілердің пайда болатыны белгілі. Осыған орай, деңгейлеп саралап оқыту технологиясы әр оқушының қабілетіне, мүмкіндігіне, деңгейіне қарай оқытуды көздейді. Сабақ барысында міндетті 3 деңгейлік тапсырмалар арқылы жұмыс жасалады. Тапсырмаларға төмендегідей талаптар қойылады.

- жаттап алуға лайықталған болу керек;
- алдыңғы сабақта жаңадан меңгерілген білімнің өңін өзгертпей қайталап, пысықтауға мүмкіндік берілуі;

- тапсырмалар жаңа тақырып үшін типті және өмірмен байланысты болуы керек.

Деңгейлік тапсырмаларды жүргізудегі негізгі мақсаты- баланың қабілетін ашу, шығармашылығын шыңдау, іздендіру, пәнге қызығушылығын арттыру. Осы мақсатқа жету үшін төмендегідей міндеттерді жүзеге асырамын.

- Оқушылардың өздігінен білімін толықтыра, жетілдіре отырып, жаңа білім алуы.
- Оқушылардың бір-бірімен білім алмасуына дағдылануы.
- Берілген білімді пысықтау.
- Оқушының білімін тексеру, бақылау.
- Шығармашылық қабілетін арттыру.

Деңгейлік тапсырмалар арқылы оқушының нені білетінін, нені меңгергенін, нені меңгермегенін біледі, соның нәтижесінде оқушыларда намыс оты оянып, басқалардан қалып қоймауды ойлап өз мүмкіндігіне қарай дайындық жасайды, әрі тырысады. Деңгейлік тапсырмалар дегеніміз - балаға шамадан тыс жүктеме беру емес, керісінше оқушының біліміне, мүмкіндігіне, сұранысы мен қабілетіне сәйкес дайындалған сатылы жұмыстар жүйесі. Деңгейлік әдістің маңыздылығы - оқушының шығармашылықпен белсенді жұмыс істеуін дамытады, әр оқушыны өздігінен үйренуге баулиды, өткен грамматикалық, лексикалық

тақырыптарды жүйелі игеруге дағдыландырады, ой еңбегімен айналысуға жетелейді, яғни оқу-танымдық құзіреттілігі қалыптасады.

Бұл технология бойынша оқушылардың білімді өздігінен саналы түрде меңгеруіне ерекеше мән берілген. Оқу іс-әрекетінің негізгі түрі оқушылардың өздігінен орындайтын жұмысы болып табылады.

Деңгейлеп оқыту технологиясы оқушының да, ұстазды да белсенді шығармашылық қызметін дамытуға арналған.

1-деңгейдегі тапсырма мемлекеттік стандарттық деңгей, бұны орындауға барлығы міндетті.

2-3 деңгей тапсырмалар бірте-бірте күрделенеді және бұл тапсырманы орындауға оқушылар құқылы.

4-деңгей тапсырмалар шығармашылықпен жұмыс істей алатын оқушылар орындайды. Әрине, барлық оқушы 4-деңгейді түгел орындап шығады деу артық.

1-2 деңгейді түгел жуық орындайды да, белсенді оқитындар алға кетеді.

Өз тәжірибемнен мысалдар келтірсем; Қарағанды облысы, Қарағанды қаласы, «Оқушылар сарайы» КМҚК қосымша білім беру ұйымында мектепке дейінгі білім берудің STEM орталығында даярлық тобында сауат ашудан сабақ жүргіземін. Сабақ кезінде деңгейлік тапсырмаларды пайдалану тиімді. Деңгейлік тапсырмалар оқушыны сөйлете білудің шарттарына байланысты болады. Тапсырма түрлері оқушының ой желісін жетілдіріп, тілді сезіну қабілеттерін арттырады, тілдік грамматикалық тұлғаларды қолдануға көмектеседі. Деңгейлік тапсырмалар негізінде оқушылардың сөйлеу тілін дамыту жұмысын жүргізу үшін сөйлеу тілі қабылдау қабілетімен, байқағыштық қасиетпен, зейінмен тығыз байланысты болатынын ескеру қажет.

Деңгейлік тапсырмалардың төмендегідей түрлері қарастырылады:

Диалог құруға арналған тапсырмалар.

Ләзат мектептен келді ме?

Қыс айлары қандай? Не істеу керек?

Желтоқсан айы қай жыл мезгіліне жатады?

Ойын барысында мұғалім оқушылардың бір-бірімен сөйлесу қабілетін өрбітіп, тапсырманы күрделендіре береді.

Ойын «Диалог — әңгіме»

Бір оқушы ойдан шығарып, бір әңгімені бастайды. Келесі оқушылар оны жалғастырады.

Динара: Көктем айлары – наурыз, сәуір, мамыр

Гаухар: Көктемде күндер ұзақ болады

Мақсат: Көктемде түндер қысқа болады

Гулмира: Жылы жаңбыр жауады

Раушан: Құстар ұшып келе бастайды.

Әңгіме құруға арналған тапсырмалар:

а) ақ қар, биік тау, көп бала, қызық ойын, сырғанақ, ауыл маңы т.б.

ә) мына сұрақтарды басшылыққа ала отырып, әңгіме құрындар.

Сен кімсің? Отбасында неше адам бар? Ата-анаңның аттары кім?

Әжең үлкен бе? Атаң үлкен бе?

Қайда тұрасыңдар?

Сен қай қалада тұрасың?

Сіздің ағаңыз бен апкеңіз кім?

Олар не істейді?

Деңгейлік тапсырмаларды құру жеңіл шаруа емес. Бағдарламаға сай тапсырмалар түрін сараптап, зерттеп, оқушылардың оқу дағдысын қалыптастыру талаптарыны басшылыққа ала отырып, ғылыми-әдістемелік түрде оқушы деңгейіне сай құрылуы тиіс. Деңгейлік тапсырмалар оқушы сұранысын қамтамасыз ететіндей, ықшам, әсерлі, жүйелі, түсінікті сипатта болуы қажет.

Қорыта келгенде деңгейлік тапсырмалар орындау негізінде оқытудың тиімділігі:

- оқушы өз бетімен жұмыс істеуге дағдыланады ;
- оқушының жеке қабілеті айқындалады;
- іштей бір-бірінен қалмауға тырысады;
- тапсырманың күрделену деңгейіне сәйкес оқушының ойлау қабілеті артады;
- оқушылары толық бағаланады;
- әр бала өз деңгейіне қабілетіне қарай бағаланады.

Демек, жаңа технологиялық әдіс –тәсілдерді пайдалану білім сапасын арттыруға тиімді әдіс. Оқыту үрдісінде оқушылардың білім қорын молайтуға, белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге көмегі бар.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бақыбекова.Н. « Саралап деңгейлеп оқыту технологиясы арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру».-А: Қазақ тілі, №4, 2007.16б.
2. Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.:Өркен, 2007Кобдикова Ж.У. «Оқыту процесін технологияндыру». А:2000 ж.61б.
3. Көшімбетова С. Инновациялық технологияны білім сапасын көтеруде пайдалану мүмкіндіктері. – А.: Білім, 2008.
4. Қараев. Ж.А., Кобдикова Ж.У. «Актуальные проблемы модернизации педагогической системы на основе технологического подхода». А: 2005.34 б.
5. Қабдықайыров Қ. Инновациялық технологияларды диагностикалау. – А., 2004Республикалық ғылыми әдістемелік журнал, Қазақ тілі: әдістеме №5 2007(13)
6. Республикалық ғылыми әдістемелік журнал, Қазақ тілі: әдістеме № 2 2008 (16)
7. Раджерс Э. Инновация туралы түсінік. — //Қазақстан мектебі, №4, 2006.

Мұқыжан Г.Б.

ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ, РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСТВА ЧЕРЕЗ УРОВНЕВО-ДИФФЕРЕНЦИРОВАННОЕ ОБУЧЕНИЕ

Аннотация В данном докладе говорится о том, что выполняемые учащимися задания позволяют выявить их успехи и недостатки в обучении и позволяют сформировать личность.

ӘОК 371.268

Мухаммедина С.Г, Шайлимбекова Н.Б.
Қарағанды облысы. Қарағанды қаласы.
«Балапан» бөбекжайы. КМҚК
msaulet1984@gmail.com nurgul--71@mail.ru

**БАЛАЛАРДЫҢ ДЫБЫСТЫ ДҰРЫС АЙТУҒЫН ТҮЗЕТУ ЖӘНЕ
ТАЗА СӨЙЛЕУДІ МЕНГЕРТУ МҮМКІНДІКТЕРІ**

Аңдатпа. Дыбыстар-адам сөйлеуінің негізгі құрылымы. Пікір алысу, қарым-қатынас құралы болып табылады.

Қазіргі жас ұрпақ біздің болашағымыз. Сондықтан жан-жақты рухани дамыған, сауатты, саналы және денсаулығы мықты азамат тәрбиелеу мәселесі бүгінгі күннің басты нысанасына айналып отыр. Осыған орай, біздің балабақшада еліміздің жас ұрпақтарының барлық жағынан дамуына толық жағдай жасалған. Тәжірибе көрсеткендей, соңғы кездерде сөйлеу тілінде ауытқуы бар немесе тілінде кемістігі бар балалардың саны күн санап артуда. Олардың алдына алу немесе жедел түрде жәрдем беру мүмкіндіктері атқарылатын жұмыстарымыздың іс-жоспарында қарастырылған. Мұндай кемістігі бар тәрбиеленушілерге арнайы топтарда түзетушілік, педагогикалық, психологиялық, логопедиялық көмек көрсетіліп келеді.

Біз өз тәжірибемізде балаларды диагноздарына қарай топ-топқа бөліп оқыту тәсілін пайдаланамыз. Ол дегеніміз, ең алдымен, арнайы логопедиялық психологиялық және педагогикалық әдістерді қолдана отырып, дыбыстарды дұрыс айтуға үйрету, дыбыстардың артикуляциясын анықтау және оларды дыбыстарды ажырата білуге, есте сақтауға, зейін, ес, қиялдау процесстерімен қоса, артикуляциялық жаттықтыру үлгілері салынған суреттер, плакаттарды көрсетіп, қолдануға ерекше көңіл бөлу. Сондай-ақ артикуляциялық дағдыларды және фонематикалық қабылдауын дамыту, ауызекі сөйлеуін қалыптастыру және сауат ашуға дайындау мүмкіндіктерін қарастыру. Осындай тәсілдерді пайдалану арқылы біз баланың түсінігін, танымдық аясын кеңейтеміз және тәрбиелік жағынан бауырмалдылыққа тәрбиелейміз. Баланың тілі негізінен мектепке дейінгі кезеңде қалыптасады. Бұл кезеңде ағзаның барлық бөліктері және жүйелері қарқынды дамып, баланың қалыпты дене және ой дамуына қажетті қозғалыстағы таным іскерлігі қалыптасады. Өкінішке орай, балалар арасында

сөйлеу тілінің бұзылуы жиі кездесетін құбылысқа айналып барады. Жалпы сөйлеу тілі бұзылған баланың белсенді қозғалуында жетіспеушіліктер, соның ішінде саусақтың ұсақ моторикаларын да ауытқушылықтар байқалады. Мектепке дейінгі кезеңде қолдың ұсақ моторикасы мен қимыл-қозғалыстарын дамыту жұмыстары маңызды болып табылады. Адамның бас миындағы тілдің моторлы орталықтары саусақтың моторлы орталықтарына жақын орналасқан. Сондықтан, біз ұсақ қол моторикасын дамыта отырып, баланың ішкі ағзасына ықпал етуге көңіл аударамыз. Жаттығу нәтижесінде бала саусақ қимылдарын өз бетімен және жеңіл орындайды. Ойын қимылдары әрдайым қызықты да тартымды болуы шарт. Сонымен қатар қол саусақтары қимылын жетілдіру үшін ұсақ таяқшалардан, жемістердің дәндерінен, түймелерден әр түрлі бейнелерді тізбектеп жасау балалар үшін өте қызықты әрекет, әрі қол бұлшық етін дамытуға үлкен көмегін тигізеді. Ерте жаста және мектепке дейінгі кіші жаста қарапайым жаттығуларды жасауда өлеңмен, тақпақпен ұйқастырылған жаттығуларды пайдалану ұсынылады.

«Өрмекші»

Өрмекші, өрмекші торын торлады. (Екі қолдың саусақтарын бір-біріне тигізу) Жаңбыр жауып кетті, торынды жуды. (Қолдарын астына үстіне қимылдату барысында алақандарын бір-біріне соғады) Күннің көзі шықты, дала жылынды. (Қолдарын көтеріп жан-жаққа сілтейді) Өрмекші, өрмекші жұмысқа кірісті. (Екі қолдың саусақтарын бір-бірден бір-біріне тигізеді)

«Аю»

Қорбандаған аю жүр (Саусақтармен үстелдің үстіне жүргізеді) Маймақ болар, ол үлкен (Қолдарымен жарты шеңбер жасайды) Апанда ол тұрады, Балды жақсы көреді. (Тілімен үстіңгі ернін жалайды) Қоян көрсетті (Екі саусақты көрсетеді) Құйрығыда бір кесек (Жұдырықты көрсетеді) Бірде сұр ол, бірде ақ (Алақандарын көтереді, түсіреді) Ұзын құлақ сескеншек (Екі саусақты көрсетеді) Кеміреді сәбізді (Жымып тістің барлығын көрсетеді)

«Бақшада»

Бау-бақшада мен болдым (Саусақтарымен үстелдің үстінде жүргізеді) Көкөністерді мен таптым (Қолды жаяды) Міне қиярмен, сәбіз (Екі саусақтарымен сопақшаны келтіреді) Қызылша мен қызанақ (Домалақты келтіреді) Жаман емес бұл егін (Шапалақтайды) Аталмыш жаттығулар баланың жалпы және ұсақ моторикасының дамуына көп септігін тигізеді.

Әр баланың тілін дамытуға ерекше көңіл аударылуы тиіс. Олардың тіл дыбыстарын дұрыс айтуға дағдыландыру, балалардың назарын сөздік дыбыстық құрамына аудару, естіген сөздік материалды есте сақтап қалу, сөйлегенде жіберген өз қателіктерін естіп түзетуге үйрету мүмкіндіктері қарастырылады. Сонымен қатар балаларды қойылған дыбыстарды сөзде, сөйлемде дұрыс айтуға машықтандырумен қатар, осы дыбыстарды ерекшеліктеріне қарай ажырата білуге үйретеді, әр оқу қызметінде сөздік дыбыстық құрамын анықтауға дағдыландыратын жаттығулар қолданылады. Алдымен балалардың назарын жеке дыбыстарға, сөз ішіндегі дыбыстарға аударған жөн. Сонан соң сөзге толық дыбыстық талдау жасау дағдыларын игертуге назар аударылады. Дыбыстық талдауға дайындау жұмысы келесі кезекпен жүргізіледі:

-Сөз басындағы дауысты дыбыстарды ажырату, бөліп айту.

-Сөздегі дауысты дыбыстардың орнын анықтау.

Сөйлесу барысында тілдің түрлі көркемдік құралдарын пайдалану қажет. Мысалы: мақал-мәтел, теңеу, салыстыру, ерекше үнмен, ырғақпен мәнерлеп айту. Тіл дамытып, мәнерлеп сөйлеуге үйретуде мынадай міндеттерді дұрыс деп есептеймін:

1. Тіл дамуындағы дыбыстарды анық айта білуін анықтау.

2. Балалардың анық, байланыстыра сөйлеуін дамыту.

3. Балалардың өз ойларын анық әрі толық жеткізе білуге үйрету.

4. Дыбыстарды дұрыс айта білуге баулу.

5. Балалардың ойлауын, дүниетанымын жетілдіру, сөздік қорын дамыту.

Тіл дамытудың негізгі бағыттары мен мақсаттары бірінші лексикалық жұмыстар жүргізу арқылы сөздік қорларын байыту, екінші есту, сөйлеу қабілетін дамыту, үшінші естіп, көріп, қабылдау қабілетін дамыту, төртінші, дұрыс емес дыбыстарды қою (түзету) коррекциялық жұмыстар, бесінші, дыбысты бекіту және дағдыландыру болып табылады. Балаларға мәнерлеп, мағыналы және таза сөйлеуді меңгерту – толыққанды тұлға ретінде қалыптасуда маңызы орасан. Жалпы дұрыс дамыған тіл баланың қалыпты жағдайда жетілуіне, қиялын шарықтауға, ой-өрісінің дамуына, тіл байлығын молайтуға үлкен септігін тигізеді. Демек, бала тілін дамыту

– бұл тек логопед пен психолог мамандарының ғана емес, ата-ананың да міндеті. Сондықтан, баланы өз ана тілінде дұрыс сөйлеуге, өз халқының салт-дәстүрлерін дұрыс қабылдап өсуі үшін ғасырлар бойы жинақталған атадан балаға мұра болып келе жатқан ертегілер, мақал-мәтелдер, жұмбақтар, жаңылтпаштар, ұлттық ойындардың алатын орны ерекше. Мәнерлеп сөйлеудегі тағы бір ерекше тәсіл-ол ертегілер. Балаға ертегі оқу, оның мазмұнын айтқызу-сөйлеу ырғағының дұрысталып, мәнерлі, мағыналы сөйлеуге үйретеді.

Қорыта айтқанда, балабақшада күнделікті жүргізілетін оқу қызметі барысында тілінде ауытқуы бар балалармен белгіленген әдіс-тәсілдер жүйелі түрде оқыту іс-әрекетінде қолданылатын болса, бала тілінің дамуы мен мәнерлеп сөйлеу тілі толыққанды бала бойына сіңері сөзсіз. Баланы қызықтыруда және жаңа хабарларды игеруіне көмектесуде үйретуді ойынмен алмастыру қажет. Алға қойған мақсатына жетуін, тапсырманы орындауда қиындыққа кездесе мұнаймауға үйрете отырып, аз мөлшердегі жетістіктерін бағалап, мадақтап қоюды ұмытпау керек. Тек әр баламен шығармашылықпен жұмыс жасаған жағдайда ғана оң нәтиже бермек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Логопед» журналы. Алматы-2019ж.*
2. *Тулєбиева Г.Н. Оразаева Г.С «Практикалық логопедия» (Әдістемелік оқу құралы) Алматы-2019ж*

Мухаммедина С.Г., Шайлимбекова Н.Б

ВОЗМОЖНОСТИ КОРРЕКЦИИ ПРАВИЛЬНОГО ЗВУКОПРОИЗНОШЕНИЯ ДЕТЕЙ И ОВЛАДЕНИЯ ЧИСТОЙ РЕЧЬЮ

Аннотация. Звуки-основной строительный материал человеческой речи, и только при их четкой, точной передаче речь может быть понятно и правильно.

УДК 373

Наурызбаева А.Б
Қарағанды «Bolashaq» академиясының
ДДОВ-19-3 тбының студенті
roza-r-9@mail.ru
ғылыми жетекші п.ғ.к., доцент Шалтаева Р.Ж.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҰМЫСТАРЫНА ӘДІСТЕМЕЛІК БАСШЫЛЫҚ ЖАСАУ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Ұсынылған мақалада мектепке дейінгі мекемелердегі дене тәрбиесі бүкіл мектепке дейінгі мекеме ұжымымен бірге жүзеге асырылатындығы айтылған. Мектепке дейінгі балалық шақта мақсатты педагогикалық әсердің нәтижесінде денсаулық, жалпы төзімділік пен қабілеттілік, өмірлік белсенділік және тұлғаның жан-жақты үйлесімді дамуына қажетті басқа да қасиеттер қалыптасады. Физикалық қасиеттерді, моториканы және дағдыларды қалыптастыру баланың психикалық дамуымен, эстетикалық сезімдер мен тұлғаның адамгершілік-ерік қасиеттерін тәрбиелеумен тығыз байланысты.

Мектепке дейінгі мекемелердегі дене тәрбиесі барлық ұжым қызметкерлерімен бірлесіп жүргізіледі. Меңгерушіден техникалық қызметкерлерге дейінгі барлық қызметкер әрбір баланың денсаулығын сақтауға, дене тәрбиесінің басқа да міндеттерін шешуге жәрдемдесуге міндетті.

Меңгеруші. Меңгеруші дене тәрбиесі бойынша барлық ұйымдастыру жұмысына жауапты. Ол жұмыстың жалпы жоспарын жасап, қажетті жағдайлармен қамтамасыз етеді және балабақша қызметкерлерінің қызметін басқаруды жүзеге асырады. Меңгеруші ойын алаңын, дене шынықтыру залын, топ бөлмелерін құрал-жабдықтармен қамтамасыз етуге міндетті. Олар: дене шынықтыру құрал-саймандары, ойыншықтар, атрибуттар, бөлмелердің ішіндегі, алаңдағы тазалық жағдайы, әдістемелік кабинет үшін әдебиеттерді, материалдарды таңдау. Тәрбиешілердің жұмысын тексеріп, көмек көрсету мақсатында меңгеруші дене тәрбиесі сабақтарына, ертеңгілік гимнастикаға, серуендеп жүргенде және дене тәрбиесінің басқа да

ұйымдастыру түрлеріне бақылау жасайды. Бақылау жазбаларын қорытындылап отырып, ол жетістіктерін, кемшіліктерін көрсетіп, жұмысты жақсарту жөнінде практикалық кеңестер береді. Меңгеруші сонымен бірге әдістемелік құжаттарды тексереді, тәрбиешілерге жоспар құруға, берілген есептерді талдап белгілеуге, т.б. көмектеседі[1-2]. Педагогикалық ұжымның білімдерін көтеру үшін кеңес, ашық сабақтар ұйымдастырып, дене тәрбиесінің кейбір мәселелерін педагогикалық кеңестің талқылауына қояды. Ол тәрбиешілер жұмысын талдауға және педагогикалық оқуларда баяндамалар жасауына жәрдемдесіп, мектепке дейінгі мекемедегі барлық топтардың дене тәрбиесі тәжірибесін жинақтап қорытады. Сонымен бірге, тәрбиешілерді аудан, қалаларда әдістемелік кабинеттер арасында болатын (дәріс, үйірме, семинар, т.б.) шараларға қатысуға жібереді. Меңгеруші өз мекемесіндегі барлық қызметкерлердің денсаулығына, дамуына, дайындықтарына үнемі көңіл бөліп отырады. Ол балабақшаның қызметкерлерімен әңгіме, кеңестер ұйымдастырады (дене жаттығуларын және оларды жүргізу әдістемесін таңдап алады), денсаулық топтарындағы, спорт секцияларындағы сабақтар туралы ұсыныстар беріп, өзі үлгі көрсетеді. Дене тәрбиесі бойынша теориялық және практикалық дайындықтың тиісті шамада болуы мектепке дейінгі мекемелердегі қызметкерлерге өз міндеттерін неғұрлым жетік атқаруларына, балаларға үлгі көрсетулеріне көмегін тигізеді.

Әдіскер - ірі балабақшада (8-10 топқа дейінгі) балалардың дене тәрбиесі бойынша тәрбиешілердің жұмысына тікелей басшылық жасайды. Тәрбиешілердің білімдерін жетілдіру, олардың жұмыстарын бақылау сияқты көрсетілген шаралардан басқа ол әдістемелік кабинетті керекті әдебиеттермен, құжаттармен: дене жаттығуларының бір жылға бөлінген жоспар-графикін, апталық жоспар, сабақтардың, ертеңгілік гимнастиканың, қимыл-қозғалыс ойындарының жоспар-конспекттері, сергіту минуттары, серуен, кешкі бос уақыттар, мерекелер, денсаулық жағдайын есепке алу журналын, денесінің дамуы, дайындығын; дене жаттығуларының техникасы мен жүргізу әдістемесін бейнелейтін суреттері, фотолары бар альбомдар: дене шынықтыру алаңдарының макеттері, ата-аналар үшін материалдар (әдебиеттер тізімі, балалар киімінің сызбасы, т.б.) жабдықтауға көңіл бөледі. Әдіскер тәрбиешілердің жұмысын зерттеп, есеп пен жоспарлау бойынша құжаттарды талдайды, сонымен қатар дене шынықтыру сабақтарына, ертеңгілік гимнастикаға, дене тәрбиесінің басқа түрлерін жүргізуге бақылау жасайды. Бақылау барысында ол тәрбиешінің түсініктемесінің бәрін жазып алады, дене жаттығуларының сапалық көрсеткішін, мөлшерін белгілейді және хронометраждау жүргізеді [3]. Балалардың қозғалыстарды орындау сапасын, олардың мінез-құлқын анықтайды. Бұлар сабақты талқылау мен баға қою үшін сонымен қатар тәрбиешілерге нақты нұсқаулар құрастыруға мүмкіндік береді. Әдіскер жұмыстың жақсы тәжірибелерін жинақтап, оны таратуға көп көңіл бөледі. Ашық сабақтар жүргізіп, оны бақылауды ұйымдастырады, тәрбиешілерге өз тәжірибесін қорытып, педагогикалық оқуларда баяндама жасауға немесе шығып сөйлесулеріне көмектеседі. Әдіскер әдебиеттердің жаңа түрлерін іріктеп, аудан, қалалардағы әдістемелік кабинеттерде, ғылыми мекемелерде болатын жиналыстарға қатысып, балабақшадағы дене тәрбиесі жұмысын жақсартуға атсалысады. Өзінің де дене жаттығуларымен шұғылданып, балабақшаның қызметкерлеріне өнеге көрсетуінің және оларға қажет мезгілінде көмектесуінің маңызы да өте зор.

Тәрбиеші. Балалармен дене тәрбиесі жұмысын тікелей тәрбиеші жүргізеді. Ол қажетті теориялық және практикалық дайындықта болуы керек. Балабақшадағы міндеттерді жүзеге асыру үшін, тәрбиеші «Мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқыту бағдарламасын» оқып, оның мазмұны мен талаптарын білуге, дене тәрбиесінің барлық түрлерін жүргізе алатын болуы (сабақтар, ертеңгілік гимнастика, қимыл-қозғалыс ойындары, т.б.), сонымен қатар жоспарлау мен есеп бойынша құжаттарды дұрыс құра білуі керек. Дене жаттығуларын жүргізгенде тәрбиешілерге мыналарды істей білген жөн: қозғалысты дұрыс, нақты түсіндіріп, көрсетіп беру, бұйрық беру; белгілі оқу жүйесін іріктеп алу; қателерін ескертіп, түзеп тұру; балалардың дем алысын қалыптастыру; балаларға көмек көрсету, сақтандарып тұру; жұмсақ үнмен талап етіп, көңіл бөле отырып, педагогикалық әдептілікті сақтау; балалардың дене жаттығуларының орындалу сапасына, олардың жағдайы, мінез-құлқына бақылау жасау[4]. Тәрбиеші баланың жағдайын бет өзгерістеріне (қызаруы, ағаруы, көгеруі), терлеуіне, тыныс алысына (аузынан тыныс алу, демігу), жүрек жұмысына (жүректің қатты соғуы), ынтасының өзгеруіне (ынталы, ынтасыз), қызығуына (қызықсыз, отырғысы келмеу, керексіз қимылдар жасау), белсенділігіне (белсенділігінің төмендеуі, ықылассыз болу, дене жаттығуларын орындамау), тәртіптілігіне (ойын ережесін бұзу), сонымен қатар дене жаттығуларын орындау сапасына (қозғалыс

үйлесімділігінің бұзылуы, ырғақтылығының жоғалуы, жылдамдығы мен нақтылығының төмендеуі, тұлғаның дұрыс болмауы т. б.) қарап анықтауға үйренуі тиіс. Тәрбиеші балалардың өсуі, денсаулығы жайындағы анықтамаларды талдап, қозғалыс дағдысы мен дене қасиеттерінің даму деңгейінің себебін жүргізе білуі, сонымен қатар баланың отбасы жағдайын анықтап, дене тәрбиесінің практикалық жұмысында осыларды қорытындылап, қолдануы қажет. Тәрбиеші бөлмеде, балабақша жер телімінде гигиеналық жағдайлардың сақталуын, денешынықтыру жабдықтарының, құрал-саймандарының сақталуы мен тазалығын қадағалап отыруға, қардан қорған, үйме, қалашық құрылыстар салуға (кеме, аю және т. б.) мұз жолдарын (сырғанау мен жүгіретін жолдарды және т. б.) дайындап ұйымдастыруға міндетті. Тәрбиеші әдістемелік жұмысқа қатысып отыруы: ашық сабақтар өткізуге, өз тәжірибесі мен өзге тәрбиешілердің жұмысын талдап қорытуы, педагогикалық жиналыстарда шығып сөйлеуі, педагогикалық оқуларға баяндама дайындауы, әдістемелік кабинетке материалдар жинауы, фотоальбомдар құрастыруы, қабырға газетіне мақалалар жазуы өте қажет. Ата-аналармен де жүйелі түрде жұмыстар өткізіп тұруының маңызы зор. Тәрбиеші кеңестер, әңгімелер, жиналыстар, ашық күндер, сабақтар, ата-аналар үшін бұрыш-көрме ұйымдастырып, балабақшадағы кезекшілерді дайындайды және балалардың үйлеріне барады. Балаларға дене жаттығуларын, үлгі көрсету үшін тәрбиеші өзінің дайындық деңгейін жүйелі түрде көтеріп отыруы керек. Дене жаттығулары сабағын жүргізу дәрігердің бақылауымен болады. Барлық жұмыстарды, сонымен бірге қозғалыс дағдысы дамуының, дене қасиеттерінің есебін дұрыс жоспарлағанда ғана нәтиже береді. Тәрбиешіге спорт секцияларында, жалпы дене дайындығы топтарында айналысудың, жарыстарға қатысудың пайдасы зор.

Бала бағушы дене тәрбиесінің міндеттерін жүзеге асыруға көмектеседі. Ол бөлмелердің, спорт залының тазалығы мен ауасының тазаруын қадағалап отырады. Сәбилерге серуенге, дене шынықтыру сабағына барарда киінулеріне көмектеседі. Сонымен бірге, балаларды мезгілінде тамақтандырып, ұйықтатып, оларды қоғамдық гигиеналық әдетке қалыптастырады, дене шынықтыру құрал-саймандарын күтіп ұстайды (доптарды жуу, т.б.). Бала бағушы балаларға өз жұмысымен үлгі көрсете білсе, олардың дене тәрбиесі міндеттерін дұрыс шешулерінде атқаратын рөлі зор.

Музыка жетекшісі тәрбиешімен тығыз байланыста жұмыс істейді. Олар дене және музыка тәрбиесі жоспарларын өзара үйлестіре отырып, бірыңғай дене жаттығуларын жасайды, сонымен қатар мерекелік бағдарламаларды, таңертеңгілік жаттығу кешендерін талқылайды. Музыка жетекшісі таңертеңгілік жаттығуда, дене шынықтыру сабағында оларды музыкамен сүйемелдеп отырады, қимыл-қозғалыс ойындарын жасағанда керекті әндер, ырғақтарды таңдауға кеңес береді. Музыка жетекшісіне балалардың дене тәрбиесі бойынша сабағына теориялық, практикалық дайындығы керек, бұл оған музыка сабақтарында секіріп билеу, өлең айтып, ойнауды дұрыс қолдануына мүмкіндік береді.

Дәрігерлік бақылау жасау. Дене тәрбиесін дәрігерлік бақылауға алу, біздің елімізде дәрігерлік көмек көрсетудің біріккен жүйесінің құрамды бөлігі. Дәрігерлік бақылау - дене шынықтыру, спортпен шұғылданатын әртүрлі жастағы адамдардың денсаулық жағдайын, дамуын тексеретін дәрігерлік білімнің арнаулы саласы. Мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесін жүргізу барысында дәрігерлік бақылаудың негізгі міндеті: олардың денсаулығын, дене, жүйке психикасының дамуын нығайтуға көмектесу.

Мектепке дейінгі мекемелердегі дәрігерлік бақылауға:

1) балалардың денсаулық жағдайын, дамуын олардың организмдерінің функционалды мүмкіншіліктерін анықтау үшін дәрігерлік тексеруден өткізу;

2) дене тәрбиесінің жүргізілуін дәрігерлік-педагогикалық бақылауға алу, дене жаттығуларының мазмұны мен жүргізу әдістемесін және балалардың организмнің жасына байланысты функциялық мүмкіншіліктерінің үйлесуін тексеру;

3) дене жаттығулары сабақтарын ертеңгілік гимнастиканы, қимыл-қозғалыс ойындарын, спорттық жаттығуларды, шынықтыру шараларын өткізетін жерлерге, дене тәрбиесі жабдықтарының, құрал-саймандарының, сондай-ақ дене тәрбиесімен айналысушылардың гигиеналық жағдайларына санитарлық бақылау;

4) ата-аналар мен балабақша қызметкерлерінің арасында санитарлық-ағарту жұмысын жүргізу кіреді.

Дәрігерлік бақылауды ұйымдастыру дәрігердің, медбикенің, педагогтың бірлескен жұмысы бойынша қарастырылады. Балалар дене тәрбиесі құралдарының алуандығы оның организмге әсер ететін сауықтыру тиімділігіне дәрігерлік бақылау жүргізуді талап етеді [5]. Бұл

іспен ғылыми орталық және дене шынықтыру диспансерінің, санитарлық-эпидемиологиялық стансалардың, балалар гигиенасы бөлімдерінің әдістемелік жағынан басшылық етуімен балалар мекемелерінің дәрігерлері айналысады. Мектепалды және мектепке дейінгі мекемелерде балалар денсаулығының жағдайын бақылау жоспарлы түрде балаларды қосымша қайталап қарау түрінде шынықтыру процедуралары басталар алдында жүргізіледі. Бөбекжай жасында сәби денсаулығындағы кез келген жағымсыздық дене тәрбиесін жүргізуге карама-қайшылық әкелмек. Денсаулығы мен денесінің даму жағдайына қарай балалар үш топқа бөлінуі мүмкін.

Бірінші топ - жасқа байланысты анатомиялық-физиологиялық ерекшеліктеріне, денеге түсетін қайсыбір күшке олардың денесінің даярлық дәрежесіне сәйкес дене тәрбиесінің барлық түрін жүргізуге болатын бірінші және екінші денсаулық тобындағы балалардың бір тобы.

Екінші топ - дене тәрбиесін шектеп, яғни еттің күш жұмсауын шектей отырып, ал шынығуды - су мен ауаның температурасын төмендетпей өткізуге болатын балалар. Бұл топқа дене дамуында кідірісі, жүрек ауруына әкеп соқтыратын тыныс демікпесі бар балалар жатады. Шынықтыру процедураларын өткізгенде осы топқа жоғары тыныс жолдары ауыратын балаларды да қосуға болады.

Үшінші топ - дене тәрбиесінің барлық түрін де өте сақтықпен өткізуге болатын балалар, бұларды су процедураларымен шынықтырамын деп ойлаудың өзі әбестік болар еді. Бұған көптеген сырқаттарға шалдыққан балалар жатқыз жатқызылады. Баланың денсаулық жағдайы мен дене дамуы жақсарғанда, дәрігер тексеруден өткізіп, оны тиісінше, үшінші топтан екіншіге немесе екіншіден бірінші топқа ауыстыра алады.

Негізгі топқа дені сау балалар мен жеткіншектерді, сондай-ақ жүрек-қан тамырлары жүйесінде шамалы ғана функционалды ауытқушылығы бар, жалпы өзін жақсы сезінгенмен де дене дамуында елеусіздеу артта қалушылығы бар балаларды жатқызады.

Даярлық тобына денесін аз жаттықтырған, жүрек-қан тамырлары және тыныс алу қызметінде шамалы ғана функционалды ауытқушылығы бар, гастритпен, созылмалы бронхитпен ауыратын, бұрын күшті жұқпалы аурулармен (дифтерия, скарлатинамен) ауырған балаларды енгізеді. Даярлық тобындағы балалардың көпшілігі жылдам шаршауымен, жүйке және жүрек-қан тамырлары жүйесінің жоғары деңгейде қозуымен ерекшеленеді. Осыларға байланысты күш жаттығулары мен шыдамдылықты арттыруға бағытталған жаттығуларды мөлшерлегенде ерекше бір ұстамдылықты сақтау, секірулердің, қысқа қашықтыққа жүгірулердің, арқанмен өрмелеудің санын шектеу қажет болады, жаттығу құрамынан қашықтыққа жүгіру мен шаңғымен жүру жаттығуын алып тастаған жөн. Гимнастикалық, спорттық жаттығулар техникасын даярлық тобының балалары бағдарлама талаптары шегінде жалпы негізде оқып үйренеді. Дегенмен, жүктеме біршама азайтылады және жаттығуды іріктеп алу мен жүктемені мөлшерлеуде үлкен көлемде жекелеу ісі жүзеге асырылады.

Арнайы топқа күшті сарп (ревматизм) дертіне шалдыққаннан кейін 6-12 ай өткесін, дерттің қайталап қозу кезеңі аралығында сарппен, жүрек ауруымен ауыратын, дене дамуында елеулі түрде кейін қалған, асқа тәбеттің тартпауымен қосарлана жүретін ішек-асқазан ауруларын басынан өткізген, алыстан көрмейтін, козғалыс-тірек аппаратының ақауы бар балаларды жатқызады. Олардың дене тәрбиесі елеулі түрде шектеледі немесе онымен айналысуға тіпті рұқсат етілмейді. Осы топтағы балаларға емдеу дене шынықтыруын белгілеу және дәрігердің тікелей бақылауымен 30-45 минуттан аптасына 2-3 рет сабақ өткізу тиімді. Дене тәрбиесінің пайдалы екендігіне дәрігер күмәнді болса сабаққа рұқсат етпейді. Баланың денсаулық жағдайына байланысты мамандармен кеңескеннен кейін дәрігер жаттығудың нақты түрлерін белгілейді, олардың орындалу ұзақтығын анықтайды, балалардың іс-қимылы мен денсаулығын жүйелі түрде бақылауды жүзеге асырады. Қатты науқастанып тұрған балаларға дене тәрбиесі сабақтарына қатынасуға уақытша рұқсат етілмейді.

Қорытындылай келе дене тәрбиесі – жалпы тәрбиенің құрамды бөлігі. Ол денені жетілдіруге, яғни денсаулықтың, дене дамуының және дене әзірлігінің жоғары деңгейіне жетуіне бағытталған. Ол тәрбиенің басқа түрлері – адамгершілік, эстетикалық, ақыл-ой, еңбек тәрбиелерімен байланысты. Сондықтан да біздің елімізде дене тәрбиесі процесінде жалпы тәрбие мақсатынан туындайтын педагогикалық міндеттер де шешімін табады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Т.Ә.Ботағариев, С.С.Кубиева. *Дене шынықтыру теориясы мен әдістемесінің теориялық негіздері.* –Орал, 2012. -232 б.

2. Есмагамбетов 3. *Дене тәрбиесі теориясы мен әдістемесі.* –Қарағанды, 2015. -192 б.

3. Жұмабекова Ф.Н. Мектепке дейінгі педагогика. -Астана: «Фолиант», 2008. -332 б.
- 4.А.В.Кенеман, Д.В.Хухлаева. Мектеп жасына дейінгі балалар дене тәрбиесінің теориясы мен методикасы. –Алматы: «Мектеп», 1989 -293 б.
- 5.Шалтаева Р.Ж.,Диянова Р.Т.мектеп жасына дейінгі балалардың дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесі.Қарағанды: «Болашақ-Баспа»РББ,2015.-227б.

Наурызбаева А.Б
МЕТОДИЧЕСКОЕ РУКОВОДСТВО РАБОТОЙ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ
ВОСПИТАНИЮ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ

Аннотация. В предлагаемой статье говорится о том, что физическое воспитание в дошкольных учреждениях осуществляется совместно со всем коллективом дошкольного учреждения. Именно в дошкольном детстве в результате целенаправленного педагогического воздействия формируются здоровье, общая выносливость и работоспособность, жизнедеятельность и другие качества, необходимые для всестороннего гармоничного развития личности. Формирование физических качеств, двигательных умений и навыков тесно связано с психическим развитием ребенка, с воспитанием эстетических чувств и нравственно-волевых черт личности.

УДК 372.881.111.1

Райх А.В.
Магистрант, Академии «Bolashaq» город Караганда.
Учитель «Школа-гимназия №10» город Абай,
Республика Казахстан
2918angelina@mail.ru

Научный руководитель учитель высшей категории, педагог исследователь Беляева Е.Н.

ОСОБЕННОСТИ РАБОТА ПЕДАГОГА С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ
ПО СРЕДСТВАМ ИГРЫ

Аннотация. Актуальность работы определяется началом школьного образования естественным этапом в жизни ребенка: каждый дошкольник, достигнув определенного возраста, идет в школу. Выявлено, что использование игр и игровых заданий облегчает вхождение ребёнка в мир иностранного языка.

На раннем этапе обучения детей иностранному языку одна из основных задач учителя – сделать этот предмет интересным и любимым. В младшем школьном возрасте дети очень эмоциональны и подвижны, их внимание отличается произвольностью и неустойчивостью.

Определить основную функцию игры достаточно сложно. По мнению большинства исследователей, игры выполняют тренировочную функцию в онтогенезе (точно так же, как и безопасный способ освоения какого-либо действия посредством игры среди животных).

За последние годы, появилось много статей и публикаций, рассказывающих о методе использование игр и игровых заданий в процессе обучения учащихся английскому языку.

Исследователи детства – М. Мид, де Моз отмечают, что игры детей примитивных культур, как правило, – имитация профессиональных действий взрослых.

А. Н. Леонтьев также придерживается этого мнения. Он отмечает, что в ходе деятельности ребенка возникает противоречие между бурным развитием у него потребности в действии с предметами, с одной стороны, и развитием осуществляющих это действие операций – с другой. Ребенок хочет сам управлять автомобилем, грести на лодке, но не может осуществить этого действия потому, что он не владеет и не может овладеть теми операциями, которые требуются реальными предметными условиями данного действия, и это противоречие может разрешиться у ребенка только в одном-единственном типе деятельности – в игре [1, с. 23].

Игра как функция культуры наряду с трудом и учением является одним из основных видов деятельности человека. Г. К. Селевко определяет игру как «вид деятельности в условиях ситуаций, направленных на воссоздание и усвоение общественного опыта, в котором складывается и совершенствуется самоуправление поведением» [2, с 31– 33].

Игра - это активная форма учебного занятия, в ходе которой моделируются определенная ситуация, «оживает и действует» языковой материал (учебник). Во время игрового занятия у школьников складывается специфическое эмоциональное отношение к предмету. Игра побуждает младшего школьника к перевоплощению, дает возможность «примеривать» на себя практически любой образ из повседневной практики от реальных до фантастических. При этом знания, приобретаемые в игре, становятся для каждого ученика личностно-значимыми, эмоционально окрашенными, что способствует более глубокому усвоению.

Знание иностранного языка необходимо каждому человеку. Английский язык - это язык международного общения. Язык выступает как средство познания картин мира, приобщения к ценностям, созданным другими народами. Одновременно язык - это ключ для открытия уникальности и своеобразия собственной народной самобытности и исторических достижений представителей других культур.

Любая тема, связанная с иностранным языком, актуальна. Нами выбрана тема " Особенности работа педагога с младшими школьниками по средствам игры", потому что именно использование различных игр, включая разгадывание загадок, кроссвордов, инсценирование песен, стихов, сказок, обеспечивает постоянный интерес к иностранной речевой деятельности, к предмету "Иностранный язык".

Изучив материал, я увидела необходимость более глубокого анализа в плане применения игрового материала при обучении английскому языку, особенно в начальных классах обычных школ. А значит, есть необходимость в проведении исследования, где будет использоваться интерактив в начальном звене, для того чтобы выявить его влияние на улучшение речевых навыков младших школьников.

Все игры можно разделить на две группы: подготовительные игры и творческие игры. Подготовительные игры способствуют формированию новых навыков, а именно игры грамматические, лексические, фонетические и орфографические. Подготовительные игры, как бы, " строят" фундамент речи, ведь без грамматических структур, лексики, фонетики и орфографии не овладеешь языком. А однообразные тренировки, не приносящие удовлетворения, можно заменить на игры и игровые ситуации, которые помогут скучную работу сделать более интересной и увлекательной.

Цель Творческих игр - способствовать дальнейшему развитию речевых навыков и умений. Они тренируют учащихся в умении творчески использовать речевые навыки. Их можно использовать и при повторении материала. [3, с.49- 64].

Многие игры детей отличаются, прежде всего, коллективным характером; несут заряд коммуникативной деятельности, общения, которые передают от поколения к поколению коллективный социальный опыт, традиции, ценности и идеалы. В игровой деятельности детей существуют абсолютно реальные общественные отношения, складывающиеся между играющими [4, с. 37– 41].

Цель моей предстоящей дипломной работы – изучение места и роли игры в процессе обучения иностранному языку.

За основу гипотезы мы взяли утверждение, что, если при обучении школьников иностранному языку систематически использовать игры, то процесс овладения иностранным языком будет более эффективным.

Из анализа психолого-педагогической и методической литературы по теме исследования и включенного наблюдения за деятельностью учащихся 2 и 3 класса уроках, можно сделать вывод, что в игровых ситуациях дети запоминают в два раза больше слов, чем при обычной установке на запоминание. Игра, выдвигая перед ребенком содержательные задачи, способствует активизации произвольного запоминания. В то же время она может служить и основой и для непроизвольного запоминания заданного речевого материала и дальнейшего его непроизвольного воспроизведения.

Разумное применение игровых приёмов на уроках и сочетание их с другими методическими приёмами способствует эффективному и качественному усвоению материала и делает радостным сам процесс познания, который становится потребностью.

Список использованных источников:

1. Леонтьев, А. Н. Психологические основы дошкольной игры / А. Н. Леонтьев // Сов. педагогика. – 1944. – № 8 – 9. – С. 23.

2. Иванцова, Т. Ю. Игры на английском языке / Т. Ю. Иванцова // ИЯШ. – 2008. – № 4. – С. 31 – 33.
3. Петричук, И. И. Еще раз об игре / И. И. Петричук // ИЯШ. – 2005. – № 2. – С. 37 – 41.
4. Селевко, Г. К. Современные образовательные технологии – [Текст] / Г. К. Селевко. – М.: Просвещение, 1998. – С. 49 – 64.

Райх А.В.

**МУҒАЛІМНІҢ КІШІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫМЕН
ЖҰМЫС ІСТЕУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілігі мектеп білімінің басталуымен баланың өміріндегі табиғи кезеңмен анықталады: әр мектеп жасына дейінгі бала белгілі бір жасқа жетіп, мектепке барады. Ойындар мен ойын тапсырмаларын қолдану баланың шет тілі әлеміне енуін жеңілдететіні анықталды.

УДК 37.1174

Ракитина Н.В.

Бакалавриат, Академии «Bolashaq»
Город Караганда, Республика Казахстан
rakitina82@mail.ru
Научный руководитель, Таликова Г.Т.

**РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО
ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ПРОЦЕССЕ ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЯ**

Аннотация. В настоящее время развитие познавательных интересов дошкольников является одной из актуальных проблем педагогики, призванной воспитать личность, способную к саморазвитию и самосовершенствованию. Согласно Государственному общеобязательному стандарту Дошкольного воспитания и обучения, познавательное развитие предполагает развитие интересов детей, любознательности и познавательной мотивации; формирование познавательных действий, становление сознания; развитие воображения и творческой активности.

В наше время обществу нужны люди интеллектуальные самостоятельные, оригинально мыслящие, творческие, умеющие принять нестандартные решения. На протяжении всего дошкольного детства, наряду с игровой деятельностью, огромное значение в развитии личности ребенка, в процессах социализации имеет познавательная деятельность, которая мной понимается как процесс поиска, приобретение знаний самостоятельно или под тактичным руководством взрослого. Часто дети не в состоянии справиться с самыми простыми заданиями, но быстро выполняют его, если оно переводится в практическую область или в игру. В связи с этим особый интерес представляет изучение детского экспериментирования.

Детская экспериментальная деятельность отвечает современным требованиям концепции модернизации образования: «...развивающему обществу нужны современно образованные, нравственные предприимчивые люди, которые могут самостоятельно принимать ответственные решения в ситуации выбора, прогнозируя их возможные последствия, способны к сотрудничеству, отличаются любознательностью, динамизмом, конструктивностью, развитым чувством ответственности за судьбы страны».

Экспериментальная деятельность дошкольников является одним из методов развивающего обучения, направлена на выработку самостоятельных исследовательских умений, способствует развитию творческих способностей и логического мышления, объединяет знания, полученные в ходе образовательной деятельности и приобщает к конкретным жизненно важным проблемам.

Нельзя не отметить положительного влияния экспериментов на эмоциональную сферу ребенка, на развитие творческих способностей развитие и обогащение речи, воспитание у детей таких качеств, как эмпатия, уверенность в себе, коммуникабельность. В процессе детского экспериментирования ребенок выступает как субъект, самостоятельно строит собственную деятельность, проявляет активность, которая к старшему дошкольному возрасту заметно возрастает.

В основе экспериментальной деятельности дошкольников лежит стремление к познанию, открытиям, любознательность, потребность в умственных впечатлениях, и наша задача удовлетворить потребности детей, что в свою очередь позволит достигнуть интеллектуального и эмоционального развития.

Все дети рождаются любознательными. Но чтобы любознательность была творческой и полезной, давала свои плоды, нужно поощрять активность ребёнка.

Любознательность и познавательный интерес являются ценными качествами, которые выражают отношение к окружающему миру и оказывают влияние на познавательную активность детей.

На формирование познавательных интересов детей большое влияние оказывают: накопление личного опыта, усвоение опыта друг друга, жизнь в коллективе. И наша задача - разбудить в ребенке любознательность и познавательный интерес ко всему живому.

Любознательность – общая направленность положительного отношения к широкому кругу явлений. Источником для появления и формирования любознательности являются непосредственно воспринимаемые явления жизни. Любознательность ребенка составляет первую ступень познавательного отношения и эмоционального восприятия окружающего мира.

Познавательный интерес включает интеллектуальную активность в сочетании с эмоциональным отношением и волевым усилием.

Познавательный интерес – союзник волевого усилия в достижении цели, в преодолении трудностей. На его основе возникают и развиваются творческая инициатива, поиск самостоятельного решения той или иной умственной задачи, применение известного или нового способа действия. Познавательный интерес, отражающий активное отношение к окружающему, противопоставляется равнодушному, бездумному усвоению знаний или выполнению работы без напряжения мысли, без поиска, без радости успеха.

Любознательность и познавательный интерес взаимосвязаны: на основе любознательности у детей развивается избирательный интерес, а иногда интерес к чему-либо частному может возбудить общий интерес – любовь к знаниям. Интерес и любознательность проявляются в познавательной потребности человека. Познавательный интерес проявляется в разнообразных формах деятельности ребенка.

Отражая в игре различные явления жизни, дети глубже познают их, осмысливают связи между ними, уточняют и проверяют правильность своих представлений. Поиск знаний, пытливость ума обнаруживаются наиболее полно тогда, когда то или иное явление возбуждают интерес, питают чувства ребенка, а необходимых знаний для их выражения ещё нет.

Таким образом, под понятием «познавательный интерес» мы понимаем активную избирательную направленность личности к окружающему миру, связанную с преобладанием особых форм активности и положительного эмоционального состояния, а под процессом формирования интереса – изменение основных его компонентов, возникающих из потребности во внешних впечатлениях, и происходит это в детской деятельности.

Такой деятельностью может и должно стать детское экспериментирование.

Во время совместного экспериментирования мы с детьми ставили цель, совместно с ними определяли этапы работы, делали выводы. В ходе деятельности учили детей выделять последовательность действий, отражать их в речи при ответе на вопросы типа: «Что мы делали? Что мы получили? Почему?» Фиксировали предположения детей, помогали им схематически отразить ход и результаты опыта. Предположения и результаты эксперимента сравнивались, делались выводы по наводящим вопросам: «О чем вы думали? Что получилось? Почему?» Мы учили ребят находить сходства и различия между объектами.

По окончании серии экспериментов мы обсуждали с детьми, кто из них узнал что-то новое, зарисовывали схему общего эксперимента. В процессе экспериментирования дети убеждались в необходимости принимать и ставить цель, анализировать объект или явление, выделять существенные признаки и стороны, сопоставлять различные факты, выдвигать предположения и приходиться к выводу, фиксировать этапы действий и результаты графически.

Дети активно участвовали в предложенных экспериментах, охотно самостоятельно действовали с предметами, выявляя их особенности. Они проявили желание экспериментировать дома: исследовать различные предметы быта, их действие, что выяснялось в беседах с родителями и детьми. Некоторые дети совместно с родителями ход и результаты экспериментов, проводимых дома, зарисовывали в своих тетрадях. Затем мы вместе со всеми детьми обсуждали их работы.

Таким образом, работа показала, что при использовании целенаправленного систематического применения экспериментов в процессе обучения позволяет ребенку моделировать в своем сознании картину мира, основанную на собственных наблюдениях, ответах, установлении взаимосвязей, закономерностей и т. д. При этом преобразования, которые он производит с предметами, носят творческий характер – вызывают интерес к исследованию, развивают мыслительные операции, стимулируют познавательную активность, любознательность. И что немаловажно: специально организуемое экспериментирование носит безопасный характер.

Уже сейчас видны результаты нашей работы. Дети стали более внимательны, наблюдательны, любознательны; учатся анализировать, делать выводы. Они с большим интересом проводят опыты, сами создают условия для проведения опытов и наблюдений. Таким образом, метод экспериментирования позволяет детям реализовать заложенную в них программу саморазвития и удовлетворять потребность познания эффективным и доступным для них способом - путем самостоятельного исследования мира. Это позволяет в полной мере сформировать у дошкольников предпосылки к учебной деятельности на этапе завершения ими дошкольного образования.

Список использованных источников:

1. Комлева И. Дети экспериментируют? Да! Роль экспериментальной деятельности в познавательном развитии дошкольников. // Дошкольное воспитание. 2004 – № 8 – с. 29 – 33.
2. Короткова Н.А. Познавательно-исследовательская деятельность старших дошкольников // Ребенок в детском саду. 2003. №3. С.4
3. Куликовская И.Э., Совгир Н.Н. Детское экспериментирование. Старший дошкольный возраст. – М.: Пед. Общество России, 2003
4. Локтионова З.А., Варыгина В.В. Поисково-познавательная работа в детском саду // Методист. 2006. №8. С.60-64.

Ракитина Н.В.

ЭКСПЕРИМЕНТ ПРОЦЕСИНДЕ ҮЛКЕН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҚТАРДЫ ДАМУ

Аңдатпа. Қазіргі уақытта мектеп жасына дейінгі балалардың танымдық қызығушылықтарын дамыту өзін-өзі дамытуға және өзін-өзі жетілдіруге қабілетті тұлғаны тәрбиелеуге арналған педагогиканың өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандартына сәйкес танымдық даму балалардың мүдделерін, білімқұмарлықты және танымдық уәждемені дамытуды; танымдық іс-әрекеттерді қалыптастыруды, сананы қалыптастыруды; қиял мен шығармашылық белсенділікті дамытуды көздейді.

УДК 371.268

Рогова А.В.

Студентка, ФГБОУ ВО “ХГУ им. Н.Ф.Катанова”

город Абакан, Республика Хакасия

i.rogova3071@gmail.com

Научный руководитель Шведчикова Е.В

ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ВНЕДРЕНИЮ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДИК ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, СОДЕРЖАНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются актуальные аспекты развития системы непрерывного образования, отражаются различные подходы к определению понятия «непрерывное образование», раскрывается содержание системы непрерывного образования, перспективы и особенности развития в современном мире. Имеет место исторические аспекты становления концепции непрерывного образования, отражаются его цели, задачи, функции, компоненты, принципы, значение для разностороннего развития личности.

В настоящее время в России идёт становление новой системы образования, ориентированной на вхождение в мировое образовательное пространство. Этот процесс сопровождается существенными изменениями в педагогической теории и практике учебно-воспитательного процесса. Важнейшей составляющей процесса обучения становится личностно-ориентированное взаимодействие учителя и ученика. Развитие педагогики открывает большие возможности в поиске новых средств, форм и методов обучения и воспитания. Постоянно появляются новые, инновационные подходы к организации процесса обучения.[8]

На современном этапе образование выступает одним из ведущих факторов формирования гражданского общества. В связи с этим важной задачей образования становится формирование гражданских ценностей и убеждений, обеспечение роста самосознания, что является основной социальной стабильности общества. Образование как социальное явление - это система по обучению и воспитанию членов общества, определенным знаниям, ценностным установкам, умениям, навыкам и нормам поведения. Образование выступает средством трансляции культуры, овладевая которой человек не только учится преодолевать жизненные препятствия, формирует характер и адаптируется в обществе, но и становится способом активно приумножить потенциал мировой цивилизации. Следует отметить, что воспитание представляет собой явление, тесно связанное с социально-экономическим, политическим и культурным уровнем общества и государства, а также с их этно-социальными и социально-психологическими особенностями. Это позволяет говорить о нем, как о конкретно-историческом педагогическом явлении.

Именно инновации (нововведения) являются наиболее оптимальным средством повышения эффективности образования. Изменение применительно к педагогическому процессу — это введение нового во все компоненты педагогической системы — цели, содержание, методы, средства и формы обучения и воспитания, организацию совместной деятельности учителя и учащихся, их методическое обеспечение.

Инновационный подход к обучению или воспитанию означает введение и использование педагогических инноваций.

В образовательном пространстве должны быть места, где человек может проявить инициативу, обсудить ее с коллегами, объединиться в любые профессиональные группы. Где не игнорируются те формы педагогической деятельности, которые не оказывают существенного влияния на контролируемые результаты, например, духовное и нравственное развитие, стремление человека активно выбирать и конструировать среду, в которой он живет и работает. Одна из основных целей непрерывного образования - расширение и диверсификация образовательных услуг, дополняющих базовое школьное и вузовское обучение. Этим признается недостаточность или неспособность базовой системы научить человека всему, что ему придется делать в течение жизни.[6]

В современных условиях на передний план выдвигается чрезвычайно важная задача - обеспечить подготовку работника нового типа. Его важнейшими качествами становятся профессиональная гибкость и мобильность, т.е. способность в случае необходимости быстро переквалифицироваться или даже сменить профессию. Обязательные элементы квалификации - солидное общее образование, широкая профессиональная подготовка и высокий культурно-технический уровень, умение быстро обновлять и пополнять знания.[1]

Термин «непрерывное образование» многозначен. Во-первых, непрерывное образование обозначает некое постоянное, непрерывное совершенствование знаний, умений, навыков (ЗУН) человека, связанное с необходимостью быть актуальным в современной среде (профессиональной, социальной). Во-вторых, под этим термином понимается система взглядов на образовательный процесс в целом. Эта система рассматривает учебную деятельность как неотъемлемую и основную составляющую образа жизни человека в любом возрасте; предполагает необходимость достройки образовательной лестницы новыми ступенями, рассчитанными на все периоды жизни человека. В-третьих, непрерывное образование предусматривает постоянное обогащение творческого потенциала личности, развитие человека как творческой личности.[2]

Непрерывное образование — процесс целостный, состоящий из последовательно следующих друг за другом ступеней специально организованной учебной деятельности, создающих человеку благоприятные условия для жизни.

В настоящее время непрерывное образование трактуется ещё как единая система государственных, общественных образовательных учреждений, которая обеспечивает организационное, содержательное единство и преемственность всех звеньев образования.

Решение задач воспитания и обучения, профессиональной подготовки человека должно, с одной стороны, учитывать актуальные и перспективные общественные потребности, с другой стороны, — удовлетворять стремление человека к самообразованию, разностороннему и гармоничному развитию на протяжении всей жизни.[9]

Истоки идеи непрерывного образования можно обнаружить во взглядах Платона, Конфуция, Сократа, Аристотеля, Л. А. Сенеки, Вольтера, И. В. Гете, Ж. Ж. Руссо, которые связывали их с достижением полноценного развития человека как личности. Первые попытки реализовать идею непрерывности образования были осуществлены в XIII-XIV вв. в городах Европы на основе так называемых «цеховых школ», которые открывались и содержались ремесленными цехами. Основоположителем современных представлений о непрерывном образовании является чешский педагог-гуманист Ян Амос Коменский, в работах которого содержится основная мысль, нашедшая отражение в настоящее время в концепции непрерывного образования.[5]

Система непрерывного образования распространена во всем мире. Современный человек должен не только обладать определенными ЗУН, но и уметь учиться, постоянно стремиться к обогащению своих знаний, развитию умений, навыков, находить различные источники информации, т. е. заниматься самообразованием.

Самообразование может включать:

- получение хорошего среднего профессионального, высшего профессионального образования;
- овладение иностранными языками; ПК;
- совершенствование своего культурно-технического уровня;
- постоянное стремление к получению новых ЗУН, быстрому их обновлению и пополнению;
- совершенствование таких качеств, как дисциплинированность, ответственность, инициативность, творческий подход к деятельности.

Таким образом, цель непрерывного образования не только в том, чтобы учить человека всю жизнь, но и в том, чтобы он учился сам.[4]

Многие ученые считают, что формирование мотивационной среды необходимо начинать уже в начальной школе, учитывая физиологические и психические особенности возраста ребенка. Внедрение системы непрерывного образования предусматривает совершенствование и системы дополнительного образования. По данным Российской академии образования, до 50 % выпускников вузов работают не по специальности, а это значит, что к уже имеющемуся образованию люди вынуждены получать дополнительное (по большей части платное)[4]

Развитие системы непрерывного образования направлено на поддержку компетентностного развития личности, на реализацию концепции развивающего обучения. Концепция непрерывного образования основана на принципах непрерывности, гибкости, быстрой динамике, связанной со сменой потребностей на рынке труда, на реализации концепта образования «не на всю жизнь, а через всю жизнь». Современный человек должен не только обладать неким объемом знаний, но и уметь учиться: искать и находить необходимую информацию, чтобы решить те или иные проблемы, использовать разнообразные источники информации для решения этих проблем, постоянно приобретать дополнительные знания.[3]

Непрерывное образование предполагает много-уровневость образовательных программ, которая позволяет учесть в построении образовательной траектории такие существенные характеристики, как встроенность, замещение, дополнение, адаптировать программу к начальному уровню обучающихся.

Инновационность программ непрерывного образования проявляется в опережающем характере обучения, в адекватности потребностям рынка, широком использовании дистанционных образовательных технологий. Содержание и технологии непрерывного образования направлены на подготовку инновационно-ориентированной личности.

Эта система должна иметь государственно-общественный характер, включать в себя аккредитование учреждений и организаций всех форм собственности (государственных,

корпоративных, негосударственных), которые занимаются образованием в разных его видах и формах, обеспечивая должный уровень его качества, эффективности и конкурентоспособности.

Создание системы всеобщего непрерывного образования, соответствующего потребностям страны и тенденциям мирового рынка труда, рассматривается сегодня как одна из основных стратегических задач российской системы образования. В условиях формирования информационного общества, динамичного наращивания потребностей в период глубочайших социально-экономических сдвигов и вхождения в постиндустриальную эпоху, только непрерывное образование способно решить проблему отставания профессионального образования от запросов общества.[3]

В основе системы непрерывного образования можно выделить определенные функции и компоненты, преобразующие данную систему в целостный процесс.

Так, профессор, доктор технических наук А. П. Владиславлев в своих работах в качестве основных принципов непрерывного образования выделяет:

1. Принцип целенаправленности.
2. Принцип индивидуализированного обучения.
3. Принцип непрерывности, дающий человеку возможность выбирать траекторию получения образования.
4. Принцип системности, заключающийся в том, что реализация концепции непрерывного образования должна включать не просто совершенствование работы отдельных типов образовательных учреждений.

Компонентами системы непрерывного образования являются:

- образовательные программы;
- образовательные структуры;
- механизмы финансирования и управления;
- социальная среда.

Система непрерывного образования направлена на реализацию следующих функций:

- обеспечение адаптации человека к постоянно меняющимся условиям не только профессиональной деятельности, но и социальной среды путем предоставления возможностей организации индивидуальной образовательной траектории в течение всей жизни;
- укрепление, объединение образовательных ресурсов общества;
- формирование образовательного социального партнерства как компонента гражданского общества.

Исходя из написанного, можно сказать, что непрерывное образование призвано установить более тесные связи с жизнью, проложить новые пути развития в области теории и методики обучения, обеспечить индивидуализацию обучения, использовать новые технологии, наиболее перспективные технические средства. Непрерывное образование является не только педагогической системой, характеризующейся определенными структурными особенностями, функциональными связями и технологиями обучения, но и специфической составной частью всего общества. Развитие системы непрерывного образования позволяет создать все необходимые условия для обеспечения реакции системы образования на динамично изменяющиеся потребности личности, общества, экономики. [9] Кроме того, многие ученые отмечают, что система непрерывного образования играет важную роль при формировании кадров для инновационного развития регионов нашей страны.[6]

Список использованных источников:

1. Днепров, Э. Д. *Новейшая политическая история российского образования: опыт и уроки* / Э. Д. Днепров.- М.: Мариос, 2011.- 455 с.
2. Зайцева, О. В. *Непрерывное образование: основные понятия и определения* / О. В. Зайцева // *Вестник ТГПУ.*-2009.- № 7.-С.106.
3. *Концепция непрерывного образования [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.ido.tsu.ru>*
4. *Непрерывное образование [Электронный ресурс].- Режим доступа: <http://www.womanwiki.ru>*
5. Кулешов, И. В. *Современная концепция непрерывного образования [Электронный ресурс]* / И. В. Кулешов.-М.,2012.- Режим доступа: www.sch1929.edusite.ru

6. Андреев, В. Н. Система непрерывного образования как ключевая составляющая обеспечения инновационного развития региона / В. Н. Андреев // Псковский региональный журнал.-2013.- № 15.-С.167–172.

7. Нюденова, Э. К. Тенденции развития среднего профессионального образования в условиях ВУЗА (на примере Калмыцкого госуниверситета) / Э. К. Нюденова // Вестник Бурятского государственного университета.- 2010.- № 1.- С.28–31.

8. Игнатович, Е. В. Социально-педагогическая миссия институтов непрерывного образования / Е. В. Игнатович // Непрерывное образование: XXI век.- 2013.- № 2.-С.1

9. Омарова, Алина. Актуальность получения непрерывного образования [Электронный ресурс] / Алина Омарова // ДГПУ.-2011.- Режим доступа: <http://www.mon-amina.livejournal.com>

Рогова А.В.

ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҮЛҒАНЫ ДАМЫТУ ЖӘНЕ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ӘДІСТЕРІН ЕНГІЗУДІҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТӘСІЛІ МАҚСАТТАРЫ, МІНДЕТТЕРІ, МАЗМҰНЫ, ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ..

Аңдатпа. Мақалада үздіксіз білім беру жүйесін дамытудың өзекті аспектілері қарастырылады, "үздіксіз білім беру" ұғымын анықтаудың әртүрлі тәсілдері көрсетіледі, үздіксіз білім беру жүйесінің мазмұны, қазіргі әлемдегі даму перспективалары мен ерекшеліктері ашылады. Үздіксіз білім беру тұжырымдамасын қалыптастырудың тарихи аспектілері орын алады, оның мақсаттары, міндеттері, функциялары, компоненттері, принциптері, тұлғаның жан-жақты дамуы үшін маңызы көрініс табады.

ӘОК 373.2

Санджиева А.С.

Көктал жалпы білім беретін мектебі КММ
Орынбай ауылы, Жаңаарқа ауданы, Қарағанды облысы, Қазақстан Республикасы

АТА-АНА ТӘРБИЕСІ СТИЛІНІҢ БАЛАНЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілік проблемасы бала тәрбиелеуде педагогтер мен атааналарда туындайтын қиындықтармен анықталады. Бұл тақырыпты арнайы зерттеу және жұмыс авторларының көпжылдық жұмыс тәжірибесі тәрбиедегі қателіктер педагогтер мен ата-аналар өздерінің тұлғалық ерекшеліктерін басшылыққа алып, баланың жеке ерекшеліктерін ескермей қателіктер жіберуімен байланысты екенін көрсетіп отыр.

Бала дамуына маңызды әсер ететін үш топты атап өту қажет: ата-ананың объективті әсері, бала тұлғасының дамуы, сондай-ақ отбасындағы қарымқатынастардың түрлері.

Осы заманғы психологияда ата-ана – бала арасындағы қарым-қатынас келесі санаттарда қарастырылады: ата-ананың ұстанымы (Х.А. Арғынбаев, Л.А. Байсерке, А.А. Бейсенбаева, А.С. Спиваковская), ата-аналық қарым-қатынас (А.Г. Қазмағамбетов, Б.И. Мұқанова, Ш.А. Бейсембаева, А.Я. Варга), өзара әрекеттесу сипаты (А.Д. Давлетова, О.А. Карбанова, Е.И. Захарова), тәрбие стилі (Ж. Алпысбаева, Э.Г. Эйдемиллер).

Психолог О.А. Карбановтың ойынша, отбасы бала өмірінің әртүрлі деңгейлерінде, әртүрлі мағынаға ие. Отбасы баланың әлеуметтік даму жағдайына енеді. Дәл осы себепті ата-ананың өз баласына деген қарымқатынасы, баланың жеке-дара қасиеттерінің даму ерекшеліктері мен өз-өзін ұстай білу дағдыларының қалыптасуына әсер ететін тікелей фактор болып табылады [1].

«Ана махаббаты – бұл баланың сөзсіз өмірі мен қажеттіліктерінің тұрақтануы. Аналардың көпшілігі баласына «сүт» және тағы кішкене бал береді. Аналық махаббат баланың өмірге деген махаббатын оятуы керек, ал оны тек бақытты әйелдер ғана жасай алады. Олай болмаған жағдайда, балаға алаңдаушылық сезімдері беріліп, оның бәрі баланың тұлғасына қатты әсер етеді. Аналық махаббаттың негізі – баланың өсуіне, өсіп келе жатқан баланы жақсы көруінде, оған жеке бөлінуді үйретуде жатыр. Бұған жақсы көре білетін әйелдер ғана қабілетті» – деп жазды Э.Фромм [2].

Әр ұлтта өзінің тәрбиелеу талаптарының жүйесі бар. Мысалға, жапондық тәрбиелеу жүйесінде мектепке дейінгі балаларға жұмсақ қатады, яғни қаталдық пен талаптар күшейеді. Тәрбиелеудің еуропалық үлгісінде балаға ерте жастан бастап тәртіптер мен қатаң талаптар қойылады, бірақ баланың өсуіне байланысты сыртқы бақылау азаяды.

Шығыс халқында дербестік, заңға бойұсынушылық, қоғамның әлеуметтік негіздерін бағаламау және қабылдамау, еңбексүйгіштік, отбасылық құндылықтарды сыйлау, әлеуметтік бойұсынушылық басым. Қазақстандық тәрбиенің басты ерекшелігі – туған жерге деген махаббат пен құрмет, отбасылық құндылықтарды бәрінен жоғары қою, үлкендерді сыйлау, адалдық, қонақжайлылық, толеранттық.

Отбасы тәрбиесінің бала дамуына әсерін күшейту мақсатында отбасылық тәрбиелеудің принциптер жүйесі жасалуы керек.

Мысалы:

- балалар жақсылық пен махаббаттың ортасында өсуі керек;
- ата-аналар баласын қандай болса сол күйінде қабылдауы керек;
- тәрбие жұмыстары жас шамасына, жынысына және жеке ерекшеліктеріне қарай жүргізілуі керек;
- диалектикалық шынайы бірлік, тұлғаға деген терең құрмет, жоғары талап қою отбасылық тәрбиенің негізінде болуы керек;
- ата-ана – балалар үшін үлгі болатын мінсіз тұлға;
- тәрбие тек жақсылыққа, сенімділікке негізделуі керек;
- отбасында ұйымдастырылатын барлық іс-әрекеттер ойын түрінде жасалуы керек;
- отбасында оптимистік көзқарас, балалармен қарым-қатынас стилі мен мәдениеті болуы керек.

Бала үшін онымен сөйлесу мәдениеті маңызды жайттардың бірі болып табылады. Еркелету, жұмсартылған және баяу интонация, әзілдесу және әзіл бұлар орынды, ең бастысы, бала өзінің осыған қатысын біліп, үлкендердің оған деген қызығушылығын сезінуі қажет.

Зерттеулер көрсеткендей, заманауи отбасыларда ештеңеге араласпай бейбіт өмір сүру тактикасы қолданылады, ата-аналар балалар өз басына ұқыпты, еркін, азаттықта өмір сүруі керек деген принципті ұстанады. Бұдан түйіндейтініміз – өз-өзін ұстауға қойылатын талаптарды барынша азайту. Мұндай тәрбиелеудің нәтижесі – ата-аналар мен балалардың бір-бірінен алыстауы, эмоционалдық автономия.

Отбасында балалармен бірігіп жұмыс жасау керек, ол махаббат, құрмет және отбасының басқа мүшелері сияқты оларға деген талаптармен теңестірілуі керек. Әр отбасында өзіндік отбасылық дәстүрлер болуы керек.

Отбасы, басқа әлеуметтік институттар сияқты, дәстүрлерді жасап шығару арқылы, нақты іс-әрекет үлгілерін қайталай отыра өмір сүреді, оларсыз отбасының өзіндік дамуы мүмкін емес.

Отбасының әртүрлі саладағы іс-әрекеті үлгілердің түрлерімен сәйкестендіру арқылы жасалады, олар жаңа жас отбасылардың дүниеге келуімен жаңарып, жаңа отбасын жасау арқылы реттеліп отырады: ерлізайыптылар, ата-аналар арасындағы қарым-қатынас, үй шаруашылығын жүргізу, бос уақытты өткізу және т.б.

Әр отбасының өзі және оның құндылықтары мәдениеттің пайда болуына жеткізетіндіктен, онда кез-келген материалдық және рухани іс-әрекеттің үлгісі отбасылық дәстүрдің пайда болуына негіз бола алады. Дәстүр – нақты жағдайларда белгілі бір іс-әрекеттердің дәл көрсетілуі. Дәстүрлер осы немесе басқа отбасылық қарым-қатынастардың буындарын тұрақтандырып, оларды жаңа ұрпақтардың өміріне енгізеді.

Мысалы, балаларды бағып күту, қоғамдық орында өзін-өзі ұстау, қонақты қабылдау, отбасылық шығын мен кіріс кітабын жүргізу тәртібі және т.б. дәстүрлер. Дәстүрлер өзіндік мағынаға ие, бірақ үлгі формасында көрсетілмейді. Дәстүрлер не істеуге болады және не істеуге болмайтынын ғана көрсетеді, қандай болу керектігін нұсқамайды. Дәстүрдің негізі – дәстүрлі қылықтардың мәнін анықтайтын отбасы құндылығы.

Балаларды дамытудың тиімді шарты – жақсы көретін отбасының болуы. Жақсы көретін отбасы – бұл балалармен үйлесімді және өзара түсіністікке қол жеткізетін отбасы, бұл жерде балалармен қарым-қатынас жасау – үлкен қуаныш, мұнда оң және жақсылыққа негізделген эмоционалды мәдениет басымдылық танытады.

Махаббаттың негізінде адамгершілік мәдениетін тәрбиелеуге болады: тек махаббат қана жақсы көруді үйрете алады. Отбасы – қоғамның бір бөлшегі, әлеуметтің ажыратылмайтын негізгі бір бөлігі болып табылатыны барлығына мәлім. Қоғамдық өмір де отбасыға қажет рухани және материалдық үдерістермен сипатталады.

Отбасының мәдениеттілік дәрежесі өскен сайын барлық қоғамның да мәдениеттілік дәрежесі жоғарылайды. Отбасылық қарым-қатынаста адамгершілік принциптері өте маңызды, олардың ең негізгілерінің бірі – басқаны сыйлау.

Психологтар мынадай қорытындыға келді, тұлғаның доминанттылық танытатын бір қыры әртүрлі жағдайға байланысты, әртүрлі формадағы жауапқа ие болады, содан соң, әрі

қарай баланың тұрақты мінез-құлқына айналады. Тәрбиенің басқа іс-әрекет түрлерімен байланысы, тәрбиеге сол немесе басқа себептерге бағыну, сондай-ақ адам тұлғасындағы тәрбиенің орны – бұның барлығы әр ата-ана тәрбиесіне ерекше, қайталанбас, жеке дара сипаттама береді.

Осылайша, арнайы отбасы тәрбиесі мынадай ерекшеліктерге ие:

- Туыстық сезімдерге негізделген отбасы тәрбиесінің эмоционалдық сипаттамасы.
- Ата-ананың тәрбие арқылы балаларға әсер етуі өмірдің әртүрлі жағдайларындағы тұрақтылық пен ұзақ мерзімділігімен ерекшеленеді, бұл балаға терең әсер етуді қамтамасыз етеді.
- Тек отбасы балада қауіпсіздік, махаббат, қабылдай білу сезімдерін тудыра алады.
- Отбасында балаға әсер етудегі маңызды сипаттамалардың мазмұнын қамтамасыз ететін, әлеуметтендірудің психологиялық механизмдері жұмыс жасайды. Мұндай әлеуметтендірудің психологиялық механизмдеріне қосымша толықтыру және сәйкестендіру жатады.
- Отбасы әртүрлі жастағы әлеуметтік топ ретінде балаға әртүрлі құндылықты бағыттарды қабылдауға, өмірлік құбылыстарды бағалаудың әртүрлі критерийлерін, әртүрлі идеалдар, көзқарастар, тұжырымдарды қабылдауға үйретеді.
- Отбасы тәрбиесі ұзақ мерзімдік әсер ету диапазонына ие.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Доронова Т.А. *Защита прав и достоинств маленького ребенка. Методика.* – М.: 2006. - С. 67-68.

2. Ковалев А.Г. *Психология семейного воспитания.* - М.: 2009. – С. 4-5.

Санджиева А.С.

ВЛИЯНИЕ СТИЛЯ СЕМЕЙНОГО ВОСПИТАНИЯ НА РАЗВИТИЕ РЕБЕНКА

Проблема актуальности данной работы определяется часто возникающими трудностями в воспитании ребенка у родителей и педагогов. Специальное исследование данной темы и многолетний опыт работы авторов показывают, что воспитательные ошибки связаны с тем, что родители и педагоги не всегда учитывают индивидуальность ребенка, ориентируются больше на свои потребности, отталкиваясь от своих личностных особенностей.

УДК 373.2

Сағынаева Т.М.

«Bolashaq» академиясының 1-курс студенті

Қарағанды Қазақстан Республикасы

Sagynaevatahmina@gmail.com

Ғылыми жетекші: Бокижанова Г.К

«ҰЛТТЫҚ ОЙЫННЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСİNДЕГІ МАҢЫЗЫ»

Аңдатпа. Заман талабына сай ойындар жеткілікті болғанмен, өз ұлтының ойындарын балалар қызыға ойнайды. Ойын арқылы жаңалық ашумен қатар, өзін шығармашылық жағынан дамытып, өз елінің рухани құндылықтарымен танысып, оны қастерлей білуді үйренеді. Сонымен қатар, денесін шымырландырып, ептілікке, шапшаңдыққа, ашық жарқын болуға, көпшіл болуға үйренеді. Ал, осы мақалада мен ұлттық ойындардың бала тәрбиесінде алатын орнын, оның замануи орындарға қарағанда қандай артықшылыққа ие екенін талқылаймын.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне аса мән берген халық. «Баланы-жастан...», «Тәрбие-тал бесіктен» деп те бекер айтпаған дана халқымыз. Бала ананың бойына бір тамшы қан болып біткен күннен бастап, алдымен ананы тәрбиелеген. Болашақ ананы тәрбиелей отырып, балаға да жақсы жағдай жасап, оның мықты денсаулық пен сапалы өмір негізін қалап бастаған. Яғни, ана жаман нәрсе жасамауы керек, арам зат ұстамай, бойын таза ұстап, харам етілген тамақтарды татпай, ұйқысын қанық етіп, тамағын дәмді әрі дәрумендермен толықтырып отырған. Оның бәрі өмірге келетін баланың дені сау, өмірі ұзақ, көңілі жарқын, болсын деген тілек-ниетпен жасалатын іс-әрекет. Тіпті жұрт жас келіннің, яғни болашақ ананың көңіліне тиіп, ауыр сөз айтпас үшін, оның белінде бала барын білдіру үшін. Отауының сыртына ақ

орамал байлап, белгі қойған. Үнемі той-думанға, жақсы жиын-отырыстарға апарып, жақсы-жайсаңдармен бірге жүрген. Ананың көңілі тоқ болса, бала да тыныш, сабырлы, көңілді болады деп ырымдаған. Осылайша, тәрбиені бала өмірге келмей тұрып, бастап кеткен. Ал, бала жарық дүниенің есігін ашқан соң, халық ауыз әдебиетінен мақал-мәтел, жұмбақ, жаңылтпаш айтып, жасынан құлағына сіңіре берген. бесік тербе отырып, ақ жаулықты әжелеріміз:

«Әлди-әлди ақ бөпем,
Ақ бесікке жат бөпем,
Жілік шағып берейін,
Жілігіңнің басына,

Үкі тағып берейін...», - деп әндетіп, балаға ұлтының ауыз әдебиетінен айтып отырған. Оның бәрі рухани тәрбиенің, ұлттық тәрбиенің көрінісі. Тіпті, баланың тілі ерте шықсын, таңдайы тақылдаған, елді аузына қарататын сөзге шешен, тілге шебер болсын деп, сойылған малдың тілін, таңдайын кесіп, балағаалып беретін болған. Бұл ырымның да тәрбиелік мәнісі өте зор, ұғына білген адамға. Бала 4-5 жасқа жақындағанда, ер баланы ерттеулі атқа мінгізіп, тізгін ұстай білуді үйреткен. Асық атып ойнаған бала алғыр болатын болса, ат құлағында ойнайтын бала шымыр, шапшаң, тұлпар сияқты еркін болады деп ырымдаған. Қыз баланы тігінге, шеберлікке, қолөнерге баулып, он саусағынан өнер тамған бойжеткен етіп өсіруге тырысқан. Және осы атқаратын жұмыстың бәрін бұйрық, талап түрінде емес, ойын ретінде ұйымдастырып отырған. Әрбір маңызы бар мерекелерде балаларды әдемі киіндіріп, өздерімен бірге алып жүретін болған. Өйткені, ауыл ақсақалдары бата беріп, салиқалы әңгіме айтып, үлгі-өнеге көрсетіп, балаларға басынан өткен қызықты әңгімелерін, жыр-дастандарын айтып отырған. Үлкендерден бата алып өскен баланың жолы ашық болатынын ата-әжеміз әлі күнге дейін құлағымызға құйып отырады.

Ал, қазір... Қазіргі таңда, балабақша бар, мектеп бар. Дайын оқулық, дайын ойын, дайын ойыншық. Осындай бейбіт елде, ақ аспанның аясында, балаларымыз қалаған ойынын ойнап, биін билеп, әнін айтып өсуде. Болашағына бағдар беретін әке-шешесі, ата-әжесі және қоғамдағы маңызды рөл атқаратын маман иесі «тәрбиеші». Жалпы, қазіргі таңда, балабақшада болсын, үйде болсын ойнайтын ойын түрлері өте көп. Ойындар да, ойыншықтар да сан алуан. Ойынның түрлерін атап айтар болсам: үстел үсті ойыны, сюжетті - рольді, дидактикалық, құрылыс ойындары, қимылды ойындар, ұлттық ойындар, шығармашылық ойындары, педагогикалық ойындар, саусақ ойындары, айта берсең өте көп. Осы ойындармен қатар, рухани жаңғыру, ұлттық құндылықтарымызды дәріптеу, қастерлеу, отанға деген махаббат пен сүйіспеншілікті арттыру мақсатында ұлттық ойын элементтері кіргізілген ойындар да қарқынды түрде қолданылып келеді. Жалпы, балабақшаларда өткізілетін ұлттық ойындардың мақсаты қандай? Осы сұраққа тоқтала кетсем...

- ақыл-ойды дамыту
- баланың тілін дамыту
- отансүйгіштікке, Отанға деген шексіз сыйластыққа тәрбиелеу
- денені шынықтыру
- баланы мәдениетке, қоғамдағы этика әдептеріне, қоғам мәдениетіне үйрету
- ашық жарқын болуға, көпшіл болуға үйрету
- өз ұлтының ұлттық ойындарын білуге, оларды дәріптеуге, қастерлеуге тәрбиелеу.

Яғни, ұлттық ойындар балалардың көңілін көтере отырып, оларды тәрбиелейді, үлкен өмірге бейімдейді, әрі білімге баулиды.

Қазіргі заман жаңа технологиялар заманы. Оған дәлел неше түрлі ойыншықтар, өздері жүретін, өздері күлетін, өздері айтқаныңды қайталап, істе дегенінді істеп тұратын қызықты қуыршақтар мен технокөліктер. Сонымен қатар, бейне кітаптар, мультфильмдер, жаңа технология бойынша жасалған жазу, оқу дәптерлері, түрлі бейнеоқулықтар шығып жатыр. Балаларға арналған мультфильмдер ішінен атап айтқым келетіндері, мыналар: «Торғай ТВ»- «YouTube» қосымшасындағы қазақ тілді балаларға арналған телеканал десем де болады. Оның ішінде көптеген сергіту сәттері, жаттығулар, ойындар, мультфильмдер, оқу іс-әрекеттеріне бейімделген қызықты ақпараттар бар. Балалар соны көру арқылы қазақ тілінде мультфильм көріп, өз елінің тарихымен танысады.

«Балапан ТВ» - «YouTube» қосымшасындағы балаларға арналған қазақша контент каналы. Осы канал арқылы да балалар, қазақша ән жаттап, ойын ойнап, мультфильм көреді.

«Мұзбалақ», «Қасқыр мен түлкі», «Қошқар мен теке», «Алдар көсе», «Бай мен кедей», және тағы да басқа мультфильмдерді көру арқылы балалар көптеген жақсы қасиеттерді бойына сіңіріп, үлгі-өнеге алады.

Ал, қазір балабақшаларды өткізілетін ойындарға келетін болсақ, олар да баланың өзінің жасына, ерекшеліктеріне қарай сан алуан түрлі. Ойындардан бұрын сіздерге қазіргі кезде көп қолданылып жүрген жаңа технологиялардың бірі болып табылатын «Асық терапиясы» туралы айтқым келіп отыр. Жалпы, «терапия» деген сөз «емдеу» деген мағынаны білдіреді. Яғни, балабақшада балны асықпен ойнай отырып, оның денсаулығын жақсартуға белгілі бір мақсатта қадамдар жасалады. Ал, «Асық терапия»-сының мақсаттары қандай?

- баланың тірек-қимыл жүйелерінің қозғалысын дамыту
- кеңістікті бағдарлай білуді үйрету
- сөздік-логикалық ойлауды сатылай қалыптастыру
- шығармашылық ойлауды дамыту
- сабырға дағдыландыру
- бірлесе әрекет етуге үйрету

Асық терапиясы барысында балалар асықпен, жалпы оның ерекшеліктерімен, оның түсу реттілігімен таныстырады. Яғни, алшы, тәйке, бүк,шік ұғымдарын біліп, оны терапия барысында қолданады.

Ал, жалпы, оқу іс-әрекеттерінде асықтан құрастыруға болатын ойындар:

- асық арқылы санау
- есеп құрастырып, оны шешу
- асық үстімен жүру
- асықтарды бояп, оның түстерін ажырату
- кеңістікті бағдарлау

-көптеген қимыл-қозғалысты, дидактикалық ойындар құрастырып, тіпті балаңызбен үйде де ойнауға болады.

Асық терапиясынан бөлек, күнделікті ұйымдастырылатын оқу іс-әрекеттерінде де дидактикалық, үстел үсті, саусақ ойындары кезінде де ұлттық ойындардың элементтерін кірістіру арқылы баланың санасына ұлттық құндылықтарды сіңіруге болады. Тіпті шаттық шеңбері, қарапайым ас ішу, қол жуу кезінде де, мақал-мәтел айтып, қабылдау кезінде, сергіту сәті кезінде ұлттық ән, би, өлең-жыр үзінділерінен жаттатып, қызықты әрі көңілді етіп өткізуге болады.

Жалпы, мен өз ойымды қорытындылай келе ұлттық ойындардың бала тәрбиесіндегі маңызды рөл ойнайтынын жеткізгім келеді. Еліміздің болашағы жарқын, келешегі кемел болуы үшін, біз алдымен жарқын болашағымыздың кепілдігі ретінде балаларымызға сапалы білім, мықты тәрбие мен ұлттық руханиятымызды олардың бойына сіңіріп, Отанға деген мықты махаббат негізін қалауымыз керек. Сонда балаларымыз білімді, өз елін сүйетін, жақсы азамат пен азаматша болып өседі. Ол үшін, балабақша болсын, үйде болсын, әр бос уақытыңызды, әрбір сәтіңізді баламызға бөліп, оның бізбен мықты қарым-қатынас жасауына мүмкіндік жасай алуымыз керек. Жаңа технологияларды пайдалана отырып, оған ұлттың не екенін, халық, ел, жұрт, руханият, мемлекет, болашақтың не екенін түсіндіру-баршамыздың парызымыз. Тіпті, баламызбен бірге бала болып ойнап, оған өзіне деген сенімділік пен рух берсек, баламыз да біз үшін, елі үшін тырысып, одан әрі биіктей бергісі келеді. Мақаламды, тоқсан ауыз өздің түйіні ретінде, өлең жолдарымен аяқтағым келеді.

Асық ойнап озат болған балалар,
Оны айтқан дана, дара, бабалар.
Ұлттық ойын бәрімізге белгілі,
Рухани құндылық боп саналар.
Ат үстінде, көкпар тартып өскен ел,
Оны естіген біраз халық сескенер.
«Ханталапай», «Асық ату» ойнайды,
Балақайлар, болашағына нық сенер.

Жаңа кітап, жаңа ойын барлығы,
Технология заманымен жаңғырды.
Ұлттық ойын элементін қолданған,
Ойындар бар, алуан алуан, сан түрлі.

Ойын ойнап өсер бала өседі,
Ұлтық ойын, бабамыздың, кешегі.
«Қанша асық жинап қойдың, балам-әй?»
Сол емес пе, «балалардың» есебі.

Денелерін шынықтырып алады,
«Қара жорға» билегенде барлығы.
Ойлары да бір-бір сергіп қалады,
Жаңарғанда күнделікті ән-жыры.

Дамытады, ой-өрісін ақылын,
Үйретеді, мақал-мәтел, нақылын.
Ұлттық ойын ойнасыншы балалар,
Болмасын деп, руханияттан мақұрым...

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ұлттық ойындардың электрондық жинағы, *bilimkids.com* галамтор беті
2. Қазақ халқының ұлағатты сөздері жинағы, Алматы қаласы, Атамұра баспасы, 2007 жыл
3. Балабақшадағы ойындар мен оның маңызы, электрондық оқулық

Сағынаева Т.М

ЗНАЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИГРЫ В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ

Аннотация. Народные игры – традиционное средство воспитания детей дошкольного возраста. В народных играх отображается образ жизни народа, его быт, труд и разные обычаи. Играя в эти игры, у детей развивается память, мышление, воображение, они становятся более выносливыми, ловкими, сильными. У них проявляется желание быть первыми, быть сильными, так же знать историю своего народа

ӨОЖ 74.00

Санай А.

Қарағанды «Bolashaq» академиясының

ПМНО-18-2 тобының студенті

a.sanai@mail.ru

Ғылыми жетекші: Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу кафедрасының п.ғ.к.,
доценті Шалтаева Р.Ж

МҰҒАЛІМ МЕН АТА-АНА АРАСЫНДАҒЫ ТАБЫСТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС

Аңдатпа. Бұл мақалада мектеп пен отбасының өзара әрекеттесуі мұғалімдер мен ата-аналардың бірлескен іс-әрекеті мен қарым-қатынас процесінде өзара әрекеттесуі туралы айтылады. Нәтижесінде оның екі жағы да дамиды. Демек, мектеп пен отбасының өзара әрекеті олардың дамуының қайнар көзі және маңызды тетігі болып табылады. Баланың өмірі екі маңызды саладан тұрады: мектеп пен отбасы өзгеріске, дамуға ұшырайды. Қоғам дамуының қазіргі кезеңінде отбасылық құндылықтардың басқалармен бірге жоғалуы демографиялық проблемалардың басты себептерінің бірі болды. Сондықтан маңызды және өзекті мәселелердің бірі-мектеп пен отбасының ынтымақтасуы.

Отбасы – баланың тұлға ретінде қалыптасуының бастапқы кезеңі. Баланың балалық шағында алатын нәрсесі ол өмір бойы өтетін жүк болады. Бала құқықтары туралы конвенцияда: «Өз тұлғасының жан-жақты және үйлесімді дамуы үшін бала отбасылық ортада, бақыт, сүйіспеншілік пен түсіністік атмосферасында өсуі керек» делінген. Тұлғаның іргетасы отбасында қалануы керек[1].

Мұғалім мен ата-ана арасындағы байланыс бүгінгі қоғамымызға лайықты азаматтар өсіріп, тәрбиелеуде маңызды рөл атқарады. Кез келген мектептің оқу-тәрбиелік

бағдарламасында бұл мәселе назардан тыс қалмайды. Дегенмен соңғы кездері осы қатынасқа ештеңе сызат түскендей көрінеді. Бүгінгі ата-ана бұрынғыдан басқаша, баяғыда «еті сенікі, сүйегі менікі» деп баласын мұғалімге сеніп тапсыратын» деген пікірлерді жиі еститінбіз. Расында, қоғам өзгерді ме, адам өзгерді ме, кейбір ата-ана балаларының тәрбиесіне де, оқу үлгеріміне де мұғалімдер жауапты деген түсінікте. Мұғалім болсын, ата-ана болсын, алдымен ел азаматтары, болашақ үшін жауапты тұлғалар. Сондықтан бұл жерде педагог пен ата-ана арасында тығыз қарым-қатынастың болуы, түсіністіктің орнығуы тәрбие мен білімінің мектепте де, түзде де балаға бағытталуының басты шарты дер едік.

Бірақ ата-аналардың көпшілігі кәсіби тәрбиеші емес, сондықтан олар үшін балалармен байланыс орнату қиын, дұрыс сөз табу қиын, дұрыс шешім қабылдау қиын. Сондықтан біз – болашақ ұстаздар жас ұрпақты тәрбиелеуде ата-анаға тәлім-тәрбие беру, жетелеу, көмектесуіміз қажет.

Мұғалімнің міндеті отбасымен бірге әртүрлі мәселелерді шешудің ең ұтымды және нәтижелі жолдарын табу болып табылады.

Оқушылардың ата-аналарымен жұмыстың мақсаты – баланы тәрбиелеу мен қалыптастыруда отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастықты ұйымдастыру.

Міндеттері:

- ата-аналарды немесе заңды өкілдерін мектеппен бірлесіп оқу іс-шараларына тартуға;
- ата-аналарға құқықтық тәрбие беру;
- отбасы тәрбиесінде ата-аналарға жан-жақты көмек көрсету;
- балаларды әлеуметтік қорғауға бағытталған ата-аналармен бірлескен іс-шараларды өткізу;
- баланың отбасында және мектепте салауатты өмір салтына бағытталған жұмысты ұйымдастыру[2].

Оқушыларды тәрбиелеудің табысты болуы мұғалімнің кәсіби дайындығының деңгейіне және мұғалімнің өз міндетіне деген көзқарасына ғана емес, сонымен қатар балалар өмір сүріп, тәрбиеленетін ортаның әсеріне де байланысты. Отбасы баланың жеке басының қалыптасуына адамгершілік із қалдырады, өйткені бала өмір сүретін, алғашқы тәжірибені игеретін және мінез-құлықтың адамгершілік нормаларын бойына сіңіретін бастапқы ұжым болып табылады.

Мектепке келген бірінші сынып оқушысы ненің жақсы, ненің жаман екенін алдын ала біледі. Ал мұғалім олардың қандай жағдайда қалыптасқанын білуі керек, сондықтан мұғалім баланың ата-анасымен қарым-қатынас орнатуы, оларды оқушыларды тәрбиелеу мен оқытуда өзінің одақтасы етуі қажет. Мектептің рөлі отбасында қалыптасқан адамгершілік қасиеттерді дамытуда немесе олардың өзгеруінде, т.б. баланы қайта тәрбиелеу керек. Бала тәрбиесінде мұғалім маңызды рөл атқарады, бірақ, өкінішке орай, кейде оқушылардың ата-аналарымен немесе заңды өкілдерімен байланыс табу қиынға соғады.

Сондықтан мұғалімдер оқушылардың ата-аналарымен тиімді өзара әрекеттесу үшін кейбір ережелерді есте сақтауы керек:

- Ата-ана ең алдымен қолдауды, түсіністікті және мейірімді кеңесті қажет етеді;
- Ата-аналармен байланыс орнатуға ұмтылу керек;
- Ата-аналарды балалармен оқу іс-әрекетіне белсенді түрде тарту, олардың тәжірибесі мен көмегіне сүйенуге тырысу;
- Ата-аналар жиналысында кейбір балалардың ғана емес, бүкіл сыныптың жоспарлары мен мәселелерін айту;
- Барлығына ашық болыңыз, бірақ ата-анаңызбен таныс қарым-қатынасқа түспеңіз;
- Барлық ата-ананы бірден қуантуға тырыспаңыз, әйтпесе олар сізге адалдық пен мінездің беріктігі жетіспейтінін түсінеді[3];

Менің ойымша, әрбір мұғалім «проблемалық» балалардың ата-аналарымен жұмыс істеуде қиындықтарға тап болды. Олар әдетте өз мінез-құлқын уақыттың аздығымен, әсер ететін жолдардың жоқтығымен ақтайды, мектепті баланың әдепсіздігі үшін айыптайды және т.б. Мұндай жағдайларда ең бастысы - барлық кінәні өз мойнына алу емес, қорғаныс позициясын ұстану емес, ата-анамен бірігіп, баланың жақсаруына көмектесуге тырысу қажет.

Ата – ана мен баланың қарым – қатынасының берік болуы, ата – ананың әрдайым баламен жұмыс жасауы оқушының мектептегі өміріне үлкен әсерін тигізеді. Баламен қарым-қатынас жасаудың көптеген қиындықтарының артында баланың да, ата-ананың да жаман ниеті болмайды, олардың негізі әдет болады. Баланы белгілі бір жолмен елестету, оның

ерекшеліктерін бағалау, онымен белгілі бір түрде қарым-қатынас жасау әдеті. Ата-аналардың баламен қарым-қатынасында үлкен қарқындылық болуымаңызды. Бала өмірінің алғашқы күндерінен бастап біз үнемі жанында боламыз: тамақтандырамыз, ойнатамыз, киіндіреміз, шомылдырамыз, сөйлесеміз, яғни онымен бірге тұрамыз. Бірақ бірдей әрекеттерді қайталау қарым-қатынасты автоматтандыруға әкеледі. Ата – ана өзін сырттай бақылауды, баламен қарым – қатынасын өзгертуді тоқтатады. Ал бала өсіп, әрдайым өзгеріп отырады. Ата – ана артта қалып отырады. Сөйтіп бала өз бетінше, ата – ана өз бетінше өмір сүреді. Д. В. Морозовтың айтуынша: Бала әлемге қалай қараса, біз де уақыт өте келе балаға бірліктің жарқын сезімдеріне, махаббатқа ұласатын сүйіспеншілікпен, сеніммен қарауымыз қажет. Содан соң арада түсінбестіктер туады, бұл өз кезегінде қарым қатынаста қиындықтар туындауына әкеледі. Д. Гранинаның айтқан: «Ата – ана болу – ең жауапты жұмыс, ал оны әркім өз мүмкіндігіне қарай, махаббаттың қауіпті кеңестерін басшылыққа ала отырып, әртүрлі жасайды».

Ата ана мен бала қарым – қатынасында туындайтын проблемалар өте көп: өзара түсінбестік, жартылай толық емес отбасының болуы, ата – ананың балаға салғырт қарауы, баланың өміріне қызығушылығы мүлдем болмауы және т.б. Бұл проблемалардың барлығы оқушының мектептік өміріне, сабаққа деген құлшынысына өте үлкен әсерін тигізеді. Сол себепті бұндай кездерде педагогтар ата анамен байланысқа түседі. Педагогикалық мамандықтың ажырамас, маңызды және сонымен бірге қиын бөлігі – ата – аналармен қарым – қатынас. Мұғалімнің жоғары психологиялық мәдениеті болуы керек: қарым-қатынас жасай білу, әңгімелесу, әңгімелесушіні тыңдау және түсіну, өзара әрекеттесу және әрекет ету. Бұл жағдайда әңгімелесуші ретінде нақты кім әрекет ететіні маңызды емес: оқушы немесе оның ата-анасы. Осы жағдайлардың барлығында ол психологиялық тұрғыдан сауатты әрекет етуі қажет. Балаға тікелей әсер ететін екі орта, яғни отбасы және мектептегі ортасы өзара тоғысуы қажет. Ол үшін мұғалім отбасы ортасының бөлшегі, яғни балаларын оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша ата-аналарға ең жақын кеңесші ретінде, болуы қажет. Ал ата – ана өз кезегінде жалпы білім беру процесінің қатысушысы ретінде мектептегі ортасының бөлшегіне айналуы қажет. Қандай жағдай болмасын мұғалім отбасындағы нақты моральдық жағдайды білуі керек, ал ата-аналар мұғалімнің педагогикалық және моральдық талаптарын білуі керек. Сол кезде оқушының айналасында шынайы өзара түсіністік, қамқорлық, сыйластық, өзара көмектесу деген сияқты т.б. мәдениет, адамгершілік қарым қатынасты тудыратын заттар болуы мүмкін.

Ата – ана мен мұғалім арасындағы қарым-қатынас бұл - мұғалімдер мен ата-аналардың бір-біріне беретін өзара түсіністікке қадам, сенімге қол жеткізу, рухани және эмоционалды құндылықтармен алмасу, педагогикалық тәжірибені, білімді игеру. Мектептегі тәрбие жұмысының нәтижелілігінің бір ұшы ата-аналармен, қоғамдастықпен мектептің бірлескен әрекетінде. Мұғалім мен ата-ананың қарым-қатынасында негізгі рөлді педагог атқарады, өйткені тәрбие жұмысы – оның негізгі мамандығы. Мұғалім ата-аналармен жұмыс істей жүріп, балаға, оның қылықтарына, оқудағы табыстары мен көзқарасына, тағы басқаларға баға беріп отырады. Әрбір жағдайдан шығудың, оны түзетудің жолдарын табуы қажет. Тәрбие сағаттарында, аналар жиналыстарында ұсыныстар мен кеңестер, сауалнамалар, ойындар, пікір-таластар, ой ашар сұрақтары, тренингтер т.б. жұмыстар жүргізіп отыру қажет.

Баланың адамгершілік тұрғысынан өсіп жетілуі өмір сүріп жатқан ортасына байланысты. Баланың өмірінде әртүрлі көптеген орталар болады: мектептегі ортасы, қосымша курстардағы, секциялардағы ортасы, өз достарының ортасы, одан үлкен оқу орындарындағы ортасы, жұмыстағы ортасы, т.б. Бірақ отбасы ортасы ең өзгермейтін және бала өміріндегі өзінің үлкен ізін қалдыратын ортасы, оның адамгершілік – психологиялық тұрғысынан дамуының түп негізі болып табылады.

Көбінесе мұғалімдер қиын балалардың ата – аналарымен жұмыс жасайды. Ал егер оқушы моральдық нормалардан ауытқуды көрсетпесе, мұғалім оның тағдыры үшін алаңдамайды, үйіндегі тәрбиеге, отбасылық қатынастарға аз қызығушылық танытады. Бірақ отбасы мен мектептің өзара әрекеттесуінің мұндай тәжірибесін қолайлы және тиімді деп санай алмаймыз.

Балаға тікелей әсер ететін екі орта, яғни отбасы және мектептегі ортасы өзара тоғысуы қажет. Ол үшін мұғалім отбасы ортасының бөлшегі, яғни балаларын оқыту және тәрбиелеу мәселелері бойынша ата-аналарға ең жақын кеңесші ретінде, болуы қажет. Ал ата – ана өз кезегінде жалпы білім беру процесінің қатысушысы ретінде мектептегі ортасының бөлшегіне айналуы қажет. Қандай жағдай болмасын мұғалім отбасындағы нақты моральдық жағдайды

білуі керек, ал ата-аналар мұғалімнің педагогикалық және моральдық талаптарын білуі керек. Сол кезде оқушының айналасында шынайы өзара түсіністік, қамқорлық, сыйластық, өзара көмектесу деген сияқты т.б. мәдениет, адамгершілік қарым қатынасты тудыратын заттар болуы мүмкін[4].

Мен өзара әрекеттесудің кейбір психологиялық ерекшеліктерін атап өткім келеді.

Қарым-қатынас жасай білу – мұғалімнің кәсіби қасиеті.

Біз бәріміз адамбыз және өз эмоцияларымыз бен сезімдерімізге қарамастан, мұғалім мектеп оқушыларымен де, олардың ата-аналарымен де қарым-қатынас жасауда жоғары мәдениетті болуы керек: бейтарап, байсалды және салмақты әңгімелесу, әңгімелесушіні тыңдау және оны түсіну, әңгіме жүргізу психологиялық сауатты болу.

Баланы ынтымақтастыққа тартыңыз.

Оқушылардың ата-аналарымен жиі сөйлесе отырып, мұғалім әңгімені императивті «мұғалім» үнімен бастайды, оларды сөгіседі және оқытады. Бұл жағдайда ешқандай өзара әрекеттесу туралы мәселе болуы мүмкін емес. Өкенің немесе ананың сезімін түсініп, олардан қолдау табуға тырысып, бірлескен әрекеттерді құруға кірісу керек. Ақылмен мейірімділік танытыңыз, бұл ынтымақтастықтың алғашқы қадамы болады.

Адамдар өз құндылығын сезінгенді ұнатады.

Ата-аналарға олардың осы үдерістегі маңыздылығын, бала тәрбиесі мен дамуындағы рөлін түсіндіру. Ата-аналар табандылық пен шыдамдылық танытып, баласына көмектесе алатынына сенімді болу керек. Ата-анаңызға олардың баласына оң көзқараста екеніңізді көрсетіңіз[5].

Қорытындылай келе баланың өзін танып, қоғамға керекті үлкен азамат болуы үшін мұғалім мен ата-ана байланысының шынайы тереңдігі, жауапкершілігі орнығуы керек. Ата-аналар ортасындағы арақатынасты одан әрі нығайтуға негіз боларлықтай тартымды да қызықты іс-шаралар өткізіліп отырған дұрыс. Отырыстар мен тренигтер ата-аналармен мектеп арасындағы алшақтықты жақындатар ең төте жол боларын нағыз нық сеніммен айта аламын. Әке де, ана да баласы үшін ұстаз! Осы қағиданы ұмытпау қажет деп ойлаймын.

Пайдаданьлған әдебиеттер тізімі:

- 1. Балалар құқығы туралы конвенция. 2002 жылғы 8 тамыздағы № 345-II қазақстан республикасының заңы.*
- 2. С.С. Тілеуова Әліпбек А.З. «Педагогика» Шымкент 2016 ж.*
- 3. Воликова Т.В. Учитель и семья. – М.: Просвещение*
- 4. Қ. Жарықпаев. «Жалпы психология». - Алматы, 2010 жыл*
- 5. Мектептегі психология. №11 [65] 2013 жыл*

Санай А.

ОБЩЕНИЕ МЕЖДУ УЧИТЕЛЕМ И РОДИТЕЛЕМ КАК НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В этой статье говорится о взаимодействии школы и семьи как взаимосвязь педагогов и родителей в процессе их совместной деятельности и общения. В результате его развиваются обе стороны. Следовательно, взаимодействие школы и семьи-источник и важный механизм их развития. Жизнь ребенка состоит из двух важных сфер: школа и семья, которые подвергаются изменению, развитию. На современном этапе развития общества потеря семейных ценностей наряду с другими стала одной из основных причин демографических проблем. Поэтому одной из важных и насущных проблем является сотрудничество школы и семьи.

Саят Ж.С.
 ПМНО-18-2 тобының студенті
 «Bolashaq» Академиясы
 Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
zhadyra.sakenovna01@mail.ru

Ғылыми жетекші: Мектепке дейінгі оқыту және тәрбиелеу кафедрасының п.ғ.к.,
 доценті Шалтаева Р.Ж

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР МЕН САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ НЕГІЗІ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ халқының отбасылық құндылықтары, салт-дәстүрлері ұлттың нағыз қазынасы болып табылатындығы айтылған. Сондықтан оларды сақтап, балаларыңызға беру өте маңызды. Әрбір рәсім терең мағынаға ие және белгілі бір уақытта, белгілі бір себеппен және белгілі бір ережелерге сәйкес орындалуы керек – бұл бұрыннан бері басталған. Егер біз ұрпағымызды білімді және тәрбиелі, адамгершілік және құрметпен, мейірімді және жанашыр, қонақжай етіп тәрбиелегіміз келсе, онда біз халықтық дәстүрлер мен олардың тәрбиесіне ерекше назар аударуымыз керек.

Қазақ халқының көнеден келе жатқан салт-дәстүрлері, көнеден бастау алатын сан қырлы мәдениеті, өзіндік игі әдет-ғұрыптары бар. Олардың ішіндегі ең өміршені отбасылық салт-дәстүрлер мен әдет-ғұрыптар болып отыр. Өзінің ұзақ тарихында кең даланың тұрғындары баланың дүниеге келіп, ержетуіне, қонақ күту, тұрмыстағы әр түрлі ғұрыптарға және адамның үйленуі мен қайтыс болуына байланысты отбасылық өмірдің тұтас бір ритуалдық жүйесін құра алды. Біздің **мақсатымыз** — осы тұтас ритуалдар ішінен бүгінгі күнге дейін маңызын жоғалтпай, негізінен берік және толық сақталып отырған баланың туылуы мен тәрбиесіне және жерлеуге қатысты отбасылық ғұрыптарды қарастыру.

Атам қазақ «Балалы үй — базар, баласыз үй — қу мазар» деп айтқандай, қазақ әйелдерінің тұрмысқа шыққан соңғы басты міндеті көп баланы дүниеге әкелу болып табылды. Әйелдің бедеулігі өзі мен ері үшін үлкен бақытсыздық саналды. Сондықтан қазақ халқы әйелдің қалыңдық болып, оң босағадан аттап шыққан кезінен бастап, барлық маңызды кезеңде оны, ең алдымен, болашақ баласыздықтан сақтау үшін көзден, тіл-сұқтан, зиянкестен қорғау шараларын қарастырған. Олардың қатарына қызды үйінен басынан тұз айналдырып шығару, қалыңдық қайын атасының үйіне алғаш кіргенде отпен аластау, бөстекке отырғызу және оның бет-жүзін бүркемелеп ешкімге көрсетпеу жатады. Сонымен бірге үйлену тойы барысында ырыммен бедеу, айықпас ауруы бар, кесапат саналатын әйелдер маңызды істерге араластырылмайды. Этнограф-ғалым Р.Снесарев атап көрсеткендей, «бедеуліктен құтылудың жолы оны екінші әйелге өткізу» [1]. Үйленуге байланысты көптеген әдет-ғұрыптарды өсіп-өнген, балалы-шағалы әйелдердің атқаруы осындай сенімге байланысты келіп шыққан.

Қазақ мәдениетінде аяғы ауырлаған келінге, бір жағынан, қамқорлық жасалғанымен, екінші жағынан, ол барлық үй шаруасын көп жағдайларда ауыр жұмыстармен қосып атқаруын жалғастыра берген. И.Ибрагимовтың көрсетуінше, «қазақтарда жүкті әйел тіпті өзінің жүктілігінің соңғы күніне дейін жұмысын жалғастыра береді. Мықты дене бітімінің болуы және нәзіктіліктің жоқтығы көптеген жағдайда қазақ әйелдеріне барлық ауыртпалықты көтеруге көмектеседі, бірақ кей жағдайларда әйел қатты жапа шегіп, үй жұмыстарын орындай алмайтын халге жетіп, ұстамалы ауруларға да ұшырайды» [2]. Дегенмен келінге қаталдау қараған қазақ халқында аяғы ауыр әйелге көрсетілетін қамқорлық түрлері де аз болған жоқ. Ең алдымен, әйелдің жерік асына деген сұранысы толық орындалатын және іштегі балаға зиян келмесін деген оймен кейбір астарды пайдаланудан, мысалы, түйе етінен бас тартқызатын. Себебі, түйе етін жеген әйелдің толғағы уақтылы болмай, босану уақтысынан созылып кетуі мүмкін. Аяғы ауыр әйелдің өзін күн батқан соң жалғыз түнде сыртқа шығармаған, адамы жаңа қайтыс болған үйлерге жібермеген, оны шошып қалудан және шайпау мінезді, баласыз әйелдерден аулақ жүргізген, шаштарын қидырмаған. Көз, тіл-сұқтан аман жүрсін деп бойтұмар жасап берген. Бұның барлығы да болашақ сау баланың дүниеге келуі мен оның анасының денінің саулығы үшін жасалатын сақтық шаралары еді. Енесі келіннің аяғы ауыр екенін сезе салысымен, қуанып ауыл әйелдері арасында «құрсақ шашу» тойын өткізетін. Оған келген әйелдер жас келінге бата-тілектер арнап, кішігірім сыйлықтар тапсырды.

Толғақ басталған заматтан тәжірибелі жасы үлкен ауыл әйелі шақыртылып, босануға көмектескен. Арнайы ырымдар жасалып, толғақ жеңіл болсын деген ниетпен түюлі тұрған заттың барлығы шешіледі. Енесі жылы-жұмсағын салып, «жарыс қазан» асуға кіріседі, бұл шаралардың мәні «әбдіре ашылғандай, тең шешілгендей, түйін тарқатылғандай, шай қайнатымда, сүт пісірімде, ет піскенше, жарыс қазанмен бірге жарыса тез босансын» деген ниеттен туған ырымдар»[3]. Жалпы қазақ әйелдерінде толғақ жеңіл өткен, баланың туғанда шетінеуі аз кездескен, бұл туралы қазақ даласын зерттеген этнограф-дәрігер И.Колбасенко: «Қазақ әйелдері толғағының жеңіл өту себептерін тұрмыс-тіршіліктің жалпы гигиеналық жағдайларымен қатар, қазақ балаларының (қыздардың да) салт атқа ерте мініп, қыз-келіншектердің де ер азаматтар секілді көбінесе ертоқымсыз жүре беретіндігімен түсіндіруге болады. Осының бәрі ұрпақтан ұрпаққа қарай адам бөксесінің үйлесімділігін өзгертіп, ақыры осы айрықша ерекшелік бала туудың жеңілдеу өтуіне себепкер болса керек» деп жазып қалдырған [4].

Баланың кіндігін кескен әйел «кіндік шеше» аталады. Қазақтар кіндік шеше таңдауға үлкен мән берген, сенім бойынша жаңа туылған баланың мінез-құлқы кіндік шешесіне тартып кететін болған. Кіндік шеше бір жыл өткенде балаға көйлек кигізеді және дәстүр бойынша ата-анасынан қалаған нәрсесін сұрап ала алады. Бұл салт «қалау» деп аталады. Жаңа туған әйелдің белі тез бекісін деп белін тартып байлап, төсекке жатқызған, үйді жылы ұстап, бар күтімін жасаған. Қазақтардың түсінігі бойынша, туған әйел «лас, таза емес» деп есептелгендіктен, баланы бірінші рет басқа әйел емізді. Үш күн өткен соң әйел қайнатқан сумен жуынып, тазаланады, содан кейін ғана ол таза саналып, бұрынғысынша тамақ дайындауға араласып, тіршілікке араласа бастады.

Босанған әйел әл-қуат жинап, белі тез бекуі үшін оған арнайы мал сойылды, қалжа берілді. Сойылған қойдың мойын омыртқасынан жас әйелдерге ауыз тигізіп, таза мүжілген омыртқаның өзін жоғары жерге іліп қояды, оның мәні нәрестені мойны тез бекісін дегенді білдіреді.

Қазақ халқында дүниеге келген жас нәрестенің құрметіне жасалатын рәсімдер, салт-дәстүрлер мен ойын-тойлар өте көп болып келеді. Соның бастамасы жарыс қазаннан кейінгі өткізілетін шілдехана саналады, оны кейде шілде күзету деп те атайды. Қазақтардың жас босанған әйелді жын-перілер жағалағыш болады, сондықтан оны алғашқы түндері олардан күзету керек деген түсінігінен пайда болған бұл салт бойынша жастар үш түн өлең айтып, ойын-сауық құрған. Келе ол өңін өзгертіп, жас нәрестенің дүниеге келуіне байланысты өткізілетін тойға айналып кеткен.

Қазақ халқының жаңа **туылған бөпеге ат қою** дәстүрінен халықтың ұлттық ерекшелігін, таным-түсінігін, ой-арманын айқын байқауға болады. Балаға атты ата-әжесі, міндетті түрде ол үлкен немере болғанда, құрметті қариялар, кейде «Қырықтың бірі — қыдыр» деп рәсімнің үстіне түсіп қалған қонақ та қойған. Балаға көз тимесін деп Итбай, Күшікбай деп, дәулетті болсын деп Байбол, Қойбағар, күшті де батыр болсын деп Арыстан, Жолбарыс, Аюбай деп, қыз балаға сұлу болсын деп Ажар, Әсем деп, талап, тілек-мақсатқа орай басқа түрлі аттар қойып отырған. Кейін келе балаға ислам дінінің ықпалымен мұсылманша ат беру жиі кездесетін болды және ат қою рәсімі шарифатқа сай өткізілді, «жас нәрестеге ат беру үшін молданы шақырады.

Баланың кіндігі түсіп жазылуына байланысты, бір жеті ішінде оны бесікке салу рәсімі өткізіледі. Бұл жағдайда ерекше салтанат не той болмайды, кішігірім бесік той деп аталатын мереке ұйымдастырылады. Оған негізінен ауылдағы абысын-ажын, сыйлы әжелер мен апалар, келіндер шақырылады. Баланы бесікке салу сыйлы, парасатты әйелге сеніп тапсырылады, ол отырған бала-шаға, ауыл әйелдеріне түбек тесігінен өткізілген тәттілерді таратады. Бұл тәттілер «тыштыма» деп аталады. Баланы бесікке салар алдында оны міндетті түрде отпен аластап тазалайды, бесікке баланы жын-шайтаннан, тіл-сұқтан, шошынудан қорғайтын тұмар, тағы басқа түрлі қорғаушы заттар тағады. Бесіктің көшпелі қазақ өмірі үшін ықшамдылығын, тазалығын, баланы түрлі тері ауруларынан оңтайлы қорғайтынын қазақтар өмірін зерттеген орыс дәрігерлері де мойындаған [5].

Қырық күн өткен кезде баланы қырқынан шығару рәсімін жасайды. Ұл баланы 37 не 39 күнде, ал қыз баланы қырық күннен сәл асырып қырқынан шығарған. Бұл рәсімнің мәні қырық күн өткен соң нәрестенің мойны қатайды, қатерлі күндер артта қалды деген халық түсінігіне байланысты шыққан

- Ерулік

Ерулік — жаңа көшіп келген көршілерге арналған ас. Оларды жергілікті тұрғындар жаңа ортаға тез бейімделу үшін өздеріне қонаққа шақырады. Ерулік көршілерді жақындастыру керек. Тағам жылқы етінен, қазы-қарта, жал-жая немесе қой етінен жасалады.

- Ат тергеу

Қазақтарда әйелдер күйеулерінің туысқандарын атымен атамайды. Оның ағаларына, әпкелеріне еркелету атауларын ойлап табуы керек. Келін жаңа туысқандарын «мырза қайнаға», «бай атам», «би аға», «тентегім», «еркежан», «шебер шешей», «ақ әже», «сырғалым», «шашбаулым» деп атайды.

- Абысын асы

Бұрын күйеулерінің рұқсатынсыз әйелдер көңіл көтеруге бара алмайтын. Ер адамдар тойға аттанғанда, айтта ауылда тек әйелдер қалады. Ол кезде олар өздеріне мереке жасайтын: дәмді ет пісіріп, самауырын қойып, ән айтып, қалжындасады. Бұл қазақ әйелдерінің бірлігі мен достығының көрінісі. «Абысын асы» әйелдерді біріктіреді және жақындастырады.

Асату

Әдетте ақсақалдар өз қолдарымен табақтан бешбармақ қалдықтарын алып, балаларға береді. Бұрын балалар қонақтардың тамақтанып болғанын күтетін. Жазушы Сәбит Мұқанов бұл дәстүрді өз шығармаларында кеңінен насихаттайды.

- Үлкен баланы ата-әжесінің тәрбиелеуі

Қазақ дәстүрлеріне сәйкес, отбасында бірінші немересі ата-әжесінің тәрбиесіне беріледі. Бала туғаннан бастап әже мен атасында тұрады, олар оны өз баласы ретінде өсіреді. Бала тіпті оларды анасы мен әкесі деп санаған.

Бала беру

Тағы бір дәстүр, қазақтар өз баласын туған-туыстарына тәрбиелеуге берген. Әдетте, балалары көп болған отбасылар балалары жоқ туыстарына өзінің кіші баласын береді. Және бала бөтен отбасында өз баласы ретінде тәрбиеленді.

Қорыта келе, ата салтың – асыл қазынаң жалпы, бұл менің білгенім: бала тәрбиесіне, жалпы адам тәрбиесіне терең мән беріп, оның сәтті қағидалары мен ережелерін жасағандардың бірі- қазақ халқы. Оның тәрбие-тәсілдері мен тәжірибелері өте көп. Халықтың ғасырлар бойы жасаған зор еңбектерін жазып шығу үлкен еңбек. Сол жұмыстың бір тамшысы ретінде ұлттың тәрбие ісіндегі «Бала тәрбиесіне байланысты салт- дәстүр» туралы жаздым. Ата дәстүрі бойынша әрбір ұрпақ қазақтың тарихын, салт- дәстүрін, әдет-ғұрыптарын, өсиет-өнегелерін өзіне үлгі- өнеге тұтуға тиіс. Балаға қатысты салт- дәстүрін зерттей келе менің көңілге түйгенім және ұққаным, оның адам өміріндегі алатын орнының маңызды екені, тәрбиелік мәнінің зор екені.

Қорытындылай келе, елдің туын көтеріп, тәуелсіздік талаптарын орындау ісіне батыл бетбұрыс жасаған бүгінгі таңда адамзаттық игіліктерді, халқымыздың ғасырлар бойы армандаған мәдени салт- дәстүрлерімізді ұмытпауымыз керек. Ата тегін ардақтау дәстүрі, көбінесе отбасында, мектепте, балабақшада сөз болып отырса, кейінгі ұрпақ қазақтың салт-дәстүрлерін бойына сіңіріп, тәрбиелік мәнін білер еді деп ойлаймын. Халқымыздың тәрбиелік мәні бар дәстүрлеріне ізгі ниетпен қарап, оның пайдалыларын дәріптеуден ұтпасақ, ұтылмайтынымыз анық.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі:

1. Снесарев Г.П. Реликты домусульманских верований в семейной обрядности у узбеков Хорезма. — М.: Наука, — С. 81

2. Ибрагимов И.И. Қазақ халқының этнографиялық очерктері // Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет-ғұрыптары. — 2-т.: Дүниеге келгеннен өмірден озғанға дейін (отбасылық әдет-ғұрыптар ертеректегі авторлардың еңбектері бойынша) / Құраст. С.Әжіғали. — Алматы: Арыс, 2006. — 416 б.

3. Арғынбаев Х. Қазақ халқындағы семья мен неке (тарихи-этнографиялық шолу). — Алматы: Ғылым, 1973. — 88 б.

4. Колбасенко И.С. Қазақтардың акушерлік маңызы бар кейбір әдет-ғұрыптары мен ырымдары // Қазақ халқының дәстүрлері мен әдет ғұрыптары. — 2-т.: Дүниеге келгеннен өмірден озғанға дейін (отбасылық әдет-ғұрыптар ертеректегі авторлардың еңбектері бойынша) / Құраст. С.Әжіғали. — Алматы: Арыс, 2006. — 88 б.

5. Кенжеахметұлы С. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. — Алматы: «Алматыкітап» ЖШС, 2005. — 71 б.

Саят Ж.С.

СЕМЕЙНЫЕ ОБЫЧАИ И ТРАДИЦИИ В КАЗАХСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Аннотация. В этой статье говорится о том, что настоящим сокровищем нации являются бережно передающиеся семейные ценности, обычаи и традиции казахского народа. Поэтому так важно сохранить их и передать своим детям. Каждый ритуал имеет глубокий смысл и должен выполняться в определенное время, по определенному поводу и по определенным правилам – так, как это было заведено издавна. Если хотим воспитать наше поколение образованными и воспитанными, нравственными и уважаемыми, добрыми и сострадательными, гостеприимными, то должны уделять особое внимание народным традициям и их воспитанию.

ӨОК 37.022

Серікбаева Ж.А.

«Bolashaq» академиясының студенті

Қарағанды қаласы, Қазақстан

gulnur24.10.84@mail.ru

Ғылыми жетекшісі п.ғ.м., аға оқытушы Нүркенова Г. К.

ӨЗДІГІНЕН БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУ АРҚЫЛЫ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақала үздіксіз білім беру жүйесіндегі мұғалімнің өздігінен білімін жетілдіру арқылы кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған.

Жаһандану теңізіне желкенін жайған мемлекетіміздің ертеңгі алға бастайтын мықты ескегі болатын өткелен ұрпақты тәрбиелеу мен оқу-білім қайнарымен сусындататын осынау абыройлы мамандық иегерлері біздер педагогтар болып табыламыз. Біз тәуелсіз татулығы жарасқан осынау дархан мекеннің болашағы үшін жастардың оқу – тәрбиесіне үлкен жауапкершілікпен қарауымыз қажет. Ал жастарға қоғам талабына сай білім мен тәрбие беру үшін педагог үнемі білімін жетілдіріп отыруы тиіс.

Үнемі өздігінен білімін жетілдіру – «қазіргі заманғы ағымнан» қалыс қалмауға көмектесетін қазіргі заманғы адам өмірінің айқындаушы активі. Кәсіби қызметтің ең тән ерекшелігі ақпараттық ресурстар мен технологиялардың өзгеруіне байланысты оның қозғалмалылығы болып табылады және біз бұрынғы кәсіби біліктер мен дағдылар тез ескіретінін, жұмыстың басқа түрлері мен әдістерін, аралас ғылымдардың теориялық білімін және т.б. талап ететіндігін айқын түсінеміз. Осы үрдістерді оқып үйрену үшін адамда үнемі оқу қажеттілігі туындайды.

Педагогтің өздігімен білімін жетілдіру мәселесін А.Дистервег А.Г. Мысливченко, И.Л.Наумченко, Н.А. Рубакин, А.П.Владиславлев, Б.С.Гершунский, А.К. Трошева, А.В. Даринский, Ю.К.Кулоткин, Г.Н.Сериков және т.б. көптеген ғалымдар қарастырған.

Өздігімен білім алуда бір жағынан мақсат жан-жақты дамыған тұлғаны тәрбиелеу болса, екінші жағынан әлеуметтік негативтілік, апатия және инженерлік-педагогикалық кадрлардың кәсіби құзыреттілігін талап етпеудің өсуі орын алуда. Осыған орай педагогикалық қарама-қайшылық туындайды. Бұл аталған қарама-қайшылық қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында педагогтің өздігінен білім алу мәселесінің өзектілігін айқындап отыр.

Мұғалімнің өзін - өзі жетілдіруі дегеніміз педагогтың кәсіби шеберлігін арттырудың бір түрі. Өздігімен білім алу арқылы пәнді оқыту сапасы артады, педагогикалық шығармашылыққа дайындық жүзеге асырылады, кәсіби және мансаптық өсу байқалады, заманауи жаңашыл мұғалім, мұғалім – шебер, мұғалім-тәлімгер имиджі құрылады.

Мұғалімнің кәсіби құзыреттілігі үшін өздігінен білім алудың маңызына келесілер жатады: пәнді оқыту сапасын арттыру; педагогикалық шығармашылыққа дайындық; кәсіби және мансаптық өсу; заманауи жаңашыл мұғалім, мұғалім-шебер, мұғалім-тәлімгер имиджін құру; мұғалімнің қоғам мен мемлекет талаптарына сәйкестігі.

Өзін-өзі жетілдіру ерікті, саналы түрде жүзеге асырылады, жоспарланады. Оны педагогтың өзі басқарады және бақылайды. Өздігінен білім алу қандай да бір қасиеттер мен дағдыларды жетілдіруде аса қажет.

Өздігінен білім алу мынадай іс-әрекет түрлері арқылы жүзеге асырылады: педагогикалық және әдістемелік әдебиеттермен танысу; қандай да бір тақырып бойынша өздігінен білім алу жұмысы; ақпараттар ағымы болып табылатын ғаламтордағы ақпараттарға шолу жасау; семинарларға, конференцияларға, әріптестердің сабақтарына қатысу; пікірталастар, кеңестер, әріптестермен тәжірибе алмасу; біліктілікті арттыру курстарынан жүйелі түрде өту; білім беру технологияларын меңгеру (оқытудың мазмұнын, әдістерін, формаларын, құралдарын іріктеу); ашық сабақтар өткізу және оларды талдау; желілік қоғамдастықтағы әріптестермен қарым-қатынас; кәсіби конкурстарға қатысу [1].

Өзін-өзі жетілдіру үздіксіз, бірақ оны кезең-кезеңмен жоспарлау керек. Осыған орай педагогтердің өздігімен білім алуын ұйымдастыру технологиясы келесі кезеңдерден тұрады:

1 кезең-диагностикалық: ол өздігімен жұмысқа белгілі бір көңіл-күйді құруды қамтиды; кәсіби қиындықтар мен мүдделерді талдауды; мәселе қою, жұмыс мақсатын таңдау, жеке тақырыпты тұжырымдау, өз іс-әрекетінің реттілігін ұғындыруды (нәтижелерді жоспарлау және болжау) көздейді.

2 кезең-педагог таңдаған білім беру мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиеттермен танысады; қаладағы, өңірдегі, елдегі әріптестерімен тәжірибе алмасу; педагогикалық фактілерді жинақтау, оларды іріктеу және талдау, тақырып бойынша картотеканы қалыптастыру.

3 кезең-практикалық, теориялық материалды нақты жағдайға (пәнге) бейімдеу; таңдалған жұмыс әдістерін тәжірибеде байқаудан өткізу; мониторинг, сауалнама жүргізу. Практикалық жұмыс әдебиеттерді оқумен қатар жүреді. Осы кезеңде жинақталған фактілерді түсіну, талдау және жинақтау жүріп жатыр. Әріптестермен оқыған педагогикалық әдебиет пен сынақтан өткен тәжірибені ұжымдық талқылауды ұйымдастыру орынды.

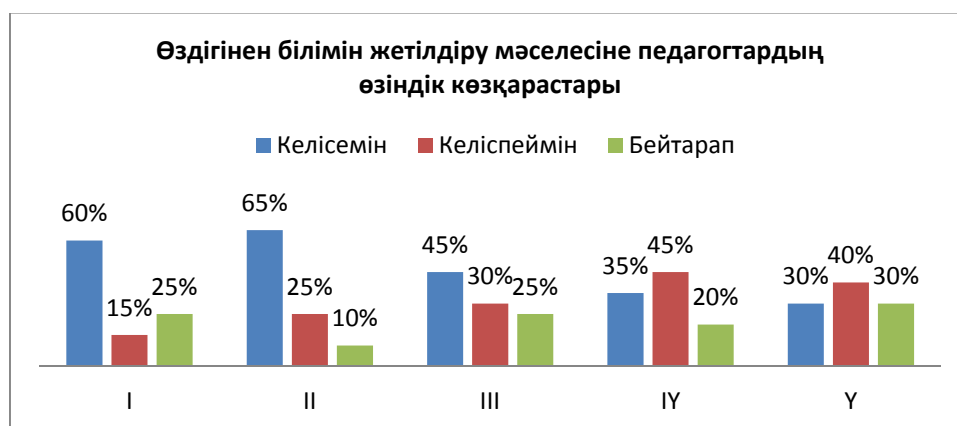
4 кезең – енгізу, онда педагог одан әрі жұмыс істеу барысында өз тәжірибесін пайдаланады, сондай-ақ оны таратумен айналысады. Теориялық материалға (дидактикалық материалдар, сабақ әзірлемелері, сыныптан немесе аудиториядан тыс іс-шаралар және басқа да әдістемелік жұмыстар) сүйене отырып, таңдалған тақырып арнасында өзіндік жұмыс жасау; апробациялау, түзету, нәтижелілігін бақылау жатады.

5 кезең-қорытынды (немесе қорытынды-бақылау), онда педагог өз білімін жетілдіру тақырыбы бойынша өзінің дербес әдістемелік жұмысына талдау жүргізуі, нәтижелерін, әріптестеріне арналған ұсынымдарды ресімдеуі тиіс. Бұл кезеңге әдістемелік бірлестіктердің, педагогикалық кеңестердің отырыстарында мониторинг жүргізу, сауалнама жүргізу және материалдарды таныстыру кіреді [2].

Өздігінен білімін жетілдіру мәселесіне педагогикалық ұжымымыздың өзіндік көзқарастарын анықтау мақсатында өзім қызмет атқаратын мектептің ұстаздарынан шағын сауалнама алдым.

Өздігінен білімін жетілдіру мәселесіне педагогтардың өзіндік көзқарастары келесідей көрсеткіштер арқылы анықталды:

- I. Зерттеу процесінде рефлексия жасау қажет.
- II. Зерттеушілік іс-әрекет кәсіби дағдыларды жетілдіреді.
- III. Зерттеушілік іс-әрекетпен үнемі шұғылдану керек.
- IV. Lesson study (LS) технологиясын әр педагог оқу барысында қолдануы тиіс.
- V. Lesson study (LS) педагогтардың кәсіби шыңдала түсуіне көмектеседі

Өздігінен білімін жетілдіру мәселесіне педагогтардың өзіндік көзқарастарын анықтаудың диаграмалық бейнесі

Сауалнамадан алған нәтижелерден көріп отырғанымыздай педагогтардың басым көпшілігі өздігінен білімін жетілдіру мәселесіне байланысты оң көзқарастар байқатты. Алайда өздігінен білімін жетілдірудің қаншалықты маңызды екенін әлі де сезіне бермейтін мұғалімдер де байқалды. Бұл мұғалімдер жас мамандар болып табылды. Сондықтан да өздігінен білімін жетілдіру ерікті, саналы түрде жүзеге асырылуы тиіс болғанымен, жас мамандарға бұл тараптан бағыт бағдар берілгені маңызды деп ойлаймыз. Сондай-ақ кейбір ұстаздар өздігінен білімін жетілдіруге уақытының жоқтығымен байланыстырды. Сол себепті өздігінен білімін жетілдіру мәселесінің маңызын аса бағаламайтындығы байқалды.

Сонымен қорытындылайтын болсақ, педагогтың өздігінен білімін жетілдіру оның зерттеу әлеуетін арттыру мен кәсіби дамуында маңызы өте зор. Педагогтардың үнемі ізденіс үстінде болуы олардың кәсіби құзыреттілігін дамытады.

Пайдаланылған әдебиетер тізімі:

1. Гуслова М. Н. *Инновационные педагогические технологии; Академия -Москва,2010. - 288 с.*

2. Матяш Н. В. *Инновационные педагогические технологии. Проектное обучение; Академия - Москва, 2012. - 160 с.*

Серікбаева Ж. А. ФОРМИРОВАНИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ УЧИТЕЛЯ ЧЕРЕЗ САМООБРАЗОВАНИЮ

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования профессиональной компетентности учителя через самообразование в системе непрерывного образования.

УДК 371.38

Сечина Е.С.

студентка, АФ «Московский педагогический государственный университет»
город-курорт Анапа, Российская Федерация
Научный руководитель старший преподаватель кафедры ППО Эльрих И.В.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КВЕСТА КАК ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ВОВЛЕЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются педагогические возможности использования квеста как эффективного способа вовлечения младших школьников в процесс обучения. Авторы отмечают, что на сегодняшний день квест является одним из самых эффективных методов обучения, развивающим творческий потенциал младших школьников, логическое мышление, способность справляться с различными проблемными ситуациями, в том числе и образовательными.

На современном этапе развития образовательной системы появляются новые технологии и деятельностные формы взаимодействия с обучающимися, в основе которых лежит их активизация и включение в образовательный процесс. Наиболее востребованными становятся интерактивные формы, позволяющие задействовать всех участников образовательного процесса, реализовать их творческие способности, воплощать имеющиеся знания и навыки в практической деятельности.

Одной из таких форм является квест. Квесты развивают в детях коммуникативные навыки, логическое мышление, умение адаптироваться в разных проблемных ситуациях, что помогает ребенку легче влиться в общество и позднее во взрослую жизнь.

Квест в переводе с английского языка означает поиск. Это, по сути, приключенческая игра, требующая от игрока внимания и полного погружение в сюжет. Игрок должен решать разного рода умственные задачи, для того чтобы пройти уровни дальше по сюжету. При этом сюжет может быть predetermined или же зависеть от выбора игрока.

В мифологии и литературе термин «квест» использовался как определение одного из способов построения сюжета - путешествие персонажей через препятствия и проблемы к желаемой цели (например, «Миф о 12 подвигах Геракла», «Миф о Персее»). Большую

популярность подобные сюжеты получили в рыцарских романах, в частности, один из наиболее знаменитых квестов рыцарей Круглого Стола - поиски Святого Грааля.

Примером квеста в современной литературе можно назвать роман-эпопею английского писателя Дж. Р.Р. Толкина «Властелин колец» и роман Б. Акунина «Квест».

Можно считать, что первые квесты появились еще в эпоху древних цивилизаций и сопровождают человечество всю его историю. Ведь, квест - это головоломка, а головоломки людям приходилось разгадывать во все времена. В разное время люди пытались отыскать клад, зарытый пиратами и оставившими зашифрованную карту или, верили, что можно найти сказочное дерево или какой-либо предмет, которые могут принести счастье и т.п.

В 1970х годах термин «квест» был заимствован разработчиками компьютерных игр, их целью являлось передвижение по игровому миру к определенной цели, для этого нужно преодолевать препятствия, взаимодействовать с другими персонажами, собирать предметы и использовать их, решать головоломки.

Революция в этом вопросе произошла благодаря компьютерным технологиям. Компьютерная компания «Sierra» в 90-е годы прошлого века выпустила серию игр King's Quest, Space Quest, Police Quest и т.п., которые пришлись по вкусу геймерам.

Все начиналось с квестов, в которых главный герой должен был решить определенную задачу, к примеру, обезвредить дракона. Для достижения этой (или какой-либо другой) цели герою необходимо было выполнить ряд второстепенных заданий (скажем, найти меч или раздобыть снотворное, чтобы усыпить дракона), а выполнение этих задач было в свою очередь сопряжено с рядом следующих действий и т.д.

Также по всему миру начали появляться невиданные до этого развлекательные учреждения, где клиентам было предложено попытаться выйти из запертой комнаты, разрешив множество трудных задач. Такие заведения стали называться «эскейп-румами». Таким образом, квесты стали завоевывать сердца людей.

Эскейп-рум (Real-life goom escape) - это интеллектуальная игра, в которой игроков запирают в помещении, из которого они должны выбраться за время, находя предметы и решая головоломки. Некоторые представители жанра также включают в себя детективный или иной сюжет, чтобы погрузить игроков в уникальную атмосферу. Игры такого типа возникли из идеи перенести в реальность браузерный квест типа escape the room, которые были популярны в начале 2000-х гг. (например, Crimson Room).

В образовательном процессе квест - это специальным образом, организованный вид исследовательской деятельности, для выполнения которой обучающиеся осуществляют поиск информации по указанным адресам, включающий и поиск этих адресов или иных объектов, людей, заданий и пр.

Образовательный квест - это совершенно новая форма обучающих и развлекательных программ, с помощью которой дети полностью погружаются в происходящее, получают заряд положительных эмоций и активно включаются в деятельность.

Живой квест не только позволяет каждому участнику проявить свои знания, способности, но и способствует развитию коммуникационных взаимодействий между игроками, что стимулирует общение и служит хорошим способом сплотить играющих.

В квестах присутствует элемент соревновательности, а также эффект неожиданности (неожиданная встреча, таинственность, атмосфера, декорации). Они способствуют развитию аналитических способностей, развивают фантазию и творчество, так как участники могут дополнять живые квесты по ходу их прохождения. Использование квестов позволяет уйти от традиционных форм обучения детей и значительно расширить рамки образовательного пространства [1].

Томасом Марчем и Берни Доджем в 1995 году в Сан-Диего была разработана концепция веб-квестов - квесты с использованием сети интернет и информационно-коммуникационных технологий. В концепции определено, что квесты развивают у учителей и учащихся умение анализировать, синтезировать и оценивать ту информацию, которую они находят в разных сетевых источниках. Эта веб-квест-технология сводилась больше не к поиску логического решения проблемы, а, чтобы заинтересовать ребенка, создать процесс подобный игре. Эта концепция стала толчком массового использования квестов в образовательной деятельности.

Впервые термин «квест» как педагогическая технология был предложен Берни Доджем, он разрабатывал инновационные приложения для интеграции в процесс обучения при преподавании различных предметов на разных уровнях обучения. Квестом назывался сайт,

который содержал в себе проблемное задание, предполагающий самостоятельный поиск информации в сети интернет.

Томас Марч предпринял попытки расширить и дополнить определение Берни Доджа. Им было представлено более детализированное понятие и ряд формулировок с помощью которых можно более глубоко проникнуть в суть технологии квеста.

Квест (или веб-квест), - по мнению Т. Марча, - это построенная по типу опор учебная структура, использующая ссылки на существенно важные ресурсы в Интернете и аутентичную задачу с тем, чтобы мотивировать учащихся к исследованию какой-либо проблемы с неоднозначным решением, развивая тем самым их умение работать как индивидуально, так и в группе (на заключительном этапе) в ведении поиска информации и ее преобразовании в более сложное знание (понимание).

Лучшие из квестов достигают это таким образом, что учащиеся начинают понимать богатство тематических связей, легче включаются в процесс обучения и учатся размышлять над собственным познавательным процессом. Суть любого квеста состоит в поиске как можно большего количества целей. Для этого участникам игры приходится взаимодействовать друг с другом, анализировать имеющуюся информацию, использовать ловкость, эрудицию и все свои умения.

Во время игры персонажи оказываются в определенной ситуации и получают задание, которое им предстоит выполнять – раскрывать тайны, бороться за сокровища или спастись от различных бедствий и катастроф.

В работах российских ученых нет единого взгляда на сущность квеста, поскольку, являясь сравнительно новой технологией в педагогике, квест еще не прошел стадию теоретического обоснования. Проблемой квестов в нашей стране занимаются М.В. Андреева, Я. С. Быховский, Н.В. Николаева и другие.

Современный учитель постоянно в поиске инновационных методов, приёмов, позволяющих заинтересовать ученика, активизировать его познавательную деятельность, сформировать потребность самостоятельно учиться. Поэтому квест-технология рассматривается, как одна из форм формирования личностных, метапредметных и предметных УУД.

В квестах присутствует элемент соревновательности, а также эффект неожиданности (неожиданная встреча, таинственность, атмосфера, декорации). Они способствуют развитию аналитических способностей, развивают фантазию и творчество. Использование квестов позволяет уйти от традиционных форм обучения детей и значительно расширить рамки образовательного пространства.

Точной классификации или методологии в области квестов пока нет. Во-первых, потому что это очень новая сфера, во-вторых, потому что пока нет каких-то устойчивых социальных сообществ, где люди, играющие или делающие квесты, могли бы друг с другом общаться. Но при этом выделяют такие квесты как:

- квест-румы - жанр игр-головоломок;
- эскейп-рум - классика среди всех остальных игр-квестов, основная задача в которой выбраться из закрытой комнаты. Для этого команде придется решать различные головоломки, находить решения даже самых нестандартных ситуаций;
- перформанс - необычный и завлекающий вид квеста (театральной постановки). Игра также заключается в том, что нужно или найти выход, решив множество заданий, или достичь определенной цели (например, отнести кольцо Всевластия в Мордор);
- морфеус - квест-нереальность, происходящий в воображении. Участникам завязывают глаза, что заставляет людей максимально подключить другие органы чувств: осязание, слух, обоняние;
- спортивный квест или экшн-игра - этот вид квеста придется по душе любителям напрячься не только интеллектуально, но и физически. В зависимости от сюжетной линии нужно будет выполнять ряд заданий, в числе которых и те, что заставят серьезно задействовать мышцы.
- квест-экскурсия - это сочетание преимуществ квеста, когда информация добывается собственным умом, а значит лучше запоминается, с экскурсией, в ходе которой можно узнать множество интересных фактов и любопытных деталей, познакомиться с достопримечательностями и побывать в таких местах, о которых написано далеко не в каждом путеводителе.

И.Н. Сокол была предложена классификация образовательных квестов, согласно различным системным и инструментально-значимым признакам:

1. По форме проведения квесты бывают: компьютерные игры-квесты; веб-квесты - направлены на поиск и анализ веб-ресурсов, и создание веб-продукта (сайт, блог, виртуальный словарь и т.п.); QR-квесты - направлены на использование QR-кодов; медиа-квесты - направлены на поиск и анализ медиа ресурсов.

2. По режиму проведения: в реальном режиме; в виртуальном режиме; в комбинированном режиме.

3. По сроку реализации квесты различают: краткосрочные - цель: углубление знаний и их интеграция, рассчитаны на одно - три занятия; долгосрочные - цель: углубление и преобразование знаний, рассчитаны на длительный срок (учебный год).

4. По предметному содержанию: моно квест; межпредметный квест.

5. По структуре сюжетов различают: линейные (когда задачи решаются по цепочке, одна за другой); не линейные (когда участники получают задачу, подсказки для ее решения, но пути решения выбирают сами); кольцевые (это тот же линейный квест, но заключенный в круг. В этом случае команды участников стартуют с разных точек, и каждая идет по своему пути к финишу).

6. По информационной образовательной среде: традиционная образовательная среда; виртуальная образовательная среда.

7. По технической платформе: виртуальные дневники и журналы (блоги, ЖЖ и др.); сайты; форумы; социальные сети.

8. По доминирующей деятельности учащихся: исследовательский квест; информационный квест; творческий квест; поисковый квест; игровой квест; ролевой квест [2].

Таким образом, рассмотрев виды квестов предложенные современной психолого-педагогической наукой и изучив педагогические возможности их использования, мы пришли к выводу, что это один из востребованных способов вовлечения учащихся в процесс обучения на сегодняшний день. Квест является одним из самых эффективных методов обучения, потому что он задействует всех обучающихся, учебный материал становится намного интереснее, а способ этот материал заполучить мотивирует. Квест развивает творческий потенциал детей, логическое мышление, способность справляться с различными проблемными ситуациями, формирует личность ребенка. Квест-игры одно из интересных средств, направленных на самовоспитание и саморазвитие ребёнка как личности творческой, физически здоровой, с активной познавательной позицией.

Список использованных источников:

1. Осяк С.А., Султанбекова С.С., Захарова Т.В., Яковлева Е.Н., Лобанова О.Б., Плеханова Е.М. Образовательный квест – современная интерактивная технология // *Современные проблемы науки и образования*. – 2015. – № 1-2. URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=20247>

2. Сокол И.Н. Классификация квестов / И.Н. Сокол // *Молодой ученый*. - 2019. - № 6 (09). - С. 138-140.

Сечина Е.С.

КВЕСТТЫ СТУДЕНТТЕРДІ ОҚУ ҮРДІСІНЕ ТАРТУНЫҢ ТИІМДІ ӘДІСІ РЕТІНДЕ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа. Мақалада квестті бастауыш сынып оқушыларын оқу процесіне тартудың тиімді әдісі ретінде қолданудың педагогикалық мүмкіндіктері қарастырылады. Авторлар бүгінгі таңда квест бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық әлеуетін, логикалық ойлауын, түрлі проблемалық жағдайларды, соның ішінде білім беру мәселелерін шешу қабілетін дамытатын оқытудың ең тиімді әдістерінің бірі екенін атап өтті

Солямова Л.В.
КГКП ясли-сад «Карлыгаш»
Отдела образования г. Шахтинска
Управления образования Карагандинской области
ypravdom40@mail.ru
Научный руководитель к.п.н, профессор Храпченкова Н.И.

СОВРЕМЕННЫЕ ДЕТИ - СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

***Аннотация.** Статья посвящена актуальной проблеме современного образования - дистанционному обучению дошкольников. В статье демонстрируется опыт работы дошкольной организации в рамках дистанционного обучения, показаны отличия дистанционного обучения от традиционного. Выделены проблемы, решаемые детьми, воспитателями и родителями в дистанционном обучении.*

Чтобы обучить другого, требуется больше ума,
чем чтобы научиться самому.

М.Монтень

Мы живем в такое время, когда информационные технологии проникают во все сферы жизни, в том числе в образование. Дошкольные образовательные учреждения в настоящее время учитывают актуальные тенденции использования в ходе образовательного процесса, информационных технологий. Современные информационные технологии проникают в систему дошкольного образования для обновления форм и методов работы с детьми.

Использование на занятиях компьютерной техники позволяет разнообразить образовательную деятельность, сделать ее яркой, насыщенной и нетрадиционной, а изучение сложных для дошкольников тем с помощью мультимедийных презентаций дает возможность педагогам наглядно продемонстрировать события реальной жизни.

Эпидемиологическая ситуация и режим повышенной готовности изменили очень многое. Эти изменения коснулись всех сфер жизни современного общества. Образование не могло остаться в стороне. Перестраиваться быстрыми темпами пришлось и дошкольной системе образования. Дистанционные технологии обучения предоставляют возможность для оптимального режима обучения с учетом психологических и физических особенностей ребенка. Родители сами могут определить удобное для ребенка время для занятий, осуществляется индивидуальный подход к ребенку, ребенок не привязан к месту и времени.

Дистанционное образование детей – образование на расстоянии, без непосредственного контакта с педагогом и другими детьми, посредством интернет технологий. Чтобы дни самоизоляции стали интересными и познавательными, развивающими и обучающими для детей и их родителей мы перешли на дистанционное обучение. Это новшество интересно не только для воспитателей, но и для детей дошкольного возраста и их родителей.

Суть дистанционного обучения заключается в том, что ребенок имеет возможность смотреть видео-занятия, изучать учебные материалы, выполнять задания, предложенные воспитателями, находясь дома. Важно порекомендовать и объяснить родителям о необходимости соблюдения режима дня ребенка, когда будут проходить онлайн встречи. Важно, что при дистанционном обучении оказывается педагогическая поддержка и помощь родителям в удаленном формате, помощь в подборе информации, вовлечение родителей в учебный процесс, а также возможность проводить досуг вместе с детьми.

Воспитателю детского сада необходимо соответствовать статусу человека нового поколения, потому что современные дети привыкают воспринимать информацию с экрана раньше, чем ходить.

Каждый день мы давали рекомендации, развивающие игры, заучивали стихи на определенную тему, читали художественную литературу. Занятия ежедневно разрабатывались в соответствии с календарно-тематическим планом работы и программой по всем образовательным областям, проводились мероприятия для благополучного состояния детей в период самоизоляции. При организации дистанционного обучения дошкольников мы не только отправляли видеоматериалы, но и осуществляли непосредственное общение с детьми по видеосвязи в программе ZOOM, через мессенджер WhatsApp, Google Classroom, через мастер-классы, видео и фотоматериалы, где ребенок видит, что и как делать, через картинки, игры и

презентации. Мы обучали не только детей, но и родителей. Так, например, во время проведения мастер-класса «Как проводить ЗАС», родители научились правильному проведению звукового анализа слов, что немаловажно для обучения детей в домашних условиях. А при изучении жизни насекомых мы просили родителей вместе с детьми понаблюдать в природе за жизнью муравьев, снять видео или фотоматериал и отправить нам. Заинтересованными в выполнении этого задания оказались не только педагоги, но и родителям вместе с детьми очень понравилась такая форма работы, им было очень интересно и познавательно. И если в начале работы мы опасались, что родители могут негативно отнестись к нашим задумкам, то по итогу оказалось все наоборот, такая форма работы им очень понравилась, им было интересно, у нас сложилось плодотворное индивидуальное общение, индивидуальные рекомендации и индивидуальные советы были даны и родителям и детям.

Таким образом, воспитатели, дети и родители вместе попадают в интересный и завораживающий детский мир, мир неизведанного и неизвестного. Вместе его познают и вместе радуются успехам ребенка. Важно в конце дня вместе с ребенком находить и обговаривать успехи и ошибки, совместно находить решения и обязательно строить планы на следующий день.

У дошкольников детского сада «Карлыгаш» насыщенная жизнь дома. Под «присмотром» педагогов дети занимаются танцами, спортом, учатся печь пироги и узнают о жизни головастика и лягушек. В программе онлайн – гимнастика для глаз, логопедический массаж, спортивные тренировки. Дети с большим удовольствием выполняют все задания. На фото и видеозаписях видно, как дети стараются, а от родителей мы услышали много слов благодарности.

В процессе дистанционного обучения устанавливается тесная связь между педагогическим коллективом детского сада и членами семьи. Воспитание становится общей задачей.

Список использованных источников:

1. Авраамов Ю.С. Практика формирования информационно-образовательной среды на основе дистанционных технологий // Телекоммуникации и информатизация образования. – 2004. - № 2. - С. 40-42.
2. Партретова В.Г. Консультации для педагогов; Организация дистанционного обучения для дошкольников. – 2020.
3. Селевко Г.К. Современные образовательные технологии. Учебное пособие. - М.: Народное образование, 1998. - 256 с. - ISBN 5-87953-127-9.

Солямова Л.В.

ҚАЗІРГІ БАЛАЛАР – ҚАЗІРГІ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аңдатпа. Мақала қазіргі заманғы білім берудің өзекті мәселесі - мектеп жасына дейінгі балаларды қашықтықтан оқытуға арналған. Мақалада қашықтықтан оқыту шеңберінде мектепке дейінгі ұйымның тәжірибесі көрсетілген, қашықтықтан оқыту мен дәстүрлі оқытудың айырмашылығы көрсетілген. Сіз қашықтықтан оқытуда балалар, тәрбиешілер және ата-аналар шешетін мәселелерді бөлдіңіз.

УДК 159.9

Стеблій Н.М.

Студент, Академии «Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
steblii_nadejda@mail.ru

Научный руководитель старший преподаватель Алексева Е.А.

СИНДРОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ

Аннотация. Актуальность работы определяется множеством проблем, возникающих у педагогов в процессе педагогической деятельности. Педагогический опыт работы автора показывает, что профессиональное выгорание связаны с высокой эмоциональной загруженностью и наличием большого числа факторов, воздействующих на труд педагогов.

В системе образования Казахстана в настоящее время особую актуальность приобретает проблема эффективности профессиональной деятельности. Для того чтобы обеспечивать и поддерживать высокий уровень деятельности педагогов, необходимо обратить внимание на такой синдром, как профессиональное выгорание.

Обратимся к закону Республики Казахстан «О статусе педагога» от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК., где отмечается, что педагогу необходимо владеть большим количеством трудовых функций, трудовых действий, знаний, умений и компетенций, а также перечисляются другие характеристики, к которым относятся соблюдение правовых, нравственных и этических норм, требований профессиональной этики [1]. Это, безусловно, требует создания организационно-методических условий, направленных на сохранение здоровья педагогов, снижение риска формирования синдрома профессионального выгорания.

Необходимо подчеркнуть, что в настоящее время остро стоит вопрос изучения синдрома профессионального выгорания у педагогов, как негативного воздействия влияющего на профессиональную деятельность.

Синдром профессионального выгорания целесообразно определять как состояние, профессионально обусловленное эмоциональным истощением. Следовательно, в данной статье мы рассмотрим профессиональный синдром эмоционального выгорания.

Синдром эмоционального выгорания (СЭВ) - это долговременная стрессовая реакция, возникающая в связи со спецификой профессиональной деятельности [2].

На развитие синдрома эмоционального выгорания оказывают многие факторы, например специфика педагогической деятельности, которая характеризуется высокой эмоциональной загруженностью, наличием большого числа эмоциональных факторов, воздействующих на труд педагогов в детском саду, могут вызвать сильное напряжение и стресс. Необходимость сопереживания, сочувствия, ответственность за жизнь и здоровье детей, способствуют возникновению неблагоприятных эмоциональных состояний и формированию защитного поведения.

В 70-е годы XX-го века исследователи обратили внимание на довольно часто встречающееся состояние эмоционального истощения у лиц, занимающихся в различных сферах коммуникативной деятельности. Как правило, такие специалисты на определенном этапе своей деятельности неожиданно начинали терять интерес к ней, формально относиться к своим обязанностям, конфликтовать с коллегами по принципиальным вопросам. В дальнейшем у них обычно развивались соматические заболевания и невротические расстройства. Как было обнаружено, наблюдавшиеся изменения были вызваны длительным воздействием профессионального стресса. В данном случае уместно говорить об эмоциональном выгорании. Термин «burnout» в психологической литературе переводится как «выгорание» или «сгорание».

Позже К. Маслач определила СЭВ как потерю интереса и осторожности в работе. А впоследствии, разлив свое учение, она представила это понятие как «синдром физического и эмоционального истощения, включая развитие отрицательной самооценки, отрицательного отношения к работе и утрату понимания и сочувствия по отношению к клиентам» [3].

В.В. Бойко под эмоциональным выгоранием понимает «выработанный личностью механизм психологической защиты в форме полного или частичного исключения эмоций (понижения энергетике) в ответ на избранные психотравмирующие воздействия» [4].

Изучение проблемы эмоционального выгорания педагогов дошкольной организации заслуживает отдельного внимания. Под «эмоциональным выгоранием» у педагогов дошкольной организации надо понимать синдром, развивающийся на фоне хронического стресса и ведущей к истощению эмоционально-энергетических и личностных ресурсов педагога, возникших в результате внутреннего накапливания отрицательных эмоций без соответствующей «разрядки» или «освобождения от них». Зачастую, у педагогов, работающих с дошкольниками долгое время, нарастает негативизм и усталость, заметно снижается энтузиазм в работе.

Педагоги в процессе своей работы взаимодействуют со всеми участниками воспитательно-педагогического процесса (с детьми, родителями воспитанников, коллегами). Такое общение может проходить одномоментно и не всегда позитивно. В такой ситуации педагог испытывает тройное воздействие со стороны.

К тому же, профессиональный труд педагога детского сада отличается значительными нагрузками на его психоэмоциональную сферу. В основном, рабочее время воспитателя

протекает в эмоционально-напряженной обстановке: чувственная насыщенность деятельности, постоянная концентрация внимания, высокая ответственность за жизнь и здоровье детей. Такие факторы оказывают влияние на педагога. Появляется нервозность, усталость, раздражительность, недомогания. При этом профессиональный долг обязывает педагога принимать решения, преодолевать вспышки гнева, раздраженности, возмущения, недовольства. Все это повышает эмоциональное напряжение, негативно сказывается на здоровье.

Профессия педагога обладает огромной социальной важностью. Нередко, по истечении ряда лет, у педагога появляется «психическая усталость», профессиональная дезадаптация, хотя накоплен богатый опыт, выработан индивидуальный стиль деятельности, имеется своя профессиональная позиция. Непокойная атмосфера в коллективе, негативное отношение к педагогу родителей и воспитанников могут провоцировать возникновение выгорания у педагогов. Отсутствие обратной связи может привести к эмоциональному истощению педагогов.

Не стоит забывать, что во многом здоровье воспитанников дошкольной организации определяется педагогом, не только его физическим здоровьем, но и психическим и психологическим. Важно создать благоприятный психологический климат среди педагогических сотрудников, развивать умения и навыки гибкого выхода из конфликтных ситуаций.

Мероприятия по профилактике эмоционального выгорания педагогов должны стать важной составляющей в работе администрации, педагога-психолога с педагогическим коллективом каждой дошкольной организации. Руководитель детского сада должен создавать оптимальный климат для работы всего педагогического коллектива, в котором преобладает заинтересованность профессиональной деятельностью, уважение, признаётся индивидуальность и самостоятельность каждого специалиста. Это все будет способствовать повышению самоуважения, собственного достоинства и психологического самочувствия педагогов.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан «О статусе педагога» от 27 декабря 2019 года № 293-VI ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1900000293>

2. Емельянова М. Н. Эмоциональное выгорание воспитателя: симптомы, причины, способы преодоления/ М. Н. Емельянова // Управление дошкольным образовательным учреждением. – 2014 – № 7 – С.30-40.

3. Маслач К. Профессиональное выгорание: как люди справляются. Режим доступа: <http://www.5ballov.ru/referats/preview/72429/6> – Загл. с экрана.

4. Бойко В.В. Синдром эмоционального выгорания в профессиональном общении.- СПб.: Питер, 2011.-105с.

Стеблій Н.М.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМ ПЕДАГОГТЕРІНДЕГІ КӘСІБИ ЖАНУ СИНДРОМЫ

Аңдапта. Жұмыстың өзектілігі педагогикалық іс-әрекет процесінде мұғалімдер арасында туындайтын көптеген проблемалармен анықталады. Автордың педагогикалық тәжірибесі кәсіби күйіп қалу жоғары эмоционалды жүктемемен және мұғалімдердің жұмысына әсер ететін көптеген факторлардың болуымен байланысты екенін көрсетеді.

УДК 004.9; 372.881.111.1

Сулейменова А.О.

Студент ЧУ Академия «Bolashaq»

Қарағанда, Қазақстан

anelsuleimenova1710@gmail.com

научн. рук. – магистр фил.наук, ст. преп. Калижанова А.Н.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ И СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА ОБУЧАЮЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ ПОСРЕДСТВОМ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ FLUENTU

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение применения мобильных технологий в современном образовательном иноязычном пространстве Мобильное

приложение FluentU представляется достойной заменой мобильным и компьютерным играм, просмотру видеороликов и общению в социальных сетях у подростков, которые изучают английский язык и практикуют навыки говорения, включая публичные выступления.

Современные исследования указывают на доминирование компетентностного подхода в современном образовании, который позволяет обучающимся продвигаться вперед в своем собственном темпе независимо от внешних факторов, способствует освоению материала и обеспечивает эффективные результаты [1, с. 116]. Коммуникативный успех приходит, когда индивид способен отстаивать свою точку зрения, убеждать собеседника или приводить аргументы [2].

Обучение английскому языку играет значительную роль в коммуникативной подготовке обучающихся и в развитии их личности в целом. Английский язык обладает потенциалом для развития лингвистических способностей, навыков и готовности обучающихся к выполнению речевых действий различной степени сложности. Глобальные изменения в начале нового десятилетия, а именно повсеместное использование Интернета, различных веб и мобильных приложений, еще больше увеличили потребность в изучении английского языка. На данный момент наблюдается повышение эффективности и качества обучения иностранным языкам путём максимального использования возможностей компьютерных технологий в обучении [3]. В связи с внедрением новых технологий в жизнь, которые стали нормой, такие сферы жизни как услуги населению, управление, промышленное производство, социальные процессы, образование, медицина и т.д. пытается извлечь что-то новое из цифровых возможностей [4].

Современное поколение обучающихся обладает высокими потенциальными возможностями, раскрытие и реализация которых не всегда возможны в сложившейся системе образования [5, с. 144]. Современное образовательное пространство отличается большим количеством информации, передаваемой через гаджеты, но не гарантирует, что ее качество соответствует возрастным и психологическим особенностям обучающихся [5, с. 144].

Российское исследование о рисках коммуникации школьников в интернете утверждает, что чем реже использование социальных сетей детьми, тем реже их интернет-риски [6, с. 92]. Дж. Полфрей, Е. Расмуссен и А. Кристум, которые занимались проблемой рисков интернет-коммуникации детей и подростков, утверждают, что дети и подростки перенимают образцы негативного поведения из виртуальной среды в реальную из-за отсутствия у них навыка поведения в онлайн и офлайн-пространствах [7; 8, с. 409; 9, с. 525]. А Дж. Полфрей разделил угрозы жизнью и здоровью школьников на три категории: небезопасные контакты, кибербуллинг, материалы опасного содержания [10, с. 29].

Постоянное пребывание подростков в Интернете объясняет влияние на них цифровых коммуникаций [11, с. 193-194]. Поэтому использование цифровых устройств в обучении призвано поддерживать традиционное обучение, предлагать альтернативные формы распространения знаний и воплощения их в жизнь, приучая школьников к разумному использованию мобильных приложений [4].

Наше исследование посвящено использованию мобильного приложения FluentU в качестве вспомогательного инструмента в обучении английскому языку, в частности, для улучшения навыков говорения и публичных выступлений обучающихся старших классов. Тема развития навыков говорения при обучении иностранным языкам не нова. Тысячи зарубежных научных работ и публикаций посвящены изучению навыков говорения, включая ораторское искусство и публичные выступления. Доказано, что вовлечение обучающихся старших классов в дискуссии может считаться социальной практикой, которая направлена на приобретение позитивного социального опыта [12, с. 76]. Такой опыт заключается в выработке умений прогнозировать, преодолевать барьеры в социально-ориентированном общении, коммуницировать через ведение диалога, организовывать личностное и групповое пространство с учетом реальной социальной ситуации [12, с. 76].

FluentU – это популярное мобильное приложение, которое знакомит обучающихся с английской лексикой в дружелюбной и доступной форме [13, с. 302]. Отличительная черта FluentU заключается в возможности обучения английскому языку с помощью строго аутентичных материалов, таких как музыкальные клипы, трейлеры фильмов, новости, рекламные ролики, мультфильмы и многое другое [13, с. 302]. Такие материалы всегда актуальны, содержательны и способствуют познанию культуры страны изучаемого языка [13, с. 302]. FluentU позволяет тренировать языковые навыки, черпать новые идеи в различных темах

и областях [14, с. 26]. Существующие положительные отзывы ученых о данной платформе позволили предположить, что оно может послужить подросткам достойной заменой просмотру роликов на YouTube или TikTok, времяпровождению в социальных сетях и компьютерным играм, а заодно помочь школьникам улучшить навыки говорения на английском языке.

Базой нашего исследования послужили старшие классы КГУ «Гимназия № 45». Вначале был проведен опрос, состоящий из 3 вопросов, которые затрагивали отношение обучающихся к использованию интернет платформ при изучении английского языка с целью выявления мнений об иноязычном образовательном потенциале интернет платформ. В опросе приняли участие 16 обучающихся, а сам опрос был создан с помощью технологии <https://surveyheart.com/>. Опрос выявил предварительный положительный настрой обучающихся к использованию интернет-платформ и мобильных приложений для изучения английского языка. Опрос показал осведомленность обучающихся о подобных платформах, а также крайне редкое их использование из-за предпочтений социальным сетям и просто просмотру видео клипов.

Выяснив, что обучающиеся не против изучения английского языка, в том числе и с помощью интернет-платформ и мобильных приложений, мы приступили к разработке уроков по развитию навыков говорения и публичных выступлений с помощью мобильного приложения FluentU.

На сегодняшний день разработано и проведено 10 уроков с актуальным для старшеклассников контентом, подобранным в соответствии с календарно-тематическим планом: “Мобильное приложение для изучения английского языка FluentU” (02.10.2021), “Personality Descriptions” (09.10.2021), “What’s your Dream Job?” (16.10.2021), “It’s Technically a Meal” (30.10.2021), “Working from Home isn’t so Bad” (20.11.2021), “Five Ways to Create Stronger Connections” (27.11.2021), “Why is it so Hard to Fall Asleep” (18.12.2021), “Children’s Theater Critic” (17.01.2022), “Are you Busy?” (20.01.2022) и “Revision” (22.01.2022).

В начале и конце эксперимента мы провели проверку на уровень владения английским языком, выбрав для этого бесплатный тест British Council English Score, по той причине, что он рассчитывает результаты согласно шкале CEFR и позволяет протестировать все четыре языковых навыка [15, с. 7]. Итоговые результаты до и после значимо отличались в пользу последних ($t=3,64$ при $p \leq 0,05$). Это говорит о том, что уровень владения английским языком у обучающихся старших классов вырос, что позволяет нам согласиться с утверждением В.Н. Трегубова о положительном влиянии приложения FluentU на развитие языковых навыков [14, с. 26].

2) Установлено значимое влияние фактора пола обучающихся на результаты обучения, как до применения мобильного приложения FluentU ($f=14,4$ при $p \leq 0,05$), так и после ($f=28,6$ при $p \leq 0,05$). Другими словами, на начальные результаты теста фактор пола оказывал влияние на 71%, а на результаты после – на 83%: обучающиеся мужского пола изначально и впоследствии показали результаты хуже, чем у представительниц женского пола. Это подтверждает исследование касательно более позитивного отношения обучающихся женского пола к использованию мобильных устройств в изучении иностранного языка, чем обучающихся мужского пола [16-17] и требует дальнейших исследований в силу наличия противоречивых данных по гендерному аспекту MALL [18]. Нам представляется интересным определить влияние пола на эффективность обучения иностранному языку с помощью разнообразных мобильных приложений в младшем, среднем и старшем школьном возрасте.

Наблюдение за обучающимися в процессе применения данной платформы свидетельствует о повышении мотивации и интереса участников экспериментального обучения. Так, например, после вводного урока, который посетило только 9 обучающихся, на втором уроке уже присутствовало 14 человек, а на третьем – 16. Подростки стали активно предлагать интересные им темы для обсуждения и подбирать материал самостоятельно, что подтверждает теорию о развитии социального опыта [12, с. 76].

На данном этапе проводится мотивационное анкетирование участников нашего эксперимента. Но уже сейчас можно сделать вывод о том, что мобильное приложение FluentU может обеспечить качественное времяпровождение обучающихся, оказывая позитивное влияние не только на формирование иноязычной речевой компетенции, но и на развитие навыков социального взаимодействия через дискуссии и публичные высказывания.

Список использованных источников:

1. Nurmukhanova, Dana & Sagyndykova, Zhailagul & Līce, Iveta & Pāvulēns, Jānis. *Competency-based approach to teaching foreign languages in Kazakhstan // Rural environment. Education. Personality. Conference. :Jelgava, Latvia, 2014. С. 116-122.*

2. Walton J. *Competency-Based Education: Definitions and Difference Makers* [Электронный ресурс]: <https://www.gettingsmart.com/2017/12/12/competency-based-education-definitions-and-difference-makers/> (дата обращения: 31.10.2021)
3. Алипатов Г.В., Черкасов Г.В. Специализированные программные технологии как средство повышения качества образования [Электронный ресурс]: <https://www.rgph.vsu.ru/ru/science/publications/docs/innov-tekh1.pdf> (дата обращения: 31.10.2021)
4. Мироненко Е.С. Об использовании смарт-технологий в образовательном процессе // *Вопросы территориального развития*. 2018. № 2 (42). DOI: 10.15838/tdi. 2018.2.42.7.
5. Грицкевич Н.К., Решотка Ю.Н., Рождественская А.Н. Развитие профессионального самоопределения обучающихся в условиях современной образовательной среды // *Ped.Rev.* 2019. №5 (27). С. 142-149.
6. Бродовская Е.В., Домбровская А.Ю., Синяков А.В. «Цифровое детство»: риски Интернет-коммуникации школьников, их родителей и учителей (по материалам прикладного исследования в Ставропольском крае, 2020 Г.) // *Власть*. 2020. №5. С. 86-94.
7. Palfrey J., Gasser U. *Born Digital: Understanding the First Generation of Digital Natives*. N.Y.: Basic Books. 2008. 375 p.
8. Rasmussen E. *Proactive vs Retroactive Mediation: Effects of Mediation's Timing on Children's Reactions to Popular Cartoon Violence*. – *Human Communication Research*. 2014. Vol. 40. Is. 3. P. 396-413.
9. Kruistum A. et al. *Youth Media Lifestyles*. – *Human Communication Research*. 2014. Vol. 40. Is. 4. P. 508-530.
10. Palfrey J., Boyd D., Sacco D. *Enhancing Child Safety and Online Technologies. Final report of the Internet safety*. Durham, North Carolina: Carolina Academic Press. 2010. 309 p.
11. Vorderer P., Kohring M. *Permanently Online: A Challenge for Media and Communication Research*. – *International Journal of Communication*. 2013. No. 7. P. 188-196.
12. Домнина Т.В. Социокультурная коммуникация на английском языке на старшей ступени обучения как ресурс развития коммуникативных учебных действий и гражданских качеств // *Пермский педагогический журнал*. 2014. №5. С. 76-80.
13. Захарьева Л.В. Технологические инструменты обучения студентов иностранному языку // *Эпоха науки*. 2020. №24. С. 301-303.
14. Трегубов В.Н. Информационная система для изучения оборотов английской научной речи // *International Journal of Open Information Technologies*. 2020. №5. С. 23-30.
15. Birajdar L.M. *Application of CEFR (Common European Framework of Reference) in Testing the English Language Proficiency Level of Polytechnic Students* // *The English Language Teachers' Association of India was registered on August 7, 1974 by the late Padmashri S. Natarajan, a noted educationist of our country. Periodicity*. – 2020. – Т. 62. – №. 1. – С. 7.
16. Beranuy M. et al. *Problematic Internet and mobile phone use and clinical symptoms in college students: The role of emotional intelligence* // *Computers in human behavior*. – 2009. – Т. 25. – №. 5. – С. 1182-1187.
17. Zhang S., Schmader T., Forbes C. *The effects of gender stereotypes on women's career choice: Opening the glass door*. – *American Psychological Association*, 2009.
18. Muhanna W. N. et al. *University Students' Attitudes towards Cell Phone Learning Environment* // *International journal of interactive mobile technologies*. – 2009. – Т. 3. – №. 4.

Сулейменова А.О.

ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ И СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА ОБУЧАЮЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ ПОСРЕДСТВОМ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ FLUENTU

Аннотация. В данной статье рассмотрена роль и значение применения мобильных технологий в современном образовательном иноязычном пространстве. Мобильное приложение *FluentU* представляется достойной заменой мобильным и компьютерным играм, просмотру видеороликов и общению в социальных сетях у подростков, которые изучают английский язык и практикуют навыки говорения, включая публичные выступления.

Сулейменова А.О.
FLUENTU MOBILE ҚОЛДАНБАСЫ АРҚЫЛЫ ЖОҒАРЫ СЫНЫП
ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ШЕБЕРЛІГІ МЕН ӘЛЕУМЕТТІК
ТӘЖІРИБЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі білім беру шет тілдік кеңістігінде мобильді технологияларды қолданудың рөлі мен маңызы қарастырылған. FluentU мобильді қолданбасы ағылшын тілін үйреніп, сөйлеу шеберлігін, соның ішінде көпшілік алдында сөйлеуді үйренетін жасөспірімдерде мобильді және компьютерлік ойындарға, бейнероликтерге және әлеуметтік желілерде сөйлесуге лайықты ауыстыру болып көрінеді.

ӘОК 373.21

Тезекова А.С.
КМҚК «Ақерке» бөбекжайы
Қарағанды облысы, Жаңаарқа ауданы
gulnur24.10.84@mail.ru
Нүркенова Г. К.
«Bolashaq» академиясының оқытушысы
Қарағанды қ., Қазақстан Республикасы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЕРЕСЕК ТОПТАРЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ
ІС-ӘРЕКЕТ БОЙЫНША БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Аңдатпа. Мақала мектепке дейінгі ұйымдардың ересек топтарындағы жобалық іс-әрекет бойынша балалармен жұмысты ұйымдастыру мәселесіне арналған. Жұмыста жобаны кәсіби құжаттау, оны сәтті жүзеге асыру және қорытындылау негіздері ашылған. Ересек топтағы тәжірибелер мен эксперименттерді болжамды перспективалық жоспарлау берілген.

Қазіргі таңда қоғамның экономикалық және әлеуметтік даму қарқынына орай білім беру ұйымдарының алдына жан-жақты дамыған бәсекеге қабілетті жеке тұлғаны дайындау міндеті қойылып отыр. Бүгінгі таңда білім беру тәжірибесінде балалардың дамуының жаңа моделіне көп көңіл бөлінеді, осындай модельдердің бірі ретінде жобалық іс-әрекетті атауға болады.

Ендеше мектепке дейінгі ұйымдардағы жобалық іс-әрекет бойынша балалармен жұмысты ұйымдастыру мәселесі бүгін де жан-жақты қарастыру арқылы жетілдіруді талап ететін өзекті мәселелердің бірі болмақ.

Осыған орай біз бүгін мектепке дейінгі ұйымдардың ересек топтарындағы жобалық іс-әрекет бойынша балалармен жұмысты ұйымдастыру мәселесіне тоқталамыз.

Мектепке дейінгі ұйымдардағы жобалық іс-әрекет бойынша балалармен жұмысқа балалар эксперименті жатады. Балалар экспериментінің басты артықшылығы - ол дүниетанымын кеңейтеді, ақыл-ойды қалыптастырады, сөздік қорын байытады, баланың жан-жақты дамуына түрткі болады.

Мектепке дейінгі ұйымның даму кеңістігінде балалар ойындар, ертегілер, жұмбақтар ойлап табады, киім үлгілерін модельдейді, музыкалық шығармалар жазады. Шығармашылық тәжірибе жинай отырып, олар ересектердің қолдауымен зерттеу, шығармашылық, шытырман оқиғалы, ойын, тәжірибеге бағытталған жобалардың авторлары бола алады [1].

Жоба тақырыптары әр түрлі болуы мүмкін, бірақ балалардың қызығушылығына негізделген тақырыптар жақсы мотивация мен сәтті оқуды қамтамасыз етеді. Балаларды тыңдайтын тәрбиеші оларға не қызықтыратыны туралы сұрақтар қояды, жобаларды ұйымдастыру үшін көптеген тақырыптар табады. Жобалық іс-әрекеттің жоспарланған іс-шарадан айырмашылығы идея пайда болған кезде ғана пайда болады.

Тақырыптық жобаны іске асырудың ұзақтығы топтағы балалардың көпшілігінің оған қызығушылық дәрежесіне байланысты. Бұл қызығушылықтың дәрежесін тәрбиеші анықтайды.

Біз өндірістік іс-тәжірибеге барған кезде «үш сұрақ» деп аталатын модельді қолданумен байланысты тақырыптық жобалық іс-әрекет әдісін қолдандық. Бұл модельдің мәні-тәрбиеші балаларға үш сұрақ қояды: Біз не білеміз? Біз нені білгіміз келеді? Біз не білдік?

Алдымен біз балалардың белгілі бір тақырып немесе құбылыс туралы не білетіндерін білуі үшін жалпы талқылауды бастаймыз.

Содан кейін тәрбиеші екінші сұрақ қояды: «Біз не туралы білгіміз келеді...?». Барлық балалар айтқан кезде тәрбиеші: «Біздің сұрақтарымызға қалай жауап табуға болады?»

Ақпаратты жинаудың келесі әдістері қолданылады:

- . кітап оқу;
- . ата-аналарға сұрақтар қою;
- . мамандарға сұрақ қою;
- . эксперименттер жүргізу;
- . экскурсия өткізу;
- . тақырыпты немесе оқиғаны қайта құру.

Тәрбиеші балалардан келіп түскен ұсыныстарды логикалық оқу жоспарына ресімдеуі қажет.

Үшінші сұрақ: «Біз не білдік?». Осы сұраққа жауаптар тәрбиешіге балалардың нені үйренгені туралы ақпарат береді. Жобаны іске асыру нәтижелерін бағалау белсенді оқу - тәрбие процесінің сыни факторы болып табылады. Жоба аясында жеке сабақтарды талдау болашақ жобаларды жақсартуға мүмкіндік береді. Тәрбиеші келесі сұрақтарға жауап беруі керек: «Жобаның қай бөлігі ең сәтті болды?», «Келесі жолы нені өзгерту керек?», «Балалар нені үйренді?», «Не іске аспады?», «Не себепті?».

Содан кейін жобаның нәтижелері бүкіл топпен бірге талқыланады. Жалпы талқылау барысында бәрі дұрыс түсінілді ме, жоқ па, белгілі болады. Балаларға келесі сұрақтар қоюға болады:

- Кім өзі үшін жаңа нәрсені білді?
- Сең бұрын білмеген не нәрсені білдің?
- Сені объект туралы таң қалдырған нәрсе болды ма?
- Саған жобадағы сабақтардың қайсысы ұнады?
- Келесі жобаны ұйымдастыруда нені өзгерту керек деп ойласың?

Жобаны кәсіби құжаттау, оны сәтті жүзеге асыру және қорытындылау үшін біз келесі жоспарды ұсынамыз.

Тақырыптық жобаның жоспары келесілерден тұрады:

1. Тақырып және тақырыптың шығу тегі.
2. Жобаны жүзеге асыру барысында зерттеуге болатын байланысты сабақтар мен байланысты ұғымдар

2. Қажетті материалдар

4. Балаларға келесі сұрақтарды қою арқылы жобаны ұсынамыз:

- Біз бұл туралы не білеміз? (реактивті алдын-ала білу)
  - Біз не туралы білгіміз келеді? (оқу процесінің мазмұны)
  - Біздің сұрақтарымызға жауаптарды қалай табуға болады? (оқу процесінің жоспары)
5. Бағалау: біз өзіміз үшін не білдік? (Балалар мен тәрбиешінің көзқарасы бойынша.)

6. Жобаны кеңейту мен жетілдіруге қатысты ұсыныстар.

Ұжымдық тәжірибе балаларды бір-біріне және ересектерге жақындатады, топтағы микроклиматты жақсартуға көмектеседі.

Ересек топтағы тәжірибелер мен эксперименттерді болжамды перспективалық жоспарлау

Тақырыбы	Мақсаты
«Суды бояу»	Судың қасиеттерін анықтауға көмектеседі.
«Күнмен ойнайық»	Қандай заттар жақсы қызады (ашық түс немесе қара), қасй тезірек қызады (күннің көзінде немесе көлеңкеде).
«Құмның қасиеттері»	Құмның қасиеттерімен таныстыру (құм түйірлерден тұрады, борпылдақ, ұсақ, оңай төгіледі, суды өткізеді, құмда іздер қалады, бір-біріне жабысып қалады, құрғақтан гөрі ылғалды).
«Мөлдір су»	Судың қасиеттерін анықтаңыз (мөлдір, иіссіз, салмағы бар).
«Су пішінді алады»	Су құйылған ыдыстың пішінін алады.
«Қандай заттар жүзе алады?»	Балаларға заттардың суға батуы туралы түсінік беру, жүзу заттың мөлшеріне емес, оның ауырлығына байланысты екенін көрсету.
«Ауа барлық жерде»	Қоршаған кеңістіктегі ауаны және оның қасиетін анықтау - оны көру

	мүмкін емес.
«Ауа жұмыс атқарады»	Балаларға ауа заттарды (ауа-райы, желкенді кемелер, шарлар және т.б.) жылжытуы мүмкін екендігі туралы түсінік беру.
«Тас пен саздың пішінін өзгертуге бола ма?»	Балшықтың (ылғалды, жұмсақ, тұтқыр, оның пішінін өзгертуге, бөліктерге бөлуге, мүсіндеуге болады) және тастың (құрғақ, қатты, одан мүсіндеуге болмайды, оны бөліктерге бөлу қиын) қасиеттерін анықтау.

Сонымен қорыта келгенде жобалық іс-әрекет заманауи әдістердің бірі болып табылады. Оған баланың табиғатына толықтай сай келетін білім беру мен оқытудың заманауи талаптары мен зерттеу, мәселелік, шығармашылық әдістердің жиынтығы кіреді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жиенбаева С.Н. «Проектно- исследовательская деятельность детей в условиях реализации ГОС ДВО» – Астана, 2017 г. – 40 с.

**Тезекова А.С., Нүркенова Г. К.
ОРГАНИЗАЦИЯ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ ПО ПРОЕКТНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В
СТАРШИХ ГРУППАХ ДОШКОЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЙ**

Аннотация. *Статья посвящена проблеме организации работы с детьми по проектной деятельности в старших группах дошкольных организаций. В работе раскрыты основы профессионального документирования проекта, его успешной реализации и подведения итогов. Дано прогнозное перспективное планирование опытов и экспериментов в старшей группе.*

ӘОК 373.2.02

Тілеген Қ.
ЖММ «Bolashag» академиясының студентті дДОВ 21-4к тобы
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
kuttygul92@mail.ru
Ғылыми жетекшісі п. ф. д, профессор Бокижанова Г.К.
bokizhanovag@gmail.com

**«ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ
ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ»**

Андатпа. *Бұл мақалада дидактикалық ойындар арқылы балалардың ой өрісін логикалық ойлау қабілетін дамыту. Ойын арқылы баланың ақыл ойын парасаттылығын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, заман талабына сай ойын жүйірік боп тәрбиелеу..*

**«Баланың қиялы, әсіресе, ойында жарыққа шығады.
Ойын балаға кәдімгідей бір жұмыс. Ойнағанда бала жанындағы
әсерлермен пайдаланады. Айналасындағы тұрмыста
нені көрсе, соны істейді.»**
М.Жұмбабаев.

Логика дегеніміз - ойлауды дұрыс құрудың заңдары мен формалары, ережелері жәйлі философиялық ғылым. Логика пәні негізінен адамның ойлау үрдісін зерттейді. Ал ойлау дегеніміз алуан түрлі астары бар аса күрделі процесс. Логика ойлау үрдісін ең алдымен дүниені танып білудің нәтижесі, сыртқы дүниедегі заттар мен құбылыстардың ой-санада бейнеленуі деп қарап, сол бейнеленудің дұрыс формалары мен заңдарын, ережелерін қарастырады.

Логикалық ойлау ерекшелігі – қорытындылардың қисындылығына, олардың шындыққа сай келуінде. Логикаға тускен құбылыс түсінділерді, себептерді мен салдарлары қатесіз анықталады. Ұғымдар арасындағы байланыстар мен қатынастар логикалық жолмен ашылады. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандартында « Жалпы ережелер» бөлімінде: Мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту ұйымдарына арналған дидактикалық оқу құралдары мен әдістемелік нұсқауларды әзірлеу деп айтылған. Тәрбиешінің

алдында түрлі ойындарды қолдану, шығармашылықты, дербестікті, ерік сапаларын дамыту міндеттері тұр.

Ойын үстінде балалар жаңа заттардың қолданылуын, олармен әрекет жасау түрлерін, адамдармен қарым – қатынасқа түсу жолдарын меңгереді. Ойлау дегеніміз, ең алдымен шындық дүниенің адам миында бейнеленуі болып табылады. Себебі, заттар мен құбылыстардың сезім мүшелері арқылы танып білуге болмайтын ішкі қасиеттерін, мәнімен сырын тек ақыл-ой арқылы, ой қорытындылар жасау арқылы ғана танып біле аламыз. Сондықтан мектепалды даярлық топтарында, ересектер топтарында баланың көрнекі – әрекеттік және көрнекі – бейнелілік ойлау түрлерін берік қалыптастырып, сөздік логикалық ойлау түрлерін біртіндеп дамытуға байланысты жұмыстар жүргізілуі қажет. Көрнекі-әрекеттік ойлау – нақты заттарды пайдаланып, белгілі бір мақсатты шешуді көздейді. Ойлаудың бұл түрін қалыптастыру арқылы баланың бойында өзінің іс – әрекетін саналы басқару және бақылау, бағыттап, ойластырып әрекет ету қабілеті дамытылады. Көрнекі – әрекетті ойлауды жетілдірудің негізгі жолдарының бірі, балалардың алдына бір белгілі мақсат қоя отырып, ойыншықтармен, құрылыс заттарымен жұмыс жүргізу көзделеді. Мысалы: «Несі ұқсайды, қандай айырмашылығы бар?», «Қайсысы артық?» ойыны арқылы балалар екі затты салыстырып, айырмашылығын айта алады.

Немесе «Бір сөзбен ата» ойыны арқылы балалардың заттарды жинай білу қабілеті дамиды. Көрнекі- бейнелілік ойлау- заттардың бейнелерімен ойда әрекет ете отырып, белгілі бір мақсатты шешуді көздейді. Ойлаудың бұл түрін қалыптастыру арқылы баланың бойында мақсатқа жетудің әртүрлі жолдарын, әртүрлі бағыттарын, әртүрлі әдіс- тәсілдерін табу қабілеті дамиды. Жетілдіру жолдары: сызбалармен жұмыс, тізбек құру, үстелге қойып ойналатын арнайы ойындар (шахмат, текшені лақтыру арқылы ойналатын ойындар). Сөздік – логикалық ойлау – сөз немесе белгі арқылы бейнеленген ұғымдармен нақты ережелерге бағына әрекет ете отырып, белгілі бір мақсатты шешуді көздейді. Ойлаудың бұл түрін қалыптастыру арқылы баланың бойында пайымдау және сол пайымдау арқылы берілген шарттан ауытқымай нақты қорытынды шығара білу қабілеті дамиды. Мектеп жасына дейінгі балалардың сөздік – логикалық ойлауын дамыту құралы ретінде жұмбақтарды, қызықты есептерді, логикалық жаттығуларды, сан – алуан сөзжұмбақ, ребустарды, логикалық ойындарды т. Б пайдалануға болады.

Мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту барысында ойын әдісінің орны ерекше. Бала дидактикалық ойындардың тапсырмаларын, сұрақтарын дұрыс түсініп, оларды орындауын қадағалаймыз. Балабақшада әсіресе дидактикалық ойыншықтар арқылы жүргізілетін ойындар кеңінен пайдаланылады. Белгілі тапсырма міндеті, ережесі бар дидактикалық ойындар да ұйымдастырылады. Дидактикалық ойындарда әр түрлі ақыл ой әрекеттері іске асады. Мысалы; «Танграм» ойынын балаға ұсына отырып, қандай пішіндер, олардың орналасуы, сан сияқты қарапайым математикалық ұғымдарды кеңінен жеткізе аламыз. Олардың қарапайым математикалық түсінігін қалыптастыру үшін де, тілін дамытып, грамматикалық құрылысты білдіру үшін де, айналадағы дүниені таныстыру үшін де, ойын әдістері қолданылады. Әр қашанда ойынның басшы рөлін тәрбиеші атқарып отырады. Ойын барысында балалардың еркін қарым-қатынас жасай алуын, сұрақтардың жауабын тілектеспен тыңдай алуын қарастырып отырады. Ойыншықтарды, керекті құралдарды салыстырмалы түрде, үйлесімді және балалардың үнемі талдау жасай алуына, өз қорытындыларын жасай алуға және дұрыс тиімді таңдай алуға болатындай етіп жағдай жасайды. Баланың жеке-дара келу үрдістеріне келетін болсақ, олар ақыл- ой дамуының әр түрлі дәрежелерімен ерекшеліктерін біз білеміз. Сұраққа жауапты бірі тез табады, екіншісі ұзақ ойланады, бірі білімді тез меңгереді, екіншісі баяу қабылдайды. Тәрбиеші жұмысын балалардың осын Дидактикалық ойындар – балалардың логикалық ойлау қабілетін дамытудың басты құралы.

Ойын – мектепке дейінгі жастағы балалардың негізгі іс – әрекетінің бір түрі. Ойын барысында баланың жеке басының қасиеттері қалыптасады. Ойын барысында балалар дүниені тани бастайды, өзінің күш-жігерін жұмсап, сезініп білдіруге мүмкіндік алады, адамдармен араласуға үйренеді. Бүгінгі күн талабы – баланың ақыл – ойын парасаттылығын дамыту, ойлау қабілетін жетілдіру, өзіндік іскерлік қасиеттерін қалыптастыру, заман талабына сай ойы жүйрік етіп тәрбиелеу. Сондықтан да баланың танымын алғашқы күннен бастап дамытудың, бойында оқыту мен тәрбиелеудің негізін қалыптастырудың құралы – ойын әрекеті, яғни, ойын – баланың жетекші әрекеті. Бірақ, ойын тек қана балаларды қызықтырып, уақыт өткізудің құралы болмай, балаға берілетін білім мен тәрбиенің құнды

негізі болуыкерек. Яғни, оқыту – тәрбиелеу жұмысын бағдарлама талаптарына сәйкес ойын түрінде ұйымдастыра отырып, баланың логикалық ойлау қабілетін арттыруға жағдай жасау мектепке дейінгі мекеме педагогтарының негізгі міндеті.

«Ойнай білмеген, ойлай да білмейді» Халық даналығы

Ойынның маңызы: Тәрбиеленуші үшін: Ақыл-ойы дамиды, оқуға қызығушылығы белсенділігі, шығармашылығы, артады, тұлғалық қасиеттері қалыптасады

Тәрбиеші үшін: Ойын түрінде оқыту жалықтырмайды, оқушы білімінің сапасын арттыруда, сабақты қызықты өткізуге, мұғалім үшін тиімді

Ата-ана үшін: Бала бойындағы жағымсыз қылықтарды, ойын арқылы тәрбиелейді. Мен мектептегі шағын орталықтың меңгерушісі болыпжұмыс атқарамын. Тәрбиешілерге балалардың есте сақтау қабілетін,қиялын,қабылдау қабілетін,зейін тұрақтандыруға,аңғарымпаздық қабілетін дамытуға арналған көмек құралы ретінде төмендегі ойындар топтамасын ұсыныпөтырмын.1) Есте сақтау қабілетін дамытуға арналған ойындар :

«Көңілді шеңбер», «Ойыншықты сипатта» т.б.

Қиялды дамытуға арналған ойындар. Менің көңіл-күйім қандай Балалар өз көңіл-күйлеріне сәйкес келетін суретті тауып атайды(көңілді – көңілсіз, ренжулі, қорқынышты, ...т.с.с.). Сол кездегіөздерінің көңіл-күйлерін баяндайды. Басқа суреттегі көңіл-күйге сәйкес болған жайды әңгімелеп береді.

Ойлауды дамытуға арналған ойындар: Матадағы менің орным т.б

Қабылдау қабілетін дамытуға арналған ойындар: Ине мен жіп т.б.

Зейінді тұрақтандыруға арналған ойындар : Мен жеңімпазбын Орындықтарды ортаға қойып, музыка әуені ойнағанда балалар шеңбермен айналып жүгіреді. Орындықтар саны балалар санынан 1 санға кем болуы керек. Ең соңында қалған бала орындықтың үстіне шығып, «мен жеңімпазбын» депайтуы керек.

Құлақ-мұрын Балалар шеңбермен тұрады.Жүргізуші: құлақ – деп мұрнын ұстайды. Ал балалар айтылғанмүшені дұрыс көрсетулері тиіс. Жүргізуші балалардың зейіні мен қабылдауын тексеру мақсатында оларды шатастырыпатайды. Шапшандық дамытуға арналған ойындар Шырмауық Ойнаушылардың санына шекқойылмайды. Балалар өзара қол ұстасып шеңбер бойына қатарға тұрады. Олар оңға, не солға шеңбер бойымен айнала қозғала бастайды. дай жеке –дара ерекшеліктерін ескеріп, ұйымдастырады.

Қорытындылай келе, баланың жан – жақты үйлесімді дамуы- ойлаудың әр түрінің өзіндік маңыздылығын ескере отырып дәріс беруде деп айтуға болады. Олай болса, мектепке дейінгі балалардың ақыл-ой тәрбиесі айналадағы құбылысты дұрыс танып білудің, олардың арасындағы себепші байланыстарды дәл түсінудің алғашқы негізін қалайды. Ақыл – ойдың дамуы баланың өзін қоршаған дүние туралы алғашқы мәліметтерді игеруінің нәтижесінде іске асады. Сонымен, ақыл – ой тәрбиесі дегеніміз балаға мақсат көздей ықпал етіп, оның айналадағы дүниені шынайы ақиқат тұрғыда танып білуін қамтамасыз ету, табиғатқа, қоғамға, адамдарға дұрыс қарым қатынасын қалыптастыру. Мектеп жасына дейінгі бала күн сайын жаңа құбылыстармен заттармен кезігеді, айнала өмірді бақылап, өздігінен түсініп, қорытынды жасағысы келеді. Бірақ тәрбиешінің басшылығынсыз, өздігінен игерген білімі мен түсініктері жүйесіз, кейде таяз,қате болады. Сол себептен тәрбиешінің міндеті баланың білім қорының бірізді молаюына, бірте- бірте, ретпен, жүйелі жинақталуына көмектесу болып табылады. Баланың түйсік, қабылдау, ес,қиял, ой және тіл сияқты танымдық психикалық үрдістерін дамыту ақыл-ой тәрбиесінің басты міндеттерінің бірі. Баланың логикалық ойлау қабілетін, дағдысын, білуге құштарлығын, ойлаудың қарапайым тәсілдерін дидактикалық ойындар арқылы дамытып ,көздеген мақсатымызға жете аламыз. Мысалы: «Не артық?» ойыны барысында балалардың үй жануарларымен жабайы аңдарды, не болмаса олардың төлдерін ажырата алуын, не үшін үй жануарлары деп, не үшін жабайы аңдар деп аталатынын салыстырып, дәлелдеп анықтайды.

Балалардың әдет –дағдысының, мінез- құлық қалыптасуы да түрліше болады. Бұл үрдіс тәрбиешіден әр баланың ерекшелігін білуді, қабілеті мен мүмкүндігіне қарай әдіс- тәсілдерді таңдап алуды талап етеді, сүйтіп оқытудың түсінікті болуына жол ашады.Біз тәрбиешілер аталған дидактикалық үрдістерге жеке көңіл бөлсек, оқыту ісінде жақсы нәтижелерге жете аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының мемлекеттік жалпыға міндетті білім беру стандарты.

2. Тіл дамытуға арналған дидактикалық ойындарға нұсқау. Алматы кітап.
3. «Балбөбек» бағдарламасы. Алматы – 2006
4. Мектепке дейінгі тәрбие мен оқытудың мемлекеттік жалпыға міндетті стандарты (2016.13.05. берілген өзгерістермен), Астана, 2016ж.

Тілеген Қ.

РАЗВИТИЕ ЛОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ ДЕТЕЙ ЧЕРЕЗ ДИДАКТИЧЕСКИЕ ИГРЫ

***Аннотация.** В данной статье речь пойдет о развитии у детей логического мышления через дидактические игры. Развитие интеллекта ребенка через игру, совершенствование мышления, воспитание игровой сообразительности в соответствии с современными требованиями.*

УДК 371.268

Ткаченко М.И.
Студентка ДДОВ-19-1к, Академия «Bolashaq»
город Караганда, Республика Казахстан
masha_tkachenko_81@mail.ru
научный руководитель д.п.н., Бакижанова Г.К.

ДИДАКТИЧЕСКАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ

***Аннотация.** Статья посвящена проблеме подготовки детей старшего дошкольного возраста к школе. Автор акцентирует внимание на дидактические игры «Палочки Кюизенера» и «Блоки Дьенеша», которые помогают дошкольникам овладеть способами действий, необходимых для возникновения математических представлений, развивают творческие способности, логическое мышление, память, внимание. Игры не адресуются конкретному возрасту.*

Дидактические игры «Палочки Кюизенера» и «Блоки Дьенеша» помогают детям знакомиться с числом, величиной, геометрическими фигурами, упражняться в ориентировке во времени и пространстве. Игры способствуют формированию математического мышления, развивают творческую фантазию, воспитывают целеустремленность, самостоятельность, уверенность.

Палочки Кюизенера развивают мелкую моторику пальцев, пространственное и зрительное восприятие, приучают к порядку. Такая игра проста и понятна, работу с ними дети воспринимают как игру. Все палочки разной длины имеют форму прямоугольного параллелепипеда, в основании которого лежит квадрат со стороной, равной 1 см. Палочки одного размера окрашены одним цветом; в наборе палочки 10 цветов: белые, розовые, голубые, красные, желтые, фиолетовые, черные, бордовые, синие, оранжевые. Каждая следующая палочка длиннее предыдущей на 1 см; следовательно, если принять белую палочку за единицу, равную числу 1, каждая палочка по степени увеличения длины имеет значение числа: розовая – 2, голубая – 3 и т. д.

Символическая функция обозначения числа цветом и размером дает возможность знакомить детей с понятием числа в процессе счета и измерения. В ходе игры и игровых занятий дети знакомятся с величиной, геометрическими фигурами, упражняются в ориентировке в пространстве и времени. В процессе моделирования ребенок замещает конструкцией из палочек реальный предмет с помощью творческого воображения, на основе которого формируется творческое мышление. Игры и упражнения с палочками воспитывают у детей настойчивость, целеустремленность, силу воли; положительно влияют на саморазвитие ребенка, его самостоятельность, самоорганизацию, самовыражение, самоконтроль.

В процессе разнообразных действий с логическими блоками (разбиение, выкладывание по определенным правилам, перестроение и др.) дети овладевают различными мыслительными умениями, важными как в плане предметно-математической подготовки, так и интеллектуального развития. К их числу относятся умения абстрагирования, сравнения, классификации, обобщения, кодирования-декодирования.

В специально разработанных играх и упражнениях с блоками у дошкольников развиваются элементарные навыки алгоритмической культуры мышления, способность производить действия в уме. С помощью логических блоков дети тренируют память, внимание, восприятие.

Игровые упражнения и игры отличаются занимательностью и соответствуют уровню сложности заданий. Такие игры вызывают живой интерес у детей, развивают активность и самостоятельность в поиске способов действия с материалом, путей решения мыслительных задач.

Многочислен разработан вариативный компонент по работе с палочками Кюизенера «Цветные палочки» с детьми в группе дошкольной подготовки (от 5 лет). Занятия по программе проводятся в игровой форме 4 раза в месяц во второй половине дня, продолжительностью -25-30 минут. Общее количество занятий 36.

Цель программы: Формирование у детей основы математики с помощью Палочек Кюизенера. С помощью занимательных игр дети знакомятся с числом, величиной, геометрическими фигурами; упражняются в ориентировке во времени и пространстве.

Задачи:

1. Знакомство с образованием чисел в пределах 10 на основе измерения и цвета.
2. Развитие умения различать количественный и порядковый счет, отвечать на вопросы: «Какой? Который? Сколько?»
3. Закрепление представлений о составе числа из единиц и из двух меньших чисел.
4. Закрепление умения делить целое на равные части; умение измерять с помощью условной мерки.
5. Развивать воображение, фантазию, мелкую моторику рук.
6. Воспитывать усидчивость, умение слушать и слышать воспитателя, действовать по словесной инструкции взрослого.

Программа строится по следующим принципам:

1. Принцип индивидуальности: предполагает создание условий для полного проявления способностей каждого ребенка и своевременной воспитательно – образовательной работы.
2. Принцип последовательности: заключается в постепенном повышении требований в процессе познавательно - математической деятельности.
3. Принцип систематичности: совместная деятельность осуществляется согласно планированию, с обязательным закреплением в самостоятельной деятельности.
4. Принцип наглядности: набор «Цветные счетные палочки», цветные схемы.

Форма работы с детьми: игры – занятия, беседы с детьми познавательного характера; дидактические игры на развитие математических способностей детей; продуктивная деятельность детей.

Методы и приемы: практические, наглядные, словесные, игровые.

Ожидаемый результат: дети усвоят эталоны цвета; усвоят отношения по длине, высоте; совершенствуются навыки количественного и порядкового счета, прямого и обратного счета; свободно ориентируются по числовому ряду; научатся называть предыдущее и последующее число, сравнивать числа, познакомятся с составом числа первого десятка; совершенствуются представления о геометрических фигурах; успешно научатся моделировать, конструировать, группировать по цвету и величине; появится интерес к новым дидактическим играм, к математике.

Дидактические игры «Палочки Кюизенера» и «Блоки Дьенеша» широко применяются в детских садах Польши, Франции, Бельгии, США и в других странах.

Игровые упражнения предлагаются детям в продуманном порядке - от более простого к сложному. За счёт этого у ребят постепенно формируются всё более сложные навыки, стимулируется интерес к познанию новой информации.

Список использованных источников:

1. Комарова Л.Д. «Как работать с палочками Кюизенера?»
2. Новикова В.П., Тихонова Л.И. «Развивающие игры и занятия с палочками Кюизенера»
3. Носова Е.А., Михайлова З.А. «Логико – математическое развитие дошкольников»
4. Финкельштейн Б.Б. «Давайте вместе поиграем», «Страна блоков и палочек», «На золотом крыльце».

Ткаченко М.И.

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫН МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЖАСАУ БАЛАЛАРЫНЫҢ ОЙ ДАМУЫНЫҢ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Мақала мектеп жасына дейінгі балаларды мектепке дайындау мәселесіне арналған. Автор мектеп жасына дейінгі балалардың математикалық бейнелердің пайда болуына қажетті іс-әрекет тәсілдерін меңгеруге, шығармашылық қабілеттерін, логикалық ойлауын, есте сақтауын, зейінін дамытуға көмектесетін «Кьюзенер таяқтары» және «Гиен блоктары» дидактикалық ойындарына назар аударады. Ойындар белгілі бір жасқа арналмаған.

УДК 373.29

Умарова М.Г.

ЧУ "Академия"Bolashaq"

Қарағанда, Қазақстан

marina.haralgina@mail.ru

Научный руководитель к.п.н., доцент Бокижанова Г.К.

ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЕ И ОПЫТЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ ИНТЕРЕСА К ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

Аннотация. В этой статье рассматриваются текущие научные исследования в дошкольных классах и приводятся предложения о том, как преподавать естественные науки, которые поддерживают развитие детей в разных областях. Использование научного метода для изучения науки с маленькими детьми обеспечивает систематическую модель вовлечения детей в наблюдение, вопросы, предсказания, эксперименты, обобщение и обмен результатами. Эти процессы поощряют детей использовать язык, грамотность и математические навыки аутентичными способами. Учителям предлагаются предложения по использованию научного метода в качестве руководства для создания научных открытий в процессе занятий с детьми дошкольного возраста.

Введение

Научному образованию, особенно для детей младшего возраста, в последние несколько лет уделяется значительное внимание. Возможно, это связано с выводами о том, что дети, которые занимаются научными исследованиями в раннем детстве, лучше понимают научные концепции в более позднем возрасте [1]. Одной из критических проблем, стоящих перед научным образованием детей младшего возраста, является поддержка учителей в эффективном применении научных знаний в классе. Хотя причины различны, учителя, как правило, не обеспечивают высококачественный научный опыт в классах для детей младшего возраста [2] и вместо этого обучают науке с помощью серии изолированных экспериментов, не связанных с более широкой учебной программой. Целью данной статьи является обсуждение того, как научный метод (который будет описан ниже) может быть использован в классах для эффективной помощи в развитии научных концепций, а также подготовки к овладению такими навыками, как язык, грамотность и математика, которые имеют решающее значение для развития детей младшего возраста.

Во-первых, мы рассмотрим научные исследования в раннем детстве и проиллюстрируем, как научное образование способствует развитию речи, грамотности и математики у детей. Затем в статье представлен разбор каждого шага научного метода и пояснение того, как каждая часть процесса может способствовать изучению науки и развитию детей в разных областях. Мы приведем явные примеры стратегий, основанных на исследованиях, которые учителя могут использовать для поддержки обучения детей естественным наукам. Ввиду того, что в казахстанской и российской литературе отсутствует информация по внедрению элементов науки в дошкольное образование, автор данной статьи обратился к зарубежным источникам.

Всемирные усилия, направленные на обеспечение основанного на исследованиях научного образования в дошкольных образовательных учреждениях, выявили значительный прогресс в развитии детей младшего возраста [3]. Тем не менее, возможность заниматься наукой, по сравнению с другими предметными областями, относительно ограничена в

дошкольном возрасте [4]. В Казахстане на данный момент нет практики внедрения научного элемента в дошкольные структуры. Кроме того, воспитатели, занимающиеся детьми, не обладают специализированными знаниями в естественно-научных областях, что усложняет процесс донесения элементарных научных концептов в игру с ребенком. В целом, педагоги, занимающиеся ранним развитием как правило, реже преподают естественные науки, чем другие области [5]. Исследования, включая наблюдения в классе, показали, что педагоги дошкольного образования в основном занимались деятельностью, не связанной с наукой (86,8 %), и редко занимались формальным (4,5 %) или неформальным (8,8 %) преподаванием естественных наук [6].

Часто, когда преподавание естественных наук проводится в классе, оно оказывается неэффективным или преподносится поверхностно, что вовлекает детей только в часть научного процесса [7]. То есть дети обычно наблюдают и манипулируют материалами без особого руководства со стороны учителей. В частности, для воспитателей нетипичной практикой является вовлечение детей в научные процессы, такие как постановка вопросов, предсказание или выдвижение гипотез [8].

Относительно низкое качество науки о раннем детстве может быть связано с отсутствием у учителей знаний в области науки. Многие ранние педагоги сообщают об ограниченных знаниях по научному содержанию [9], а недавние исследования выявили, что учителя дошкольных учреждений имеют низкую самооэффективность в отношении естественно-научного образования [10]. Более того, педагоги раннего возраста во многих странах сообщают о том, что им некомфортно преподавать науку маленьким детям [11]. В результате учителя могут давать недостаточные или неточные объяснения научных явлений, иногда описывая явления как «волшебство» вместо того, чтобы предоставлять фактическую информацию о том, как и почему что-то происходит. Педагоги раннего возраста должны знать, что они не одиноки; учителя начальной школы также сообщают о том, что чувствуют себя менее подготовленными и компетентными в преподавании естественных наук, чем в других предметных областях [12]. Таким образом, даже хорошо образованные учителя могут не иметь содержательных знаний для объяснения научных явлений или может не хватать навыков и уверенности в себе для интеграции значимого научного опыта в класс.

Дошкольники способны развивать значительные содержательные знания о естественных науках, хотя это резко различается в зависимости от ребенка [13]. Таким образом, маленькие дети могут понимать научные концепции, когда они представлены в соответствии с их развитием, и очень важно предоставить маленьким детям точное научное содержание, чтобы расширить их текущие знания о мире и исправить неправильное понимание [14]. Эта область признала важность науки для детей младшего возраста благодаря заявлениям Национальной ассоциации образования детей младшего возраста [15] и разработка национальных стандартов в нескольких странах (например, Программа раннего обучения, Министерство образования, занятости и рабочего места правительства Австралии) [16].

Педагоги по раннему развитию могут концептуализировать научное образование как процесс приобретения знаний, а не распространение фактов. Наука обеспечивает интересный контекст, в котором дети развивают навыки языка, грамотности и математики. Кроме того, изучение науки помогает вовлечь детей в разработку понятий, что является ключевым компонентом учебной поддержки учителей, связанной с академическими и языковыми навыками детей. Поскольку концептуально связанный опыт обеспечивает контекст для обучения детей, важно предоставить возможности для богатого концептуального роста в результате научных исследований, размышлений и разработки вопросов. Возможно, наиболее важно то, что научное исследование дает детям значимые возможности участвовать в опыте, объединяющем языковое, грамотное, математическое и естественно-научное образование.

Изучение естественных наук обеспечивает значимый контекст для обучения детей грамоте и поддержки устной речи.

Научные исследования дают возможность развивать математические концепции и навыки конкретным образом. Будучи молодыми учеными, дети сравнивают, сортируют и классифицируют объекты по их свойствам, что отражает способность детей представлять, анализировать и интерпретировать математические данные [17]. Можно увидеть, как дети считают, когда они участвуют в наблюдении и экспериментировании. Кроме того, дети могут применять различные концепции измерения, такие как количество, длина, которые являются фундаментальными компонентами развития математики у детей. По мнению Эпштейна по мере

того, как дети распознают и создают свои собственные модели, они одновременно начинают понимать научные явления и мыслить алгебраически. Диаграммы и графики, которые строятся во время научных исследований, обеспечивают осмысленный и конкретный способ обсуждения концепций отношений, равенства и неравенства.

Поскольку научное образование способно поддерживать развитие детей во всех областях в значимом контексте, учителя должны иметь возможность заниматься наукой. Научный метод обеспечивает доступное руководство по науке, потому что каждый учитель может поощрять детей наблюдать, задавать вопросы, прогнозировать, экспериментировать и обсуждать свои выводы, независимо от того, насколько комфортно они чувствуют себя в содержании науки. В исследовании Умаровой дается методическое руководство по использованию научного метода для обучения естественным наукам и поддержки развития языка, грамотности и математики.

Научный метод — это процесс постановки вопросов и ответов на них с использованием определенного набора процедур. Этот процесс можно использовать в качестве руководства для создания всестороннего и значимого научного опыта для маленьких детей. Вовлечение детей в научное исследование с использованием всех шагов научного метода помогает детям конструировать концептуально связанные знания, потому что на каждом этапе дети используют различные навыки для открытия новой информации о концепции исследования [18]. К научным методам относятся:

- Наблюдение;
- Постановка вопросов;
- Генерация гипотез и прогнозов;
- Эксперимент или проверка гипотезы;
- Обобщение или анализ данных, чтобы сделать вывод;
- Сообщение об открытии и процессе другим: устно и/или письменно;
- Определение нового вопроса;

Шаг 1: наблюдение

Первым шагом в научном методе является наблюдение. Это возможность для детей наблюдать за окружающим миром, находить вещи, которые их интересуют, и исследовать явления. Непрерывный опыт с использованием своих органов чувств для изучения и описания различных материалов в сочетании с руководством взрослых, направленным на поддержание этого процесса и разработку вопросов о том, что они видят, помогает детям стать лучшими наблюдателями.

Шаг 2: Генерация вопроса

Чтобы продолжить научное исследование, необходимо задать вопрос. Вопрос должен исходить от интересов детей и того, что они ранее наблюдали. Маленьким детям необходимо развивать навыки узнавания и постановки вопросов; задавать вопросы и отвечать на них. Это способствует развитию речи [19].

Шаг 3: делаем прогнозы и выдвигаем гипотезу

На этом этапе научного метода дети выдвигают гипотезы или прогнозы относительно ответа на свой вопрос. В большом количестве исследовательской литературы показано, как предсказания во время чтения сборника рассказов способствуют развитию речи у маленьких детей [20].

Шаг 4. Участие в экспериментах и тестировании

Экспериментирование или тестирование происходит, когда дети участвуют в деятельности, которая помогает им ответить на свои вопросы. Здесь учителя вовлекают детей в описание, поиск закономерностей, сравнение, организацию, измерение и сортировку. Учителя могут разрабатывать задания, которые направляют и поддерживают детские эксперименты, и могут развивать идеи, помогая детям глубже обдумать эти идеи.

Шаг 5: Обобщение и анализ результатов для формирования выводов

Во время подведения итогов учителя помогают детям собрать воедино все выводы, полученные в ходе экспериментов. Учителя подталкивают детей к визуальному представлению данных путем составления списков, диаграмм, графиков и сортировки всех результатов.

Шаг 6: Сообщение об открытиях

После совершения открытий детям важно иметь возможность поделиться своими открытиями с другими. Рассказ о своих научных открытиях поддерживает способность детей говорить и понимать ряд научных концепций.

Шаг 7: Определение нового вопроса

Последним шагом научного метода является распространение результатов эксперимента на новое исследование. Часто в науке одно открытие открывает двери для новых вопросов. Развивать эту любознательность важно, потому что она позволяет детям следовать своим интересам и использовать новые знания, чтобы узнать больше [21].

Вывод

В данной статье исследовался вопрос влияния экспериментирования и постановки опытов на развитие научного мышления у детей дошкольного возраста, а также методические рекомендации по изучению науки с детьми. Через семь шагов научного метода учителя и дети участвуют в деятельности, которая позволяет им думать о научных концепциях, задавать вопросы и участвовать в процессе поиска ответов на вопросы детей о мире, в котором они живут. Использование научного метода для управления мышлением детей во время научной деятельности объединяет детский язык, грамотность, математику и естественные науки. Вместо того, чтобы ограничивать науку научной областью, научный метод способствует включению научных исследований в классные занятия, в том числе во время групповых занятий, на открытом воздухе и помещениях. Благодаря этому процессу дети легче ориентируются в окружающем мире и формируют научный подход к исследованию явлений в повседневной жизни.

Список использованных источников:

1. Akman, B., Ustun, E., & Gler, T. (2003). 6 yas , ctedli c ,ocuklarinin bilim surec ,lerini kullanma yetenek leri [Ability to use science process for children at age 6]. Hacettepe U`niversitesi Eg[yber]-eg`itim Faku `ltesi, Dergisi, 24, 11–14.
2. Australian Government Department of Education, Employment and Workplace. (2009). *Belonging, being, and becoming: The Early Years Learning Framework for Australia*. Barton, ACT: Authors.
3. Brenneman, K., Gelman, R., Massey, C., Roth, Z., Nayfeld, I., & Downs, L. (2007). *Preschool pathways to science: Assessing and fostering scientific reasoning in preschoolers*. Santa Fe, NM: Presentation at the biennial meeting of the Cognitive Development Society.
4. Brenneman, K., & Louro, I. F. (2008). Science journals in the preschool classroom. *Early Childhood Education Journal*, 36, 113–119.
5. Brenneman, K., Stevenson-Boyd, J., & Frede, E. (2009). *Early mathematics and science: Preschool policy and practice (Pre-school Policy Brief No. 19)*. New Brunswick, NJ: National Institute for Early Education Research.
6. Cabell, S. Q., DeCoster, J., LoCasale-Crouch, J., Hamre, B. K., & Pianta, R. C. (2012). *Variation in the effectiveness of instructional interactions across preschool classroom settings and learning activities*. East Lansing, MI: Paper presented at Michigan State University's Human Development Initiative.
7. Clay, M. M. (2001). *Change over time in children's literacy development*. Portsmouth, NH: Heinemann.
8. Conezio, K., & French, L. (2002). *Science in the preschool classroom: Capitalizing on children's fascination with the everyday world to foster language and literacy development*. *Young Children*, 57(5), 12–18.
9. Copple, C., & Bredekamp, S. (2009). *Developmentally appropriate practice in early childhood programs serving children from birth through age 8*. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.
10. Dickinson, D. K., & Porche, M. V. (2011). Relations between language experiences in preschool classrooms and children's kindergarten and fourth-grade language and reading abilities. *Child Development*, 82, 870–886.
11. Duke, N. K. (2007). *Let's look in a book: Using nonfiction texts for reference with young children*. *Young Children*, 62, 12–16.
12. Duschl, R. A., Schweingruber, H. A., & Shouse, A. W. (2006). *Taking science to school: Learning and teaching science in grades K-8*. Washington, DC: National Academies Press.
13. Early, D. M., Iruka, I. U., Ritchie, S., Barbarin, O. A., Winn, D. M. C., Crawford, G. M., et al. (2010). How do pre-kindergarteners spend their time? Gender, ethnicity, and income as predictors of experiences in pre-kindergarten classrooms. *Early Childhood Research Quarterly*, 25, 177–193.
14. Epstein, A. S. (2003). How planning and reflection develop young children's thinking skills. *Young Children*, 58(4), 28–36.
15. Epstein, A. S. (2006). *The intentional teacher: Choosing the best strategies for young*

children's learning. Washington, DC: National Association for the Education of Young Children.

15. Eshach, H., & Fried, M. N. (2005). Should science be taught in early childhood? *Journal of Science Education and Technology*, 14, 315–336.

16. French, L. (2004). Science at the center of a coherent, integrated early childhood curriculum. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 138–139.

17. Gelman, R., & Brenneman, K. (2004). Relevant pathways for preschool science learning. *Early Childhood Research Quarterly*, 19, 150–158.

18. Gelman, R., Brenneman, K., Macdonald, G., & Roman, M. (2009). *Preschool pathways to science (PrePS): Facilitating scientific ways of knowing, thinking, talking, and doing*. Baltimore, MD: Paul H. Brookes.

19. Gelman, R., & Lucariello, J. (2002). Role of learning in cognitive development. In H. Pashler (Series Ed.) & R. Gallistel (Vol. Ed.), *Stevens' handbook of experimental psychology: Learning, motivation, and emotion (Vol. 3, 3rd ed., pp. 395–443)*. New York, NY: Wiley.

20. Gerde, H. K., Bingham, G. E., & Wasik, B. A. (2012). Writing in early childhood classrooms: Guidelines for best practice. *Early Childhood Education Journal*, 40, 351–359.

21. Greenfield, D. B., Jirout, J., Dominguez, X., Greenberg, A., Maier, M., & Fuccillo, J. (2009). Science in the preschool classroom: A programmatic research agenda to improve science readiness. *Early Education & Development*, 20, 238–264.

Умарова М.Г.

ЭКСПЕРИМЕНТ ПЕН ТӘЖІРІБЕ БАЛАЛАРДЫҢ ЗЕРТТЕУ ҚЫЗМЕТІНЕ ҚЫЗЫҒУЛАРЫН ДАМУЫ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Бұл мақалада мектепке дейінгі сыныптағы қазіргі ғылыми зерттеулер қарастырылады және балалардың әртүрлі салалардағы дамуын қолдайтын жаратылыстану пәндерін оқыту бойынша ұсыныстар беріледі. Кішкентай балалармен ғылымды зерттеудің ғылыми әдісін пайдалану балаларды бақылауға, сұрақ қоюға, болжауға, эксперимент жасауға, қорытындылауға және нәтижелермен бөлісуге тартудың жүйелі үлгісін береді. Бұл үдерістер балаларды тілдік, сауаттылық және математикалық дағдыларды шынайы тәсілдермен қолдануға ынталандырады. Мұғалімдерге мектеп жасына дейінгі балалармен сабақта ғылыми жаңалықтар жасау үшін ғылыми әдістемені басшылыққа алу бойынша ұсыныстар ұсынылады.

ӨОК 373.2.02

Умирабаева С.С.

ЖММ «Bolashaq» академиясының дДОВ 20-3с тобының студенті

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекші п.ғ.м., аға оқыт. Жанысбаева Р. М.

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ҚАРАПҒЫМ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ ЖӘНЕ ӘДІС ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада мектеп жасына дейінгі жастағы балаларда қарапғым математикалық түсініктерді қалыптастыру құралдары және әдіс тәсілдері туралы мәселелері ашылған. Қарапғым математикалық ұғымдарын қалыптастыру әдістемесі пәні педагогикалық ғылым жүйесінде мектеп жасына дейінгі балаларды математиканы қабылдауға және меңгеруге дайындауға, жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруға көмектеседі.

Білім беру жүйесінде болып жатқан өзгерістер мектеп жасына дейінгі тәрбиеге ерекше мән беруді талап етіп отыр. Болашақ мамандарға мектеп жасына дейінгі балалардың қарапғым математикалық түсініктерін қалыптастырудың теориялық негіздері мен әдістемесін меңгертуде аталған пәннің маңызы зор. Қарапғым математикалық ұғымдарды қалыптастыру пәні мамандыққа байланысты негізгі пән болып табылады. Бағдарлама талаптарына сай әртүрлі жас топтарында оқытудың мазмұны мен пішіндері, балалардың

математикалық даму үрдісін көрсету, осыған орай өз жұмысын жоспарлай білу, болашақ тәрбиеші үшін ең маңызды мәселенің бірі болып табылады.

Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдістемесі педагогикалық ғылымдар жүйесінде мектеп жасына дейінгі балаларды мектептегі іргелі пәндердің бірі-математиканы түсінуіне, ұғынуына, тұлғаның жан-жақты дамуына әсер етеді. Мектепке дейінгі педагогикадан бөлініп, қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдістемесі өз бетінше ғылыми оқыту саласы болып табылады. Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру әдістемесі баланың қарапайым математикалық түсінігін қалыптастыру жүйесінің негізгі заңдылықтарын зерттейді, сонымен қатар, әдістеменің алға қойған мақсат-міндеттері айқын.

Мектепке дейінгі мекеме жұмысында қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруда келесі құралдар пайдаланады:

- оқу іс әрекетіне арналған дидактикалық материалдар комплекті;
- өз бетімен ойнауға және оқу іс-әрекетіне арналған құралдар;
- тәрбиешілерге арналған әдістемелік құралдар (оқу іс-әрекеттерінің жобалары);
- дидактикалық ойындар мен жаттығулардың жиынтығы;
- отбасында математиканы мектепте меңгеруге көмектесетін оқу-танымдық оқулықтар.

Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруда пайдаланатын оқыту құралдарының орындайтын функциялары:

- көрнекілік принципті қамтиды;
- түсінікті формада абстракциялық қарапайым математикалық ұғымдарды түсінуге мектеп жасына дейінгі балаларды биімдейді;
- балаларға қарапайым математикалық түсініктер пайда болғанда әрекет жасай білу тәсілдерін меңгеруге көмектеседі;
- балаларда сезімдік қабылдау тәжірибесін жинақтауға көмектеседі;
- тәрбиешіге балалардың оқу-танымдық әрекетін ұйымдастырып басқаруға көмектеседі, жаңа білімді меңгеруін дамытады;
- балалардың қарапайым математика оқу іс -әрекетінде және одан тыс уақытта өз бетімен танымдық әрекетін дамытады;
- тәрбиешінің ақпараттық, коммуникативтік, мәселені шеше білу құзыреттілігін дамыту жағдайын дамытады;
- оқыту жүйесін жаңғыртады және дамытады.

Сонымен қатар қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру оқыту құралдары тәрбиеші мен балалар әрекеттерінде қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруда маңызды функция атқарады. Теория мен практиканың өзгеруіне байланысты олар өзгеріп отырады.

Негізгі құралдар болып оқу іс -әрекетіне арналған дидактикалық материалдар комплекті келеді:

- қоршаған ортаның тірі объектілері: тұрмыстық заттар, ойыншықтар, ыдыстар, табиғи материалдар т.б.;
- заттар суреттері (түрлері);
- графикалық және схемалық құралдар: логикалық блоктар, пішіндер, карточкалар, сызбалар, модель.

Оқыту құралдары оқыту мен тәрбиелеу бағдарламалық мазмұнның шешуге көмектеседі. Көрнекі дидактикалық материал оқытуды ұйымдастырудың мазмұнын, әдістерін, ұйымдастыру формаларын анықтауға негізделіп, келесі талаптарға сай болады: ғылымилық, педагогикалық, эстетикалық, санитарлық-гигиеналық, экономикалық [1].

Негізінде көрнекі материалдың екі түрін қолданады: әрі (демонстрациялық) көрсетуге және балаларға жұмыстануға, сонымен қатар ұсақ (үлестірмелі) балаға үстел басында отырып тапсырма орындауда қолдану үшін.

Демонстрациялық материалға жататындар:

-кез келген полотнолар, геометриялық пішіндердің жиынтығы, цифрлармен және таңбалармен карточкалар, фланелеграф, мольберт, магниттік тақта, мультимедиялық пен интерактивтік тақталар, заттар комплектілері, карточкалар мен сызбалар, модель (сандар баспалдағы, күнтізбелік, т.б) логикалық блоктар, әр түрлі панолар және математикалық есептерді шешуге арналған суреттер, дидактикалық ойындарға арналаған құралдар, аспаптар (сағаттар, таразылар, шоттар, санау таяқшалар, цифрлар, ұсақ ойыншықтар, тастар, әр –түрлі ыдыстар), т.б [2].

Магниттік және қарапайым тақта, фланелеграф, шоттар, қабырға сағаты, стационарлық демонстрациялық материал болып саналады. Құралдар әдістемелік бөлмеде немесе бұрышта орналасады.

Үлестірме материалдары болып келетін:

- ұсақ заттар, көлемді және жазықтық, түстері бірдей және түстері әртүрлі, көлемдері мен формалары әртүрлі дидактикалық материалдар;

- геометриялық пішіндер, цифрлар мен таңбалар бейнеленген карточкалар, суреттер, сызбалар т.б.

- түстерімен бірдей және әр түрлі түсті, көлемімен әртүрлі көлемді және жазықтық геометриялық пішіндер;

- таблицалар мен сызбалар;

- санау таяқшалары, ұсақ заттар жиынтығылар т.б.

Көрнекі дидактикалық материалдар көрсету үшін де және жаттығу үшін де пайдалануға болады. Үлестірмелі дидактикалық материал көп мөлшерде болу қажет, әр балаға қажетті сан бойынша. Әр түрлі пайдаланатын дидактикалық материал көркем безендірілген болу қажет.

Өз бетімен ойнайтын және оқу іс-әрекетінде пайдаланатын дидактикалық құралдар:

- арнайы дидактикалық құралдар;

- түрлі дидактикалық ойындар: үстел үстінде ойнайтын баспа және заттар ойындары;

- А.А.Столярмен ұсынылған оқытатын, Б.П.Никитинмен ұсынылған дамытатын дидактикалық ойындар, шашкалар мен шахматтар;

- танымдық математикалық материал: басқатырғыштар, геометриялық мозайкалар мен құрастыру конструкторлар, лабиринттер, сиқырлы есептер, т.б.;

- бөлек дидактикалық құралдар: есептеу құралдары, цифрлар мен белгілермен кубиктер, балаларға арналған есептеуге арналған ұсақ ойыншықтар т.б.;

- оқыту танымдық мазмұны мен оқулықтар және иллюстрациялар мен кез келген суреттер;

Осы құралдарды танымдық ойын әрекетінде пайдалану үшін оңай жерде орналасу керек. Танымдық ойындар, жаттығулар, есептер, сұрақтар өз мазмұны, формасы және дамыту мен тәрбиелеу жағынан әр түрлі болады, мектеп жасына дейінгі балаларды қызықтырады және дамытады, қоршаған ортаны тануға мүмкіндіктер туғызады [3].

Олардың түрлері:

- геометриялық конструкциялар;

- логикалық жаттығулар мен тапсырмалар;

- қасиеттерін табуға арналған есептер мен әр түрлі амалдар;

- лабиринттер - жаттығулар;

- жұмбақтар, тақпақтар, санамақтар, өтірік өлеңдер, жаңылтпаштар т.б.;

Танымдық дидактикалық материалдың өзінің педагогикалық құндылығы бар, олар қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруда құралдарды түрлендіруге жағдай туғызады.

Ол проблемалық жағдаяттарды тудыруға және шешуге, ақыл-ойын дамыту жолдарын ашуға мүмкіндік береді, балалардың өзара және ересек адамдармен қарым-қатынасқа түсуіне жағдай туғызады.

Танымдық математикалық дидактикалық материалға қойылатын талаптар:

- әр түрлі болу керек;

- жүйелі қолдануы;

- үйрету әдістері мен ізденушілік қабілеттерін дамыту және ұштастыру;

- балалардың жалпы және қарапайым математикалық дамуына ықпал жасайды;

- танымдық математикалық материал басқа да дидактикалық құралдармен ұштастырылуы керек.

Тәрбиешілерге арналған дидактикалық материал балаларды мектепке математиканы оқуға дайындық жұмысын жүргізуге көмектеседі.

Оларға қойылатын талаптар:

- нақты ғылыми - теориялық фундаментінде негізделеді;

- заман талабының дидактикалық жүйесіне сай;

- үздік педагогикалық тәжірибені ескеру;

- жұмыстануға ыңғайлы, нақты.

Оқу іс-әрекетінің жобасы—қысқа, мақсатын, мазмұнын ашатын, пайдаланатын құралдарды, технологиялар мен әдістерді белгілейтін, жүргізу мазмұнын ашатын құжат [4].

Мұндай оқу іс-әрекетінің бағдарламалық міндеттері:

- ойыншықтарды бейнелерінің санына сәйкестеп, оларға беттестіріп қоя білуге;
- оң қолы мен сол қолын және қолдың оңға қарайғы қозғалыс бағытын айыра білуге үйрету;

- «қанша болса сонша» деген сөздерді өздерінің іс әрекетін баяндағанда пайдалана білуге дағдыландыру.

Қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыруға арналған дидактикалық ойындар жиынтығы тәрбиешілермен ата – аналарға көмек беру ретінде құрастырылған. Дидактикалық ойындар арнайы мақсатты көздейді және нақты міндеттерді атқарады. Ойынның мақсаты бағдарламада анықталған математикалық білім, білік және дағдылары жайында түсінік беру, оларды қалыптастыру, тиянақтау және бекіту, қайталау және пысықтау, немесе тексеру сипатында болып келеді. Ойынның міндеттері баланың қызығушылығын туғызып, белсенділігін арттыратындай іріктеліп алынған нақты мазмұнымен анықталады. Жинақта балалардың жас ерекшеліктеріне сәйкес қарапайым математикалық түсініктерді қалыптастыру бағдарламасы бойынша дидактикалық ойындар сипатталған. Балалардың танымдылық қабілетін дамытып, пәнге қызығушылығын арттырудың негізгі бір жолы – дидактикалық ойындар. Ойынды тәрбиеші баланың ойлау іс әрекетін жандандыруға арналған әдістемелік тәсіл ретінде қолданады. Жаңа тақырыпты түсіндіру, оны зерттеу үшін өткен тақырыпты еске түсіріп, қайталау үшін дидактикалық ойындарды пайдалану қажет [5].

Құралда әр бір ойынның мазмұны, шарты, дидактикалық мақсаты, керекті құралдары берілген. Ойнау ережелері қарапайым, тапсырмалар балалардың өздері орындауға шамасы жететіндей етіп сұрыпталған. Ойындардың мазмұны математикалық білімдерді ұғыну, геометриялық пішіндерді айыра білу, қосу, санау, салыстыру, айырмашылығын көрсету, орналастыру, тағы басқа ұғымдарын ойын арқылы жетілдіру. Осы құралдың көмегімен балалардың математика саласындағы құпияларын танып, жаңалықтар ашады. Балабақшада осындай дидактикалық ойындарды жиелі түрде қолдану арқылы баланың: ақыл-ойын жүйелеу, ойлау қабілеттерін жетілдіру, дәлдікке үйрету, шындыққа тәрбиелеу, логикалық қабілеттерін дамытуға болады. Ойын барысында баланың көңіл –күйін, зейінің, әрекеттерін бақылау, белсенділігін арттыру, тапқырлыққа бауылу, ойлануға, талдау жасауға, үйренуің, танымдылық, шығармашылық қабілеттерін шыңдау тәрбиешіге байланысты.

Тәрбиеші белгілейтін ойын ережелерін балалар бірте – бірте меңгереді. Соларды бағалай отырып, олар өзінің және жолдастардың ойын үстіндегі әрекеттерінің, қарым – қатынастардың дұрыстығын бағалайды. Дидактикалық ойындардың оқыту мазмұнына сәйкес түрлері:

Ойын – саяхаттар.

Олар ертегілерге ұқсас. Олар фактілер немесе оқиғаларды бейнелейді, бірақ олар ерекше түрде ашып көрсетіледі, қарапайым жұмбақ арқылы, қиындық – оңай жолымен, қажеттілер – қызық жолымен беріледі.

Ойын – тапсырмалар.

Бұл ойындардың негізін заттар мен әрекет, сөздік тапсырмалар құрайды. Ойын міндеттері мен әрекеттері бір нәрсені болжауға негізделеді.

Ойын – болжамдар.

Бұл ойындар “Не болар еді...?” , “Мен не істер едім, егер...” деген сұрақтарға негізделеді. Ойынның дидактикалық мазмұны балалардың алдына проблемалық міндет пен жағдаятты қоюда ерекшелінеді. Мұндай ойындар білімді нақты жағдайда ұштастыра байланыс есептерін тағайындауды талап етеді.

Ойын – жұмбақтар.

Жұмбақтың негізгі ерекшеліктері логикалық астарының болуында. Олар баланың ой әрекетін белсендіреді. Жұмбақ салыстыру, теңеу және сипаттау арқылы ұғымның қасиеттерін ажыратуға тәрбиелейді, баланың қиялын дамытуына әсер етеді.

Ойын - әңгімелер.

Ол тәрбиешінің балалармен, балалардың тәрбиешімен және балалардың балалармен қарым – қатынасын негізделеді. Бұл қарым – қатынас ойын мазмұнында ерекше сипатқа ие болады.

Ойынның құндылығы – олар эмоциональдық түрде белсендіруге, бір сөздікке, өзара әрекет жасауға, бірлесіп ойнауға мүмкіндік туғызады.

Математиканы оқыту әдістемесі педагогикамен және педагогикалық психологиямен тығыз байланысты. Математиканын оқыту әдістемесін тандап алуда, мақсаттары мен міндеттерін белгілеуде жалпы оқыту заңдылықтарына сүйенеді. Тәрбиеші әрбір әдістемелік тәсілдерден, жаттығулар жүйесінен педагогикалық және психологиялық заңдылықтардың көрінісін байқап отырса, талдау; кезінде соларға сүйеніп отырса, әрбір бала терен білім алатындай дәрежеге жетуге ат салысып, сол заңдылықтарды пайдаланып отырса, сонда ғана әдістеме саналы түрде игеріп, дұрыс қолдануға мүмкіндік ашады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі.

- 1 Алиева Т.И., Арнаутова Е.П., Протасова Е.Ю. Программно-методическое пособие, М.: 1999.
- 2 Бидосов Ә. Математиканы оқыту методикасы. -Алматы, 1981.
- 3 Давидчук А. Индивидуально-ориентированное обучение младшего дошкольника. М.: 2000.
- 4 Нұғысова А. Болашақ математика мұғалімдерін оқушылардың есеп шығару іскерліктерін қалыптастыру жұмысына дайындау. –Алматы, 2002.
- 5 Новоселова С.Л. Развивающая предметная среда. М.: 2002.
- 6 Пилютина Э.Г. Познавательное развитие. М.: 2000.

Умирбаева С.С.

СРЕДСТВА И МЕТОДЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЭЛЕМЕНТАРНЫХ МАТЕМАТИЧЕСКИХ ПРЕДСТАВЛЕНИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Аннотация. В данной статье раскрыты вопросы о методах и средствах формирования элементарных математических представлений у детей дошкольного возраста. Дисциплина "Методика формирования элементарных математических понятий" помогает в системе педагогической науки подготовить дошкольников к восприятию и усвоению математики, сформировать всесторонне развитую личность.

УДК 37.013

Умирова М.

Ташкентский государственный педагогический университет имени Низами,
Республика Узбекистан
Mohira-2002@mail.ru

Научный руководитель : страший руководитель Умрихина В.И.

АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДВИЖЕНИИ ДЖАДИДОВ

Аннотация. В статье рассматривается значительный вклад в развитие духовно-нравственных устоев, возрождение традиций, обычаев, культуры, пропаганды светских знаний представители общественно-политического движения – джадидизма.

Истоки духовности, нравственности и культуры находятся в глубинах богатого наследия прошлого каждого народа. Они передаются от поколения к поколению, и каждое поколение вносит свою лепту в их разнообразие и прогрессивность. Добившись независимости, народ Узбекистана выбрал собственный путь развития государства и общества, ориентируемый на возрождение духовных ценностей. Нравственные и духовные ценности на Востоке это не просто слова – это образ жизни, эталон поведения, можно даже сказать смысл существования, смысл бытия. В историческом плане значительный вклад в развитие духовно-нравственных устоев, возрождение традиций, обычаев, культуры, пропаганды светских знаний внесли представители общественно-политического движения – джадидизма.

А после объявления Республикой Узбекистан суверенитета стали издаваться книги джадидов.

Движение джадидов (от араб. «джадид» — новый) зародилось на территории нынешней Республики Узбекистана и распространилось в Бухаре, Хиве и Туркестане в кон. XIX – нач. XX века. Туркестанских джадидов возглавляли Махмудходжа Бехбуди, Абдукадыр Шакури,

Мунавваркари Абдурашидханов, Абдулла Авлони и десятки других просветителей. В целях социально-культурного развития Средней Азии в новом направлении джадидские лидеры предложили ряд реформ в области образования, историографии, литературы, печати, религии, искусства. Они выступали с идеями переоценки и усовершенствования этики, веры, правосудия, здравоохранения, улучшение положения женщин, всех сторон жизни. Это движение объединяло представителей различных слоев общества, которые отличались друг от друга и по социальной принадлежности и их взглядам на отдельные проблемы. Но общим для джадидов Туркестана было то, что они выступали носителями идей независимости, свободы и борьбы за светлое будущее.

Стремясь модернизировать мусульманскую систему образования в Туркестане, джадиды открыли новометодные, так называемые русско-туземные школы.

Также важно отметить и тот факт, что джадиды заложили фундамент развития национальной прессы. М.Абдурашидханов в 1906г. организовал издание журнала «Хуршид» («Светило») и сам его редактировал. Журнал пропагандировал среди населения правовые знания, что также способствовало росту национального самосознания людей. Однако царские чиновники вскоре запретили выпуск журнала. Но в 1913г. М.Бехбуди основал частное издательство и библиотеку и стал издавать газету «Самарканд» и журнал «Ойна» («Зеркало»).

На их страницах освещались проблемы достоинства нации и Родины, вопросы просвещения народа, свободного развития людей. Эти актуальные статьи и материалы будоражили умы людей. Такие публикации находили широкий отклик среди тюркоязычного населения России, они распространялись также в Иране, Афганистане, Индии, Турции.

Просветительская деятельность туркестанских джадидов сыграла важную роль и в становлении национальной периодической печати. Через газеты, издававшиеся на собственные средства, джадиды пропагандировали преимущества новометодных школ, ратовали за подготовку национальных кадров. В периодической печати джадиды также вели активную пропаганду, направленную против невежества и фанатизма, старых обрядов и традиций, за осуществление реформ экономической, политической и культурной жизни колониального Туркестана.

На страницах периодической печати джадидов особое место занимали проблемы экономического развития Туркестана. Это такие проблемы, как создание и развитие национальной промышленности; открытие национальных банков; развитие сельского хозяйства; внутренней и внешней торговли; ограничение вывоза из Туркестана полезных ископаемых и др. материальных богатств; организация их переработки на месте, вывоза из края не сырья, а готовой продукции; внедрение достижений науки и техники в производство и др.

Джадидам Туркестана, особенно их лидерам, было чуждо чувство неприязни к другим народам. Они с огромным восхищением писали о достижениях русского, еврейского, армянского, немецкого и других народов Европы в области экономики, политики, культуры, науки и техники. Они призывали своих соотечественников к изучению истории, литературы, культурных достижений, языка, политико-правового опыта народов Европы, выступали за принятие и заимствование европейской культуры, достижений науки и техники.

Кроме того, на страницах периодической печати джадиды поднимали ряд проблем, представляющих не только исторический интерес, но созвучных современности. Это такие проблемы: как подготовка национальных кадров в учебных заведениях развитых стран мира, прежде всего Европы; использование религии ислама как средства воспитания народов Туркестана в духе высокой морали, патриотизма, солидарности; создание условий для привлечения женщин к общественно-полезному труду, политической и культурной жизни; предоставление широких демократических прав и свобод гражданам, независимо от социального и национального происхождения, вероисповедания.

Ещё одной немаловажной для своего времени сферой деятельности туркестанских джадидов было театральное творчество. Джадиды сразу же оценили театр как острое оружие идеологической борьбы. Начиная с 1911г., они регулярно публиковали в периодической печати статьи, где доказывали полезность театра для духовного просвещения.

Джадиды создали основу национального театра. В 1913г. по инициативе Мунавваркари Абдурашидханова была создана группа «Туран» — мусульманское общество любителей драматического искусства. 27 февраля 1914г. в Ташкенте в здании театра «Колизей» состоялась церемония официального открытия первого узбекского национального театра. Открывая занавес театра Мунавваркари сказал: «Всем нам известно, что до сих не было театра на родном языке... слово «театр» на самом деле означает помещение, где преподносят «урок жизни»,

назидание или «школу великих». Сцена театра похожа на зеркальную комнату, где со всех сторон отражаются положительные и отрицательные стороны каждого кто входит в нее, где каждый видит свои достоинства и недостатки и извлекает из них должные уроки»[5].

В направлении пропаганды просветительства наиболее активную деятельность развивают лидер джадидского движения в Туркестане – Махмудходжа Бехбуди и просветитель Абдулла Кадыри. Их пьесы «Падаркуш» («Отцеубийца», М.Бехбуди) и «Бахтсиз кув» («Несчастный жених», А.Кадыри) имели огромный успех на всей территории Туркестана. В первой пьесе [6] рассказывается о том, как невежество и разгильдяйство молодого человека приводят его к убийству своего отца. В пьесе обращается внимание зрителя на то, что отступление от праведных дел может предотвратить только просвещение, ибо оно дает возможность очищаться. А во второй пьесе [7] повествуется о том, как фанатичное следование местным обычаям заставляет влюбленного юношу набрать много долгов, чтобы провести свадьбу. В назначенный кредиторами день он не может вернуть долги и от бессилия убивает себя и молодую жену.

Таким образом, национальный театр становится зеркалом, в котором сфокусировано состояние общества, в нем воспевается прекрасное и разоблачается отвратительное, вредное, варварское. В значительной мере в джадидской печати и театре подвергаются резкой критике отдельные религиозные фанатики, их взяточничество и аморальность. Джадидские журналисты и драматурги в своих творениях осуждают употребление наркотиков, алкоголя и табака, прелюбодеяние, распутство и другие изъязны человеческого поведения.

В отличие от феодально-религиозной идеологии, которая исходила из нерушимости феодальных устоев, джадиды предлагали проведение определенных реформ в области социально-политической и культурной жизни Туркестана. Так, они выступали с требованием реформы образования, открывали новометодные школы, создавали театральные труппы. Джадиды поднимали проблемы, связанные с реформой управления краем, рыночными отношениями.

С одной стороны, они пропагандировали достижения европейской научно-технической мысли, культуры, нормы экономической и общественно-политической жизни. С другой стороны, стремились возродить прошлое, пробудить стремление как-то противостоять проникновению буржуазных нравов, противоречащих требованиям шариата, пробудить интерес к истории ислама. Говоря о необходимости светского образования и подготовки образованных специалистов, джадиды искали и находили подтверждение своим мыслям в Коране и хадисах, придавая их текстам смысл, отвечающий нуждам социального, духовного и экономического прогресса в Туркестане.

Деятельность просветителей Центральной Азии представляет собой одну из ярких страниц истории общественной мысли. Их заслуга состоит в том, что в мрачный период феодальной отсталости и колониального гнета царизма они пропагандировали идеи прогресса и социальной справедливости, формировали сознание национальной независимости.

Список использованных источников:

1. Гаспринский И. Русское мусульманство (мысли, заметан и наблюдения) // Звезда Востока. 1991. N04. — С.105—119
2. Зиё Сайд. Асарлар (наширга тайёрловчи: Турдиев Ш.) Тошкент Г.Гулом номидаги адабиёт ва санъат нашириёти, 1974.— 208 б.
3. Абдурашидхонов Мунаввар қори. Тошкентда мусулмон жамиати /Самарқанд. 1913. 20 авт.
4. Абдурашидхонов Мунаввар қори. Хотираларим (наширга тайёрловчи Холбоев С.)// Турон тарихи Туплам. Тошкент, 1992.— 17-20 б.
5. Махмудходжа Бухбуди. Избранные произведения. Ташкент, 1977
6. Алиев А., Абдулла Кодирий. Ташкент, 1967

Умирова М.

ЖАДИСТТЕРДІҢ ҚОҒАМДЫҚ-САЯСИ ҚОЗҒАЛЫСЫНДАҒЫ АКСИОЛОГИЯЛЫҚ ТӘСІЛДЕР

Аңдатпа. Мақалада рухани және моральдық көшбасшылардың дамуы, дәстүрлерді, кедендік, мәдениетті, зайырлы білімнің дамуына, әлеуметтік-саяси қозғалыс өкілдерін насихаттауға айтарлықтай үлес қосады - Жадидизм.

Халиева М.
студентка ДДОВ-19-1к
ЧУ "Академия" Bolashaq", г. Караганда, Казахстан
[@mail.ru](mailto:)
Научный руководитель к.п.н., доцент Бокижанова Г.К

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ТЕХНИКИ РИСОВАНИЯ В РАЗВИТИЕ МЕЛКОЙ МОТОРИКИ ДОШКОЛЬНИКОВ

***Аннотация.** Статья посвящена проблеме развития мелкой моторики средствами нетрадиционных техник у детей дошкольного возраста. Автор акцентирует внимание на принципы и содержание развития моторики средствами проектирования и реализации занятий с нетрадиционными техниками рисования. Предложены нетрадиционные техники рисования, используемые в дошкольных образовательных учреждениях в условиях Казахстана*

Изобразительная продуктивная деятельность с использованием нетрадиционных изобразительных технологий является наиболее благоприятной для творческого развития способностей детей, где проявляются разные стороны развития ребенка.

Нетрадиционные техники рисования — это способы создания нового, оригинального произведения искусства, в котором гармонирует все: и цвет, и линия, и сюжет. Это огромная возможность для детей думать, пробовать, искать, экспериментировать, а самое главное, самовыражаться.

За счет использования различных изобразительных материалов, новых технических приемов, требующих точности движений, но не ограничивающих пальцы ребенка фиксированным положением (как при правильном держании кисти или карандаша), создаются условия для развития общей моторной неловкости, развития мелкой моторики, так как здесь нет ограничений в методах или инструментах, соответственно, руки не фиксируются в одном положении, а находятся в постоянном и разностороннем движении.

Использование нетрадиционных техник рисования позволяет избавиться от «шаблонности» и автоматизма в изобразительной деятельности ребенка, сохранить его интерес к данной деятельности, развить творческий потенциал, снять страх неправильного выполнения задания, избавиться от ощущения собственной беспомощности и несостоятельности, которое нередко возникает у детей при формализованном проведении занятия и работе по заданному образцу, также в наиболее доступных для детей жанрах (портрет, натюрморт, пейзаж, анимализм) формирует устойчивые навыки изображения выразительных образов и способствует: развитию активного, продуктивного (творческого) воображения, обогащению эмоционального мира ребенка, накоплению опыта в продуктивной деятельности и развитию творческой активности.

Применяя и комбинируя разные способы изображения в одном рисунке, дошкольники учатся думать, самостоятельно решать, какую технику использовать, чтобы тот или иной образ получился выразительным.

Именно нетрадиционные техники рисования создают атмосферу непринужденности, открытости, раскованности, способствуют развитию инициативы, самостоятельности детей, создают эмоционально - положительное отношение к деятельности. Рисование с использованием нетрадиционных техник изображения не утомляет дошкольников, у них сохраняются высокая активность, работоспособность на протяжении всего времени, отведенного на выполнение задания.

В условиях Казахстана в дошкольных образовательных учреждениях воспитателями в педагогическом процессе используются разнообразные нетрадиционные техники рисования, развивающие чувство инициативы, самостоятельность и побуждению ребенка стремиться к совершенно нестандартному и творческому отображению своих ощущений. К ним можно отнести следующие техники:

Монотопия

Монотопия является, наверное, самой простой техникой нетрадиционного рисования. Любой ребенок легко справится с ней и порадует родителей незатейливыми веселыми рисунками.

Для работы в технике монотопия понадобятся следующие материалы:

краска (акрилл, гуашь), бумага.

Необходимо сложить лист бумаги пополам, чтобы обозначить границу рисунка. На одной стороне нарисовать половинку изображения. Это может быть солнышко, сердечко или бабочка. Быстро, пока рисунок не высох, сложить бумагу пополам, чтобы чистая половинка листа накрыла ту, что с рисунком. Прижать сложенную бумагу и раскрыть - получится симметричный рисунок!

Мраморная бумага

Рисование в стиле мраморная бумага - это увлекательная игра, которая понравится каждому ребенку. Этот прием настолько неординарен, что вполне заинтересует не только маленьких художников, но и их родителей. Самое замечательное - невозможно создать два одинаковых рисунка! Каждый раз у вас будут получаться яркие и неповторимые узоры.

Для рисования методом мраморная бумага необходимо:

пена или крем для бритья; акварельная краска либо пищевой краситель нескольких цветов; неглубокое блюдо для смешивания красок и пены; бумага; скребок.

Пену для бритья равномерным слоем распределите по поверхности блюда. Краски или краситель перемешайте с водой. Должен получиться насыщенный раствор. Кисточкой или пипеткой наберите немного красочного раствора и капните им на пену для бритья. Повторите несколько раз с разными цветами. Той же кисточкой или тонкой палочкой размажьте капельки краски по поверхности пены, чтобы получились узоры и зигзаги. Именно в этот момент создается ваш уникальный рисунок! Возьмите бумагу и положите на разноцветную пену для бритья. Через пару секунд аккуратно снимите лист, подождите полминуты, чтобы впиталась краска и соскребите с него остатки пены. Когда уйдет пена, вы увидите, что на бумаге остался тот самый неповторимый рисунок, который получился из размазанных капелек краски! Рисунки в стиле мраморная бумага могут украшать ваши стены или послужить основой для создания праздничных открыток.

Граттаж

Суть техники заключается в царапании поверхности, в результате чего получается рисунок. То есть, по сути, художник идет от обратного и вместо того, чтобы получать изображение, нанося краску на бумагу, он создает картину, удаляя слои краски. Это очень интересная техника, в которой работают многие современные художники, поэтому если вы чувствуете в себе творческий потенциал, но не знаете, как его выразить - добро пожаловать в мир граттажа!

Для рисования в технике граттаж понадобится: картон; восковые мелки или акварель; свечка; тушь или черная гуашь; шампунь, гель для душа или жидкое средство для мытья посуды; острая палочка (шпатель, зубочистка и т. д.).

Лист картона разукрасьте восковыми мелками или акварелью. Единственный недопустимый цвет - черный. Если вы рисуете акварелью, покройте красками поверхность, дайте ей высохнуть, а затем натрите картон свечой. Таким образом вы создадите эффект восковых мелков. В тушь или черную гуашь налейте немного жидкого моющего средства, хорошенько перемешайте и полностью, ровным слоем покройте лист поверх воскового слоя. Шампунь или жидкое моющее средство нужно для того, чтобы краситель ложился равномерно и не создавал разводов. Черный слой должен высохнуть и только после этого можно приступить к самому интересному - выцарапыванию рисунка. Острой палочкой процарапайте рисунок - сначала контуры, а потом внутреннюю поверхность. В результате - получится веселое разноцветное изображение на эффектном черном фоне!

Рисование пальчиками и ладошкой

"Рыбка" отпечаток ладошки, рисование пальчиками.

Делая отпечатки ладоней на бумаге, можно создавать яркие образы животных, сказочных птиц, цветов и т.д. Эта техника очень проста и подойдет даже для малышей, впервые пробуящих рисовать. Рисование с помощью мыльных пузырей. Краска смешивается с жидким мылом и выдувается при помощи трубочки для коктейля на лист.

Рисование с помощью штампов.

Дети очень любят оставлять отпечатки различных предметов на бумаге. Можно сделать штампы из поролона или вырезать их из ластика, овощей.

Раздувание краски.

При помощи этой техники можно создать изображения деревьев, кустарников, необычных растений, кораллов. Капаем на лист бумаги каплю краски и раздуваем ее при помощи трубочки для коктейля.

Рисование мятой бумагой. Сминаем лист бумаги, окунаем в гуашь и оставляем отпечатки на листе.

Акварель с солью позволяет добиться необычного эффекта, на поверхности краски образуются пятна различные по форме и тону.

"Космос"

Набрызг. Акварель с солью.

Таким образом, изобразительная продуктивная деятельность с использованием нетрадиционных изобразительных технологий является наиболее благоприятной для творческого развития способностей детей, где проявляются разные стороны развития ребенка.

Нетрадиционные техники демонстрируют необычные сочетания материалов и инструментов. Несомненно, достоинством таких техник является универсальность их использования. Технология их выполнения интересна и доступна как взрослому, так и ребенку.

Список использованных источников:

1. Аверина И.Е. Физкультурные минутки и динамические паузы в ДОУ.—М.: Айрис-пресс, 2006 г.

2. Рузанова Ю.В. Развитие моторики рук в нетрадиционной изобразительной деятельности: Техники выполнения работ, планирование, упражнения для физкультминутки. — СПб.: КАРО, 2009 г.

3. Никитина А.В. Нетрадиционные техники рисования в детском саду. планирование, конспекты занятий: Пособие для воспитателей и заинтересованных родителей. — СПб.: КАРО, 2010 г.

4. Г. И. Давыдова «Нетрадиционные техники рисования в детском саду», Москва «Издательство Скрипторий 2003», 2008 г.

5. И. В. Тюфанова «Мастерская юных художников. Развитие изобразительных способностей старших дошкольников», Санкт-Петербург, изд-во «Детство-Пресс», 2004 г.

6. А. А. Фатеева «Рисуем без кисточки», Ярославль, изд-во «Академия развития-Академия холдинг», 2004 г.

7. «Рисование с детьми дошкольного возраста. Нетрадиционные техники» под редакцией Р. Г. Казаковой, Москва, изд-во «Творческий центр Сфера», 2005 г.

Халиева М.

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ ҰЗАҚ ҚОҒАМДЫҚ ҚАУІПТІЛЕРІН ДАМУ ТУДЫҢ ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС СУРЕТ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. Мақала мектеп жасына дейінгі балалардың ұзақ моторикасын дәстүрлі емес әдістер арқылы дамыту мәселесіне арналған. Автор дәстүрлі емес сурет салу әдістерімен сабақтарды құрастыру және енгізу арқылы моторикасын дамытудың принциптері мен мазмұнына тоқталады. Қазақстан жағдайында мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында қолданылатын дәстүрлі емес сурет салу әдістері ұсынылды.

УДК 373.2

Хойшыбай Г.

ЖММ «Volashaq» академиясының студенті ДДОВ-21-4к тобы
Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: Бокежанова Г.К.

«ОЙЫН ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛА ӨМІРІНДЕГІ МАҢЫЗЫ»

Аңдатпа. Мақалада ойынның маңызы, міндеті мен мақсаттары қарастырылған. Бала-өсіп келе жатқан, тоқтаусыз даму үстіндегі тұлға. Оның тәрбие және білім жолында, әсіресе мектепке дейінгі жаста ойынның маңызы өте зор. Ойын – баланың мектепке барғанға дейінгі ең басты жұмыстарының бірі болып табылады. Әр түрлі ойындар баланың жан-жақты дамуын өзіндік үлесін қосады. Ойын арқылы баланың ойы, тілі, қимыл қозғалыстары,

танымдық үрдістері, эстетикалық талғамы жағынан жетіледі, тәртіптілікке бейімделеді, айналасын тануға көмектеседі. Бала ойында күштілік, шапшаңдық, төзімділік, айлакерлік сияқты дене қасиеттеріне дағдыланады, денсаулығы нығаяды

Баланың өмірге қадам басардағы алғашқы қиымылы, атқаратын жұмысы-ойын, сондықтан да оның мәні ерекше. Баланың жақсы дамуы үшін, оған қауіпсіз және көңілді ойын қамтамасыз ете білу ата-ананың және оның тәрбиесіне жауапты адамдардың басты мақсаты, әрі міндеті. Қазіргі таңда, ойыншықтардың, жалпы ойындардың сан қилы түрлері бар. Ойындар да әр алуан ереже мен шартты, ал, ойыншықтар, түрлі түсті, көз қызығарлық болып келеді. Ал, уақытты артқа жылжытып, өткен кезеңдерге зер салып қарайтын болсақ, баяғының ойындары қандай болған? Ойыншықтары қандай болған? Ойынның ережесі, шарты қандай? Осы сұрақтарға жауап іздеп көрелік.

«Асық ойнаған азар, доп қуалаған тозар...» Есті сөз бе, естіген сөз бе? Ия, үлкендерімізден естіп жүрдік. Атамыз мал сойғанда, ішінен осымен он бесінші асығың деп санап тұратын еді, әжеміз ет асып, табақ түсіргенде күтіп отырып, асықты тала жүріп алатын едік. Сонда, асық арқылы түрлі ойындар ойнаймыз. «Ханталапай» ойыны. Мысалы бұл ойынның шарты мынандай: бір топ асықтың ішінен ханның асығын белгілеп, сол асықтарды жинап, қайта шашқанда, сол асықты тауып алып, оны дәлдеп ату болатын. Бұл ойын неге үйретеді? Шапшаңдыққа, зер салу дағдыларын нығайтуға, баланың көңілін, яғни назарын дамытуға, қол қимылдарын тездетуге, ыңғайлы қозғалуға, яғни ептілікке үйрететін ойын. Қанша ойнасаң да ішің пыспайтын, қызыға ойнай беретін ойынның бір түрі. Келесі есімде қалған ойын «Асық ату» .Нағыз ептілікке үйрететін, белгілі бір затты дәл көздеуге үйрететін, қол қимылының жұмысын жақсартатын ойынның бірі еді. Дәл осы ойындар сияқты асықпен ойналатын ойындар өте көп еді. Және бір ертегіні оқығаным есімде, ол ертегіде анасы баласына бидай қуырып беріп, сол бидайды санап отырып жегізеді, дұрыс айтса бидайды беріп, дұрыс айтпаса бермей қоятыны есімде қалыпты. Сол арқылы баланың сан санау дағдысын дамытып, тілін де, қол қимылдарын да дамытқан. Халық ауыз әдебиетінің мақал-мәтелдерін, жаңылтпаштарын, жыр-дастандарын пайдалана отырып, балалардың тілін, жаттау қабілетін, ойлау қабілетін, есте сақтау қабілетін жақсы дамытқан. Ешқандай дидактикалық материалдардың жоғына қарамастан, тіпті «дидактика» ұғымының жоғына қарамастан, балаларын жақсы дамытып, нағыз алғыр, шешен, білімді ұрпақ тәрбиелей алды.

Ал, қазіргі таңда, мәселені білеміз. Дидактикалық ойындар да бар, оның ойыншықтары да бар, ойнататын арнайы адамдар да бар. Бірақ көп ата-ана осы сұрақты қызыға отырып зерттемейді, баланы апарадым, ойнатсын, дамытсын деуді ғана біледі, көбісі...Жалпы қазіргі балалар не ойнайды? Қайда, қашан, қалай ойнайды? Осыны зерделеп көрейік. Қандай ойындар екен, балаға қалай әсер етеді?

Жалпы, балабақшада ойнатылатын ойындар сан алуан. Барлығы да баланың дамуына өзіндік үлесін қосады. Алдымен ойын түрлерін атап көрсетейін.

Ойындар мазмұнына қарай, өзіне тән ерекшеліктеріне қарай:

- сюжетті - рольді,
- дидактикалық
- құрылыс ойындары
- қимылды ойындар
- ұлттық ойындар
- үстел үсті ойындары
- шығармашылық ойындары
- педагогикалық ойындар
- саусақ ойындары болып бөлінеді.

Әрқайсысының өзіндік маңызы, атқаратын қызметі, мақсаты және міндеттері болады. Мысалы, «Сюжетті рөлдік» ойындардан бастап көрейік. «Сюжетті рөлдік» ойындар баланың қиялын, сөйлеу қабілетін, артикуляциялық аппаратын, эмоционалдық дамуын, қол моторикасын, іс-қимыл, тірек-қимыл жүйесін дамытады. Рөлдерді бөліп ала отырып, балалар белгілі бір кейіпкерге еліктейді, өзін сол кейіпкердің орнына қоя отырып, жағдайға енеді. Сол арқылы бала жан-жақты даму үстінде болады. Бұл ойындарды балалардың түскі ұйқысынан кейінгі уақытта өткізуге болады.

«Дидактикалық ойындар»– оның аты айтып тұрғандай, баланың ақыл - ойын дамытып, таным түсініктерді ажыратудағы әдістердің бірі. Ойын арқылы оқыту – мектеп жасына дейінгі кезеңнің, негізгі ерекшелігі. Білімді меңгеру және оны бекіту үшін, дағды мен әдет қалыптастыруда балаға қайталау және жаттығу қажет. Егер баланың ойлауы образды, эмоциялық әсерде болса, ол соғұрлым жақсы нәтиже береді, сондай - ақ білім қызғылықты әрекетпен байланысты болса, баланың іс - әрекетімен іштей қабысып жатса, ондай білімді бала дұрыс меңгереді. Өзінің атауы айтып тұрғандай, баланы жан-жақты дамытады, яғни, есте сақтау қабілетін, назарын, сөйлеу қабілетін, ойлауын, баланың санау дағдыларын, жазу дағдыларын, яғни білім жағынан, дидактикалық жағынан өте ықпалды ойындар. Бұндай ойындар көбінесе ұйымдастырылған оқу-қызметі арасында немесе оқу-қызметі үстінде қолданылады. Сабақты ашуға немесе бекітуге арнап, осы ойындарды пайдаланса болады.

«Құрылыс ойындары». Балалардың шексіз қиялындағы құрылыстарды сыртқы өмірге әкелуге, қиялы мен шынайылықты ұштастыруға арналған ойындар. Түрлі пішіндегі құрастырғыштар арқылы, балалар құрылыс құрастырып, өзара тілдесіп, өздерінің жасаған құрылыстарымен таныстырып, бір-бірінің ойымен, қиялымен алмасады. Құрылыс ойыны бір жағынан сюжетті - рольді ойынға ұқсас келеді және соның бір түрі деп қаралады. Олардың қайнар көзі біреу - қоршаған өмір. Құрылыс ойындарда олар қоршаған заттардың, құрылыстардың көшірмесін жасап, құр бейнелеп қана қоймайды, сонымен бірге өздерінің шығармашылық ойын, жобалық міндеттерінің өзіндік шешімін енгізеді. Осы арқылы балалардың іс-қимыл жүйесі, ойлау қабілеттері, тілдері дамиды. Құрылыс ойындарын балалар еркін ойнау уақытында ойнаса болады.

Қимылды ойындар. Қимыл-қозғалыс ойындарында балалардың қозғалысын жүгіру, секіру өрмелеу т.б қимылдарға жаттығуына және жетілдіруге мүмкіндік береді. Қимыл ойындары барлық жүйке - психикалық дамуына, жеке басының аса маңызды салаларының қалыптасуына да үлкен әсер етеді. Қимыл ойында ережелерді ұйымдастырушы роль атқарады, олар ойынның барысын, жүйелілігін, ойнаушылардың қарым-қатынасын, баланың мінез – құлқын анықтайды. Сол сияқты ойындар да топта жас ерекшеліктеріне сай жүргізіледі. Ойын балаларға сабақта да, серуенде де өте қажет, тіпті бала жай дем алып отырғанның өзінде де ойын үстінде болады. Балалардың тірек - қимыл жүйесін дамытуға арналған ойындар. Дене шынықтыру оқу-қызметінің уақытында, аз қимылды, орташа қимылды және көп қимылды ойындар ретінде пайдаланып, оқу-қызметін қызықтырақ етуге болады. Бала, энергияға толы дене. Оның энергиясымен бөлісіп, үнемі қимылда жүруі баланың дұрыс дамуының міндетті шарты болып табылады.

Үстел үсті ойындары лото, домино, тапқырлық ойындар («Қайда не өседі?» «Бұл кімге керек» т.б.) пазылдар, леголар қимыл белсенділіктерін, ептілікті талап ететін ойындар. («Ұшатын қақпақтар», «Қаздың балапаны» т.б) мозайка типтес ойындар жатады. Ересек топтағы балалар қағазға басылған үстел үстінде ойналатын ойын қызықты келеді. Оларға табиғат құбылыстары, көліктің алуан түрлері (Кім не біледі? Немен жүреді? Немен жүзеді? Немен ұшады?) бейнеленген, ертегілердің кейіпкерлері қимыл көрсетеді.

Ұлттық ойындар. Ұлттық ойын ретінде қазақ халқының қимылды және сөздік ойындарын ойнаса болады. Мысалы, «Аударыспақ», «Арқанға өрмелеу», «Тиын тастау», «Жұмбақтар», «Сөзжұмбақтар», ойындарын қолдану арқылы баланың ұлттық ойындарға деген қызығушылықтарын арттырып, үнделікті оқу-қызметтерін қызықтырақ қылса болады. Ол арқылы балалар жан-жақты дамып, өз ұлтын сүйетін тұлға болып қалыптасатынына кепілдік бар.

Шығармашылық ойындары. Балалардың шығармашылық дамуына, олардың қиялын, өзіндік армандары мен осы өмірге деген алғашқы көзқарастарын осы ойындар арқылы білуге болады. Түстерді өзара байланыстыра отырып, олардың эстетикалық талғамдары дамиды, ұсақ заттарды ұстай отырып, саусақ моторикалары дамиды. Жас ерекшеліктеріне қарай балаларға әр түрлі тапсырма бере отырып, бұл шығармашылық ойындарын әр түрлі уақытта ойнатуға болады.

Педагогикалық ойындар. Педагогтың қатысымен, оның басқауымен өтетін ойындар. Мән-мағынасы дидактикалық ойындармен сәйкес, мақсаты да міндеті де дидактикалық ойындармен бірдей. Ұйымдастырылған оқу-қызметі уақытында да, басқа уақыттарда да ойнауға болады.

Саусақ ойындары. Балалар саусақтары арқылы, ойларын жеткізеді. Саусақтары арқылы белгілі бір іс-қимылдармен, әрекеттерді бейнелейді. Осылайша, өзара тілдесіп, тілдері мен

ойлау қабілеттерін, қиялдарын, есте сақтау қабілеттерін, санау және тағы да басқа дағдыларын дамытып, бекітеді. Жас ерекшеліктеріне қарай, балаларға кез келген уақытта ұйымдастырып беруге болатын ойындардың қатарына жатқыза аламыз.

Міне, біз, қазіргі заманның ойындарының мақсаттары мен міндеттеріне, ерекшеліктеріне тоқталып өттік. Бастысы, ойындарды дұрыс, қауіпсіз және қызықты етіп, баланың ерекшеліктерін назарға ала отырып, ұйымдастыру.

Педагог ретінде біздің басты мақсатымыз- балаға шектеусіз дамуға мүмкіндік беру. Оның жеке шекарасын талқандамай, өз әлемі мен біздің әлемді ұштастыра отырып, нағыз өмірге баулу.

Халық даналығында «Ойнай білмеген, ойлай да білмейді», «Ойында озған, өмірде де озады» деген аталы сөздер сырына жүгінсек, мектепке дейінгі жастағы баланың ойынға деген құлқы, қарым - қатынасы, мінез - құлық көріністері олар өсіп, есейгенде де жалғасын береді. Ойын барысында бала өзін қоршаған үлкендер сияқты, өзінің сүйікті әңгімелері мен кейіпкерлері сияқты өмір сүреді, әрекет жасайды.

Ойынды қолданумен бірге ойлауға, тілді дамытуға, шығармашылық әрекетін байытуға бағыт алады. Баланың ойын кезіндегі қимыл - қозғалысы дене бітімін жетілдірсе, ал қарым - қатынастағы пайымдаулары өзіндік таным- түсінік, мінез - құлық әдептерін бекітуіне әсер етеді. Бала ойын арқылы бір әрекеттен екінші әрекетке ауыса отырып, өзіне түрлі ақпараттар алады, дүние сырын ашады. Мектепке дейінгі тәрбиеленушілерде педагогикалық процестер барысында баланың көңіл-күйін анықтап, психологиялық мотивтерді туындатып, жағымды мінез - құлық дағдыларын қалыптастыру көзделеді. Психологиялық жаттығулар баланы үлкендермен және достарымен қарым- қатынас мәдениетіне тәрбиелеп, өз пікірлерін айтып жеткізе білуге көмектеседі. Ойын жаттығулар арқылы баланың білімділік дағдыларын күнделікті іс-әрекетте қолдана білу мүмкіндіктері қарастырылады. Ойын- жаттығулар баланың жан дүниесінің, рухани жай-күйінің үйлесімді дамуына ықпал етеді. Баланың сезім әрекетін, әсерленушілік деңгейін анықтау үшін қолданылады. Ойындардың негізгі мақсаты балалардың ықылас зейінін, сөздік қорын, байқампаздығын, есте сақтау, қабылдауын дамытуғы, икемділікті арттыруға, өзінің жеке құрбыларының іс- әрекетін бағалай, құрметтей, өз ісінің дұрыстығын дәлелдей білуін анықтау, қалыптастыру. Ойынға зер салып, ой жүгіртіп қарар болсақ, сол ойындардан үлкен де мәнді, мағыналы істер туындап өрбитінін байқаймыз. Өйткені ең алдымен не нәрсенің болсын жөн бастар қайнар көзі болатыны белгілі. Сондықтан да ойын бала бойындағы қандай да бір өнердің бастауы деп білеміз.

«Бала дамуы үшін жақсы ойын болса болғаны»... Бұл, ғалымдардан қалған сөз екен. Ендеше, педагог ретінде, келер ұрпаққа сапалы білім беруді көздей отыра, оларды жан-жақты етіп өсіру, ұлтшыл етіп тәрбиелеу, өз еліне деген сезімін ояту – біздің жауапкершілігімізде. Өз елін сүйетін, тілін білетін, Отанына деген ыстық махаббаты шексіз сәбилерді өсіріп, оларды берік болашағымыздың кепілі етіп тәрбиелеу, олардың жақсы білім алып, өмірде қалаған маман иесі атанып, өз армандарына жетуге жағдай жасау сапалы білім негізін қалап беру, тағы да біздің міндет. Сол үшін, ойлайық, ойнайық, ойланайық!

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1. Дидактикалық ойындар жинағы, Өскемен қ. 2015 жыл*
- 2. Мектепке дейінгі педагогиканың жалпы мәселелері*
- 3. Ойын және ойынның түрлері*
- 4. Қазақ халқының ұлттық ойындары, Алматы қаласы, 2010 жыл*
- 5. balabaksha.kz bilimsite.kz ғаламтор желі парақшалары*

Хойшыбай Г.

«ИГРА И ЕЕ ЗНАЧЕНИЕ В ЖИЗНИ РЕБЕНКА»

Аннотация. В статье рассматривается значение, задачи и цели игры. Ребенок-растущая, непрерывно развивающаяся личность. На его пути воспитания и образования, особенно в дошкольном возрасте, игра имеет огромное значение. Игра-одна из самых главных работ ребенка перед посещением школы. Различные игры вносят свой вклад в всестороннее развитие ребенка. Через игру ребенок совершенствуется в мышлении, языке, движениях, познавательных процессах, эстетическом вкусе, приспосабливается к дисциплине, способствует познанию окружающего мира. В игре ребенок привыкает к таким физическим качествам, как сила, ловкость, выносливость, хитрость, укрепляется здоровье. Первый труд,

который ребенок делает в жизни, - это игра, поэтому она имеет особое значение. Чтобы ребенок хорошо развивался, чтобы обеспечить ему безопасную и веселую игру, главная цель и задача родителей и людей, ответственных за его воспитание.

В настоящее время существует множество видов игрушек, игр в целом. Игры тоже бывают разные и условные, а игрушки, разноцветные, завораживают глаз. Ну, а если отодвинуть время назад и посмотреть на прошлые периоды, то какие были игры? Какие были игрушки? Каковы правила, Условия игры? Попробуем найти ответы на эти вопросы.

УДК 364.4

Шакирова А.К.
Евразийский национальный Университет имени Л.Гумилева
город Нур-Султан, Республика Казахстан
monamie2000@mail.ru

АРТ-ТЕРАПИЯ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ ООП

***Аннотация.** Актуальность работы определяется кругом вопросов, касающихся детей с особыми образовательными потребностями, влияния различных методов арт-терапии на психоэмоциональное состояние этих детей.*

В соответствии п.1 статьи 23 Всеобщей декларации прав человека, которая была принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года, государства-участники признают, что неполноценный в умственном или физическом отношении ребенок должен вести полноценную и достойную жизнь в условиях, которые обеспечивают его достоинство, способствуют его уверенности в себе и облегчают его активное участие в жизни общества [1]. К сожалению, в нашем современном мире все больше увеличивается количество людей с ограниченными возможностями, о чем говорится в стандартных правилах обеспечения равных возможностей для инвалидов, которые были приняты резолюцией 48/96 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года. Причины и следствия инвалидности в разных странах различны. Эти различия объясняются разными социально-экономическими условиями и разными мерами государств по обеспечению благосостояния своих граждан. На протяжении многих лет политика в отношении инвалидов изменялась: она прошла путь от обычного ухода за инвалидами в соответствующих учреждениях до получения образования детьми-инвалидами и реабилитации лиц, ставших инвалидами уже в зрелом возрасте. Благодаря образованию и реабилитации инвалиды стали более активно выступать за дальнейшее развитие политики в отношении инвалидов[2]. В Республике Казахстан существуют различные формы реабилитации, созданы и государственные, и негосударственные учреждения, которые занимаются вопросами социализации детей с особыми образовательными потребностями, легальное понятие, которого дано п.19-2 статьи 1 Закона Республики Казахстан от 27 июля 2007 года «Об образовании»: «лица (дети) с особыми образовательными потребностями - лица (дети), которые испытывают постоянные или временные потребности в специальных условиях для получения образования соответствующего уровня и дополнительного образования»[3]. К таким лицам (детям) относятся дети, имеющие какие – либо определенные отклонения в обычной жизнедеятельности, которые связаны с психическими, физическими или другими дефектами [4]. Существуют следующие виды дефектов:

- 1) нарушение зрения (слабовидящие, слепые);
- 2) нарушение слуха (слабослышащие, глухие, позднооглохшие);
- 3) нарушение эмоционально-волевой сферы;
- 4) задержка психического развития (ЗПР);
- 5) нарушение речи;
- 6) нарушение опорно-двигательного аппарата;
- 7) нарушение интеллекта (умственно отсталые дети);
- 8) множественные нарушения (сочетание 2-х или 3-х нарушений – слепоглухонемые, слепые или глухие дети, а также с умственной отсталостью) [5].

Существует множество способов и приемов для улучшения психоэмоционального состояния таких детей, и одним из самых мягких методов является арт – терапия. Арт-терапия

включает в себя в первую очередь, творчество во всех его проявлениях, к примеру, изотерапия, глинотерапия, песочная терапия, цветотерапия, музыкотерапия, фототерапия.

При помощи творчества на ребенка оказывается благотворное влияние на здоровье, на эмоциональное состояние, помогает лучше социализироваться в обществе, поскольку у таких детей есть проблемы в социализации[6].

Арт-терапия уходит корнями вглубь веков, в переводе с английского art — «искусство» + терапия, это направление коррекции эмоциональных состояний, потому что когда ребенок рисует, или лепит, или занимается с песком, у него происходит фокус внимания, обеспечивается реагирование, повышается самооценка, снижается уровень стресса, повышается навык коммуникации, происходят благодаря арт-терапии процессы, помогающие ребенку осознавать самого себя, потому что связь руки и деятельности мозга уже давно доказано.

Еще в древности очень широко использовался метод арт-терапии. Жрецы, философы, врачи использовали разные виды искусства для лечения душевных и телесных недугов. Влияние живописи, театра, музыки и танца всегда привлекало внимание ученых. Греки считали эффективными средствами изобразительное искусство, театр, танец, вокалотерапию[7].

В нашем современном мире появилось очень много видов арт-терапии, которые можно использовать в работе с детьми с особыми образовательными потребностями, это такие, как рисование пальчиками, рисование ладошками, фототерапия, рисование крупой, песочная терапия, вокалотерапия. Все эти виды арт –терапии влияют очень благотворно на организм ребенка, побуждая и активизируя внутренние ресурсы, создавая новые установки, развивая эмоциональную и познавательную области, помогая формированию навыков коммуникации. Именно, благодаря, арт-терапии, которая, в первую очередь является мягкой средой, которая расслабляет и способствует активности ребенка, с учетом его возможностей, когда он видит свой собственный результат, и ему самому интересно быть в этом процессе. Основной целью арт-терапии является коррекционная и психотерапевтическая. По мнению Выготского Л.С. через развитие возможностей самопознания и самовыражения средствами художественной деятельности можно изменить стереотипы поведения, повысить адаптационные способности, найти компенсаторные возможности такого ребенка и в конечном итоге — успешно социализировать. Применяется такой метод лечения при проблемах эмоционально-личностного развития, в том числе при аутизме, задержке психического развития, нарушениях речи, слуха, зрения, двигательных функций[6]

Список использованных источников:

1. *Всеобщая Декларация прав человека, которая была принята резолюцией 217 А (III) Генеральной Ассамблеи ООН от 10 декабря 1948 года* // www.google.com/search?gs_ssp=eJzj4tDP1TcwL7PMM2D0sr-w6WLjha0X9l3YeLHzwoaL_QoXtgC5uy7sBnlagLjtwg6Q4H4Q58Imh YvtQNndQOWbwKo2AABrVi-
2. *Стандартные правила обеспечения равных возможностей для инвалидов* // Резолюция 48/96 Генеральной Ассамблеи от 20 декабря 1993 года // www.google.com/search?q=2.+%D0%A1%D1%82%D0%B0%D0%
3. *Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года «Об образовании»* // www/adilet.kz
4. *Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-III*
5. *«О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 09.04.2016 г.)* // www/adilet.kz
6. *Елкина Л. С. ОБЗ: «Обучение и коррекция детей с ограниченными возможностями здоровья через применение технологии арт-терапии»* // <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/obshchepedagogicheskie-tehnologii/2021/05/10/obuchenie-i-korreksiya-detey-s>
7. *Выготский Л.С. Психология искусства. М.: Искусство, 2006.*

Шакирова А.К.

ЕРЕКШЕ БІЛІМ БЕРУДІ ҚАЗЕТ ЕТЕТІН БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДАҒЫ АРТ-ТЕРАПИЯ

Аңдатпа. Жұмыстың өзектілігі ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қатысты бірқатар мәселелермен, арт-терапияның әртүрлі әдістерінің осы балалардың психоэмоционалды жағдайына әсерімен анықталады.

**ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ:
БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ**

**КАЗАХСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ:
НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ**

Абдулова Л.А.
БДУ-ның Стәрлетамак филиалы студенты
Стәрлетамак калаһы, Башкортостан Республикаһы
aynurut@mail.ru
Филми етәксеһе - филол.ф.к., доцент А.Ф. Үтәев

ХӘЗЕРГЕ БАШКОРТ ХИКӘЙӘЛӘРЕ ҺӘМ ПОВЕТАРЫНДА ӘХЛӘКИ ПРОБЛЕМАЛАРЫҢ САҒЫЛЫШЫ

Аннотация. Был мәкәләлә хәзерге башкорт хикәйәләре һәм повестары каралған. Хәзерге башкорт прозаиктарының әсәре үзенсәлектәрен сағылдырған бер нисә миҫал сифатында социаль-этик проблемалар һәм уларҙы хәл итеү юлдары.

Заман үзгәрәү менән әҙәбиәт алдында торған бурыстар за яңы һызаттар ала. Заман башка – заң башка тигәндәй, хәзерге башкорт әҙәбиәте алдында, ХХ быуат башы әҙәбиәте менән сағыштырғанда ла, башкасарак максаттар тора. Хәзерге башкорт проза әсәрҙәре идея-тематик йөкмәткеһе, унда сағылған проблемалар за үзгәрә. «Заман һәм әҙәбиәт – ошо һүзәр нисек кенә пафослы күренмәһен, был мәсьәлә бер кәсан да күнүзәктән төшмәйәсек» [1, 56].

Һуңғы осорҙа ижад ителгән әсәрҙәрҙә реаль тормошта булған күренештәр, социаль-әхләки проблемалар төп урын ала. Уларҙы шартлы рәүештә өс төркөмгә бүлөп карап була: 1) милләт, тел проблемаһы; 2) экология, ер мәсьәләһе; 3) әскеселек, наркомания проблемаһы.

Милләт, тел, проблемаһы Л.Шакированың «Аға һыузар киблаға, Ә.Әминевтың «Бүрә балалары» хикәйәләрендә күтәрелә. Л.Шакированың «Аға һыузар киблаға» хикәйәһе йәш кыз Әклимәнең икенсе милләт егетенә кейәүгә сығып, үз тыуған яктарын, әсәһен калдырып китеү вакифәһи күрһәтелә. Үзенең ябайлығы менән укыуыла Әклимә ыңғай караш тыузырһа, әсәһен яңғыз калдырып, сит милләткә кейәүгә сығып, әсәһен калдырыуы кире мөнәсәбәт тыузыра. «Бүрә балалары» хикәйәһендә Сәкинә урыс атайҙан тыуған улының күнеленә юл таба, милли рухты һеңдерә алмай. Сит кан үзенең итә: гүмерҙә күрмәгән атаһын юкһынып, атайлы булып үскәһе килгән ир бала тәү сақырыу менән үк тыуған йортон, ерен, әсәһен ташлап, әллә кайҙағы атаһы янына олаға.

Башкорт халкы өсөн ер проблемаһы борондан мөһим урын алып торған. Хәзерге прозала Ә.Әминевтың «Кытайгород» повесында, М.Кунафиндың «Артта Мәскәү» хикәйәһе, Сабир Шәриповтың «Зәңгәр катер» романында был проблема күтәрелә. Шулай ук Ә.Әминевтең «Кар кешеһе» хикәйәһендә, «Бер кәмәлә» повесында тотош кешелек донъяһына янаусы экологик проблемы яктыртыла. Хәзерге башкорт әҙәбиәтендә ер һәм экология проблемаһы актуаль булып кала. Языуылар был проблемалар йәмғиәт өсөн һиндәй куркыныс килтереүен искәртәргә тырышалар.

Заман языуыларын милли аңдың юкка сығыуы, заман афәте әскелектең көсәйә барыуы кеүек проблемалар за борсомай калмай. Р.Каһирзың «Күңел йылыһы» хикәйәһендә герой - әсеп туңып үлгән берәзәк. Ә.Үтәбайзың «Тарауыл», Р.Торомтаеваның «Диван» хикәйәләре геройҙары ла әскелеккә бирелгән кешеләр. Шулай ук С.Бәзретдиновтың «Зәхмәт», Р.Уразғоловтың «Йән ғазабы» хикәйәләрендәге геройҙар әскелекте юлдаш итеүселәр.

Замандың тағы бер фажиғәле проблемаһы – наркомания. Хәзерге прозала наркоманияға бәйлә әсәрҙәр зә йыш осрай. Т.Даянованың «Ышан, урман», Г.Гиззатуллинаның «Йәшә, егет!», Ғ.Хисамовтың «Билдәһез кеше» повестарында һәм Ә.Ибраһимованың «Өзөлгән сәскәләр» хикәйәһендә йәш кешеләрҙең нисек итеп наркотик колона әйләнәүзәрә һүрәтләнә.

Шулай итеп, хәзерге прозала языуылар замандың социаль-әхләки проблемаларын күрһәтергә тырыша. Улар үзәренең әсәрҙәре аша кешеләрҙе тыуған телен, милләтен ихтирам итергә, коротмаска сақыра. Ерҙәрҙе һатыу, тәбиғәттә бысратыу һиндәй кот оскос фажиғәләргә килтереүен һүрәтләйҙәр. Әскеселек, наркомания һымак йәмғиәт ауырыуҙарынан котолоу юлын бергәләп әзләргә сақыра.

Кулланылған әҙәбиәт исемлеге:

1. Абдрафикова Г.Х. Башкорт прозаһының бәләкәй жанрҙары (Жанр тәбиғәте, үсәү юлдары, бөгөнгө торошо). – Өфө : Филем, 2005. -104 бит.
2. Гәрәева Г. Хәзерге проза үзенсәлектәре. - Өфө: Китап, 2009. – 224 бит.

Абдулова Л.А.

БАШҚҰРТ ӘДЕБИЕТІ САБАҚТАРЫНДА ПОЭТИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ОҚЫТУДЫҢ ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қазіргі башқұрт әңгімелері мен әңгімелері талданады. Қазіргі башқұрт прозашыларының бірнеше шығармаларының мысалында Әлеуметтік-этикалық мәселелерді бейнелеу ерекшеліктері және оларды шешу жолдары зерттеледі.

Абдулова Л.А.

ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИИ В ИЗУЧЕНИИ ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НА УРОКАХ БАШКИРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. В данной статье анализируются современные башкирские рассказы и повести. На примере нескольких произведений современных башкирских прозаиков изучаются особенности изображения социально-этических проблем и пути их решения.

ӘОК 81'366

Ақтаева М.Т.

«Bolashaq» академиясы

Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қарағанды қаласы.

Ғылыми жетекші: қазақ тілі мен әдебиеті

кафедрасының доценті, п.ғ.м. Абдрахманов Рүстем Хасенұлы

«Bolashaq» академиясы Қарағанды қаласы

ЕСІМ СӨЗДЕР ЖӘНЕ ОНЫҢ СӨЗЖАСАМДЫҚ ТӘСІЛІ

Аңдатпа. Мақалада этнолингвистиканың теориялық және практикалық қажеттіліктерінің негізінде этномәдени лексика қарастырылып, лингвистикалық талдаулар. ұлтқа қатысты қолданыстық сипаты этнолексика аясында қарастырылады. Тіл мен мәдениет екі түрлі семиотикалық жүйе екендігі, тілдік атау белгілі бір затты ғана білдіріп қана қоймай, ұлттың өзіне тән дүниетанымдық ерекшелігіне сай туындаған тұрмыстық бұйымдарды да атап, тілдегі көрінісі туралы сөз болады.

Сөзжасам –тіл білімінің жаңа мағыналы туынды сөздердің қалыптасуы мен мағыналық дамуын, жасалу тәсілдерін зерттейтін саласы. Зат не құбылыс туралы ұғым тілде таңбаланып, сөзжасамдық процесс негізінде атау ретінде танылады. Сөзжасамның зерттеу нысанына атаудың жасалуы, қалыптасуы, ұғымда қалыптасқан бейненің тілдік таңбасы, туынды сөздің жасалу сипаты, әдіс-тәсілдері, жаңа мағынаның ішкі құрылымы, т.б. жатады.

Қазақ тілінде сөзжасам жайлы жазылған ең алғашқы еңбектердің бірі болып «Қазіргі қазақ тілінің сөзжасам жүйесі» атты жүйеге түсірілген еңбек жарық көрді. Мұнда сөзжасам саласына қатысты жүйеленген теориялық мәселелер қарастырылды. Сөзжасамның өзге тәсілдерімен қатар лексика семантикалық тәсілі де сөз тудырудағы өнімді тәсілдердің бірі ретінде аталып өтеді. Сөз таптарының сөзжасамы қазақ тіл білімінде ертеден зерттеліп, бұл мәселеде бірсыпыра ғалымдардың еңбегі бары туралы, бірақ ол толық деп айту қиын. Әсіресе, зат есім, сын есім, сан есім, етістіктің сөзжасамына арналған зерттеулер бар екені. Сөз таптарының сөзжасамын есім сөздердің және етістіктің сөзжасамы деп екі бөліп қарау қолайлы өйткені, сөз таптарының сөзжасамы өте үлкен және есім сөздердің сөзжасамында ұқсас жағдайларда бар.

Есім сөздердің сөзжасамына зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, үстеудің сөзжасамы жататыны. Бұлардың әрқайсысына жеке-жеке тоқталу қажет. Есім сөздер - өзінің құрамын үнемі толықтырып отыратын сөз таптары. Олардың ішінде зат есім мен сын есімнің сөзжасамдық қабілеті ерекше күшті, сондықтан тілде зат есім, сын есімдердің туынды сөздері өте көп. Бірақ сан есім де – туынды сөздерге өте бай сөз табы, он бір саннан бастап, миллион, миллиардқа дейінгі күрделі сан атаулары – сан есімнің туынды сөзге байлығына дәлел [1, 17]. Бұл есім сөздердің бәрінің де өзіндік сөзжасамы барын білдіреді, сонымен бірге олардың сөзжасамдық қабілетінің түрлілігін де білдіреді. Ол түрлілік әр сөз табының сөзжасамында сөзжасамдық тәсілдердің түрлі қызмет атқаруына, сөзжасамдық бірліктердің түрлілігіне, олардың құрамына, мағынасына, шындық өмірмен байланысына, т.б. сол сияқты түрлі

себептерге байланысты. Осы жағдай әр сөз табының сөзжасамын қарайды талап етеді, өйткені әр сөз табының сөзжасамының өзіндік ерекшеліктері бар. Мысалы, зат есім сөзжасамында сөзжасам тәсілдерінің бәрі қызмет етеді, сан есімде негізінен аналитикалық тәсіл қызмет етеді. Осы байланысты есім сөздердің сөзжасамы етістік сөзжасамымен салыстырғанда, ортақ қасиеттері бір топ құрғанымен, іштей ерекшеліктерге де бай.

Қазақ тілінде есім негізді зат атаулары, етістік негізді зат атаулары сияқты, жұрнақ арқылы одағайдан өзге сөз таптарының бәрінен жасалады. Зат есім сөзжасамын синтетикалық, аналитикалық және субстантивация тәсілдері құрайды. Сын атаулары сөзжасамы бұған дейін орта және жоғары оқу орындары оқулықтарында, жеке монографиялық еңбектерде тек морфология деңгейінде қарастырылып келді. Сын есім семантикалық-грамматикалық жағынан, морфологиялық ерекшеліктері мен сөз тудыру, сөз өзгерту амалының жүйесі жағынан да, синтаксистік қызметі мен қолданылу жағынан да, қазіргі қазақ тіліндегі өзіне тән ерекшелігі бар сөз табы. Тілде негіз сөздер жұрнақсыз да қолданылады. Мысалы, *Үлкенмен ақылдас. Ақылы бар бала* деген сөйлемдердегі ақылдас туынды түбірінің негіз сөзі ақыл екінші сөйлемде дербес сөз қызметінде қолданылып тұр. Бұл – негіз сөз атаулыға тән құбылыс. Бірақ аздаған туынды түбір етістіктердің негіз сөздерінде қазір бұл қасиет жоқ. Мысалы, *оян, оят, аңқай, тыңқи, жымпи, семір, жұбат*, т.б. сияқты бір топ туынды түбір етістіктердің жұрнақтары анық көрініп тұрады да, негіз сөздері жұрнақсыз жоғарыдағыдай жеке қолданылмайды, бірақ олар туынды түбір етістік деп аталады. Ал олардың негіз сөзі бір кездері дербес сөз болғанымен, қазіргі тілде түбір сөз ретінде қолданылмайды. Мұндай түбірлерді орыс тіл біліміндегідей байлаулы түбір деуге болады. Байлаулы туынды түбір етістіктер жұрнақтары арқылы танылады, өйткені ондағы негіз сөздер қазіргі тілде қолданыста жоқ. [2, 46].

Тіліміздегі барлық сөз өзіне тән грамматикалық белгілеріне қарай топтарға бөлінеді. Ол топтар сөз таптары деп аталады. Сөз таптарына тіліміздегі сөздер категориялық мағыналарына, морфологиялық белгілеріне, синтаксистік қызметіне қарай бөлінеді. Категориялық мағына деп әр сөз табына қатысты сөздердің жалпы ортақ мағынасын айтады. Мысалы, зат есімнің категориялық мағынасы – зат, сын есімдікі – сын, сапа белгі, етістіктің мағынасы – қимыл, қозғалыс мағыналары. Категориялық мағыналардың жалпы ортақ болып келетіні лексикалық мағынамен салыстырғанда анық байқалады. Мысалы, жақсы, жаман, үлкен, ұзын, қысқа сөздері лексикалық мағыналарына қарағанда 5 түрлі сөз болып тұр. Ал осы сөздердің жалпы мағынасы – белгіні білдіру. Сондықтан бұл категориялық мағынасымен сын есімге жатады. Немесе жаз, қаз, отыр, шап сөздері қимыл мағынасын беріп, етістікке жатады. Морфологиялық белгіге қарай сөз таптарына бөлгенде түрлену не түрленбеуіне (көптелу, тәуелдену, жіктелу т.б.) және грамматикалық категорияларына қарайды.

Түрленетін сөздерге зат есім, сын есім, сан есім, есімдіктер жатады. Түрленетін сөздер өздеріне тән жүйелерімен ерекшеленеді. Мысалы: зат есім көптеледі, септеледі, тәуелденеді. Ал сын есім, сан есім де сырттай қарағанда көптелетін (жақсылар), септелетін (жақсының жақсылығын айт), тәуелденетін (жақсысын біліп ал) сияқты көрінгенмен, олар субстантивтеніп кетеді. Әр сөз табының (түрленетін сөз таптарының) өзіне тән грамматикалық категориясы болады. Мысалы, зат есімге көптік, септік, тәуелдік категориясы: етістікке жақ, шақ, етіс, рай категориялары тән. Түрленудің ерекшеліктері басқа сөз таптарынан үстеуге айналған сөздерде де ерекше аңғарылады. Мысалы, бірге жүр дегендегі бірге үстеуі түрленбейді, ал бірге бірді қос дегендегі бірге зат есімнің барыс септік формасы болғандықтан бірдің, бірді, бірде, бірден болып өз парадигмасы бойынша септеліп шығады. Бұған себеп үстеуге айналған сөздің о бастағы грамматикалық мағынасынан алыстап кеткендігі. Морфологиялық белгіге қарай сөз таптарына бөлгенде түрлену не түрленбеуіне (көптелу, тәуелдену, жіктелу т.б.) және грамматикалық категорияларына қарайды. Түрленетін сөздерге зат есім, сын есім, сан есім, есімдіктер жатады. Түрленетін сөздер өздеріне тән жүйелерімен ерекшеленеді. Мысалы: зат есім көптеледі, септеледі, тәуелденеді. Ал сын есім, сан есім де сырттай қарағанда көптелетін (жақсылар), септелетін (жақсының жақсылығын айт), тәуелденетін (жақсысын біліп ал) сияқты көрінгенмен, олар субстантивтеніп кетеді. Сөзжасамдық құбылыстың зат есімде орасан мол орын алатыны, тілдік сөзжасамдық тәсілдерінің бәрінің зат есімнің жасалуында кеңінен қызмет атқаруы туралы. Зат есім сөзжасамы үзілмей жүріп жататын құбылыс [3, 57].

Зат есімнің синтетикалық сөзжасамы екі морфеманың қатысы арқылы жүзеге асуы, олар: негіз сөзбен жұрнақ. Негіз сөз қызметінде құрамы, тұлғасы жағынан негізгі түбірлер, туынды түбірлер, біріккен сөздер, қысқарған сөздер. Негіз сөздің туынды түбір зат есім мағынасына арқау болуы, негіз сөздің мағынасы мен одан жасалған туынды түбір зат есім мағынасының

байланыстылығы. Зат есімнің сөзжасамына негіз сөз қызметінде қатысатын сөз таптары: зат есім, сын есім, сан есім, есімдік, етістік, еліктеуіш сөздер, модаль сөздер. Олардың туынды түбір зат есім жасау қабілетіндігі, қызметіндегі айырмашылық, белсенді қатысатын сөз таптары. Туынды түбір зат есім жасайтын зат есімнің сөзжасамдық жұрнақтары. Зат есімнің сөзжасамдық жұрнақтарының көлемі, жалпы мөлшері, зат есім жұрнағының дара, құранды, байырғы, кірме түрлері, қолданылуына қарай өнімді, өнімсіз, өлі белсенді түрлері, жұрнақтардың әр кезеңде белсенділігі өзгеруі, мағынасына қарай зат есімнің сөзжасамдық жұрнақтарының сөз мағынасын өзгертуші, сөз мағынасын түрлендіруші түрлері, олардың айырмашылықтары. Зат есімнің есім сөздерден зат есім жасаушы жұрнақтар. Зат есімнің етістіктен зат есім жасаушы жұрнақтар [4,71].

Сын есім жасауға негіз болатын сөз таптары, сөз тұлғалары. Сын есімнің сөзжасамдық жұрнақтары. Есімдерден сын есім жасайтын өнімді жұрнақтар. Етістіктен сын есім жасайтын өнімді жұрнақтар, етістіктерден сын есім жасайтын өнімсіз жұрнақтар. Күрделі сын есімнің жасалуының жолдары, оларға қатысатын негізі, туынды сын есімдер, есім сөздер Сан есім сөзжасамының өзіндік жүйесі бар.

Синтетикалық тәсілдің де сан есім жасауға қатысатыны, оның өзіндік ерекшелігі, бұл туралы түрлі көзқарастар. Сан есім сөзжасамының тарихи іспеті, қазіргі дәуірде сан есім сөзжасам арқылы өз құрамын толықтырмайтындығы. Бірлік сандарға алты, жеті, сегіз, тоғыз сандары туралы. Ондық сан атауларындағы алпыс, жетпіс, сексен, тоқсан сан атаулары туралы. Сан атауларының қосу, көбейту тәсілі арқылы жасалуы. Бірлік пен ондық аралас сандардың жасалуы. Жүздік атауларының жасалуы. Мыңдық, жүздік, ондық, бірлік аралас сан атауларының жасалуы [5, 17].

Есімдіктің сөзжасамының өзіндік ерекшелігі, сөзжасам мүмкіндігінің аздығы. Үстеу сөзжасамға кедей сөз табы. Үстеудің сөзжасамдық түрлері: аналитикалық, синтетикалық тәсілдер, көнеру арқылы үстеуге көшудің белгілі орын алатындығы. Үстеудің жасалуына негіз болатын сөз таптары: үстеу, зат есім, сын есім, есімдік, сан есім. Есім сөздерден үстеу жасайтын жұрнақтар, олардың мағыналары. Қосымшалардың түбірге көнеруі арқылы үстеудің жасалуы. Аналитикалық тәсіл арқылы жасалған үстеудің түрлері:

- 1) біріккен үстеулер;
- 2) қосарланған үстеулер;
- 3) тіркесті үстеулер.

Қорыта айтқанда есім сөздердің сөзжасамын оқыту әдістемесінің тиімділігін атай отырып, төмендегідей қорытынды шығаруға болады:

1) Есім сөздердің сөзжасамын оқыту тапсырмалары арқылы меңгертуде оқушылардың білімі тереңдейді;

2) Есім сөздерді оқыту тапсырмаларын қолдану арқылы жоғарғы сыныпта қазақ тілін оқыту сапасын арттыруға болады; Оқушылардың есім сөздерді оқыту тапсырмалары арқылы тіл мәдениетін, сөздік қорын жетілдіруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бұзаубақова Қ.Ж. *Жаңа педагогикалық технология. Тараз, 2003 ж.*
2. Құрманәлиева З. *Реңк мәнді туынды зат есімнің мағыналық құрылымы, Алматы, 2004 ж.*
3. Салқынбай А. *Қазақ тілінің сөзжасамы, Алматы, 2008 ж.*
4. Исаев С.М. *Қазіргі қазақ тілі. Алматы, «Қайнар» 1993ж.*
5. Исаев С.М., Назарғалиев К., Дәулетбекова Ж. *Қазақ тілі. 6-сынып, (оқулық) Алматы, «Атамұра» 2002ж*

Актаева М.Т.

СУЩЕСТВИТЕЛЬНОЕ И ЕГО СЛОВООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ХАРАКТЕР

Аннотация. *Во введении к статье речь пойдет о словообразовательных, именных словах. В общем, мысль о том, какие классы слов преобразуются в классы слов. В основном разделе рассказывается о том, какие особенности в словообразовании каждого слова, в том числе и имени. Речь идет о том, что каждое слово имеет свою категорию, в том числе словообразование именных слов включает в себя существительное, прилагательное, преобразование местоимений и наречий.*

Жанпейсова А.Ә.
zhanpeisovaaizhan@mail.ru
«Bolashaq» академиясы

«Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қарағанды қаласы
Ғылыми жетекші: қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті,
п.ғ.м. Абдрахманов Рүстем Хасенұлы «Bolashaq» академиясы, Қарағанды қаласы

МАҒЫНАСЫ КӨМЕСКІЛЕНГЕН СӨЗДЕР МЕН СӨЗ ТІРКЕСТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада қазақ тіліндегі мағынасы көмескіленген сөздер мен сөз тіркестеріне жеке-жеке талдау жасалып, анықтама беріледі. Қазақ шығармалары мен туындыларында кездесетін көмескіленген сөздер талданады. Мағынасы көмескіленген сөздер мен сөз тіркестерін жіктеп, әрқайсысына жеке-жеке анықтама беріліп, қысқаша тоқталады.

Қазақ тілі еліміз бен ұлтымыздың рухани байлығын ғасырлардан-ғасырларға жалғастырып келе жатқан, халықтың өткені мен болашағының айқын көрінісі болып табылады. Тілді құрайтын әрбір сөз, қазыналы байлығымыздың асыл мұрасы. Тіл арқылы адамзат баласы қоршаған ортадағы заттар мен құбылыстарды тани алады. Қоғамдағы болып жатқан алуан түрлі өзгерістер, тілдің сөздік құрамының дамуына әртүрлі әсер етеді. Көпшілік жағдайда, тілдің лексикасы жаңа сөздермен үнемі толығып отырса, енді бірде кейбір сөздердің көмескілеуіне алып келеді. Көмескіленген сөздер бірден болатын құбылыс емес, алдымен, ауызекі немесе жазбаша стильде қолданылуы бәсеңдеп, келер ұрпақтың барлығына бірдей еркін жете алмай, түсініксіз болып ұмыт бола бастайды. Ұмыт бола бастаған сөздер, біртіндеп тілден жоғалып кетуі мүмкін. Сондай сөздерді көмескіленген сөздер деп атаймыз. Мағынасы көмескіленген сөздер мен сөз тіркестері көмескілену дәрежесіне қарай үш түрлі болады:

1. Қоғамда мүлдем ұмытылып, қолданыстан біржола шыққан сөздер. Бұндай көмескіленген сөздердің мағынасын белгілі деректерге сүйену, немесе сұрап білу арқылы болмаса, қазіргі қоғамға мүлдем түсініксіз болады да, ешқандай туынды сөз жасауға қатыспайды. Мысалы, Керекейді атпа, қонжығы жетім қалады (мақал). Асабасы жоқ асқа жарымас (мақал). Бірдің кесірі мыңға, Мыңның кесірі түменге (мақал). Осындағы керекей – аюдың ұрғашысы, қонжық – аюдың күшігі, асаба – дастарқан ағасы, тамада, түмен - оң мың деген ұғымды білдіреді.

2. Туынды сөз түбірінде сақталып, жеке түбір ретінде айтылмайтын көмескіленген сөздер - баланадай (бадана), сүйікті (сүйік), алпамсадай (алпамыс), еңгезердей (еңгезер), дардай (дар), абажадай (абажа), добалдай (добал), қаршадай (қарша), зәредей (зәре), шырадай (шыра), т.б.

3. Тұрақты сөз тіркестері мен мақал-мәтел құрамында қолданылатын, жеке сөз ретінде қолданыстан шығып қалған көмескіленген сөздер: торқа-жібек, жарак-қару, қунау-сергу, қырым-алыс, сауға-араша, кент-қала, жарлық-бұйрық, азар-өкпе, зейнет-рақат, түлен түртті - сор.

Қазақ тілінің лексикасы көмескіленген сөздерге бай. Қазақтың батырлар жырынан, діни қиссаларынан, тарихи ертегілері мен романдарынан, мысалы, Бұхар-жырау, Дулат, Махамбет, Шернияз, Шортанбай, Сүйінбай еңбектерінен және Абай туындыларынан, XX ғасыр басындағы көрнекті жазушылар Ж.Аймауытов, Б.Майлиннің еңбектерінен, М.Әуезов, І.Есенберлин, Ә.Кекілбаев, М.Мағауин, Д.Досжановтың романдарынан қазақ тілі лексикасының көмескіленген сөздерге бай екендігіне көз жеткізуге болады.

Бұхар жырау шығармаларында кездесетін көмескіленген сөздер: пусырман (мұсылман), маһи (аксүйек), мамыр (сабыр, сактық), морты (кішірейтілген, кішкентай), кәләм (тағдыр сөзі), һоммәт (баяу, әлсіз, аянышты), шөншіт (насыбай салатын былғары сөмке), талас (сиыр терісінен), кебе (қабаба) - Жаратушының мекені.

Дулат Бабатайұлының шығармаларында кездесетін көмескіленген сөздер: ғақыл (ақыл, ақыл), ғазиз (өкініш), ғафыл (түсініксіз, білінбейтін), ғаділ (әділ), ғадет (әдет), қиямет (басқа дүниенің басы), жолан (бөтен).

Абай шығармашылығында қазір қолданыста жоқ көмескіленген сөздер: нәпіл (күн батқаннан кейінгі дұға); бергек (жаулық); паруардигар (Құдай, жаратушы); жықа (бір нұсқасы бойынша жаулаушы, басқа нұсқасы бойынша -батыр дулығасының жағасы); бадалық

(мактану); сұхбат (жанды әңгіме); өлекшін (әйел ит немесе жыртқыш аң); ғиззат (құрмет, назар); райыс (рақат); мәліш (ұсақ-түйек); нәфрәті (үлгілі); серменде (серуен); қатпа (уағыз); шардақ (дәрменсіз); баһра (пайдасы, қосқан үлесі), бөңгі (мылқау, саңырау) және т.б., сондай-ақ Абайды білмей, көптеген араб, парсы, діни және философиялық терминдерді түсіну мүмкін емес.

Есет Құдайбергенұлының «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырында кездесетін көмескіленген сөздер:

Тазшамен ойнас болып жамандатты,
Күймеде Баян деген бақыты қараң
Жасымнан ерке болып өсіп едім,
Жақпас қонақ келдесін кесіп едім.
Нетесің босқа сұрап Сарыбайды,
Сұрасаң Сарыбайды мәрғау кеткен.

бұл жырда, қазір қолданбайтын, яғни көнерген бақыты қараң-бақытсыз, келдесін кесу - басын алу және мәрғау кету - келмеске кету, олу мағыналарын білдіреді.

Көмескіленген сөздер көнеру сипаты мен қолдануына қарай архаизмдер мен тарихи сөздер болып бөлінеді. Архаизм сөздер тілдің даму процесінде атауы басқа сөздермен алмастырылған сөздер. Архаизм сөздердің пайда болу себебі – тілдің дамуы, яғни жаңа сөздердің қолданысқа ие болып, бірін-бірі алмастырып, ол сөздердің көмескіленіп қалуында. Архаизм сөздердің қазақ тілінде мынадай түрлері бар:

1. Өдет-ғұрып, салт-дәстүрге қатысты архаизмдер: өлітірі, қырықжеті, байғазы, қалың мал, көрімдік, барымта, шашу, бастаңғы, тасаттық, беташар, жеңгетай т.б.

2. Мата атауына байланысты архаизмдер: тұқаба, патсайы, манат, ақсақ, борлат, биқасап, мауыты, пайы, шайы, мақпал, торқа т.б.

3. Ыдыс-аяқ, киім-кешек атауларына қатысты архаизмдер: күпі, кебіс, жарғақ, аба, көбіс, сапты, аяқ, қазан қап, қол жаулық, шара аяқ, асадал, талыс, шөншік т.б.

4. Мал атауы мен үй тұрмысына қатысты архаизмдер: лашық, итарқа, жаппа, шошала, иткірмес, дағара, қақыра, шопан ата (қой), қамбар ата (жылқы), ойсыл қара (түйе), зеңгі баба (сиыр), шекшек ата (ешкі) т.б.

5. Діни ұғымға қатысты архаизмдер: қиямет қайым, мүңгір-нәңгір, қазірет, зікір, жаназа, акирет, қажы, жарапазан, әзірейіл, періште, сәресі, ораза, иігір, бойтұмар, жар болу, аян беру, кітап ашу, құран бағыштау, дем салу, үшкірту, аптау, ұшықтау, шарифат, ақтық байлау, жайнамаз т.б.

6. Түркі тілдеріне тән архаизмдер: толағай, адақ, дарқан, мешан, ұлық, жұрт, будун, ұлыс, тәңра, бек т.б.

7. Өртүрлі ұғымға қатысты архаизмдер: аламан, алапа, алаш, аластау, ақсарбас, дат, ақсақалдық, ақшом, ақшомшы, ақтаяқ, ақыретшіл, жаушы, жоралғы, тоғанак, томыртқа т.б.

Қоғамда мүлдем қолданыстан шығып, бұрынғы заманмен бірге жоғалған сөздер тарихи сөздер деп аталады. Бір кездері олар белгілеген заттар мен ұғымдар қазіргі қоғамда жоғалып кеткен немесе маңыздылығы жойылған сөздер. Тарихи сөздер тек тарихи шығармаларда, шежірелерде, өткенге қатысты әдеби шығармаларда, ескі газет-журналдарда ғана қолданылатын көмескіленген сөздер. Тарихи мен архаизм сөздерінің негізгі айырмашылығы, тарихи сөздердің синоним сөздері болмайды және болуы да мүмкін емес. Тарихи сөздердің қазақ тілінде мынадай түрлері бар:

1. Әкімшілік басқаруға байланысты тарихи сөздер: хан, ханша, ханым, ханзада, тақ, уәзір, бек, бекзада, патша аға сұлтан, ауылнан, болыс, старшын, би, қазы, атшабар шабарман нөкер, құл, күң, орда малай, бикеш, бәйбіше, тоқал, дуан, елубас т.б.

2. Әскери атақ пен қару-жараққа қатысты тарихи сөздер: садақ, жақ, жебе, қорамсақ, оқшантай, сауыт, қалқан, айбалта, найза, жасақ, қосын, шеру, сарбаз, дулыға, байрақ, адырна, қозы жауырын, ақберен, шарайна, наркескен, кіреуке, аламан, білтелі мылтық, шиті мылтық, алдаспан т.б.

3. Совет тұсында пайда болған тарихи сөздер: алшылар комитеті, кедейлер комитеті, партия ұясы, қызыл әскері, қызыл отауы, нәп, нәпман, қосшы, өзара салық, ұя қатшы, старба, қара айғыр, төраға т.б.

4. Өртүрлі ұғымға қатысты тарихи сөздер мен оларға анықтама: астақта-қамыр илейтін, пісіретін төмен үстел; бөртпе-қалған ұн мен ашытқы сақталатын ыдыс; қамырбұрыш-ашытқының бір түрі; рапида-ыстық тандыр пісіру кезінде қолданылатын арнайы қолғаптар;

шөрек-нан өнімдерінің бір түрі; ақсыл-белок; кәуір-қызған тандыр пешінің жалы, бодық-қыздырылған таста ет пісірудің дәстүрлі әдісі, антсүйек- қаңқаның артқы жағы. Азада - жүрісі жайлы жылқы. Айыршоқ – тымақтың төбесіне үкінің айналасына қадайтын қоңыраугүл пішінді күміс әшекей. Ақберен – мылтықтың түрі. Аққаптал – көпке танымал, беделді кісі. Алапай – жаугершілікте қолға түскен олжа. Бойра – қамыстан тоқылған төсеніш бұйым. Бөлтек – шағын егіндік алқап. Серете – ертедегі тас үйген қорым. Сәрінжі – матаның бір түрі. Сәйгел – жазда сиыр малына маза бермейтін сона. Қылшан – белбеудің екінші қапталына бекітілген жебе салуға арналған кіші қорамсақ. Қылқара – асыл мата. Ешкімек – ешкінің асығы.

Қазақ тілінде тек көмескіленген сөздер мен қатар көмескіленген сөз тіркестері де бар. Сөз тіркестері архаизмдер мен тарихи сөздерден бола алады.

Архаизмдік сөз тіркестеріне қолданыстан шығып қалған, көбінесе салт-дәстүр, әдет-ғұрып және діни ұғыммен байланысты сөз тіркестерін қамтиды.

Діни ұғыммен байланысты келетін сөз тіркестеріне: бесін намаз, сегіз жұмақ, жеті тамық, қыл көпір, ақыр заман, топан су, құрбан айт, құрбан шалу, құрмалдық айту, көк қошқарың болайын, әулиеге ат айтып, қорасанға қой айтып т. б.

Салт-дәстүр, әдет-ғұрыппен байланысты сөз тіркестеріне ұрын бару, ірге көру, отқа май құю, шашу шашу, қол ұстатар, бет ашар, шаш сипатар, бауыздау құда, өлі-тірісін беру, қос қатын алу, тоқал алу, төсек жаңғырту, сүйек жаңғырту немесе ат-шапан айып, үйірімен үш тоғыз, заманың қалай болса, бөркінді солай ки, аузы-қисық болса да бай баласы сөйлесін, құм жиылып тас болмас, құл жиылып бас болмас, әйелдің шашы ұзын, ақылы қысқа, байтал шауып бәйге алмас, шынжыр балақ шұбар төс, алтын басты әйелден бақа басты ер артық т. б.

Тарихи сөз тіркестеріне қазір қолданыста көп қолданылмайтын құбылыс немесе тарихи кезеңдегі заттарды жатқызуға болады. Тарихи сөз тіркестеріне бай баласы, жарлы баласы, ата баласы, қара шаруа, қара шекпен, басы байлылық, кедей теңдігі, әйел теңдігі, өз ара салық, тап жауы, халық жауы, кедейлер комитеті, жер аудару, төре аға, жүз басы, өкімет, қызыл отау т. б. жатады.

Қазақ тіліндегі мағынасы көмескіленген сөздер мен сөз тіркестерінің лексикасына жүргізілген талдау барысында, белсенді қолданыста жүріп, қолданыстан шыға бастағаннан, олар бірден ұмытылмайтыны анықталды. Тілден сөздердің және олардың жеке мағыналарының жоғалуы баяу жүреді және бірден тіл лексикасынан сөздің жоғалуы бірден болмайтын күрделі құбылыс болып табылады. Біріншіден, белсенді лексикадан сөз пассивті сөздікке айналады және осы кезеңде ана тілінде сөйлейтін ұрпаққа әлі де болса түсінікті болады. Алайда, ауызекі адамдармен қарым-қатынас кезінде пассивті сөзді қолданудың қажеті жоқ болады. Нәтижесінде, тіл лексикасынан сөздер біртіндеп ұмытыла бастайды да, тілден мүлдем жоғалады. Алайда, барлық ескірген сөздердің толығымен қолданыстан жойылуы туралы айту қате пікір саналады. Ол сөздер қазақтың батырлар жырынан, діни қиссаларынан, тарихи ертегілері мен романдарынан, ақын-жазушылардың шығармаларынан кездестіруге болады. Әдетте, қазіргі қоғам үшін мұндай сөздерді түсіну өте қиын. Шығарма жазылғаннан бері неғұрлым көп уақыт өтсе, онда ескірген сөздердің пайызы соғұрлым көп болады. Көмескіленген сөздердің құрамы үнемі өзгеріп отырады. Тарих бойында көмескіленген сөздердің барлық категориялары өз құрамында өзгеріске ұшырап, ұмыт бола береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Боранбаева, Гүлнұр (1994), XV-XVIII ғ. Қазақ поэзиясы тіліндегі көмескіленген сөздер. Филол. ғыл. канд. дисс. – Алматы. – 169 б.
2. Жұбанов, Есет (1978), Эпос тілінің өрнектері. – Алматы: Ғылым, – 184 б. Қазіргі қазақ тілі (1954). – Алматы: Ғылым. – 564 б.
3. Сыздық, Рабиға (1997). Сөз құдіреті. – Алматы: Санат. – 224 б.

Жанпейсова А. О.

СЛОВА И СЛОВСОЧЕТАНИЯ С НЕЯСНЫМ ЗНАЧЕНИЕМ

Аннотация. В статье дается индивидуальный анализ и дается определение слов и словосочетаний с неясным значением в казахском языке. Анализируются неясные слова, встречающиеся в казахских произведениях. Классифицируя слова и словосочетания, смысл которых неясен, каждому дается отдельное определение и кратко останавливается.

МАҒЖАН ӨЛЕНДЕРІНІҢ МАЗМҰНЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Поэзия әлемінде айрықша із қалдырған, өзіндік үлкен өнер, өрнек тудырған, терең сырға, ұшқыр қиялға толы өлең дүниесін кейінгіге аманат етіп қалдырған ақын – М.Жұмабаев.

М. Жұмабаев шығармашылығы – отаршылдық кезеңінде күйзелген қазақ әдебиетін әлем әдебиетінің деңгейіне көтерген, психологиялық-көркемдік иірімдер мен әлем поэзиясына жаңа өрнектер мен бояулар қосқан эстетикалық құбылыс, көркемдік жаңалық. Ол поэзиямыздың эстетикалық әлемін тың бояулармен, күрделі сезімдік әлеммен байытып, жаңа биікке көтерді. Қазақ поэзиясының ғасырлар бойы қалыптасқан бай дәстүрінен, фольклор мен ауыз әдебиеті құнарынан еркін, табиғи нәр алған ақын Шығыс пен Батыс әдебиетінен де мол сусындап, өзіндік эстетикалық әлем қалыптастырды [1].

Ақын шығармашылығының өзіндік эстетикалық әлемін айқындаған қазыналар ретінде бірден көзге түсетіні – өзіндік образдар және толғам сарындары, түрікшілдік, лирикалық кейіпкердің рухани мөлдірлік қуаттандырған асқақтығы (Мағжанға дейінгі ақындарда мен – күнмін, пайғамбармын..., деп келетін сарындар бұлайша өр дауыспен айтыла бермейді) мен көлгірсуден аулақ сыршыл сезімталдығы. Оның лирикалық кейіпкерлері бұған дейінгі қазақ өлеңдеріндегі ешкімге ұқсамайды. Бұған дейінгі қазақ жырындағы кейіпкер субъективті өмірі жайында әсіресе жан дүниесіндегі құпияларды жайып салуға, бар шындығын ағыл-тегіл ақтарып салуға соншалықты пәрменді құштарлық білдіре қоймаса, енді лирикалық кейіпкер өзінің осалдығын да, қуатын да жасырмайды, күлбілтелеп, күмілжімейді. Бойын кернеген саналуан сезім-толғаныстарын, толғамдарын іркіп, өзін өзі сақтандырып немесе тежеп, тиып ұстаудан мүлдем аулақ. Әсіресе ынтық сезімдерді жасырмай, ақтарып айтуға құлықты. Жан сырын жарық дүниеден қымтамай, тұмшаламай, көз жасындай мөлтілдетіп, таң шығындай мөлдіретіп жеткізеді, не айтса да ағынан жарылып, адалын айтады. Лирикалық кейіпкер субъективті толғаныстарын былай қойғанда, әмбеге ортақ, драмалық сезім арпалыстары арасында да өз түйсігімен, өз түсінік-тұрпатымен дараланады.

Бойындағы осалдығын да, озаттығын да бүгіп қалуды, демек, көлгірсуді білмейтін кейіпкер ашықтығымен, адалдығымен, сыршылдығымен бөлекше бітім танытты. Толқымалы, өзгермелі көңілдің бүгін былай, ертең олай құштарлықтары Мағжан Жұмабаевқа дейінгі қазақ поэзиясында дәл осыншалық ағыл-тегіл, дәл осыншалық үздіксіз, жүйелі төгіле бермейтін.

Орхон-Енесай ескерткіштеріндегі басқаға бас июді білмейтін жауынгерлік рух, Ж.Баласағұн, А.Иассауи, А.Иүгінеки, С.Бақырғани, Хорезми, С.Сарай, т.б. дастандарындағы заман – қоғам – адам үштігін мәңгілік мұраттар, ислам идеялары тұрғысынан терең таразылауға ұмтылған философиялық пайымдаулар, осы бағыттағы көркемдік ізденістерді одан әрі жалғастырған «кітаби» ақындар шығармаларында аталған үштік мәселесін айнымас асыл гуманистік мұраттар тұрғысынан бажайлап, адам мен қоғамның этикалық тазалығын, нормасын іздеген, бұларды өмірлік қажеттілік пен тіршілік дағдысына айналдыруды көздеген, соның жолдарын табуға құшырланған лирикалық кейіпкерлердің толғаныстарында көбіне заман қалыптастырған ішкі сабыр, тереңде жатқан ұстамдылық аңғарылатын.

Махаббат кешулерін өмірдің белгілі бір кезеңдегі эстетикалық-субъективті рухани нысанасы ретінде сұлулап сырлаған сал-серілер (Біржан, Ақан, Балуан Шолақ, Жаяу Мұса, үкілі Ыбырай, т.б.) поэзиясы да қалыптасқан дәстүр мен заман нобайлаған шеңберден аса қоймайтын. Тек Абай шығармашылығында ғана ежелден бергі рухани-тарихи даму орнықтырған дәстүр шеңберінен шығып, лирикалық кейіпкердің тек өзіне ғана тән субъективті сезім буырқаныстарын айқын, айбынбай ажарлау мен айшықтау көріне бастады. Абайдың ұстамдылығы заман нормаларына, заңына бағыну, көз жұмып, соған мойын ұсынудан емес, өз көңілі ұйыған, өз көзі жеткен сенімнен, болмыс құбылыстарын таразылаған өз танымынан туған. Жеке адам немесе мораль типтері, махаббат, табиғат, т.т. қай-қайсысы да лирикалық кейіпкерлерді ең алдымен философиялық аяда толғандырады да, ақын поэзиясы әсіресе осы қырымен айрықшалаанады.

Ақындық «меннің» сипаты мен сырынан хабар беретін лирикалық кейіпкер сомдауда бұрыннан мол тәжірибе жинақтаған қазақ поэзиясына Мағжан жырлары әкелген кейіпкер өз бойында жоқты бар ғып көрсетуге ұмтылып тыраштанбайды, ақылгөйсемейді. Ақтарып айту бар да, асыра айтудан аулақ. «Гүлмін», «күнмін» деуі – күшенуі емес, тарихынан тамыр алған, оның бағасын таныған отаншыл рухтың өз қадірін өзі сезініп, асқақ парлауы, еңсесін езгіге бастырғысы келмеген өр кеуденің ноктаға мойын ұсынғысы келмеген арда асаудай аспанға шапшып қарсыласуы.

Осынша өр, асқақ кейіпкер – енді бірде бала, енді бірде дана. Қол созым жердегі ғашығына қолы жетпей, жалындап жаны күйіп, азап шеккенде, төгілген көз жасын да жасыра алмайды. Бұл – жан дүниесінің тазалығы, мөлдірлігі, «адалымды айтсам, жақпай қаламын-ау» деген қауіп-ойдан аулақ сенгіштігі. Лирикалық кейіпкер осындай адалдығымен, риясыздығымен баурайды, сендіреді. Осындай соны бітімді кейіпкер – М.Жұмабаев поэзиясындағы жаңалықтардың бірі деп айтуға лайықты. Шығармаларындағы белгі берген түрікшілдік те онымен тұстас немесе алдындағы ақындарда дәл Мағжандағыдай айқын дауыспен аршындап, алға шығып көріне бермейді [2].

Бұл орайда ғасыр басындағы және сол тұстағы түркі халықтары зиялылары көтерген идеялар Мағжанға жақсы таныс болғаны, ақынның өмір шындығын, тарихын бел-белестерді өз сүзгісінен өткізгені, сенімі өлеңдегі сырына айналғаны аңғарылады. И. Гаспиринскийдің толғаныстары қазақ даласына да жетіп, М. Жұмабаевқа да әсер еткенге ұқсайды. Автор бұл жайында арнайы атап көрсетпегенімен, кезінде белең алған идеялық сарынның жалпы қазақ зиялыларына да жақсы таныстығы тарихтан мәлім.

Ақын өзіндік мүмкіндіктерін кәдеге жаратумен бірге өмірлік мегзеуі машақатсыз-ақ табылатын астарлық-жинақтаушылық қуат қосып, лирикалық кейіпкердің субъективті сезімі немесе ой-аңсарымен табиғи өрілген суреткерді бейнелейтін астарлы байыптау дарыту арқылы таза эстетикалық ағым ғана емес, ауқымы одан әлдеқайда кеңірек эстетикалық-философиялық жүйеге көтерді деп айтуға болады.

Ақынның лирикалық кейіпкері субъективті толғанысымен бірге әмбеге ортақ, жалпыға мәлім драмалық сезім кешулерімен ерекшеленеді. Бұл сипат Қазан төңкерісіне дейінгі де, одан кейінгі де өлеңдеріне тән. Жиырмасыншы жылдарда кемеліне келген ақынның «Мені де өлім, әлдиле» секілді туындыларынан күрделі құрылымы, ой ишаралау тәсілдері мен бейнелеу құралдары белгілі бір өмірлік құбылыстарды қалыптастырғаны аңғарылады.

Жиырмасыншы жылдардағы қазақ поэзиясына Мағжан Жұмабаев әкелген жаңалықтардың бірі – бейнелеу мүмкіндіктерін молайтатын, көркемдік әлемді байыта түсетін көркемдік концепцияны жеткізуге шебер пайдалануы. Мәселен:

Қыз Жібектің ақтығы
Наурыздың ақша қарындай.
Ақ бетінің қызылы
Ақ тауықтың қанындай.
Төсінде бар қос анар
Нар бураның санындай.
Бет ажарын сұрасаң,
Жазғы түскен сағымдай...

деп келетін тіркестер – бір-бірімен сабақтасқан теңеулер арудың ажарын айшықтайды, әрі эстетикалық сезіну сәті. Арудың ажарын «айқындаған», «анықтаған» мұндай эпос туындысының жалпы көркемдік әлемнің қажетті көркемдік компоненті қызметін атқарады. Мұндай сипаттар Мағжанға дейінгі поэзияда молшылық.

Айталық, «Мені де, өлім, әлдиле» атты өлеңіндегі әр өлімнің өз шежіресі, трагедиясы бар. Солардың бәрі қосыла келіп, автордың осы шығармадағы көркемдік әлемін құрайтын эстетикалық туындыға айналған. Бұған дейінгі поэзияда жалпы көркемдік мазмұнға кірпіш қызметін атқаратын бейнелеу қазыналарының енді қоғамдасқаны соншалық, әрқайсысы жеке-дара деп бағалауға лайықты бір-бір «ансамбльдердің» басын біріктірген, бұған дейін төл поэзиямызда болып көрмеген тосын, суық сызымен сұсты, құрылымы жаңа, өзіндік бір әлем жасаған. Мәселен, кезінде патшаның отаршылдық саясатына қарсы жазылғаны сезілетін өлеңдерінің бірі – «Жаралы жанда» мынадай жолдар бар:

Сар дала бейне өлік сұлап жатқан,
Кебіндей ақ селеулер бетін жапқан.
Тау да жоқ, орман да жоқ, өзен де жоқ,

Сәуле емес, қан шашып тұр күні батқан [3], немесе одан кейінгі уақытта жазылған “Сүйемін” атты өлеңіндегі:

Орманы жоқ, шуы жоқ,

Тауы да жоқ, суы жоқ,

Мәңгі өлік сахарасы, – секілді шумақтар мен «Мені де, өлім, әлдиле» өлеңіндегі мысалдарды салыстырғанда, алғашқыларында «өлік, өлім» сөздерінің символдық мәнде қолданылғаны, алайда тек өз бояуымен ғана тұтасып тұлғаланған әлемді емес, лирикалық кейіпкердің ақындық “менінің” аңсарын аңғарту үшін қажетті компонент қызметін атқарғаны байқалады. Ал, «Мені де, өлім, әлдиле» өлеңіндегі әлдекімнің өлгені, жалғыз жас қайыңның құлағаны, ұланның майданда қайтқаны, бетпақ шөлдегі жалғыз жанның өлімі, он бестегі жас сұлудың жасқа тұншығып өлуі, қозының көз тиіп өлуі, сұлуларды құшқан жастың ажал құшуы... бірінен кейін бірі кезектескен, бірден бірге ұласқан өлім ситуациялары арқылы өлеңнің аңсарын тереңге тұндырған ақын шеккен азап алуан:

Бетімнен тәтті бір сүйіп,

Алдыңа алшы әлдилеп,

Келші, өлім, тезірек.

Жан ұшудан тоқтады,

Жынданып енді соқпайды

Кешегі асау жас жүрек.

Бетімнен тәтті бір сүйіп,

Алдыңа алшы әлдилеп...

Балқиды жаным бұл күйге,

Мені де, өлім, әлдиле...

Мені де, өлім, әлдиле!... [3]

Жиырмасыншы жылдарда көркемдік тәжірибесі де, шеберлігі де толысқан ақынның мұндай туындыларынан болмысты сезіну аумағы айрықшалықтарын, осы сезінуі бейнелеудегі соны ізденістерге бастағанын көреміз.

М. Жұмабаев шығармаларының жалпы қазақ поэзиясына, оның ішінде жиырмасыншы жылдар әдебиетіне қосқан үлес-жаңалықтарының бірі әрі бірегейі. Қарапайым да қайратты сөз енді өзінің мән-қуаты арқылы ойды жеткізудің құралы қызметін атқаруды «місе тұтпай», құрамында әлсін-әлсін дараланып көрінуі арқылы эстетикалық-философиялық мазмұнға, сол арқылы эстетикалық-эмоциялық қуатқа ие болады. Мәселен, от, қара, қараңғылық, жер, жел, жол, жұлдыз, күн, түн, сәуле, зар, өлім, т.б. Біраз тұстарда философиялық категорияларға да айналады. Шығармаларындағы әлпештеу мен иірімдер, икемдеулері, көркемдік қуатына қарай әр сәтте алуан бояу сәулесімен нұрланады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: «Қазақ университеті», 1992.
2. Елеукенов Ш. Әдебиет және ұлт тағдыры. – Алматы: «Жалын баспасы», 1997.
3. Жұмабаев М. Шығармалары. – Алматы: Жазушы, 1989.
4. Аймауытов Ж. «Лениншіл жас» журналы. №5, 1923.
5. Қаһарманұлы Ф. Сүйген сұлу // Жұлдыз, 1991, №2.
6. Әлкебаева Д. Мағжан поэзиясының тілі. - Алматы: Қазақ университеті, 1997.

Журагат А.

СОДЕРЖАНИЕ И ОСОБЕННОСТИ СТИХОТВОРЕНИЙ МАГЖАНА

Аннотация. Литературное наследие выдающегося казаха не кануло в лету. Его труды выдержали сложные испытания временем и органично вошли в историческое наследие поэтической культуры Казахстана, став неотъемлемой частью достояния казахского народа.

Көңілжан Т.
koni021231@mail.ru,
«Bolashaq» академиясы «Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасының»
2 курс магистранты, Қарағанды қаласы.

СЕЙДІЛ ТАЛЖАНОВ – АУДАРМА САЛАСЫНЫҢ САҢЛАҒЫ

Аңдатпа. Автор мақаласын Сейдәл Талжановтың аударма саласындағы еңбектеріне арнаған. Оның аударған көркем шығармалар арқылы қазақ тілінің табиғатында жаңа бір оралым, жаңаша сөз тіркестері пайда болғандығын аңдаймыз деп ой түйеді автор.

Бүкіл болмысы, тірлік-тынысы туған халқының тарихымен тұтаса бірігіп, айырып алғысыз пішінге ие болатын тұлғалар бар. Жұртшылықтың жадында сақталып, көптің көкейіне ұялаған мұндай ардагерлер қазақ халқының тарихында да баршылық. Белгілі жазушы, зейінді аудармашы, зерделі ғалым Сәйділ Омарұлы Талжанов сондай зиялылардың алдыңғы сапында болған. Өмірден көргені мен тоқығаны мол, болмысы бөлектеу білімдар жанның, өмірдің соқтықпалы-соқпақты сүрлеуін шарлап, ащы мен тұщыны жеткілікті татқан ғалымның өмір жолында әсіресе кейінгі ұрпаққа ой салар өнегелік үлгілері мол.

С.Талжановтың 70 жылдығына орай жариялаған мақаласында қазақтың классик жазушысы Ғабиден Мұстафин: “Менің көз алдыма әманда өз тұстастарының көбінен білімді, оқығаны, тоқығаны көп, бүкпесіз адал да аңқылдаған ақ көңіл Сәйділ елестейді” [1,127] деп суреткерге тән танымдылықпен әділін айтып, ақтарыла жазған екен. Алайда тумысынан алғырлыққа, адалдыққа баулынған С.Талжанов ал дегеннен білімді, білікті азамат бола қоймағаны белгілі. Өзінің 70 жылға таяу жасаған өмірінде тағдыр оны талай тар жол, тайғақ кешулерден өткізіп, шыңдап, ширатып шығарғаны мәлім.

Омар Талжанов отбасында дүниеге келген жеті ұлдың ең кенжесі Сәйділ Омарұлының өмір жолдарын ой елегінен өткізсеңіз, ең алдымен, сол кездегі көп зиялылардың болмысына тән тарихты, екіншіден, тұлғаның өзіне ғана тиесілі өмір соқпақтарын танимыз. Ол оқуды 1921 жылы Орынбор қаласында салауатты ағасының бірі, коммунист Әшім Омаровтың қолында жүріп, орысша бастайды. Сөйтіп, 1928 жылы Петропавлда 9 кластық орыс мектебін бітіреді. Дәл сол жылы Ташкент қаласындағы САГУ-дің Шығыс тілдері факультетіне түседі. 1931 жылы оның иран тілі бөлімін аяқтаған соң, кездейсоқ жағдайларға байланысты, ол диплом алуды да күтпей Алматыға аттанады. Алматыға келісімен қызмет істей жүріп, 1934 жылы КазПИ-дің толық курсына бітіріп шығады. Ол бұл кезде (1931-ден 1933 жылға дейін) халық ағарту комиссариатында, сосын ауылшаруашылық институтында тіл, әдебиет кафедрасының алдымен ассистенті, кейінірек (1934 жылдан 1937 жылға дейін) доценті, меңгерушісі болып ұстаздық жұмыспен айналысады. 1956-1958 жылдары Қазақтың мемлекеттік көркем әдебиет баспасында проза бөлімінің редакторы, аға редакторы қызметін атқарады. [2, 214]

Ал 1958 жылдан өмірінің соңғы сағатына дейін ол Қазақ КСР ҒА Тіл білімі институтында еңбек етті, кіші ғылыми қызметкер, аға ғылыми қызметкер ретінде, ғылымның мүлде жаңа саласы аударма мәселесімен айналысты.

Сәйділ Омарұлы шығармашылық жұмыспен 21 жасында, яғни 1927 жылдан бастап шұғылданған. Ең әуелі өлең жазады, сосын әңгімеге ауысып, ара-арасында сын мақалалар бере бастайды. Сөйтіп, әдеби үдеріске өзінің көзқарасын білдіріп төрелік айтуға да ыңғайы бар екенін танытады. [3]

Жалпы, С.Талжановтың бүкіл ғылыми-шығармашылық қызметін негізгі үш түрлі салаға жіктеп қараған дұрыс тәрізді. Ол белгілі жазушы, білікті маман, аудармашы, танымал ғалым.

Сәйділ Омарұлының жазушылық өнерін шындай түскен бірегей сала – аударма деп тану керек. Ол ең алдымен – аудармашы. Мәдени өміріміздің қат-қабат шаруасы мол сонау бір кезеңдерде С.Талжанов өзінің білімі мен сауатын аудармашылық өнерге жұмсаған. Аударма дегенде оның сала-саласы көп қой. Соның қай-қайсысында да аудармашы Талжановтың қолтанбасы қалып отырған. Ол өзінің саналы өмірін түгелге жуық осы өнерге сарп етті десек те болады. Орыс тілін жете меңгерген және оның рухани мәдениет үлгілерін құмарлана, құныға оқып, бойға сіңірген жас талапкердің осы тұстағы еңбегі ауыз толтырып айтарлықтай. Ә

дегеннен-ақ мәдени революция армиясының сапында болудың өзі оны өмірдің қайнаған қазанына салып жібергендей.

Қазақстанның алғашқы қалыптасу жылдары онша жеңіл бола қоймағаны тарихтан мәлім. Білімге сусаған қазақ халқының алдында, ең алдымен, жаппай сауаттану міндеті тұрды. Сосын мәдени мағлұматын кеңейтіп, дүниетанымын тереңдете түсу қажет еді. Шаруашылықты, экономиканы, ғылымды дамыту үшін де сауат керек болатын. Міне, сол себепті, көптеген басқа зиялылар қатарында Талжановтың аудармамен айналысуы осындай елдік мүддені орындаудан туса керек. Мәдени өре, дүниетанымды кеңейтуге септігін тигізер әрқилы әдебиетті ана тілімізге аудару Талжанов тәрізді азаматтардың халық алдында сіңірген еңбегін әйгілей түседі. [4,127]

Сәйділ Омарұлы кезеңнің дәуірдің қажетін өтеуге тиісті әдебиеттің (шаруашылық, мәдениет, медицина, халық ағарту т.т.) қандайын болса да аударма жүріп, біртіндеп өзінің икемі көркем аударма жағында екенін түсінеді. Халқына алдымен жеткізгісі келген жазушылары М.Горький, Ф.Достоевский, А.Пушкин, В.Белинский. Осының өзінен-ақ жас аудармашының талғамы мен батылдығын аңғаруға болады. Аудармадағы тырнақалдысы – М.Горькийдің “Суайт саршымшық пен шыншыл тоқылдақ туралысы” (1929). Сәкеңнің кеудесіне шығармашылық сенім ұялатқан тәрізді. Әйтпесе, осыған іле-шала ол мейлінше күрделі де терең толғанатын психолог жазушы Ф.М.Достоевскийдің “Бишарасына” (1935) баруын қалай түсіндіруге болады? Бұл да шығармашылық саласында жиі кездесе бермейтін жүректілік. Мұны аудару арқылы ол орыс ойшылының құдіретін танытса, екіншіден, сол құдіретті ойды бір де бір бәсеңдетпей қапысыз бере алатын қазақ тілінің қауқарын көрсетті. Сөйтіп, екі тілді тел еміп, ел кәдесіне жаратудың жақсы үлгісін жасай бастаған азамат, осыдан былай қарай бұл істі өмірлік кәсібіне айналдырады. Пушкинге, Белинскийге, Чеховке, Тургеновке, Шолоховқа қол созу да осындай игі мақсат көздеуден туған [5,126].

С.О. Талжановтың аудармашылық өнерін сөз еткенде шығыс әдебиетінің інжу-маржаны – “Қалила мен Димнаның” жөні тіпті бөлек. Біздің жыл санауымыздан бұрын дүниеге келген атақты “Махабхаратаның” он екі кітабынан алынған бұл мұра әуелде “Панчатантра” деген атпен әлемге тараған болатын. Кейін “Қалила мен Димнаға” айналған мұның шарламаған жері жоқ. Әлем әдебиетінің қай-қайсысы да бұдан нәр алып, сусындап отырған. Осындай өнегесі мол дүниеге батылдықпен барып, оны ана тілімізге аудару кезінде ұлттық мәдениетіміздің табысы деп бағаланған [6, 47].

С.О. Талжановтың өзге аудармашы-жазушылардан озық тұратын бір артықшылығы, екі тілден бірдей ерсілі-қарсылы аударма алатындығында. Қазақ әдебиетінің айтулы туындыларын орыс тіліне аударып, сол арқылы ұлттық өнерімізді баршаға баян ету – оның екінші қыры. Қазақстандағы революциялық қозғалыстың эпопеясы деп бағаланып жүрген С.Сейфуллиннің “Тар жол, тайғақ кешуі” орыс тілінде Сәйділ Омарұлының аударуында жарық көрген. Орысшадан қазақшаға, ана тілімізден керісінше аударылған сан түрлі шығармаларды санамалап жатпай-ақ, осы сөз болған басты-басты дүниелердің өзі-ақ аудармашы Талжановтың тұлғасын таныта алса керек. Ал ол туындылардың тіл шеберлігі, стиль ерекшелігі, мағыналық реңкі, т.т. тәсілдерінің сапасы жайында әңгіме қозғау келелі зерттеу жұмысын талап етеді. [3]

Аударма саласындағы мол тәжірибе Талжановты осы өнердің әрқилы заңдылықтарын ашып, соған сәйкес теориялық түйін түзуге жетектей беретін. Тіпті 1935 жылғы лингвистикалық жинаққа енген “К вопросу влияния персидского языка на казахский язык” (“Парсы тілінің қазақ тіліне жасаған ықпалы туралы мәселе төңірегінде”) деп аталатын алғашқы мақаласынан бастап-ақ, ол өзінің ғылыми-зерттеу жұмыстарына қабілеті бар екенін танытқан еді. Сөйтіп, аударма практикасы және іс үстінде толқытқан ойлар оны ғылымға алып келді. Иә, ол ғылымға кездейсоқ емес, осылай заңды жалғастықпен келді. Сөйтіп, С.О.Талжанов өзінің мол тәжірибесін жинақтай келе, қазақ аударма ғылымының дамуы, қалыптасуы, тарихына қатысты пікір таратып, қағидаттарын түзуге тырысқан бірнеше еңбек берді. Н.В.Гоголь шығармаларының ана тілімізге аударылу сапасын зерттеген “Көркем аударма туралы” (1962) монографиясы оған кандидаттық дәреже алып берсе, “Аударма және қазақ әдебиетінің мәселелері” (1975) деген кітабы докторлық диссертациясы болатын. Бұл кейінгі еңбек қазақ аударма ғылымының тарихында докторлық атақ әперген тұңғыш еңбек.

Автор бұл еңбегінде тіл мен әдебиетті диалектикалық бірлікте, өзара тығыз байланысты құбылыс есебінде қарастырып, қыруар мәселенің басын ашады. Әдеби байланыстың тіл дамуына да тиімді жақтары болатынына осы еңбек арқылы тағы бір көз жеткізесіз. Себебі сол аударылған көркем шығармалар арқылы біз қазақ тілінің табиғатында жаңа бір оралым, жаңаша

сөз тіркестері пайда болатынын байқаймыз. Ал тілдер арасындағы байланыс пен қарым-қатынасты зерттей отырып, ол мұндай эсердің тіл дамуына бөгет бола алмайтынын, қайта мүмкіндікті аша түсетіні турасында тұжырым жасайды.

Жалпы С.О. Талжановтың зерттеуші ретінде әйгіленетін бір қасиеті – объектіге алған мәселесін жеке-дара қазбаламай, оны өзге салаларымен қабаттастыра, байланыстыра қарап, аумағымен түгел тексеретіні. Жасыратыны жоқ, бұл әдіс, бір жағынан, ұтымды көрінгенмен, екінші бір жағынан, жинақтап нақты бір түйін жасап, белгілі бір ақиқат тұжырымға жетуге келгенде кемшін соғатын жайы да бар. Сондықтан да қабаттастыра, қатарынан қарастырылып жататын мәселелердің қайсыбірі түбегейлі зерттелінбей, ашылмай шашырап жатады. Алайда, бұл ауқымды талдау, аумағымен қарастыру Талжанов зерттеушінің өзіндік ізденісін, тәсілін танытатын ерекшелік деп білеміз. Дегенмен бұл монография ғалым Сәкеңнің көп жылдарғы көз майын тауысқан зерттеуінің нәтижесі. Әлемдік мәдениет тарихынан мол хабары бар ғалымның бұл кітабы кейінгі ұрпаққа әлі талай жол азық болары сөзсіз [3].

Ол заманында кітапты мейлінше көп оқыған және сол оқығандарын, көргендерін көкейіне түйе білген адам болатын. Міне, сондықтан оның айтатыны да, жазатыны да жетерлік еді. Түрлі себептермен ғылым саласына біраз кешеуілдеп келсе де, қыруар іс тындырды. Өмірінің соңғы он-он бес жылға таяу шамасында ол өзінің мүмкіндігінің әлі де мол екенін, ғылыми ой-пікірлерге бай екенін, керемет еңбексүйгіштігін танытып үлгерді. Демек, белгілі жазушы, білікті маман, айтулы аудармашы, теоретик, танымал ғалым, туған әдебиетіміз бен орыс әдебиетінің, әлемдік әдеби мұраның білгірі, ішкі психологиялық кейіптеуге шебер тарихи мемуарлар авторы, бірнеше туыс тілдерді меңгерген түрколог, әрі шығыстанушы, тіл мен әдебиет насихаттаушысы, шешен (оратор), қазақ журналистикасы мен баспа жұмысының ардагері Сәйділ Омарұлы Талжановтың шығармашылық мұрасы мәңгі жасай береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Мұстафин Ф. Жылдар, ойлар. – Алматы: Жазушы, 1978. – 354 б.
2. Қазақстан жазушылары. Анықтамалық. – Алматы: Жеті Жарғы, 2004. – 714 б.
3. Айтбаев Ө. Жазушы, аудармашы, ғалым. / «Егемен Қазақстан» газеті, 13.03.2010. №90-93.
4. Кәрібаева Б. Талап деңгейі. – Алматы: Жалын, 1992. – 184 б.
5. Жақыпов Ж. Аударматануға аңдатпа. – Қарағанды: Санат, 2002. – 188 б.
6. Талжанов С. Көркем аударма туралы. – Алматы: Ғылым, 1962. – 128 б.

Көңілжан Т.

СЕЙДИЛ ТАЛЖАНОВ – МАСТЕР ПЕРЕВОДА

Аннотация. *Статья автора посвящена переводческим произведениям Сейдала Талжанова. Автор доказывает, что в его переводных произведениях замечается новые словосочетания, новые фразы казахского языка.*

ӘОК 82
ГТАХР 17.01.09

Коптлеева А.

aida.koptleeva@mail.ru

«Bolasaq» Академиясының «Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасы»
2 курс магистранты, Қарағанды қаласы

ОРАЛХАН БӨКЕЙ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИФОЛОГИЗМ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. *Автор жазушы Оралхан Бөкейдің әңгімелері мен повестерін талдау арқылы мифтің көркем әдебиеттегі мәні мен мазмұнын анықтай түсіп, ол құбылысты өз хал-қадірінше түсіндіруге ұмтылады.*

Оралхан Бөкей шығармаларында табиғат пен адам проблемасы өзекті идея болғаны мәлім. Сол табиғат пен адам ара қатынасын бейнелеп беруде жазушы мифтік желіні, мифтік бейнелеуді оқиғаға араластырса, енді бірде мифтік сенімге негізделген таным-түсініктерді көркемдеу құралы түрінде пайдаланады. «Айпара-ана», «Қамшыгер» әңгімелерінен бастап,

«Атау кере» повесіне дейін желі болып тартылған табиғатты жанды кейіпкер түрінде бейнелеу – жазушы шығармашылығындағы мифологизмнің бір қыры.

Жазушы «аңызнама», ал біз «әңгіме-миф» деп атаған «Айпара-анаға» тоқталайық. Бұл әңгімеде Айпара-ананың сырласары – дала. Жау шапқыншылығын көрген ел тағдырын дала суретімен беру шығарманың мифтік сипатын анықтай түскен. «Дала ақыл-естен айрылып жатыр. Жым-жырт. Бейне бір алып батырдың ұзақ жолдан оралып, ат соғып шалдығып, көз шырымын алғаны секілді. Осы дала-батыр, осы мең-зең есеңгіреген ұйқысынан мәңгі оянбай қоятындай елестеді Айпара-ананың көз алдына. Мынау мәңгірген казактың жайсаң даласы – төрткүл дүниенің асырап алған жетім баласы іспетті. Ұзақты күн қой соңында жүріп, жалқы сәт мызғып, көз шырымын алғаны секілді» [1, 77].

Жазушы даланы бірде ұзақ жолдан оралып, ұйықтап жатқан батырға, бірде қой соңында жүріп, ұйықтап кеткен жетім балаға ұқсатады. Далаға адамға тән іс-әрекеттің таңылуы, бұл жерде, дәл сол кездегі халық өмірімен, оның басындағы ауыр халмен байланыстырылған. Көне мифте жер-анаға кейіптелсе, Оралханда дала батырға, балаға кейіптеледі.

Жоңғарлар Жандосты отқа тастап, өртемекші болғандағы табиғат құбылысы былай беріледі: «Киіздің екі қабаты жанғанша ләм деп үн шығармай, шыдап жатқанында, табиғат-ана бүрк-сарқ долданды да, мынау өзі жаратқан пенделердің біріне-бірі жасар жауыздығына шыдай алмай, ағыл-тегіл жылады-ай. Аспанның ағыл-тегіл жылаған көз жасынан от сөніп, жарқылдаған найзағайдай шошынған жоңғарлар баспанасына зытып еді» [2, 95]. Жылау – адамға тән көңіл-күй болса, енді сол көңіл-күй табиғатқа ауыстырылады. Жаңбырдың жаууы секілді табиғат құбылысы «аспанның ағыл-тегіл жылауы» болып суреттелген. Табиғат құбылысын адам көңіл-күйімен ұқсастырудың әңгіме мазмұнын ашудағы мәнді орнын атамай кетуге болмайды. Даланың немесе табиғаттың жанды кейіпкер түрінде суреттелуі жазушы шығармасының мазмұнында жиі ұшырасады. «Ай астында: марғауланып, ер мен елдің осыншама еркелігін, осыншама қасіретін мамырстан кеудесіне сыйғызып, казактың күреңселі даласы жатты» [3, 24]. «Тау мүлгіп тұр», «...қоңылтақ самал қараша үйден қаңғырып шыққан жас еттің иісін лып еткізіп, іліп ала жөнелер», «Қараша үй де, каракөк аспан да, қарауытқан тау мен қара барқын орман да – бәрі-бәрі бір сәтке ұйықтап кетеді. Ұйқысы қандай керемет дейсің» [3, 29]. Табиғаттағы заттар мен құбылыстардың адамға тән көңіл-күй, іс-әрекетпен көрінуі (жылау, ала жөнелу, мүлгу, ұйықтау) көне мифтік тұрғыдан келгенде, барлық құбылыс пен заттардың рухы, жаны бар деген сенімнен туындаған шындық, көркемдік ойлау жүйесі тұрғысынан келгенде, мифтік танымға сүйене отырып, табиғат суретін бейнелеп беру, яғни, бейнелеу, кейіптеу тәсілі. О.Бөкей назарына жиі ілігетін дала, тау, жел, т.б. жанды-жансыз заттар мен құбылыстар жазушы қаламына іліктіргенде суреткер мифтік санаға тән анимизмді шеберлікпен құбылтып, кейіпкер психологиясын таныту, шығарма мазмұнын ашу барысында тың ой туындатады. Көне мифтердегі түсінік-танымды сол қалпында пайдаланбай, мақсатты түрде өзгерістер жасау повесть, әңгімелерінен көп ұшырасады. Өзіміз жоғарыда келтірген даланы, аспанды адамға тән іс-әрекетпен бейнелегенде, тек анимистік сенімге сүйене отырып, өзіндік тәсілін аңғартады. Көне түркілік мифтерде аспан-әке, жер-ана түрінде көрінеді. Ал, аспанның жекелей сипаты дараланбайды, тек адамға тән әрекетімен көрінеді. Анимистік сенімнен бастау алған кейіптеулер «Сайтан көпір» повесінде авторлық шеберлікпен өрнектелген. Алтай қысының әрбір сәті жазушының назарына жай ғана ілігіп қоймай, жан-жүрегі, сезімі бар кейіпкерге айналып шыға келеді. Қарлы боранды: «Айқай дүниенің бар билігі өзіне тиген, сол өзіне тиген сәттік билігіне масаттанған қарлы боран мың-миллион қамшысын үйіріп, оң жамбасына келгеннің бәрі-бәрін осқылап, көк айыл долылық қысып, өзгеше өкпелі қатыгез мінезбен осқырынады» деп сипаттап, «кезіккеннің жон арқасынан таспа тілген, табанына салардай зілзала ашуға мінген» [4, 136], адуынды, алапат ашу иесінде кейіптейді. Қыс мезгіліне тән кейіптеулер ашулы, қатыгез адам мінезіне ұқсатылады. Адамға тән мінез-қылықтың табиғат құбылысына теліне бейнеленуі кейіпкердің көңіл-күйін таныту үшін ең тиімді тәсіл болып тұр. Сыншы Е. Аманшаев «Атау кере» повесінде Алтай тауы – жанды кейіпкер» [5, 144] десе, біз бұл пікірді О.Бөкейдің барлық шығармаларына қатысты айтамыз.

«Сайтан көпір» повесінде боран басылғаннан кейінгі Алтайдың сипаты «ұзақ жөтелден ептеп сергіп, қарағай, самырсындарын арқалап алып, бүлкілдеп, ұлы зұлматтан тірі қалғанына масаттанғандай» деп берілген. Алтай суреті повесть оқиғасының даму, шиеленісу барысында әр түрлі қырымен көрінеді. Табиғаттағы бүкіл тіршіліктің, іс-әрекеттің орталық тұлғасы – Алтай. Көне мифтерде табиғаттағы барлық зат пен құбылыстың иесі болады деген түсінік бар болса, осы түсінік ежелгі адамдар санасына рух түрінде сіңген. Жазушы мифтік санаға тән ойлау желісін көркемдік бағытта өңдеп, таудың өзін сезімі, ойы бар объектіге айналдырған.

Алғашқы қауым адамдары үшін «маңайдағы дүниенің бәрі, аспан да, жер де, тау да, су да, жұлдыз да – атам заманнан келе жатқан, өздері қалай өмір сүрсе, олар да солай тірлік ететін нәрселер болып көрінген» [3, 169]. Жазушының көркемдеу тәсіліне негіз болған осы анимистік сенім. Оның мақсаты – көне мифтік ұғымды жаңғырту немесе түсіндіру емес, көркемдік-идеялық мақсат. Алтай тауы жанды кейіпкерге айналған соң оның айналасындағы күллі табиғат объектілері де жандандырылып кейіптеледі. «Қалың тоғайды қақ жарып, сыландай аққан Бұқтырма – Алтайдың ару қызы – төркініне екпелеген қалыңдықтай тұншыға жылайды» [3, 135]. Өзеннің ағысын «тұншыға жылаумен» бейнелеу «Айпара-анадағы» аспанның жылауын еске түсіреді. О.Бөкей шығармаларының көркемдік қуатын арттыра түсетін осындай адам мен табиғат болмысының ұштастырыла суреттелуі екенін баса айтқан жөн. Бұқтырма – Алтайдың ару қызы деген метафорамен берілсе, Алтай – оның төркіні, ал, Бұқтырманың ағысы – төркініне өкпелеген қалыңдықтың тұншыға жылауы түрінде суреттелуі көне мифтің қазіргі әдебиеттегі көркемдік қызметі, анимистік көзқарастың кейіптеуге, метафораға негіз болуының бір көрінісі. Өзенге қалыңдықтың мінез-кылығын телу Су иесі Сүлейменнің сұлу қыздары су түбін мекендейді деген мифтік сенім елесі болса керек.

Ай мен күннің жаралуы туралы мифтерді ғалым С.Қасқабасов рух-иелік мифологияға жатқызады: «Бұл екеуін кейде жасампаз қаһарман жаратады, кейде екеуі заттан немесе адамнан пайда болады» [6, 155]. Ай мен күн біреуі еркек, біреуі әйел, кейде екеуі де әйел, кейде ерлі-зайыптылар деп те айтылады. Алгонкиндер мифологиясында, керісінше, күн – ері, ай – оның әйелі. Айдың қолында ұлы бар. Сол ұлы айдың жүзін қараңғылап тұрады. Кейде күннің жарығы азаятыны ол айдың қолынан ұлын алады. Үндістер мифологиясында Күн мен Ай – ағасы мен қарындасы. Грек мифологиясында күн құдайы – Гелиос. Мұнда күнді кәдімгі адам түрінде бейнелеу басым. Күнді адам бейнесіне кейіптеу мексикандарда да бар. С.Қасқабасов келтірген қазақ мифінде Ай мен Күн егіз туған керемет сұлу екі әйел болады. Айдың сұлулығы артығырақ болып, ол Күнге мақтанады. Күн қызғанып, оның бетін тырнап алады. Ай бетіндегі қарауытқан дақ содан қалған делінеді [6, 156]. Көпшілік мифтерде Күн мен Ай ежелгі заманда адам болып, жерде өмір сүрген. Кейіннен өздерінің ғажайып ерекшеліктерімен аспанға шығып кеткен, немесе күнәлі болу салдарынан Күн мен Айға айналып кеткен. Көне мифтерге жүгінсек, бәрінде Күн мен Айдың әу баста адам болғаны айтылады. Мұның өзі Ай мен Күннің жаны, рухы бар делінетін анимистік сенімге негіз болған мифологиялық ұғым. Табиғаттағы объектілердің барлығына саналы ойлау тән деген мифтік түсініктің өзі сол объектілердің адамнан пайда болуы туралы көне мифтерден бастау алғаны дау тудырмаса керек. Бұл жерде тағы бір мәселені анықтау қажеттігі туындайды. Табиғаттағы барлық заттар мен құбылыстардың жаны, рухы бар деген түсінік мифтік сананың алғашқы кезеңіндегі табиғат пен адам тең деген мифтік танымға негізделген. Және де бұлайша түсіну не нәрсенің пайда болуы адамның екінші түріне ауысуына байланысты делінетін мифтік түсінікке байланысты. Бірақ осы екінші түрге айналуының өзі сол тендік заңымен сабақтас.

Күн мен Ай туралы көне мифтерден бастау алған поэтикалық суреттемелер фольклорлық мұралардан көркем жазба әдебиетке дейін жалғасын тапты. О.Бөкей прозасының қай-қайсысында да күн мен айды суреттеуге маңызды орын берілген. «Сайтан көпір» повесінен күн мен айдың әр қалыпта суреттелуіне мысалдар келтіруге болады.

«Ақ түтектің ар жағында, тұтқында қор болып тұрған күн жарықтық боран салған лаңнан әлі де сауыға алмай, бозамық аспандағы шаңытқан шарбы перденің артынан жасқана сығалайды» [3, 38]. Көне мифтерде күн – тіршілік көзі болса, повесте көшкінге ұрынып, дәрменсіз жатқан кейіпкер Аспан үшін – үміттің, тіршіліктің нышаны.

«Мұзтау» повесінде: «Анда-санда тұтқынға түскен Күн жазғанның көз жасындай аспаннан қаңғылестеп, жетім-жесір тамшылар ағады» [2, 67]. «Қар қызы» повесінде: «Айнала аппақ таудың бауырында арпалысып, күресіп жүрген үш жігітті мазақтай күліп, күн ұясына бағана кіріп кеткен» [3, 209] деп келетін кейіптеулерден мифтік мазмұн аңғарамыз. Миф бұл қолданыстарда өзіндік қызметінен айырылып, көркемдік сипатқа көшкен. Күнді кейіпкерге айналдыру мифологиялық стилизация тәсілінде жүзеге асып тұр. «Сіреу болған өзен бар жақсылықты Күннен ғана күтті. Ал Күн болса қор болған пендесін уақсыз уақ жарылқай алмады. Тек анда-санда жансыз сәулесін шашып, «шыда, шыда, жарқыным» деп хабар жіберетін» [3, 500].

Ш.Уәлиханов күннің қазақтар ұғымында құрметке бөленетіндей құдіреттілік, қасиеттілік сипаты жоқ екенін атап көрсетеді [7, 180]. Бірақ, отты киелі деп санаған сенім ежелгі халықтардың бәріне тән сипат екенін ескеруіміз қажет. «От – күннің жарықшағы» [7, 291]. Күнді рух түрінде танудың бір негізі – оны тіршілік нұры деп қараудан туған наным десек, от –

өмір, жылу, жарық. О. Бөкей шығармаларында дәл осы межеде танылған. Күн көп жағдайда қиналған қысылшаң кезде үміт күтер нысанаға айналады. Күнді қастерлеу сенімінен туындаған от туралы нанымдар, оған қатысты ырым-тыйымдар жазушы шығармаларында өз өрнегін тауып отырады.

Күн бейнесі О. Бөкейде басты мотив болмаса да, белгілі дәрежеде мифтік белгілерімен көрінгеніне келтірген мысалдар дәлел бола алады. Табиғат О. Бөкейде тұтастай жанды кейіпкерге айналса, сол табиғаттағы әрбір зат пен құбылыс жазушы назарына жанды, саналы объект болып ілінеді, яғни кейіптеу арқылы кейіпкерге айналады. Күнді назарға алғанда О. Бөкей көне мифтік санадан туындаған ұғымдардан мүлде алшақ кетпейді. Кейде оны жарық сыйлаушы күш ретінде көрсетсе, кейде жай қарапайым пендеге тән іс-әрекетпен бейнелейді. Жазушының Күнді бейнелегенде халықтық дүниетаным аясынан ауытқымағанын да атап айту қажет. Түркілік танымда Күннен гөрі Айға деген ілтипат ерекше екеніне мифтердің өзі дәлел.

«Табиғаттағы дүниенің бәрі бірдей деген алғашқы мифтік сана әлемдегі жанды және жансыз, өлі мен тірі нәрсені анық жіктемеуден туған. Бұл түсінік мифтік санаға тән анимизмді, яғни дүниедегі нәрсенің бәрінің жаны бар деген сенімді туғызса» [6, 68], О. Бөкей туындыларындағы табиғаттың саналы, жанды кейіпкер түрінде тұлғалануын анимизмнің қазіргі әдебиеттегі көркемдік мұраттарға қызмет етуінің жарқын мысалы дей аламыз.

«Мұзтау» повесіндегі Ақтанның оқшау бітімі мен күллі психологиясы оны қоршаған табиғатты жанды бейнеге айналдыру барысында танылады. Повесть оқиғасының мазмұнында Ақтанның «арғы жақтан келген» жұмбақ адаммен кездесуі бар. Жұмбақ адамды атуға оңтайланып, мылтығын кезеген Ақтан бәрібір оны ата алмайды. Кейіпкердің осы сәттегі көңіл-күйін жазушы табиғатпен егіздей берген: «Тұлан тұтқан табиғат құр долылықтан түсер пайданың аздығын шамалады ма, әне ...бейшара, ақыл-есін жиды...» [2, 66]. Ақтанның әрбір сәттегі көңіл-күйін табиғат құбылысынан ажыратамыз.

Кейіпкер бойындағы бір-біріне қарама-қарсы ой-сезімдердің тайталасын табиғат арқылы бейнелеу бұл повесте жиі ұшырасады: «Таудың алты ай сұлап жатар қысы күшіне біржола енгендей, аса бір ауыр да тұнжыр мінез танытады табиғат» [2, 71]. Ақтан болмысын Мұзтау биігімен ұқсастыра суреттеу оның ерекше бітімін таныта түсу үшін қажет болған сияқты. Мұзтау – Алтай табиғатының ерекше бітімі болса, Ақтан – тобырдан саяқ, рухы биік, ерекше тұлға, авторша айтсақ, «ертек адамның соңы». Табиғат пен Адам бірлікте деген ұғымға тірелетін мифтік сана ұшқыны қаламгер суреттеуінде солай болуға тиісті заңдылықтай көрініп, оқиғаның қан тамырындай тарамдалып жатыр.

О. Бөкей мифологизмінің бір ұшы кейіптеу тәсілімен ұласқан психологиялық параллелизмде жатыр. «Жасын», «Құм мінезі» туындыларынан адам мен табиғат болмысын егіздей беру тәсілі айқын көрінеді. Біз «Мұзтау» повесіндегі Ақтан мен табиғаттың егізделуін айтып өттік. Осы повестегі егіздеу басқа да шығармаларына тән. «Құм мінезінде» құмның жазушы қаламына ілігуі жайдан жай емес.

«Құм үнсіз жыласа, Бархан тұншыға ызаланады, тұншыға назаланады. Ақырында құм көшеді, Бархан буырқанады. Әдемі, астарлы параллелизм», – дейді бұл турасында сыншы Б. Ыбырайымов [8, 28]. Бархан мен құмды егіздей суреттегенде жазушы құмға адамға тән әрекетті дарытады. Құмды жанды кейіпкерге айналдырудың негізі анимистік көзқараста жатыр. Бұл жердегі құм кейіптеу тәсілімен бейнеленіп, психологиялық егіздеу түрінде шығарма мазмұнына арқау болған.

Жазушының адам мен табиғатты егіздей суреттеуі – табиғаттан алшақтау бүкіладамзаттық қасіретке ұрындырып, қайғы әкелетіндігін ұғындыру санаға сіңіру үшін ұстанған көркемдік тәсілі. Жалпы, мифологизм О. Бөкейде жақсылық пен жамандық арасындағы бітіспес күрестің түп-тамырына үңілу, бүгін мен болашақты кешегі күн көзімен бағамдау мақсатында көрінеді. Бұл сияқты сипаттар Барханда да («Құм мінезі»), Нұржанда да («Қар қызы»), Ақботада да («Жетім бота») бар. Осындай жоғары саналы, сезімтал кейіпкерлер болмысы қалай болғанда да бүгінгі күнмен, бүгінгі тіршілікпен үйлесім таппай жатады. Сондықтан да олар адамдардан гөрі табиғатқа жақын. Бархан мен құм, Ақтан мен күллі табиғат егізделе суреттелгенде, мифтік белгілер шешуші мәнді иеленеді. Көне мифтік санаға тән анимистік сенім көркемдік ойлау жүйесінде кейіптеуге, кейіптеу тәсілімен жасалған аллегория, метафора, символға айналғанына О. Бөкейдің әңгімелері мен повестерінен дәлелдер келтіру мифтің көркем әдебиеттегі мәні мен мазмұнын анықтай түсуге мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бөкеев О. Үркер. – Алматы: Жазушы, 1971. – 324 б.

2. Бөкеев О. Мұзтау. – Алматы: Жазушы, 1975. – 248 б.
3. Бөкеев О. Біздің жақта қыс ұзақ. – Алматы: Жалын, 1984. – 504 б.
4. Бөкеев О. Үркер ауып барады. – Алматы, 1981. – 356 б.
5. Аманшаев Е. Албасты туралы аңыз. – Астана: Фолиант, 2001. – 412 б.
6. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. – Алматы: Ғылым, 1984. – 248 б.
7. Уәлиханов Ш. Таңдамалы. II том. – Алматы: Жазушы, 1985. – 412 б.
8. Ыбырайымов Б. Сын мұраты. / Сөзстан. Алматы: Жалын, 1985. – 224 б.

Коптлеева А.

ОСНОВЫ МИФОЛОГИЗМА В ПРОЗЕ ОРАЛХАНА БОКЕЯ

Аннотация. Анализируя рассказы и повести писателя Оралхана Бокеева, автор стремится определить смысл и содержание мифа в художественной литературе, старается по-своему объясняет это явление.

ӘОК 398; 801.8

Кабай К.

Kabai.kunnur@msail.ru

Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қарағанды қаласы

БАТЫРЛАР ЖЫРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС

Аңдатпа. Әр халықтың өзінің бай ауыз әдебиеті, фольклоры болса, сол фольклорлық шығармаларында халықтың тарихы, діні, тілі, салт-дәстүрі көрініп тұрады.

Қазақ фольклорының тарихи сипаты басым көркем де құнды саласы-эпостық жырлар.

Халық поэзиясын көпшіліктің өзі тудырғандықтан, ол елдің тұрмыс-тіршілігімен тығыз байланысты болған. Сол жырларға қарап, елдің әдет-ғұрпын, ой-санасы мен түрлі сезімдерін дәл танып білуге болады.

Әрбір халықтың өзіне тән фольклоры болады. Адамзат жаратылыстың сыр-сипатын, жұмбағын қоғам өміріндегі түрлі болмыстың мәнін ашатын көркем сөз өнері десек, соның ішінде ерекше өмір құбылыстарын образдық ой арқылы жеткізген, ұрпақтан ұрпаққа ауызша жеткен фольклорлық шығармалардан танып білеміз.

Міне, сондай фольклорлық шығармаларымыздың бірі – батырлық эпостардың жиналып, зерттелуіне тоқталар болсақ, «Н. Ильминский 1859 жылы батыс өңірінің әйгілі жыршысы Марабай жырауды әдейі шақырып, одан «ЕрТарғын» жырын жазып алады, оны 1862 жылы Орынборда бастырып шығарады. Ал, 1906 жылы Орынбор архивы ғылыми комиссиясы сол кездегі атақты жыраулардың біразын Орынборға әдейі арнайы шақырып олардан 50-ден аса батырлық жырлар жаздырған» [1,8].

Халық үшін жасалған осындай игілікті істерді Ы. Алтынсарин еңбектерінен де көреміз. Ы.Алтынсарин 1860 жылдары ел арасын көп аралап, белгілі ақын - жыршылар мен жиі кездесіп, өте көп мақал - мәтел, халық өлеңдері мен аңыз - ертегілер, эпостық шығармалар жазып алады. Кейін 1879 жылы осы материалдарды жинақтап «Қырғыз хрестоматия» деген кітабында жариялайды [2].

«Қобыланды батыр» жырының ең тамаша тарауы «Тайбурылдың шабысы» да ең алғаш осы Алтынсарин хрестоматиясында жарияланған. Қобыланды жырының 29 нұсқасы болса, оның ең негізгі Марабай сюжеті екендігі ғылымда дәлелденген.

Ал, «Қамбар батыр» жырының 10-15 ке жуық нұсқасы бар. Ә.Диваев бұл жырдың тілі көркем, идеясы тартымды әрі толығырақ нұсқасын 1922 жылы Ташкентте бастырады. Сонымен бірге 1933, 1937, 1938 жылдары С. Сейфулин, С. Мұқанов, М. Әуезов бастырған батырлық жыры жинақтарына да енгізілген. Қазақтың батырлық жырларын жинау, зерттеу, жариялау мәселелері С.Сейфулин, М. Әуезов, С. Мұқанов, Ә. Марғұлан, Ы.Ысмайлов, Б. Кенжебаев, Ә. Қоңыратбаев, М.Ғабдулин, Р. Бердібаев, Т. Сыдықов, еңбектерінде мол қамтылған.

Батырлар жырының алғашқы жинақтары 1922, 1932, 1939 жылдары жарияланды. Бұл 1957 жылы қайта қолға алынып, 1977 жылға дейін бірнеше рет жарияланды.

Қазақ халық поэзиясын молынан жинауда көп еңбек еткен кісінің бірі - Әбубәкір Диваев. Ол Шымкент, Аақмешіт, Қазалы, Әулиеата мен Сырдария аймағын және Түркістан аудандарын

түгел аралап халық поэзиясының асыл қазынылары батырлық жырлардан, ертегі, мақал-мәтел жұмбақ, салт өлеңдерін тағы басқа толып жатқан жанрлардан мол материалдар жинаған.

Қазақтың батырлар жырын алғашқы рет топтап бірнеше кітап етіп 1922 жылы Ташкентте жариялаған да Әбубәкір Диваев. («Алпамыс батыр», «Қамбар батыр», «Ер Тарғын», «Ер Сайын», «Шора батырлар» осы жылы жарияланған).

XIX ғасырдың бірінші жартысында қазақ эпосын жинау, орыс тіліне аударуда азды-көпті еңбек еткен адамдар А.Левшин, И.Белинцин, Г.И.Спаский, Н.Ф.Костымцкий, С.Б.Брокевский, В.Феодоров, П.Золотов, Н.М.Карамзин, И.П.Шаншин, т.б. болды.

Эпостық жырлардың қолжазбаларын жинауға, қағаз бетіне түсіруге қазақ оқымыстары ішінен Шыңғыс Уәлиханов, (Шоқан әкесі), Ахмет Жантөрин, Әбдуәлі Дербісәліұлы, Садуақас Анайұлы, Мұстафа Бүркітбайұлы, Бейбіт Дауылбайұлы, т.б. атауға болады.

Ел, халық санасымен жасалған «Қобыланды батыр», «Алпамыс батыр», «Қамбар батыр», «Ер Тарғын», «Көрұғлы» сияқты батырлық жырларда ел бірлігі мен тәуелсіздігін сыртқы жаулардан қорғау сарыны үстем болса, екінші жағынан, хандар мен халық арасындағы қайшылық таңбасы да бар. Осының нәтижесінде қазақ эпосы халық тарихының көркем ескерткішіне айналған. Эпоста әлуметтік ішкі тартысты бейнелеу батырлық жырларға мүлде жат емес. Көшпелі қоғамның ішкі талас-тартысын жырлау қаһармандық эпостың басты нысанасы болмағанымен, әлуметтік теңсіздік негізінде туған қайшылықтар жырда кездеседі, әрі ондай оқиғалардың батыр тағдыры үшін арқалайтын жүгі бар.

Жырда батырлар көбінесе аса тұлғалы болып келеді, және олар мұрат-мақсаттарына жетіп отырады. Батырлардың бәрі дерлік бүкіл ру, тайпа, ел атынан сөйлеп, әрекет жасайды. Жырда жеке мүддеден гөрі ру, тайпа, ел мүддесін жоғары қою үстем. Батырдың шыққан ортасы, әке-шешесі әлуметтік тегіне қарамастан жақсы жағынан көрінеді. Хан болса әділ, бай, бек қайырымды, кедей момын шаруа өзгеге залалы жоқ.

Қандай да бір батырлық жыр болмасын,оның ең негізгі ортақ бейнесі, жыршылардың өте бір мән бере бар ықылас сүйіспеншілігіне бөлей жырлайтын бейнесі батыр тұлғасы. Ол - әрқашан да отанын, елін сүйетін, туған жері, елі үшін жанын аямай күресетін алуан патриот, жақсылыққа жаны құмар ізгі жан. Ол жауына қаншалықты қатал, мейрімсіз болса, от басы, ел жұртына соншалықты мейірімді, жұмсақ, аңғал да ақкөңіл.

Эпоста батыр жалғыз суреттелмейді. Батырлық жырлардың үлкен бір ерекшелігі мұнда әрқашан да батырмен қоса бірдей тұрақты суреттелетін күрделі бейнелер бар: ол, ең алдымен, батырдың жары – ол асқан сұлу, махаббатқа берік, батырдың айнымас досы, ең сенімді серігі (Құртқа, Ақжүніс, Гүлбаршын, Назым т.б). Олар да батырдың өзі сияқты ел камын жеген ерендер.

Жырда ол былайша суреттеледі:

Арғы астында бұл таудың
Қызылбастың елі бар,
Жасыл байтақ жері бар,
Айдынды шалқар көлі бар,
Көктім аймақ ханы бар
Неше мың сан жаны бар
Қаншама жиған халқына
Көрсетіп тұрған сәні бар.
Құртқа деген қызы бар,
Жұртына жайған назы бар.
Ай астына аспанға
Құрды баққан қақтырып,
Алтын теңге аттырып.
Теңгені атып түсірген
Құртқаны сұлу сол алар [3,79].

Батырдың екінші бір егізіндей бірге суреттелетін сенімді серігі – оның астындағы тұлпары. Ат қасиетін суреттеу, оның батырға жасайтын достық әрекеттері, батырды тілеген жеріне «көзді ашып-жұмғанша» алып баратын құстан жүйрік шабысы – бәрі де батырлық жырлардан ең көрнекті, ең құрметті орын алады. Атап айтсақ Алпамыстың Байшұбары, Қобыландының Тайбурылы, Ер Тарғынның Тарланы, Қамбардың Қарақасқасы т.б бұлар да осы жырлардағы қаһармандар әлемін құрайды.

Айт, жануар, шұбарым,

Мойында алтын тұмарың,
Тасып-толып тарқасын,
Бүгінгі күні құмарым.
Сенің шұбар күніңді,
Менің жүрер күнім-ді,
Он бестегі күнімді,
Жайнатты құдай гүлімді [3,73].

«Ер қанатты – ат» - деп халқымыз жылқыны ерекше қастерлеген. Міне сол үрдіс, дәстүр эпостық жырларда ерекше суреттеледі. Тайбурылдың тууы мен тәрбиесіне жырда үлкен мән берілген. Тайбурыл өз иесімен адамша сөйлеседі, батырдың барлық сертін орындайды (қырық күншілік жолды бір күнде алу) ол жырда ел қамын жейтін тұлпар болып суреттеледі.

Мұнан байқайтынымыз қай батыр болса да ел, жер тайпа мүддесін жоғары қойғандығы. Батыр болу үшін адам алдымен сол елдің қамын көбірек жеуге тиіс.

Міне, жоғарыда аталған «Қобыланды», «Алпамыс», «Ер Тарғын» сынды батырлар жырындағы кейіпкерлердің ішіндегі басты образ, негізгі қаһармандар – батырлар және оның жары, аты. Қай жырды алып қарасақ та басты тұлға батыр яғни туғанда, оның дүниеге келуінің өзі бір ерекше болады. Олардың негізгі мақсаттары дұшпандардан елін, жерін, ата-анасын, туған-туысын қорғау.

Ел намысын қорғауда қашанда өз жеке басы мүдделерінен ел мүддесін биік ұстау. Бұндай қасиеттер тек батырларға ғана тән қасиет екені айқын. Жырды оқу барысында біздің байқағанымыз батырлардың аса тұлғалы болып келетіні және бәрі дерлік мұрат-мақсаттарына жетіп отырады.

Міне, сондықтан да халық эпосы, ондағы батырлар бейнесі халық тарихының көркем ескерткішіне айналған. Әрбір эпостың негізгі геройы – жас батырдың бойынан қиялдағы асқақ – адалдық, батылдық, алыптық сияқты ардақты қасиеттерді табамыз.

«Батырлық эпосты халық жасайды және халық үшін жасайды. Оны жасаушы да, орындаушы да өзінің тегі жағынан, қоғамдық тәрбиесі жағынан, дүние танымы, дүниеге көзқарасы жағынан халық бұқарасымен біте қайнап, бірге өскен қарапайым адамдар», -деп жазады академик В.М.Жирмунский [4, 7].

Тарихи шындық болсын, немесе қиялдан тусын, әйтеуір әр кезде өмір сүрген батырлардың ерліктері халық эпосының негізгі өзегі болады, терең идея, мазмұнды мағына береді. Сөйтіп эпостағы халық батырының қаһармандық сом тұлғасын жасайды. Қандай да бір батырлық жыр болмасын, оның ең негізгі орталық бейнесі, жыршылардың өте бір мән бере бар ықылас сүйіспеншілігіне бөлей жырлайтын бейнесі – батыр тұлғасы.

Қайтпас қайсарлық, берік махаббат, ізгі – арман, арамза дұшпанға қарсы арпалыстағы батыр қанша қиыншылықтарға кез болғанымен ең соңында жеңіп шығады. Осы айтылған оқиғалардың бәрі жалаң суреттелмейді ел өмірі, халық дәстүрімен тығыз байланысты жырланды. Қазақ жұртының бейбіт тұрмысы, әдет-салт, көрікті әсем табиғаты да көрініс тапқан. Салт-санаға байланысты батырдың балалық шағы, үйленуі, дос-жаран, туған-туысқандар арасындағы сан алуан дәстүрлерде көрініс тапқан.

Атап айтсақ үлкенді сыйлау, сөз бастарда, тіпті жаумен жепке-жекте соғысар сәттің өзінде де батыр жасы үлкендігін сыйлап өз кезегін береді. Батырлық жырда ежелден келе жатқан жөн-жосықтар, әдет-салттар, халықтың энциклопедиялық тұрмыс заңдары, дәстүрлері молынан жырланып, осы кезге дейін сақталып келген.

Жырда кездесетін салт-дәстүрлердің ішінде батырдың дүниеге келуі ерекше аталып өтеді.

Қазақ эпосында елдің тіршілігі, енбегі, кәсібі ғана емес сонымен бірге этнографиясы мен салты, ой-сезімдері мен психологиясы көрсетілген. Қазақ эпосы қазақ халқының көркем тарихына айналған.

Ел, халық санасымен жасалған «Қобыланды», «Алпамыс», «Ер Тарғын», «Қамбар батыр» т.б батырлық жырларда халықтың тұрмыс-тіршілігі мен салт-санасы, әдет-ғұрпы, наным түсініктері де көрініс тапқан.

Ол әр жағдайда батырдың үйлену салты, жауға аттануы, жау қасынан қашып шығу т.б ерліктері мен туған-туысқандары, халық арасындағы қарым-қатынастарда жиі ұшырасып отырады.

Ғалым Ә.Қоңыратбаев «Қандай ғана аңыз, жыр болмасын, соның негізінде бұлдыр түрде болса да белгілі бір дәуірлердің нанымдары, өмір шындығы бар десек, ондағы заман түсініктерін анықтау аса мәнді» деген болатын.[5,124].

Сөзімізді түйіндей келе батырлар жырында халқымыздың ұлттық наным – сенімі, ырым, жоралары, әдет – ғұрыптары, батырдың ерлік істері мен бірге жырдың оң бойында әдемі өріліп отыруы арқылы ұлттық болмысымызды терең танытады демекпіз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ақсауыт. Батырлар жыры. II-том, Алматы, 1977.
2. Алтынсарин Б. Қазақ хрестоматиясы. –Алматы: Білім, 2003.
3. Ыбыраев Ш. Эпос әлемі. – Алматы, 1993 Бердібаев
4. Р. Қазақ эпосы. –Алматы, 1982.
5. Қоңыратбаев Ә. Қазақ эпосы және түркология. –Алматы, 1987.
6. Батырлар жыры. I-том. –Алматы, 2000.
7. Қоңыратбаев Ә. Қазақ фольклорының тарихы. –Алматы, 1991.

Кабай К.

ИДЕНТИЧНОСТЬ В ЭПОСЕ ГЕРОЕВ

Аннотация. Будь то исторический факт или вымысел, подвиги героев всех времен составят ядро народного эпоса, придадут ему глубокую мысль и смысл. Таким образом создается богатырский образ народного богатыря в эпосе. Какова бы ни была богатырская песня, ее главный центральный образ, образ героя, который с большой тщательностью воспевадается певцами, есть личность героя.

ӘОК 81'366

Қазбекқызы Н.

«Bolashaq» академиясы

«Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасының» 4 курс студенті, Қарағанды қаласы

Ғылыми жетекші: ф.ғ.д., профессор Хамзин Мәуен «Bolashaq» академиясы

**ҰЛТ КӨСЕМІ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ:
ТӘУЕЛСІЗДІК ҮШІН КҮРЕС**

Аңдатпа. Бұл мақалада Алаш қайраткері Әлихан Бөкейханов мұраларының бүгінгі өмірмен сәйкестігі туралы өз пікірлерімен байланыстырыла отырып айтылған. Көреген саясаткер, мықты басқарушы, Алаш зиялысы қазақ елінің даму жолында халықты жігерлендіріп отырған.

«Әлихан Бөкейханов кім? Егер Латын Америкасы үшін Симон Боливар қандай болса, Әлихан Бөкейханов қазақ үшін сондай тұлға. Егер Ататүрік қандай болса, Әлихан қазақ үшін сондай. Егер Махатма Ганди Үндістан үшін қандай болса, Әлихан қазақ үшін сондай тұлға». Мәмбет Қойгелдиев

XIX ғасырдың соңы мен XX ғасырдың басындағы қазақ зиялыларының, қоғам және мемлекет қайраткерлері қатарындағы аса ерекше тұлға, ұлт азаттық және Алаш қозғалысының жетекшісі, Алашорда автономиялы үкіметінің төрағасы, публицист, ғалым, аудармашы, Ресейдің алдыңғы қатарлы зиялы қауымына аты мәшһүр болған Әлихан Бөкейханов 1870 жылы бұрынғы Семей облысы, Қарқаралы уезі, Тоқырауын болысына қарасты 7-ші ауылда, қазақ хандарының тікелей ұрпағы Нұрмұхамедтің отбасында дүниеге келген. Абай туған топырақтан жаралып, Тоқырауын толқынын кешіп өскен жас Әлихан халықтың бай ауыз әдебиеті мен шығыстың қисса-дастандарын жаттап өсті. Зерек бала Омбы қаласындағы төрт жылдық техникалық училищені де ойдағыдай бітіреді. Өте жақсы оқуы және ерекше тәрбиелілігі арқасында ол 1890 жылы Дала генерал-губернаторы кеңесінің ұсыныс хатымен Санкт-Петербург Императорлық орман институтына түседі.

Болмысы, бітімі де ерекше тұлға. Тіпті анадан осы қалыпта туа салғандай. Әлихандай қазақтың қара домалақ баласының тұлға боп жаратылуының сыры халықтың қасиеті мен даламыздың дархандығының куәсі болар.

Осындай «елім» дейтін ер болмаса, елдігіміздің іргесі әлдеқашан сөгілер еді. Ата-бабамыз аманат еткен жеріміз тоз-тоз болып, тістегеннің аузында, ұстағанның қолында кетер еді. Ал бұл жолда талай соғыс, нәубетті бастан кешірдік. «Басы барды идіріп, тізесі барды бүктіре білдік.» Абылайдың ақ туының астында бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығара білдік.

Қазыбек би тілімен айтсақ, «ешбір дұшпан басынбаған елміз, басынан сөз асырмаған елміз. Досымызды сақтай білген елміз, дәм-тұзды ақтай білген елміз.» Қайраткердің: «Бостандыққа апаратын жалғыз жол – ұлттық ынтымақ қана»-деп «Алаш» туы астына барша қазақ баласын жинап, өзге елдің боданында жүрген елін біріктіріп, «ұлттық рухтың» сақталуына бар күш-жігерін арнаған жан.

Әлихан Бөкейхан – қазақтың жаңа тұрпатты ұлт-азаттық қозғалысының көсемі. Ол ұлтының азаттығын мұрат еткен жастарға: «Ұлтқа пайдалы адам болғыңыз келсе, бәрінен бұрын орыс өкіметінің атамекеніміздегі жер саясатын мұқият зерттеп үйренуге тырысыңыз. Сізге не істеу керектігін осы саясаттың өзі-ақ көрсетіп береді», - деп кеңес берген-ді [1]. Бұл орыс боданынан, отарлау саясатының езгісінен, өктемдігі мен әділетсіздігінен туған заңды құбылыс болатын.

Алаштың Әлиханы атанған ұлтымыздың ұлы перзенті халқына жасаған ұшан-теңіз еңбегі, рухани асыл мұралары қазақ өз елінің иесі болып тұрғанда мәңгі жасай бермек. Оның ұсынған идеялары Алаштан – Тәуелсіздікке дейінгі алтын көпір іспетті.

Оның: «Қазақтың байырғы жерін қашан қазақтар өз бетінше ғылым мен техникаға сүйеніп толық игермейінше, жер жеке меншікке де, қоныстанушыларға да берілмейді»- дейді [2]. Қойнауы кенге, үсті дәнге толы қазақ даласы қашан да қазаққа ата қоныс. Қараңғы қазақ көгіне күн болып шыққан алыптар тобымен қатар, халықтың ғылым мен техникаға ұмтылуына бірден-бір жол сілтеген көреген азамат. Халық даналығында «Жерге еткен жақсылық жерде қалмайды» деген сөз бар. Не көрсем де Алаш үшін көргенім деп қиын-қыстау кезеңдегі қазақ жеріне жасаған жақсылығын бүгінде ұрпақтары біздер көріп отырмыз. Алтай мен Атырау арасындағы Сарыарқа төсіне астана салып, бәйтерегінің басына қыран құс ұя салған бейбіт те, мамыражай мемлекетке айналған жайымыз бар.

Жердің астындағы, үстіндегі, аспанындағы барлық игілік қазақ мемлекетіне қызмет етуі керек деп: «Оның әр бір түйір тасы қазақтың өңіріне түйме болып қадалу керек» болатын [2]. Біз бұл арманға да қол жеткіздік. Аузын айға білеген алпауыт елдермен тереземізді тең ұстап, білгенімізді жаратып, білмегенімізді үйреніп, еліміздің өркендеуі жолында аянбай жатырмыз.

«Қазақтың жерінде өндірілген «бір уыс жүн сол мемлекеттің азаматтарының үстіне тоқыма болып киілуі керек», яғни толықтай экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізуге ұмтылуып, ұлттық құндылықтарымыз қайта жаңғырып, бәркімізді аспанға атып та жатырмыз [2].

Әлихан Бөкейхановтың қазақ мемлекетінде мемлекет құрушы ұлттың тіл, дін, діл үстемдігі болуы керек деген ойлары «Мен қазақпын» деген әр жастың жүрегінде найза болып қадалып, найзағай болып жарқылдауы керек. Қиын-қыстау кезеңде өлмеген тіліміз, дініміз, діліміз бүгінгі бейбіт заманда қасиетін жоғалтпайтыны сөзсіз. Сұлтанмахмұт Торайғыровша айтсақ:

Өлер жерден кеттік біз,
Бұл заманға жеттік біз!
Жасайды алаш, өлмейміз!
Жасасын, алаш, жасасын!

Әлиханның жалынды да, ұран сөздері бүгінде жастарға рух, жігер беруде, тәуелсіз елдің болашағын тәрбиелеуде таптырмас құрал. Оның «Жұрт әділ болмай, жұрт ісі оңға баспайды», «Ұлтына, жұртына қызмет ету – білімнен емес, мінезден» , «Елдің тұрмысын, тілін, мінезін білмеген кісі көш басын да алып жүре алмайды» - деген сөздерінен халыққа адал қызмет ету, өсер елдің ұрпағының, ел келешегінің басты мұраты екенін айқындайды. Әрқашан адалдық пен еңбекті ту еткен ұлылар «көзі соқырдан, көңілі соқыр жаман» дейді. Сондықтан бүгінгі бейбіт заманда оқу-білімге жағдай жасалып, айшылық алыс жерден хабар, отынсыз тамақ, сусыздан сусын ішетін, бәсекеге қабілетті, көкірегі, көңілі ояу, заманның ағысына ілісе алатын ұрпақтар өсіп келе жатқанына қуанамыз.

«Өз күшіне сенбеген халық та, адам да ешқашан өмір бәйгесін ала алмайды» - дейді қайраткер, ендеше биіміз түзу, билігіміз әділ болсын десек, әуелі әділдікті өзіміз жақтайық. Бүгінгі алмағайып, бәсекенің заманында «тіршілік – бәйге: жүйрік алар, шабан қалар»- демекші егеменді еліміздің ұлыларын ұлағаттап, ұлттық құндылықтарын ұлықтайтын ұрпақ тәрбиелейік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. <https://qazaq1913.com/2021/08/27/s-jinshi-endi-lihan-b-kejhan-atynda-y-universitet-bar/>
2. <https://adebiportal.kz/kz/news/view/14447>

Казбекқызы Н.

ЛИДЕР НАЦИИ АЛИХАН БУКЕЙХАНОВ: БОРЬБА ЗА НЕЗАВИСИМОСТЬ

Аннотация. В этой статье рассказывается о преемственности наследия деятеля Алаш Алихана Букейханова с сегодняшней жизнью. Дальновидный политик, сильный правитель, алашская интеллигенция воодушевляла народ на пути развития казахского народа.

ӘОК 81'373; 001.4

Кутжанова Г.Г.

«Bolashaq» академиясы «Қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасының»

2 курс магистранты, Қарағанды қаласы.

Ғылыми жетекші: Қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының профессоры, ф.ғ.к.

Сембиев Құрманғазы Зәкірұлы «Bolashaq» академиясы

ЭТНОМӘДЕНИ ЛЕКСИКА ҚҰРАУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ МАТЕРИАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТ

Аңдатпа. Мақаланың кіріспесінде сөзжасам, есім сөздер туралы сөз болады. Жалпы, сөз таптарының ішіндегі қай сөз таптарының түрленетіні жайлы ой қозғалады. Негізгі бөлімде әр сөз табының оның ішінде есім сөздердің сөзжасамында қандай ерекшеліктері бар екені айтылады. Әр сөз табының өзіне тән категориясы бар екені, соның ішінде есім сөздердің сөзжасамына зат есім, сын есім, есімдіктің және үстеудің түрленуі жататыны туралы сөз болады.

Кез келген халықтың мәдениеті ғасырлар қойнауынан бастау алады. Материалдық мәдениет сол халықтың шаруашылығымен байланысты болды. Қазақ халқының қалыптасуына байланысты, оның өзіне тән материалдық мәдениеті дамып отырады және рухани мәдениеті жетіліп отырады.

Қазіргі этнолингвистиканың теориялық және практикалық қажеттіліктерінің негізінде этномәдени лексика қарастырылып, лингвистикалық талдаулар жүзеге аса бастады. Сөздердің белгілі бір ұлтқа қатысты қолданыстық сипаты этнолексика аясында қарастырылады.

Ұлт дәрежесіне көтерілген «қазақ» этносының тілдік деректерін этнолингвистикалық аспектіде зерттеуді ғалым Ә.Қайдар «оның (қазақ этносының – Ж.М.) басып өткен ұзақ та сатылы даму жолын (ретроспективті бағытта) саралай түсудің, тарихи этнотұлға ретінде танудың бірден-бір дұрыс жолы, кепілдігі», - деп санайды [1, 11].

Көненің көзіндей тілдің қат-қабат қойнауларында сақталып қалған, осы дүниенің сыры мол тіл әлемінің тереңіне үңіле отырып, тарихымен тұтас алып қарап сырын ашу – этнолексиканың зор үлесі.

Қазақ тіліндегі ұлттық мәдениетке қатысты алуан түрлі лексика-семантикалық топ құрайтын атаулар нақты заттармен, бұйымдармен байланысты туған.

Қазақ салт-дәстүрі, діни-наным сенімі, тұрмысы көшпенділік өмірмен тікелей байланысып жатты. Көшіп-қону мал өсірушілерге маусымдық жақсы жайылымдарды пайдаланып отыруға мүмкіндік берді. Көшіп-қону көбінесе меридиан (оңтүстіктен солтүстікке) бағытымен жүрді. Ірі рулар мен олардың бөлімшелерінің қоныстары негізінен бір территорияда болды. Әрбір рудың өзінің көш жолдары болды. Қазақтың мал шаруашылығының өріс, қоныстары жылдың төрт маусымына қарай қыстау, көктеу, жайлау және күзеу деп төртке жіктелді.

Киіз үй – көктем, жаз және күз мезгілдерінде қоныстан-қонысқа көшіп жүру жағдайына қолайлы құрама баспана. Оның қабырғасы айқыш сағанақтардан көктелген керегеден тұрғызылды. Кереге жиналмалы болып бөлек-бөлек қанаттан жасалды. Ал керегеден жоғары сидам жіңішке ағаштан жұмырлап жасалып, қарны иілген уықтардан қаусырыла күмбез шығарылды. Уықтардың аяғы дөңгелене жайылған керегенің аша басына айқастыра байланып, ұшы (қаламшасы) шаңырақтың көзіне шаншылды. Шаңырақ – үй күмбезінің төбесі әрі терезесі. Үй ағашының сыртынан арнаулы киіздер, қабырғасына туырлық, үстіне үзік, төбесіне түндік жабылды. Үйдің ортасында ошағы, оң жағында төсек, оның тұсында тұскиіз ұсталып, төсекті қоршап шымылдық тартылады. Үйдің төріне жүкаяқ қойылып, оның үстіне көрпе-жастық жиналады. Үйдің сол жағына кебеже, қазан-аяқ, саба сияқты ыдыстар қойылып, ол шимен қоршалады.

Көшпелі мал шаруашылығына күрделі еңбек құралдары керек болмады. Жылқы ұстау үшін құрық, арқан пайдаланылды, қайыстан немесе жылқының жал-құйрығынан тұсау мен шідер жасалды, құлын мен бота байлауға жуан арқан мен ноқта қолданылса, мал суғаруға науа мен қауға жұмсалды. XVIII ғасырдың аяғында қазақ даласына орыстардың қыста шөп дайындауға арналған шалғылары біртіндеп тарала бастады. Ал, XIX ғасырдың орта шенінде шалғымен қоса темір айыр да кеңінен қолданылды.

Қазақстанда суармалы егіншіліктің ежелгі ошақтары ертеден болып келген. Осыған байланысты қазақтарда егіншілік құралдарының қарапайым түрлері болды. Мәселен, тісағаш, егін оратын орақ, ағаш күрек, сыпыртқы егіншілік құралдарына жатқызылды. Егісті суғару үшін суды көтеріп шығаратын әр түрлі құралдар – атпа, шығыр, сондай-ақ кетпендер мен күректер пайдаланылды. [2, 27].

Салт атқа арналған әбзелдерді санамағанда қазақтың мал шаруашылығына және егіншілікке байланысты негізгі еңбек құралдары Қазақстанның бүкіл аумағында бір-біріне ұқсас болды. Қазақтың ат-тұрман әбзелінің ішіндегі ердің сыртқы түрі мен дайындау тәсілінде жергілікті ерекшеліктер көрініс тапты. Ердің ең көп таралған түрі – қайыңнан шауып жасалған, алдыңғы қанаты кең «қазақ ері» болып саналады. Оңтүстік Қазақстанда ердің «құранды ер» дейтін түрі таралған. Ер-тұрман әбзелдерін жасау, негізінен, ершілердің ісі болған. Олар тек қана ердің өзін емес, сонымен бірге бүкіл ат әбзелдерінің бәрін – тоқым, құйысқан, өмілдірік, айыл, үзеңгі, таралғы, жүген, қамшы және т.б жасап, оларды әсемдеп, көркемдеп отырған.

Көшпелі тұрмысқа бейім шаруашылықтың үстемдігі алуан түрлі колөнерінің – тоқымашылықтың, киіз басудың, ағаш, металл, тері, киіз басумен көбіне әйелдер қауымы айналысты, олар негізінен алғанда үйге керек-жарақтардың тоқымашылық пен ісмерлікке қатысты заттарын: киіз үй ішіндегі алуан түрлі басқұрлар, бау-шулар, текеметтер, сырмақтар, аяққаптар, кілемдер, алашалар, шекпендер және т.б дайындады.

Қазақ халқының ұлттық киім-кешегі адамның жас шамасына қарай ерекшеленген. Киім-кешек үшін негізінен малдың жүнімен терісі пайдаланылады. Сонымен қатар сән-салтанатқа арнап құнды маталардан да киім тіктіретін болған. Қазақтың киім-кешектеріне, тақия, сәукеле, кимешек, бөрік, тон, шапан, мәсі, етік жатады. Олардың кейбіріне тоқталып өтейік. Қысқы киімдері қойдың немесе түйенің жүнінен тоқылатын сыртқы киім қалың матамен тыстап тігілген – тон, ішік, шекпен. Қой терісінен тігілген шалбар, түлкі теісінен тігілген тымақ, құнды аң терісінен астарлап тігілген тон, ішік [3, 9].

Мал шаруашылығына негізделген қазақтардың тұрмысы олардың ішетін тамақтары мен ыдыс-аяқтарынан айқын көрінеді. Негізгі тамақтары ет-сүт өнімдері болды. Қазақтар ыдыс пен керек-жарақтарды көбінесе сынбайтын материалдардан: ағаштан, теріден, киізден және шұғадан жасаған. Олар: торсық, саба, күбі, қазан, таба, ожау, астау, ағаш табақтар, мес, мал сауға арналған көнек және т.б. Көшкен кездерінде ыдыс-аяқты сыртқы беті түрлі-түсті құрақтармен өрнектелген арнаулы киіз қаптарда (аяққаптарда) сақтаған. Сусымалы мал өнімдері үшін тоқыма қаптар дайындаған. Сүр ет пен сары майды ағаштан жасалған кебезелерде сақтаған [4, 12].

Қазақ халқының дәстүрлі мәдениетінің түп тамыры өте тереңде жатыр. Қазақ мәдениетінің қалыптасып дамыған аймағы осы ұлттың қазіргі мекені, соның төңірегі. Оның дәлелі археологиялық, палеоэтнографиялық деректер. Біздің жерімізде мекендеген андронов тайпаларының қыш құмыраларындағы ою-өрнектер кейінгі қазақтың бау, басқұрларындағы нақыштарға ұқсас келеді. Андроновтықтардың тастан салған үйлері, шаруашылық құрылыстары, құдықтары кейінгі қазақтың осындай құрылыстарында көрініс тапқан. Одан бергі сақ, ғұн, үйсін, қаңлы тайпаларының да мәдениеттерінің қазақ дәстүрлі мәдениетінің қалыптасуына әсері аз болмады. Ерте орта ғасырларда бүгінгі Қазақстан жерін және көрші аймақтарды мекен еткен таза түркілік этностар және мемлекеттер тұсында бүгінгі қазақ халқы дәстүрлі мәдениетінің, тілінің негізі қалыптасты.

Материалдық мәдениет лексикасын құрайтын атаулар сан-салалы. Көркем шығармада бұл топ кеңінен көрініс табады. *Жаман текемет үстіңдегі қызыл шымт көрпеден монтиған қолдары шығып, домаланып, томпиған, үш жасар Медеудің танауы делдиіп, аузы ашылып, ерні қожалақтанып, шот маңдайы тоқырайып, жылтырап жатқаны да жарастықты көрінді* [5, 28]

Жалғыз әйнек жаман үй, төсеніші - жалаң ши. Жаман шидің төр жағы - ала сырмақ текемет, текеметте – Күнікей, жалғыз әйнек түбінде [5, 30].

Текемет – сәндік-қолданбалы өнер туындысы, бетіне түрлі түсті ою-өрнек басылған киіз үй жиһазы. Текеметтің алатын орны өзгеше болған: ол қазақтың дәстүрлі баспанасы – киіз үй

ішіне жылылықпен қатар әсемдік те әкеліп әрі киіз үйдегі адамдарды астынан өтетін сыздан қорғап, аурудың алдын алу ролін де атқарып отырған. Текеметке ою-өрнек пен түр салудағы тепе-теңдікті қатаң сақтау қағидасы қазақ халқының ерте замандағы дүниетанымдық дуализмін де айқын аңғартады [ҚТТС, 178].

Сырмақ – «Сыр-мақ» атауы оны дайындау әдісінен алынған. Қазақта «сыру» деген сөз арасын жиі етіп тігетін тігістің түрі, жиі етіп бастырып тігу дегенді білдіреді. Арнайы басылған киізге басқа түсті киізден, матадан қиып дайындалған ою-өрнекті сырып тігу арқылы жасалады. [5, 30].

Яғни автор қолданып отырған «сырмағын сырып» тіркесі атауынан алынғаны белгілі. Сырмақ, текеметтен басқа да төсеніш ретінде киіз, кілем, алаша төсенген.

Арнайы басылған киізге басқа түсті киізден, матадан қиып жасалған ою-өрнекті сырып тігу арқылы жасалған сәнді бұйым сырмақ деп аталады. «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» сыру сөзіне «арасын жиі етіп тігетін тігістің түрі», ал сыры атауына «жиі етіп бастырып тігу» деген анықтама беріледі. Демек, сырмақ атауының өзі оны дайындау технологиясынан алынған болып тұр.

Сырмақтың пайда болуының тарихын шолу арқылы оның этномәдени мазмұнын ашып көрсетуге болады.

Киіздер мен текеметтер қай заманда да тұтынушылардың қажеттіліктерін өтеп келгендігі дау тудырмайды. Дегенмен, қоғам дамуы мен тұрмыс мәдениетінің өсіп-өркендеуіне қарай бұл бұйымдардың осы күйінде кейде тазалыққа тұтынуға тиімсіздігі көріне бастаған. Осыған орай адамдардың тұрмыс деңгейінің, талап-талғамының өсуінің әсерінен пайдалануға ыңғайлы, жеңіл әрі көркем, көлемі шағын келген төсеніштер пайда болды. Сырмақтың пайда болуына о баста тұрмыста кездесетін қарапайым жағдайлар себепкер болған тәрізді. Айталық, көнерген киіздерді қабаттап төсеу, одан соң оны қобырай бермес үшін қабаттап көктеу. Осындай жағдайдан бара-бара қабаттауды белгілі бір пішінге келтіріп, ықшамдап төсеніп, көктеуді де бірте-бірте жиі тігістерге ауыстырып, одан әрі сыруға көшкен деп санауға болатындай. Алғашқы сырмақ пішіні осылай қалыптасқан. Бұдан әрі басылған кесек киіздерден қалаған мөлшерде кесіп алып, оны қабаттап сырып, шағын төсеніштер жасала бастаған. Зерттеушілердің айтуы бойынша, мұндай сырмақтар алғашында, әрине, орта салынбай жасалды. Бүтін күйінде ығына қарай сырылуы, сондай-ақ сол кездегі таңба – белгілер, нанымдар бойынша оюлар түсірілген. Мәселен, ашамай, х белгі, күн бейнесі, т.б. айналдыра сыру тәсілі қолданылды. Бірте-бірте қабатталған киіздердің жиектерін жөрмеу, төрт шетін бойлап, қабаттарын бекітіп, сырудан түскен сызықтарға сәйкес сыру түсіру арқылы сырмақ ортасынан төртбұрыш шығарылған, сырмақты қазақ тұрмыста өте жиі қолданған. Одан кейін сырмақ шеттерін нығайтып бекіту үшін жіп есіп алып, сырмақтың шетін жию пайда болды. Кейінірек ақ, кара түсті жүндерді пайдаланып, карама-қарсы түстерді шабыстырып қолдану тәсілімен сырмақтың шетін жиектеу келіп шықты. Оның ішкі жағына да сәйкес жиек басып, су тарту арқылы сырмақтың бетіне төртбұрыштар түсіріліп, жиектердің ара-арасы сырылып отырды (шабыстырып қолдану – карама-қарсы түстерді қиыстырып келтіру, жиектеу – түсті жіппен тігіп жиек салу, көмкеру, су тарту – оюды қатарлап орналастыру үшін яки алма-кезек түсіру үшін бүкіл ою тұлғасының желісін үзілдірмей, ұластырып салу. Су – бүкіл ою тұлғасының сабағы, желісі, өзегі. Сырмаққа қатысты желі атауы жиі қолданылады. Ал кесте өнерінде мұндай желіні су деп айтады. Қазақ сырмақтарының ою-өрнегі осы желі, яғни суы арқылы жасалады).

Сырмақ сырудың, яғни сырып тігудің негізгі үш тәсілі кеңінен тараған. Олар: қайып сыру, тепшіп сыру, қабып сыру. Бұларды негізінен жіп салып сыру және жіп салмай сыру деп екі түрге топтастырады.

Алаша — әртүрлі түске боялған мақта, жүн жіптерінен өрмекпен тоқылатын төсеніш мүлік болса, Киіз – жүн және түкті тері қалдықтарын илеу арқылы немесе минералды мақтаға тұтқыр материал қосып, жылумен өңдеп, қалыптау тәсілімен жасалған аралық төсем, тығыздау арқылы дыбыс пен жылуды оқшаулау үшін пайдаланылатын зат. Дайын киізден сонымен қатар, туырлық, үзік, түндік жасалады. Т. Айдаровтың зерттеуінше тақыр алаша-ою-өрнексіз тоқылған, бір түс алаша. Алашаның мұндай түрін кей жерде тақта алаша деп те атайды. Тақыр алашаны көбінесе есік жаққа салады. Солай екені «Абай жолында» да айтылады. *Есіктен төрге шейін жайылған тақыр алаша, манат мақпалмен оюлап сырған үлкен-үлкен сырмақтар* [6, 48].

Жаңа заманға сай даму үстінде жатқан мәдениетімізге негіз болуға тиіс ұлттық арналардың бітелуі (қазақ мектептерінің азаюы, қазақ тілінің қоғамдық-әлеуметтік қызметінің

әлсіреуі, ұлттық сана мен ой-өрісті менсінбейтін нигилистік топтың бой алуы т.б.) – ұлттың мәдениетінің болашағы үшін күн тәртібіндегі мәселелер.

Осымен байланысты мәдениеттің қалыптасуындағы «ұлттық» рухтың мәнін анықтау барысында оны тілден бөліп алып қарау мүмкін емес. Тіл – мәдениеттің бір көрінісі. Ол екеуінің арақатынасы ерекше де маңызды. Бұлай дегенде біз кез келген мәдениеттің түрлері, атаулары тіл арқылы бейнеленіп көрінетіні, ұрпақтан ұрпаққа жеткізілетінін тіл арқылы ұжым мүшелерінің санасында қалыптасқан ортақ психикалық заңдылықтардың көрінуін түсінеміз.

Мағжан Жұмабаев: «Тілсіз ұлт, тілінен айырылған ұлт дүниеде ұлт болып жасай алмақ емес. Ондай ұлт құрымақ. Ұлттың ұлт болуы үшін бірінші шарт – тілі болу. Ұлттың тілі кеми бастауы ұлттың құри бастағанын көрсетеді. Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмасқа тиісті. Бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмысы, мінезі айнадай көрініп тұрады» деген [7].

Тұрмыстық лексика – ұлттық мәдениеттің реликті, әрі материалдық байлығымыздың түбірі. Жүйедегі сөздер тек атауыштық қана қызмет атқарып тұрмағанын байқаймыз. Себебі, қазақ тіліндегі материалдық мәдениетке қатысты атаулар немесе тұрмыстық лексика қазақ халқының материалдық өндірісінің деңгейін, сипатын, түрлерін және шаруашылық пен тұрғын үй мүліктері, киім мен тұрмыс бұйымдарын әшекейлеуге қажет мұқтаждықты қамтамасыз етуге бағытталған қазақтың халықтық колөнер бұйымдарын бейнелеп, ұлт тілінде олардың танымдық көрініс айқын көрінеді. Ал, олар қазақ халқының материалдық қана емес, рухани да байлығының көрсеткіші. Ал, олардың тіл арқылы көрінісінде «халықтың рухы» сипатталады.

Қай ұлттың да өзіндік этномәдениеті қай уақытта болмасын тілде танбаланады. Сондықтан да әрбір халықтың интеллектуальды ерекшелігін оның өз тілінен іздеу қажет. Халқымыздың салт-дәстүрі, әдет-ғұрпы тілі арқылы барынша айқын танылады. Этностың бар байлығы тіл. Демек, этностың мәдени құндылықтарының аталымы, жылдар бойы қалыптасқан ұрпақтан ұрпаққа тек қана тілі арқылы таныла түсетінін көруге болады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. Алматы: Ана тілі, 1998.
2. Джанибеков У. Культура казахского ремесла. Алма-Ата, 1982.
3. Қазақтың дәстүрлі киім-кешектері. Іле халық баспасы, 2006.
4. Уәли Н. Қазақ сөз мәдениетінің негіздері: филол. ғылым. доктор.
5. Аймауытов Ж. Ақбілек: повесть, роман. Алматы: Атамұра, 2003. 280 б.
6. Әуезов М. Абай жолы: Роман-эпопея. I, II, III, IV – том. Алматы: Жазушы, 2002.
7. Жұмабаев М. Шығармалары. Алматы: Жазушы, 1989.

Кутжанова Г.Г.

НАЦИОНАЛЬНАЯ МАТЕРИАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА В ФОРМИРОВАНИИ ЭТНОКУЛЬТУРНОЙ ЛЕКСИКИ

Аннотация. В предисловии к статье речь идет о словообразовательных, именных словах. В общем, мысль о том, какие классы слов преобразуются в классы слов. В основном разделе рассказывается о том, какие особенности в словообразовании каждого слова, в том числе и имени. Речь идет о том, что каждое слово имеет свою категорию, в том числе словообразование именных слов включает в себя существительное, прилагательное, преобразование местоимений и наречий.

ӘОК 930.2

Қосылбеков Н.Б.

«Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының» 4 курс студенті
Ғылыми жетекші: қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті, п.ғ.м.
Абдрахманов Рүстем Хасенұлы «Bolashaq» академиясы

ҚЫПШАҚ-НОҒАЙ ЖӘНЕ ҚЫПШАҚ-БҰЛҒАР ТОБЫНДАҒЫ ТІЛДЕРДЕГІ ДАУЫСТЫ ДЫБЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Аңдатпа. Мақалада жалпылама қыпшақ және ноғай, қыпшақ және бұлғар тобындағы тілдердің дауысты дыбыстарға байланысты ерекшеліктері баяндалады. Бұл топтағы тілдердің дауысты дыбысқа тән яғни семантикалық құрылымға сай, лингвистикалық терминнен алынып, түрік тіліндегі кірме және қаратпа сөздер аясындағы қолданысқа енген

топаралық дыбыстар болып саналады. Басты ерекшеліктері айтылуы және жазылуы сонымен қатар, сөздік қатарда дұрыс қолданулары, терминология үдерісіндегі сөз бен сөйлемнің, дауыс пен дыбыстың дұрыс айтылып жеткізілуіне көп мән беріледі. Сондықтан да жалпы дауысты дыбыс аралық ерекшеліктері зор. Қыпшақ және ноғай топ аралығындағы дауысты дыбыстың сонымен қатар қыпшақ және бұлғар топтарындағы тілдеріндегі дауысты дыбыстың рөлінің жалпылама көрінісі және сипаты сөз етіледі.

Жалпы қыпшақ және бұлғар, сонымен қоса қыпшақ және ноғай топтарындағы тіларалық жасалымдағы сонымен қатар мағыналық принципта дауысты дыбыстардың басты ерекшелігі өте бейім. Қыпшақ тілдеріне башқұрт, бұлғар, ноғай және татар тілдері жатады. Сондықтан кіріспеде бұлғарлар мен ноғайлардың халықтық тілдеріне жалпы сипаттама беріледі, олардың негізгі белгілері, қалыптасу және зерттелу тарихы сипатталады.

Жалпы мақаланың бірінші тарауы прототүркі қауымы ыдырағаннан кейінгі түркі тілдерінің қыпшақ тобын сипаттауға арналған. Мақалада қыпшақ тілдерінің әрбір тобы мен топшасының орны тарихи фонетика мен морфология сұрақтарына негізделген глоттохронология әдістерін пайдалана отырып көрсетілген. Жайық-Еділ қыпшақ тілдері, оның ішінде диалектілері бар бұлғар және ноғай және оның диалектілері басқа қыпшақ тілдерінен бөлек тұрады деген тұжырым жасалады. Одан әрі қыпшақ реконструкцияларын талдау негізінде бұлғар және ноғай тілдерінің тарихи фонетикасы бойынша материалдар, қыпшақ тілдерінің негізгі белгілері айқындалады. Сонымен қатар, Жайық-Еділ өңірінің әрбір тіліне тән ерекшеліктер атап өтілген. Атап айтқанда, бұлғар ноғай қыпшақ тілі үшін оны түркі тілдерінің оғыз, сібір топтары тілдеріне жақындататын фонетикалық белгілер анықталды. Негіздік көзқарасқа салып олардың жалпылама дыбыстық және дауыстық нысандарына қарайтын болсақ: қыпшақ тілдерінің лексикалық ерекшеліктерінің қалыптасуын сипаттауларына арналған. Баршамызға белгілі қыпшақ тілдерінің лексикалық қабаттары мен жалпы түркі лексикасы тікелей дауысты және дауысыз дыбыс негізінде қамтылады.

Тілдер мен диалектілердің жіктелу принциптері түркі тіл білімінің де, жалпы тіл білімінің де дамымаған мәселелерінің бірі болып табылады. Тілдің түрін, сондай-ақ оның кіші бірліктерін бөліп алудың заңдылығын анықтау үшін жеткілікті теориялық негіздемелер жоқ. Белгілі бір тілге қолданылатын тип ұғымы көп қырлы болуы мүмкін. Мысалы, қыпшақ және ноғай тілі ең алдымен түркі тектес тіл ретінде анықталады, яғни оны басқа барлық түркі тілдерімен біріктіретін, сол арқылы бұл тілдерді герман, роман, роман тілдерінен ажырататын белгілі бір белгілер жиынтығы. «Фин-угор» сөзі ноғайлықтардың кірме сөзінен енген, сонымен қоса бұнда тек бір ғана дауысты дыбыс бар бірақ олар үшін «и» және «у» әріптерінде дауысты. Ал, қыпшақ тілдері тобына жататын өзбек тілі, оның спецификалық диалектісін айғақтайтын кейбір белгілерді қамтиды, диалектінің де өзіне тән типтік белгілері бар. Мысалы, бұлғар әдеби тілінің негізін құрайтын диалекті басқа диалектілерде тоғыз емес, алты дауысты фонемасы бар «оқая дара емес» диалектілер деп аталатын топқа кіреді. Әдеби қазақ тілі h > шиш > с ауысуы жүзеге асатын диалектіге негізделген. Әдеби татар тілі велярлық к және ги q жоқ, т.б. диалектке негізделген.

Тілдегі белгілі бір топтық белгілермен сипатталатын диалектілердің топтарын ажыратуға болады.

Мысалы, ноғай тілі диалектілерінің шығыс тобына мұрындық дауыссыз және веляр у дыбыстарының болмауы, жалаң дауыстылардың тар дыбыстарға ауысуы т.б.; ноғай және бұлғар тілі диалектілерінің батыс тобына сөз ортасында b>v ауысуы, соңғы саңырау дауыссыз дыбыстардың спирализациялануы, т.б. шеткері орналасқан диалектілердің көрші түркі тілдеріне жақындататын белгілері болуы мүмкін. Қыпшақ және ноғай тілінің солтүстік диалектілерінің қазақ тілінің диалектілеріне ортақ кейбір ерекшеліктері бар, ұйғыр тіліне жақын өзбек диалектілері де бар. Қырғыз тілінің оңтүстік диалектілерінде өзбек тілінде кездесетін ерекшеліктер бар. Бұлғар тілінің шығыс диалектілері қазақ тіліне тән кейбір ерекшеліктерге ие және т.б. Осылайша, жіктеу иерархиясы бар: үлкен топтың типтік белгілері, содан кейін кішірек - диалектілер мен диалектілер. Осыған байланысты белгілі бір тілдің барлық диалектілері мен диалектілерін қамтитын тип мәселесі еріксіз туындайды. Сонымен, өзбек, қазақ, ноғай, қыпшақ татар т.б. тіл түрлері әсіресе дауысты дыбыстарының түрлері туралы айтуға болады, бұл бізге, мысалы, қыпшақ тілінің түрі қазақ тілінен, әзірбайжан тілінің татар тілінен қалай ерекшеленетінін білуге мүмкіндік береді. түрі және т.б. е. Және осы тілдердің де фонетикалық принциптері дауысты және дауыссыз болып бөлінеді. Этнонимдер

үшін бұл дыбыстар айтарлықтай рөл атқарады. Дауысты дыбыстар негізгі болып қыпшақ және ноғайлықтарда қалыптасты, ал бұлғар және башқұрт елдерінде дауысты дыбыстар дауыссыз дыбыстардың рөлін атқарады. Осы тұста тағы да мәртеңі диалектілікке аударамыз, себебі дыбыс жасаушы сөздер диалект негізінде қалыптасып, әр этноста әрқалай аталады.

Әрине, классификацияның сенімділігі ондағы тіл түрлерінің қаншалықты толық көрсетілгеніне, типтік белгілердің қаншалықты ғылыми негізделгеніне тікелей байланысты. Төменде көрсететініміздей, қолданыстағы диалект классификацияларында белгілі бір тілдің түрін анықтаудың нақты критерийлері жоқ, кез келген жағдайда бұл мәселе дамудың бастапқы кезеңінде. Зерттеушілер көбінесе әртүрлі диалектілер мен олардың топтарының ерекше белгілерін анықтаумен шектеледі.

Е.Д.Поливанов қыпшақ тіліндегі генетикалық жағынан бір-бірінен айырмашылығы бар үш диалектіге тоқтала отырып, үш топтың әрқайсысына да, оларға кіретін диалектілердің топшаларына да тән тілдік белгілерді атап көрсетті: «түрік тілдерінің оңтүстік-шығыс немесе шағатай тобына тән. тегі сөз формалары арқылы түрік тілдерінің тобына дағ және сарь (са:рь), ...солтүстік-батыс немесе қыпшақ, түрік тілдерінің тобына тав және сарь сөз формалары тән. сарь самарқанд-бұхара, ішінара Ташкент типтерінен айырмашылығы нг дыбысы (мұрын артқы-тілді) сарбқ;... оңтүстік-батыс, немесе оғыз айырмашылықтарына тән болған. Тіл білімі тұрғысынан алғанда, барлық қыпшақ-ноғай тілдері бір тілдің диалектілері болып есептелетіндей бір-біріне жақын. Келесі тілдер мен диалектілер ерекшеленеді (қазіргі - батыстан шығысқа қарай):

- 1)ноғай тілі;
- 1)киіз үй-ноғай тілі;
- 3)бұлғар тілінің қыпшақ диалектілері;
- 4)қыпшақ тілі мен оңтүстік ноғай диалектілері.

Қыпшақтар мен бұлғарлардың кейбір топтары да ноғайлардан шыққан, мысалы, нағайбақтар [1][2].

Қазіргі әдеби ноғай қазақ тілінен фонетикасымен (біршама жеңілдетілген) және Солтүстік Кавказ тілдеріне тән ерекшеліктерімен ерекшеленеді), лексика - қазақ тілімен салыстырғанда парсы және араб тілдерінен алынған сөздердің аз болуы, Солтүстік Кавказ тілдерінен және орыс тілі. Соған қарамастан ол қазақ жоғалтқан кейбір ортақ ноғай-қыпшақ белгілерін сақтап қалды. Басты назарда бұл топтардағы тілдердің біршама дауысты және дауыссыз деп бөлінетіндері белгілі. Бірақ бөліну барысында көптеген ерекшеліктер мен көптеген өзгерістерге ұшырайтын дыбыстар қатары: «а»,»о» бұл ноғай, қыпшақ, бұлғар елдеріндегі тілдік қатына үшін. Жалпылама түрде лингвистика және монофаза саласында дауысты дыбыстар әр елдің тобында әртүрлі екендігі баяндалған. Осы тұста бұл халықтың да өзіндік тілдік нормалары мен өзіндік ерекше әріп пен дыбысаралық дауыстылықтары да бар. Басқа елге қарағанда өте өзгеше және басқа жуандылық пен жіңішкелікке қарай өзгеріске ұшыраған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1.А.Н.Абдрахманова «Тілдік қатынас», «Дыбыс түрлері» шаңын инфоурок,материалды 12нұсқасы.

2.И.Самиров «Гласные и согласные»,Казахский язык,бкласс.

3.«Қазақ тілі ережелері» жасыл кітап (Оқулық),А.Қошанов, «Тіл» баспасы.

4.«Қазақ тілі» кітабы(оқулық) дыбыстық жүйе,көне түркі дыбыстары,түркілік және басқаұлттық тілдер мен дыбыстар,11 сынып, «Атамұра»баспасы,23-25б.

5. «Ноғай-қыпшақ этнонимі» мақаласынан,35б

Косылбеков Н.Б.

ОСОБЕННОСТИ, СВЯЗАННЫЕ С ГЛАСНЫМИ В ЯЗЫКАХ КЫПЧАКСКО-НОГАЙСКОЙ И КЫПЧАКСКО-БУЛГАРСКОЙ ГРУППЫ

Аннотация. В статье излагаются особенности языков кыпчакской и ногайской,кыпчакской и булгарской групп, связанные с гласными.Язык в этой группе имеет характерную для гласного т. е. семантическую структуру, заимствованную из лингвистического термина и вошедшую в употребление в турецком языке в рамках заимствованных и заимствованных слов.Основные особенности произношение и правописание

кроме того, большое значение придается правильному произношению слова и предложения, голоса и звука в процессе терминологии, правильному использованию словарного ряда. Поэтому общие межголосные особенности огромны. Речь идет об обобщенном выражении и характере роли гласного в Кыпчакской и ногайской группах, а также в языке кыпчакской и болгарской групп.

ӘОК 82
ҒТАХР 17.01.09

Мейрамбекова М.Е.

«Bolashaq» Академиясы қазақ тілі мен әдебиеті білім беру бағдарламасының 2-курс магистранты, Қарағанды қаласы

Ә. КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ҚАЙНАРЛАРЫ

Аңдатпа. Мақалада автор Әбіш Кекілбаев шығармашылығы жөніндегі өзінің құнды пікірлерімен бөліседі. Жазушының көркемдік тәсілдерінің түп бастауларына үңіледі.

Қазіргі қазақ прозасы тақырыптық жағынан да, жанрлық жағынан да, көркемдік-эстетикалық тұрғыдан да даму үстінде. Бұрынғы кеңестік дәуірде жарық көрген шығармалардың бәрі де жаңаша пайым мен бағалауды қажет ететіні сөзсіз.

Әбіш Кекілбаев шығармашылығы жайында өзінің құнды пікірлерін айтып, әдебиеттегі орнын айқындауда өз үлесін қосқан сыни-зерттеу еңбектері баршылық. Соның бәрінде де қаламгердің өзіне тән шығармашылық ерекшеліктері дәлелді түрде сөз болады.

Ә. Кекілбаев шығармашылығына тән сипат – кейіпкердің ішкі жан дүниесін психологиялық тұрғыдан терең талдап, жан диалектикасын ой тасқынымен ашу. Шығармаларында көбірек көзге шалынатын көркемдік тәсіл – баяндаушылық сипатта көрінген ішкі монолог. Автор қаһарманның ішкі болмысына бойлауда оны өз-өзімен сырластыруға бейім. Адамның ішкі жұмбағын, сезім қалтарыстарын өзінен артық, өзінен терең ешкім білуі мүмкін емес. Сондықтан да қаламгер қаһармандарының ойына еркіндік бере отырып, түрлі сезім күйлерін басынан кештіре отырып, өз тылсымына өзін бойлатады.

Әдебиетші ғалымдар суреткердің «Құс қанаты», «Бір шоқ жиде», «Шеткері үй», «Бәйгеторы», «Күй», «Бәсеке» повестерін психологиялық проза қатарына жатқызып жүрген себебі де осыдан. Бұл туындылардан диалогты жиі кездестіре алмайсыз. Көбінесе монологтық баяндауы басым түсіп жатады. Автор қарапайым көзге іліне бермейтін елеусіз құбылыстың өзінен терең философиялық ой түюді стильдік машығына айналдырған.

«Әбіш Кекілбаев – бауыр етіндей жақын халықтық характерлер галереясын жасаған зергер қаламгер. Жазушы адам сезімінің палитрасының қай бояуын да қысылмай-қымтырылмай шеберлікпен тап басады. Әрбір адамды тек жеке тағдыр иесі деп қана емес, күллі адамзат тағдырының заңды қожасы ретінде танытуға тырысады».

Психологизм, лиризм өрнектері Ә. Кекілбаевтың шығармаларында жақсы белгілер қалдырды. Қай туындысына үңілсең де, кез-келген қаһарманның өзгеге ұқсамайтын дара болмысына бойлатады.

«Азаматтық тұрлау, рухани қайсарлық Әбіш Кекілбаевтың кез-келген кейіпкерлерінің бойынан табылады десек, қателеспейміз. «Бір шоқ жиде» повесіндегі Тілеу, зергер, күлте сақал қорықшы Күдері, жоқ іздеген қауға сақал албан шал саулаған жүзінен иманы төгілген, қолы ашық, тірі жанға қиянат жасамаған, адамдық ар, адамгершілік тағылымымен есінде қалады»

Повесте нақтылық та бар, бірақ көркемдік дәлелінің табиғилығы, заттылығы, дәлелділігі көкірегіне нұр себеді. Аз ғана қаһармандарының әрекеті болмыс-бітімінен көрініс беретін характер шындығы тағдыр логикасымен барынша үйлесімді шыққан. Сұлулық дүниесінің жұпар иісіне, бояуына, үніне, діріліне тәнті болмау мүмкін емес.

Ә. Кекілбаев шығармашылығындағы тың көркемдік ізденістің бір көрінісі «Күй», «Бәйгеторы», «Бәсеке» шығармаларынан аңғарылады. «Күй» повесінде романтикалық сарын бар. Адам қанын төксе де, шімірікпейтін, қатыгез Жөнейіттің жанының қалтарыс-қалтарысын қазбалайтын, бір сәт те болса жүрегін шымырлатып, иліктіретін – тұтқындағы қазақтың тартқан күйі. Ол күйді өнері тасығандықтан тыңдамайды. Оның көңілін күйге бұрып тұрған – соңғы

тұяғы Дәулеттің «ботамдатқан» қазасы. Дәулет те – өнер сүйген жас. Қазақ күйі оның есіне Дәулеті тартқан сазды әуенді, қаңырап қалған қаралы шаңырағын, ұрпақсыз қалған тұл өмірін түсіреді. Оны жан азабына салатын да – күй сазы. Күй әуені мен кейіпкердің сезім толқынысы қатар өріле келе, Жөнейіттің ішінде қордаланып қалған тоғышарлық пен қатыгездіктің бет пердесін ашады.

Жазушы Жөнейіттің мінез қырын даралауда да түс көру, елес, тылсым әуен элементтерін көркемдік тәсіл ретінде пайдаланған. Бұл тек повестерінде ғана емес, «Аңыздың ақыры», «Үркер», «Елең-алаң» секілді көлемді прозасында да кездеседі. Тіпті тұтас шығармашылығына тән стильдік тәсіл. Мысалы, Әбілқайыр ханның образын сомдаудағы түс пен елестің көркемдік қызметі осы тұжырымымызға дәлел.

«Бір шоқ жиде» туындысының эпиграфына И.Буниннің «Кім жөнінде айтсақ та бәрібір емес пе? Жер бетіндегі әрбір жұмыр басты пенде жайында айтуға әбден болады» деген сөзін келтіруі тегіннен-тегін емес. Шындығында бұл шығармалардың кейіпкерлері, былайша қарағанда, қарапайым, елеусіз адамдар. Бұлар жазушының тарихи балладаларында кездесетін қаһарлы қаһармандар секілді, адам қақпақылға салуға шамасы жетпейтін, зор шындықтар мен идеяларды арқаланбақ, пәлендей ерекше мінез, дарындары да жоқ, алдарына пәлендей ірі міндеттер қоймаған қатардағы адамдар.

Дала төсінде қиыншылыққа толы адал өмір кешкен момын кәрі Тілеу («Бір шоқ жиде»), құлан жортқан құла түзге ирек-ирек жол салып, далалықтар үшін жаңалық болып көрінетін мамандықты игерген Жақан («Автомобиль»), өмір ағымына еріксіз еріп кетіп, жеңілтектік кесірінен жалғыздық зардабын тартқан сұлу Зуһра («Шеткері үй»), баласының соңынан еріп қалаға келген кәрі кемпірдің көзбен көріп, көңілге түйгендері («Құс қанаты») – осының бәрі бүгінгі тіршілікті әр қырынан көрсетіп, рухани әлемдегі психологиялық-әлеуметтік, этикалық, моральдық өзгеріс-қозғалыстарды көркемдік шындық аясында суреттеуге негіз болған.

Автор кейіпкерлер өмірін қарапайым баяндап шығады. Бұлардың күнделікті күйбең тірлігінде ерекше оқиға, ерекше қақтығыс байқала бермейді, бірақ осындай сырт көзге елеусіз көрінетін өмірде қиыр-қиыр мағыналардың, қатпарлы ой-сырлардың мол екені де сөзсіз. Аталмыш шығармалардың беттерінен ауыр қиналыстардан соң ақиқаттың ауылын іздеп тапқан кейіпкерлердің шытырман іздерін іздеп табасыз. «Бір шоқ жиде» повесіндегі Тілеу шал, мысалы, туған жер алдындағы парыз бен қарызды жете түсінген, жеке адамның өмірі келте болғанмен жер бетіндегі тірлік әуенінің мәңгі үзілмейтінін жақсы білетін, сондықтан айналасындағы әулетінің қу құлқынының құлына айналып, күнәкарлықпен күнін өткізбеуін қалайтын кісі. Ол – ғасырлар бойы жасап келе жатқан дәстүрлер мен мұраттар адам баласының тыныштығы мен қамсыз тұрмысына қызмет етсе ғана құнды деп білетін тілеуқор кісі.

Ә.Кекілбаев өз халқының ежелгі әдет-ғұрып, дәстүр-тағылымдарын егжей-тегжейлі, кейде қызыға суреттеуге шебер, ол көшпенділер өмірінің қазір ұмытыла бастаған этнографиялық детальдарына ерекше мән береді. Сол детальдардың әлеуметтік-философиялық мән-мағынасына үңіліп, халық өмірін, адам жанының ішкі иірімдерін ашуға тырысады.

Ә.Кекілбаевтың шығармашылығына тән қасиет – терең философиялық түйін, астарлы ой, жан диалектикасын ашатын психологизм, нәзік лиризм. Ол – қазақ әдебиетіндегі психологиялық прозаны жандандырып, ондағы адам проблемасын өзгеше концепциямен, дара стильмен шешуде үрдісті мектеп қалыптастырған дарынды суреткер. Ерекше атап өтерлік жайт – оның ұлттық санамыздан өшіп бара жатқан рухани құндылықтарымызды қарапайым өмір құбылыстары арқылы жаңғыртуы. Адамның «аспанды тіреп тұрған құдіреттілігін» оның шені мен атақ-лауазымынан іздемей, адамгершілік табиғатынан, ішкі рухани дүниетанымынан, адамдармен, ата-анасымен қарым-қатынасынан іздейді. Қаламгер шығармаларының өміршендігінің өзі осында жатса керек.

Әбіш Кекілбаев прозасы, жалпы алғанда, өмір құбылыстарына байсалды ой-парасат көзімен қарауға шақырып, өткен мен бүгіннің ажырамас, диалектикалық бірлігін тереңірек түсінуге көмектеседі. Бұл проза қазақ тілінің ауызша, жазбаша озық өнегелеріне арқа сүйейді. Содан да ол философиялық интеллектуалдық мағыналарға бай болып келеді.

Әбіш Кекілбаев шығармашылығының көркемдік қайнарлары айтқанда оның қазақ халқының аса бай, құнарлы тілін айрықша меңгерген, жоғары биікке көтерген сүлей суреткер ретіндегі тілдік тұлғасына ерекше тоқталған жөн. Шығарма иесін тілдік тұлға ретінде тану үшін оған қойылатын бірнеше критерийлері болуы тиіс.

Белгілі ғалым-мамандардың ойынша, тұлға – интеллектуалды ерекше жаратылыс иесі. Кез-келген адам мен болмыс тұлғаның деңгейін («тұлғаны» «жеке адам» ұғымымен шатастырмау керек) бере алмайды. Кез-келген шығармашылық адамы жеке-дара тұлға бола

алмайтыны белгілі. Тұлғаға ең алдымен даралық қасиет тән. Яғни ол «өзгелер» деп атауға болатын жалпылама ортақ болмыстан ерекшеленіп бөлініп шыққан өзіндік бітім-болмысымен айқындалуы қажет.

Екіншіден, тұлға адамзатқа тән құндылықтарды тап басып тани білуі, сезініп қабылдай алуы тиіс. Және сол құндылықтар үдесінен өзі де көрініс беруі керек.

Үшіншіден, тұлға тудырған интеллектуальды таным нәтижесі белгілі бір мәдениет түрінде (сөз өнері, сурет, мүсін, музыка т.б.) танылуы қажет.

Өзінің шығармашылық тұлғасымен де, адамдық болмысымен де, елден ерек тұлға-тұрпатымен де қазақ деген тағдыр-талайы талқыға түскіш «құдайдың сүйген құлының» табиғатын таныта алатын, көп азулының шамына тигіш осы бір ұлттың сырбаздығы мен тектілігін, кірпияздығын, соған қарамастан кең қолтық кеңдігі мен замананың жазылмаған заңдарына сия бермейтін шектен тыс сахилығын бір бойына жинаған, Маңғыстау деген өңірде дүниеге келгені өзіне бек жарасатын қазақтың біртуар перзенті, «Айдаса қойдың көсемі, Сөйлесе қызыл тілдің шешені, Ұстаса қашағанның ұзын құрығы, Қалайыланған қасты орданың сырығы» (Қазтуған «Мадақ жыры») Әбіш Кекілбайұлының тілдік әлеуеті, қазақтың сөз қазынасындағы әрбір дүниені орнымен қиыстыра білудегі ешкімді қайталамайтын, ешкімге қайталата алмайтын қас шеберлігі тіл өнеріндегі бөлекше әлем деуге татиды. Сөзді ойната білу шеберлік, шешендік болуы мүмкін, бірақ ойды ойната отырып, белгілі бір ұлттың концептуалдық дүниетанымындағы когнитивтік кеңістікті тілдік астармен әдіптеу кез келген суреткердің пешенесіне жазылмаған қабілет болса керек. Бұл – біз жоғарыда санамалап өткен талаптардың үдесінен табылатын тілдік тұлғаға ғана тән бірегейлік. Ә. Кекілбаевтың тілдік тұлғасы – тұтас бір ғылыми зерттеудің нысаны.

Кез келген тілдік құбылыс, тілдік даралық мәтін арқылы танылатыны белгілі. Әрбір көркем мәтін дүниені тану мен ұйымдастырудың индивидуалды-авторлық концепциясын танытады. Автордың дүние туралы ұғымы, білімі көркем мәтін арқылы белгілі бір танымдық жүйе түрінде адресатқа беріледі. Сонда көркем мәтінде дүниені концептуализациялау, бір жағынан, дүние бейнесін құрудың (дүние моделін жасаудың) әмбебап заңдылықтарына бағынса, екінші жағынан, жеке-дара, тіпті қайталанбайтын қиялдағы идеялардың табиғатын танытуға ат салысады. Дүниенің концептуалдық бейнесінің (суретінің) екі жағы – индивидуалды және әмбебап сипаты бір-бірімен барлық уақытта сәйкесе бермеуі, тіпті мүлде сәйкеспеуі мүмкін. Сондықтан көркем мәтінге концептуалды талдау жасау: біріншіден, мәтіндегі кілт сөздерді табу, екіншіден, мәтіннің семантикалық кеңістігіндегі базалық концептілерді анықтау, үшіншіден, базалық концептілер арқылы танылған концептуалдық кеңістікті сипаттау түрінде жүргізілуі тиіс.

Ә. Кекілбаев тілдік тұлғасындағы өзекті когнитивті бірлік – ғалымдардың пайымдауымызша, «қазақ» концептісі. Қазақ туралы танымдық ақпарат өзім/өзге оппозициялық контекстінде бағалаушылық сипатта айқындала түседі. Өзім – бұл жерде қазақтың өзін-өзі бағалауы, өзге – қарсы жақ, қазақ үшін жат жұрт болып есептелетін жоңғар, қалмақ, орыс т.б. Ә. Кекілбаевтың «Үркер» романында қазақ концептісінің өзім/өзге контекстінде сипатталуын арнайы дискурс негізінде талдап көрсетуге болады.

Қазақ концептісі «өзім» контекстінде: «Айғайлай сөйлесіп, алшаңдай басып, бұтқа толып қалған немелерге етек-жеңдерін жинақы ұстап, есеппен сөйлеп, еппен қимылдап, сызылып тұрғаннан асқан тауқымет бар дейсің бе?» «Қазақ қуанса, өз етегіне өзі сүрініп, далбақтап бітеді ғой». «Бас-басына шалқаюды бостандық, бет-бетіне шіренуді еркіндік көреді» «Көңілдерінен шыға алсаң жақсы... Ал шыға алмасаң, тез тойынып, тез аритын жылқы мінезді жұртыңның сәл нәрседен көңілдеріне дық қашып, тұмсықтарын шүйіріп, шегіншектеп шыға келуі ғажап емес...». «Жүйрік мініп жарысып өскен қазақтың әңгімесінің де желі мен желпінісі көп боп келетін әдеті...» «Аруағы аттың жалындағы отыз мың қазақ қолы орға бас сауғалаймын деп, өзінен он есе аз қалмақ қолынан төмпеш көруде...» т.б.

Қазақ үшін ел болудың басты шарты – бірлік. Қазақтың тарихтағы талайсыз тағдырының бірден-бір себепшісі – алауыздық. Ә. Кекілбаевтың «Үркер» романының басталуындағы Әбілқайыр ханның қазақтың алдағы болашағын болжалдап салған құмалағының «шілдің боғындай шашырап түсуі» қазақ елінің «арты соқпақ, алды жар» тағдырының қыл үстінде тұрған сәттің өзінде де басы бірікпей, «бас-басына би болған» әрі-сәрі күйін меңзейді. «...Сөйтіп, қазақ талай заманнан бері өз бірлігін өзіне-өзі өкпелеген шалдуар қызыл сөзге қызыл иттей талатумен келеді»– дейді автор.

Мәтін «ғұмырының» ұзақтығы оның қалай қабылданғанына, реципиент санасында қандай дәрежеде зерделенуіне байланысты. Академик Р. Нұрғалиев: «Өнер туындысы дүниеге келгеннен кейін оның мазмұны суреткер арқылы емес, түсініп, қабылдаушы арқылы өсіп

дамиды»– дейді. «Кез келген ұғынудың қатарында ұғына алмаушылық жүреді. Түсіну, сонымен бірге түсінбеу болып шығады»– деп жазады белгілі ғалым Р. Бердібаев.

Әлбетте, шынайы суреткер өзіндік келбетімен, стилімен, өрнегімен, нақышымен танылады. Ә.Кекілбаевтың шығармашылығы туралы сөз еткенде, оның тіл ерекшелігіне, көркем тілінің айшық бедеріне тоқтамау мүмкін емес. Жазушының тіл ерекшелігін зерттегенде сөздердің қолдануын контексте алып қарастырамыз.

Ә.Кекілбаев романдарындағы тіл кестесі, стильдік ізденіс ондағы айтылатын ойдан, авторлық идеядан туындайды. Қаламгердің шығарманы лирикалық леппен, сырлы сазбен, азаматтық үнмен жазуы оның өзіндік қолтаңбасын өрнектейді. Туындыларының көркемдік стиліне өзіндік сипат берген психологизм, лиризм жазушының тіл құдіретін кеңінен қолдана білуімен айғақталып тұр. Ендеше суреткердің тіл көркемдігі образ шынайлығына әсер ететіні сөзсіз. Автор шығарманы тек өз атынан ғана баяндамай, кейіпкер сөзіне де жүгінеді. Ал қаһарман тілінен адамның характері, психологиясы, дүниетанымы ғана емес, суреттеліп отырған дәуірдің келбеті, уақыттың тынысы, беталысы да танылып жатады.

Шығарманың көркемдігі суреткердің шеберлігіне қатысты мәселе. Ә.Кекілбаев романдарының тіл көркемдігі туралы сөз еткенде, алдымен оның халық ауыз әдебиетінің мол мұраларын қолдану ерекшелігін атап өту орынды. Оларды автор мақсатсыз пайдаланбаған, олар оқиға логикасына, характер психологиясына орай көрініс тапқан. Бұл үрдіс көбінесе жазушының тарихи романдарына тән тәсіл.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Бердібаев Р. Қазақ тарихи романы. – Алматы, 1975. – 224 б.
2. Қирабаев С. Ә.Кекілбаевтың повестері туралы. 2 томдық. 2-том.–Алматы, 1992.– 356 б.
3. Дәдебаев Ж. Өмір шындығы және көркемдік шешім. –Алматы: Жазушы, 1991. –256 б.
4. Майтанов Б. Қазақ романы және психологиялық талдау. –Алматы: Санат, 1996. – 254 б.
5. Әшімбаев С. Шындыққа сүйіспеншілік. – Алматы: Жазушы, 1993. – 234 б.
6. Кекілбаев Ә. Үркер. – Алматы: Жазушы, 1981. – 586 б.
7. Нұрғалиев Р. Сырлы сөз. – Алматы: Жазушы, 2000. – 412 б.

Мейрамбекова М.Е.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЕ ИСТОЧНИКИ ТВОРЧЕСТВА А. КЕКІЛЬБАЕВА

Аннотация. При анализе романов использовались структурно-семантический и метод сопоставительного анализа. С помощью этих методов были выявлены жанровые признаки романов, определены единый конфликт и циклический герой. Углубленное прочтение позволяет более полно выявить отразившееся в романах мировоззрение автора. А также понять суть его представлений о связи бытия и сознания, воплотившихся в циклических идеях и образах, в сюжетных ходах и героях.

УДК 821.512.141.09

Рәшитова Ә.Н.

БДУ-ның Стәрлетамак филиалы студенты
Стәрлетамак қалаһы, Башқортостан Республикаһы
aynurut@mail.ru

Филми етәксеһе - филол.ф.к., доцент А.Ф. Үтәев

БАШКОРТ ӘЗӘБИӘТЕ ДӘРЕСТӘРЕНДӘ ШИҒРИ ӘСӘРЗӘРЗЕ ӨЙРӘНЕҮЗӘ ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Аннотация. Интернет технологияларын кулланыу үзенсәлектәрен өйрәнәу вақытында башкорт шигриәтенә арналған мәкәләләр тикшерер өсөн бирелгән. Лирик әсәрзе анализлау методикаһының методологик һәм теоретик анализ үткәрәу кимәле юғары булыуы һәм мәғлүмәт технологиялары башкорт әзәбиәте дәрестәрәндә.

Интернет технологиялары кулланып үткәрелгән дәрес, традицион дәрестән айырмалы рәүештә, тематикаға бәйле булған мәғлүмәттә анык үзләштерәүгә булышылык итә. Контроль

һәм баһалау эштәре үткәрәү максатында ла компьютер йәки интернет технологияларын кулланыу отош- ло: укыусының башкарылған эше теге йәки был программа ярзамында объектив баһалана һәм вақытты ойоштороу яғынан да эш күпкә еңел һәм тиз үткәрелә.

Интернет технологияларын дәрестә укыусыларзың үз аллы эшен ойошторғанда кулланыу уңайлы. Бындай эш төрө укыусыларзың белем кимәленә нигезләнә һәм уларзың артабанғы үсешенә булышлык итә. Әлбиттә, заман технологиялары укытыусы эшен күпкә еңеләйтә һәм уның бик күп эшен башкарыуға булаша. Тик шуны иҫтән сығармаҫка кәрәк: ком- пьютер йәки интернет технологиялары бер касан да укытыусы эшмәкәрлеген алмаштыра алмаясаҡ, ә тик дәрестә ярзамсы сара буларак кына кулланыла ала. Дәрес һәм укытыу процессының иң мөһим өлөшө – ул иң беренсе укытыусы менән укыусы араһында булған йәнле аралашыу, теге йәки был эшмәкәрлекте берзәм башкарыу.

М.И.Баһауетдинова һәм Г.Н.Йәғәфәрова [1] башкорт әзәбиәте дәресендә шиғри әсәрҙәрҙе өйрәнгәндә түбәндәге интернет программаларын кулланыр- ға тәкдим итә:

I.Һүзлек байлығын арттырыу, телмәр үстөрөү.

Һүзлек байлығын арттырыу эшендә бигерәк тә электрон һүзлектәр файзаланыу отошло.

II. Аудио, видео материалдар кулланыу.

Шиғри әсәр менән танышыр алдынан укыусылар шағирзың тормош юлы һәм ижады менән танышалар. Әлбиттә, дәрестлектәрҙә йәки бышқа сығанактарҙа мәғлүмәт туплау еңел, тик видео аша еткерелгән мәғлүмәттә укыусылар зур иғтибар һәм кызыкһыныу менән кабул итә һәм был укыусыға кәрәкле мәғлүмәттә озақка иҫендә калдырырға ярзам итә. Мәсәлән, Салауат Әбүзәрҙең тормош юлы һәм ижады менән танышыу барышында ютуб селтәрәндә “Намазлығым – донъя” тип аталған кинофильмды күрһәтергә мөмкин. Укыусылар Салауат Әбүзәрҙең үзен, уның ғаиләһен һәм үзенәң шиғирҙарын укыу процессын күрә алалар.

Шиғирзың менән танышқан осорҙа уның йөкмәткәһен тулыраҡ асыу максатында түбәндәге тематикаға бәйлә видеолар күрһәтеү мөһим. Мәсәлән, Салауат Әбүзәрҙең «Орден» шиғырын укыр алдынан Чечня һуғышы тураһында кысқак кына видеоролик карап китеүҙәрә мөмкин.

III. Электрон китаптар, гәзит-журналдар кулланыу.

Башкорт әзәбиәте китаптарына бай булған электрон китапханалар за шулай ук интернет селтәрҙәрәндә бар. Шуларзың бер нисәһен карап китәйек.

Зәки Вәлиди исемендәге онлайн китапханаға түбәндәге һылтанма <http://ebook.bashnl.ru/dsweb/HomePage> буйынса кереп, төрлө шиғри әсәрҙәр менән танышыу мөмкин. Әлбиттә, был онлайн китапхана укыусыға дәрескә әзерләнгәндә лә, укытыусыға дәрес материалын туплау өсөн дә бик файзалы.

Зәйнәб Бишева исемендәге китап нәшриәте менән яқыныраҡ танышыусылар өсөн <http://www.kitap-ufa.ru/> һылтанмаһы зур ярзамға киләсәк. Укыусыға лә, укытыусыға ла был онлайн китапханала ярайһы ук шиғриәт буйынса бай материал тупланған.

<http://ebook.bashnl.ru/dsweb/HomePage> һылтанмаһында аудиокитаптар, видеоматериалдар теркәлгән. Ресурска заявка калдырып, кәрәкле китаптың, журналдың, аудио, видео күсермәһен алырға мөмкин.

bashnl.ru был сайтта укыусылар хәзергә заман авторҙарының ижади емештәрән таныша алалар. Китаптар pdf-форматында теләгән кешегә асыҡ. Укыусылар был һылтанма аша шулай ук теләгән шағирзың китабын табып уның ижады менән таныша алалар.

bashaudiokitap.ru был һылтанма шиғриәт донъяһы менән танышыусылар өсөн кәрәкле. Шиғирзың яңғырашын автор йәки тасуири укыған кеше башкарыуында ишетеү шиғри әсәр өйрәнгәндә һәр яклап та файзалы. Укыусылар шиғри әсәрҙе тыңлағанда шағирзың тонын, тембрын үзерең күңелә аша үткәрә, шиғирзың эске төзөлөшөн, авторзың уй-кисерештәрән тойорға ярзам итә.

Укыусы, мәсәлән, Тамара Ғәниева, Салауат Әбүзәр, Ғәлиә Кәлимулли-на-Фәйзуллина, Рәйес Түләк кеүек шағирҙарзың йыйынтыҡтарын һис шикһез табып була.

IV. Интернет ярзамында укыусыларзың белемдәрән тикшерөү, баһалау. Ғәзәттә, бында тест программалары күз уңында тотола. Мәсәлән Sun Rav Test Office Pro программаһын файзаланып була. Тестар хәзергә заман берзәм дәүләт имтиханы заманында бигерәк тә файзалы, сөнки укыусыларзы тест эшләү технологияһына, тест һорауҙарына яуап биргәндә аптырап калмаҫка өйрәтә.

Шулай ук хәзергә заманда билдәлә булған һәм башкорт теле һәм әзәбиәте укытыусылары тарафынан әүзем үзләштерелгән һәм дәрес барышында зур кулланылыш тапқан программалар

<https://learningapps.ru>, agidel.rbsmi.ru, bashnl.ru, bashaudiokitap.ru кеуек сайттарзы ла күз уңында тоторға кәрәк.

V. Интернет селтәрзәрәндә булып үткән шиғриәт буйынса конкурстар-за, ғәмәли конференцияларза катнашыу. Хәзерге заманда укыусыларзың төрлө конкурстарза актив катнашыуы юғары баһалана. Шиғри әсәр өйрәнәү барышында ла, ошондай сараларзың роле ғәйәт зур. Шуларзың бер нисәһе менән танышып китәйек. Мәсәлән, быйыл Стәрлетамак филиалы Башкорт дәүләт университетының башкорт һәм төрки филологияһы факультеты Тамара Ғәниеваның 70 йәшлек юбилейына арналған Республика конкурсы узғарзы. Төрлө йәштәге укыусылар Тамара Ғәниеваның шиғырзарын ятлап, инглиз теленә тәржемә итеп һөйләп, интернет селтәрзәрәнә видеоязмалар һалдылар.

Шулай итеп, башкорт әзәбиәте дәрестәрәндә шиғри әсәрзәрәе өйрәнәүзә яны, заман, информатион технологиялар, компьютер кулланыу укыу сифатын күтәрәргә ярзам итә, укыусыларзың үз алдына эшләү һәләтен үстәрә, үз-үзәнә ышаныс, фәнде өйрәнәүгә кызыкһыныу уята

Кулланылған әзәбиәт исемлеге:

1. Баһауетдинова М.И. Йәғәфәрова Г.Н. Башкорт теле һәм әзәбиәте дәрестәрәндә яңы технологиялар кулланыу. – Өфө: НМЦ «Педкнига», 2008. – 204 бит.

2. Тимерғалиева С.И. Особенности буктрейлера и социального ролика // Современные проблемы преподавания башкирского языка как родного и государственного в Республике Башкортостан и других регионах Российской Федерации. - Уфа: РИЦ БГУ, 2019. - 378 с.

3. Толombaев Х.А. Укыусының телмәр культуранын үстәрәү. Башкорт теле һәм әзәбиәте дәрестәрәндә укыусыларзың танып-беләү эшмәкәрлеген активлаштырыу. - Өфө, 1983. – 200 бит.

Рәшитова Ә.Н.

БАШҚҮРТ ӘДЕБИӘТІ САБАҚТАРЫНДА ПОЭТИКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ЗЕРТТЕҮДІҢ ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Аңдатпа. Бұл мақала башқұрт поэзиясын зерттеуде интернет технологияларын қолдану ерекшеліктерін зерттеуге арналған. Башқұрт әдебиеті сабақтарында ақпараттық технологиялар мен лирикалық шығармаларды талдау әдістемесі жоғары теориялық және әдіснамалық деңгейде талданды

Рәшитова Ә.Н.

НОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ИЗУЧЕНИЯ ПОЭТИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ НА УРОКАХ БАШКИРСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Аннотация. Данная статья посвящена на исследование особенностей использование интернет технологий при изучении башкирской поэзии. На высоком теоретическом и методологическом уровне проведен анализ информационных технологий и методики анализа лирических произведений на уроках башкирской литературы.

ӘОК 81'25

Төрәбаева А.О.

«Bolashaq» академиясы

«Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қарағанды қаласы.

torebaeva.assyl@mail.ru

Ғылыми жетекші: «Қазақ тілі мен әдебиеті»

кафедрасының доценті, п.ғ.м. Абдрахманов Рүстем Хасенұлы «Bolashaq» академиясы

АУЫЗША АУДАРМАДАҒЫ ЗАҢДЫЛЫҚТАР МЕН КЕЗДЕЙСОҚТАР

Аңдатпа. Мақалада ауызша аудармадағы заңдылықтар мен кездейсоқтар туралы айтылады. Сондай-ақ аударманың жанрлық-стилистикалық ерекшеліктері мен тілдік

әрекеттерінің жазба және ауызша түрлеріне қарай психолінгвистикалық ерекшеліктері бойынша жазба және ауызша формаларға бөлінетіндігі жайында мәліметтер келтірілген.

Бүгінгі күні еліміздің тәуелсіз ел ретінде дамуы оның қай саладан болсын өзіндік сара жол іздеуіне, өз тандауын қалыптастыруда әр түрлі жолдар іздеуге итермелейді. Сондай атқарылып жатқан жұмыстардың біреуі ол тіл мәселесіне қатысты. Яғни, қазақ тілінің мемлекеттік тіл ретінде қалыптасуы мен оның аудармадағы проблемалары. Айта кететін бір жағдай, аударма деп біз нені танымыз, мысалы көркем әдебиеттердің аударылуы тілімізге жаңа бір құндылықтар әкелетін болса, жаңа көзқарастар мен тың ойларға түйткіл болатын болса, онда ол аударманың ұтатын жері.

Ал, іс құжаттардың аудармалары дұрыс әрі толыққанды болмайтын болса, ол біздің ұтылатын жеріміз. Жалпы іс құжаттары аударылуы керек пе? Аударыла қалған жағдайда қандай принциптер ұстану керек, ол принциптер қандай?

Жалпы аударманың қажеттігі туралы айты келе мына бір сөзге көңіл аударып өтсек. Кеңес Юсупов өзінің («Толғауы тоқсан қызыл тіл...» мақаласында Егем. Қаз. 2001.03.05) «...Өркениетті елдер аударманың қадірін, маңызын ежелден байыпты бағалап келеді. Айталық, немістер өз прозаларының қарыштап дамуын Лютердің Зәбүрді (Библияны) аударған сәтінен басталады деп санайды. Аударманың парқын білетін ілгері елдердің өзінде – ЮНЕСКО-ға мүше мемлекеттерде шыққан барлық кітаптардың 39 пайызы аударма екен» - деп жазады [1, 8].

Жалпы қандай да болмасын аударманың тілімізге берері көп екені сөзсіз. Мысалы, Абай поэзиялық шығармаларды аударуға, немесе еркін тәржімалап сарындас өлең жазуға келгенде үлкен талғампаздықпен таңдап, кейбір өлеңдерді іріктеп қана алған. Көркем аударманы орыс тілі қанына сіңген кезде бастаған Абай, қол жетпес үлгілер жасай білді. Ол аударма атаулыны жарысқа түсіріп, жалаң еліктеуден, көлбегей көшіруден, болымсыз бөгелуден құтқарады. Табиғатынан эстетик Абай аудармалары тілімізді байыта түсті. Ол шығарманың мәнмәтіні мен мәтінкенішін мейлінше жатық етіп бере білушілікті танытады. Сондай-ақ жаңа ұғымдар, теңеулер, соны сөз орамдарын, сөз айшықтарын туғызады. Поэзиямызда жаңа ырғақ, жаңа әуен пайда болды. Өкінішке орай көркем аударма жасау мәселесі бүгінгі күні дұрыс деңгейге көтерілмей отыр.

Аударманың ең бірінші пайдасы - ел мен елді жақындастыруы. Қандайда бір басқа тілде сөйлейтін елдің мәдениетін өз халқыңа жеткізе білу. Адамзат түсінігіне жаңа бір ұғым әкелуі. Аударма барысында екі тілдің ғана қатысы жүрмейді, сонымен қатар екі түрлі мәдениеттің де қатысы жүреді, затқа деген, табиғатқа, қоршаған ортаға, жалпы болмысқа деген басқаша түсінік аударма арқылы ғана енеді.

Ал, бүгінгі күнгі сөз етіп отырғанымыз ол біздің еліміздің ерекшелігі десек те болатын орыс тілінде жасалған құжатты қазақ тіліне аударуы немесе құжат қазақ тілінде жасалған болса оны орыс тіліне аудару мәселесі де бізді айналып өтіп отырған жоқ. Егер көркем аудармада немесе басқа да бір ресми емес мәтіндердегі аудармада біздің ұтарымыз көп болған болса, ресми аудармаларда ұтылатын жақтарымыз көп. Неге десеңіз қай тілде болмасын заңдық күші бар ресми құжат екінші тілге аударылғанда мағынасына нұқсан келуі мүмкін ол аударма заңдылықтарына немесе ондағы кетіп жататын кездейсоқтықтарға байланысты болып жатады. Бұл жерде қандайда бір тілде жазылған ресми құжаттарды екінші тілге толыққанды аудару үшін аудармашының шеберлігі мен аударма жасаудағы тәжірибесінің молдығы өте қажет.

Еліміз тәуелсіздік алғаннан бері барлық құжаттар тіпті барлық заңдарымыз да тек орыс тілінде жасалып, олар қазақ тіліне аударылып келді. Сонау отызыншы жылдары Ахмет Байтұрсынұлы қазақ тілі мәселесін көтеру үшін мемлекеттік қызметке қазақ азаматтарын алу керек деген қаулы шығарған екен. Біздің жағдайымызда мемлекеттік мекемелерде жұмыс істеп жүрген қазақ азаматтары көп болғанымен өз тілінде еркін сөйлеп ой қозғай алатын, сауатты құжат жасай алатын азаматтардың саны аз. Осындай қоғамдағы жағдайлар құжаттарды орыс тілінде жасап оны қазақ тіліне аударуға итермелеп отыр [2, 41].

Жалпы біз аударатын құжат сөзінің екі мағынасы бар: 1. тар мағынадағы –жеке бас құжаттары; 2. ауыс мағынадағы не нәрсені болсын, толық куәландыратын, қызметтік құжаттар немесе іс қағаздары – заңдық, әкімшілік басқару, ғылыми-техникалық құжаттар.

Іс қағаздарын аудару барысында кездесетін құжаттар: 1) қызметтік құжаттарға негізінен директивті өкілдік құжаттарға жататындар, заңдар, қаулылар, шешімдер, бұйрықтар т.б. 2) әкімшілік-ұйымдастырушылық құжаттар, жоспарлар, жарғы, ереже, акт, есеп беру, хаттама, қызметтік хаттар т.б.. 3) қызметкерлерің жеке құрамы бойынша жасалатын құжаттар, өтініш,

өмірбаян, жеке бас құжаттары т.б. 4) қаржылық құжаттар есептеу, есепке алу құжаттары. Қызметтік құжаттардың ең ерекшелері халықаралық қатынастарды реттеуші құжаттар болып табылады. Біз аударатын барлық қызметтік құжаттар ресми түрде қабылданған немесе заңдастырылған (үлгілермен) формалармен жасалады. Бұл құжат жасаудағы бірінші талап. Исқағаздарды аудару барысында бейтарап сөздер көп кездеседі. Жекелік сипаттағы эмоционалды-экспрессивті сөздер іс-қағаздарында көп қолданылмайды. Аударма барысында ауызекі сөзді немесе диалектіні, фразеологизмді қолдануға жол беруге болмайды. Бұл жерде іс-қағаздарды аудару барысында тек қана бейтарап сөздер қолданылады дегеніміз емес. Исқағаздары кейде өтініш, алғыс айту, талап ету болуы да мүмкін. Іс-қағаздарда тілдік бірліктің шектелуі жеке бір тілдік форманың қайталанып келуін көрсетеді. Мысалы сауалнама, тізімдеме немесе кесте түріндегі құжаттарда адам есімдері, заттар атауы немесе мекеме, ұжым аттары басым болады. Іс қағаздарын аудару барысында халықаралық терминдерді қолдануда оның формасын өзгертуге немесе кәсіби сөзбен алмастыруға және жаргондарды қолдануға болмайды. Іс қағаздарының сөз тіркестерінің лексикалық мүмкіндігі шектелген: хаттама (жиналыста) – жүргізіледі, (жазылмайды), қылмыстық іс жүргізу барысында хаттама - толтырылады, (жазылмайды), қызметтік хат жазылады (толтырылмайды), жолданады (жіберілмейді), сөгіс– жарияланады, лауазымға–тағайындалады (алынбайды), іссапарға – жолданады (жіберілмейді), еңбек демалысына – шығарылады (кетпейді), бала күтімі бойынша демалысқа - шығарылады (жолданбайды).

Осындай тұрақталған тілдік бірліктердің арқасында фразеологиялық тіркес тұрақты болып, дайын тілдік нормаға, графаретке, штампқа айналады.

Ісқағаздарының стандартталуы көбіне құжаттың ақпараттылығын арттырады да оны мамандардың қабылдауын жеңілдетеді және құжат айналымын тездетеді. Менің ойымша іс құжаттарын стандарттарға сәйкес аударудан әдеби тіл нормасына өзгеріс енеді деу дұрыс емес. Бұл жағдай барлық даму эволюциясының заңдылықтарына сәйкес келіп отыр, мысалы өндірісті қазіргі заманғы технологияға байланысты техникаландыру өндіріс көлемін арттырып өндірісті дамытатын болса, осы жағдайды ақпараттандыруда оны құжаттандырудағы жаңа сөздер жаңа атаулар да жаңалықпен қоса енеді.

Жеке тәуелсіз мемлекет бола отырып құжаттарымыздың басым көпшілігі орыс тілінде жасалатын болғандықтан өз заңдарымыз бен құжаттарымызды аударма арқылы тануға мәжбүр болып отырмыз. Сондықтан бүгінгі күні заңдарды, ресми құжаттарды, сөйлеген сөздерді аудару барысында біршама талаптар туындап отыр. Заңдар мен құжаттарға аударма жасау барысында ең бір қалтқысыз ұстанатын жағдай ауыз екі сөзді немесе диалектіні, қолданудан сақ болу. Сөз жасау оның ішінде әдемі сөз жасау, затқа әдемі ат беру, көп білімді талап етеді. Ол шығармашылық деңгейге парапар. Адамзат өз тарихында жаңа затты ойлап тауып оған көбіне өз есімін бергенін сіздер білесіздер немесе қандай да бір сала өз дамуында жаңа заттар ойлап тауып оған жаңа атау берері сөзсіз мысалы кісі атымен аталатын заттар дизель (Дизель), кольт – (Кольт), жандарм - (Жандарм), хулиган – (Хулиган), макарон (Марк Арони итальян.), пастеризация – (Пастер), галифе – (Голифе), жебе – (Жебе адам есімі), жантық – (Жантық), Фаренгейт – (Фаренгейт), мартен пеші – (Мартен), меценат – (Меценат. Рим.), қайсар – (Цезарь), вандализм –(Вандал герм. тайпасының аты), бойкот – (Ч.К. Байкот ағылшын, оның шығарған үкіміне халық наразы болып көшеге шығады), никотин – (Никот француз), садизм – Саад фр. жазушысы т.б.. А. Байтұрсынов айтқандай «Тілді жұмсай білу, сөзден сөз жасап шығару екінің бірінің қолынан келе беретін іс емес».

Іс құжаттарын аудару барысында жекелеген сөздердің қай мағынада тұрғанын тура немесе ауыс мағынада тұрғанын анық білу маңызды. Сөздің мағынасының дәлдігі – құжаттың құқықтық құндылығын, мағынасының толықтығын көрсетеді. Қате аударылған сөз мағынаға нұқсан келтіреді, сөзді екі мағынада түсінуге әкеп соқтырады, құжаттың мағынасын түсінуді қиындатады. Паронимдерді аударма алмау да сөз мағынасын өзгертеді. Паронимдер –айтылуы ұқсас сөздер.

Аударуда ұстанатын заңдылықтар мыналар:

1. ресми тіл нормасын ұстану
2. ауыз екі сөздерді қолданбау
3. диалектіні қолданбау
4. сөздің қай мағынада, ауыс немесе тура мағынада тұрғанын анық білу
5. мағынасын дәл жеткізу
6. ұтымды сөз табу

7. тавтологияны болдырмау
8. халықаралық терминдерді аудармау.

Ресми тіл нормасын ұстану құжаттарға аударма жасау барысында қойылатын ең бірінші талап. Аудармада ауыз екі сөзді қолдану аудармашының сөздік қорының аздығын көрсетеді. Диалект сөздер де аудармашының әдеби тілді меңгермегенін, тіпті сөйлеу мәдениетінің төмендігін көрсетеді. Аударма жасау барысында ұтымды сөз табу шеберліктің ісі. Тавтология да құжаттың мәнін кетіріп мағынасын көмескілендіреді. Іс-құжаттарды аудару барысында халықаралық қолданыстағы терминдерді аударуға әуес болмаған дұрыс. Аударма жасау барысында құжаттарды үш сатымен толық жасаған дұрыс олар: аудару, жетілдіру-редакциялау, бақылау-редакциялау, осы жұмыстардан кейін ғана аударманы сапалы әрі толыққанды болмақ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құрманбайұлы Ш. Қазақ лексикасының терминденуі. -Алматы. 1998.
2. Жақыпов Ж. Аударматануды аңдату. –Қарағанды, 2002.
3. Р.К.Миньяр-Белоручев. Французский язык. Курс устного перевода. М., 2005
4. Р.К.Миньяр-Белоручев. Общая теория перевода и устный перевод. М., 1980г.
5. Л.К. Латышев. Технология перевода. М., 2001г.
6. Олег Мешиков. Практикум по переводу с русского на английский. М., 2002г.
7. А.Ф. Ширяев Пособие по синхронному переводу. Фр. Яз. М., 1989
8. А.Д. Швейцар. Перевод и лингвистика. М., 1973

Торебаева А.О.

ЗАКОНОМЕРНОСТИ И СЛУЧАЙНОСТИ В УСТНОМ ПЕРЕВОДЕ

Аннотация. Статья рассказывает о закономерностях и случайностях в устном переводе. Приведены также сведения о том, что перевод подразделяется на письменную и устную формы по жанрово-стилистическим особенностям и психолингвистическим особенностям в зависимости от письменных и устных видов языковой деятельности.

ӨОК 81'366

Орал Н.Ж.

«Bolashaq» академиясы

Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті, Қарағанды қаласы.

Ғылыми жетекші: «Қазақ тілі мен әдебиеті»

кафедрасының профессоры ф. ғ.д М. Хамзин«Bolashaq» академиясы

ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МАХАМБЕТ БЕЙНЕСІ

Аңдатпа. Мақалада XIX ғасырдың бірінші жартысында ғұмыр кешкен, бірлік пен ерлік поэзиясының символы, атақты ақын, батыр қайраткер Махамбет Өтемісұлына өлең, жыр арнамаған қазақ ақыны кемде-кем, ал проза саласына келсек, Б. Аманшин, Н. Әбутәлиев, Ә.Әлімжанов, Т. Әлімқұлов т.б. қаламгерлердің шығармаларын айрықша атар едік. Әсіресе, жоғарыда көрсетілген соңғы екі автордың шығармасы яғни Ә.Әлімжановтың «Махамбеттің жебесі» романы және Т.Әлімқұловтың «Қараой» әңгімесі ерекше орынға ие, себебі, біріншісі ақын өмірін кең ауқымда, ірі эпикалық сипатта кескіндеген, екіншісі ұлы ақынның соңғы күнін яғни трагедиясын бейнелеген. Сондықтан да аталмыш мақалада аз да болса екі туындыға көбірек тоқталуға тырыстық.

Қоғам дамуына сай әдебиет те үнемі өрлеп, өрістеп отырады. Сондықтан да қазақ әдебиеті халқымыздың рухани мәдениетінің бір бөлігі ретінде үнемі жүйелі де жан- жақты зерттеуді қажет етеді.

Өткен ғасырдың 60-80-жылдарындағы қазақ әдебиетінің алдында әлемдік әдебиетті айтпағанның өзінде, көркем сөз алыптарының дәстүрлі мектебі болды. Солардың тәжірибесін, өнегесін игерген қазіргі қазақ әдебиетінің қол жеткізген сапалы жетіктіктері аз емес.

Махамбет поэзиясы XIX әдебиеті қорына өзіндік жаңа леп пен тың идея қосқан жаңашылдығымен құнды. Әрбір сөздерінің образдылығы, қиып түсер өткірлігі, қызу қанды жігерлілігі, дауылдай долылығы оның поэзиясын өзгеше пафосқа көтерді.

Ә.Әлімжанов романы (1) сол тұстағы тарихи, саяси оқиғаларды Махамбет бейнесімен тығыз байланыста алған, ал, сондай мақсатты көздеме де, Т.Әлімқұловтың әңгімесі (2) аса ірі әлеуметтік проблеманы шеше алған. Ал, қысқаша тұжырымдасақ, жоғарғыдағы үздік әңгіменің авторы туралы Т.Токбергеновтың (3), Қ.Әбдезұлының (4), ал, тарихи және тарихи сипаттағы романдар жайлы жазылған еңбектерге Р.Бердібаевтың (5), М.Хамзиннің (6), Ж.Дәдебаевтың (7) зерттеулерін атаған жөн.

Махамбеттің өмірі мен заманы туралы көркем шығармалардың ішінде Төкен Әлімқұловтың «Қараой» әңгімесі айрықша дара тұрады. Ақын өмірінің соңғы сәтінің суретін жасауда Т. Әлімқұловтың басқа жазушылардың шығармаларынан қай тұрғыдан да ерекше табиғатымен дараланады. Жазушы шағын әңгіме жанрында Махамбет өмірінің аяқталар тұсындағы ақтық сәтінің шындығын психологиялық тұрғыдан өте шынайы және шебер жинақтайды, ақын бойындағы буырқанды толғанысты проза тілінде бейнелеуге аянбай тер төккен.

Ә. Әлімжановтың «Махамбеттің жебесі» романы жанрлық табиғаты, көркемдік әлемі жағынан өзіне ерекше назар аудартады. Жазушы Махамбеттің тағдыр талайына қатысты, заманына қатысты оқиғалардың мол тобын қамтиды. Көркем туындыда қамтылған уақыт шындығы- қазақ тарихындағы ең бір дүрбелең де, қым-қуат күрделі, ұлт үшін қасіретті кезең. Қоғамның осы тұсы романдағы басты кейіпкер тағдырымен біте қайнасып, өріле сипатталады. Романда қазақ хандығының ақырғы демі, орыс отарлауының жойқын күш ала бастауы сияқты ұлы дүбірлі қақтығыстар көрініс беріп, осы тартыс шығарма басынан ширьға түседі.

Жазушы сомдауындағы Махамбет- жай, батыр ақын ғана емес, негізгі идея қозғайтын, қол бастайтын тау қопарар күш.

Т. Әлімқұлов- қазақ әдебиетінде өзгеше құбылыс. Оның бүкіл шығармашылығынан, сөз саптауы мен ой түйінінен де нағыз ұлттық жазушы екенін аңғарамыз. Оның шығармаларынан тұнып тұрған ұлт өмірін, ұлттық тыныс-тірлігін, мінез-тәрбиесін, сезім- сенімін көреміз. Ол қолданған образды сөздің нақыш-нақысынан қазақтың өз өрнегі, өз өмірі анық көрініп, атойлап тұрады. Т.Әлімқұлов өзінің «Қараойымен» классикалық әдебиетке қадам ұрды.

Махамбеттің өмірі мен заманы туралы көркем шығармалардың ішінде Төкен Әлімқұловтың «Қараой» әңгімесі айрықша тұрады. Бұл шағын әңгімеде Махамбеттің соңғы сәттері суреттеледі. Суреткер сезімталдығының шын куәсі де- осы әңгіме. Әзірге қазақ прозасында бұл қысқа жанрда Махамбетке арналған мұндай дүниенің енді қайтып жазылу, жазылмауы екіталай. Айтпағымыз-бұл әңгіменің біртуар, озық дүние екендігі.

«Қараой» әңгімесі - тұнып тұрған сурет, мейлінше қанық бояуға салынған кесек картина. Мұнда терең ойға малшынған сөйлемдер тұтасқан динамиканы бейнелеп, ширьға ширатылып жатыр. Астарлы сөз, айшықты теңеулерден асыл бір дүние оянып, жайнап, түлеп сала бергендей. Қып- қысқа, қоп- қою, жұп- жұмыр. Бұл шығармада басы артық бір сөз жоқ. Сан сапырылысқан ой- теңіздей шашырап жатпай, шарадай жерге қалайша сыйып тұр деп таң қаласың.

«Ақыраптың ұзақ түнінде Махамбеттің ұйқысы шала болды. Әлденеге көңілі алағаржақтанып, жүрегі өрекіп, дөңбекшіп шықты. Құлқын сәріде төсектен тұрып, тысқа шығып еді. Үйінің жанында біраз тұрып қалыпты.» (2.115) Осы бір ауыз сөзден кейін-ақ әңгіме-новелланың желісі ширатыла түскендей. Дөңгеленген «Қараойдың» өзі алақандағыдай анық кескін тауып, образға кірігіп, тіріле түседі.

Қараой- жер атауы. Қаралы оқиға да осы жерде өтеді. Әңгімеде Махамбет өмірінің соңғы сәттері сөз болады. Ең бастысы, мұнда қайсар ақынның ешкімге бас иеген асыл рухы асқақ көрінеді. Ешқашан хан- сұлтан алдында төмендемеген, аласармаған ар намысы соңына түскен көп тобырдың қолы жетпес биікте қалады.

Аңғарғанымыз, бұл әңгімеде автор «сана ағымын» суреттеуге көп мін берген. Мақсаты- Махамбеттің жан дүниесін тереңнен тартып, қопарып көрсету. Аз уақыт ішінде Махамбет өткен өмірінің өзек өртер кезеңдерін ойша шолып шығады, аз өмір жолын өзі саралап, өзі бағалап бағамдайды. Ісінің бірін оң көрсе, бірін теріс көреді. Аласқан, қалт басқан шағының кейінгі трагедиялық, қасіретті салдарын еске түсіріп өкінеді, күйзеледі. Тіпті қазіргі шағында жасап тұрған әрекеті Ықыластың достық ниетіне сену болса, енді бұған да күдікпен қарап, өз сырын, өз жайын терең танып тұрса да, дос болып жүрген Ықыласты жете тани алмай, екі ұдай

күй кешеді. Жазушы осының бәрін, кейіпкердің ойы мен сезімінің қалың ағынан бір бағытта ғана өрмей, оларды өзара шарпылыстырып, ой мен сезім үзіктерін толқынды толқын қуғандай, үздіксіз даму, өзгерту үстінде суреттейді. Махамбет өмірінің осы сәтін суреттеуде бұл тәсіл өте тиімді көркемдік қызмет атқарған. Кейіпкерінің «жан диалектикасын» дәл осы жерде ашуды да үлкен суреткерлік таным мен талғам жатыр.

Ең ауыр трагедия- қазасының суреттелетін тұстарында қаламгер сұңғыла шеберлік танытады, әңгіменің құнарлы тіл өрнегін дәл табады. Оқиға мүмкіндігінше сығымдалып, қысқа қайырылады, кейіпкерлердің іс- әрекетін, қимыл- қозғалысын, ой- арнасын жазушы қысқа-қысқа диалогтар, сана ағымы арқылы жеткізеді. Әсіресе, кейіпкердің мінез- құлқын аз сөзбен өте дәл жеткізетін психологиялық талдау тәсілін ұтымды қолданған. (2.44)

Уақыт тезге салып, замана түзей алмас қасірет- аярлық пен аккөңіл сенімнің айқасы шағын жанрдың шамасынан тыс қуатпен сипатталған, «Қараой» әңгімесінен шамамен тарихи кезең, рухани деңгей, ұлттық үрдіс, билік болмысы деп жіктей қараған адамға осынау шағын туындыдағы үлкен прозаның, шебер суреткердің болмысы бірден көзге ұрары хақ. Жазушы замана тудырған текетірес бейнесін оған тікелей мұрындық болған жандардың психологиялық ширығуы мен ішкі әлемнің көзден таса құпиясын зерделеу арқылы жасаған.

Махамбеттің ақындығын, күрескерлігін қатар қамти отырып, жазушы оның азаматтық позициясын танытатын эпизодтарды ұтымды қолданған. Әңгімедегі аз ғана кейіпкерлер шоғыры тарихи кезеңдердің бір арнаға түйісіп, бір жүйеге тізілген болмыс- бітімнің атынан сөйлеп тұрғандай әсер етеді.

Жиендей желіккен тобырдың ертең де таңы атады, күні шығады... Төленің тексіз ұлы Ықыластардан да ұрпақ тарап, өсіп- өнеді. Өмір жалғасады. Қараойдағы сүренсіз күздің суреті айтқанға- ұят, айтпағанға- қиянат қалпымен тарих бетінен орын алады. Т. Әлімқұловтың үздік туындысы- «Қараой» әңгімесі осындай ойға жетелейді.

Ә. Әлімжановтың «Махамбеттің жебесі» романы қазақ даласы, Ресей патшалығы, Хиуа хандығы арасындағы қарым- қатынасты, оның Махамбет бастаған көтеріліске қатынасын, Махамбеттің жеке өміріндегі орнын ашып көрсетуде қыруар еңбекті талап еткен. Осы еңбек жайында Т.Рақымжанов: «Осы ұлы оқиға көптеген ақын- жазушылардың көркем туындыларына арқау болды. Міне, осындай қазақ тарихында ерекше орын алатын Исатай мен Махамбет көтерілісін Ә. Әлімжанов та шығармасына өзек етіп, тақырып ретінде таңдап алған. Дегенмен, осы тақырыпты өзек еткен өзге жазушылардың шығармаларынан сол дәуірдің тұрмыстық, саяси- әлеуметтік құбылыстарын қамту жағынан болсын, әйтеуір, Әнуар Әлімжановтың «Махамбеттің жебесі» романының дәрежесіне көтеріле алған жоқ. Өйткені, Ә. Әлімжанов өз романынла өзге жазушылардай емес, Махамбет Өтемісұлының өмірін жылнамалық қатаң тәртіппен сипаттай, сол дәуірдегі қазақ халқының салт- санасын, қоғамдық қарым- қатынастарды және тарихи- әлеуметтік құбылыстарды қоса- қабат суреттей отырып, ақын тұлғасын жасауға тырысқан, айтайын деген ойын оқырмандарына сәтті де дәл жеткізуге күш салған деп», -өзінше баға береді.

Ә. Әлімжанов романында әлі де болса, талай нарға жүк болатын идеялар жатыр. Жазушы стилінде трагедия мен психологияны ұштастыру бағыты орын алып, басты кейіпкер ақиқатты, әділетті іздеумен болады. Бұл шығарма оқырманға эстетикалық сезім беріп қана қоймай, оқырманның ой- иіріміне жол тауып, қоғам алдында белгілі бір тақырып төңірегінде проблемалық дәрежеде ой қозғауға мүмкіндік береді. Атап өтерлік бір мәселе - жазушы сол қозғалысқа себеп болған жағдайларды кең қамтуға, заман шындығын мол қорытуға талаптанған.

Қорыта келгенде, Махамбет ақынның рухына арналған шығармалар арасында бұл туындылардың орны бөлек екенін ерекше айтқан жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Әлімқұлов Т. Кертолғау. Алматы: Өнер, 1988
2. Әлімжанов Ә. Махамбеттің жебесі. Алматы: Жазушы, 1981
3. Тоқбергеев Т. Төкен Әлімқұлов. Алматы: Рауан, 1992
4. Әбдезұлы Қ. Т. Әлімқұлов шығармашылығы және 60-80- жылдардағы қазақ прозасы. Алматы: Ғылым, 2001
5. Бердібай Р. Тарихи роман. Алматы: Санат, 1997
6. Хамзин М. Махамбет және ұлттық рух. Егемен Қазақстан, 2003
7. Дәдебаев Ж. Қазіргі кезеңдегі қазақ тарихи прозасының дамуындағы Әуезов дәстүрі. Алматы: Ғылым, 1981

Орал Н. Ж.

ОБРАЗ МАХАМБЕТА В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ

Аннотация. В статье говорится о казахском поэте Махамбете Утемисове, который жил в первой половине XIX века, как о символе единства и героизма, знаменитом поэте и герое. А в жанре проза можно отметить таких писателей как Б.Аманшин, Н. Абуталиев, А. Алимжанов, Т. Алимкулов. Особо хотелось бы выделить произведения Алимкулова и других писателей. Произведения двух последних авторов, такие как роман А. Алимжанова «Стрела Махамбета» и повесть Т. Алимкулова «Караой», занимают особое место, так как первое изображает жизнь поэта в большом эпосе, второе-последние дни трагедии великого поэта. Поэтому в данной статье мы постарались остановиться как минимум на двух работах.

ӨОК 81'366

Оспанова К.Д.

«Bolashaq» академиясы «Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының
2 курс магистранты, Қарағанды қаласы.

КҮРДЕЛІ ТУЫНДЫ САН ЕСІМДЕРДІҢ СӨЗЖАСАМЫ ТУРАСЫНДА

Аңдатпа. Басқа тілдердегі сияқты қазақ тілінің де сөз байлығы әр түрлі себептерден пайда болған сөздермен толығып отыратындығы белгілі. Олай болса, қазақ тілінің сөзжасамы да белгілі жүйе болып қалыптасқан. Ал қазақ тілінің сөзжасам жүйесі тілімізде пайда болған жаңа сөздерді айқындауға көмектеседі. Қазақ тіліндегі сөздердің жасалу жолдары тілдегі сөзжасам жүйесіне бағынады. Қазақ тілінің лексикалық құрамына енетін сөздердің бәрі туынды мағыналы сөздер-жасалу жолдарына қарай топ-топқа сараланып, сөзжасам тәсілдеріне жіктеледі.

Сан есім сөзжасамында аналитикалық тәсіл негізгі орын алатындықтан, бұл сөз табы күрделі сан атауларына өте бай. Осы сөз табын негізінен күрделі сөздерден тұрады деуге боларлықтай, өйткені мұнда дара сан атаулары өте аз. Сондықтан аналитикалық тәсіл нәтижесінде жасалған күрделі сан атауларын арнайы сөз ету керек.

Тіліміздегі сан есім сөз табын құрайтын сөздердің жиырма шақтысы ғана дара сандар. Олар бірліктер мен сандық қатарлардың аты. Бірінші сандық қатар бірліктер болса, олар түгел дара сандардан тұрады, мұнда күрделі сан жоқ. Екінші сандық қатар - ондықтар, олар да тоғыз ондықтың атынан тұратын дара сандар. Мысалы: *он, жиырма, отыз, қырық, елу, алтыс, жетпіс, сексен, тоқсан*. Екінші қатар ығи ондықтардың атынан тұрғанымен, бір ондықтан екінші ондыққа өте отырып, үшінші қатарға жету үшін, екінші мен үшінші қатар арасындағы сандарда екі сан араласады, олар: ондықтар мен бірліктер, яғни бұл күрделі сандар екі компоненттен тұрады. Мысалы: *отыз бес, қырық сегіз, жетпіс тоғыз, сексен сегіз, тоқсан тоғыз* т.б.

Үшінші сандық қатардан бастап, әр сандық қатардың өз ішіндегі сандар да, бір сандық қатар мен келесі сандық қатардың арасындағы сандар да күрделі сандардан тұрады және олардың компоненттік құрамы да барған сайын өсе береді. Тек үшінші сандық қатарға жататын жүздіктер аты ғана екі компоненттен тұрады: *екі жүз, үш жүз, төрт жүз, бес жүз, алты жүз, жеті жүз, сегіз жүз тоғыз жүз*. Бір жүздіктен екінші жүздікке, одан төртінші қатар мыңға дейінгі аралықтағы күрделі сандардың компоненттері үштен басталып, төртке дейін жетеді. Мысалы: *жүз алтыс бес, тоғыз жүз тоқсан тоғыз* т.б.

Сөйтіп, тіліміздегі сандық қатарлардың көбі күрделі сандардан тұратыны анықталды. Оның үстіне әр сандық қатарлардың арасындағы күрделі сандар да қосылады Осының бәрі тілімізде күрделі сан атаулары көп екенін көрсетеді. Оқулықтарда бұл сөз табының сөздік құрамы туралы ешбір нақтылы мағлұмат берілмейді, көбіне нақтылы көрсетіле алатыны жиырма-отыз шақты дара сандар ғана, ал миллионға дейінгі күрделі сандар 999980 екені анықталып отыр. Сан есім – сөзге бай сөз табының бірі, ол есімдік, шылау, үстеу, одағай сияқты сөз таптарынан әлдеқайда бай. Бірақ сандық ұғымды білдіретін сөздер негізінен күрделі атаулар болғандықтан, олардың дербес сөз ретінде танылмауы бұл сөз табының құрамын белгісіз қалдырып келеді. Осы олқылық жалғыз қазақ тіліне ғана қатысты деуге болмайды,

мұндай жағдай көптеген тілдерге ортақ.

Екі я онан да көп сандардың бір-бірімен тіркесіп, құрамындағы сандардан басқа сандық ұғымды білдіретін түрі күрделі сан атаулары аталады. Мысалы: *алтыс бес, жүз тоқсан жеті, төрт жүз сексен сегіз, үш мың төрт жүз елу алты* т.б. Мысалда келтірілген төрт күрделі сан атауының біреуі - екі сөзден, екіншісі - үш сөзден, үшіншісі - төрт сөзден, төртіншісі - алты сөзден тұрады. Осы төрт күрделі атаудың құрамдары түрлі болғанымен, төртеуінің әрқайсысы да бір ғана күрделі сандық ұғымды білдіреді, яғни төртеуі – төрт түрлі санның аты. Күрделі сан атауының құрамы ең кемі екі сөзден тұрады, бұл - міндетті шарт, одан кем болуы мүмкін емес. Мысалы: *он бір, жетпіс екі, жүз бес, жүз отыз, мың бір* т.б.

Бірақ күрделі санның құрамы екіден әлдеқайда көп бола береді. Мысалға миллионға дейінгі күрделі сандардың ең көбі тоғыз сөзден тұрады: *тоғыз жүз сексен жеті мың алты жүз елу төрт, бір жүз он үш мың төрт жүз жиырма жеті* т.б. Мысалға келтірілген екі күрделі санның әрқайсысы тоғыз сөзден құралған. Миллионға дейінгі күрделі сандардың құрамы тоғыздан аспайды. Ал миллионнан асқанда ғана, одан жоғары болуы мүмкін. Ал миллионға дейінгі күрделі сандардың құрамы тоғыздан жоғары болуы мүмкін емес. Бұдан шығатын қорытынды - күрделі сан атауларының құрамы екі сөзден басталып, тоғыз сөзге дейін жетіп, миллионнан асып, триллионға дейін, одан да жоғары болуы мүмкін. Бірақ күрделі сандардың құрамы неғұрлым көбейген сайын күнделікті өмірде оның қолданылуы сирей береді. Күрделі сандардың мыңға дейінгі түрлері өмірде көп кездеседі, көбірек қолданылады, ал миллионға дейінгі күрделі сандар олардан әлдеқайда сирек қолданылады.

Күрделі сандардың құрамы қанша сөзден құралса да, олар тұтас бір сандық ұғымды білдіреді. Мысалға *он бір* деген мен *он екі* деген екі түрлі сандық ұғымды білдіреді. Бұлардың әрқайсысының мағынасы оның құрамындағы сандардың мағынасынан басқа-басқа. Он бір деген сан - *он* және *бір* деген сандардан мүлдем басқа сан және оның сандық ұғымы компоненттерінің сандық мәнінен үнемі жоғары болады. Сол сияқты *он екі* деген де жеке алған *он* және *екі* сандарының ешқайсысына тең емес және олардан сандық ұғымы жоғары. Олай болса бір сан мен екінші сан тіркескенде, үшінші бір олардан жоғары санның аты жасалады. Бұл күрделі сандардың жаңа мағына беруінің нағыз куәсы.

Тілдегі күрделі сандардың - әрқайсысының өзіндік мағынасы бар, әрқайсысы да белгілі санды білдіреді. Оларға синонимдік қасиет тән емес. Мысалы, тілдегі *қырық бес, елу бес, алтыс жеті, алтыс сегіз, жүз елу бес, екі мың алты жүз сексен тоғыз* сияқты күрделі сан атаулыны қанша тізе берсек те, олардың ешқайсысының білдіретін сандық ұғымы бірімен-бірі түйіспейді. Бұл арада күрделі сан атауларының мағына дербестігі тағы да дәлелденіп отыр, өйткені тілдегі әр күрделі сан атауының өзіндік мағынасы, өзіндік тұрақты құрамы бар, олар бірімен-бірі еш уақытта толық сәйкес келмейді. Күрделі сандардағы бұл құбылыс жалпы сөз атаулыға қойылатын ортақ шартқа сай келіп тұр. Тілдегі әр сөздің өзінше дыбыстық, морфемдік құрамы, мағынасы болу, сол арқылы сөз бір-бірінен ажырауы белгілі жалпы заң. Бірақ тілдік түрлі процестер бұл заңдылық өзгеріс енгізгені, түсінікті, сондықтан да тілде қазір құрамы да, мағынасы да ұқсас, сәйкес сөздер кездесетіні белгілі жағдай. Ал күрделі сандарға ондай өзгеріс енбеген, әр күрделі сан атаулары мағына жағынан да, құрамы жағынан да алғашқы қалпын сақтаған. Күрделі сан атауларының осы қасиеті оның сөз статусына қойылатын талапқа нақтылы сәйкестігін көрсетеді.

Күрделі сан атаулары бүгін ғана жасалған сөздер емес. Оның негізі тым әріде жатқаны жоғарыда айтылды. Әрине, күрделі сандардың бәрі бірден жасалды деген пікірден аулақпыз. Дегенмен күрделі сандардың жасалу тәсілі, модельдері ертеден келеді. Мысалға орхон жазбаларындағы күрделі сандарды келтіруге болады; ондықтар - *екон, учон, йетмиш, сегіз он; ондык*, пен *бірлік* аралас сандар *йеті йегірмі, секіз йегірмі, алты отуз, йеті отуз, екі отуз, уч отуз, біс йегірмі, алты йегірмі, бір отуз, жүздіктер: йеті йуз, беш йуз, мыңдықтар - йеті бің, екі - үч бің, алты бің, бес түмен (елу мың)* т.б. [1, 5-10].

Бұлардан ондық пен бірлік аралас сандарға өзгеріс енгені түмен сөзі біздің тілімізде сақталмағаны сияқты ерекшеліктер байқалады, бірақ күрделі сандардың жасалуындағы негізгі тәсілдер, модельдер, заңдылықтар сақталғаны анық. Бұған қарап күрделі сандардың тілде ұзақ уақыттарды қамтитыны байқалады. Бұл жағдайды да есептен шығаруға болмайды.

Күрделі сандардың дербес сөзге жататынын оларға сөйлемде қосылатын қосымшалар арқылы да дәлелдеуге болады. Тіліміздің жалпы заңдылығы бойынша сөйлемдегі сөздерді бірімен-бірін байланыстырушы қосымшалар сөз соңына жалғанады.

Күрделі сандар бір сөз болғандықтан, қосымшалар күрделі сандарды аяқтаған соңғы

компонентіне жалғанады. Мысалы. Биыл олардың саны *екі жүз сексен екі мыңнан* асып отыр. Келтірілген мысалда шығыс септік жалғауы *екі жүз сексен екі мың* деген бес компоненттен тұратын күрделі санды аяқтап тұрған *мың* деген компонентке жалғанған. Бұл заңды, өйткені *мың* күрделі санның соңғы шегі, сөз *мың* компонентімен аяқталады, сондықтан қосымша оған жалғанған. Міне, бұл да күрделі сандардың дербес сөздік қасиетін көрсететін белгілердің бірі.

Күрделі сандар біртұтас сөз болғандықтан, олардың арасына еш уақытта ешбір морфема кіре алмайды, оларды бөліп айтуға болмайды. Күрделі сандар өз тұтастығын берік сақтайды. Компоненттерінің орын тәртібін қатал сақтап, тұрақты қолданылады. Бұл да - сөз құрамының тұрақтылығына байланысты жағдай, күрделі сандардың дербестігін дәлелдейді.

Күрделі сандар сөйлемге тілдегі дайын қалпында алынады. Бұл - тілдегі сөз атаулыға тән негізгі белгі. Сөйлем тілде бұрыннан жасалып қолданылып жүрген дайын лексикалық единицалардан құралады. Күрделі санның әрқайсысы да тілде көне замандардан келе жатқан, өткен замандарда жасалған, сондықтан олар сөйлемдегі жай сөз тіркестері сияқты әр сөйлем құрастырылған сайын жасалып отырмайды. Күрделі сандар тілдегі басқа сөздер сияқты дайын қалпында сөз тіркесінің бір компоненті ретінде ғана сөйлемге кіреді. Бұл да күрделі сандардың лексикалық дербестігіне дәлел.

Күрделі сөздердің дербес сөз ретінде танылмауына кедергі болып жүрген олардың құрамының күрделілігі, компоненттерінің бөлек жазылуы, бірікпеуі. Бұл белгі орыс тілі сияқты славян тілдерінде, индоевропа тілдерінде сөзді тануда қолданылады. Орыс тілінде сөздерді біріктіруші қосымша бар, ол тұрғанда, сөз бірігеді. Ал түркі тілдерінде ондай қосымша мүлдем жоқ. Осы құбылыс бұл тілдерде толып жатқан сөздердің сөз ретінде танылуына кедергі жасап, алғаш емле ережелерін анықтағанда кеткен кейбір олқылықтар нәтижесінде біріктіріп жазылатын талай сөздердің қазір бөлек жазылып жүргені де белгілі, көбі бірде бөлек, бірде бірге жазылып жүр. Бұдан шығатын қорытынды: сөздің бірге я бөлек жазылуы сөзді тануда түркі тілдерінде негізгі, шешуші белгі ретінде қарауға келмейді [2, 104].

Әрине, күрделі сандардың компоненттері үнемі бөлек жазылып келеді, бұған емле ережесінің зияны тиді деген ұғым шықпайды. Ал бірге я бөлек жазылу түркі тілдерінде сөзді тануда шешуші қызмет атқара алмаса, онда ол күрделі сандардың сөз ретінде танылуына да кедергі болмауға тиіс.

Түркі тілдерінің өзіндік ерекшелігінің бірі - олардың күрделі сөзге байлығы. Мысалға күрделі сын есімдер, күрделі етістіктер оқулықтарда беріліп жүргені белгілі. Күрделі зат есімдер де кейде аталып жүр. Бұлардан басқа да сөз таптарында осындай тілдік элементтер бар. Осылардың бәрі түркі тілдерінің сөзжасам ерекшеліктеріне байланысты.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Оралбаева Н.О. Қазіргі қазақ тіліндегі сан есімнің сөзжасам жүйесі. –Алматы: Ғылым, 1988.
2. Ысқақов А. Қазіргі қазақ тілі. -Алматы, 1991.
3. Балақаев М. Қазақ әдеби тілі және оның нормалары. –Алматы: Ғылым, 1984. –182 б.
4. Исаев С. Тарихи сөзжасам мәселелері (әдістемелік нұсқау). –Алматы, 1981. -79 б.
5. Қайдаров Ә.Т. Қазақ тілінің өзекті мәселелері. –Алматы: Ана тілі, 1989.
6. Оралбай Н. Қазақ тілінің сөзжасамы. –Алматы: Ана тілі, 2002. -192.

Оспанова К. Д.

О СЛОВООБРАЗОВАНИИ СЛОЖНЫХ ПРОИЗВОДНЫХ ЧИСЛИТЕЛЬНЫХ

Аннотация. Известно, что, как и в других языках, богатство слов казахского языка пополняется словами, возникшими по разным причинам. Так, словообразование казахского языка является известной системой. Словообразовательная система казахского языка помогает определить новые слова, появившиеся в нашем языке. Способы словообразования в казахском языке подчиняются словообразовательной системе языка. Все слова, входящие в лексический состав казахского языка, подразделяются на группы по производным значимым словам-способам словообразования.

Садуова Д.О.

«Bolashaq» академиясының 2 курс магистранты

Ғылыми жетекші: аға оқытушысы, педагогика ғылымдарының магистрі Касетова Н.К.

Қарағанды қаласы, Қазақстан Республикасы

sadu.dariya@mail.ru

ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ РОМАНТИЗМ ЖӘНЕ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ДӘСТҮР

Аңдатпа. Бұл мақалада қазақ прозасындағы романтизмнің ұлттық сипаттарын анықтауда ең басты ерекшелік фольклорлық дәстүр болып табылатындығы жазылған.

Өмір - тіршіліктің өз заңдылығы бар. Ол тынымсыз дамуы, алғы күндерге бет алуы. Ескі, тозығы жеткен құбылыстардың, жаратылыстың, заттың тозып күйреуі, жоғалуы, орнына жаңаның өркен жаюы, оның дамуы, жетілуі т.б. Күн мен түннің алмасуы, бір жылдың төрт мезгілден тұруы. Осындай заңдылықты өнер табиғатынан да байқаймыз, көреміз. Өнердің де дамуының өз заңдылықтары, тоқырауының да өз себеп-салдарлары бар.

Әдеби даму яки әдеби үдеріс немесе әдебиеттің дамуы бұл үзіліссіз жалғасып отыратын процесс. Бүгінгі ХХІ ғасыр басындағы әдеби даму жетістік-кемшілігімен күні ертең төл әдебиетіміздің тарихына, оның бір жарқын тарауына айналады, көркемдік дамуымыздың тарихы, шежіресі саналады. Әдеби процесс тірі, жанды процесс, қозғалыс, күрес, әдебиеттің қоғам, замана, уақыт алға қойған мәселелерді көтеруі, сан сала бағыттарда ізденуі, күнделікті дамуы, жетілуі, әдеби дамудың тарихы.

Қай халықтың болмасын жазба әдебиетінің қалыптасуында ауыз әдебиеті дәстүрінің мән-маңызы үлкен. Мәселен, ХХ ғасырдың басында қазақ прозасының пайда болуы мен қалыптасуында ауыз әдебиетінің әсері зор болды. "Қалың мал", "Бакытсыз Жамал", "Қамар сұлу" т.б. туындылардың суреттеу, баяндауларынан, кейіпкерлерді сипаттауларынан бұл айқын аңғарылып тұрады. Ауыз әдебиетінің дәстүрі кеңестік кезеңде прозаның, әсіресе драматургияның тууы мен жетілуіне үлкен ықпалын тигізгені, алғашқы қазақ пьесаларының біразы ауыз әдебиеті үлгілері негізінде жазылғаны мәлім.

Қазақ әдебиетін зерттеушілер ұлттық проза жанрларының түп негіздерін халық ауыз әдебиетінің мұралары: лиро-эпикалық дастандардан, қиссалар мен аңыздардан, жыраулар шығармашылығының басты жанры – толғаулардан, шежірелерден т.б. іздейді. Мұндай әдістеме қазақ әдебиеттануында әбден орнығып, ол арқылы бірнеше ғылыми жетістіктерге қол жеткізе алдық. Халық мұраларының прозалық үлгілерін қарастырып, оның өзіндік көркемдік-эстетикалық ерекшеліктерін ашқан С. Қасқабасовтың «Қазақтың халық прозасы» (1984), қазақ романының жанрлық тамырларын зерттеуде ежелгі мифтер мен фольклордан бастап жазба әдебиетіне дейін көктей қарастыру жүйесін әкелген Ш. Елеукеновтің «От фольклора до романа-эпопеи» (1987) сияқты монографиялық еңбектері біршама көкейкесті мәселелерді шешіп, ең маңыздысы, бұл тараптағы болашақ ізденіс бағдарларын айқындап берді және реалистік әдебиетте ауқымды артықшылыққа ие, финалдық жанр деп қарастырылып келе жатқан романның ғылыми типологиясын жасауға, түрлік ерекшеліктерін айғақтауға ден қойды. Ол жанр мәселесін шешуде нақты бір дәуірдегі әдеби үдерістің негізгі ерекшеліктерін танытатын көркемдік құрылымдар типологиясының маңызына тоқталып өткен болатын. Қазақ романының өзіндік даму заңдылықтарына үңілген зерттеуші осы жанрдың шет елдік, көршілес елдердің ғалымдары негіздеген бірнеше концепцияларға талдаулар жасайды. Сондықтан да ол тұжырымдарда қайталаудың қажеттігі жоқ. Біз үшін маңыздысы – роман жанрының поэтикасындағы бүкіладамзаттық көркемдік даму заңдылықтар мен ұлттық топырақтағы эстетикалық факторлардың тоқайласу шектері. ХХ ғасыр басындағы адам санасы мен өмірдің күрделенген қайшылықтарына дендеу үшін қазақ әдебиетінің жанрлық репертуарында роман басымдыққа ие болғаны аян. Ш. Елеуенов «Неліктен роман? Неге өлең емес? Неге эпикалық поэма емес? Неге мысал емес?» деген сұрақ қоя отырып, «бүтін бір дәуірдің идеясын бойына сыйғыза алатын, ол дәуірдегі қаһармандық пен күнделікті өмір ағысын, комедиясы мен трагедиясын, саясаты мен философиясын, сол дәуір адамының жан дүниесінің қозғалысы, аңсары мен әрекетін бейнелеуде» романдық форманың үстемдігі қазақ әдебиетінің жаңа, жоғарғы сатысы деп табады [15,98].

Прозаның күрделі жанры романға иек артуы қазақ әдебиеті тарихында ерекше эстетикалық құбылыс болды. Ұлттық прозаның толысуы новелла, әңгіме, повестер арқылы бірте-бірте жүзеге аспай, алғашқы сатысында-ақ «роман» деген жанрлық айқындамасы бар шығармалар шоғыры арқылы қанат жаюы халық ауыз әдебиетіндегі мықты эпикалық дәстүрдің арқасы. Сондықтан да . Әдебиетіміздегі роман жанрының алғашқы үлгілері деп саналатын М. Дулатовтың «Бақытсыз Жамал», Т. Жомартбаевтың «Қыз көрелік», М. Кәшімовтың «Мұңлы Мариям», С. Көбеевтің «Қалың мал», С. Торайғыровтың «Қамар сұлу» шығармалары реализм ұстанымдарының түпкілікті орнығуы екені рас. Бірақ сол кезең үшін мұндай жаңа форманың өркен жаюын тек қана реализммен байланыстырып келуіміз, басқа да көркемдік-эстетикалық ықпалдарды ескермеу болып саналады. Бұл туындылардағы басты кейіпкерлер – Жамал, Ғайша, Қамарларды типтік образдар деп тануымыздың негіздеріне тағы да бір қайырылып келу керек сияқты.

Қазақ әдебиетіндегі романтизм әдістік деңгейдің шеңберінде қалды да, тұтас бағыттық сипат алып кете алған жоқ. Идеалистік арнадағы дүниетанымнан, өмір шындығына деген субъективті қатынастан бастау алатын романикалық стиль аз ғана ақын-жазушылардың шығармашылығындағы ерекшелік күйінде қалып қойды. Сонда да авторлар тарапынан жаңа орнай бастаған қоғамды идеалдандыру жағынан, болашақ өмірді абсолюттендіру тұрғысынан, келешекке деген шексіз сенім жетегінде болудан туған романтизмге тән ұмтылыстар әдебиетке қиялшыл сипат дарытпай қалған жоқ. Тіпті социалистік реализм арнасында туған «Раушан – коммунист», «Ботагөз» сияқты ірі туындыларда да романтизм әдісінің белгілері, көркемдеу амалдары айқын танылып отырды. Ал бұл жылдар прозасындағы романтизмнің таза үлгісінде туған шығармалар деп Ғ. Мүсіреповтың көркем прозадағы М. Горький үлгісімен жазылған ана тақырыбындағы «Адамның анасы», «Өлімді жеңген ана» және «Ана кесімі айнымайды» аталған новеллалар циклын, «Ер Қаптағай», «Жеңілген Есрафил» тәрізді әңгімелері, С. Ерубаевтың «Бақыт», «Өмір көркемдігі», «Мәңгілік өмір» және очерк сипатындағы «Өмір келбеті», «Күрестің түйісінде» әңгімелерін Б. Бұлқышевтің айрықша өршіл романтикалық рухтағы көркем очерктерін атай аламыз.

Жалпы алып қарағанда, қазақ прозасындағы романтизмнің бейнелеу тәсілдері реалистік тенденциямен органикалық түрде қанаттаса отырып дамыды. Біз оны қазақ прозасының қалыптау кезеңіндегі әңгіме, повесть жанрларын көркемдік әдіс тұрғысынан саралау барысында байқаймыз. 1920 жылдары проза жанрында өндірте жазған Б. Майлиннің шығармаларында романтизм тұрақты тенденцияға айнала алған жоқ. «Ұлбосын», «Қырмызы», «Ленин мектебі» әңгімелері мен «Шұғаның белгісі», «Берен» повестеріндегі романтизм ыңғайындағы жекелеген тәсілдерді ғана тілге тиек етуге болады. Оны Б. Майлин шығармашылығын жүйелі зерттеген Т. Нұртазин де айтып өткен болатын. «Реалист С. Сейфуллинде революциялық романтизм күшті болатын. М. Әуезов негізінде орыстың үлкен реализмінің арнасында еді. Сонымен қатар онда романтизм де жиі ұшырайтын. 20 жылдардағы әңгімелерінде характерлер белгілі қалыпта (состоянияда) бейнеленетін», – деп жазды зерттеуші [17,35]. Қазақ прозасының қалыптасуы мен тұрақты дамуға қарай бет алған кезеңінде релизм, романтизм, ілкі романтизм (өз алдына дербес әдіс бола алмаса да), натурализм, символизм, сентиментализм сияқты әдістер мен ағымдардың эстетикалық белгілері ұшырасады. Өйткені тарихи дәуірлердің алмасуы сияқты өтпелі кезеңнің жойқын өзгерістерін, қоғам мен адамдар санасындағы жаңа үдерістерді бейнелеуде проза жанрының қажеттілігі туып, прозашылар ізденістері түрлі бағыттарда жүрді.

Тумысы бөлек, тұлғасы оқшау қаһарманды әлеуметтік ортадан бірден бөліп алып, даралаудан бастап кету, шығарманың кім туралы екенін аңдатып алып, оған лайықты ситуация қалыптастыратын халық эпосындағы тәсіл С. Торайғыровтың «Қамар сұлу» романына соншалықты жуық. Әйткенмен де роман мен эпостар арасындағы сюжеттің инварианттық жақындықтарынан гөрі поэтикалық портреттердің жақындығы бірден көзге шалынады. Мысалы, «Қыз Жібектің дидары – Қоғалы көлдің құрағы, Көз сипатын қарасаң, Хор қызының шырағы» деп басталатын Жібектің әйгілі портретін еске алайық. Бұл портрет – Ө. Қоңыратбаев сөзімен келтірсек, «кетпендей» деген еңбекке тән тенеуді ғана айтпасақ, өзгелері бірінғай таңдамалы сөздерден алынған, реалистік портрет емес» [19,224]. Мұндай статикалық сурет ғашықтық жырлар үшін әдеттегі құбылыс болса, жырдағы кейіпкерді романтикалық сипаттау тәсілі Қамар бейнесіне («Қамар сұлу») етене жақын.

«Күлгенде көзінді алып кірсіз тісі,
Қайнамас оны көріп кімнің іші?
Алмас қылыш жүзіндей аударылған,
Сүйгізіп көлеңкесі, әрбір ісі.
Толған ай шілдедегі жалт-жұлт еткен,
Мүбәда көрген кісі қиыр шеттен» [20,4].

Аталмыш портреттен, жалпы шығарма құрылымындағы көтеріңкі поэтикалық баяндаудан ғасырлар бойы жетекші орын алып келе жатқан көркем шығармашылықтағы поэзия шарттары мен прозаның белдесуі тәрізді құбылыс анық аңғарылады. Шығарманың басты образдарын идеал-бейне деңгейіне көтерудегі мақсат Ахметке сипаттама беруде де сақталады. «Және Ахметтің ақыл-ой зеректігінің үстіне сұңқардың баласындай бітімі жақсы, көзге түсерлік көркі бар, сөзге шешен, ойдан шығарғыш – ақын, жарып салма өткір еді... Тартынбай тамылжытып сөйлегенде де өзінен үлкен-кішілердің аузынан суын ағызып, көңілдеріндегі уын шығара жаздаушы еді. Соның үшін елдің атқамінер, ақсақалдары: «Оқыды деп Жәукенің баласын айт. Әне, сондай болсайшы», - деп біреуге ақыл айтқанда қызға Қамарды үлгі қылатын секілді, бозбалаға Ахметті үлгі қылып ұрсушы еді» деген мінездемедегі Ахмет, сөз жоқ, заманының мойны озық адамы ретінде танылады [20,6]. Қамар мен Ахмет образдарының осындайлық өзгешеліктеріне байланысты зерттеуші Ш. Елеуқенов: «Біздің алдымыздан мынадай елеулі факт шығады: роман әлі де болса фольклорлық нормалар тартылысын толық жеңе алмаған. Кәдімгі реалды адамдар шектен тыс идеалдандырылады. Типтік мінездердің орнына бойына көптеген жағымды қасиеттер дарытылған (жағымсыз бейнелер болса жағымсыз мінездер) жинақтаулы образдар шығады. Автор ауызша-поэтикалық шығармашылықтың көне штамптарынан («күлгенде көзінді алып кірсіз тісі») бас тартпайды», – деп жазды [15,110-111]. Суреткер идеал-бейнені барынша даралау М. Дулатовтың «Бақытсыз Жамал» романындағы Жамал бейнесінде де бар:

«Жақсы қыз баға жетпес бір гауһар тас,
Он алты, он жетіге жеткенде жас
Жәннатың пісіп тұрған алмасындай,
Қол жетсе, қандай жігіт ләззат алмас...» [21,144].

Романдағы асқақ сезімді көтермелеу, романтикалық махаббат жолындағы шырғалаң Жамал бейнесін замандастарынан айқын түрде даралауды қажет етті. «Қамар сұлу» романындағы Қамар сипаттамасы Ахметтікіне, Жамалдікіне («Бақытсыз Жамал»), Ғайшанікіне («Қалың мал»), Шұғанікіне («Шұғаның белгісі») қарағанда таза романтикалық үлгідегі портрет болып шыққан. Бірақ аталып отырған кейіпкерлердің реалистік нақтылықтары бар сипаттамасы бола тұра, автор идеалына сәйкес абсолюттендіру жағынан фольклордың эпикалық мұраларымен терең сабақтасып жатады. Сонымен қатар эпостық мұралардан, әсіресе лиро-эпикалық жырлардан келе жатқан романтикалық сарын уақыт пен кеңістік сияқты категориялардан да аңдалады. Бас кейіпкердің туғаннан бастап есейген шағына дейін маңызды істерге араластырмай, жас шамасын жай санамалап кету, уақытты қысқартып баяндау, көп жағдайда шартты уақыттың қолданылуы т.б. Тағы да атап өтерлік жайт – сюжеттің және сюжеттік уақыттың бас қаһарманның іс-әрекетіне қатысты ғана алынатыны.

Міне, қазақ прозасындағы романтизмнің ұлттық сипаттарын анықтауда ең басты ерекшелік фольклорлық дәстүр болып табылады. Оны батырлық жырлардағы уақыт пен кеңістік жайлы тұжырымдарында Ш. Ыбыраев та ескерткен-ді. «Уақыт пен кеңістік ұғымдарының дәстүрлі ұлттық сипаты алдымен фольклорда сақталған... Көркемдік ойлаудың тарихын уақыт пен кеңістік туралы ұғымдардың қалыптасу тарихынан бөліп алуға болмайды», – дейді зерттеуші [22,79].

Шығармалардағы романтикалық ерлікке ұмтылған кейіпкерлерді даралау тұрғысында фольклорлық эстетика маңызды орын алды. Жазушылар максималистік мақсат жолында мекен мен мезгілді шартты түрде ала отырып, жеке бас трагедиясын туғызған қоғам қатынастарға детальды талдаулар жасамайды. Төңкерісшіл немесе ілгерішіл романтизмнің негізгі қағидаларына сай қалыптасқан ахуалға субъективті идеал қарсы қойылады. Көріп отырғанымыздай, идеялық ұстанымдар жағынан еуропалық романтизмнен тым шығандап кетпеген туындыларда әдіс типологиясының ерекшеліктері табылады. Ал романтикалық

бейнелердің жасалуы мен бейнелеу тәсілдері жағынан фольклорлық шығармалар әсерінің айқын көріністері романтизмнің ұлттық сипатын арттырып отырды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Жарылғапов Ж. Қазақ прозасы: ағымдар мен әдістер. – Қарағанды: Гласир, 2009. – 400б.
2. Смағұлов Ж. Ұлттық әдебиеттану әлемі. – Қарағанды: «Болашақ-Баспа», 2005. – 317 б.
3. Қабдолов З. Сөз өнері. – Алматы: «Санат», 2007. – 360 б.
4. Қирабаев С. Көп томдық шығармалар жинағы. Т.8. – Алматы: «Қазығұрт» баспасы, 2007. – 448 б.
5. Кәкішұлы Т. Жанр жайлауы.: Оқу құралы. — 1-к. — Алматы: Қазақ ун-ті баспасы, 2007. — 462 б.
6. Жанұзақова Қ. Қазақ прозасындағы романтизмнің көркемдік әлемі (XX ғасырдың екінші жартысы): Автореф. дис. — Алматы, 2010. — 19-б.

Садуова Д.А.

РОМАНТИЗМ И ФОЛЬКЛОРНАЯ ТРАДИЦИЯ В КАЗАХСКОЙ ПРОЗЕ

Аннотация. Данная статья посвящена фольклорным традициям, главным отличием которой является определение национальных характеристик романтизма в казахской прозе.

ӨОК 81'366

Шәйкен А.Б.

«Bolashaq» академиясы

«Қазақ тілі мен әдебиеті» білім беру бағдарламасының 4 курс студенті.

Ғылыми жетекші: қазақ тілі мен әдебиеті кафедрасының доценті Исмаилова Р.Н

«Bolashaq» академиясы

ЫБЫРАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ОҚУ-ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада Ыбырай Алтынсариннің балаларды білімге баулудағы қолданған әдіс-тәсілдері көрсетілген. Оның шығармаларында түрлі оқу-тәрбие мәселелері қарастырылған.

Қазақ халқының шамшырағы болып, білім нәрімен көпшілікті сусындатқан педагогтарымыздың болғаны бәрімізге аян. Сондай тұлғалардың жастар үшін алатын орны ерекше педагог - Ыбырай Алтынсарин. Оның бойында ағартушылық қасиеттің барлығы кездеседі. Ол – мұғалім-методист, халық ағарту ісінің ұйымдастырушысы, оқулықтар авторы және қоғам қайраткері. Ыбырай – фольклорист, ақын-жазушы, журналист. Орыс-қазақ мектептерінде жұмыс істеп, педагогтық тәжірибе алған Ы.Алтынсарин орыс мұғалімдерімен тығыз байланыста болды, олардың біразы Ыбырайдың мектептерінде сабақ беруге ерікті түрде келген болатын.

Ыбырай өзінің мұғалімдік қызметінің алғашқы күнінен бастап-ақ мектеп жұмысы және дидактика, методика мәселелерімен жан-жақты шұғылданды. Соның нәтижесінде ол өзіне дейінгі “бұратана халықтарға” терең білім беруді көздемей, өте саяз білім беретін мектептердің жұмысына қанағаттанбады. Сөйтіп, қазақ мектептерін ұйымдастыру жұмысында бұған дейін болып келген бағытқа қарсы шығып, оны түгелімен өзгертті. Атап айтқанда, бұл мектептерді түр жағынан болсын, оқу программасы жағынан болсын, орыстың алдыңғы қатарлы мектептерінікіне сәйкестендірді. Оқу орындарында Ыбырай Алтынсариннің өмірі мен творчествосы дәстүрлі түрде лекция, семинар, сабақ, факультатив ретінде өтіліп келеді. Ұсынылып отырған методикалық оқу құралы осылардың қай-қайсысына да көмектесе алғанымен, негізінен, семинарлық жұмыстар талаптарына сай келеді. Әсіресе, кітапша студенттер мен оқушылардың Ыбырай Алтынсарин тақырыбында өз беттерімен жұмыс жасауына, атап айтқанда, олардың ұлы педагогтің өмірі мен қызметіне байланысты нақты және

ғылыми тұрғыдан негізделген материалдар, сілтемелер мен көрсеткіштер табуына көмек береді.[1, 24].

Ыбырай мектеп ашу, балаларды білімге шақыру істерімен ғана айналысып қойған жоқ. Сонымен қатар, орыс-қазақ мектептеріне арналған Орынбор баспаханасынан екі оқу құралын – “Қазақ хрестоматиясын” және “Қазақтарға орыс тілін үйретудің бастауыш құралын жарыққа шығарды. Осы кітаптың корректурасын да Орынборға арнайы келіп, өзі жасады. Бұл екі кітап қазақ мәдениетінің қалыптасуы, өсу тарихында үлкен орын алған өте маңызды еңбек болып саналады. Қазақ өмірінде өз тілінде жазылып, баспаханадан арнайы шыққан тұңғыш оқулықтардың төл басы да осы кітаптар. Хрестоматияға енген, балаларға арналған мақалалары мен әңгімелерінде Алтынсарин еңбектің ұлы маңызын көрсетеді және еңбекке деген құрметі мен сүйіспеншілігін білдіреді. Алтынсарин қазақ балаларын дарынды, туысынан зерек етіп бейнелейді. Өмірдің қатал тағдыры еңбекші семьяда өскен қазақ балаларының ақыл-ойына әсер етті, тапқырлығы, білуге құмарлығы жетілді. Қазақ балалары қызық әңгімелерді, егер онда өте маңызды, не шиеленіскен қисынды немесе соны юмордың қунақылықты элементі болса, немесе күшті қарама-қарсылық болса, - міне, осындай мазмұндағы әңгімелерді жақсы көрді. Қарапайымдылық, дәлдік, жинақтылық, геройдың басындағы күйініш-сүйініш мұндай әңгімелерінде талапты ақылмен жігерлікпен, алға қойған мақсатын жеңіп шығу жолында шиеленісіп жатады.

Ыбырай Торғай облысы оқу бөліміне жіберген есеп-қисабында: “Біздің негізгі сеніміміз бойынша, қазақ балаларына басқа білімнің бардығынан да гөрі, мүмкін болғанынша, орыс тілі мен жазуын жете білгізу керек. Сондықтан, менің қарамағымдағы мектептердің басты міндеті – қазақ балаларына орыс тілін және орысша дұрыс жазуды үйрету болып отыр. Осы себептен, мысалы, тарих, география сияқты пәндердің бәрін оқыту жұмысы осы жағдайда айтылып отырған басты міндетке байланыстыра қойылып отыр, бұл пәндер түсініп оқуды, оқығандарын ауызекі айтып шығуды, ал одан кейін жазба түрде баяндауды талап етеді. Сондықтан оқушылардың осы пәндер жөніндегі білімдерін көбейтумен қатар, олардың орысша түсіне білуіне және өздерінің сөзбен түсіндіргенін, ойларын жазып бере білуіне бұл жағдай айтарлықтай көмектесті”, - деп баяндады. Ол өз бетімен оқып, білімдерін арттырғысы келетін қазақтардың кітапты және басқа да оқу құралдарын пайдалана алатын орны қазірде және алдағы жерде де бірталайға дейін осы қырдағы, төрт уездегі орталық мектептер ғана болатынын еске ала отырып, жоғарыда аталған мектептердің жанынан оқушыларға арналған кітапханалар ашуға кірісті.[2, 14].

Соңғы он жыл ішінде архивтерден аса маңызды материалдар табылды: олар Ы.Алтынсариннің еңбегі мен қызметін ғылыми тану методологиясы тұрғысынан терең де толық зерттеуге мүмкіндік береді. Өз халқының болашағы үшін жан қиярлықпен күресудің жолдары туралы және жан жоғары идеал туралы Ы.Алтынсариннің кейде шалақ қайырып, қысқа айтқан, кейде үзіліп-үзіліп сілемі ғана қалған сөздері, міне, осылайша зерттеудің арқасында ғана дұрыс ұғылып, дұрыс түсіндірілетін дәрежеге көтерілді. Алтынсарин оқыту процесін ұйымдастыруды дұрыс түсінді:

Мұғалімнің ең бірінші рөлі («Халықтық мектептер үшін барлығы мұғалімнің өзінде, асқан игілікті жарлықтары да, өте ұқыпты инспекторлық бақылауы да мұғаліммен салыстыруға болмайды.»);

Оқу материалдық базаның шешуші маңызы;

Оқулықтарды қазақ мектептеріне пайдалану үшін жарамдылығы жағынан ұқыпты тексеріп отырудың қажеттілігі.

Ол мұғалімдерге методикалық әдебиеттер мен педагогикалық журналдарды міндетті түрде пайдалану қажет деп есептеді. Торғай облысы мектептерінің мұғалімдері үшін «Семья и школа», «Народная школа» деген журналдарды жаздырып алатын. Мектеп кітапханасына Бобровскийдің «Педагогика», Коменскийдің «Систематический обзор народной учебной литературы», «Великая дидактика», Бунаковтың «Родной язык», Корфтың «Наш друг», Реклюдің «Земля суша и океан», Советовтің «Земледелие и скотоводство» сияқты кітаптар алынатын.

Оқу методтары мен балаларды оқыту тәсілдерін Ы. Алтынсарин мұғалімдерге олардың кең тәрбиелік мағынасында түсіндіретін:

а) оқыту методтары- балалардың жүре келе мектепке, сабаққа кейіннен ғылымға, өз бетімен білім алуға құмарландыратын (ынталандыратын, ықыластандыратын) жол

ә) сабақта балалардың ойлау қабілетін арттыратын жаттығулар қажет. Мысалы, әңгіме, түсіндіру арқылы оқыту методы. Бұл көрнекілік заттарды және өмір фактілерін пайдалануға көмегін тигізеді: заттарды және құбылыстарды суреттеу, олардың қасиеттерін салыстыру, әр түрлі қортындылар жасау. Сондықтан да балаларда дұрыс ойлау қабілеті қалыптаса бастайды. «Тиімді оқыту мен оқу» бағдарламасында балаларды оқыту тәсілдері тиімді оқыту, табысты оқыту, сындарлы оқыту тәсілдерімен жалғасын тауып отыр. Оқытудың бұл тәсілдерін қолдануда мұғалім оқушылардың оқуына мүмкіндік тудырады, оқу материалы және өзге де қажетті құралдармен қамтамасыз етеді, ал оқушылар өз кезегінде пән бойынша өз түсініктерін арттыруға ынталы болады-бұл жерде де ұлы ағартушының ұстанымының жаңа заман талабымен үндестігін көруімізге болады.

Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық көзқарасынан бүкіләлемдік тәлім тәрбиенің алтын діндегі гуманистік көзқарас, яғни шәкіртке жылы жүректі болу, мұғалім мен оқушы арасындағы ынтымақтастық принциптерінің көрініс тапқанын байқаймыз.

Қазақ халқының келешегі тек өнер білімде деп түсінген Алтынсарин өз ойын іске асыруда түрлі тосқауыл, кедергілерге кездесті, бірақ оларды табандылықпен жеңе отырып, өз мақсатына жете білді. Ұлы ұстаздың қандай да шығармасын алсаң да оқушының санасын оятып, жасөспірімдерге үлгі-өнеге берерлік, болашағына жол сілтерлік, оларды іс-әрекетке үйретіп өмір танытарлық ой тастайды. Өнерге ұмтылу, Отанын, елін сүю, талаптылық, жігерлілік, ізденімпаздық, кішіпейілділік, махаббат, қайырымдылық, адамгершілік, жинақылық тағы басқа осылар тәрізді жақсы мінез құлыққа тәрбиелеуге қажетті мәселелерді қамтиды.

Алтынсарин өз халқының игілігі үшін қажымай еңбек етіп, дарындылығын, мәдениетке қабілеттілігін дәлелдейді. Ол жастарды жарқын болашақ үшін қажымай күресуге, мәдениеттілікті қабылдап, ұғынуға жол көрсетті. Ол болашаққа деген сенімді қолдады.

Алтынсариннің педагогикалық тәрбие қиялдары мен мектеп системасы ғылым мен жалпы білімді жоғары бағалауға, балаға сүйіспеншілікпен қарап, оны қадірлеуге және өз халқының мүддесі үшін қызмет істей алатын жас адамдарды дайындауға негізделіп жазылған және де бүгінмен үндесіп, Мәңгілік еліміздің болашақ азаматтарын тәрбиелеуде зор үлесін қосып отыр десек қателеспейміз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ламашев Ә. Ыбырай Алтынсарин және оның орыс достары мен ізбасарлары. Алматы, 1988ж.

2. Сыдықов Ә. Ыбырай Алтынсариннің педагогикалық идеялары мен ағартушылық қызметі. Алматы, 1969ж.

3. “Ыбырай Алтынсарин тағлымы” (әдеби – сын мақалалар мен зерттеулер). Мұхамедхарым Жармұхамедов. Алматы: «Жазушы», 1991

4. “Алтынсарин және оның достары мен ізбасарлары». (Тарихи очерктер). Әсет Ламашев. Алматы: «Қазақстан», 1998

Шайкен А. Б.

УЧЕБНО-ВОСПИТАТЕЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ ЫБРАЯ

Аннотация. Во введении к статье речь пойдет о методах и приемах, использованные Ыбраем Алтынсариным в воспитании детей. В его работах рассматриваются различные учебно-воспитательные вопросы.

МАЗМҰНЫ/СОДЕРЖАНИЕ

ТҰЛҒАНЫ ДАМУ ТУРАДАҒЫ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ ЛИЧНОСТИ

Абдикеева З.С. САБАҚТЫ ЗЕРТТЕУ – МҰҒАЛІМДЕРДІҢ БІРЛЕСКЕН РЕФЛЕКСИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘЖІРИБЕСІ.....	4
Абдраимова Н. Ш., Манарбек А. М. ТҰЛҒА БОЛЫП ДАМУ БАРЫСЫНДАҒЫ ЖАСӨСПІРІМДІК КЕЗЕҢ.....	7
Абрамова Е.А., Парфенова З.А. ПРОБЛЕМЫ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ.....	9
Ағеділ Г.Е., Шалабаева Н.К. БАЛАЛАРМЕН ТҮЗЕТУ ЖҰМЫСТАРЫ ПРОЦЕСІНДЕ ЛОГОПЕД ПЕН ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУ НҰСҚАУШЫСЫНЫҢ ӨЗАРА ӘРЕКЕТІ.....	12
Аймуханбетова А.Б. ОРТА ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ БҰЗЫЛЫСТАРЫ.....	15
Алиева Г.У., Туспекова Г.Г. ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ:ПРОБЛЕМЫ, ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ РЕШЕНИЯ.....	18
Анарбек М.Р. INTEGRATING VALUES-BASED EDUCATION IN LOCAL SCHOOLS.....	21
Андринко О.А. ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ ТРУДНОСТЕЙ АДАПТАЦИИ ВЫПУСКНИКОВ-ПСИХОЛОГОВ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ.....	24
Андринко О.А. ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ САМОСОЗНАНИЕ И ЕГО ФОРМИРОВАНИЕ У СТУДЕНТОВ КОЛЛЕДЖА.....	26
Антикеева А., Карабаева А., Серкебаева М., Утаралиева Д., Чураева Н. ЖАСТАРДЫҢ ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ЖАУАПКЕРШІЛІГІ.....	29
Аширбекова Н.Ж. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША ОҚЫТУДАҒЫ ЖАҢА ӘДІС-ТӘСІЛДЕРДІ ТИІМДІ ҚОЛДАНУ.....	32
Әубәкірова Б.С., Касари С. БІЛІМ БЕРУ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІ ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	37
Байкенова Е.Д. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИННОВАЦИОННЫХ МЕТОДОВ РАБОТЫ НА УРОКАХ ГЕОГРАФИИ.....	40
Балгабекова Н.Т., Маханова Ж.К. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ МЕКЕМЕЛЕРДЕ БАЛАЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ СӨЙЛЕУ РЕКШЕЛІКТЕРІН ТЕАТР АРҚЫЛЫ ДАМУ.....	44
Биятова С.Т. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ СОСТАВЛЯЮЩИЕ НОВОГО ЦЕННОСТНОГО «СУБЪЕКТ-РАЗВИВАЮЩЕГО» ПОДХОДА К СОВРЕМЕННОМУ ОБРАЗОВАНИЮ.....	46
Бөріғұл А.Ж. СЫНЫПТАН ТЫС ЖҰМЫСТЫҢ МЕКТЕПТЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ЖҰМЫС ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ОРНЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛАНЫҢ ӘЛЕУМЕТТЕНУІНДЕГІ РӨЛІ.....	49

Горная И.А. ВЛИЯНИЕ ДЕТСКО-РОДИТЕЛЬСКИХ ОТНОШЕНИЙ НА СТАНОВЛЕНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА.....	54
Дауенова М.А., Макажанова М.Т. ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	56
Джуркабаева Н.Т. САБАҚТЫ ТИІМДІ ЖОСПАРЛАУ – ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТЫ ДАМУДЫҢ БАСТЫ ҚҰРАЛЫ.....	58
Жаналиева Ж.М. ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚТЫ ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ОТБАСЫЛАРЫНДАҒЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	61
Жангожина Г.М. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮДЕРІСІНДЕГІ МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ.....	64
Жапанова Р.Н., Карашина А.Т., Ишанов П.З. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	67
Жаукешева А.Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МИНИ-РАССКАЗОВ В ПОСОБИИ ПО РАЗВИТИЮ ФУНКЦИОНАЛЬНОЙ ГРАМОТНОСТИ УЧАЩИХСЯ ПО РУССКОМУ ЯЗЫКУ И ЛИТЕРАТУРЕ.....	69
Жиенбаев Б.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РАЗВИВАЮЩЕЙСЯ ЛИЧНОСТИ В ПРОЦЕССЕ ОБУЧЕНИЯ СТУДЕНТОВ НА ВОЕННОЙ КАФЕДРЕ.....	72
Искакова Б.М., Курмангалина А.Ж. ЭФФЕКТИВНЫЕ СРЕДСТВА, ФОРМЫ И ИННОВАЦИОННЫЕ МЕТОДЫ РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ.....	76
Киселева В. ОРГАНИЗАЦИЯ И СОДЕРЖАНИЕ МЕТОДИЧЕСКОЙ РАБОТЫ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ.....	79
Кожанова А., Кенжекканова Г., Газизова А., Тулендиева С., Тешебай А. ҚАЗІРГІ ЖАСТАР ОТБАСЫНДАҒЫ ӘЙЕЛ ОБРАЗЫ.....	82
Кожаметова А.К. ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ ТЕХНИКАЛЫҚ ҚҰРАЛДАРДЫ САУАТТЫ ӘРІ ЖҮЙЕЛІ ҚОЛДАНУ.....	85
Куликова Н.Н. МЫШЛЕНИЕ КАК БАЗАЛЬНЫЙ КОНСТРУКТ ПОСТРОЕНИЯ ЦЕЛОСТНОЙ КАРТИНЫ ПОЗНАНИЯ В ЮВЕНАЛЬНЫЙ ПЕРИОД.....	87
Купенова Б.М. КРИТЕРИАЛЬНОЕ ОЦЕНИВАНИЕ В УСЛОВИЯХ ОБНОВЛЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ ОБРАЗОВАНИЯ.....	91
Кушербаев С.А. СТУДЕНТ ЖАСТАРДЫҢ ОҚУ ҮРДІСІНДЕГІ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТӘРБИЕНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	93
Қамит С.М. ОРГАНИЗАЦИЯ ДИСТАНЦИОННОЙ ФОРМЫ ОБУЧЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПРОЦЕСС ШКОЛЕ.....	95
Мазепа А.В. ОТНОШЕНИЕ СТУДЕНТОВ И ПРЕПОДАВАТЕЛЕЙ К ВНЕДРЕНИЮ ЭЛЕМЕНТОВ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ.....	98
Макажанова М.Т. ҚАЗАҚ ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ДАМУ.....	101

Маканова А.Ж. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫ БОЙЫНША БАСТАУЫШ СЫНЫП САБАҚТАРЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ӘДІС-ТӘСІЛДЕР.....	104
Марущенко Л.С. РАЗВИТИЕ ХУДОЖЕСТВЕННО-ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТИ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА.....	106
Миронова А.Ю. ПРИМЕНЕНИЕ МЕТОДА АРТ-ТЕРАПИИ ПРИ КОРРЕКЦИИ НАРУШЕНИЙ ЭМОЦИОНАЛЬНО – ВОЛЕВОЙ ЗОНЫ У ДОШКОЛЬНИКОВ.....	109
А.Б.Мырзабаев, И.Е.Еркен, А.Жашкеева БИОЛОГИЯ САБАҒЫНДАҒЫ ЖЕТІ МОДУЛЬДІ ОҚЫТУДЫҢ БІР ЭЛЕМЕНТІ.....	112
Мырзабаев А.Б., Серік З.С., Еркен И.Е. ҰСТАЗДЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ЖЕТІЛДІРУІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ РЕФЛЕКЦИЯНЫҢ МАҢЫЗЫ.....	116
Нужная Е.Г., Рахимжанова Р.А., Турсунова Ж.А. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДДЕРЖКА ШКОЛЬНИКОВ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ.....	119
Раисова А.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН АРТТЫРУДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ТИІМДІ ӘДІСТЕР.....	121
Рогова А.В. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЕМ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	124
Рымтай А. ҚАЗАҚ ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІ МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУ ҚҰРАЛЫ РЕТІНДЕ.....	128
Сапарғалиева М.Т ЮВЕНАЛЬНОСТЬ КАК СЕНЗИТИВНЫЙ ПЕРИОД ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО СТАНОВЛЕНИЯ ЛИЧНОСТИ.....	130
Сапарғали А.Т. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖӘНЕ ТӘРБИЕЛЕУ.....	132
Сарсекеева А.Ж. БАСТАУЫШ СЫНЫПТА ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ МАЗМҰНЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ.....	134
Телюканов Ж.Е. ОҚУ ОРЫНДАРЫНА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ЖАН-ЖАҚТЫ ЖЕТІЛУІНЕ ҚҰНДЫЛЫҚТАРҒА НЕГІЗДЕЛГЕН БІЛІМ БЕРУДІҢ ӘСЕРІ.....	137
Темір Ж.Т БАЛАЛАР МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕРДІҢ ДЕВИАНТТЫ МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ.....	141
Фазыл М.Т. МЕКТЕПТЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ.....	145
Швацкий А.Ю. ЛИЧНОСТНЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПОДРОСТКОВ С РАЗНЫМ СТИЛЕМ ПОВЕДЕНИЯ В КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЯХ.....	148
Шишкунова-Михайлова О.А. СОЦИАЛЬНЫЙ ИНТЕЛЛЕКТ КАК ИНТЕГРАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ЛИЧНОСТИ (ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ)....	152
Шутенова С.С., Калдыбаева Б. И. ӘРТҮРЛІ ЭТАПТАҒЫ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ КОНФЛИКТІЛЕРДІ ШЕШУДЕГІ ӘЛЕУМЕТТІК ҚЫЗМЕТКЕР ЖҰМЫСЫНЫҢ СТИЛІ.....	156
Якшук И.В. ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ СТРАТЕГИЙ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ.....	159

**ҮЗДІКСІЗ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА ТҮЛҒАНЫ ТӘРБИЕЛЕУ, ОҚЫТУ ЖӘНЕ
ДАМУЫ ПРОЦЕСТЕРІН ҰЙЫМДАСТЫРУДАҒЫ ИННОВАЦИЯЛЫҚ
ӘДІС-ТӘСІЛДЕР**

**ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ ВОСПИТАНИЯ,
ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

Абдикамалова К. К., Бесбаева С.К. МАТЕМАТИКА САБАҒЫНДА ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	164
Абиш Т. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ЕРЕСЕК ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ТАБИҒАТПЕН ТАНЫСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	168
Ақпарова А.К. 6-7 ЖАСТАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ ЖЫЛДАМДЫҒЫН АРТТЫРУ ЖОЛДАРЫ.....	172
Апаханова К.М. ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ: РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ».....	176
Ахмедова Н.И. ВОСПИТАНИЕ КУЛЬТУРЫ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОМ ПРОСТРАНСТВЕ.....	179
Ахметова Д.Д. ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ МООК В ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ ШКОЛЬНЫХ УЧИТЕЛЕЙ.....	182
Бажанова Е.В. ИННОВАЦИОННЫЕ ПОДХОДЫ В ОРГАНИЗАЦИИ ПРОЦЕССОВ ВОСПИТАНИЯ, ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ СКВОЗЬ ПРИЗМУ ПРЕДМЕТА САМОПОЗНАНИЕ.....	186
Байболова Д.Ж., Мадешова А.А. ЖОБАЛАУ ІС-ӘРЕКЕТІ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТӘСІЛДЕРІ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	189
Бойманова М. ПОДГОТОВКА БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ К ИСПОЛЬЗОВАНИЮ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСЛОВИЯХ ОВРЕМЕННОЙ ВЫСШЕЙ ШКОЛЫ	191
Бахромова М.Ф. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ АДАПТАЦИИ МОЛОДЫХ ПЕДАГОГОВ В ОБРАЗОВАНИИ.....	194
Бейсенбекова А.А. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ДАМУЫ.....	196
Высокова Э.Т. СКАЗКОТЕРАПИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	198
Дауылбай Ж.С. ЛЭПБУК-МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДІҢ ТИІМДІ ТЕХНОЛОГИЯСЫ.....	202
Жампеисова Л.С. ОСОБЕННОСТИ САМООЦЕНКИ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА ИЗ ПОЛНОЙ И НЕПОЛНОЙ СЕМЕЙ.....	204
Жампеисова Л.С. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЙ В ДОШКОЛЬНОМ ВОЗРАСТЕ.....	206

Жанысбаева Р. М., Бакарамова С.А. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРІН ДАМУЫ ЖҰМЫСТАРЫН ЖОСПАРЛАУ.....	209
Зайцева О.В. ОСОБЕННОСТИ КУЛЬТУРЫ ОБЩЕНИЯ И ПОВЕДЕНИЯ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	214
Ибраева А.Д. ПАЛЬЧИКОВЫЕ ИГРЫ И УПРАЖНЕНИЯ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ МЛДШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА	217
Кабирова П.Б. ШАҒЫН БАЛАБАҚШАДА ОЙЫН ІС-ӘРЕКЕТІН ҰЙЫМДАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ...	219
Корж А.И. РАЗВИТИЕ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ТАНЦЕВАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	220
Құрманғали Ә.Б., Дюсембаева А.А ОЙЫННЫҢ - БАЛА ДАМУЫНА ӘСЕРІ.....	223
Кушикбаева И. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ КРЕАТИВТІЛІГІН ДАМУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ.....	225
Ламхаева П.Ю. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ СКАЗОК КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ СВЯЗНОЙ РЕЧИ ДЕТЕЙ СРЕДНЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА.....	230
Лученко Я.А. ВОПРОСЫ ПРОФИЛАКТИКИ ПОДРОСТКОВОГО ЭКСТРЕМИЗМА И ТЕРРОРИЗМА.....	231
Мақсұтова Н.С. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДА ЖИНАҚ, САН ЖӘНЕ САН ТҮСІНІКТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ НЕГІЗІ.....	234
Мателова Р. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУДЕ ҮШТІЛДІЛІКТІ ЕНГІЗУ.....	237
Мескен Л.Н., Мадышева Ж.Қ. ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҒЫМЫЗ ТӘРБИЕ МЕН ЖАҒАҢДАНУДЫҢ ӨЗАРА БАЙЛАНЫСЫ.....	240
Mishin D.E. INNOVATIVE APPROACHES TO ORGANIZING THE PROCESSES OF UPBRINGING, TRAINING AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE CONTEXT OF LIFELONG EDUCATION.....	242
Мусина Б.Б. СОСТОЯНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИЗУЧЕНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕРЕЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ФОРМ СУБКУЛЬТУРЫ ДЕТСТВА В СОВРЕМЕННОЙ СИСТЕМЕ ДОШКОЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ	244
Мұқыжан Г.Б. ДЕҢГЕЙЛІК-САРАЛАП ОҚЫТУ АРҚЫЛЫ ЖЕКЕ ТҮЛҒАНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ, ЖӘНЕ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚТЫ ДАМУЫ.....	247
Мухаммедина С.Г., Шайлимбекова Н.Б. БАЛАЛАРДЫҢ ДЫБЫСТЫ ДҰРЫС АЙТУЫН ТҮЗЕТУ ЖӘНЕ ТАЗА СӨЙЛЕУДІ МЕНГЕРТУ МҰМКІНДІКТЕРІ.....	250
Наурызбаева А.Б. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДА ДЕНЕ ТӘРБИЕСІ ЖҰМЫСТАРЫНА ӘДІСТЕМЕЛІК БАСШЫЛЫҚ ЖАСАУ НЕГІЗДЕРІ	252
Райх А.В. ОСОБЕННОСТИ РАБОТА ПЕДАГОГА С МЛАДШИМИ ШКОЛЬНИКАМИ ПО СРЕДСТВАМ ИГРЫ.....	256
Ракитина Н.В. РАЗВИТИЕ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА В ПРОЦЕССЕ ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЯ.....	258

Рогова А.В. ИННОВАЦИОННЫЙ ПОДХОД К ВНЕДРЕНИЮ СОВРЕМЕННЫХ МЕТОДИК ОБУЧЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ЛИЧНОСТИ В УСЛОВИЯХ НЕПРЕРЫВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ, СОДЕРЖАНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ...	260
Санджиева А.С. АТА-АНА ТӘРБИЕСІ СТИЛІНІҢ БАЛАНЫҢ ТҮЛҒАЛЫҚ ДАМУЫНА ӘСЕРІ.....	264
Сағынаева Т.М. «ҰЛТТЫҚ ОЙЫННЫҢ БАЛА ТӘРБИЕСІНДЕГІ МАҢЫЗЫ».....	266
Санай А. МҰҒАЛІМ МЕН АТА-АНА АРАСЫНДАҒЫ ТАБЫСТЫ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС.....	269
Саят Ж.С. ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ОТБАСЫЛЫҚ ӘДЕТ-ҒҰРЫПТАР МЕН САЛТ-ДӘСТҮРЛЕРІНІҢ НЕГІЗІ.....	273
Серікбаева Ж.А. ӨЗДІГІНЕН БІЛІМІН ЖЕТІЛДІРУ АРҚЫЛЫ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ.....	276
Сечина Е.С. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КВЕСТА КАК ЭФФЕКТИВНОГО СПОСОБА ВОВЛЕЧЕНИЯ МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ В ПРОЦЕСС ОБУЧЕНИЯ.....	278
Солямова Л.В. СОВРЕМЕННЫЕ ДЕТИ - СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ.....	282
Стеблей Н.М. СИНДРОМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ВЫГОРАНИЯ У ПЕДАГОГОВ ДОШКОЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ.....	283
Сулейменова А.О. ФОРМИРОВАНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ И СОЦИАЛЬНОГО ОПЫТА ОБУЧАЮЩИХСЯ СТАРШИХ КЛАССОВ ПОСРЕДСТВОМ МОБИЛЬНОГО ПРИЛОЖЕНИЯ FLUENTU	285
Тезекова А.С., Нүркенова Г. К. МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ ҰЙЫМДАРДЫҢ ЕРЕСЕК ТОПТАРЫНДАҒЫ ЖОБАЛЫҚ ІС-ӘРЕКЕТ БОЙЫНША БАЛАЛАРМЕН ЖҰМЫСТЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ.....	289
Тілеген Қ. «ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ БАЛАЛАРДЫҢ ЛОГИКАЛЫҚ ОЙЛАУ ҚАБІЛЕТІН ДАМУЫ».....	291
Ткаченко М.И. ДИДАКТИЧЕСКАЯ ИГРА КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ МЫШЛЕНИЯ СТАРШИХ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	294
Умарова М.Г. ЭКСПЕРИМЕНТИРОВАНИЕ И ОПЫТЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ У ДЕТЕЙ ИНТЕРЕСА К ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.....	296
Умирабаева С.С. МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДА ҚАРАПҰЙЫМ МАТЕМАТИКАЛЫҚ ТҮСІНІКТЕРДІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ҚҰРАЛДАРЫ ЖӘНЕ ӘДІС ТӘСІЛДЕРІ.....	300
Умирова М. АКСИОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКОМ ДВИЖЕНИИ ДЖАДИСТОВ.....	304
Халиева М. НЕТРАДИЦИОННЫЕ ТЕХНИКИ РИСОВАНИЯ В РАЗВИТИЕ МЕЛКОЙ МОТОРИКИ ДОШКОЛЬНИКОВ.....	307
Хойшыбай Г. ОЙЫН ЖӘНЕ ОНЫҢ БАЛА ӨМІРІНДЕГІ МАҢЫЗЫ».....	309
Шакирова А.К. АРТ-ТЕРАПИЯ В РАБОТЕ С ДЕТЬМИ ООП.....	313

ҚАЗАҚ ФИЛОЛОГИЯСЫ:
БҮГІНІ МЕН БОЛАШАҒЫ

КАЗАХСКАЯ ФИЛОЛОГИЯ:
НАСТОЯЩЕЕ И БУДУЩЕЕ

Абдулова Л.А. ХӘЗЕРГЕ БАШКОРТ ХИКӘЙӘЛӘРЕ ҺӘМ ПОВЕСТАРЫНДА ӘХЛӘКИ ПРОБЛЕМАЛАРЗЫҢ САҒЫЛЫШЫ.....	316
Ақтаева М.Т. ЕСІМ СӨЗДЕР ЖӘНЕ ОНЫҢ СӨЗЖАСАМДЫҚ ТӘСІЛІ.....	317
Жанпейсова Айжан Өміржанқызы МАҒЫНАСЫ КӨМЕСКІЛЕНГЕН СӨЗДЕР МЕН СӨЗ ТІРКЕСТЕРІ.....	320
Жұрағат А. МАҒЖАН ӨЛЕҢДЕРІНІҢ МАЗМҰНЫ МЕН ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	323
Көңілжан Т. СЕЙДІЛ ТАЛЖАНОВ – АУДАРМА САЛАСЫНЫҢ САҢЛАҒЫ.....	326
Коптлеева А. ОРАЛХАН БӨКЕЙ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МИФОЛОГИЗМ НЕГІЗДЕРІ.....	328
Кабай К. БАТЫРЛАР ЖЫРЫНДАҒЫ ҰЛТТЫҚ БОЛМЫС.....	332
Қазбекқызы Н. ҰЛТ КӨСЕМІ ӘЛИХАН БӨКЕЙХАНОВ: ТӘУЕЛСІЗДІК ҮШІН КҮРЕС.....	335
Кутжанова Г.Г. ЭТНОМӘДЕНИ ЛЕКСИКА ҚҰРАУДАҒЫ ҰЛТТЫҚ МАТЕРИАЛДЫҚ МӘДЕНИЕТ.....	337
Қосылбеков Н.Б. ҚЫПШАҚ-НОҒАЙ ЖӘНЕ ҚЫПШАҚ-БҰЛҒАР ТОБЫНДАҒЫ ТІЛДЕРДЕГІ ДАУЫСТЫ ДЫБЫСТАРҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЕРЕКШЕЛІКТЕР.....	340
Мейрамбекова М. Ә. КЕКІЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНЫҢ КӨРКЕМДІК ҚАЙНАРЛАРЫ.....	343
Рәшитова Ә.Н. БАШКОРТ ӘЗӘБИӘТЕ ДӘРЕСТӨРЕНДӨ ШИҒРИ ӘСӘРЗӘРЗЕ ӨЙРӘНЕҮЗӨ ИНТЕРНЕТ ТЕХНОЛОГИЯЛАР.....	346
Төребаева А.О. АУЫЗША АУДАРМАДАҒЫ ЗАҢДЫЛЫҚТАР МЕН КЕЗДЕЙСОҚТАР.....	348
Орал Н.Ж. ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ МАХАМБЕТ БЕЙНЕСІ.....	351
Оспанова Қ.Д. КҮРДЕЛІ ТУЫНДЫ САН ЕСІМДЕРДІҢ СӨЗЖАСАМЫ ТУРАСЫНДА.....	354
Садуова Д.О. ҚАЗАҚ ПРОЗАСЫНДАҒЫ РОМАНТИЗМ ЖӘНЕ ФОЛЬКЛОРЛЫҚ ДӘСТҮР.....	357
Шәйкен А.Б. ЫБЫРАЙ ШЫҒАРМАЛАРЫНДАҒЫ ОҚУ-ТӘРБИЕ МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	360

«Жастар және қазіргі заманауи әлемдегі мәселелер»

студенттер, магистранттар, докторанттар және жас ғалымдардың (халықаралық қатысуымен) Республикалық ғылыми-практикалық конференция материалдары

«Молодежь и глобальные проблемы современности»

Материалы Республиканской научно-практической конференции студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых (с международным участием)

Мақалалар авторлық редакцияда басылды.

Мақала мазмұнына ұйымдастырушылар мен баспа бөлімі жауапты емес.

Статьи даны в авторской редакции.

Оргкомитет и редакция не несет ответственности содержание работ.

Бас редакторы Нұржігітова М.М.

Редактор Мұқашева З.А.

Техникалық редактор Сыздықова Т.Қ.

Басуға 23.02.2021 қол қойылды. Пішімі 60x841/8. Көлемі 45,25 б.т.

Таралымы 150 дана. Әріп түрі «Times New Roman»

«Болашақ-Баспа» редакциялық-баспа

бөлімінде басылып шығарылды

Қарағанды қ., Ерубәева көш., 14